S 510.B.1

Skrifter,

som udi

det Kiøbenhavnske

Selskab

af

Lærdoms og Videnskabers Elskere

ere

fremlagte og oplæste

i Aarene 1743 og 1744.

Første Deel.

KIØBENHAVN,
Udi det Kongelig Wäysenhuses Bogtrykkerie
og paa dets Forlag.
Trykt af Gottmann Friderich Kisel. Aar 1745.

BRITISH MUSEUM
NATURAL HISTORY

Fortale.

Vel er det aabenbare og upaatvivleligt, at det meeste, som paa-arbeides og skrives til Nytte i den lærde Verden, skeer uden for Selskaber og de saa kaldede Academiske Forsamlinger. Ja de vigtigste Ting, som ere opfundne, tilstaaer man enten at have været til, længe forend slige Indretninger, eller og at være komne frem foruden dem. Men saa er dette dog vist, at ved Selskaber, saadanne som udi næstforrige Seculo og indtil

denne Tiid ere bleven ſtiftede i eet og andet Land, ere ogſaa mange heel nyttige, og til Forſtands og Videnſkabers Opliusning beqvæmme, ſaavelſom behagelige og artige Ting, bragte for Dagen. Man kand ſikkerligen troe, at ikke en ringe Deel af det ſom nu vides, var ellers, omendſkiont vel her og der paatænkt, dog alligevel bleven i Opfindernes Hoveder og Studere-Kammere ſtikkendes, og aldrig til flere meddeelt, hvis ikke den Pligt og Forbindelighed, tillige med den Opmuntring og Tilſkyndelſe, der medfølger lærde Forſamlinger, havde fort det frem for Liuſet. Til dette at gotgiøre, holder man ufornødent at opregne Exempler af fremmede Landes ſtørre eller mindre Societæter, Academier, eller andre deslige Stiftelſer. Thi hvem kand det være ubekiændt, at derved ikke een eller faae, men mange, ja heel adſkilte ſlags Videnſkaber have bekommet anſeelig Tilvext? Men for at viſe, det Tingen ikke er end heller nye her i Landet, behøver man ikkun at drage ſig til Minde den fortreffelige Samling, kaldet Acta Medica Hafnienſia, ſom fordum under den vidtberømte Mands Dr. Thomæ Bartholins Direction, fra Aaret 1672. indtil 1680. (i hvilket Aar hand døde,) udkom paa Latinſk Sprog, i fi-

i fire maadelige Bind in 4. og som vel største Parten indbefatter hvad som til Naturens Kundskab, Medicin, Anatomie, Chymie, og Chirurgie henhører, men derhos ogsaa fremstiller, endskiønt sparsommeligen, visse Mathematiske Afhandlinger, samt noget lidet om vore Landes Antiqvitæter, og Sprogges Egenskaber. Saa nyttigt et Verk som dette var, og saa beklageligt at det ikke længere blev fortsat; Saa meget desmere tor man haabe, at det for halvtredie Aar siden, ved Hr. Geheime-Conferentz-Raad von Holsteins berømmelige Forsorg og under Hans Excellences Præsidio, her oprettede Selskab udaf nogle faae Lærdoms Elskere skal kunde vinde et gunstigt Omdomme, ey allene hos deres Lige og enhver Studerende, men end ogsaa hos de Allerhøyeste, saavelsom de ringere i Fædernelandet: Nu det har taget sig for, at udgive i Trykken en Deel af hvad som i næstforrige tvende Aar, (imellem visse andre af Deres Kongel. Majest. Allernaadigst anbefalede Forretninger,) er bleven fremlagt og oplæst i dets holdne Forsamlinger. Man bekiænder, at dette som hidindtil er foretaget og nu her-

med til Deels fremkommer, er temmelig meget ja vel gandske uliigt til de foromtalte Medicinske Acta, i Henseende til Materien, til Behandlings Maaden, saavelsom til Sprogget. Ja det er og langt fra, at man tiltænker denne vores første Prove et saa almindeligt Bifald, eller giver den ud for nær saa vigtig og nyttig, som en stor Deel af hine vare. Men hvad som endnu ikke er naaet, venter man at kunde oprettes med Tiden. Og, naar som vore kiære Landsmænd ville have den Godhed, for det første at tage til Takke med denne, og maaskee flere Dele, af dette ved nogle faae begyndte Verk; omendskiont det meeste derudi ikkun omhandler vort Fædernelands Sager, tillige med andre smaae Curiositæter, af de nu i Selskabet arbeidende deres Forraad; tor man vel giore sig den Forhaabning, at skulle herefter kunde komme videre, og see Verket forbedret med vigtigere Ting, og Materier af større Betydenhed. Thi det er saa langt fra Selskabets Forsæt og Øyemærke, enten den Medicinske eller andre saa nyttige Videnskaber derfra at udelukke, at det tvertimod intet heller ynsker, end den Fordeel at kunde nyde, udaf lærde Medicis og Natur-kyndige, saavelsom Mathematicis,

her

her i Staden og overalt i Landene, at bekomme til de efterfolgende Dele jo flere gode og rare Afhandlinger, jo kiærere. Hvortil vi ey allene bemældte slags Lærde, men end ogsaa alle andre, som udi snukke Kunster og Videnskaber besidde et besynderligt Pund, være sig end hvad slags Videnskaber det er, (Theologien allene undtagen, med mindre det er Philologisk og Critisk til Stæder i den Hell. Skrift, eller til Kirke-Historien,) ville have paa det venligste og tieneligste indbudne. Om Skrive- eller Behandlings-Maaden, naar og derved forstaaes Korthed eller Vidtloftighed, er det aftalt, at den bor staae aldeles til enhvers frie Villie, og være alle tilladt derudi at lempe sig efter Materierne, som de selv best befinde, og efterhvorvidt enhvers Hensigt, Tiid eller andre Omstændigheder ville tillade. Saaledes at, naar en riig Afhandling bliver stædse velkommen, om den end var længere end sædvanligt, saa skal endogsaa en anden, der er paa een eniste Side, være Selskabet ligesaa kiær, som hvis den var paa mange Ark Papir: Alleniste, at derudi noget ugemeent, noget nyttigt, eller i det mindste noget mærkeligt indeholdes, til Opliusning og Underretning, for de nu levende og for Efterkommerne

merne. Og efterſom Tanken fra Begyndelſen ey har været, at dette Arbeide ſkulde komme videre, end til vore egne Landsmænds Kundſkab og Forlyſtning, da det og meeſtendeels, ſom ſagt er, angaaer vore Indenlandſke Ting; Saa have vi og ikke fundet, hvorfore vi ſkulde bruge andet Tungemaal, end vort eget; Helſt man i denne Poſt haver ſaa mange udenlandſke Exempler at efterfolge. Endeligen haver man herhos tilfoyet Efterretning om Perſonerne i dette Selſkab, hvoraf ogſaa kunde kiændes de udi denne forſte Deel indbefattede Skrifters Autores, hvis Navne derudi ellers med Begyndelſes-Bogſtaver ere bemærkede.

Kiobenhavn den 8. Julii
1745.

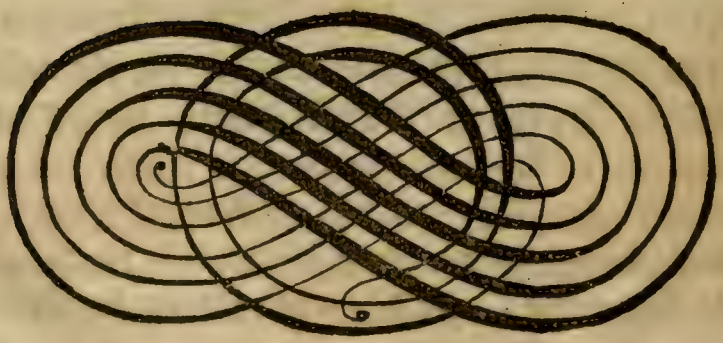

Det

Det

Kiøbenhavnske Selskab

af

Lærdoms og Videnskabers Elskere:

Dets PRÆSES

Hans EXCELLENCE

Høyvelbaarne Herre

Hr. Johann Ludwig von Holstein,

Herre til Grevskabet Lethraborg, Ridder, Kongel. Majests. Geheime-Conferentz-Raad, Geheime Raad i det Kongl. geheime Conseil, Cammer-Herre, Ober-Secreterer i det Danske Cancellie, Præses i Collegio de cursu evangelii promovendo, Første General-Kirke-Inspector, og Patronus for det Kongelige Universitet i Kiøbenhavn.

Secretarius,

Henrich Henrichsen,

Kongel. Majests. Assessor i Høyeste Ret, og Secreterer i det Danske Cancellie.

De

i Selskabet hidindtil Arbeidende:

Hans Gram,

Kongl. Majests. Justitz-Raad, Bibliothecarius, Archivarius og Historiographus, Assessor i Consistorio, Professor Græcæ Lingvæ, og Senior i det Kongl. Vniversitet.

Joachim Friderich Hamus,

Kongl. Majests. Justitz-Raad, Assessor i Consistorio, Philos. & Mathematum Professor i det Kongl. Vniversitet.

Christian Ludwig Scheid,

Kongl. Majestets Justitz-Raad, Assessor i Consistorio, J. U. Doctor og Professor, og Facultatis Juridicæ Decanus i det Kongel. Vniversitet.

Marcus Wöldike,

S. Theologiæ Doctor, og Professor Prim. i det Kongel. Universitet, Assessor i Consistorio, samt i Collegio de Cursu Evangelii promovendo.

Eric Pontoppidan,

S. Theologiæ Professor Extraordinarius, Kongl. Majestets Hof-Prædikant, Assessor i Collegio de Cursu Evangelii promovendo, saa og i Directionen over de Fattiges Væsen.

Berndt Wölmann,

J. U. Doctor, Assessor i Consistorio, Professor Historiarum & Antiquitatum Patriæ, og Facultatis Juridicæ Adjunctus.

Forteignelse

paa de i denne Forste Deel afhandlede Materier.

1.

M. W. Betragtning over M. Hans Taussens Danske Oversettelse af de fem Mosis Boger, pag. 1. sqq.

2.

H. G. Om Kong Knud den Stores Reise til Rom, hvad Aar den er skeet, pag. 25. sqq.

3.

E. P. Om det Danske Sprogs Skiæbne og forrige saavelsom nærværende Tilstand udi Sønder-Jylland eller Forstendømmet Slesvig, pag. 55. sqq.

4.

M. W. Forklaring over en Jodisk Cabbalistisk Penge, pag. 77. sqq.

5.

C. L. S. Bevis, at Dannmark ikke nogensinde har været et Lehn af det Tydske Rige, pag. 87. sqq.

6.

B. M. Forsøg til en videre Oplysning om Erkebisp Eskilds Stamme og Blod-Forvantskab, pag. 197. sqq.

7.

H. G. Om Bysse-Krud, naar det er opfundet i Europa, og hvor længe det har været i Brug i Dannmark, pag. 213. sqq.

8.

E. P. Kort Efterretning, om en i Aaret 1744. ved Jægers-Priis Slot i en Høy funden, saa kaldet Jette-Stuve, med fire deri liggende Beenradde, hvis Alde undersøges, dem til Behag, som elske Landets Antiqvitæter, pag. 307. sqq.

9.

J. F. R. Historisk og Physisk Beskrivelse over Nordlysets forunderlige Skikkelse, Natur og Oprindelse, pag. 317. sqq.

יהוה

Betragtning
over den
Danske Oversættelse
som
Mag. HANS TAUSSEN
har giort
over
De fem Mosis Bøgger.

Iblant de Herligheder som den Evangeliske Kirke besidder, er denne at agte og ansee for den allerstørste og ypperligste, at den er saaledis bygt paa Apostlernes og Propheternes Grundvold, at den kand bevise alle sine Troens Artikler, ingen undtagen, af Guds Ord, og derfor troer dem, fordi Gud saaledis har aabenbaret dem i den Hellige Skrifft; derimod antager den ikke de Lærdomme, men forkaster dem, som ere stridige imod Guds Ord og dets rette Meening, ihvor mange og anseelige Mænd der end kunde hafft dem, og ihvormeget de end kunde synes at komme overeens med Fornufftens Slutninger.

Paa det nu dette Fortrin som den Evangeliske Religion har frem for alle andre Religioner, kand holdes vedlige, saa og Kirken selv ey

aleene blive ved, men endogsaa voxe og tiltage, saa er det høytfornødent, ihvor den Evangeliske Kirke er, at ogsaa der Apostlernes og Prophæternes Skrifter skulle læses, høres og forstaaes. Hvorfor og saa snart som Reformationen i noget Land er bleven begyndt, og den Evangeliske Kirke plantet, saa har man og strax været betænkt paa, at mage det saaleedis, at den Hellige Skrifft kunde blive oversat i det Lands Sprog, komme i Folkes Hænder, og af dennem forstaaes.

Det er vel saa, at endogsaa for Reformationen har den Hellige Skrifft været oversat i de fleeste Europæiske Sprog, men til deels vare alle disse Oversættelser ikke giorte efter Grundteksten, men efter vulgatam versionem, saasom, uagtet alle de Paamindelser som derom skeede af Paver og Conciliis, studium linguarum i den Tiid meget forsømmeligen blev tracteret: til deels vare ogsaa exemplarierne af slige Oversættelser meget faae og rare, saa at man i den Tiid lettere kunde tælle de Exemplarier som fandtes i heele Lande, end man nu kand tælle editioner. Sielden fik man et Exemplar af versione vulgata at see, men Oversættelser vare endnu meget rarere.

Den salige Forandring som da herudi er skeet, har ikke strax kundet sættes i Verk. Thi da den Gierning, at forfatte en god, noyagtig og forstaaelig version over den heele Bibel, ikke aleene er af stor Vanskelighed og Vidtløftighed, men endogsaa af stor Vigtighed, saa har den ogsaa udkrævet at dertil maatte anvendes den fornødne Tiid. Imidlertiid have dog de brave Mænd som arbeidede derpaa, ikke kundet føre det over deres Sind, at lade Folk bie saalænge efter Oversættelsen, indtil den fuldkommeligen var udarbeidet; men ligesom de ere blevne ferdige med det eene Stykke efter det andet, saa have de givet det i Trykken, saa at hvert Stykke som paa denne Maade kom ud, kunde ansees for et nyt Løfte, at meere skulde følge efter, indtil det heele Verk kunde blive ferdigt.

Saaleedis gik det med den sal. D. Luthers tydske Oversættelse. Der vare heele tolv Aar imellem, at hand udgav det første Stykke af Biblen paa tydsk, og at hand kunde udgive den heele Bibel. Thi det første Stykke som hand blev ferdig med var det Ny Testamente, hvilket A. 1522. to gange blev trykt og distraheret, nemlig baade i September og i December Maaned; men den heele tydske Bibel blev ikke ferdig førend A. 1534.

Saalee-

Saaledis er det ogsaa gaaet til med vores danske Bibel. Den høypriselige og meget gudelige Konges Kong Christian III. Omsorg og Gavmildhed, har man næst Gud at tilskrive, at den heele Hellige Skrift blev oversatt paa dansk, og første gang tilsammen udgivet; men dette Arbeide blev ikke ferdigt førend Aar 1550.

Imidlertiid have dog de gode Guds Mænd som indtil den Tiid saa troligen havde arbeidet paa at indføre en bedre Kundskab om Gud i vores kiære Fæderneland, end den var, som her havde været i Pavedømmet, meget vel skiønnet derpaa, hvor høyt fornødent det var, at den Hellige Skrifft blev oversatt paa dansk, og derfor anvendt al mueelig Fliid, paa at det eene Stykke efter det andet kunde blive forfærdiget, og ved Trykken til hvermands Brug og Nytte udstædet.

Den første som i den Henseende har forthient at roses, er disse tre nordiske Rigers store Konge Kong Christian II. hvilken endogsaa udi sin Landflygtighed vilde lade see sin Kiærlighed imod Gud og imod dem som havde været hans Undersaatter, ved at besørge den første danske Oversættelse af det Nye Testamente. Dette Arbeide blev ved høystbemelte Konges gudelige Omsorg forferdiget og trykt til Leipzig A. 1524. som var det nærmeste Aar efter at hand havde mist tre store Kongeriger: hvoraf man kand see, at da stor Modgang kand drage nedrige Gemytter til Fortvivlelse; saa fører den derimod ædle og høye Siæle nærmere til Gud. Den lærde Mand hvis Thieniste høystbemelte Konge brugte dertil, var den meget merkelige Mand Hans Mikkelsen fordum Borgemester i Malmoe, som havde forladt Huus og Hiem, Hustru og Børn, Riigdom og Embede, for at følge og thiene sin ulykkelige Herre Kongen udi hans Landflygtighed. Hand har da oversatt det Ny Testamente, men maaskee ikke forstaaet saa meget Græsk, at hand havde kundet efterfølge den Text derudi, og derover ikkun foretaget sig versionem vulgatam at fordanske, hvilket han ogsaa i Titlen selv giver tilkiende, som lyder saaledis: Thette er thet noye Testamenth paa danske ret efter Latinen udsatthe MDXXIIII.

Atter igien blev det Ny Testament paa dansk oplagt til Antwerpen i Braband Aar 1529. denne version og edition er ogsaa besørget ved een af forbemelte Landflygtige Kong Christian den Andens tro Thienere nemlig Mester Christen Pedersen Cannik i Lund i Skaane og Erkebispens sammesteds Canceller. Denne gudfrygtige og lærde

Mand har vel i de fleeste Ting efterfulgt Hans Mikkelsens Oversættelse, og saaledis lagt versionem vulgatam til Grund, men dog i Henseende til orthographien og det danske Sprogs Zirlighed og Reenhed forbedret saare meget som behovede Forbedring. I Fortalen til denne Oversættelse, havde samme Mand ogsaa lovet at hand iligemaade vilde oversætte det Gamle Testamente, hvilket dog ikke er skeet, endskiont hand levede længe efter den Tiid som Sognepræst i Kirkehelsinge i Löve Herred: maaskee hans egne Omstændigheder ere saaledis blevne forandrede, at hand ikke har kundet have Leylighed dertil, og maaskee hand har seet, at den danske Kirke ikke trængede til hans Arbeide, da der vare andre, som det blev befalet at fuldfore. Dog forend hand oversatte det Ny Testament, havde hand af det Gamle Testamente udgivet paa dansk Davids Psalmer som ere trykte til Antwerpen A. 1528.

Nogle andre brave og lærde Mænd have med ligesaadan Flid og gudelig Intention paataget sig at arbeide paa det Gamle Testamentes Oversættelse. Den første Part deraf nemlig de fem Mosis Bøger har den retsindige Evangelii Thiener og tro Arbeidere udi Reformationen Mester Hans Taussen fordandsket og udgivet. Hand har vel ogsaa havt i Sinde at oversætte og efterhaanden udgive det heele Gamle Testament, hvilket kand sees baade paa Titulbladet som staaer for ved disse fem Mose Bøger, og lyder saaledis: Det Gamle Testamente med Tro og Flid fordandsket af M. Hans Taussen Prædiker udi Kiøbenhavn; saa og af Fortalen, hvor hand lover at fortsætte dette Arbeide, dersom det kunde finde Bifald: Saa haver jeg nu bevist min Tieniste paa disse Moses Bøger, og fordandsket dennem efter min Formue. Kunde forstandige Folk skiønne det at det saa kand være lideligt, da vil jeg gierne giøre ydermere hvad jeg kand; Ellers vil jeg hermed have givet dennem Aarsage til at giøre det bedre, som bedre kunde. Og denne hans Oversættelse er det, som jeg denne sinde noget nøyere vil betragte.

Davids Psalmer ere oversatte paa dansk, og med korte Anmerkninger forklarede af Francisco Wormordo, som har ladet denne sin Oversættelse trykke til Rostok A. 1528. Hand melder udi Fortalen, at hand baade i Henseende til Oversættelsen og Anmerkningerne har havt stor Hielp af Lectore Paulo Eliæ, og takker hannem for den Godhed

som

som hand derudi havde beviist. Franciscus Vormordus kunde vel trænge til Hielp udi Oversættelsen, saasom hand var en Hollænder, og den Tiid ikke endnu Sproget her i Danmark saa mægtig, som hand siden efterhaanden er bleven, og Lector Povel var saa lærd en Mand, at hand meget vel kunde hielpe, og i hvorvel hand allereede var faldet fra den Evangeliske Lærdom til Pavedommet igien, og øvede Fiendskab imod andre Reformationens Thienere, saa havde hand dog endnu nogen Kierlighed for Franciscum Vormordum som sin gode Ven og Discipel.

Dommernes Bog er bleven oversat paa dansk og trykt i Kiøbenhavn A. 1539. med denne Titel: Dommernes Bog af det Gamle Testamente fordanskket. Oversætteren har været Peder Tideman som ogsaa har brugt god Flid og Agtsomhed.

Af de Apocryphiske Bøgger er Sirachs Bog og Salomons Viisdom oversatt paa dansk og trykt til Magdeborg A. 1541. Efter Jac. le Longs Beretning skulde M. Hans Taussen være Auctor til denne Oversættelse; derudi tager hand feil. Thi Oversætteren har været den forbemelte Peder Tideman.

Efter at Kong Christian III. danske Bibel A. 1550. var bleven ferdig, er ogsaa desforuden i sær trykt Salomons Bøger fordanskket af Hans Siunesøn, item Tobie Bog paa danske; disse Stykker ere Ord fra Ord, ligesaaleedis som de staae udi Christiani III. Bibel, trykte til Wittenberg A. 1552. Jeg lader det være usagt, enten disse Bøger ere saaleedis i sær oplagde, for at hielpe Folkes Andagt, som i sær vilde læse disse Bøgger til deres Opbyggelse, eller og om Johannes Syningius har vildet ved denne edition lade Efterkommerne vide, at disse Bøgger havde været hans pensum, iblant de Mænd som af høysal. Kong Christian III. til den Hellige Skrifftes Oversættelse vare committerede. Hand var den Tiid samme Arbeide blev giort SS. Theol. Doctor og Professor samt Sognepræst ved H. Geistes Hospital.

Disse ere de stykviis udkomne Oversættelser af een eller anden Deel af den H. Skrift, som ere ved Reformationens Tiid forfattede og trykte, hvilke jeg har kundet faae Kundskab om.

De ypperlige Mænd som efter høystsal. Kong Christian den Tredies Befaling oversatte den heele Bibel, kunde have kommet meget snarere til Ende med deres Arbeide, end som de giorde, dersom de havde

beholdet, enten uden Forandring, eller med nogen Forbedring, de Oversættelser som allereede vare ferdige forend de begyndte deres. Thi dersom man regner tilsammen Mester Hans Taussens Oversættelse over de fem Mosis Bøgger, Peder Tidemans over Dommernes Bog, Francisci Vormordi over Davids Psalmer, Peder Tidemans over Viisdommen og Sirachs Bog, Mester Christen Pedersens over det Nye Testamente, saa var halvdeelen af Biblen allerede oversat; men de have ikke brugt nogen af disse Oversættelser, men aldeelis sat dem til Side, ingenlunde af nogen Foragt, enten imod Autores eller imod deres Arbeide, men efter den Regel som derudi har været dem foresat, nemlig at de noyagteligen skulde følge sal. Doctor Luthers tydske Oversættelse; hvilken Regel de med al Flid har efterfulgt, deels fordi her maaskee i de Tider ikke vare mange Mænd som havde saa god Kundskab udi det hebraiske Sprog som sal. D. Luther og hans Medarbeidere, deels ogsaa, paa det at det Samfund som var imellem den danske og de tydske Evangeliske Kirkers Tro og Lærdom kunde være des kiendeligere; men denne Regel var ikke bleven iagttaget af de forige Oversættere: Mester Christen Pedersen havde noyagteligen efterfulgt versionem vulgatam, Franciscus Vormordus var mangestæds viget derfra, og M. Hans Taussen havde hverken bundet sig til vulgatam ey heller til Lutheri version.

Hvad nu i sær M. Hans Taussens Oversættelse er anlangende, saa har jeg seet tvende editioner deraf, begge trykte til Magdeborg saa hastig efter hinanden, at der er ikkun tvende Aar imellem begge editioner. Den forstes Titel lyder saa: De fem Mosis Bøger. Aarstallet naar den er trykt staaer paa den sidste Side saaledis: Prentet i Magdeborg ved Michel Lotther Aar effter Guds Byrd MDXXXV. Men i den anden edition lyder Titlen saaledis: Det Gamle Testamente: Aarstallet naar den er trykt, staaer ogsaa paa den sidste Side saaledis: Prentet i Magdeborg ved Michel Lotther Aar effter Guds Byrd MDXXXVII. Saa man deraf kand slutte hvor begiærlige Folk i de Tider maa have været effter at læse Guds Ord, siden to editioner ere blevne prentede saa hastig effter hinanden. Der er brugt samme Format nemlig Octav, og samme Bogstaver til at trykke begge editioner, hvoraf det ogsaa kommer, at Siderne svare til hinanden. Begge editioner ere trykte meget accurat, saa at jeg

den

den Tiid jeg havde begge editioner i Hænderne ingen Trykfeil har fundet, endskiønt jeg søgte dereffter. Imidlertiid kand man see at der allereede A. 1536. er bl. ven giort Begyndelse med at trykke den anden edition, saasom det Aarstall staaer paa Titelbladet næst efter de Ord af Psalm. 34 Kommer hid J Børn, hører mig: HErrens Frygt vil jeg lære eder. MDXXXVI. Begge editioner ere da ogsaa lige store, og bestaae af eet Alphabet og 13. Ark.

De salige Guds Mænd som arbeidede paa Reformationen i disse Riger og Lande, lode somme af deres Skriffter trykke her i Danmark, som i Kiøbenhavn, Viborg og Malmoe, men andre i Tydskland og andenstæds, saasom til Rostock, Magdeborg, Leipzig, Wittemberg og Antwerpen.

I denne Oversættelse ere ogsaa her og der trykte nogle Figurer, som ere udskaarne i Træ, for at giøre saadanne Ting tydeligere, som ellers kunde synes at være uforstaaelige, saasom Gen. XIX. at Loths Hustrue omvendes til en Saltstytte, cap. XXIIX. Jacobs Drom om Stigen der naaede op til Himmelen: cap. XLI. Pharaos Drom. Exodi XII. Paaske-Nadvere. cap. XVI. at Manna regner ned af Himmelen. cap. XX. Lovens tvende Tavler, cap. XXV. Pagtens Ark: samme Cap. Rogelse-Alteret, samme cap. Skuebrodenes Bord, samme cap. Lysestagen, cap. XXVI. Gardinerne, samme cap. Tabernaklet opreist, samme cap. Fiælene med deres Fødder og Stængre, samme cap. Lovekarret, cap. XXVII. det Kaaber-Altere, med sine Redskabe, samme cap. Tabernaklet med Forgaarden, cap. XXIX. Aharon udi sin heele Dragt. Disse Figurer ere tegnede, ikke efter den Meening som Jøderne have derom, men efter den Meening som den sal. D. Luther derom haver hafft, hvilket i særdeelished kand kiendes paa Skuebrodenes Borods, det Kaaber-Alteres og Aharons Figur.

Mester Hans Taussens egen Fortale er gandske kort, hvorudi hand raader at enhver Christen flitteligen skal læse den Hellige Skrifft, ikke alleene det Ny, men endogsaa det Gamle Testament: hvilken hans Formaning vel er stiilet imod de Tiders Giendobere, hvis Lærdom var, at det Gamle Testament ved det Ny saaledis var afskaffet, at dets Læsning ikke mere kunde være til nogen Opbyggelse og Nytte: udi denne samme Fortale er det at hand lover som tilforne meldet er om denne

hans

hans Oversættelse kunde finde forstandige Folkes Bifald, at gaae videre frem i dette Arbeide: hvilket dog ikke er skeet.

Aarsagen hvorfor hand ikke har fortsat sin begynte Oversættelse til de følgende Bøger, har vel været den lyksalige Forandring, som i Hensende til den Evangeliske Kirkes udvortes Tilstand, her i Rigerne skeede, Aaret efter at den første edition af hans Oversættelse var bleven trykt, nemlig 1536. da Gud gaf den høypriselige Konge Kong Christian III. Naade til at bryde Pavens og hans Clerisies Aag, og kaste det fra sine Undersatters Halse: hvorved den sande Religion som hidindtil havde haft sin Fremgang igiennem Trængsler og Forfølgelser, fik al den Frihed, som kunde ønskes til at voxe og udbrede sig.

Man kand meget vel tænke, at Mester Hans Taussens og hans Medarbeideres Glæde herover har været meget stor, at Gud paa saa en herlig Maade velsignede det Arbeide, som hand ved dem havde begyndt iblant saa store Lidelser og Gienvordigheder; men jo større Høsten var, og jo mindre Arbeidernes Tall var, jo større blev ogsaa Arbeidet for enhver i sær af dem. Saa at det er meget troeligt, at Mester Hans Taussen, i disse Omstændigheder ikke kand have hafft Tiid, at arbeide videre paa sin Oversættelse.

Dertil kom ogsaa en anden Aarsag, som giorde at hans Flittighed i denne Sag ikke meere var fornøden: nemlig den høysalige Konge Kong Christian III. indsaa meget vel, efter den store Viisdom som hand havde, at den Hellige Skrifftes Oversættelse paa dansk, var saadan en Ting, som i den danske Kirke ikke kunde undværes: hvorfor hand ogsaa strax giorde saadanne Anstalter, som dertil vare fornødne, og beskikkede lærde Mænd, som samme skulde forfatte.

Efter Taussens egen Fortale, følger D. Luthers Fortale over det Gamle Testament, hvilken af Taussen er gandske vel og tydelig oversat, saa det er at forundre, at ikke denne Oversættelse er bleven brugt i den danske Bibels edition af A. 1550. men giort en gandske ny Oversættelse, som dog udi ingen Maade er bedre end denne.

Versiklene udi denne Oversættelse ere ikke skildte fra hinanden, ved at begynde nye Linier, ey heller ved Tall; men hvor der begyndes en ny Materie, der begyndes ogsaa en ny Linie; dog skeer dette, ikke alleene hvor der i den hebraiske Text findes de Rum som betegnes med ס og ס det er Paraschioth Pethuchoth og Sethumoth, men langt fleere Steder.

Om

Om Mester Hans Taussen har haft nogen Kundskab udi det hebraiske Sprog, eller ikkun forfattet sin Oversættelse udaf andre Oversættelser, har jeg ikke hidindtil kundet finde udaf hans Skriffter, ihvorvel man kunde slutte det første af hans Arbeide. Thi der findes de Stæder i hans Oversættelse, hvor hand viger fra alle versioner; men allestæds, endogsaa hvor hand tager feil, har hand haft Anledning til sin version udaf det hebraiske Ords Bemerkelse. I det ringeste er dette visst, at ligesom andre Videnskaber paa de Tider i Dannmark begyndte at fremspire, saa gik det og med det hebraiske Sprog, at Folk lagde sig derefter. Wormordus fortæller i sin Fortale til Davids Psalmer, hvilke Oversættelser hand har betient sig af ved sit Arbeide; men melder derhos, at hand somme Stæder har ikke efterfulgt nogen version, men den Hebraiske Text selv; Men hvad Hebraisk Wormordus har vidst, det maa hand have lært enten i Kiøbenhavn eller i Malmøe.

Men denne Roos forthiener Taussen saavel i denne Oversættelse som i sine andre Skrifter, at hand, frem for de andre Scribenter i de Tider, iagttager det danske Sprogs Reenhed, Rigtighed og Tydelighed, saa at derudi ikke lettelig nogen kand lignes med ham, uden Mester Christen Pedersen.

Vel er det saa, at det danske Sprog, saavelsom andre Europæiske Sprog, i disse sidste tohundrede Aar har haft megen Forandring, baade i Henseende til Skrivemaaden og til Ordenes Bemerkelse og Brug, saa at somme fordum brugelige Ord, nu ikke meere forekomme i Bøger som skrives, andre have faaet en anden Bemerkelse, og endnu andre skrives anderledis end for tohundrede Aar siden; men man seer dog overalt, at i denne version er brugt god analogia grammatica. Saadanne nogle i Skrivningen eller Bemerkelsen nu forældede Ord kunde ikke regnes som Oversætterens Feil. F. E. Alle de Ord som nu paa dansk ere sammensatte med den vocal i, ja endogsaa det Ord jo, skriver Taussen saaledis, at hand i stæden for i eller jo bruger den vocal e, saasom Exodi I. 12. emeer man plagede dennom, emeer de formeredes og woxte, i stæden for jo meere: Saaledis ogsaa: eblant, ehvo, emellom, ehvilken, emod, i stæden for: iblant, ihvo, imellem, ihvilken, imod; saa bruger hand ogsaa ellers ofte den vocal e, hvor vi nu bruge i, saasom: meg, deg, seg, freste, reeste, temre. ꝛc., i stæden for: mig, dig, sig, friste, reiste, timre. Hvilken Skrivemaade

han har tilfælles med andre de Tiders Skribentere, ſaavelſom og at hand ſkriver den vocal i for e udi ſomme Ord. F. E. vid, talinde, ſpidalſk, værid, berid, da vi nu ſkrive: ved, talende, ſpedalſk, været, bereed; og o for e udi hannom, dennom, i ſtæden for: hannem, dennem.

Saa er det ogſaa nu udaf Brugen, men har været i de Tider hos flere brugeligt, i Skrivningen at ſammenfoye verbum med det efterfølgende pronomine tertiæ perſonæ, hvilket endnu ſkeer i den daglige Udtale, men dog ikke ſaaledis ſkrives: ſaaſom Lev. V. forfaridet for forfaret det, giveret for giver det, ſkilten for ſkilt den, bæret for bære det, ſkallet for ſkal det. Saadanne nu forældede, men da brugelige Ord og Skrivemaader forekomme adſkillige udi denne Overſættelse: Til Exempel vil jeg anføre af et eeniſte Capitel efterfølgende: trodde for traade, adt for ad, wdi for udi, Kiælde for Brønd, hoſſ for hos, offven for oven, Dyd for did, wande for vande, att for at, Hulled for Hullet, hwæden for hveden, ſwarede for ſvarede, kende for kiende, nw for nu, wutter for føder, wandnede for vandede, henne for hende, hæden for hen, æſt for eſt, Maanedz tyd for Maaneds Tiid, hadde for havde, tho for to, wor for var, ſiw for ſyv, ſkoffet for ſtuffet, frambeelis for fremdeelis, kallede for kaldede, hvilke Exempler alle findes Gen. XXIX. og ligeſaaledis ellers overalt.

Fremmede eller udenlandſke Ord forekomme meget faae i denne Overſættelſe, og de ſamme ſom der findes, ere ſaadanne, at de i den Tiid have været meere bekiendte, endſom danſke Ord der kunde betyde det ſamme: For Exempel: Det Ord Façon i ſtæden for Skikkelſe eller Dannelſe har Meſter Hans Tauſſen elſket, hvorfor ogſaa Titlen paa hans Døbebog ſom er tryk til Viborg Aar 1528. lyder ſaa: en ret chriſtelig Fadzon at chriſtne Børn med: Det ſamme Ord forekommer da ogſaa ofte i Overſættelſen, ſaaſom Ex. XXV. 33. Det ſkal nw være Fadſonen paa de ſex Rør, v. 40. efter den Fadſone, ſom dw ſeer oppaa Bierget. ꝛc. Det Ord Chriſmolie var udi Reformationens Tiid ligeſaa brugeligt, ſom det nu er ubrugeligt og ubekiendt: derover forekommer det ofte i denne Overſættelſe, ſom Exod. XXIX. 7. Saa ſkaltw tage chriſmollien, Lev. IIX. 2. Med klæderne og chriſmollien, v. 10. Saa tog Moſe chriſmollien og ſmurde ꝛc. Ligeledis det Ord chriſme i Stæden for Salve, ſom Ex. XXIX. 21.

ſaa

saa skaltw tage af chrisinen, saa og cap. XXX. 25. og giør en hellig chrisine deraf efter Apotekerkonst, saa skallet blive en hellig chrisine. Der forekomme nogle fleere saadanne Ord, hvis Bemerkelse den Tiid har været bekiendt og til Deels nu er ubekiendt eller forandret. Nu bruges det Ord Kahytte ikkun til Skibs, men den Tiid har det ogsaa bemerket Telte som bruges til Lands: saa staaer her: Ex. XXXIII. 10. hver udi sin Kahytte Dør, i de nyere versioner staar der: hver i sit Pauluns Dør, ihvorvel det Ord Paulun er ogsaa fremmet og af Oprindelse Frandsk eller Latiin. Deut. III. 5. Portæ og Regheler, det tydske Ord Riegel som betyder en Skaade, er bekiendt: i de nyere Oversættelser staaer Porte og Stænger. Deut. XXIV. 1. findes det Ord Skedebreff i stæden for Skilsmisse Brev, det er ogsaa let at kiende, at det er det tydske Ord Scheidebrief. Hvor der udi Mose Bøger forekommer det Ord תולעת שני det er Skarlagensfarve, paa latiin color coccineus, f. E. om Tabernaklets Vevning, om Forhænget, om den ypperste Prestes Livkiortel, ꝛc. Ex. XXVI. 1. 31. XXIIX. 6. 15. ꝛc. der sætter Taussen alletiider Bliant, hvilket Ord nu ikke betyder andet end lapidem molybditen, som man bruger til at tegne og skrive med; hand meener uden Tvivl med det Navn den Farve som minium har, som er ogsaa en color coccineus, hvilket hand kalder Bliant fordi det bliver giort af Bly. Nogle ældre danske Skribenter bruger dette samme Ord til at betegne byssum eller det fineste Linnet, dog skrive de det ogsaa Bliald. Hvor der staaer paa Hebraisk det Ord יריעת og i de nyere danske Oversættelser Gardiner, som af sin Oprindelse er ondt Latiin, f. E. Exod. XXVI. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. der bruger M. Hans Taussen det samme Ord Kortiner; men hvor der staaer paa Hebraisk קלעים og i de nyere Oversættelser Omhæng som Ex. XXVII. 9. 11. 12. XXXIIX. 9. 12. der bruger hand det af Latiin og dansk sammensatte Ord Sperlagen. Hvor der nu staar Kaabber som Exodi XXVII. 2. 3. 4. der sætter hand Messing, da dog den Kunst at giore Messing formodentlig ikke har været bekiendt i Mosis Tiider, og i hvad der end kand siges om orichalcum, saa er dog vel Messing aldrig et af Naturen, men ved Kunst frembragt Metall.

Da Mester Hans Taussen har giort sin Oversættelse, hverken efter versionem vulgatam, ey heller efter Lutheri tydske version, saa forekommer derudi de Stæder i hvilke hans Oversættelse bedre rammer

Textens Meening end nogen af diſſe, ſaa og de, hvor enten vulgata eller Lutheri er bedre end Tauſſens: imidlertiid kand dog denne Overſættelſe være ogſaa et meget got Middel til at forbedre noget i den brugelige Overſættelſe, ved dennes collation.

Den Forſkiæl ſom er imellem denne og andre verſioner kand beſt blive kiendelig ved at fremfore nogle Exempler:

Det er bekiendt, at de Romerſk-Catholſke, iblant andre argumenter ſom de bruge til at beviiſe den H. Jomfru Maries Magt og Velgierninger, ogſaa pleye at anfore udaf deres verſione vulgata det Sprog Gen. III. 15. ipſa conteret tibi caput, hvilken Overſættelſe er falſk og urigtig, ſaaſom Textens Ord ikke lyde om Qvinden, at hun, men om Qvindens Sæd at han ſkal knuſe Slangens Hoved. Dette har ikke alene ſal. D. Luther iagttaget, og verteret: Derſelbe ſoll dir den Kopff zertreten, men ogſaa Tauſſen, ſom overſætter Ordene ſaa: ja han ſkal knuſte dit Hovid. Derimod ere de Ord med hvilke Eva giver tilkiende ſin Glæde over Cains Fødſel, og ſin Tro om begge Chriſti Naturer, (omendſkiont hun tager feil i at anſee Cain for at være Meſſias,) ikkun gandſke ſlet overſatte i verſione vulgata Gen. IV. 1. poſſedi hominem per Deum; thi derved tabes al den Fynd ſom Ordene i Texten have. Tauſſens Overſættelſe er noget bedre, men dog ikke rigtig: Jeg haver alt faaet den Guds Mand, han har ikke iagttaget den notam accuſativi ſom ſtaaer i Texten; men Lutherus har noyagttigere exprimeret Ordenes Meening: Ich habe den Mann den HErren. Udi de Ord med hvilke Gud advarer Cain imod hans bittre Vrede, v. 7. har næſten enhver Overſættere ſin egen Meening. Vulgata: nonne ſi bene egeris recipies? under det ſidſte Ord kand forſtaaes præmium, og denne Overſættelſe kand nogenlunde forſvares. Lutherus har overſatt ſamme Text ſaaledis: Wenn du from biſt, ſo biſt du angenehme, hvilket paſſer ſig endnu bedre til Sagen hvorom her tales: Tauſſen verterer paa denne Maade: Meent du det var ey et Offer, derſom du vare god? Meeningen er ogſaa gandſke ſmuk, og kommer overeens med det ſom ſtaar 1. Sam. XV. 22. At adlyde er bedre end Offer, og at give agt paa end Fedmen af Vædre. Onkelos overſætter Ordene paa Chaldaiſk ſaaledis: Derſom du forbedrer dit Forhold, ſaa faaer du Forladelſe, hvilken Overſættelſe er jodiſk. Thi Joderne meene, at man faaer Synds Forladelſe

ladelse ved at forbedre sit Levnet. Ingen af disse Oversættelser kand beraabe sig derpaa, at det Ord נשא som her staaer og betyder at bære, forekommer andensteds i Biblen i den Bemerkelse som det her tillegges. Thi aleene og for sig selv bemerker det aldrig nogensteds enten recipies, eller angenehme, eller et Offer, eller Synds Forladelse, og dog kunde alle disse Oversættelser, ja endnu fleere, finde Grund udi Radicis og derivatorum Brug i Biblen; særdeelis Taussens Oversættelse et Offer, saasom der ere i Skrifften mange Steder af hvilke det kand kiendes, at iblant verbi נשא Bemerkelser ogsaa kand regnes en Gave, Foræring, Offer: hvilken Meening her skal holdes for at være den beste, maa kiendes udaf Textens Sammenhæng.

I det følgende ottende vers, har den Samaritaniske, den Græckiske og Latinske Oversættelse flikket to Ord ind som ikke staae i Texten: Dixitqve Cain ad Abel fratrem suum: *egrediamur foras:* hvilke de have meent at være fornødne, saasom de have taget det Ord אמר i det brugeligste Bemerkelse, for dixit eller han sagde, og saa maatte der endelig følge paa noget som han havde sagt; Men Taussen saavel som og Lutherus har meget vel taget det i agt, at Ordet ogsaa betyder locutus est eller hand talede, saasom denne Bemerkelse ummodsigeligen forekommer Psalm. IV. 5. Psalm. CXXXIX. 20. og at ligesom Folk der have Uvenskab indbyrdes, ikke gierne tale med hinanden, saa vilde den Hykler Cain anstille sig ligesom han var forliigt med sin Broder Abel, og derfor talede med hannem. Derover verterer Lutherus Textens Ord, foruden noget Tillæg, saaledis: Da redet Cain mit seinem Bruder Habel: og Taussen ligesaa: og siden talede Cain med sin Broder Abel.

Gen. V. 24. handles om Patriarchens Enochs Himmelfart, hvilken passage M. Hans Taussen oversætter saaledis: Da blev han borte, fordi Gud tog hannem, hverken den Talemaade som vulgata haver brugt: & non apparuit, ey heller den som Lutherus bruger: und ward nicht mehr gesehen, kommer Texten saa nær, som de danske Ord: da blev han borte: desforuden har Lutherus transloceret de sidste Ord i dette Vers, hvilket Taussen ikke har meent at være fornødent.

Gen. X. 21. giver Texten ingen Anledning til at domme om D. Luther har ret, naar han tilligemed de LXX. Fortolkere gior Japhet til

Noachs ældste Søn, og skriver: Sem = = Japhets des grösseren Bruder, eller ogsaa M. Hans Tauffen, som tilligemed vulgata anseer Sem for den ældste, og oversætter saaledis: Sem Japhets ældste Broder.

Gen. XIIX. 10. sqq. tvivler jeg ikke paa, at jo Tauffens version er rigtigere end nogen andens, naar han saaledis fordansker Englens Ord: paa det Løw som Frugten kand leve, wil jeg vist komme til deg igien, thi Textens Ord kunde gierne taale den Oversættelse, og derudi er intet som strider imod dens Sammenhæng. D. Luther oversætter dem saaledis: Ich will wieder zu dir kommen so ich lebe. Nu er der ingen Tvivl paa, at jo den uskabte Engel Guds Søn lever evindeligen, og ihvorvel Lutheri Meening kand kiendes af den Anmerkning, som hand sætter til vers. 14. at Gud her taler paa Menniskelig viis; saa synes dog denne ἀνθρωποπάθεια alt for haard og ufordøyelig: Naar vi dødelige usle Menniskers, hvis Liv er som en opstigende og bortfarende Damp, tale om vore tilkommende Ting, saa er det klogest og sikkerst, at vi sætte dertil: om vi leve. Jac. IV. 15. Men den Talemaade kand ikke begvemmes den uforanderlige Gud, som aleene haver Udødelighed; dog sigter versio vulgata til den samme Meening som D. Luther haver. Thi der staaer vita comite. Den Chaldaiske Fortolkere giver Ordene denne Meening: ved den Tiid da Jskulle være i Live; men det forstaaer sig jo selv, at døde Folk avle ingen Børn, saa kalder ogsaa Englen v. 14. den Tiids Betegnelse som han hafde givet i dette vers מוער en visse foresat Tiid, og saadan en Tiid er det, naar כעת חיה betyder 40. Uger, men ikke om man oversætter det: da Jskulle være i Live. Thi Abraham og Sara levede endnu nogle og tredive Aar tilsammen efter at Jsaak var født. At ellers den Radix חיה udi Conjugatione Piel af hvilken dette Ord som her findes har haft sin Oprindelse, kand have den Bemerkelse, at føde Børn og ved Fødselen at frembringe dem til dette Liv, kand mand ikke aleene slutte af vores første Moders Navn, som kaldtes Eva fordi hun er alle levendes Moder, og af det Chaldaiske Sprogs Brug, hvor det Ord חיא offte betyder en Jordemoder Gen. XXXV. 17. &c. men endogsaa udi det Hebraiske Sprog selv, forekommer det Ord som her staar nemlig חיה i den Bemerkelse, at det betyder en Barselkone udi mischna Joma c. I. m. I. hvor Bartenora forklarer det ved det Ord יולדת d. e. den som har født Barn. Saa at

constru-

constructionen her bliver som 1. Reg. XXII. 27. ומים לחץ, og Oversættelsen skulde da Ord fra Ord være: ved den Tiid som er en Barselqvindes rette Tiid.

Gen. XXIV. 62. oversætter D. Luther de sidste Ord saaledis: Isaac = = war ausgegangen zu beten auf dem Felde umb den Abend. Det er vel saa, at gudfrygtige Folk naar de ere i Eenrum, pleye ideligen at tænke paa Gud, og at takke og tilbede hannem; men Textens Ord selv sige ikke meere, end det som versio vulgata saaledis exprimerer: & egressus fuerat ad meditandum in agro, inclinata jam die, og Taussen saaledis: var nu udgangen mod Afftenen at pønse paa Marken.

Gen. XXXI. 49. fortælles om den Steenhob som blev opreist imellem Jacob og Laban, at den ikke alene blev kallet Gilead, men endogsaa Mizpa: Saaviit har Taussen exprimeret Meeningen bedre end vulgata og D. Luther, at da vulgata gandske har glemmt dette Navn ude, og D. Luther ikke anseer det for Steenhobens Navn, men for sammes Beskrivelse, og sætter: und sey eine Warte: saa seer Taussen rigtig nok, at det skal være Steenhobens Navn, ogsaa en Beskuelse; men han forseer sig derudi, at han oversætter dette Navn paa dansk, da han burde have beholdet det Hebraiske Ord Mizpa.

Gen. XXXII 32. Lutherus udelukker aldeelis den Seenes Naun, som blev læderet af Englen, der brødes med Patriarchen Jakob, og oversetter ikkun de ovrige Ord: Daher essen die Kinder Israel keine Spann-Ader auf dem Gelenck der Hüffte, bis auf den heutigen Tag, darumb daß die Spann-Ader an dem Gelenck der Hüfft Jacob gerühret ward. Men Taussen oversætter ogsaa Seenens eget Navn, som er הַנָּשֶׁה og bruger i sin versione disse Ord: Derfor æde Israels Børn ikke den skrompne sinæ som sidder paa Laarbowen, endnu paa denne Dag, for den samme strachte sinæ bleff saa rørd paa Jacobs Laarbow. Det første Sted kalder han samme den skrompne sinæ, og det andet Sted den strachte sinæ, hvorudi det synes at han har efterfulgt vulgatam, som det første Sted i verset sætter: nervum qui emarcuit, det andet Sted: eo quod tetigerit nervum femoris ejus & obstupuerit: hvilken sidste expression kommer overeens med LXXvir: versione, som sætter gandske smukt τὸ νεῦρον ὃ ἐνάρκησεν.

Havde

Havde Tauſſen paa begge Steder ſat: den Seene ſom var forſtrakt, ſaa havde hans Overſættelſe her været den allerrigtigſte.

Men Gen. XXXIIX. 12. har vel ogſaa Tauſſen baade LXXvir: og vulgatam verſionem for ſig, naar han overſætter ligeſom de: Juda reyſte hæden = = = at kleppe ſine Faar, med ſin Hiurde Hira af Odollam; men dog taget Feil ſaavelſom og D. Luther der ſætter: mit ſeinem Hirten Hiro von Odollam, da dog vocalerne viſe, at Ordet Pal overſættes: med ſin Ven Hira: hvilket ogſaa D. Luther har ſeet, men dog udi nota ſætter: Puncta können ſo wohl fehlen als treffen.

Gen. XLII. 45. har Tauſſen handlet klogeligen derudi, at han ikke har fordanſket den ægyptiſke Titel ſom Pharao gaf Joſeph, men beholdet det ſamme Ord, ſaaſom ogſaa Moſes ikke har overſat det paa Hebraiſk, ſaa og de Grækiſke Fortolkere, ſom dog levede udi Ægypten, udi ſaadan en Tiid, da det gamle ægyptiſke Sprog ikke endnu aldeelis var uddød, have dog ikke overſat det paa grækiſk: ſaaledis lyder Ordene efter Tauſſens Overſættelſe: ſaa kallede Pharao Joſeph Zaphnath Paenea. Lærde Mænd i de nyere Tider ſom have lagt Vind paa de uſle Levninger af det gamle ægyptiſke Sprog hvilke findes i Coptiſke Bøger, have nok at beſtille med, de ſom ere Romerſk Catholſke at forſvare den verſion ſom vulgatus interpres haver: vertitqve nomen ejus, & vocavit illum lingua ægyptiaca, Salvatorem mundi, og de ſom ere Evangeliſke at forſvare D. Luthers verſion: und nennet ihn den heimlichen Raht: hvilken ſidſte nærmeſt kommer overeens med den Chaldaiſke Fortolkeres Ord: den hvilken hemmelige Ting aabenbares.

Gen. XLIX. 26. er verſio vulgata meget uforſtaaelig, hvor Texten ſaaledis lyder: Benedictiones Patris tui confortatæ ſunt benedictionibus Patrum ejus, donec veniret deſiderium collium æternorum. D. Luthers Overſættelſe er meget bedre: Die Seegen deines Vaters gehen ſtärcker denn die Seegen meiner Voráltern (nach Wunſch der Hohen in der Welt,) Men Tauſſens Overſættelſe er endnu tydeligere: den Velſignelſe ſom er din Fader tilſagt, over den Velſignelſe, ſom er mine Forælderne tilſagt, er meget ſtor, eftersom hiine ypperlige udi Verden kunde være begerindes. Jacob havde ſamme Løfte ſom Abraham og Iſaac, nemlig at i hans Sæd ſkulde alle Slegter paa Jorden velſignes; men det havde han frem for dem, at iblant hans Sønner var ingen Iſmaël ſom ſkulde udſtødes, ingen Eſau ſom

ſkulde

skulde thiene: ja han saae i levende Live een af sine Sønner opkommen til saa høy en Værdighed, som var næst den Kongelige; men de følgende Ord har D. Luther oversat meget bedre end Taussen: und sollen kommen auf das Haupt Joseph, und auf den Scheitel des Nasir unter seinen Brüdern: hvor Taussen er viget alt for langt fra de Hebraiske Ord, ved at oversætte: Af Joseph skulle de komme som skulle blive til Høvidsmænd, ogsaa de ypperste Nazareer eblant hans Brødre.

Gen. XLIX. 10. oversættes den ypperlige Spaadom udi hvilken Jacob taler om Messiæ Tilkommelse udi versione vulgata saaledis: donec veniat qvi mittendus est, & ipse erit exspectatio gentium. Der ere to merkelige Feil i denne Oversættelse: den eene er af mindre Betydenhed, nemlig at det Ord exspectatio er sat i Steden for obedientia eller aggregatio, men den anden er vigtigere, som findes i den Æres Titel med hvilken Messias her nævnes Silo den som giør Fred, det er Meglere: i stæden derfor sætter vulgata: qvi mittendus est. Hvilken Feil Oversætteren ikke har taget af den Græskiske Oversættelse, thi den er vel ogsaa paa dette Sted urigtig; men paa en gandske anden Maade, nemlig ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀπόκειμενα αὐτῷ, men den er kommen af tvende Bogstavers confusion, som i den Hebraiske Skrivning ere hverandre meget lige, nemlig ה og ת. Interpres har meent, at det Ord Silo kommer af Radice שלח, da det kommer af Radice שלה, D. Luther har oversat det der Held, thi en Heltes Dapperhed sigter til at forskaffe Fred: bis daß der Held komme, und demselbigen werden die Völcker anhangen; men jeg meener, at Taussen har handlet gandske klogeligen derudi, at han har beholdet det Hebraiske Ord selv uforandret: førend Silo kommer, og hannem skulle Folkene da tilfalde.

Exodi I. 11. beskrives noget af det som Israëls Børn have bygt i Ægypten udi deres Trældom. Vulgata versio sætter det saaledis: ædificaruntqve urbes tabernaculorum Pharaoni Phithom & Rameſſes. Dette Stykke oversætter ogsaa Mester Hans Taussen bedre end vulgata, paa denne Maade: Thi man bygde da Pharao Pithom og Raamses til Dræsele. Det gamle danske Ord Dræsele som betyder Forraadssteder exprimerer Textens Meening meget rigtigere, end urbes tabernaculorum. Saa er det ogsaa ret, at han skriver Pithom og ikke Phithom. Thi af den Ægyptiske Artikel ם som er bleven sat for ved dette Ord til at begynde samme, kand man med megen Rimelighed giore

den Slutning, at da den er maſc. generis maa det ſigte til en Afgud eller Konge, og at her maa Stadens Navn begyndes af Th, enten det nu er Thmui ſom nu kaldes Damiata, eller en anden i hvis Navn findes de conſonanter θ og μ og den vocal ω. Det er ogſaa rigtigt, at han ſkriver den anden Stads Navn ſaaſom den lyder i Texten Raamſes, og ingen vocal ſætter imellem m og ſ, ſom vulgata haver giort. Thi nu kand man ſlutte, at maaſkee dette Navn er ſammenſat af to Ord Raam og Ses: maaſkee det er den Stad Proſopis i den Saitiſke Provintz. Hvilken Egn ogſaa bedre kand ſvare til den herrlige Beſkrivelſe ſom Pharao giver over Goſens Land: den beſte Sted i Landet. Gen. XLVII. 6. Landets Fedme. cap. XLV. 18. end den tørre Ørk hvorhen Cellarius i ſin Geographie har ſat Goſens Navn. Denne accurateſſe i at ſkrive Navnene har D. Luther ikke ſaa noye taget i agt, men kaldet Stæderne Pithon und Raemſes.

v. 11. Har verſio vulgata exprimeret det ſom der ſiges om de Hebræiſke Qvinder ſaaledis: ipſæ obſtetricandi habent ſcientiam, hvilken verſion maaſkee er rigtig. Men Tauſſen har overſat Ordene ſaaledis: de ere føre Qvinder. Hand har formodentlig om deres Bemerkelſe havt ſamme Meening ſom D. Luther, der exprimerer dem paa denne Maade: Sie ſind harte Weiber.

Exodi II. 21. fortæller Moſes om ſig ſelv, at hand lod ſig overtale, til at blive i Reguels Thieniſte: Ordene ſom der ſtaaer, overſætter vulgata ſaaledis: juravit ergo Moſes qvod habitaret cum eo. Men Tauſſen paa denne Maade: Der bevillede Moſe, at blive hos Manden: ſamme Meening har og D. Luther udi ſin verſion. Man ſkulde ikke lætteligen udtænke, hvad Anledning verſionis vulgatæ auctor kunde haft til at melde noget om en Eed i denne Sag, derſom ikke Raſchi i ſin Commentario havde anfort, at det er en allegoriſk Forklaring over diſſe Ord, at Reguel har forpligtet Moſe med Eed, at han ſkulde ikke reiſe bort af Midians Land, uden hans Samtykke.

v. 12. findes der udi verſione vulgata et Stykke tillagt, ſom ikke ſtaar udi den Hebraiſke Text, hvilket dog D. Luther ogſaa har indfort udi ſin Overſættelſe, ſaaledis lydende: und ſie (nemlig Zippora) gebahr noch einen Sohn, den hieß er Elieſer, und ſprach: Der GOtt meines Vaters iſt mein Helfer, und hat mich von

der

der Hand Pharao errettet; men Tauſſen har giort rettere derudi, at han aldeelis har udelukt diſſe Ord, ſaaſom de ikke findes i Grundteksten paa dette Sted, men vel Exodi XIIX. 4. Der har vel ogſaa været mange Aar imellem diſſe to Moſis Sonners Fødſel, ſaa at den ældſte vel har været gandſke fuldvoxen, da den yngſte er bleven født, ſom var et ſpædt Barn, og blev omſkaaren af ſin Moder, fyrretive Aar efter at Moſes var kommet i Midians Land.

Ex. XIII. 18. ſaavel paa dette Sted, ſom udi de følgende, overſætter Tauſſen de Hebraiſke Ord ים סוף Flædehavet, ligeſom og D. Luther overſætter dem: das Schilffmeer, hvilket er det Hebraiſke Ords rette Bemerkelſe, da derimod den latiinſke Overſættelſe ſom fortolker det mare rubrum, og de nyere danſke Overſættelſer, ſom haver: det røde Hav, vel nok exprimerer Meeningen, men ikke ſaavel Ordets Bemerkelſe.

Den meget tunge Talemaade, ſom forekommer Ex. XVII. 16. hvor Gud befaler at Iſraels Born ſkulde føre Krig imod Amalekiterne, ſaa længe ſom diſſe vare til, har vel hverken vulgata, eller Lutherus, eller Tauſſen rigtig exprimeret. Vulgata havde ſaaledis: Qvia manus ſolius Domini. Torde man giette, at der af Begyndelſen har ſtaaet: qvia manus ſuper ſolio Domini, ſaa havde det ſvaret til den Hebraiſke Tert Ord fra Ord: Lutheri Overſættelſe lyder ſaa: Es iſt ein Maal-Zeichen bey dem Stul des HErren. Hvilken verſion ikke vel er at forſtaae. Tauſſens Overſættelſe: ſkal efterhaanden blive varig under Guds Beſkiermelſe, er vel ikke heller den rette, men er dog meget artig, ſaaſom den Talemaade: at holde Haand over een, baade paa Hebraiſk og Danſk betyder at beſkierme. Dette Sted er i Sixti V. edition nogenlunde men ikke tilfulde forbedret, ſaa at der nu ſtaaer: manus ſolii Domini.

Ex. XXIII. 5. ſtaaer den merkelige Befaling om Kierlighed ſom man ſkal have og beviſe endog imod ſin Fiende, at om man ſaa end ſin Uvens Aſen blive liggende under ſin Byrde, ſaa ſkulde man hielpe det op igien. Det har D. Luther meget vel vidſt at det Ord עזב ſom her ſtaaer, har den Bemerkelſe at ſlippe eller forlade; men hand har ikke agtet derefter, at det og har den Bemerkelſe at hielpe, hvorudover han maa circumſcribere Meeningen ſaaledis: ſondern verſäume gerne das deine um ſeinet willen; Men vulgata ſom iagttager den

ſidſte Bemerkelſe, kommer meget giennere og rigtigere til rette, ved at ſætte: ſed ſublevabis cum eo: ſaa og Tauſſen ſom ſkriver: men hielpet op igien.

Exodi XXIX. 26. handles om Aharons Indvielſe, og meldes, at Moſes ved denne Forretning ſkulde ſelv beholde Bryſtet af Væderen, hvorudi vulgata verſio tog feil, og confunderede Perſonerne, thi den Tiid ſtod der ſaa: & cedet in partem ſuam, hvilke Ord Tauſſen overſætter rigtigere ſiden ſkal det være diin Part: hvilket ogſaa Lutherus retteligen har taget i agt, og er rettet i editione Sixtina.

Exodi XXXIV. 25. var ogſaa i verſione vulgata en Feil, ſom forandrede Budets Meening: neqve reſidebit mane de victimis ſolennitatis Phaſe. Deraf at her brugtes pluralis numerus, og ſtod victimis, ſkulde man tænkt, at hvad Offringer ſom bleve offrede for Paaſke-Høytidens ſkyld, de ſkulde fortæres ſamme Dag ſom de vare ſlagtede; da dog hvad Fredsoffer der bleve offrede i det Gamle Teſtamente, gierne maatte ſpiſes Dagen derefter, og dette Forbud aleene ſigter paa Paaſke-Lammet ſelv, hvorfor og Tauſſen har giort ret derudi, at han her har beholdet numerum ſingularem, og overſat Ordene ſaaledis: og ey ſkal Offeret wdaff Paaſke-Høytiden nattes indtil om Morgenen; denne Feil er ogſaa rettet længe derefter i Sixti V. edition.

Levit. I. ſtaar beſkrevet baade hvorledis man ſkulde offre Brænd-Offere, og hvad ſlags Creaturer dertil maatte og kunde bruges. v. 10. handles om hvad der af ſmaat Qvæg d. e. af Faare- og Gede-ſlagen kunde dertil bruges. Der havde vulgata verſio ſat: agnum anniculum & absqve macula offeres. Nu burde for det forſte det Ord anniculum være borte, ſaaſom det ikke findes i Texten, og der maatte til Brændoffere ogſaa offres fuldvorne Vædre og Bukke, ſom vare over eet Aar gamle. Dernæſt tvivler jeg paa, at det Ord agnus kand bruges til at betyde et Bukke-Kid: om en voxen Buk eller Væder kand det vel aldrig bruges. D. Luthers Overſættelſe er gandſke rigtig: ein Männlein das ohne Wandel ſey. Ligeſaa rigtig har og Tauſſens Overſættelſe været i hans Tiid: den lyder ſaa: Da offre ſeg en Buck uden Lyde. Thi det Ord Buck har i gamle Dage paa Danſk betydet, og i ſomme Provintzer endnu betyder Hannerne baade til Faar og Geder, ſaaog iblant Lammene og Kiddene, hvorfor ogſaa det Ord ſom ſkal egentlig betyde hircum er det ſammenſatte Ord: en Gedebuk.

Lev.

Lev. II. 2. III. 2. og fleere Stæder forekom i versione vulgata en Feil, som omsider er bleven rettet i de Revisioner som ere giorde over vulgatam, nemlig at Aharons Sønner kaldtes filii Aharonis sacerdotis, i stæden for sacerdotes. Thi baade vare de gandske egentlig Præster, og Ordet staar paa Hebraisk in numero plurali. Tausen oversætter disse Ord som de bør oversættes: Præsterne Aharons Sønner.

Lev. III. 17. har Tausen meget vel oversat Ordene saa: All Talli er HErrens, saavel som og ellers overalt hvor der tales om den Fedme som skulde opbrændes paa Alteret, brugt det Ord Talli, hvilket er langt rigtigere end det der nu staaer i vore Oversættelser: Alt det feede hører HErren til; af hvilke Ord Læseren snart maatte slutte, at Israels Børn slet ikke maatte æde noget feedt Kiød, men ikkun lutter magert, eller at membrana adiposa som ligger under Huden ogsaa skulde opbrændes. De Stykker som af alle Offringer bleve opbrændte, heder overalt i Dannmark Tællig, naar de ere af Øxen, Faar eller Geder, uden alene Halen af Faarene. Saa har ogsaa Tausen langt bedre agtet paa at give disse Stykker de rette Navne som dem tilhører f. E. Levit. IX. 19. Vometallien, Nyrerne og Mellomgullet offuer Leveren: derimod i de nyere versioner staae ikke de rette termini som Slagterne bruge, da dette Vers er saa oversat: Det Feede det som skiuler Indvollen, og Nyrerne og Hinden af Leveren.

Lev. VI. 16. handles om Madofferet og om sammes Levninger, af hvem og hvor samme skulde spises: Stedets Beskrivelse havde versio vulgata ikke vel exprimeret, hvor der stod: & comedet in loco sanctuarii tabernaculi; deraf kand man ikke vel forstaae Meeningen, men skulde snart tænke, at disse Levninger skulde spises i den Part af Tabernaklet som kaldtes det Hellige, hvilket var gandske urigtigt. Tausen har vel forstaaet Meeningen, men brugt et ubegvemt Ord: paa en hellig Sted udi Forstuen til Vidnesbyrdets Tabernakel. Det Ord Forstue passer sig ikke her, saasom det ikke pleyer at betyde et Sted, som er under aaben Himmel, (hvilket dog her bør forstaaes,) men under Tag uden for Stuen.

Lev. XXVI. 41. handles der om Israëlitternes Pœnitentz som de skulde giøre for deres Synder, naar de af Fiender vare bortførte i fremmede Lande, og der havde udstaaet meget ont. D. Luthers Oversættelse er saa smuk, at jeg vilde ønske den kunde stadfestes med

Exempler paa den Bemerkelſe ſom han tillægger de Hebraiſke Ord ſom her findes, nemlig: Denn werden ſie ihnen die Straffe ihrer Miſſethat gefallen laſſen. Men de Hebraiſke Ord findes ikke andensteds brugte i den Bemerkelſe. Den ſamme Feil er der ogſaa ved verſionem vulgatam paa dette Sted: der ſtaar ſaaledis: tunc orabunt pro impietatibus ſuis: Tauſſens Overſættelſe: da ſkulle de wel wille wære forligte for deris Undſkaff, har dette Formon for de andre, at den Overſættere ſom frem for alle andre har forſtaaet Hebraiſk vel, nemlig Onkelos, tillegger Ordet ſamme Bemerkelſe, nemlig at forlige, og at paſſivum til det activum ſom her ſtaaer, uimodſigeligen har denne Betydning Eſaiæ XL. 2. dens Misgierning er forliigt.

Num. XII. 3. fortælles i Anledning af den Stridighed ſom Moſes havde med ſin Broder og Søſter, at i en viſſe Beſkaffenhed overgik Moſes alle andre Menniſker paa Jorden. Ordene overſetter Tauſſen gandſke rigtig: Moſe wor en ſaare ſachtmodig Mand; Saaledis har Onkelos ogſaa overſat dem, og det Hebraiſke Ords עני egentlige Bemerkelſe er ſagtmodig. Lutherus overſætter ſamme Ord ſaaledis: Moſe war ein ſehr geplagter Menſch, ligeſom der havde ſtaaet i Texten עני hvilket Ord ikke ſtaaer her, og dog egentlig betyder den ſom er plaget med Fattigdom. Vulgata har: vir mitiſſimus, ſom er ikke ubegvemt, omendſkiont maaſkee manſuetus havde været bedre. Derfor nemlig ſkeede det, at Gud ſaameget forſvarede Moſis reſpect, fordi han ſelv ikke hafde Hiertelav dertil. De mange høye Aabenbaringer og ſtore Mirakler, hafde ikke giort ham ſtolt og vredagtig, men ſaa ydmyg og ſagtmodig, at han ikke kunde blive vreed i ſin egen Sag, og mindſt imod ſine Sødſkende.

Num. XIII. 25. havde Tauſſen giort bedre, om hand havde ladet det hebraiſke Ord Eſcol ſtaae uoverſat, ligeſom D. Luther har giort: Der Ort heiſt Bach Eſcol, end at han haver givet denne Bæk et danſk Navn: den ſamme Stæd kaller man Druebeck.

Num. XIV. 44. handles der om Iſraeliterne, at de uagtet Guds Advarſel og Forbud, droge op at fore Krig imod Canaaniterne. Lutherus ſætter ſaa: aber ſie waren ſtörrig hinauf zu ziehen. Samme Meening har og Onkelos i ſin Paraphraſi. Derimod har vulgata verſio: at illi contenebrati aſcenderunt, hvormed ogſaa Tauſſens Overſættelſe

sættelse kommer overeens, men de lode seg forblinde til at drage hæden. Jeg tor ikke sige at de have confunderet det Ord som her er skrevet med ע og et andet Ord som betyder Mørke, og skrives med א med hverandre. Thi Tanchuma har ogsaa forklaret det Ord som her findes i Texten, ved det Ord חשכים formørkede. Da nu Tanchuma saavelsom Onkelos har levet forend Talmud blev skrevet, og forend det Hebraiske Sprog i Jodeland var uddød, kand jeg ikke med Visshed sige, hvilken af dem der har ret. Dette verbum forekommer ellers ikkun et eeniste steds i Biblen, dog i en anden conjugation, nemlig Abac. II. 4. der oversætter vulgata det: incredulus est.

Deut. IV. v. 33. tales om den guddommelige Majestæt, med hvilken de ti Budord bleve fremsagde paa Sinai Bierg. Vulgata havde sat om Israëls Børn disse Ord: audivisti & vidisti. I det Ord vidisti er den Feil, at persona tertia er forandret til secundam, og tilligemed at vidisti er skrevet i stæden for vixisti. I Sixti V. edition er vel nu sat vixisti, men den anden Feil er ikke forbedret. Taussen har meget vel oversat dette vers: om noger Tiid er hørd saadant, att noget Folk haffver hørd Guds røst talendis mit wdaff ild, saasom du haffuer hørd, og er ligewel bleffuet leffuendes.

Deut. XI. 10. beskrives at i visse Henseende var Agerdyrkningen mageligere i Canaans Land end i Ægypten, nemlig fordi det regner i Canaans Land til Fornodenhed, men ikke i Ægypten, hvor man maa med stor Umage vande de Agre, som enten aldeelis ikke, eller ikke nok-som overskylles af Nilstrommen. I vulgata versione staaer derom saaledis: In hortorum modum aqvæ ducuntur irriguæ. I Lutheri Oversættelse: und selbst trdäncken musteſt wie einen Kohlgarten. Begge have udelukt et Ord som staar i Texten, og som Taussen har exprimeret: og wanderen paa din Foed ligesom en Kaalhawe.

Deut. XIV. 21. staaer et Forbud som med samme Ord ogsaa findes paa to andre Steder, nemlig: Ex. XXIII. 19. og Ex. XXXIV. 26. Paa alle disse tre Steder har versio vulgata rigtig exprimeret Texten, og lyder saaledis: non coqves hædum in lacte matris suæ. Men Lutherus har meent, at dette Sprog skulde ikke oversættes Ord fra Ord; men havde en anden Betydning endsom Ordene lyde, hvilken han fremsætter saaledis: Du solt das Böcklein nicht kochen, weil

es noch ſeine Mutter ſäuget. Tauſſen har herudi efterfulgt ſin Lærere, og ſat: du ſkalt icke kaage Kidet, den ſtund det dier ſin Moder. Denne verſion havde ſamme ſalige Mænd ikke kundet falde paa, derſom de havde kommet ihu at Levit. XXII. 27. udtrykkelig ſtaar, at naar en Kalv, et Kid, et Lam var over ſyv Dage gammelt, ſaa maatte man endogſaa, om man vilde offre det, end ſige æde det.

Deut. XXXII. 39. er en meget fyndig Tale, enten man med D. Luther overſætter den: Sehet ihr nun daß ichs allein bin? eller og med Tauſſen: See Jnw wel att jeg er hiin rette JEG? Ordene ſaavel ſom accenterne tillade, at man kand, ſaaſom man vil, anſee enten det eller jeg for at være prædicatum. Begge Overſættelſer beſtyrkes udaf Exodi IV. 14. jeg er den jeg er. Jmidlertiid er dog den Meening ſom M. Hans Tauſſen i ſin verſion har exprimeret, nemlig at JEG er prædicatum, hos Joderne ſaa almindeligen antagen, at de endogſaa udaf det anforte Sprog pleye at beviiſe, at det Ord JEG er et guddommeligt Navn og Titel.

Diſſe anforte Exempler meener jeg at være nok, til at beviiſe hvor ſtor Fliid og hvor got judicium den ſal. M. Hans Tauſſen har brugt i at forfatte ſin Overſættelſe, og at ſamme kand være et got Hielpemiddel baade udi Exegeſi, og at forfremme den danſke verſions Forbedring. Den ſalige Auctor har ikke ſogt meere Roos for ſit Arbeide, (ſom hans egne Ord derom lyde udi Fortalen,) end at forſtandige Folk kunde ſkiønne, at det ſaa kand være lideligt. Jeg for min Deel meener, at endogſaa dette hans Arbeide er gandſke priſeligt, og vilde ønſke, at han havde overſat fleere af den Hellige Skrifftes Bøgger, paa ſamme Maade ſom diſſe fem Moſis Bøgger.

H.G.

H. G. om Kong Knud den Stores Reise til Rom, hvad Aar den er skeet.

I.

Kong Knud den Store havde vel aldrig slaaet saa høyt anskreven i Historierne, og nødt saa stor Yndest og Berømmelse i Verden, frem for hans Herr Fader, hvis hand hafde alene bekymret sig om det Rafn af Seyerherre og Kongerigers Undertvingere, og ikke tillige om de Æres-Titler af en mild Regenter, en viis Lovgiver, og allermeest en Religionens og Geistlighedens Ven. Disse sidste Egenskaber safnede mand hos Kong Sven, enten fordi hans Naturel ikke var dertil, og hafde endnu formeget af Hedenskabet i sig, eller og hand ikke længe nok lefvede, til at gifve Prøver af Freds Dyder. Thi hvis det samme var hendtes Sønnen, nemlig at hand, efter at hafve fuldført sin Krig, og bragt det gandske Engelland under sig, var blefven lige saa hastigen overvældet af Døden, som Faderen, da hafde Skribenterne neppe afmalet ham med bedre Farver. Herimod maae mand sige, at som Kong Knud var baade en yngre Herre, saa og uden Tvifl af høyere Sindets Gaver, saa blef desforuden Ærens og Berømmelsens Vey hannem tilfulde aabnet og banet ved trende store Fordeele. Den første var hans Klogskab, at hand strax efter Krigen lagde sig efter Nationens Yndest, og giftede sig med den forige Konges Enke-Dronning. Den anden var hans Gemyts Mildhed, i at følge denne sin andægtige Egtefælles, samt de Geistliges, der hafde meget at sige saavel hos hende som hos Folket, deres Underviisning. Den tredie Fordeel var tilstrækkelig Aar og Alder, til at nyde Frugten af sine Seyervindinger udi ynskelig Fred og Rolighed. Herved skeede, at hans forige Haardhed, samt og een og anden Staats-Streg, som hand i Forstningen hafde betient sig af, til at naae sit Maal, og som gandske lidet rimede sig med Retfærdigheds og Dyds Regler, blefve siden ikke saa noye regnede. Dronning Emma og Geistligheden lærde ham, hvorledes alt dette kunde gjøres got igien hos vor HErre. Videre, saasom en sand Høyhiertighed er altid forselskabet med Fromhed og Naade, og slige Dyder ej saa

stædse forekommer hos store Undertvingere og Krigshelte; Saa saae nu Engellænderne deres Frygt Dag fra Dag formindsket, og Almuen, saavelsom de Store, der i Begyndelsen intet ventede sig mindre end en mild Regering, blefve jo længere jo mere fornoyede. Kirker og Klostere blefve berigede Aar fra Aar i Mangfoldighed. Naar Erke-Biskopen af Cantelborg rosede en Helgen noget meere end sædvanligt, en St. Edmund, St. Elpheg, St. Augustinus, St. Benedictus, strax blef for en Tidlang den samme Helgen Kong Knuds elskeligste Patron, og fik saa megen Ære og Skenk, som Ti andre. Ikke at tale om de overflødige Almisser, som hand lod uddeele til Fattige. Men saadan hans Andagt, saavelsom hans Mildhed og Omsorg for sine Undersaatters Velfærd, baade i det Aandelige og det Timelige, med eet Ord, hans Ofvelse i gode Gierninger, hafver, efter Skribenternes Vidnesbyrd, meget tiltaget og formeret sig efter hans Reyse til Rom. Hvorpaa og hafves et klart Bevis i det mærkelige Bref, som hand paa Hiemreysen skref til Erke-Bisperne, samt de andre Biskoper, Prælater, Adel og gandske Almue i Engelland: Hvilket Bref er endnu til, og findes i mange Boger indfort. Herfra er det da, at Engellænderne regne hans Fuldkommenhed i det Gode, og til denne Epoque henfores de vigtigste Forbedringer, som hand foretog, i Kirken saa velsom i den Verdslige Stat. Alle hans Kriger, undtagen alene det Indfald, hand til sidst giorde i Skotland, sætte de foran, og skrifve dem at være passerede forend den Romerske Reyse. Derimod hans Kirke-Love og anseeligste Fundationer at være yngere. Alle ere de derudi enige, at hans Reyse til Rom skeede og blef fuldendet i det Aar efter Christi Fodsel 1031. eller 1032. som var i hans Engelske Regimentes 14de eller 15de. Derudi skiller slet ingen af de gamle Engellænder fra hinanden. Og dennem folger af de nye ligeledes fast alle og enhver, saasom Polydorus Vergilius, Georgius Lilius, Robert Backer, Andr. DuChesne, Thomas Fuller, James Tyrrell, Jeremias Collier, Isaac Larrey, Thoyras Rapin, og andre flere. Den lærde Joh. Selden self, i hans *Analectis Anglo-Britannicis*, har ey anden Mening. Vore Danske hafve taget samme Partie, og ere herudi med dennem samtydige. Her sporges nu, om dette ogsaa er ret, og om ey Cardinal Baronius, der gior denne Kong Knuds Romerske Reyse fire Aar ældere, og henforer den til Annum Christi 1027. har rettere. Hand paastaaer, og siger udtrykkeligen, at de

Engel-

Engelske fare vild, efterdi at Kong Knuds Nærværelse i Rom var og skeede paa selfsamme Tiid, som Keyser Conrad den Andens Kroning foregik, det er at sige, Aar 1027. Men hvorfor har mand da i det Land, hvor Høybemældte Konge regerede, hvor saa mange flittige Folk lefvede, saa mange Dag-Registere og Aar-Bøger af Munke og andre Geistlige holdtes, ikke hensect paa denne Omstændighed om Keyser Conrad, som dog ikke motte være dennem saa ubekiendt? Hvi lader mand derimod, ey alene de Norskes Oprør imod Kong Oluf in annis 1027. og 1028. men endogsaa Norges Indtagelse efter Kong Olufs Død anno 1030. gaae foran, inden at Reysen til Rom omtales? Sligt hafve de Engelske vel ikke giort uden Skiæl og Aarsag? Alt saa sporges endnu, hvem mand bor folge i dette Stykke, naarsomhelst mand tager sig for at skrifve i vore Danske Historier om K. Knud, med nogen agtsom Fliid og Rigtighed, og ikke lader sig være nok, saadanne stridige Meninger i gamle Tiders Aars-Tal, som noget lidt magtpaaliggende, at berøre ikkun med et Par Ord, og sludre Tingen saa hen? Jeg svarer, at dette kand ey med nogen Visshed enten bejaes eller benegtes, forend noyagtigen er vorden undersøgt, hvad Argumenter der ere for begge Meninger.

2. De Engelskes Vidnesbyrd er saa almindeligt, fra den ældste, som udi denne Sag kand vidne, indtil den yngste, at det ikke engang behoves at regne disse Kronike-Skrifvere alle op. Ingulf Abbed i Croyland, hvis Fader hafde meget vel kiendt Kong Knuds Hof, og siden var i Hof-Tieneste hos Kong Edward, der blef kronet til Konge i det ottende Aar efter Kong Knuds Død; Ingulf, siger jeg, som self var alt fem Aar gammel, der Kong Knud døde, og som lefvede til Aar 1109. sin Alders 79de, hand hafver skrefvet en Historie, som endnu er til, hvorudi udtrykkeligen mældes: 1) At Kong Knud reyste til Rom i sit Regimentes fiortende Aar, (det er, efter Engellænderne Regning 1031.) 2.) At hand Aaret 1032. kom hiem fra Rom igiennem Dannmark til Engelland, og landede ved Sandwich. Der kom Brithmer Abbed af Croyland, een af bemældte Ingulfs Formænd, Kongen imod, og bragte hannem tu skionne Heste til Foræring; hvilke Kongen meget naadigen imodtog, og skiænkede Abbeden igien en heel Klædning af Silke, guldbestukken, og bordyret med Figurer af Ørne; item, et forgyldt Rogelse-Kar, og tolf Biorne-Huder, til at lægge for

ved Altarne for Præsterne at staae paa; Desforuden gaf Kongen til Klosteret Croyland adskilligt Jordegods, og stadfæstede dets forige Privilegier. 3.) Indforer Ingulf paa selfsamme Stæd det navnkundige Brev, som Kongen paa Hiemreysen fra Rom skrev til Erke-Bisperne og de samtlige Geistlige og Verdslige i Engelland. Og er denne Skribent uden tvifl den første der hafver bragt Brevet for Liuset, saa at de andre hafve maaskee afskrevet det efter ham. Efter Ingulf kommer den Munk Florentz af Worchester, som levede en 9. eller 10. Aar længere hen, og skal være død henved Aar 1119. hand anforer bemældte Kongens Reyse ligeledes til Aar 1031. og indforer ogsaa det omtalte Brev. Simeon af Durham og William af Malmsbury ere ikke meget yngere: Begge vare berømte for deres historiske Skrifter omtrent det Aar 1130. og den sidste, hvis Lærdom mand gior meest Væsen af, døde an. 1141. Begge ere i samme Mening, alenlste paa eet Aar nær. Simeon taler om Kong Knuds Romer-Fart just under 1031. Men hand af Malmsbury siger, at den skeede i Kongens femtende Regerings-Aar, som bliver da 1032. Og hannem følger Henrich af Huntindon, der levede midt i samme Seculo. Derimod hafver Rogerus de Hoveden og Radulfus de Diceto, som begge blefve bekiændte mod Enden af det samme Tolfte Seculo, begge det Aars-Tal 1031. Men Johannes Bromton, der er lige i Alder med dem, er for Kong Knuds femtende Aar. Jeg burde vel først og fremmest, forend alle disse, hafve citeret det gamle Engel-Saxiske Chronicon, som Doct. Gibson (endnu levende Biskop i London,) alt for 50. Aar siden har udgivet; hvis det ikke var, at jeg af adskillige Mærker er overbeviist, det hvad derudi hafves om K. Knud og hans Efterfølgere i Regeringen, er af yngere Hænder, end de nu opregnede, eller visseligen ikke meget ældre. De som mand derefter træffer noget hos om bemældte K. Knuds Valfart, ere sildigere af Alder, nemlig af det 14de Seculo, for Exempel, Ranulf Higden, der har skrevet den saa kaldede *Polychronicon*, og Matthæus af Westmünster, som pleyer at nævnes Florilegus, fordi hans Skrift har den Titel *Flores Historiarum*. Disse hafve vedtaget den gemene Mening om 1031. Den Skotlænder Johannes Fordun, som er ogsaa af samme fiortende Seculo, alligevel noget ældre end Matthæus af Westmünster, bruger herudi et besynderligt Tidsmærke, sigende, at Aar 1025. døde Keyser Henrich, og Conrad kom efter hannem, og

at det

at det var i Kæyser Conrads ottende Regerings-Aar, at K. Knud tog sig den Reyse paa til Rom: Hvilket endelig treffer ind med William af Malmsburys Regning, nemlig anno Chr. 1032.

3. Det er end ikke nok med alle disse Kronike-Skrifveres Sigende. Her er et andet Argument for dem, til at bekræfte bemældte Regning, ikke af ringe Vigtighed. Kong Knud gifver sig i bemældte Bref, som hand skref paa Hiemreysen, denne Titel: *Canutus Rex totius Danemarchiæ & Angliæ & Norwagiæ, & partis Swauorum.* Saaledes har Ingulf afskrefvet den. Hos William af Malmesbury findes den lidt forandret: *Cnuto Rex totius Angliæ & Danamarchiæ, & Norwergiæ, & partis Suauorum.* Den Munk af Worchester har den saaledis: *Canutus Rex totius Angliæ, & Danemerciæ, & Norreganorum, & partis Suanorum.* Om nu dette sidste Ord Suanorum, som udi Liuden kommer nærmest til Svensk, er retteste efter Originalen, eller og Swauorum, som de andre hafve, lader jeg være usagt. Snareste troer jeg, at der har staaet Swauorum, og at det andet er en Skrifver- eller Trykke-Feil; Og kand man gierne holde Clerkerne til gode, om de hafve troet, at de Svenske stammede fra de gamle Swaber. Men om saa smaae Ting er her ikke noget Spørsmaal. Her maae eftertænkes, naar og i hvad Tider K. Knud kunde bruge saadan Titel. Hvor jeg da endeligen paastaaer, saadant ikke at kunde være skeet, forend Aar 1030. eller 1031. da hand ey alene hafde bekommet hele Norge under sig, men ogsaa tilvundet sig en Deel af Sverrige. Hvad Norge angaaer, da er vel sandt, at hand allerede i Aaret 1028. fik dette Kongerige ind, og lod sig hylde af Indbyggerne. Men om Sverrige kand aldrig bevises, at hand deraf hafver indtaget eller eyet noget, saalænge Kong Amund Kulbrænder lefvede, hvilken alle Svenske skrifve at hafve overlefvet den hellige Kong Oluf i Norge, men at skal være død strax efter ham. Altsaa maae det være skeet i Kong Amund Slemmes Tiid, som de Svenske (i det mindste, deres gode Historie-Skrifvere Loccenius og Pufendorf) tilstaae at være blefven overvunden af Kong Knud i et stort Slag ved Stangepælle. Hvad for et Stykke Land paa den Tiid er blefvet vunden fra Sverrige, derom findes ingen Underretning enten i de Svenskes, eller i vores Kroniker. Og er det derfore at Oluf Verelius og Örnhielm ere saa heftigen vrede paa Stephanius og Pontanus, fordi de hafve regnet Sverrige iblant Kong Knuds Conquêter, og det (som disse bemældte

Svenske behager at skrifve,) uden ringeste gyldig Beviis. Men hvi har da ikke Verelius og Örnhielm gifvet os deres Tanker tilkiænde om denne *parte Swauorum* i K. Knuds Titel, efterdi Pontanus jo ogsaa anforer samme Bref i sin Historie, og Örnhielm har self paa et andet stæd udskrefvet et heelt Stykke deraf? Og hvi har de ikke slaget efter i de Engelske gamle Skrifter, og sagt os, hvad det skulde betyde, at Hoybemældte Konge kaldes i det Croylandske Kloster-Bref *Rex magnæ partis Swauorum?* Skulde vel dette være skeet paa de Tider, uden gyldig Adkomst og Grund? Men maaskee benæfnte tvende Svenske, i hvor lærde Mænd de vare, ikke hafve haft disse gamle Fontes ved Haanden; efterdi mand mærker, at Örnhielm aldrig citerer nogen anden Engelsk Historicum, end de nye, saasom Polydorum Vergilium og Georgium Lilium. En Engelsk Munk af det XV^de Seculo, nafnlig Thomas Rudborne, som har skrefven *Historiam majorem Eccleſiæ Wintonienſis*, hvilken Henr. Wharton har udgifven i *Tomo I. Angliæ ſacræ*, forklarer denne *partem Suavorum* om det halfve Sverrige: hans Ord ere: *Knuto erat Rex Anglorum, Danorum, & Norwegenſium, cum dimidio Sweciæ:* Altsaa kunde de Svenske jo see, at det er ikke de tu Danske alene, Stephanius og Pontanus, som de hafve at vrede over. Os kand det imidlertid være nok, af denne *parte Swavorum* at tage et Argument til at giore den omtalte Engelske Tid-Regning rimelig: Nemlig Argumentet er dette, at hvis K. Knud skulde hafve været i Rom udi Aaret 1027. da kunde den Titel af Konge til Norge og endeel af Sverrige aldrig den Tiid været blefven brugt; eftersom Norrige ikke kom under hans Herredomme, forend Aar 1028. og det ey heller med mindste Skiæl kand siges, at hand hafde afvundet Sverrige noget Stykke, forend udi Kong Amund Slemmes Tiid, nemlig enten Aar 1030. eller 1031.

4. Hvis nu ogsaa vore Danske og Norske Skribenteres Samtykke skal giælde for noget, og udgiore et Beviis i Sagen, da safner de Engelske ingen af dem paa deres Side. Saxo Grammaticus fortæller først om Kong Olufs Endeligt. Mand veed nu, at denne Hellige Konge blef ihielslagen af sine rebelliske Undersaatter ved Stiklestad anno 1030. Saxo sætter her intet Aars-Tal; og det er bekiændt, at hand ikke gierne bevarer sig med Tiderne at paa agte eller efterregne. Her farer hand nu fort, efter Kong Olufs Død, at sige os, hvorledes K. Knud, der nu allerede, (som Saxo forsikrer,) "hafde Sex Kongeriger i Eye, lod sin "Herlig-

"Herlighed og Magt see udi det Romerske Rige, i det hand trolovede "sin Dotter Gunnild til Kong Henrich, hvilken Konge hand og kort "derefter hialp, og indsatte ham i Kæyserdommet, da Italiænerne vilde "trænge ham derfra". I Originalen heder dette: *Igitur Canutus sex præpollentium regnorum possessor effectus, eximio sui fulgore Romanum illustravit Imperium. Enimvero ejus principi Henrico filiam Gunnildam nuptum tradidit, eundemque paulo post Italicâ consternatione perculsum, auxilio prosecutus, pristinæ fortunæ, pressa rebellium conspiratione, restituit.* Saadan er den prægtige Forklaring, som Saxo om denne Romerske Reyse har efterladt os. Kand nu nogen sige mig, hvorfra hand har hentet den, og hvem der har forskaffet ham dette Stykke, til at udpynte høybemældte Konges Historie med? I sandhed, saa mange som kiende tilgafns denne vor gamle Historicum, og hans forunderlige Talent, de vide vel ogsaa, at det kom hannem ikke an paa, naar hand fandt kuns et par magere og tørre Optegnelser i en Kronike, da at koge en fortreffelig Suppe derpaa. Her til dette, som hand nu hafver fortalt, kand mand være forsikret, at det var ham alt nok, naar hand ingensteds treffede mere, end disse Tu Ting: 1.) at K. Knud forlovede sin Dotter med Kong Henrich Kæyser Conrads Son; 2.) At K. Knud fuldtes med Kæyseren til Italien. Resten kunde Saxo nok self paafinde; og det var hand ene Mand for at fylde op og udstaffere af sit eget Hoved. Dog at komme her Sagen nærmere, da kand jeg ikke see andet, end at hand maae hafve kastet et Øye i den Bremiske Krønike; saasom mand og flere steds mærker nogen Samtydighed imellem hannem og Adamum Bremensem. Denne Autors Beretning om Kæyserens og vor Konges Svogerskabs Forening, saa og deres Følgeskab til Italien, liuder saaledes: *Tempore illo Conradus Imperator filiam Knut Regis, Henrico filio suo accepit in matrimonium. Et regio statim fastu Italiam ingressus, Knut Regem itineris sui habens comitem, potentia trium regnorum barbaris gentibus valde terribilem, regno fecit justitiam.* Her nævner Adamus ikke Rom, ikke Paven, ikke Kæyserens Kroning, og endnu mindre Kong Knuds andægtige Forsæt med denne Reyse, (hvilket, som Kongen self forklarer i sit Bref, var for at bede om sine Synders Forladelse, og om sine Rigers og Undersaatters Velfærd;) Derfore har ey heller Saxo vidst noget at sige om alt dette. Derimod hafver hand benyttet sig af Adami Ord heel mesterligen. I stæden for at denne har kun tillagt K. Knud Tre Kongeriger, har Saxo gifvet ham Sex; (Endelig kand og siges, at hand, Saxo,

hafde

hafde banet Veyen dertil i det foregaaende.) Adamus har kaldet vores Konge en stor Skræk for de barbariske Nationer; Saxo har appliceret dette til de rebelliske Italiæner, og endelig foyet alt tilhobe med et af ham self opdigtet Krigs-Tog, som skulde være skeet, for at hielpe Sviger-Sonnen Kong Henrich til Land og Rige igien, og ikke Faderen Kæyser Conrad. Saxo har vel og intet vidst af, at, der Conrad anno 1026. drog til Italien, for at forsvare og handthæve Kæyserdommets Ret, og twinge de Oproriske, (hvilket er just det, som Adamus kalder *regno fecit justitiam*,) da var Henrich ikkun et Barn 9. Aar gammel, endskiont Faderen lod ham samme Tiid udvælge til Konge; og om end Henrich fik Aaret derefter Tilsagn paa K. Knuds Dotter, som endnu var et yngre Barn, saa komme de dog ey tilsammen i Egteskab forend anno 1036. da K. Knud self var død. Hvad bliver saa nu af, alt hvad Saxo har sagt os? Jeg har vel iblant beklaget, naar jeg hafver læst hans ofrige Fortælning om denne Store Konge, at hand ingen af de Engelske Skribenter har haft i Hænder, der kunde fort ham paa rette Vey; hvilket ogsaa bemærkes hos hans Efterfølgere Albert Krantz. Men, sandt at sige, Skaden bestaaer nu meest, udi en Hoben artig Latin og nogle udpyntede Fabeler mindre; Thi hvor vilde hand ikke hafve holdet huus med de Engelske Skrifter, naar hand paa saadan Maade har kiort i Ring med de faae Linier af Adamo Bremensi? Ja, at det er denne Autor alene, som hand har taget det omrorte Stykke af, om K. Henrichs og K. Knuds Tog i Italien, skulle vel alle sande med mig, som ville conferere de Ord, der følger næst derefter hos begge disse Skribentere, Adamum og Saxonem.

Den lærde Rigens Canceller Hvitfeld bør mand med ald Rette gifve det Lof af en redelig, fornuftig, flittig, og, saavit saadan en Mand paa de Tider var mueligt, accurat Skribent. Hand har i K. Knuds Historie gandske lagt Saxo og Krantz tilside, og i den stæd betient sig af Engelske, Tydske, samt og Nordiske eller Islandske Skrifter. Saa er da ingen Under, at baade hand og Pontanus, som ligeledes holdte de Engelske Kroniker i stor Agt, sætte Høybemældte Konges Reyse ved det Aar 1031. Hvorudi ogsaa alle Danske, som efter dennem ere komne, findes enige.

Jeg næfnte nu de Nordske og Islandske. Om dennem kand mand ligesaa være sikker, at de udi denne Quæstion snart ikke i nogen Maade

vige

vige fra de Engelske, saavit mig er bekiændt. Deres Reyser fra Norge til Engelland, og deres idelig Omgængelse med samme Landsfolk i efterfølgende Tider, kand mand tilskrifve en stor Deel af deres Videnskab i fremmede Historier og Tiid-Regninger. Og hvad sig omrørte Sag anbelanger, da veed jeg nu aleniste at nafngifve eet Vidnesbyrd, som er den Haandskrefne Bog, kaldet *Fagr-Skinna*; hvis Ord Thormod Torffuesson har indført i sin Norske Histories Tredie Partes og 3. Bogs 16de Capitel. Samme gaaer derpaa ud, at K. Knud, "efter-"at hand hafde bragt Norge under sit Herredomme, foer igien hiem "til Engelland, og kom siden aldrig mere til Danmark": (NB. dette sidste maae Torfæus self tilstaae at være heel urigtigt:) "Dernæst, "at hand gaf Kæyser Henrich den Milde sin Dotter Gunnild til "Egte; at hand fra Engelland reyste til Rom med et stort Følge, og "det paa Pilegrims-Vis, med Staf og Badsæk; item, at Kæyseren "drog ham imod, og ledsagede ham til Rom, o. s. f.

Joh. Mesenius, den Svenske Historicus, haver i Kong Knuds Bedrifter adskillige heel urigtige Aars-Tal, som med ingen anden komme overeens. Den Romer-Reyse sætter hand dog til an. 1031. uden Tvifl efter Arild Hvitfeld.

5. Efterat da saaledes er fremført, alt hvad jeg meener for de Engelskes Tradition at kand siges, saa spørges nu, hvad Skiæl hafver Cardinal Baronius, tillige med een eniste Engellænder, som herudi hannem følger, nemlig den Jesuit Michaël Alford, til at straffe alle de nu opregnede Skribentere for Vildfarelse, og at rykke Kong Knuds Valfart nogle Aar tilbage i Tiden, nemlig til det Aar 1027? Sandelig stor Aarsage, og heel fyndige Argumenter, som og nu maae høres. De sige, at det er hele Verden bekiændt, det Kæyser Conrad var i Rom og blef kronet i Aaret 1027. At hand kom der i Dimmel-Ugen, og hans Salving og Kroning blef høytideligen forrettet paa Paaskedag ved Pave Johannes; hvorom Otto af Freysingen og flere Skribentere vidne: At hand, Kæyseren, blef ledsaget til Kirken af de tvende Konger, K. Knud af Engelland, og Kong Rudolf af Burgundien, som hand gik midt imellem; og endelig at mange Fyrstelige Personer indfandte sig i Rom til samme Høytid. Dette er en Sag, som lader sig ingenlunde sætte i Tvifl, saasom den bevidnes af alle Aar-Bøger og Kroniker, uden exception; kand og lige saa lidet dis-

puteres imod, som at Deres Majestet Kong CHRISTIAN VI. blef salvet i Frederichsborg anno 1731. Nu kommer jo disse opregnede Omstændigheder af 1027. fuldkommen overeens med Kong Knuds egne Ord i hans Bref. Hand siger, at, nu hand var i Rom, "at tilbede og i egen Person at opvarte de Hellige Apostler Petrum og "Paulum, da var det i Paaske-Høytiden, hvor en gandske stor For-"samling af Høye Personer indfandt sig, tillige med Pave Johannes "og Kæyser Conrad, nemlig alle Nationers Fyrster fra det Berg Gar-"gano indtil Vesterhafvet: Item, at hand talte med Kæyseren og "med Paven, samt de andre der tilstædeværende Fyrster, om sine Un-"dersaatters Anliggende, saavel de Engelskes som de Danskes, der ag-"tede at besøge Rom, hvorledes de herefter kunde nyde sikker og ube-"hindret Leyde, saaog Forskaansel for den ubillige Told, som dennem "underveys blef afpresset. Ja, at Kæyseren og Konning Rudolf, "igiennem hvilken sidstes Lande denne Fart allermeest faldt, hafde til-"sagt ham sig Begiering, saavelsom og de andre Fyrster ꝛc.

Alt hvad nu herimod skulde kunde optænkes, eller falde at sige, motte bestaae i een af disse tvende Poster, Enten at Kæyser Conrads Kroning til Rom ikke var skeet i Aaret 1027. men sildiger; Eller og, efterdi K. Knud ikke mælder i Brefvet just om Kroningen, at da baade hand og Kæyseren skulde siden derefter i noget andet Aar, nemlig 1031. eller 1032. som de Engelske skrifver, indfundet sig i Rom tilsammen; helst efterdi mand veed, at visse Kæysere hafve meer end een og flere gange foretaget sig saadan Reyse. Men paa begge Dele er let at svare: Først, at Kæyser Conrad ikke er kronet i Rom, i noget andet Aar, end forbenævnt, det kand saa fast og rigtigen gotgiores, at aldrig hafves endnu stærkere Beviis paa nogen af de saa gamle Kæyseres Kronings-Aar. Wippo, som var i hans Hof, var hans og hans Sons Hof-Præst, og Medfølgere paa deres Reyser, hafver optegnet denne og andre sin Herres Forretninger, saa rigtig Aar efter andet, at til denne Quæstion intet fattes. Hermannus Contractus Grævve af Vöringhen, og Glaber Radulphus, som begge levede i selfsamme Tider, giore det samme. Og af femten andre gamle Kroniker, som her ligeledes kunde opregnes, (de nye taler jeg ikke om, som ere flere end fire gange femten,) er ikke een eniste, der taler om noget andet Aar. Mand hafver og om denne Kæyser saa klare Underretninger, hvad

hand

hand hvert Aar, ja snart at sige hver Tiid paa Aaret foretog sig, og hvor hand var, at der ikke blifver Rum til andet. At hand nu skulde været i Rom nogensinde siden an. 1027. det findes ingensteds. Vel er hand dragen ind i Italien i Aaret 1036. for at tvinge de opsætzige Meylænder; Men paa den Tiid var K. Knud allerede ved Døden afgangen, saavelsom og Pave Johannes; ikke at tale om Kong Rudolf, der døde for begge disse. Derimod i de tvende Aar 1031. og 1032. i hvilke de Engelske Kroniker fører K. Knud til Rom, var Kæyser Conrad immer og stædse i Tydskland, og, efterat hand anno 1030. hafde hefnet sig paa de urolige Tydske Fyrster, i sær Hertug Ernst af Svaben, endede hand den Krig med Kong Stephan af Ungern, og giorde Fred med hannem anno 1031. hafde end og mod Slaverne eller Wenderne at bestille, som brændte og skændede i Saxen-Land; saaog an. 1032. med et andet slags Slaver, de Polakker, hvis Land hand deelte imellem trende Printzer; endeligen med Bohmerne, hvis Fyrste, ved nafn Ulrich, hand fordref i Landflygtighed; foruden adskilligt mere, som findes optegnet hos Hermannum Contractum, Arnulphum Mediolanensem, og flere. Imidlertid, paa det jeg ey skal sinnes at vilde dølge eller slaae under mig det ringeste, maae jeg tilstaae, at der hafves en Kronike-Skrifver, kaldet Hepidanus, som siger at anno 1032. var Kæyseren (ikke i Rom, men) udi Italien, hvor hand undertvang sig alt Landet, og alle Stæder paa denne Side af Rom, fundende af Staden Lucca alene Modstand, samt af Marggrævve Reginher. Men Aarstallet er aabenbare falskt; Thi hvad som saaledes foregik med Stæderne paa denne Side Rom, samt med Lucca og Reginher, det passerede i Aarene 1026. og 1027. mestendeels for den Tiid at Kæyseren gik til Rom for at krones, og blef dette og altsammen afgiort anno 1027. som Wippo og andre hafve fortalt. Der hafve og andre bemærket, at bemældte Hepidanus hafver satt sine Aars-Tall her saavelsom flerestæds heel urigtigen. Jeg skulde ikke haabe, at nogen til sidst vilde komme frem imod mig, med Adami Bremensis Ord, som vi nys heroven for hafve hørt? Thi, omendskiønt hand sætter Kæyserens og K. Knuds Italiænske Reyse bag efter adskillige Ting, der høre til annum 1030. saasom Hellige Kong Olufs Endeligt, Biskop Libentii første Forretninger, med videre, saa og endskiønt hand kalder K. Knud *potentia*

trium regnorum valde terribilem; Saa veed mand alligevel, at Adamus er ikke den Autor, mand skal søge en stor Nøyagtighed hos i Tiid-Regningen, undtagen saavidt det angaaer den Hamborgiske og Bremiske Kirke og dens Biskoper. Andre Ting i Historien vender hand undertiden op og ned paa; som kunde nok gives Leylighed en anden gang med flere Exempler at bevise. Endelig, hvad behoves her mere? Saadan Solennitet og slig prægtig Forsamling af Konger og Fyrster, som saaes i Rom ved denne Køysers Kroning, er ikke af det slags, der treffer ind tvende gange i halftredsindstyve, meget mindre tu gange i fire à 5. Aars Tiid. Skulde nu, efterat Køyser Conrad, Kong Knud, Kong Rudolf, og mange andre Fyrster, hafde været der til Kroningen anno 1027. siden igien alle de selfsamme Herrer været kommen tilsammen i Rom anno 1031. eller 1032. maae mand bekiende, at det var en meer end extraordinaire Hendelse; og endnu heel forunderliger, hvis den skulde være, ligesom med oplagt Raad, blefven udelukt, eller forsommet at antegnes af saa mange overflødige Annalister og andre Skribentere, som ere endnu til, baade fra selfsamme og fra yngere Tider. I Summa, det kand ikke andet end holdes for en Urimelighed, efter foranførte Beviser og Argumenter, at vilde fremdeles tvifle om, det Kong Knuds Reyse til Rom jo er skeet i det Aar 1027. og at hand var der paa samme Tiid, da Conradus Salicus blef kronet. Baronius fortiener altsaa i denne Post fuldkommen Bifald. Og Antonius Pagi er hannem ogsaa herudi fuldkommen med.

6. Saa rigtig, som denne Mening nu er, og at den ogsaa bør alene for gyldig ansees, saa maae mand dog tilstaae, at der findes en Hoben Vanskeligheder paa den anden Side, naar der skal svares til hver en Objection, der kand giøres for de Engelskes Mening. Ikke vil jeg derved sige, fordi den er blefven hos dennem saa almindelig. Thi at een eniste Annalist kand have forført en heel Snees andre, er ingen Under, ikke heller noget usædvanligt. Ingulf, som er i nærværende vor Quæstion den ældste, er vel gammel, og hans Fader hafde kiendt K. Knuds Hof; Men Ingulfs Fader var ingen Engellænder, men en Normand, indkommen uden tvifl med Dr. Emma; tilmed var hand ingen Geistlig, og saaledes holdte ingen Dag-Register

over

over hvad som passerede, som Sønnen og de andre Munke og Clerker. Hand kunde vel hafve bekræftet for sin Søn, at Kong Knud var i Rom og besøgte Paven; hvilket Ingulf ogsaa af 1000. andre Mennisker og af sine Kloster-Brodre hafde hørt; ja self seet og læst det i Kongens Bref. Men hvad Aar Kongen reyste og kom tilbage, blef vel ikke saa just af dennem sagt, eller saa noye af hannem randsaget; allerhelst efter at hand siden fandt den Optegnelse af sin gamle Formand Abbed Brithmer, nemlig at Kong Knud ved sin Hiemkomst fra Rom anno 1032. blef opvartet af bemældte Abbed med en Foræring af et Par Ride-Heste, og derpaa beneficerede Abbeden og Closteret igien med mere end Tidobbelt. Saaledes troer jeg ogsaa, at det er gaaen paa flere Stæder, og med flere Skribentere. William af Malmsbury maae og saaledes hafve fundet i sine Formænds Aar-Beger, at Kongen kom hiem anno 1032. Og har hand derfore meent, at det var fra Rom, og at hand var didreyst i samme Aar. Andre der sige, at hand drog til Rom anno 1031. mener jeg at hafve folget den Engelske Regning; Helst da Kongen, naar hand vilde være i Rom til Paaske, motte endelig gifve sig paa Veyen, forend det Aar 1032. hos Engellænderne gik an. Min Slutning bliver nu denne, at Kongen fra anno 1026. af, da hand drog ud med sin Flode fra Engelland til Dannmark, og siden fra Dannmark reyste til Rom, maae enten ikke være kommen til Engelland igien, eller og hafver været saa korte Reyser herimellem, at hand ikke meget har kundet tale om og bekiændt-giore sine Forretninger i Rom, forend an. 1032. da hand hafde bragt alting i Fred og Rolighed her i Norden: Og deraf troer jeg at denne Vildfarelse er indflodt i Kronikerne. At hand paa Henreisen gik først til Dannmark, og ikke directe fra Engelland til Rom, (som nogle urigtigen har skrefvet,) er uden Dispute. Dette vidner Florentius af Worchester: *Canutus Rex Anglorum, Danorum & Norreganorum, de Denemarcia magno cum honore Romam ivit.* Hvilket og Simeon af Durham, Radulfus de Diceto og Johannes Bromton skrifve. Denne sidste skrifver ey alene dette: *Rex Canutus anno regni XV. de Dacia Romam ivit;* Men hand har og tilforne en anden mærkelig Anteegnelse, som siden udforligen skal vorde erindret. Ja hvad kand alle disse gode Mænds Vidnesbyrd veye op imod Kongens egne Ord i hans Bref, naar hand saa self skrifver fra Rom: *Ego itaqve notum vobis fieri volo,*

volo, quod eadem via, qva exivi, regrediens, Danamarchiam vado. Imidlertid, at Kongen udi alle de Aar fra anno 1026. til an. 1032. ey skulde hafve satt Foden i Engelland, er langt fra at jeg tor eller kand sige, hafvende alt for mange imod mig, ey alene af Engelske, men end ogsaa af vore egne Nordiske Skribentere, som mand billigen er nogen Respect skyldig. Men saa tiene dog de selfsamme Skribentere ogsaa til at gotgiore, det Høybemældte Konge hvert Aar hafde og forefandt saa overflødigt meget at bestille, efter an. 1026. da hand seylede til Dannmark, og herpaa indtil hand an. 1032. udi Roligheed kom igien til Engelland, at der ikke blef megen Tiid til at giøre Engellænderne Rede for den Romerske Reyse, eller gifve dem deraf saadanne Frugter at nyde, som i Brefvet var blefven lovet. Den Norske Historie af de Tider, hvilken Torfæus af Hellige Kong Olufs Saga og andre Skrifter hafver sammendraget, hielper vel noget til at opliuse K. Knuds Bedrifter i ommældte Intervallo. Men den er, (som vel og andensteds bemærkes) ikke accurat i Tiden at antegne. Den siger, at K. Knud kom til Dannmark med en stor Krigshær om Hosten anno 1025. den Tiid resolveret til at bekrige Kong Oluf i Norge. Hvilket hand alligevel nu udi bemældte Aar lod efter, da hand af sine Gesandter, som hand skikkede til Sverrige, hafde fornummet, at Kong Amund var i stærk Forbund med Kong Oluf. Fremdeles siger samme Norske Historie, at Kong Knud forblef ikke desmindre i Dannmark Vinteren over, og efterat alle Tre Kongerne hafde gifvet agt vaa hverandres Anstalter, uden at det kom til nogen Krig, drog Kong Knud hiem igien til Engelland om Foraaret 1026. med sin Armee, og efterlod, til Regeringen i Dannmark at forestaae, sin unge Søn Harde-Knud, under sin Svogers Græfve Ulfs Opsigt og Formynderskab; hvilken Græfve hafde til Egte Kongens Søster Estride. Siden kom K. Knud (efter Islændernes Sigende,) ikke igien til Dannmark, forend om Sommeren Aar 1027. da hand fandt Riget i stor Forvirring, sin Søn forført af Græfve Ulf til at sætte sig paa Thronen, Siælland af den Norske, og Skaane af den Svenske Konge udplyndret: Hvilket dog altsammen blef raadet Bod paa; Sonnen ved Dronning Emmæ Forbøn pardonneret, Græfve Ulf paa nogen Tiid forskaanet, men siden ved en anden Leylighed straffet, og Fienderne af Landet slagne. Saaledes og i denne Orden finder

mand

mand K. Knuds Forretninger i de trende Aar, 1025. 1026. og 1027. beskrefne hos Torfæum, eller rettere i de Islandske Historier om den Hellige Kong Oluf. Og er her da 1.) at mærke, det Autor til St. Oluf Konges Saga, saavelsom andre Islændere og Norske, slet intet hafver vidst om Kong Knuds Reyse til Rom i det Aar 1027; og de hos hvilke Torfæus har antreffet den, har, som jeg for sagde, u-imodsigeligen borget dette Stykke i Historien af de Engelske, efterdi de ogsaa giøre samme Reyse yngre end Kong Olufs Død. 2.) Troer jeg sikkerligen, at Torfæus og hans Autor hafver her, (saavelsom og andenstæds er skeet,) taget feil i Aars-Tallet, nemlig skrefven 1025. i stæden for 1026. I det mindste holder jeg for fuld vist, at naar Kong Knud er reyst over Danmark til Rom, (som ingen, efter hans egne Ord, kand tvifle paa,) saa er denne Reyse til Danmark antrædet i Aaret 1026. Bromton hafver og herom en egen Anmærkning, nemlig denne: *Rex Kanutus anno regni sui IX. in Daciam contra ULF & EYLAF, qui gravissimam multitudinem contra eum terra & mari de gente Sveonum adduxerant, cum Anglorum exercitu transfretavit; Ubi ex parte Kanuti & Sveonum periit multus Anglorum populus & Dacorum.* Jeg taler nu ikke om den liden Correction, jeg uden ald Betænkning har giort, i at læse her tu gange *Sveonum*, hvor der staaer i det trykte Exemplar af Bromton paa begge stæder *Speon*. Saasom enhver der kiænder Engel-Saxiske Bogstaver, (hvor v. seer snart ud som et p.) saaog de som hermed ville conferere den Passage i den gamle Engel-Saxiske Chronike, som urigtigen føres til annum 1025. maae vel give mig Bifald. Men endogsaa gaaer jeg forbi, hvad mand videre af bemældte Passage kand slutte om Kong Knuds Krigs-Tog imod de Svenske, og mod hans egen Svoger Grefve Ulf, som holdte Svenske Partie, og, efter de flestes Sigende, var fød Svensk, saavelsom og imod Kong Oluf af Norge, hvilken er den, som Bromton og den Engel-Saxiske Kronike kalder Eylaf. Dette, siger jeg, som Islænderne baade henføre til andre Aar, saaog ufuldkomment berette, vil jeg denne gang lade passere u-omtalt og spare til en anden Leylighed. Men jeg vil alene her paastaae, at hvad heller K. Knud førte Krig eller ikke i Aaret 1026. saa blifver dog ingen Tvifl om, at, førend hand begav sig til Tydskland, for at mødes med Keyseren til Rom, hand i det mindste har sørget for, at sætte alting vel i Rolighed udi Danmark, og forsikre samme sit

Rige

Rige imod de tvende fiendtlige Nationer, de Svenske og de Norske, imedens hand var borte. Dertil kunde og vel være troligt at den Krigs-Magt er alene blefven brugt, som hand førde med sig herind fra Engelland i sit Regimentes 9de Aar, (det er an. 1026) hvorom Bromton skrifver. Den kunde jo nok behoves, omendskiønt det af samme Skribent ommældte Slag ey nu var staaet, til at bevare Grændserne, og som en god Besætning her i Riget. Men, at komme igien til Reysen, da naar Kongen skulde indfinde sig i Rom udi Dimmel-Ugen an. 1027. gifver mand at betænke, om hand ey har mottet reyse herfra strax Nytaar, eller kort derefter. Paa Hiemreysen fra Rom, som har været strax efter Paaske-Høytiden, eller rettere, da hand var igienkommen nær imod Dannmarks Grændser (som udaf visse Ord kand sluttes,) er Brefvet skrefvet, og hiemsendt til Engelland med Livingo, Abbed i Tavistok, som siden blef Biskop i Kirton. Kongen gaf derudi med klare Ord tilkiende, som endnu er at læse, "at hand agtede at drage hiem tilbage, ad den samme Vey, "som hand drog ud, det er at sige, over Dannmark; Dernæst, at "hand hafde i Sinde, nu naar hand kom til Dannmark, efter Over-"læggelse med samtlige sine Danske Raad, at giore Fred med de Folk "og Nationer, der hafde tragtet at skille ham ved Regimente og Lif, "saafremt det hafde staaet til dennem". Hvilke Ord synes virkelig at betyde nogen Krig og Feyde, der, ihvad end Islænderne ville sige, maae være foregaaen udi Aaret 1026. nemlig den samme Krig, som vi nyligen borde fortælle om udaf Bromtons og den Engel-Saxiske Kronike, og som intet findes om i de Norske og Danske Historier under bemældte Aar. Hvad siger nu Brefvet fremdeles? "Naar "vi da hafve giort Fred med de omkringboende Nationer, og vort "gandske Rige der i Osten (forstaae Dannmark,) er bragt i Rolighed, "saa at Vi udi de Lands-Egne ikke hafve Krig og Feyde mere at frygte fra nogen Kandt, da agte vi, det første Leylighed sig begifver, "og Skibe kunde vorde udredede, at komme endnu i denne Sommer "hiem til Engelland". Saaledes lydede hans Ord. Men ihvad hand end skref og lofvede, saa motte hand dog see, at hans Forsæt slog ham feyl, der hand ved sin Ankomst til Dannmark antreffede Tingene anderledes end hand hafde haabet; nemlig, som forhen er sagt, Riget i en gandske stor Urolighed, ja i Fyr og Flamme: hvilket Onde

hand

hand fik overflodig at drages med, den hele Sommer og Høst igiennem. I denne Høst, og omtrent ved Michelsdags Tiid stod det mærkelige Slag ved Helge-Aae, imellem Høystbemældte Konge og de tvende andre, nemlig Kongerne af Sverrige og Norge, som hafde forbundet sig imod K. Knud: Herom taler baade Saxo Grammaticus, saa og de Norske og Svenske Kroniker. Saa taler og den Engel-Saxiske Krønike om samme Tog, endskient under et urigtigt Aar, nemlig 1025. Den siger, at Kong Knut foer til Danmark med sine Skibe, og kom til *Ea thære Halgan*, (hvilket Doct. Gibson i sin Latinske Version kalder *fluvium sanctum*, i stæden for *annem Helgensem*,) at Ulf og Eglaf med en stor saavel Land- Hær som Skibs-Hær kom ham imod, at K. Knud mistede mangfoldigt Folk, men de Svenske beholdt Valdpladsen. Dette maae staae ved sit Værd. Men at Kong Knud efter Slaget ved Helge-Aae an. 1027. forblef endnu i Danmark den hele Vinter over, er ikke at tvifle paa, hvilket og de Norske og Islændere selv bevidne. Imidlertid bestyrkede hand, som bekiændt er, sit Partie og store Anhang i Norge, og fik alting saaledes tillavet, at der K. Oluf var af Landet forjaget, er hand self om Sommeren anno 1028. efter alle baade Norskes og Engelske Annalers Vidnesbyrd dragen ind i Norge med 50. Skibe, og blefven Mester af det gandske Kongerige.

7. Hernæst fortæller de fleeste Engelske, at anno 1029. da hand nu var en Herre over trende Nationer, de Engellænder, de Danske og de Norske, er hand kommen hiem til Engelland: Item, at hand samme Aar, efter St. Mortens-Dag, sendte Græfve Hagen, som hafde hans Soster-Dotter til Egte, ud af Landet, under Skin af et Gesandtskab eller Statholderskab, (*qvasi Legationis causa;*) eftersom hand mistænkte bemældte Græfve at staae hannem efter Lif og Regiment. Men de Engelske hafve om denne Sags Sammenhæng ikke været ret opliuste. Hagen var af de gamle og store Norske Græfver, der hafde i Kong Knuds Herr Faders og Farfaders Tider haft stor Vælde og Regiment i Norge. Hagens Fader Græfve Erich hafde een af Kong Svens Dottre, og var denne Hagen saaledes Kong Knuds Soster-Søn. Hand blef forhen forjaget ud af Norge, den Tiid Kong Oluf kom og indtog bemældte sit Fæderne-Rige;

Derpaa drog hand over til Engelland, til Kong Knud sin Morbroder: Hvilken, efter at hand hafde faaet Norge under sig, giorde hand Hagen an. 1029. til sin Statholder derofver; og dette er den Legation, som de Engelske hafve hort sige om. Men sligt hafde vel Kong Knud aldrig giort, hvis hand hafde haft nogen slags Mistanke til bemældte Græfve for Utroeskab. Tvertimod det var meget rimeliger, at hand burde frygte sig for hannem i Norge, hvor Hagens Forfædre hafde regeret snart ligesom Konger, og hafde sammestæds langt flere Venner og større Anhang, end i Engelland. Ellers varede dette Statholderskab ikkun heel kort; Thi Aaret derpaa vilde Græfven seyle over til Engelland, for at holde Bryllup med sin forlovede Brud, Kongens Half-Soster-Dotter, ved nafn Gunhild: Der blef hand underveys og druknede. Herom gifve Islænderne langt rigtiger Underretning end de Engelske: Hvilke sidste vel ogsaa under anno 1030. skrifve om Hagens Død, at hand druknede, men med Uvisshed; nemlig det nogle hafve meent, at Kongen lod ham ihielslaae paa Orkenoer. Hans Dodsfald gaf Kong Oluf strax Anledning til, at tænke paa sin Igienkomst i Riget, ja gaf og Kong Knud Aarsage, saasnart hand derom horde, til at være paa sin Vagt, og forfoye sig strax igien til Danmark. Dette vidner ogsaa den Norske Kronike. Udi saadan Uroe svævede nu Kongen alle disse Aar igiennem, og formedelst saamange vigtige Tilfælde og Forhindringer, der komme saa stærk paa hinanden, og hafve vel neppe kundet unde ham faae Maaneders Tiid i de Aar 1029. og 1030. at forblifve i Engelland, er det rimeligt, at hand ikke hafver tænkt paa at fuldbyrde og i Værk stille, hvad hand i Rom lovede, og i sit Bref hafde gifvet til sine Engellænder Forsikring om. Siden, efterat Kong Oluf var slagen, og Norge paa nye med fuldkommen Sikkerhed forbunden under det Danske Herredom, indrettede hand Regeringen i begge Kongeriger, paa saadan Maade, at hans Son af Dronning Emma, kaldet Harde-Knut, skulde regere i Danmark, samt hafve den syderlige Deel af Engelland, den anden, ved nafn Harald Rasten af Engelland, og den tredie som hedde Sven, og var aflet (saavelsom og Harald,) med den Engelske Frue Elgifva (Islænderne kalde hende Alfifa,) satte hand til at forestaae Norge. Endelig, efter alle disse Bedrifter og Indrettninger, begaf hand sig til Engelland anno 1032. og det strax om Vaaren.

Her

Her var det da omsider, og just udi dette Aar 1032. at Kongen saae sig udi den Tilstand og i saadan forynsket Roligshed, at hand kunde udi sit Engelske Rige opfylde sine Undersaatters Haab, og meddeele dennem ey alene Underretning om sin Romerske Reyse, men endogsaa den Nytte og Frugt deraf, som hand i Brefvet alt for længe siden hafde lofvet. Jeg er i den Tanke, at ihvor længe forud end oftbemældte Bref var dennem tilskrefvet, (maaskee ogsaa tilsendt,) saa er det dog ey blefvet almindelig og for alle bekiændt, førend i dette Aar. Men hvo kand sige os, om ogsaa samme Bref er kommen frem, og er leveret i nogen af deres Hænder, som det vedkom, førend Kongen nu fandt det for got? Kongen kand, efterat det var skrefvet, hafve forandret sin Ordre, kaldet Abbed Living, endskiont hand var paa Veyen, tilbage, og beholdet ham hos sig, som sin Hof-Præst, paa Hiemreysen. Living kand være blefven fremdeles hos ham i Danmark, maaskee og ikke forladet ham i alle de før omtalte Krigs-Togge, indtil de paa eengang begge ere komme i Roligshed anno 1032. Det findes end og, at bemældte Abbed Living er i samme Aar 1032. saasnart Kongen kom hiem, blefven Biskop i Kirton, (som er det Biskop-Sæde, der siden af Kong Edwardo Confessore blef forflyttet til Exeter;) som Wilh. Malmesbury har anmærket: Og Franciscus Godwin i hans Bog *de Præsulibus Angliæ* siger, at dette samme bevidnes af alle Skribentere. Jeg tilstaaer at min Giætning ey saaledes kommer ofvereens med forbemældte Wilhelm af Malmesbury, der siger, at Living var først i lang Tiid her i Danmark hos K. Knud, siden følgede med Kongen til Rom, og da alting til Rom var forrettet, og Kongen reysde ofver Land til Dannmark, gik Living med Kongens Bref over Soen til Engelland, hvor hand bestillede og satte alting i Verk efter Brefvets Indhold, førend Kongens Hiemkomst. (See Wilh. Malmesbur. *lib. 2. de Gestis Pontificum Angl. pag. 255. seq.*) Hvilket sidste jeg virkeligen holder for Snak, og tildigtet af denne Skribent, i følge af den vrange Mening om Aaret. Men endeligen i hvad heller bemældte Geistlig hafver leveret Brefvet fra sig tilig eller seent, saa blifver jeg ved min Mening, at det er blefven nu til sidst for alle i Landet kundbart, ja uden Tvifl med nogen Solennitet udi den store Landets Forsamling oplæst og publiceret, som en anden Kongelig Forordning. Deraf maae og være kommen, at denne Kon-

gens sidste Hiemkomst, fra Dannmark, er blefven tagen for hans Hiemkomst fra Rom; og seer jeg intet andet at hafve kundet gifve Aarsag til saa stor Forvirrelse hos de Engelske, i bemældte Reyses Aars-Tall, end hvad nu sagt er. Dette er ogsaa vist, at iblant alle de Stiftelser, Gafve-Brefve, Confirmationer, eller andre Documenter, som til dato ere opdagede af Kong Knuds, er, saavit jeg har fundet, ikke noget eniste udkommet, eller hafves rigtig og uforfalsket Underretning om, fra anno 1027. da Kongen var i Rom, og indtil mand kommer til annum 1032. De bekiendte Kirke-Love, under samme Store Konges Navn, som endnu hafves paa Engel-Sarisk, saa og paa Latine, endskiont de ingen Datum hafver, og Jeremias Collier i sin Engelske Kirke-Historie, med flere, holder for at ingen kand sikkert vide, naar de ere gifne; saa regnes de dog rimeligst til Kong Knuds sildige Andagts-Frugter, og de gode Gierninger af hans tre sidste Regerings Aar. De samme ere og fra gammel Tid blefven anseete af Engellænderne, som en Virkning og Fuldbyrdelse af de Løfter, som hand gaf dennem fra Rom af. Og derfore finder vi hos William af Malmesbury, at, strax efter at hand har indfort Copien af oftbemældte Bref, forfølger hand sin Tale saaledes: *Nec dicto deterius fuit factum. Omnes enim Leges ab antiqvis Regibus, & maxime ab anteceſſore ſuo Ethelredo latas, ſub interminatione Regiæ multæ perpetuis temporibus obſervari præcepit.* Hand burde vel at hafve lagt dette dertil, at Kongen forbedrede samme gamle Love med nogle nye Artikler. Hvorfore de og hafve bekommet særdeles Navn af hannem: og kaldes i Bogerne *Leges Cnuti Regis.*

8. Den største Vanskelighed, som staaer tilbage, og den vigtigste Forklaring, som af Brefvet kand giores, bestaaer i Kongens Titel; hvorledes hand paa Hiemreysen, naar den skulde være skeet anno 1027. kunde da skrifve sig til Norge, og en Part af Sverrige; da hand dog intet af disse tu hafde endnu i sin Vælde, forend en Tidlang derefter; i det mindste intet af Norge, forend i Aaret 1028. Mand kunde svare, at hans gamle Prætension paa Norge, fra hans H. Faders Kong Svens, og Herr Far-Faders Kong Harald Gormsøns Tid gaf ham Ret, lige saavel til Titelen at bruge, som til Riget Kenning Oluf at affodre; hvilket sidste hand og virkeligen giorde paa bemældte Fundament. Men med saadant Svar kommer

mer mand ingenlunde nogen Vey; og hvo vilde vel tage sligt for fulde? Thi 1.) skal vel ikke hafves Exempel paa, at mand i de Dage hafde endnu indfort den Viis, som siden er blefven gemeen, at Konger og Fyrster skrifve dennem til Lande, som de prætendere paa, og som de endnu ey hafve udi virkelig Herredomme og Eye. 2.) Hafver Høybemældte Konge udi ingen af de Brefve, som ere ældere end 1027. skrefvet sig til Norges Rige, da dog alligevel hans Ret var i de Aaringer lige den samme, som den blef siden. Og 3.) om det end kunde gaae an med Norge, og Titelen motte alene forstaaes om Prætensionen, motte jeg dog sporge, hvad Ret hand hafde til en Part af Sverrige, forstaae at sætte den an. 1027. i sin Titel? Og hvorfor ikke ogsaa hele Sverrige? Nemlig Sagen er, at hand skref sig siden ikke til mere eller større Deel af Sverrige, end hand hafde indtaget; Og ligeledes tog hand ey heller nogen Titel af Norge, forend hand var blefven Herre over bemældte Rige. Vil mand sige, at det var ikke ham self, som tog eller gaf sig disse Titler i Brefvene, men Cancellarii eller Clerici, der amplificerede dem efter eget Tykke? Da lad saa være; og det tilstaaes, at de derudi hafve været paa deres Viis ret artige, og ligesom kappest om, hvo der kunde staffere Kongens Titel best, som vi og ret nu skal faae at høre. Men aldrig vovede de dog, at sætte et Land i hans Titel, som endnu ikke var blefven hans; og hvorledes skulde dette heller komme dem i Sinde? Der forekommer iblant andre udi Spelmans Engelske Conciliis et Document, kaldet Concilium Wintonienſe, foregifvet at være af anno Chr. 1021. i Kongens Regerings femte. Sammes Titel er nu saaledes: *Hæc sunt Statuta Canuti Regis Anglorum, Danorum, Norwegarum, venerando Sapientum ejus consilio, ad laudem & gloriam Dei, & sui regalitatem, & commune commodum, habita in Sancto natali Domini apud Wintoniam.* Men Spelmann hafver domt, at samme Document er heel kiændeligen falskt, og smiddet af en ikke nokſom udlærdt eller forfaren Bedragere, mere end 200. Aar efter K. Knuds Tider; som beviſes endogsaa med det Ord Parlament, hvilket derudi er tvende gange brugt. Den Jesuit Michaël Alford i hans store *Annalibus Eccleſiæ Anglicæ* under bemældte Aar 1021. gior sig vel megen Umage at forsvare denne Piece, og er heel vred paa Spelmann, men maae dog gifve tabt. Dog for at ikke lade denne Kiættere beholde formegen Ret, paastaaer

Alford, at der blef dog holdet et almindeligt Concilium til Winton 1021. og at det var den Tiid at Kongen ligeledes udgaf sine berømte Kirke-Love, (*Leges Cnuti Regis*,) hvilke hand (Alford) derfore indfører udi samme Aar. Men Jesuiten hafver saa lidet Ret i det ene, som i det andet. *Leges Cnuti* blefve vel udgifne til Winton; men hvem siger os, at det var an. 1021. og ikke Ti eller Tolf Aar derefter? Spelmans Argument, (som ellers ved slig Indvending hverken fældes eller reyses,) beroer, imod bemældte falske Document, alene paa det Ord Parlamentum, som ikke var til i Engelland i K. Knuds Tider, ja ikke end længe derefter. Jeg tor imod oftbemældte Piece sammelunde protestere med mit Argument, nemlig at Bedrageren hafver ogsaa robet sig med Norge at sætte i Kongens Titel udi det Aar 1021. som var alt for mange Aar, forend hand kunde fore den med Rette, eller virkeligen hafver fort den. Vel maae jeg bekiende, at Tallet af Høybemældte Konges Brefve, saa mange som mig ere forekomne, naar alene skal regnes de, hvori hans Nafn og Titel findes, ikke er saa stort, at deraf kand formeres en meget stærk Induction; Men saa er dog samme Tal ey heller alt for ringe. Det belober sig i alt til Elleve Stykker. Og deraf ere kuns Tre med Norges Titel, naar jeg endda regner deriblant det Bref paa Hiemreysen fra Rom, hvorom nu meest og alene disputeres. De andre Otte vide slet intet enten af Norvegis eller Swauis. Det Første af disse Otte er af anno 1018. og gifvet til vor Frelseres Kirke i Dorbern. Derudi heder Kongens Titel i Brefvets Begyndelse: *Ego Imperator Knuto à Christo Rege Regum regiminis Anglici in Insula potitus:* og i Underskriften: *Ego Knuto gubernator Anglici orbis.* Udi det Andet, som er af anno 1020. hørende til Edmundsburg, skrifves hand saaledes: *Ego Knut Rex totius Albionis Insulæ aliarumqve nationum plurimarum in Cathedra Regali promotus:* og i Underskriften: *Ego Knut Rex gentis Anglorum aliarumqve.* I det Tredie, som hafves ved Porteshamme-Closter, af anno 1024. *Ego Cnut, annuente ac favente Dei omnipotentis clementia totius Anglorum (NB. sic) Basileus, ceterarumqve nationum in circuitu degentium regens & gubernans.* I det Fierde, som hand har gifvet til St. Augustini Kloster, i Aaret 1033. *Ego Cnut per Dei misericordiam Basileus.* Det Femte hafver mand fra Glassenbury, og er af anno 1032. *Ego Cnut Rex Anglorum ceterarumqve gentium, in circuitu persistentium gubernator*

nator & rector. Det Siette findes ingen Aars-Tal ved, og hører til et Closter i Exeter: Der er Titelen fast ligedan: *Ego Cnhut Rex Anglorum ceterarumqve gentium persistentium in circuitu.* Men i Underskriften: *Ego Cnhut Brittanniæ Anglorum Monarcha.* Det Syvende er en Confirmation paa et Mageskifte mellem Kongen og Klosteret til Ely, som skeede an. 1022. hvor Kongen skrives i Brevet *Rex totius gentis Angligenæ*, og i Underskriften: *Ego Cnut Basileus totius Albionis gentis.* Og endeligen det Ottende, lydende paa Hulme-Kloster, uden Aars-Tal, hvor hand kalder sig: *Ego Cnut Rex Angligenæ nationis.* Mand mærker af disse skionne Over- og Underskrifter, at sligt har altsammen dependeret af Secretereren eller Klerken, som mand brugte til at sætte Brevene op, og at ingen bestandig Formular har været derfor. Men dette er her nu ikke Sagen. Mand seer, siger jeg, at af alle de Elleve Documenter, hvilke jeg har kundet faae i adskillige Bøger opsøgt, er nu ikkun Tre tilbage, der hafve den omdisputerede Titel med Norge deri nævnt; og er endda ikke saavist, om den har nogentid fra Begyndelsen staaet i mere, end i eet af dennem. Dette ene Brev, som mand endnu ingen Grund hafver til at tvifle om, at jo baade Titel og altsammen har sin Rigtighed, er det som Kongen gaf til Croylands Kloster strax efter sin Hiemkomst an. 1032. Samme begynder saaledes: *Cnutus Rex totius Angliæ, & Dannarchiæ, & Norwagiæ, & magnæ partis Swauorum, omnibus provinciis, nationibus, & populis, meæ potestati subjectis, tam minoribus, qvam majoribus, salutem.* I Underskriften er ikkun dette: *Ego Cnutus Rex anno Dominicæ incarnationis millesimo tricesimo secundo Londoniis istud meum chirographum signo sanctæ crucis confirmavi.* Dernæst fremstille sig de forhen omtalte Leges Cnuti, hvilke nu om Dage i flere Bøger findes trykte. Der heder det udi Trykken af den Latinske Text, hos Lambardum i hans *Archæonomia*, saa og hos Spelmannum *in Conciliorum Tomo I. Canutus Anglorum, Dacorum, & Norwegiensium Rex.* Hos Bromton, som sætter bemældte Love baade i anden Orden, og paa andet Latin: *Rex Anglorum, Danorum & Norwiganorum.* Men udi det Manuscript af Cottons Bibliotheck, er funden en langt bedre og ældre Latinsk Version, hvilken Doct. Wilkins iblant sine *Leges Anglo-Saxonicas* har ladet trykke. Titelen er der: *Cnutus Rex, totius Angliæ, & Danorum & Norwegorum Rex.* Originalen, hvoraf disse Oversættelser ere, hafves paa Engel-Sarisk Sprog: Kand og vel være, at den

Cotton-

Cottonske Latine Text er Original, og Engel-Saxisken er en Version deraf. I denne sidste lyder nu bemældte Titel saaledes hos Lambard og Spelman: *Cnut Cyning, ealles Englalandes Cyninge, and Dena Cyning, and Norvrigena Cyning.* Men i det Cottonske Manuscript staaer alene *Englalandes Cyning and Dena Cyning*: Og det tredie, nemlig *Norvrigena Cyning* er udeladt. Mand hafver om bemældte Cottonske Bibliotheks Exemplar altid haft den Opinion, at det var udaf alle det beste, rigtigste, som ogsaa det ældste i Engelland. Og er saaledes stor Formodning, at Norges Titel er blefven tilsatt i de yngere Tider, og hafver ikke staaet i de ældste Exemplarier. Ja, omendskiont disse Leges Cnuti skulle være yngre end an. 1031. eller 1032. som forhen er omtalt, og som Malmesbury siunes at bekræfte, saa er derfor ikke sagt, at Kong Knud skulde i hvert et Bref siden an. 1031. næfne alle Riger og Nationer ved Nafn, som hand regerede over. Hvilket hand ey heller har giort udi tvende af de før opregnede, udaf de Aar 1032. og 1033. som ere i foranførte Liste det fierde og femte. Endelig til sidst kommer vi nu til det saa ofte omtalte den Romerskes Reyses Bref, hvoraf Titelen tilforne er bleven bemærket, nemlig at Kongen skrifver sig der ligeledes som i det nylig citerede Croylands Kloster-Bref: uanseet at hiint, fra den Romerske Reyse, umueligen kand høre til noget andet Aar, end til 1027. i hvilket Aar hand dog hverken hafde Norrige inde, eller nogen Deel af Sverrige. Sandeligen, hvis ikke alle de ofrige Kiændetegn, og Brefvets gandske Indhold, ja hver en Artikel, Ord og Expression deri, nokſom betydede dets Rigtighed, og satte samme aldeles uden for ald Tvifl og Mistanke, skulde mand snart finde Aarsag til, for saadan Titels skyld at agte Documentet self for en smiddet og en falsk Piece. Men langt fra, at nu sligt kand komme i min Tanke. Jeg derimod holder Titelen for at være tilsatt og falsk, ja tilsatt længe efter at Brefvet første gang var skrefvet. Ingulf, som er den første Skribent som det findes hos, kunde mand vel tænke dertil, at hand hafde satt for dette Bref den selfsamme Titel, som hand hafde fundet paa sit Croylandske; hvilket hand og nyligen tilforne paa samme Side hafver indført. Saadan Mistanke om Ingulf kand vel ikke komme nogen Engellænder fremmed for, helst efter at Doct. Hickes hafver udi sine Skrifter offentligen ey alene beskyldt ham for Uerfarenhed i at giore Forskiæl paa rigtige og falske

Docu-

Documenter, og beviist at hans Croylandske Closter-Historie var formedelst adskillige fingerede Brefve heel u-efterretlig, men endogsaa har Doct. Hickes ey undseet sig ved at kalde ham en Falsarium. (See hans *Præfat.* til *Ottley pag. 29.* og hans ypperlige *Dissertation* til *Shover pag. 73.*) Men som K. Knuds Bref er langt uden for disse Beskyldinger, det og aldrig er blefven paatalt, ja ey bør eller kand paatvifles (hvad Brefvet i sig selv angaaer,) saa vil jeg end ikke heller gravere Ingulf med dets Titul. Thi endnu rimeliger kommer det mig for, at slutte, at den Tiid Brefvet er blefven, som jeg for sagde, anno 1032. i Landets Forsamling offentligen oplæst, saa hafver mand fundet for got, ved Høybemældte Konges Nafn at nævne hans nye Conqvêter, og saaledes at forøge hans Titel med det, hvad hand virkeligen var blefven Herre ofver; omendskiønt hand hverken var det, eller hafde endnu nogensinde brugt slig Titel, den Tiid Brefvet første gang blef udfærdiget paa Reysen. Derimod er min Tanke, om den Titel, som staaer for Leges Cnuti, at den slet ikke er Original, det er, at den ey hafver staaet for disse Love, der de først blefve publicerede; men er i Bøgerne, hvor mand har indført dem, siden efter, og maaskee da Høybemældte Konge alt var afgangen, blefven tilsatt:

9. Saaledes mener jeg da, at dette Tvifls-maal, nogenledes skiælligen kand opløses; Et Tvifls-maal, som enhver maae falde paa, ja, saa at sige, undre sig paa, og studse ved, naar hand tillige i de Tydskes og andre fremmedes, saavelsom i de Engelske Historier er noget belæst og kyndig. Ikke holder jeg for, at det er nok for en Studerende, og mindst for en Historie-kyndig, naar hand finder en uret Passage, det være sig i Aars-Tal eller andet, da straxen at fordømme den, med en Decision af tre Ord, og lade det saa derved forblifve; ligesom Læseren motte være forbunden til, at sætte mere Troe til en saadan nye-opgroende og self-constitueret Censorem, end til mangen gammel og længe i Verden bekiændt Skribent. Nej! man bør hafve den Respect for baade sin egen, og den efterkommende Tiid og Alder, at troe, det enhver Læsere er klogere end mand self; Og saaledes tager jeg tusindegange mindre Feyl, end naar jeg tænker, det jeg er klogere og lærdere end min Læsere, og at jeg hafver Ret, til at fortælle ham kuns med et par Ord, hvilken Mening jeg holder for ret, og hvilken der er u-rigtig,

foruden at sige ham hvorfor. Hand skal kun troe mig paa mit Ja eller Nej, og bilde sig ind, at jeg er den, som Sagen har kosted Moye og Eftertanke nok, og har seet den dybere ind, end andre. Men mon dette ikke undertiden kand kaldes, at prædike for Giæs, og ikke for vittige Mennisker? Som jeg da er pligtig til, at forklare, og med alle mine Argumenter, som jeg er self persvaderet af, at bevise, det en Sag, som i lang Tiid har været troet, eller og i Tvifls-maal, er u-rigtig, og indstille saaledes til enhvers Skion og Dom, om jeg har Ret; Saa bør jeg endogsaa at eftertænke, samt meddele til Læserens Paaskionnende, hvad det er, der kand hafve gifvet de forige Skribentere Anledning til slig U-rigtighed: Om det er Autors Uforstand, eller Ukyndighed? og om ikke en almindelig Vildfarelse, i hans Land, hans Religion, eller Secte, eller i det Partie af Staten som hand er tilgedan? Om det er alene Mangel paa Documenter, Mangel paa Hukommelse, Confusion af Nafne og Bedrifter? Eller om ikke visse Hændelser kunde hafve anlediget slig Forvirring? Endelig, om det er Autors egen Digt og Fabel, eller Giætning, for at sige noget, hvor hand intet vidste? Her udi nærværende Quæstion troer jeg at jeg hafver fundet paa nogen ikke u-rimelig Aarsage, hvorfore alle Engellænder, og samtlige vore Danske og Norske, fore Kong Knud den Store paa Reysen til Rom anno 1031. og hiem igien fra Rom anno 1032. Hvis min Giætning nu ikke staaer Prove, vil jeg være ald Ære og Tak skyldig til den, som kand herefter frembringe nogen rimeliger. Men at nogen skulde troste sig til min gandske Thesin at kuldkaste, siger jeg dem forud, at dette lader sig ikke giore; jeg mener, at fore Kæyser Conradum Salicum og Kong Rudolphum af Burgundien til Rom i det Aar 1031. eller 1032; Efterdi Kong Knud dog udtrykkeligen i sit Bref melder, at have talt med begge disse Herrer i Rom, da de vare der om Paasken, tillige med ham og mange andre Fyrster. Endeligen at vilde udaf slige Argumenter giore en anden Slutning, nemlig beskylde Brevet self for Urigtighed, og mene at det var opdigtet heelt og alt af de Geistlige efter K. Knuds Død, kand jeg aldrig holde med, som jeg og nokssom i det foregaaende har erklæret. Saa at udi saa maade intet videre staaer tilbage, end først Titelen, der er taget af andre nyere Brefve, og brugt til dette, enten an. 1032.

eller

eller maaskee, efter Kongens Død; og dernæst de Engelske Chronikers Urigtighed i Aarstallet at antegne.

10. Til sidst, motte vel ogsaa nogen findes, der vilde spørge, hvortil nytter nu alt dette? Og er saadant vel en Times, end sige nogle Dages Studering, Læsen og Skrifven værdt, hvad heller Kong Knud, som i 700. Aar og mere har været død, var anno 1027. i Rom, eller 1031? Jeg svarer, det jeg gierne tilstaaer, at for den allerstørste Deel Mennisker i Verden er dette en heel unyttig Ting. Hver en Bonde, ja og Mængen af dem, som ville end og være over Bonde-Standen, kand det være heel unyttigt og lige meget, end ogsaa om de tænke og troe, enten at Julius Cæsar var for Alexander Magnus, eller efter ham; enten Kong Waldemarus I. regerede i Danmark førend Harald Gormsön, eller længe efter; enten den nu regerende Konge i Spanien kaldes Alphonsus eller Philippus; enten den Tyrkiske Keyser heder Achmet, Mahmud, eller Osman; ja enten den Westfæliske Fred blef sluttet an. 1648. eller an. 1658. En Frantzos, som læser alene for sin Tidsfordrif og Fornøyelse, kand det endogsaa være indifferent, naar hand finder i det Tillæg, som nogle gange er trykt ved en berømt Autor Chevreau hans *Histoire du Monde*, at imellem an. 1620. og an. 1630. hafde Kong Gustaff Adolf Krig med Kong Christiano IV. og samme Tid beleyrede Kiøbenhafn. Og jeg seer ikke, at, naar en Frantzos ingen Stats-Mand vil være, ey heller gior just Profession af Historiske Studeringer, hannem da mere Magt paaligger at vide Kiøbenhavns Beleyrings Tiid, og under hvad Konge eller i hvad Aar Svensken derfra blef afslagen, end det ligger en Dansk, der ikke er Historicus, Magt paa, om la Pucelle d' Orleans var til under Kong Carl VI., K. Carl VII. eller den VIII. Ja, hvorfor skulde en Dansk ikke ogsaa kunde være en god, dydig, samt i andre opbyggelige Videnskaber meget dygtig og lærd Mand, om endskiønt hand slet intet bekymrede sig om, enten Lyschanders Danske Kongers Slegte-Bog var en god Bog eller ey? Ja, om hand endogsaa troede alt hvad som staaer deri til Punkt og Prikke? (Dog jeg beder om Forladelse, at dette sidste var alt for meget sagt, thi da skulde hand, hvis hand ellers hafde læst Bogen fra Begyndelsen af, baade hafve stor Mangel paa Lærdom, saa og ikke ringe Meen paa sund Fornufft.) Det samme, nemlig

en ypperlig og lærd Mand, kand en Dansk jo ogsaa være, der ey er Historicus, enten hand troer, at Kong Knud var i Rom anno 1027. eller 1031. Men Spørsmaal, om derfor ingen anden skal skotte om sligt? Som er næsten det samme, som hvis jeg vilde spørge, at fordi en god Regnskabsforer ikke behover at læse Diophantum Alexandrinum eller Apollonium Pergæum, om da ogsaa ingen Professor Matheseos bør forstaae dem? Kort sagt: Med alle de samme Skiæl, med alle de Raisons og Argumenter, som nogen anden kand paafinde, til at lade ringe om dene min Quæstion om K. Knud, og om flere Dubiis af deslige Beskaffenhed i vor gamle Historie, vil jeg ogsaa tage mig paa, at kappe af, baade fra den Historiske og fra andre smukke Videnskaber, saalænge, indtil der ey skal blifve mere igien, end saameget, som en ærlig Borgere eller Betienings-Mand just nødvendigen behover til sit Embedes Forretning og sin Husholdning, og en Præst til sin Prædike-Stoel og Catechisation. Hvo som nu ikke er alt for kortsiunet, hand seer lættelig, hvad deraf vilde blive, naar saa skeede; og hvorjævnt Barbariet vilde da komme svømmendes igien herind, og sætte sig uformeent paa Thronen; Helst naar alle og enhver vænnede sig til, at slaae over og forbi, alt hvad mand holdte for smaae Ting, eller, efter de fleestes korte og hinkende Begreb, unyttige, som mand derfore ikke gad brødt sit Hoved og spildt sin Tiid med: I stæden for at randsage i mange og alle slags Skrifter, helst in Fontibus, for at faae, saa vit mueligt, enhver og mindste Ting, baade i Historien og i hver en anden Scientz, driftet, reengiort og accurat. Og saa blifver da Spørsmaalet omsider dette: Om en Dansk studeret Mand, der vil vide sit Fædernelands Historie til noye, ikke bør ligesaavel tilvisse vide, at Kong Knud den Store reyste til Rom ikke i Aaret 1031. men just 1027. som at Kong Friderich IV. af høylofligst Ihukommelse var i Venedig, Dresden og Berlin anno 1709. og ikke i noget andet Aar? Thi inden 700. Aar efter vor Tiid blifver ligesaa langt at regne fra Kong Frid. IV. til dennem som da skulle lefve, som der er fra *Canuto M.* indtil nu. Ja det samme slags artige Folk, som nu dømmer flet om vores Bemøyning i saa gamle Ting, ville vel ikke heller fattes om 700. Aar herefter, til at belee dem, der da ville randsage noget noye hvad som i vort Seculo er passeret.

In Summa, skal Historien være en sand og god Videnskab, og et alvorligt Arbeide, da maae baade Aars-Tal og andre Data, saa og alle de Ting, som forekommer, examineres med den yderste Flid og skarpeste, som mueligt er. Og saa kunde da slige Dissertationes, som denne jeg nu har haft den Ære at oplæse, vorde udi sin Tid til Nytte, for dem som vilde engang udarbeide os en bedre Dansk Historie, end til Dato hafves. Vi seer jo vel, hvad for en stor Forskiæl der er paa den Tydske Reichs-Historie, saaledes som den i vore Tider er behandlet af Struvio, Spener, Græf Bünau, Mascov, og Hahn, imod hvad den var tilforne, da saa mangfoldige Materialia af alle slags ikke endnu vare exerperede, giennemgangne og overveyede, ja en stor Deel gandske ubekiændte for de ypperlige Lærde Mænd af ældre Tider. Paa lige Maade have de nye Franske betient dem af deres Landsmænds Pithœorum, Blondelli, Baluzii, Mabillonii, Bouchet, Chantereau le Fevre, Theodore Godefroy, og mange fleres moysomme Observationer og Critiquer over de forige Autorum Feyl og Mangler i deres Franske Historie. Og hvi skulle vi være de eniste, der ville staae tilbage? Helst da jeg vel tor sige, at udi vores Danske Historie stikker endnu i denne Time, saa mange Urigtigheder, og saa mange vel kiændelige, men dog hidindtil u-opliuste Vildfarelser, som i nogen anden Nations. Men et saadan slags Arbeide lader sig ingenlunde bestride med vore egne Lands eller vore Landsmænds Skrifter, endogsaa naar mand fik alting tilsammensanket og hvert gammelt Blad igiennemgaaet, som findes baade i de samtlige her værende Archiver, intet undtagen, saa og udi hver en eniste Dansk og Norsk Mands Eye og Forvaring, Islænderne ogsaa iberegnet. Thi sandelig, naar det gielder om gamle Tider, ikkun for 3. à 400. Aar siden, og derfra op ad, da blef den Hielp, som vi paa saadan Maade skulle tilsammenhente, fast mindre end nogen skulde troe eller tænke; og da vil jeg udi visse Seculis udrette mere med en trykt Bog, saasom Odorico Raynaldo eller anden deslige, end med alle de Archiver der er i Danmark. Vi faaer da at giøre, saasom andre, vel betænkende, at naar vore Konger og gamle Forfædre have haft at bestille i Freds- og Feyde-Tider med Tydske og med Franske, med Engelske og med Skotter, med Svenske og med Polakker, med Italiæner og med Spanier, ja med flere, saa ere og ingen Nations Skrifter til, af alle de nu op-

regnede, hvor der ikkuns noget er at antreffe til Historien hørende, som vi bør lade passere urandsagede; Dog at vi altid bruge Judicio, og med de skarpeste Efterforskings Regler prøve, hvorvit hver en Ting bør staae til troende eller ikke. Saavit er, formedelst de mangfoldige nu bekiændtvordne Materialia, vores Seculum kommen, frem for de forige, da Arrild Hvitfeld, Stephanius og Pontanus skrefve; og saadan Obligation paaligger og derved vore Tiders Studerende frem for disse brave Forgængere. Ikke at mand kand sige, det alle Skrifter og Underretninger ere endnu opsøgte og forhaanden, som mand kunde behøve; meget mindre, at hvert et Dubium kand vorde opløst, hvis mand end hafde dem tilsammen, og der blef arbeidet deri af flere begiæmme Folk tillige med u-ophørlig Flid. Ney langt fra. Historien er og blifver en Kilde uden Bund, der aldrig kand udpompes; Et u-endeligt Lifs-Arbeide for hver een, som haver dermed at bestille: Og, ihvorlænge mand end hafver arbeidet, søgt og grandsket, og, imens mand hafver fortæret Tid, Midler og Kræfter, nødt imellemstunder et slags Sindsfornøyelse, i at udfinde een og anden Sandhed, udpidske mangen Fabel, samt spore Oprindelser til visse gamle Vildfarelser; Saa bliver dog altid en stor, ja en utrolig Hob tilbage, (og udi hvad for en anden Videnskab blifver ikke dette?) som, jeg vil ey sige de maadelig-flittige og Lærde, men end ikke de allerdueligste og lærdeste indtil Verdens Ende formaae at udgrandske, og at komme efter, eller finde Rede udi; Deels af Fattelse paa Documenter, Deels fordi Tingene ere med Flid blefven fordulte af Vedkommende; Deels af andre Aarsager. Mand kand kuns forestille sig til Exempel dette sidste Aar 1742, som vi nyligen hafve til Ende levet: Hvo vil tvifle om, at jo, foruden hvad som vides, meget endnu er derudi foregaaet, baade inden og uden for store Herrers Cabineter, som vel var fornøden at hafve Kundskab om, naar engang bemældte Aars Historie skulde skrives i nogen Fuldkommenhed; Men blifver dog aldrig tilfulde kundbart? Derfore lader mand alligevel ikke af, at optegne, at randsage, og at skrifve, saavit mand kand; Og lader det saa til de sildige Efterkommere, at examinere vore Skrifter og deres Feyl, med lige Frihed, som vi nu examinere de Gamles.

Det

Det Danske Sprogs Skiæbne
og
Forrige saavelsom nærværende Tilstand udi Sønder-Jylland eller Forstendommet Slesvig,
ved E. P.

(I.)

Jeg har paataget mig at viise det Danske Sprogs Skiæbne og Tilstand i Jyllands, eller det gamle Cimbriens Sønder Deel, som nu kaldes Forstendommet Slesvig, hvor dette Sprog fordum har floreret, og været i ligesaadan bestandig Brug, som udi Resten af de Danske Provintzer, men siden, ved adskillige Tilfælde er fortrængt og hartad fortæret af det fremmede Saxiske eller Tydske Sprog.

Dette sidste kalder jeg nu fremmet fra det Danske, ikke saa absolute, at man jo gierne tilstaaer, de kunde begge have felles Oprindelse af det ældgamle Celtiske. Thi en stoor Mengde Danske Ord, som nu synes os ey at have allermindste Sammenheng med det Tydske, ere dog sandelig saadanne, eller egentlig talt, da ere disse Tydske Ord Danske, i det mindste af Felles Oprindelse, naar deres rette radices saa noye opsøges og udspores, som vores berømmelige Polyhistor: Herr Justice-Raad Gramm i sine Grundlærde Anmerkninger over Wachteri Glossarium har paataget sig at viise det, til begge Nationers Nytte og Fornoyelse. Deraf er jeg selv bleven overbeviist om det, som for var langt fra mine Tanker, nemlig, at Roderici Toletani femhundrede Aars gamle Vidnesbyrd, om det Danske, Tydske og fleere Sprogs felles Oprindelse, haver good Grund. Ordene ere, efter Martini Zeileri citation Centur. 5. Epist. 8. disse: Teutonia, Dania, Svecia, Norvegia, Flandria & Anglia, unam habuerunt lingvam, idiomatibus tantum distinctam.

Ville vi, efter den gemeenlig antagne Islandske hypothesi, lade det gieide som Sandhed, at den af Asia fordrevne Othins Tilheng har i disse

disse Lande indført sit saa kaldte Asa-Maal, da kand icke nœgtes, at det jo ogsaa har taget samme med sig til Saxen, hvor Aserne ey mindre end her og i Sverrig, holdes for at have boet.

Hvad Sammenheng disse Aser have haft med Cimbris & Teutonis, lader jeg staae derhen, thi den Materie de migratione & mixtione gentium, bliver vel indtil Verdens Ende en Misk-Mask som ingen kand debrouillere eller finde saa good Rede i, at han setter Sagen paa en gandske vis og demonstrativ Food. Men saavidt som af de ældste Græske og Romerske Scribenters Ord kand seis, da maa mange moderate Tydske Scribentere selv tilstaae, det er rimeligt, at hvis Teutones eller Teutoni ere de Tydskes Stam-Fœdre, saa har de boet i Dannemark, forend de kom til Tydskland. Særdeeles siger Pomponius Mela udtrykkelig, at Teutoni boede paa de Øer vi nu kalde Danske; ligesom Cimbri af Ptolomæo og fleere, settes i den Half-Insul, vi nu kalde Jylland. Her er det mig egentlig ickuns for Nafnets og Sprogets Skyld, om Teutonis at giøre. Om dennem og deres første Sœde i Dannemark, lyder bemeldte Pomponii Ord Lib. III. Cap. 3. saaledes: Super Albim, codanus ingens sinus, magnis parvisqve insulis refertus est. Acre mare, qvod gremio littorum accipitur. &c. &c. IN EO SUNT CIMBRI & TEUTONI. Ligeledes Cap. VI. Triginta sunt Orcades, angustis inter se diductæ spatiis. Septem Hemodes contra Germaniam projectæ, in illo sinu qvem Codanum diximus. Ex iis CODANONIA, QVAM ADHUC TEUTONI TENENT, ut magnitudine alias, ita fœcunditate, antestat.

Naar da disse Teutoni eller Tydske have forplantet deres Afkom og Nafn fra Dannemark til Tydskland, saa følger af sig self, at Sproget har fulgt med. Disse og fleere deslige ældgamle uforkastelige Vidnesbyrd, overtale den i alle Antiquitœter vel forfarne Christoph. Cellarium til at bekiende, de Tydskes første Sœde og Boelig var Dannemark, inspecie de Danske Insuler, af hvilke de have udbredet sig og besatt Tydskland. Qvoqvo modo illud nomen sese habet, (nam variant libri) exinde non incertum est, Teutonos codani sinus insulas, qvæ a Cimbrica chersoneso usqve ad Scandiam sunt, qvas nunc Danicas appellamus, & forte etiam in continente germania, partem circa chalusum amnem [det er den Flood Traven i Holsteen] ejusqve ostia

ostia qvæ subjecta illis insulis sunt, incoluisse. Dissertat. Histor. de Cimbris & Teutonis. §. VII.

I Betragtning af alt dette, kunde man snart tænke, at Provintzen Slesvig icke hafde taalt nogen Forandring i sit Sprog, nemlig hvis Tydsk og Dansk var eet Sprog. Men herimod maa agtes, at jeg søger Sprogenes Adskillighed in medio ævo, og ey i den allerældste Tiid. De maa fordum lenge nok have haft en Oprindelse, nok at de fra utænkelige Tiider af, ere blevne indbyrdes saa fremmede, at begge Nationer ey have forstaaet hværandre, uden ved Tolk. At nu den Slesvigske Provintzes Indbyggere, ligesaa vel som Resten af de Danske, fordum vare fremmede fra Tydsk Sprog, og allene ved adskillige Tilfælde ere blevne omskabte til half Tydske, det er den Sag som videre skal oplyses og stadfæstes.

Den Provintz Sønder-Jylland regnes nu omstunder iblant vores Allernaadigste Konges Tydske Lande. I det tydske Sprog holdes Prædiken og anden offentlig Guds Tieneste udi alle Kiøbsteder og de allerfleeste Lands Byer. I samme Sprog administreres Landets Regiering ved Love, Forordninger og Over-Retternes Kiendelse, hvorfor ogsaa det Sprog som bruges i Skolerne og Ungdommen oplæres udi, er alleene det Tydske. Heraf haver Herr Hübner, og efter hans Exempel fleere Geographi, taget Anledning til at indlemme med Pennen eller saa vidt de kunde, denne Danske Provintz i det Tydske Rige; Alt dette uanseet, kand lettelig gotgiøres, at Landets allerældste egentligste og rette Sprog er ingenlunde Tydsk men Dansk, endskiønt en Fremmed som reyser der igiennem knap bliver det vaer, ja endskiønt mange forstandige Folk af Landets egne Indbyggere knap ville troe det. Imidlertiid staaer bemeldte Sandhed uryggelig fast, og det paa efterfølgende Grunde.

§. 1.

De tre fierde Deele af Landets Indbyggere tale endnu daglig Dags intet andet end Dansk i deres Huse, ligesom een fierde Deel taler Tydsk, og nogle faae paa Vester-Siden, Fresisk. Dette maa forstaaes om Allmuens Folk, meest Bønder. Saa snart disse see en Fremmet eller Fornemme, begynde de at tale Tydsk, saa got som de kunde, men ellers intet uden Dansk. Herom vil jeg anføre Casp.

Danckverths Ord i hans Schlesw. Holsteinische Landes Beschreibung pag. 54-55. Zu diesen unsern Zeiten wohnen in diesem Hertzogthum Dänen oder Jütten, Sachsen und Friesen. Die Jütten besitzen den grössesten Theil daran, sintemahl alles von Koldingen bis an den Schley-Strohm und die Stadt Schleswig, Jüttisch ist, oder Dänische Völcker, so sich NB. der Dänischen Sprache gebrauchen, etwa die Stadt Flensburg ausgenommen, so von Dänen und Teutschen untermenget. Die Stadt Schleswig, und was ferner von der Schley an bis an die Eyder und Lewens-Au belegen, wird mehrentheils von Sachsen bewohnt, die gebrauchen sich der Nieder-Teutschen Sprache, wie dann auch die Einwohner Femern. Auf der West-See Kante, von der Grentze oder Schodtburgschen Au an, bis an Tondern, wohnen abermahl lauter Jütten, hernach aber kommen die Nord-Friesen &c.

Disse Danckverts Ord ere rigtige, naar vi forstaae dem om Allmuens Folk alleene, særdeeles om Bonder, og af deres, men icke af nogle Herre-Mænds, Kiøbmænds eller og Øvrigheds Personers Mund, er det vi skal høre det der bør kaldes Landets eget Sprog, ligesom Estlands og Lieflands rette Sprog er det ældgamle Estiske og ingenlunde det Tydske, endskiønt dette har nu der faaet Overhaand i Kiøbstæder blant Handels-Folk, og paa Herregaarde blant Adelen. Denne sidste er Tydsk og stammer hid fra de Tydske Ordens-Herrer, hvilke for 400. Aar siden har bemæstret sig allting: Ligeledes er det gaaen i Sønder-Jylland som siden skal vises.

§. 2.

Min Beviisnings anden Grund er ligesaa uomstødelig. Denne søger jeg i de fleeste Kiøbsteders og nesten alle Landsbyers samt Herregaardes gamle og rette Nafne, hvilke ere kiendelig Danske, og beviise at det var ingen andre end Danske som først anlagde og nafngaafve dem. Hvor af beviise vi at et Folk med Vendisk eller Slavisk Tungemaal for nogle hundrede Aar siden har beboet hele Meklenborg, Pommern, Brandenborg, Saxen og Schlesien? Visselig, om alle skrevne Documenter vare forsvundne, da blev dog Sagen beviislig nok alleene af de gamle Steders og Districters Nafne, som ere nesten det eeneste, hvilket den mægtigere Tydske Nation ey har kundet allevegne afskaffe eller udrydde. Ex. gr. Wismar, Wolgast, Stetin, Demin, Berlin,

Berlin, Pyritz, Pregnitz, Lausnitz &c. I det jeg hentyder samme Sandhed paa mit Forehavende, da vil jeg begynde fra Roden af, og anføre først nogle Landsbyers Nafne, hvis Danske Endelse paa Bye, Drop, eller Strup, Tofft, Balle, Byll, Marck, Holm, Lev, eller noget saadant, kiendelig viser det jeg vil sige, hvilket ogsaa Herr Danckwert tilstaaer, naar hand ved at beskrive det Districkt Dänischwoldt som det sidste eller yderste mod Tydsklands Grentze, siger pag. 155. saaledes: Allhie wird die Teutsche zu verstehen die Nieder-Sächsische Sprache durchgehends geredet, und hören demnach die Bujen [Byen] auf, und kommen Dörffer an deren Statt.

Jeg beraaber mig da ey paa Lands-Byernes Nafne mod Norden eller i Aabenraae, Tonder og Hadersleb Ambter som ey ere nogen Tvivl underkaste, men alleene paa Nafnene i Angeln, Schwantzen og de Sønderligste Egne. Her findes nu Ex. gr. Brodersbye, Tumbye, Ulsebye, Kalbye, Meelbye, Kiisbye, Ketelsbye, Grumbye, Gungelsbye, Norbye, Vindebye, Gerebye. Ligeledes Snarup, Brarup, Flarup, Rurup, Dosterup, Hosterup, Trelstrup, saa og Bundsboll, Trellboll, Borsboll, Balle, Krucksballe, Havetoft, Kalltoft, Kragelund, Jaldelund, Galdelund, item Esmarck, Kasmarck, Lockmarck, Vindemarck, Hvemarck &c. Ligesom disse samt nogle hundrede fleere Landsbyers, klinger og de Herregaardes Nafne, som ey ere enten heel eller half forvendte, Ex. gr. Ruggesgaard, Koehovet, Himmelmarck, Eschelsmarck, Vestergaard, Satropholm &c. Hvem er der nu som icke ved den blaatte Lyed af disse Nafne gietter sig til, at ingen uden Danske Folk har haft dem først i Brug, ja saadanne Danske, som ey vidste meere af Tydsk at sige, end man nu ved Veyle eller Kolding veed deraf.

Blant Kiobstædernes Nafne som jeg herneſt vil beraabe mig paa, giver hele Provintzens Hovet-Stad det beste Vidnesbyrd. Samme var, som hver mand veed, indtil Christendommens Tider, og enda et par hundrede Aar derefter, gemeenlig enten Hedebye, eller Hadebye, hvor Bye strax forraader Oprindelsen. Siden er det ligemeget, enten en Fabelagtig Amazonisch Fyrstinde Hetha, efter allmindelig Saan, eller Had og Trette, eller den der omkringliggende Lynghede og Skov-Egn, har givet Byen sit Nafn. Dette Nafn var nu neſten

glemt dersom icke den tet hos, paa hiin siede Fioren liggende Landsbye, kaldet Hadebye, endnu erinrede det. Thi hvor Hadebye nu ligger, der laae i de ældre Tiider Byens bedste Deel, saa og den første Christne-Kircke som i Dannemark blev bygt af S. Anschario under Harald Klags Beskiærmelse. Casp. Danckwerth skriver om Byens Nafn, pag. 113. saaledes: Mit diesem Nahmen ist nicht, wie man gedencken mögte, der Süder-Theil der Stadt allein genennet gewesen, sondern die gantze Stadt, und zwar von den Dänen, wie unter andern der Scribent Edelwerdus klärlich anzeiget. Anglia vetus sita est inter Saxones & giotos, habens oppidum capitale qvod sermone Saxonico Sleswick, secundum vero Danos Haitby dicitur. Her meener jeg, den gode Edelwerdus tager feil, naar hand anseer det Nafn Sleswick for at være Saxernes Paafund, thi wick egentlig viig er sinus, hvor Havet ligesom viger af sin Grendse for at boye sig ind i Landet, og gior en Fioer eller Hafn, hvoraf ogsaa de Danske har kaldet Dantzig Danskvig, at jeg ey skal beraabe mig paa fleere bekiendte Steder, og hele Bahuus Lehn kaldes Vig-Siden, fordie den Kyste er fuld af smaa Hafne og Indlob. Men hvad det Ord Sle angaaer, da udleder Joh. Strelow i hans Guthilandske Chronike pag. 28. og Nic. P. Petræus de origine Cimbror. P. II. §. 177. samme fra det Ord Slæe, som betyder Tang eller Hafgreß af hvilket meget indkastes i denne Vigs Aabning, og undertiiden saa got som stopper den, saa at Slesvig er Tang-Viig. Nicolaus Porta-Trigonius udtrycker dette i følgende Vers:

Nunc ubi Slesvicum jacet urbs, qvam nuncupat alga
Illic exundans vel celer unda Slea.

Dette Nafn da, som egentlig horer Fiorden til, er omsider blevet den derved liggende Byes Nafn alleene, lige som Lenwiig eller Lymwig er egentlig Limfiordens Nafn. Men dog kaldes Lenwig alleene den liden Bye der ligger ved Enden af samme, ligesom Slesvig ved Enden af Slien. Siden har de Tydske giort Nafnet meere ukiendeligt ved deres Skrive-Maade, indrettet efter deres Udtale, da de ey skrive, som ret var, Slesviig men Schleswich.

Kommer vi fra Sleswig til Flensborg, for at undersoge Nafnets Oprindelse, om samme er Dansk eller Tydsk, da vil jeg ey opholde mig ved de andre adskillige Meeninger, hvor om den dertil har Lyst kand

læse

læse Joh. Mölleri Isag. ad Hist. Cherson. Cimbr. pag. 260. seq. Her vil jeg ikkun sige at den Meening jeg ellers ved anden Leylighed, og for mange Aar siden har forfattet, siunes mig nu meest rimelig, jeg meener den ofte anforte Casp. Danckwerths Gietning om Vand, som i det gamle Sprog heed snart wahl snart weel, og deraf Flensborg for sit meget skionne Vands skyld, Vlensborg qvasi weelens Borg Wandborg. Dette lader jeg staae, men meener enda paa samme Grund at komme Sagen noget nærmere, nemlig saaledes: Den liden Bye Vrøle i Jylland, hvis Situation ved Enden af en Fiord, gandske lig den Flensborgske, er een af de allerlystigste i hele Dannemark, haver uden tvivl sit Navn af det Danske Ord, med hvilket vi beskrive ey Vand i Allmindelighed, men saadant et Vandstade, som findes her og der ved Enden af en Fior og Flood, hvilket Latinerne kalde Vadum eller mare vadosum, et Grundt Vand som man kand vade eller kiøre igiennem. Dette heder paa got Dansk en Vøyle hvoraf Borre Veile her i Siælland og fleere Steder have Navn. Saa meener jeg Flensborg eller Vlensborg torde contracte være sammendraget Veilensborg, endskiønt det er ikkun en Gietning som jeg ey paastaaer naar noget Vissere findes.

Aabenraae som de Tydske efter deres Udtale, har giort til Apenrade, er vist nok intet andet end en Aaben Vraae eller en aaben Kraag thi Vraae er det samme som de Tydskes Winckel, og selv samme er kiendelig Bemerkelsen af en Gade her i Kiøbenhafn, nest ved den Reformeerte Kircke, hvor en Deel af den gamle Vold har staaet for Byen i Christiani IV. Tiid blef udviidet, da der tilforn kand have været saadan en aaben Vraae eller Kraag som Gaden endnu bærer Navn af.

Hadersleu contracte Harslov, er gandske urimelig bleven omskiftet til Hadersleben, da dog Ordets Oprindelse er ey af Lif men tvert imod af Død eller Drab, og det heder egentlig Hatterslov eller Hattersslet, forstaae det Sted hvor Kong Harald Hyldetand slog og nedlagde Hatterum, hvilket Saxo Grammaticus, som heri er troeværdig nok, beretter med følgende klare Ord: Hist. Dan. Lib. VII. Haraldus Hyldetand Hatterum apud Jutiam oppugnatum exstinxit, cujus occasum perpes oppidi vocabulùm indicat.

Disse faae Exempler kunde nu være nock til at stadfæste den Sandhed her tales om, og derfor vil jeg ey opholde mig ved at opsøge fleere.

§. 3.

Mit tredie Beviis paa det Danske Sprogs Ælde og allmindelige Brug i Sønder-Jylland, ville jeg gierne tage af de bekiendte Rune-Steene, men kand ikkun opspore een eeneste, som man dristig tor beraabe sig paa, nemlig den der findes i Aabenraae [Wormius setter vrangelig Hadersleu] Ambt, i Øster Lockum Sogn, og paa Haverslund Marck, med de faae Bogstaver:

ᚼᛁᛁᚱᚢᛚᚠᚱ

d. e.

HEIRULFR.

hvilket alle vore Antiqvarii serdeeles O. Worm Monum. Danic. Lib. V. pag. 343. og Trog. Arnkiel. Cimbr. Heyden-Begrabniſſe. pag. 332. seqv. kalde Exercitus Ulfii, Ulfs eller Rulfs Hær. Enten dette nu bør henføres til Kong Rolf med Tilnafn Krake, som længe for Christi Fødsel efter Edda Part. I. Mytyl 64. skal have ført Kriig med de angrentzende Sarer og opreist denne Steen som et Seyervindings-Tegn, eller og til Normannernes nafnkundige Anførere Rollo, Rolf eller Gange Rolf, som paa dette Sted skulde have mønstret eller samlet sin Hær, førend han, hen ved 900. Aar efter Christi Fødsel, begyndte sit Tog til Nederlandene, Franckrig og Engeland, hvor de af Cambdeno beskrevne Rölrichstones ogsaa tilskrives ham, som et Seyervindings-Tegn, eller og maaskee til nogen anden i de sildigere Tider, som kand have hedet Herr Ulf Wulf eller Oluf, og ikke just tor have været enten Konge eller Kriegs-Øverste, men en anden god Mand der i Egnen, det kand komme mig ud paa eet, naar ickun det Danske Sprogs Brug stadfæstes ved de Runiske eller Gotiske Bogstaver, som alle 3. Nordiske Folk har tilfældes og icke findes vidre, end saa vidt deres Sprog har gaaet. Og dette sidste er ret at legge Merke til, da det viser ogsaa, at bemeldte Rune Bogstaver tilhøre Medio ævo, men ey de allerældste Tider; Thi da de gamle Cimbrers Fodspoer, udi den bekiendte Maade, at begrave deres Dødnings-Been i Urner eller Aske-Potter, under Høye omgivne med Steene, strecker sig indtil midt i Tydskland.

land, hvor Odins Afkom og boede, saa findes dog der ikke en eeneste Runisk Gravskrift, af hvilke vi her have saa mange, og hvi skulde de icke findes der saa vel som her, hvis Runerne vare af Bruna Old, eller den Verdens Alder, da man brendte Ligene og begrov dem paa den Maade.

Just dette opdager ogsaa desto tydeligere, skiønt til Overflod Cl. Lyscandri fabuleuse Beretning i Danske Kongers Slægte-Bog pag. 35. om en i hans Tiid ved Slesvig funden Runisk Inscription paa den indbildte Cimberske Dommeres Vese Hans Grav, om hvilken jeg kortelig har sagt min Meening in Marmor. Dan. Tomo II. pag. 23. Den forsvundne Grafskrift skulde have været denne:

Hi leger Vese of Hetümby
Under aabna Himlum oc vodum sky.

Men skiønt saadan, endogsaa af Sproget kiendelig grove og dumdristige Digt beskiæmmer sig selv, saa følger ey, at jo noget herved kunde findes til min Meenings Bestyrkelse, og det er mig nok. At der i Slesvig eller Hedebye-Egn, kand have boet for sex eller syv hundrede Aar siden, [da man endnu begrov Folk paa Marken, men ubrendte] en Mand ved Navn Vese, om icke en Første eller Dommere, da en Herremand eller anden navnkundig Mand, det er intet urimeligt, efterdie den Landsbye Veesbye i Angeln, af Casp. Danckwerth tilskrives en Mand med det Navn Vese. Fremdeeles er intet urimeligt, at samme Mand kand fordum have haft en Steen paa sin Graf, hvis Ord icke nu findes da 1000. Runesteene ere ødelagde ved Bygninger og anden Leylighed.

Vidre kand mand sette, at de Ord paa Stenen vare blefne bekiendte og til et Ordsprog i heele omliggende Egn, ligesom fleere Grafskrifter endnu ere bekiendte alleene per famam. Dette Rogte har nu icke conserveret de rette gamle Ords Klang og Lyd, men fordreyet dem efter den sildigere Tiids Talemaade, dog haver Rogtet vedligeholdet saa meget, som jeg vil have beviist, nemlig at den Egns gamle Sprog var ey Tydsk men Dansk, efterdie deres Grafskrifter vare Danske.

§. 4.

Til samme Sandheds Beviisning tages et nyt Argument deraf, at da den Christelige Religion i det 9. 10. og 11. Seculo her blef indfort

og

og fastsatt, saa talte og forstoode Indbyggerne icke Tydsk men alleene Dansk, og nogle af dem Friesisk, hvorfor de Lærere som hine Hamborgske og Bremiske Erke-Bisper sendte hid ind at forkynde Evangelium, vare til ingen synderlig Notte, forend de hafde været saa lenge i Landet, at de kunde tale dets Sprog. De som enten af Magelighed eller Tungnemmenhed icke kom saa vidt, brugte en Tolk eller Oversettere, som i Forsamlingen udlagde, Ord for Ord, eller Meening efter Meening, det den fremmede Lærere paa sit Maal hafde fremsatt. Heraf reiste sig i Kirken det særdeeles Officium Interpretum eller Oversætternes Embede, hvilket saasom besværligt i mange Henseender, Kong Svend Estrithsen paastood at vilde have afskaffet, i den Forsamling som hand an. 1053. holdt i Slesvig med den Bremske Erke-Bisp Adelberto, hvorom er meldet in Annalibus Eccles. Dan. Tom. I. pag. 202. Denne Kongens Begiæring sinnes og af Erke-Bispen at være efterlevet, ey alleene i de øvrige Danske Provintzer, men ogsaa serdeeles i Sønder-Jylland, hvor man fra den Tiid af, og et Par Hundrede Aar derefter, hafde Biskopper og Prester af Dansk Nation saasom Gunnerus, Occo, Hermannus, Esbernus, Occo II., Fridericus, Waldemarus, Nicholaus Tycho, Ernildus, Bondo og Berthold. Disse som Danske og suffraganei af den Lundiske Erke-Bisp, paa hvis Lande-Mooder de og indfandt sig saa vel som i det Danske Rigs Raad, have en Tiidlang holdt Sproget vedlige, nemlig indtil den Værdslige Øvrighed blef fremmet for Dannemark, og da droog Bisperne ligesom disse efterhaanden Prælater, Preste og Munke efter sig, til den Tydske Side i Sprog, Sæder og allting. De eeneste tvende saa kaldte Herre-Clostere, som fandtes i Sønder-Jylland, nemlig Læm- og Guldholm, siden forflytt til Ryge eller Rus Regis, vare, som anden stedser viist, Dotre af Soer, efter den Tiids Talemaade, og altsaa deres første Munke som førte Sproget og Disciplinen did, Danske Folk. Ja, at ogsaa Tigger Brødre, som boede i Kiøbstæderne, af Begyndelsen vare Danske, men omsider maatte lade sig, længe for Reformationens Tiid, fortrenge af fremmede Brødre, som komme fra Tydskland og indførte deres Sprog, det beviser klarlig et Bref, funden i den Bartholinske Samling paa Kiøbenhafns Universitæts Bibliothec, hvori Kongen som ey nævnes, men af Omstendigheederne seis at have været Kong Hans, meget venlig beder

Fran-

Franciscaner-Munkenes Ministrum Generalem, at hand dog vil hielpe de i Flensborg fortrængte Danske Munke til deres gamle Ret, efter at dem af de indtrængte Tydske i lang Tiid var paafort Vold og Uræt, ligesom hand derhos beder, at andre Landets Clostere maa komme tilbage ad gremium ecclesiæ Dacianæ, hvori de først vare. Ordene som handle herom ere disse: Unde, pater reverende, qvoniam veridica relatione didicimus, paternitatem vestram, forte ad aliqvorum suggestionem, seu potius sinistram informationem, ministro Regni nostri Dacie in Mandatis strictissime commississe, ut fratres aliene nationis ad conventum Flensburgensem (de qvo aliqvi eorum, insalutato hospite, diu noctuqve & contra voluntatem protunc vicarii provincialis, in scandalum vestri ordinis, succesſive recesseranth) permitteret introduci, fratresqve nostri Regni laboribus & expensis genitoris nostri chariſſimi, pie memorie, & suorum predecessorum, in principio Reformationis introductos, ac post fugam Alemanorum iterum reductos (qvorum doctrina & conversatio laudabilis à clero & populo commendatur) faceret removeri, qvod sane & dissonum, & promissioni nobis facte per litteras generalis vicarii Cismontani, penitus est alienum. Qvas siqvidem literas diligenter fecimus observari, eo qvod fratres aliene nationis, ad predictum locum Flensborgensem, nobis irreqvisitis, minime transferri debere, apertissime ostendunt: Qvare vestram paternitatem, ob nostri regni commoditatem, ac pacis tranqvillitatem, qvam potius cupimus augeri, qvam diminui, summopere rogamus, qvatinus prefatum locum Flensborgensem sub regimine fratrum Danorum, per qvos fuit primitus reformatus, & ad bonum statum, in qvo est, reductus (prefato genitori nostro chariſſimo eis fideliter assistente) permanere. Alios qvoqve conventus in Ducatu nostro Holsatie situatos, ad gremium provincie Daciane & regimen ministri provincialis nostri regni Dacie, prout ab antiqvo fuerant, nostro intuitu ac favore, reducere dignetur, & velit. Det øvrige findes in Annalib. Eccles. Dan. Tom. II. pag. 287. 288.

§. 5.

Endelig kand det femte og sidste Hoved-Bevis for min Meening tages deraf, at denne Provintz, fra Arrilds Tiid, har staaet under selvsamme Øvrighed, og haft samme Love og samme Regierings-

Maade, som andre Danske Lande, da det bestandig har været det Danske, men aldrig det Tydske eller Romerske Rige indlemmet, endskiønt det siden er bleven confunderet med Holsteen, og af mange ukyndige kaldes saa, mod hvilken Daarlighed den lærde og accurate Joh. Möllerus setter sig endogsaa med Nidkiærhed, naar han in Isagog. ad Histor. Cherson. Cimbr. pag. 2. skriver saaledes: Dispescitur, pars Cimbriæ australis in ducatus duos, Slesvicensem atqve Holsaticum. Qvos licet NB. ab idiotis & alienigenis inveteratæ, sed NB. erroneæ loqvendi consvetudini morem gerentibus, confundi haud miremur, merito tamen iis indignamur, qvi, cum inter literatos, & rerum patriarum gnaros velint censeri, in eundem errorem turpiter impingunt, ac, incolas ducatus Slesv. rectè Holsatos vocari, asserere non erubescunt. Discant hi, diversissimam ab omni ævo utriusqve ducatus fuisse conditionem, diversam Regiminis formam, diversa Jura, diversos denique priscis temporibus Principes. Discant, Holsaticam Germaniæ esse partem & feudum imperii Romani, Slesvicensem autem ab illius Jurisdictione immunem, regno danico propiori nexu devinciri. Legant hoc fine, præter epistolam Godschalchi ab Alefeldt, Episc. Slesv. ad Cameræ Imperial. Judices an. 1526. exaratam, & a J. A. Cypræo editam, Mart. Chemnitii Jun. Aulæ Gottorp. cancellarii, an. 1627. defuncti, scriptum posthumum, an. 1629. excusum: Bericht von der Gelegenheit und Unterscheid der beyden Hertzogthümer, Schleswig und Holstein, worin erwiesen wird, daß Schleswig eine Pertinentz und Lehn der Crone Dännemarck sey, das Römische Reich aber kein Recht darauf prætendiren könne, weil es von demselben durch Grentzen und sonst in allem unterschieden ist.

Det af Mollero paa beraabte Brev som Godsche von Ahlefeld skrev i Reformationens Tiid, da han for den Catholske-Kirkes Sickerheds skyld, gierne vilde have været et Lem af Tydskland, om han hafde fundet nogen Grund for sig, haver blant andet disse Ord: Interea Slesvicum semper subfuit superioritati daniæ, tam in temporalibus, qvam in spiritualibus palam & publice, servanturque per laicos in omnibus judiciis secularibus leges Danicæ, a tanto tempore, citra cujus contrarium, non est memoria hominum. Ja vist nok er det en unegtelig

unegtelig Sandhed, at dette Lands Lov og Øvrighed af Begyndelsen var aldeeles Dansk, altsaa Sproget af samme slags. De Jyder, Juther, Guther eller Gother, som have givet Sønder ey mindre end Norre Jylland sit Navn, maa være kommen her over fra Gulland og have landet først med deres Snecker i Slien eller icke, thi Petræi relationer, ere ey min Grund, saa bliver det dog altiid meget rimeligt, at Gotherne paa det Sted hvor Gottorp nu staaer, have haft en Høfdingsborg, og altsaa deres Sprog den gang Overhaand. Naar Saxo Grammatic. i sin fierde Bog taler om Kong Wermunds Foget eller Embeds Mand i Slesvig, ved Navn Frowin og hans tvende Sønner Keto og Vigo, hvilke noget for Christi Tiider, skulde have hefnet deres Faders Død paa den Svenske Kong Atislaus, og siger pag. 64. det blev dem haanlig forekast, at de, mod Danske Mænds Maade hafde været hværandre til Hielp i det Drab [da tværtimod en Dansk Mand fordum efter Lov og Vedtægt maatte angribe een, staae for 2. og ey flye førend der kom ham tre paa Halsen] saa at det Danske Navn fik ingen Ære af Atislai Drab, da tager Stephanius her af et Argument til Beviisning paa, at Slesvigerne vare Danske efterdie deres Misgierning blef Dansk Folk tillagt. Hans Ord ere pag. 105. in notis ad Saxonem disse: Hic etiam audies, Slesvicensium delictum, qvo contra unum & solum duo dimicarunt, Danicæ gentis convitio ludibrioqve adscribi. Qvare Slesvicenses Danos olim habitos esse, hinc firmiter colligas. Qvod annoto contra qvorundam opinionem, qvi regni Danici terminos citra qvam par[est, migrant, Holsatos [Slesvicenses] germaniæ adscribentes, qvod jure meritissimo prius Dania vendicavit. Nam qvorsum alioqvi Slesvicensium dixisset. Fremdeeles at de Angler eller Angelboer, som tillige med deres Naboer Saxerne i det femte Seculo foretoog og lyckelig udførte det bekiendte Tog paa Britannien, og kaldte Landet efter deres Navn, vare Jyder, og icke efter allmindelig Indbildning, Jydernes Naboer og Stallbrødre, men selv et vist slags Jyder, som brugte Dansk, in specie Jydsk Sprog, saadant kiendes, efter min Meening, paa mange af de Ord, som Engelsmanden har faaet af os. Vel negtes icke at joe de Danske som fire hundrede Aar derefter igien bemæstrede sig Engelland og satte Konger af deres Nation paa den Engelske Throne, ogsaa den gang kunde have indført mange andre Danske Ord. Men i den ældre Expedition under Hengst og Horst, mee-

ner jeg de Angelboers Jydske Dialect, [til et Vidnesbyrd om hvad Landets Sprog den gang var] er indkommen i det Engelske. Som en Prove af saadanne Ord vil jeg anfore nogle faae der falde mig ind og ere deels alleene Jydske, deels udtales af Engelsmanden efter den Jydske noget plumpe og bredmundede dialect. Ex. gr. Beast, Belli, Bolster, Bow, Bull, Clow, Cow, Crowl, Drawn, Fork, Gap, Glow, Gnaw, Grow, Our, Mani, want &c. Dog det giores ey behov at opholde sig ved de uvisse eller morke Tiiders Historie. Hertug Knud, Kong Erich Egegoods Son, som i det tolfte Seculi Begyndelse fik dette Land til Lehn af sin Far-Broder Nicolao, og egentlig var den første Slesvigske Hertug, han var vel tillige de Obotriters Konge, og blef af Kæyser Lothario forleenet med det Vendiske Rige, dog regerede han Sleswig som en Dansk Provintz, efter Danske Love og fik det Danske Tilnafn Lavardus, det er Custos Legum, Lovenes Bevarere, deraf at han som en Retfærdigheds Elskere, hanthævede Landfreden, og strøbte særdeeles at udrydde Rovere, som for hans Tiid opholdt sig Hobeviis i Skovene og giorde Veyen usicker. Hans Sønne-Son Kong Waldemar den Anden gaf Aar 1240. dette Land ingen Tydsk men en Dansk Lov, tilfelles med Norre-Jylland, hvorfor den endnu kaldes den Jydske og var i nogle hundrede Aar derefter ey at læse i andet end Dansk Sprog. Saa er og unægteligt, at appellationen fra Urnehovets Landsting i Slesvig, ligesom fra Viborg Landsting i Norre-Jylland, gick til Danne-Hoff eller Rigens Raads Kiendelse i Dannemark, og det var een af de Vilkaar, som blef fastsatt 1254., da Kong Christoph. I. udi Kolding forleenede Hertug Waldemar sin Broders Abels Son med dette Land. Han maatte love at alle Sager som ved Urnehovets Ting ey kunde afgiores, skulde som sedvanlig indstefnes for Dannemarkes Riges Raad, i hvilket han selv nemlig Hertugen, som en Dansk Vasall, skulde have sit Sæde. See A. Hvitfeld. Tom. I. pag. 241. Indtil Enden af nest forrige Seculo, eller Blasii Ekenbergs Tiid, hafde Slesvigerne icke eengang nogen fuldstendig Tydsk Oversettelse af deres Jydske Lov, og da de nu har den, saa er den dog fuld af Danske Ord og terminis juridicis. Udi det Flensborgsche Archiv giemmes denne Byes allerældste Lov-Bog, skreven meget zierlig paa Pergament og prydet med Sølv-Beslag, denne rare Codex er ingenlunde Tydsk, men good breed Dansk og beviiser nokſom

nokſom hvad Flensborger rette Tungemaal fordum var, da Begyndelſens Ord Ex. gr. ere diſſe: Her byrias Bymens Skraa af Flensborgh. See meere udi Herr Ernſt Joach. de Weſtphalen lærde og vitloftige Fortale til hans nyelig udgifne Tom. III. Monument. ined. Rer. Cimbricar. pag. 91. in notis lit. d. Alt dette lader os ey tvivle paa, at jo Synder-Jylland indtil denne Tiid var ligeſaa Danſk ſom Norre-Jylland og Sproget det ſamme. Juſt dette var eet af de Hovet Argumenter, Kong Ericus Pomeranus beraaber ſig paa i ſin Trette mod Holſterne om det Slesvigſke Lehn, og læſes hos Hvitfeld Tom. I. pag. 682. eet, anno 1421. die Laurentii, af den Slesvigſke ſaavelſom af alle fire Jydſke Biſper, en halv Snees Abbeder og de fleeſte ſaavel Sønder- ſom Norre-Jyllands Kiøbſteders Magiſtrater, udſtedet Tings-Vidne, at Sønder-Jylland af Arilds-Tiid er et Danſk Land, bruger Danſk Lov og Ret, Danſke Privilegier og N. Danſk Sprog.

(II.)

Nu reiſer ſig det andet Hoved Spørsmaal, nemlig naar og ved hvad Anledning det er ſkeet, at denne Provintz har antaget det fremmede Tydſke Sprog? Hertil ſvarer jeg, at een Deel Forſterne, een Deel Land-Stenderne, ſærdeles Adelen og Geiſtligheden, af ald Magt have hiulpet hertil, ja med Fliid arbeidet herpaa, og det fra nogle hundrede Aar hid, ſaa jeg høylig undrer over, at de indtil vore Tiider enda icke ere avancerede videre dermed, end de virkelig ere.

Som Sønder-Jylland lenge ſiden er bekiendt for at have været et Striidsæble, og tillige en Blood-Kilde for Dannemark, ſaa finder jeg merkværdigt, at de ſom egentligſt har giort det dertil, have været juſt 3. af vore allerſtørſte, viſeſte og priisværdigſte Regentere, nemlig Waldemarus Victorioſus, Margreta og Chriſtianus III. Juſt diſſe frem for andre have, til et Vidnesbyrd om menniſkelig Viisdoms Ufuldkommenhed, begaaet den allerſtørſte Staats-Feil, i at dismembrere oftbemeldte Provintz fra Dannemarks Crone.

Kong Waldemar angaaende, da veed vi, han ſkiftede Dannemark imellem ſine fire Sønner, ſaaledes, at Erich blef Konge, Knud, Hertug i Halland og Blegind, Chriſtopher Hertug i Laaland og Fal-

ster, men Abel Hertug i Sønder-Jylland. Fra den Tiid af, kand man egentlig regne, at denne Provintzes Regiering og dermed tillige Sproget, er blefven forandret. Abel vilde icke erkiende Kongen sin ældre Broder for Lehns-Herre, thi sloog han sig til den Kæyserlige Faction, kaldet den Gibellinske, og hafde med sig, særdeeles Hanse-Stederne, Holsteenerne, Bremerne, Brandenborgerne og Saxerne, ligesom Kongen hans Broder slog sig til det Guelfiske Parthi, og hafde de Meklenborgske og Lüneborgske Herrer med sig. Endskiønt nu Abel endelig maatte bucke og erkiende Kongen for sin Lehns-Herre, saa hengte dog baade hans og hans Børns Hiærte bestandig ved de Holsteenske Grever, deres Svogre, og den Tydske Kæyser og hans Riges Love, i hvilken de søgte og fandt bedre end i den Danske Ret, en titulum juris til at giøre Lehnet arveligt. Nock maatte Waldemar, Abels Søn, efter sin Faders ulyckelige, dog velfortiente Død, anno 1254, til Kolding tage Slesvig som et Fane-Lehn af sin Farbroder Kong Christoph. I. samt love at erkiende Dannehoff eller det gamle Danske Parlament for sit Lands Høyeste Ret. Men da denne døde kort efter, saa yppedes forrige Trette paa nye ved de Holsteenske Grevers Tilskyndelse, hvilke forsvarte den nye Slesvigske Første Ericum, og paastoode, han ey skulde have med Dannemarks Love at giøre, men besidde sit Land arvelig og som Selv-Eyere. Dette Forsett fandt de good Leylighed at udføre, da de med fleere Tydske Herrers Hiælp, og de Danskes slette Ordre eller Raadforelse af Dronning Margretha Sambiria, vandt paa Lo-Hede ved Slesvig et Feldslag, som var saa decisiv; at baade den unge Kong Erich Glipping og bemeldte hans Moder som Formynder, bleve fort fangne til Segeberg og Hamborg de Holstenske Grevers Stad, hvor man skrev dem utaalelige Love for, særdeeles denne, at de Slesvigske Forster fra nu af, uden Modsigelse skulde tracteres paa Tydsk Food. Disse og fleere dislige Stridigheder i følgende Tiid, dempede hos Lands-Herrerne, saavelsom hos deres ofte af Danskен overrumplede Undersaatter, de Sønder-Jyder, meer og meere det ældgamle Venskab og Lands-Mandskab, altsaa tillige Sprogets Høyagtelse og Kiærlighed. Paa de Tydske Naboers Hiælp satte man ald tilliid. Med dem giorde man alliance og Svogerskab, af dem lærte man Love, Sæder og Konster. Vel blev Kong Waldemars Danske eller Jydske Lov, i sin Gyldighed, som den endnu er.

Men

Men, da Flensborg, Ekleńførd, Aabenraae, Tønder og fleere Kiøbsteder, efter Haanden kom op og finge Stadts-Ret, saa maatte samme laanes af Lybsk eller anden fremmet Ret. Særdeeles efterdie hiin gamle Lov var alt for kort og knap i en Tiid, da usus rerum voxte og mange uafgiorte Tilfælde indfandt sig, som viiste de gamle Loves Utilstrekkelighed. Naar man nu skulde have nye Love, da var man meget langt fra at laane dem af Danske eller forfatte dem i Dansk Sprog, hvilket ved bemeldte Tilfælde var meer end kommen af Moden.

Da Vognen saaledes heldte, fik den et hart Stød, som kom den til at falde alldeeles, og det ved en Hændelse, af hvilken man naturlig viis kunde have ventet det, som var tvert imod, nemlig an. 1385. da Hertzog Henricus ved Døden afgik uden Lifs-Arfving, faldt dette Land uden Modsigelse tilbage i den unge Kong Olufs, eller rettere hans Moders og Formynders, Dronning Margrethæ Hænder, og da skulde man mindst have ventet hvad der dog skeede, nemlig at Slesvig kom længer fra Dannemark end nogen Tiid tilforn, eller i det mindste at Sproget blef, frem for nogen Tiid dempet der. Da kloge Høns efter Ordsproget ogsaa legge deres Eg i Nælder, saa fandt endog saadan en Dame som Margretha var, ingen Daarlighed i at give, ja endogsaa med Bøn og Begiering at tilbyde de Holsteenske Grever Sønder-Jyllands Forstendom til Lehn. Heraf reiste sig blant andet dette, som svarer til mit Øyemerk, at den Holstcenske og Slesvigske Noblesse, som hidindtil hafde været tvende Corpora, bleve eet Corpus og ey alleene frem for nogen Tiid sammenflettede sig i Svogerskab og Slægtskab, altsaa i Sprog, Sæder og Interesse, men ogsaa særdeeles at deres offentlige Forsamlinger og Forretninger bleve sammensmeltede til eet Stycke, paa de felles Land-Dage og Land-Retter, hvor Adelens saavel som Prælaternes og Kiøbstedernes Deputerede, lige fra Hamborg af, indtil Kolding Broe, maatte møde paa eet Sted og handle deres Sager i eet Sprog. Her blef det half undertryckte Danske Sprog nesten heel undertryckt in civilibus publicis. Ved Herrets-Tingene gielde det vel endda, ligesom det gielder nogenledes den Dag i dag er, paa de fleeste Steder, for Bondens skyld, men da det Danske gik icke vidre, saa lærte knap nogen at skrive det, og ald Balancen faldt paa den anden Side. Derved er det blevet og deri er det gaaen

vidre

vidre og vidre, særdeeles da Landet, som atter ved Hertzog Adolphi Død 1459. anden gang faldt Dannemarkes Crone til, ogsaa atter igien af Christiano I. blef givet til Friderich I. og igien af hans Søn Christiano III. dets største og bedste Deel til hans tvende Brødre Friderich og Johannes.

Jeg har tilforn sagt at Geistligheden ey mindre end andre Stænder har været og endnu er Aarsag i det Danske Sprogs Afskaffelse; thi siden Regieringen blef Tydsk, siden Biskopperne idelig bleve tagne af den Holsteenske Adelstand, saa og Reformationen kort efter unddrog den Slesvigske Biskop fra sit Samfund med den Lundiske Erke-Biisp og de Danske Kirke-Forsamlinger, saa søgtes gemeenlig Tydske Præster, særdeeles tempore reformationis, da man her til Lands hafde ont ved at finde en Protestantisk Lærere, og derfor toog nogle lige fra Skolerne, andre fra Verdslige Betieninger. Den gang lood man mange tydske Studentere forskrive fra Magdeborg og Wittenberg, foruden at see saa noye paa Sproget. Dog blef endnu Kircketieneſten, paa de fleeste Stæder, lang Tiid Dansk. Men Tiid efter anden have Præsterne som alleene studerede i Tydskland og fandt Besværlighed ved det Danske, for deres Mageligheds Skyld, søgt at indføre tydsk Prædiken paa Landet, end ogsaa i de Egne, hvor Allmuen knap en gang forstaaer en samlet periodum. Paa nogle Steder begyndte man først at giøre hvær fiærde, siden hvær anden og omsider alle Predikener paa Tydsk. Saadant kunde ikke skee hvis ey Provsterne og særdeeles General-Superintendenterne, saasom Tydske af Fødsel, hafde samme principium, som Præsterne, thi da de paa visitationer udi Meenigheden ofte intet kunde udrette, ønskede de at indføre det som er dem bedst bekiendt, skiønt Meenigheden neſten fremmet. I denne Henseende holder jeg for, at General-Superintendenten Doct. Stephan Clotz, har handlet meget uforsvarlig, da han mit i forrige Seculo, reent afskaffede det Danske og indførte, til Allmuens store Sorg og Gremmelse, skiønt Præsteskabet til Behag, Tydsk Sprog i alle Angelske Kirker, det Flensborgske Amt og Provstie tilhørende, hvor Dansk tales i hvær Bondes Huus, men aldrig høres en Dansk Prædiken. Udi det store Tønder-Amt saa og i Amtet Bronlund eller Aabenraae, hvor Tydsk er endnu langt mindre bekiendt end i Angeln, hafde selfsamme meer end dumdristige Forsett

denne

denne Time været udført, hvis den Forstelige Gottorfske Regiering var bleven ved Magt; thi dermed lood sig afgangne Provst Koch ofte forlyde, sigendes, det var Hertug Friderich som endte sit Løb i den Polske Krig, hans fulde Agt, at hvis han var kommen hiem til roelig Regiering, ville han med Roed udrydde det Danske Sprog af alle sine Kirker.

Af alt dette sluttes nokſom, at det Danske, som endnu er tilovers blant Allmuens Folk i denne Provintz, kand ey ventes at være enten reent eller zierligt, saasom ald Cultura er tabt, hvilket Casp. Danckwerth pag. 105. særdeeles siger om de Flensborgers, men med samme Foye kand siges om andre Slesvigske Stæders Maal. Obwohl, heder det, die meisten Bürger die Teutsche Sprache verstehen und auch zu reden wissen, gestaltsam in den vornehmsten Kirchen zu St. Marien und St. Nicolai, Hochteutsch geprediget wird, so redet doch das gemeine Volck und das Gesinde in den Häusern gemeiniglich Dänisch, dann auch die gantze herumb belegene Gegend sich der Dänischen Sprache gebrauchet. Es ist aber der Flensburger Teutsch und Dänisch, eins so guth wie das andere, diejenige Personen ausgenommen so gestudiret oder gereiset haben, og Olaus Borrichius siger i sin dissertation de causis diversitatis lingvarum. Noſtri Flensburgenſes inter Danicam & Germanicam lingvam ambigunt, neutri propemodum similes, qvia utriqve. Qvod & ad omnia Nationum diverſarum confinia ſolenne. Saa finder jeg ogsaa at Christiernus Petri, udi sin an. 1531. til Antwerpen trykte Oversettelse af Davids-Psalmer, advarer i Fortalen alle Læsere at vogte sig for den i Flensborg brugelige Danske Dialect, saasom ureen, hvormed han vil skaffe denne sin Oversettelse et Fortrin frem for Franciſci Wormordi ældre Edition.

For at gifve en liden Prove af dette Lands Idiotiſmo, vil jeg foye her hos en Fortegnelse efter Alphabetisk Orden, paa de særdeeles Ord, som her ere brugelige i Sønder-Jylland, og ey andensteds i Dannemark, saavidt jeg mindes. Af dem ere nogle heel eller half Tydske, nogle ældgammel Danske, men længe siden hos os afskaffede, nogle af en anden Bemerkelse, skiønt efter Lyden desamme som i andre Provintzer Ex. gr.

Baater, et slags ringe Smør som kaages af Kiernmelk og er ligesom Bet, mere. [halv Øst.
Beimand, en Tiggere.
Bislaa, Vindue-Skaade.
Blee, et Senge-Lagen, bruges her alleene om Børneblee.
Boel, en Boende-Gaard, uden tvivl contracte Boelig.
Bryge, et Smørre-Brød.
at Broe eller Soelbroe, at veire Klæder i Solen.
Doen, en ond Lugt.
Donnek-Torden hinc, det Donneker, det Tordner.
Dug, et Klæde, Næsedug, Halsdug.
Due, at dyppe hinc, Duels Dyppelse.
Dørens, en daglig Stue som er næst ved Døren.
Dræte, langsom seendrægtig.
Faaen, Gave af victualier som bæres til Bryllup, at bære faaen, dagen
Fenne, en indgrofftet Eng. [tilforn.
Faaekyndig, eenfoldig uvidende.
Framgulv, Forstue qvasi det fremmerste Gulv.
Foerhemmet, en Vest eller Camisol.
Fiirstuet, fiir-kantet.
Grydsteeg, Øx-Kiød, det er underligt at vi rette Danske har antaget et tydsk Ord Groffen Brad a Grapen-Gryde & Braten-Steeg, men Slesvicenses har beholt Grydsteeg.
Gaard, Hauge ex. germ. Garten, Svecis Træe Gaaran, Gaard tages og for Giærde.
Gielm, en stoor Storm.
at Hede at Brygge, jeg hedte en Tønde Øll.
Helle Ting, den Sygdom Rosen Erisypelas af det Plattydske dat Hillige
Hausløs, den der har fortæret ald sin Forraad. [Ding.
Hansbær, Rips.
Hylle, en Hue, eller som Jyderne sige, en Lue.
Haandklæder, Handsker.
Henlet, saa slet og ret eller nögenledes.
Hielm, en Lade som staaer paa Stolper noget oploftet over Jorden for Utoy at holde af Kornet.
Hoyem, Hovet-giærd i Sengen.
Hvase, en indgrostet Vey.

Jspser,

Jspser, det lidet Horn der settes paa Kiærneloget, for at slutte Hullet ved Stangen.
Jsterbond, Metister.
Jamling, om et Aar eller og for et Aar siden, idag jamling.
Jonsen for lidt siden.
Kiært, Lysestage.
Kous, Hvelvingen i en Bager-Ovn.
Kraven, arrig.
Kost, Bryllup.
Kotlif, en liden Under-Troye.
Klecke, forslaae, der er ingen Forkleck i intet Forslag ingen Drøyelse.
Karm, Karet.
Kaad, et Landsbye-Huus in opposit. til Boel.
Kløv, det inderste Kammer.
at Kritte, at kiøre med en Hiul-Baare, hvilken og heder en Krit-Baare.
Landser, Fæste-Bonde.
Lev, et Brod Rug-Lev, Hvede-Lev, &c.
at Live, at gielde Grise.
Lutre, at klare Brendeviin.
Lær, en Stige eller liden Trappe.
Mostbond, Kiød-Polse.
Mule, Brod med Fit paa.
at Müde, bestikke, bekiøbe. Den Gave selv som man giver een for at bøye Retten, kaldes og Mude.
Mon, i Allmindelighed et Stycke Boeskab, et Mon i Huset.
Oe, et Faaer.
Øve, at raabe præt. perf. jeg øyte.
Pisel, stoor Stue.
at Prigle, at binde Strømper.
Renden, en Tiid i Martii-Maaned naar det er got at brygge Øll.
Ray, snart hastig.
Rampling, ung Nod eller 2. Aars gammel Kalv.
Raude, et Rugbrod.
Skaadskriin, en Skuffe.
en Synter en Uge.
Spincke en Spurre.
Syre, en Suurdey.

Satt, mett.
Sammet Flogel.
at Snippe Lyset at snyde det.
Søwens, Sengekammer.
Spulten, et Gierde som settes af klovede Stager eller Kieppe.
Spay, Suppe.
Stach, en Strippe.
Strøg, en Fiol-Bue.
Stammel, en stor Lysestage af Træe som settes mit paa Gulvet i Bonder-Huse, naar Pigerne sidde omkring for at see at spinde eller giore deslige Gierning.
Staut, Stadselig i Klæder.
Tikot, Tiidsfordriv.
Tiin, en liden Ballie.
Tadder, Boghveede.
Værren, vel ved Magt, velhavende; item i Stand til at forsvare sig.
Vampes, en Quinde-Troye.
Varp, Uldengarn som Islet til Vadmæl.
Vinnecke, en liden Under-Troye.
Veus, en Gedehams.
Unden, Middags-Mad.
Yngling, en Aarsgammel Griis.

Endnu maa jeg ved denne Leilighed erindre dette, saasom merkverdigt, at da een af de Hoved-Characterer som tydeligst adskiller det Danske og Tydske Sprogs Egenskaber er dette, at Tydsken setter Articulum for ved Ordet, sigende: Das Haus, der Mann, die Frau, men det Danske Sprog vil have den bag ved, saasom Landet, Manden, Konen, altsaa er dette et Tegn paa det Tydske Sprogs Fremgang i Dannemark, at de Sønder-Jyder eller Slesviger, saasom boende yderst mod Tydsklands Grendser, lenge siden have antaget genium lingvæ germanicæ i at sette ligeledes de Danske Ords Articulum foran, sigende ey Manden, Landet, mens æ Mand, æ Land &c. og dette æ, som er taget af Plat-Tydskernes de, de Mann, de Frau, dette æ, siger jeg, hersker ey alleene i Sønder-, men ogsaa i en stoor Deel af nest angrendsende Norre-Jylland, nemlig indtil hen imod Skanderborg; Thi der er det forst, at den ældgamle genius lingvæ Danicæ, atter faaer Overhaand, og enhver siger Manden Landet &c. Denne Forskiels Oprindelse og disse Grendsers Grund, bliver indtil vidre et Problema, som overlades andre Elskere af Sproget og Alderdommen at undersoge.

Forkla-

Forklaring
over en
Jødisk CABBAListisk Penge
forfattet
af
MARCUS WÖLDIKE.

Nærværende Jødiske Cabbalistiske Penge, som er fundet udi sal. D. Peder Terpagers Stervboe, og af hans Søn Mag. Laurids Terpager Sognepræst til Mæhrn og Provst for Baarse Herred til mig foræret, beder jeg allerunderdanigst at maatte allernaadigst forundes Stæd i Hans Kongel. Majestæts Mynte-Cabinet, omendskiønt ikke i Hensende til sin Værdi, dog til sin Raritæt og den øyensynlige Prove, som den giver paa Jødernes Forfald til Afguderi, med at sætte deres Tillid til Sol, Maane og alt Himmelens Hær.

Nicol. Toinard har forfattet en Beskrivelse over en Penge af dette slags, som var giort af Solv, og var funden ved Orleans i en Begravelse. Den Beskrivelse er trykt til Pariis an. 1685. Jeg kand saasom jeg ikke har seet Skriftet selv, men ikkun et Udtog deraf som findes i Tentzelii Monahtliche Unterredungen an. 1691. pag. 1035. hverken sige om det i allemaader har været en Penge af samme Beskaffenhed som denne, ey heller om Toinard har været lykkelig i at forklare den, eller ikke:

Denne Penge er giort af Kaabber, maaskee med noget andet Metals Beblandelse, saasom den synes at være noget tungere endsom et ligesaastort Stykke reent Kaabber kunde være.

Det Øre som er stobt eller smedet dertil, for at stikke et Baand igiennem, hvori den kunde bæres, saavel som ogsaa Myntens egen Tegning, som er fuld af Overtro, viser at samme maa have været giort, til at hænge omkring Halsen, for derved at tilveye bringe den som har baaret den megen Lykke og afværge allehaande Ulykke: I hvilken Hensende mange vrangtroende Folk af alleslags Religioner

stedse have brugt, og endnu bruge saadanne amuleta at hænge paa paa sig, hvis Kraft de have tilskrevet deels den Materie som de vare giorte af, deels den Tiid paa hvilken de vare giorte, deels de Bogstaver og Tegn som vare satte derpaa, deels ogsaa dens som samme skulle bære Tro og Tilliid dertil.

Joderne have ogsaa allereede for lang Tiid siden brugt dem, og bruge dem endnu, dem kalde de קֶמַע Kamea; de meene endogsaa at Sabbathen ikke vanhelliges ved at bære saadanne Ting, naar de ikkun ere giordte af gode Mestere, som trende gange ved slige amuleta har helbredet Syge Folk, og dermed givet Prøve paa, at deres Kunst har giort sin Virkning.

Paa hver Side af denne Penge ere der fire Circuler inden for hinanden.

Paa den forste Side,

inden for den yderste Circul staaer disse Ord og Tegn:

אגלא ♃ רפאל ♂ שבתאי ☉ מיכאל ☽ גבריאל

♀ סמאל ☿ צדקיאל ♄ ענאל

Det forste Ord iblant disse nemlig *Agla* holdes af Joderne for at være et gudommeligt Navn, og er samlet af de forste Bogstaver i disse Ord:

אתה גבור לעולם אדני

Du HErre est mægtig evindeligen.

Hvilket Joderne ogsaa ved mange andre Leiligheder misbruge, som naar der er Ild los i et Huß, saa skrive de dette Ord Agla paa et Stykke Brød, og kaste det i Ilden, hvorved de meene at Ilden skulde dæmpes og slukkes, dog er dette Middel ofte bleven brugt af dem forgiæves. Paa det Ord Agla følger i denne Circul efterfølgende Tegn og Navne:

♃ Raphaël ♂ Schabbatai ☉ Michael ☽ Gabriel,

♀ Sammaël ☿ Zidkiel ♄ Anaël.

Disse Navne ere ikke Planeternes, hvis Tegne staar for ved dem, egentlige Navne; men tillegges Englene, som meenes at drive dem omkring, og at have Magt over deres Influentzer. Thi Planeterne selv have paa Hebraisk andre Navne.

Udaf

Udaf disse Engle ere Michaël, Gabriel, Raphaël, Zidkiel gode Engle, maaskee Schabbatai ogsaa, Anaël kiender jeg ikke uden af denne Penge; men Sammaël er iblant de onde Engle den allerværste; dog har hand ogsaa her faaet Sted som Advocat. Thi hand har to stridige Forretninger, at hand nemlig ellers det heele Aar igiennem er det Jodiske Folkes Anklagere, men paa Forsonings Festen er deres Forbedere. Hverken disse Englers Navne, ey heller Planeternes Tegn, ere satte i den Orden, som disse have paa Himlen efter Ptolemæi Systema, men maaskee efter den Orden som de have havt i Zodiaco da denne Penge er bleven giort, og paa den Situation pleyer Folk som giore og bære Amuleta meest at see. Thi Maanen staaer her imellem Solen og Venerem, Jupiter haver den første Plads, og Saturnus staaer allersidst.

Planeternes Tegne ere ogsaa ikke satte til de Englers Navne, som man meener at de Planeter hvilke Tegnene horer til drives af. Saasom Martis Tegn ♂ er sat til det Navn Schabbatai, som ufeilbarligen er Saturni Engel, saasom hand har sit Navn af Sabbathsdagen som er dies Saturni det er Løverdag. For ved Michaëls Navn er sat Solens Tegn ☉, og forved Gabriels Navn er satt Maanens Tegn ☽, hvortil ogsaa ikke lettelig kand siges Aarsag, saasom Gabriel holdes for at være Fyrste over Ilden og dens Kraft, da nu Solen er Ildens egentligste og besynderligste Sæde, synes det at hans Navn skulde staaet ved Solens Tegn; og at derimod Michaëls Navn skulde staaet ved Maanens Tegn, saasom Michaël holdes for at være Fyrste over Vandet og dets Kraft, og det baade hos Philosophos og gemeen Mand ansees for noget visst, at Maanen har stor Virkning udi Havet, Soer, Floder, og hvad der er udi, saa og i Vædskerne som ere i Menniskers og Dyrs Legemer. Saa er det og uventeligt at ved Veneris Tegn ♀ er sat Sammaëls Navn, da dog af alle Joder Sammaël holdes for at være Stælen udi den Planete Mars, og det Romerske Riges Formand: man kunde vel ogsaa tilregne Veneri det Romerske Riges Oprindelse, ja endogsaa sige at Veneris Egenskaber tilkommer Sammaël, saa viit som hans Virkning er den onde Begierlighed; men da dette ikkun er Gissninger, og det som jeg har meldet om disse Engle, ikke kand være nogen lærd Jode ubekiendt, og derfor denne Forandring

dring ogsaa formodentligen ikke er skeet af Vankundighed, men med visse Forsæt og Hensende, veed jeg derom ikke at skrive andet endsom det jeg her har meldet. Saa Bemerkelsen deraf bliver, at den som bærer denne Penge, skal være lykkelig hver Dag i Ugen, og have hvad Lykke der dependerer af hver Planet.

Inden for den anden Circul staaer disse Ord udaf den XLVI. Psalmers 8. vers.

יהוה צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקוב סלה

d. e. Den HErre Zebaoth er med os, Jacobs Gud er vor Ophøyelse. Sela.

Disse deilige Ord, om hvilke med største Foye siges i Talmud Jeruſ. Berachoth cap. 5. Lad aldrig dette Vers savnes af din Mund, misbruges af Joderne i mange Maader, saa og paa denne Penge til Overtro.

Inden for den tredie Circul staar disse Ord: som ere tagne af Deut. XXVIII. 6.

ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך

det er: Velsignet est du naar du gaaer ind, og velsignet est du naar du gaaer ud.

Ved disse Ords Kraft, har den som har baaret dette Amuletum, formodet at finde god Lykke paa sine Reiser og i sine Forretninger, at udrette sine Ærinder efter Ønske, og naar hand kom hiem igien, ogsaa at finde alting i sit Huus at staae vel til.

Den fierde og inderste Circul indbefatter disse Ord af Gen. XXIII. 20.

אל אלהי ישראל

det er: Den stærke Gud er Israels Gud.

Joderne forklare dette Vers paa den Maade, at Gud har kaldet Jacob eller Israël Gud paa Jorden, ligesom hand selv er Gud i Himmelen. Her forstaae de ved Israël den samme Metatron, som meldes

des om i den inderſte Deel af den anden Side, og opløſer Ordet Iſraël til diſſe tvende Ord שיר Sang ſom her ſkal ſigte til Strenghedes Egenſkab, og אל Gud ſom ſkal ſigte til Mildheds Egenſkab, ſaa at Iſraël haver ſamme Egenſkaber ſom Gud; Hvilken Forklaring ligeſaalidet kand komme overeens med Theologien ſom med Grammatiken.

Paa den anden Side

findes iligemaade fire Circuler inden for hinanden.

Inden for den yderſte Circul ſtaaer diſſe Ord, og imellem dem, eller ved Siden af dem ſatte Tegn paa de tolv Signa Zodiaci:

♈ שרי ♉ כי ♊ יהוה ♋ יהוה ♌ בכסלך ♍ ושמר ♎ רגלך ♏
מלכי ♐ · יברכך ♑ יאר ♒ ישא א ·

Det forſte af diſſe Ord hvorved Væderens Tegn ♈ ſtaar, er Schaddai den almægtige, ſom er eet af Guds hellige og herlige Navne, ſom Gud ſelv ſiger Gen. XVII. 1. Exod. VI. 3. hvilket Navn Joderne ogſaa meene at tilkomme Metatron, ſaaſom det befatter ſamme Tall nemlig 314.

ש	300		מ	40
ד	4		ש	9
י	10	saa og:	ש	9
	314		ד	200
			ו	6
			י	50
				314

Derpaa følger det trøstelige Sprog Prov. III. 26. Thi HErren skal være dit Haab, og hand skal bevare din Fod at den ikke skal fanges: saaledis at ved hvert Ord staaer et af Tegnene som horer til Zodiacum, nemlig: Taurus, Gemini, Cancer, Leo, virgo, libra, scorpius; men eftersom Ordene i dette Sprog ikke ere saa mange som disse Himmels-Tegn, saa staae de ovrige fire Tegn Sagittarius, Capricornus, Aqvarius, Piſces, imellem de tre følgende Ord, til at bemerke at den som bærer denne Penge skal være lykkelig i alle Maaneder og have heele Zodiaci gode Influentz. Bemelte trende Ord ere tagne af den Velsignelse som Presterne i det Gamle Testamente skulde, og endnu i det Ny Testamente skulle lyse over Guds Folk af Num. VI. Det første Ord: Hand velsigne, dig er Begyndelsen af det 24. vers. Det andet: Hand lade lyse, er Begyndelsen af det 25de vers: og det tredie: Hand opløffte, er af det 26. vers. Udi hvilke tre hellige Ord vi Christne visseligen finde, men Joderne forgiæves søge store Hemmeligheder, nemlig disse tre Sephiroth eller Egenskaber: Viisdom, Forstand og den som samler det høyre og venstre, det øverste og nederste, nemlig Herlighed, som i denne øverste Samling kaldes Kundskab: saa at enten disse tre Ord selv, eller deres Bemerkelse, eller og det i disse Versikler tre gange forekommende Navn Jehova er det af Joderne saa meget omtalte Navn, som bestaaer af tolv Bogstaver, thi Dageſch i Sin kand ogsaa regnes for eet Bogstav: og deraf at disse tre Ords første Bogstav er Jod, er taget den Skik, som i lang Tiid har været brugelig hos Joderne, at skrive Guds Navn Jehova i Abbreviatur med tre Jodim, saaledis ',' eller ''' hvilket nu kommer af Brug, fordi Christne tager deraf et Argument, at Joderne fordum have troet tre Personer, hvilke det Navn Jehova tilkommer. Den som nu har giort denne Penge, har villet give tilkiende, at hvo som bærer den, skal heele Aaret igiennem være deelagtig i alt det gode som Presternes Velsignelse lyder paa.

Inden for den anden Circul staaer disse Ord af Deut. XXVIII. 10.

וראו

וויראו כל עמי הארץ כי שם יהוה נקרא עליך ויראו ממך

det er: og alle Folk paa Jorden skulle see at du est kaldet efter HErrens Navn, og skulle frygte for dig.

Denne Forjættelse som er givet Israeliterne naar de vare Guds Befalinger lydige, holde de sig til enten de ere lydige eller ulydige, paa det Fundament at de ere Abrahams Efterkommere, og i den Tanke at Gud har giort saadan een Inddeeling iblant alle Folk i Verden, at Joderne tilhører ham selv aleene, men de andre 70 Nationer i Verden have hver sin Engel som er deres Fyrste, hvilken de, saalænge denne Verden bliver ved, kunde tilbede, og af hannem beskiermes, og siden med ham tillige fordommes: Da nu efter denne Meening Israël staaer under en saa meget høyere Beskiermelse end andre Nationer, saa tænke de, at ingen kand omgaaes med en Jode, foruden at have Verbødighed for ham, og ingen kand fortørne en Jode, foruden at finde hos sig selv en Forfærdelse for Jodens Vrede. Saa skulde det i sær gaae med den som bærer dette Amuletum, at ingen skulde understaae sig til at øve Fiendskab imod ham, men alle hans Uvenner forferdes for ham.

Inden for den tredie Circul staaer to Sprog af Biblen nemlig Gen. XLIX. 18. og Mal. IV. 2. med Solens Tegn ☉ imellem begge, paa denne Maade:

לישועתך קויתי יהוה: ☉ שמש צדקה ומרפא

d. e. HErre jeg bier efter din Salighed. ☉ Retferdighedens Sol og der skal være Lægedom.

De første Ord ere tagne udaf Patriarchens Jacobs Velsignelse over sine Børn, og følge paa anførte Sted strax paa Velsignelsen over Patriarchen Dan, og sigte til den forjættede Verdens Frelsere, paa hvilken Jacob sætter sin Tillid imod den forestaaende Død og imod alle sine Efterkommeres Fiender. Derpaa følger det Tegn ☉

hvilket enten betyder Solen, som nævnes ved det næstpaafølgende Ord, eller ikkun er sat til at opfylde Rummet. De sidste tre Ord ere tagne af anførte Sted udi Malachiæ Prophetie, som lyder saaledis: Men for Eder som frygte mit Navn skal opgaa Retfærdigheds Sol, og der skal være Lægedom under hans Vinger. Disse samme tre Ord kunde ogsaa uden for Sammenhæng med de andre, deels Lignelseviis, deels formedelst de Hebraiske Ords Fynd til at betyde, bemerke de tre behageligste Gaver iblant De timelige, som ere: Rigdom, Ære og Sundhed.

Den inderste Circul indbefatter disse Ord og Bogstaver:

מטטרון שר הפנים. אחנשתיץ

Det er: Metatron Ansigtets Fyrste אחנשתיץ

Ved Metatron forstaae Joderne det samme som Arianerne forstaae ved Guds Søn, nemlig den allerførste Skabning, eller den af Gud først frembragte virkende Kraft, ved hvilken alle de andre Creaturer ere frembragte, og nyde alt det gode af Gud som dennem vederfares: hvilken ogsaa efter Jodernes Meening tilkommer alle de samme Navne og Egenskaber, og ligesaadan Tilbedelse og Dyrkelse som Gud den Allerhøyeste selv. Det vilde være altforviitloftigt om jeg vilde fremføre Bevis paa alle disse Stykker af Jodiske Skribenter, det hører ogsaa egentligen ikke til denne Penges Forklaring, det er ogsaa nokſom tilforne skeet af andre. Det er let at see at dette Ord Metatron ikke kand være Hebraisk, men maa være fremmed. R. Elias Levita fortæller i sit Lexico som hand kalder Thisbi, at den Cardinal, som hand har underviist i det Hebraiske Sprog, har meent at det skulde deriveres af det Latinske Ord mittatur, som skulde betyde et Sendebud. Havde R. Elias forstaact Latin saavel som hand forstod Hebraisk, saa havde hand vel ikke sat dertil: maa skee det forholder sig saaledis. R. Salomon deriverer det af det Grækiske Ord μήτης for denne Engels moderlige Omsorgs skyld som den bærer for Israël. Buxtorfius deriverer det af det Ord metator, som betyder

der en Fureerer og skal tillige betyde et Sendebud. Maaskee man kunde ligesaavel derivere det af det Ord mediator, eller for at have Henseende til den Endelse ON i Metatron, tænke, at det er et Ord giort af θρόνος efter den Viis som σύνθρονος betyder den som sidder ogsaa paa samme Throne, saa og μετάθρονος den som sidder hos paa Thronen, som vor Frelsere siger: ἐκάθισα μετὰ τῦ πατρός μȣ ἐν τῷ θρόνῳ ἀυτῦ Jeg sidder hos min Fader paa hans Throne. Ap. III. 21.

Denne Engel kaldes Ansigtets Fyrste, hvilket Navn er taget af Exod. XXXIII. 14. 15. HErren sagde: mit Ansigt skal gaae med dig, og jeg vil skaffe dig Hvile; Men Mose sagde til ham: Dersom dit Ansigt ikke gaaer med os, da lad os ikke opfare herfra. item cap. XXIII. 21. Thi mit Navn er midt i ham. Hvilke deilige Talemaader om Guds Son vi Christne meget vel vide at forklare udaf Ebr. I. 3. hvor hand kaldes: Faderens Herligheds Glands, og hans Persons udtrykte Billede. Men Joderne bruge en meget usel Forklaring derover, f. E. R. Elias Levita paa anforte Sted: Hand er den Engel som alletider seer den høylovede Konges Ansigt, og om ham staaer det skrevet: Mit Navn er midt i ham. (Exod. l. c.) Thi hans Navn er som hans Herres Navn.

Hvad de følgende Bogstaver אחשדרץ betyder kand jeg ikke sige med fuldkommen Vished. Saasom hvert af dem kand betyde et Ord, som begynder af samme Bogstav. Da der nu ere saa mange Ord som begynder af hvert af disse syv Bogstaver, at de udgiore tredie Deelen af et Lexico, saa er det ikke mueligt at være visse derpaa. Min Gidsning derfor er denne, at da disse Bogstaver ere just syv, og sættes efter Metatrons Navn og Titul, saa betyder de vel mueligt de syv nederste Sephiroth som egentligen og i sær tillægges Metatron. Inden for den første Circul paa denne Side var som for er meldt, sigtet til den anden, tredie og siette Sephira; maaskee her foreStilles den siette igien (eftersom den som sagt er har dobbelt Henseende,) tilligemed de ovrige sex. Disse syv ere Gedulla eller Chesed,

Gebhura, Tiphereth, Nezach, Hod, Jesod, Malcuth, d. e. Storhed eller Naade, Styrke, Ære, Seiervinding, Majestæt, Grundvold, Rige; til de fire findes her Bogstaverne חגתי, og saa maatte de tre øvrige Bogstaver have Henseende til tre andre Ord, som i Cabbala kunde betyde det samme som: Styrke, Majestæt og Rige, hvilke kunde være f. E. שכינה אפלה צחות Eller paa en anden Maade: Endogsaa enkelte Bogstaver regnes af Cabbalisterne hvert til sin Sephira.

א regnes til Chesed eller Naade

ח til Hod eller Majestæt

ב til Tiphereth eller Ære og Herlighed

ש til Nezach eller Seyervinding

ת til Gebhura eller Styrke

י til Malcuth eller Riget

ץ til Jesod eller Grundvold.

og saa ere her de syv Sephiroth som tillægges Metatron iligemaade betegnet hver med sit Bogstav.

Samme tilskriver den Hellig Aand vor HErre Christo, ikke aleene efter hans Guddom, da de hannem tilkommer ved at være født af Faderen og eet med Faderen, men endogsaa efter hans menniskelige Natur, hvilken de ere meddeelte ved den Personlige Foreening: Lammet som er slagtet er værdigt at tage Magt, og Rigdom, og Viisdom, og Styrke, og Priis og Ære og Velsignelse.
Apoc. V. 12.

C.L.S.

C. L. S.

Beviis,
at Dannmark ikke nogensinde har været et Lehn af det Tydske Rige.

§. 1.

Kierlighed til sit Fæderneland er vel for saaviit af Naturen selv indplantet alle fornuftige Nationer, at det kand ikke være dem lige meget, enten de see det at være i en lykkelig eller ulykkelig Tilstand, i Ære eller Foragt hos andre Nationer. Men deri gaae en Deel, ellers fornuftige Menniſker, alt for viit, at i det de ville lade see den Kierlighed de have til deres Fæderneland, kaſte de en aabenbare Foragt paa andre Lande, og have gierne den Viis, at naar de tale om deres eget Land, saa ophøye de indtil Skyerne endogsaa de allermindſte Fordele deri findes, men derimod naar de tale om Fremmede, saa vide de aldrig hvor koldſindigt og foragteligt de ville fortælle endogsaa de allerberommeligſte Gierninger og herligſte Egenſkaber, hos dem findes, eller paa hvad Maade de værſt kand ſværte og forringe de samme. Med saadanne Menniſker gaaer det ligeſom med dem, der see igiennem en Kikkert, i hvis Øyne følgelig alting, naar de see igiennem den ene Ende, synes ſtort og nærværende, men, saa ſnart de vende den om, synes smaat og langt borte. Til Exempel herpaa ville vi fremſtille nogle lærde Tydſke Publiciſter, dog ville vi ikke i Almindelighed betragte de egne og særdeles Meninger, formedelſt hvilke de giore det Tydſke Rige ſnart til en Beherſkerinde over hele Verden, ſnart tillegge de Romerſke Keiſere en særdeles Majeſtæt til alle de øvrige Potentaters Forkleinelſe, men vi ville alleneſte underſøge den Uret, ſom man i mange

De Tydſke Publiciſter, af en utidig Kierlighed til deres Fæderneland, foregive, at Dannemark har tilforne været et Lehn af Tydſkland.

Aar

sten i alle *Compendiis* og *Systematibus* af den Tydske Staats-Rets Lære har giort den Danske Krone, naar ikke allene en lettroende GOLDASTUS (a) *in Tomo I. Constitution. Imp. f. 12. & 14.* og efter ham LIMNÆUS i hans *Jure publico L. I. c. 8.* udtrykkelig setter de Danske Konger, saavelsom Bisperne i Ribe, Aarhuus og Odense iblant det Tydske Riges Stænder, men endog saa stort et Antal Scribentere om dette Kongerige, som af Arrilds Tiid har været et friit, ingen uden Gud underkastet Rige, skrive saa troehiertig hen, ligesom en gandske vis og afgiort Sag, at det fordum som et Lehn haver *dependeret* af det Tydske Rige (b.) Oprigtighed og Sandhed skal i denne Sag

(a.) Dette skrives ikke til Goldasti Foragt. Denne gode Mand er meget mere i stor Anseelse hos os, og vi ere aldeles af den Tanke, at hand, for den store Umage hand har giort sig for sit Fædrenelands Staats-Ret, havde været bedre Skiebne værd, end at døe i Armod og Hungers Nød. Imidlertid er det dog ikke at negte, at Goldastus, som har maat skrive for Brods skyld, og altsaa mere har maatt see paa at hand kunde faae en Hoben skrevet, end hand har kundet nøye prøve og undersøge hvad hand skrev, har været alt for lettroende, og har indført mange Ting i sine Skrifter uden tilstrækkelig Overvejelse og Undersøgning. Om dette Catalogo paa Riigs-Stænderne, som hand foregiver at være skreven efter Keiser Friderici III. Befalning paa Riigsdagen til Regensborg an 1471. taler i det mindste CONRINGIUS gandske ret, naar hand *in diss. de imperii Germanici civibus §. 42. T. I. Opp. ex edit. Dn. Gœbelii f. 525.* skriver saaledes: *Satis apparet, totum illum confictum esse ab ingenio GOLDASTI, illum vero huc transtulisse omnes, qui unquam recessibus imperii nomina sua subscripserunt, quod constat sæpe a peregrinis Regibus & Principibus esse factum in testimonium duntaxat tamen & majoris fidei pondus.* Og da hand strax derpaa føyer dertil, *id certum esse, Reges Angliæ, Franciæ, Sveciæ, magnum Ducem Lithuaniæ, & Archi-Episcopum Gneznensem, Lundensem, Pragensem & plurimos alios, quos ille catalogus inter primos tamen locat, numquam fuisse ordinibus imperii accensitos,* men melder intet om de Danske Konger og Bisper, saa ville vi ogsaa med Guds Hielp om disse bevise, at de nullo jure have Sted i saadan Catalogo.

(b.) Dog er det ikke de Tydske Scribentere allene, hos hvilke vi maae søge denne Mening, men ogsaa nogle i andre Lande fødte lærde Mænd have heri uden tilstrækkelig Undersøgning fuldt de Tydske. Vi ville forbigaae alle andre, og denne gang ikkun fæste vore Øyne paa den Franzøske Historiographum GABRIEL BARTHOL. GRAMOND, da vi skal finde, hvorledes hand i sin *Historia Galliæ ab excessu Henrici IV. L. I. ad an. 1615.* fortæller, at da paa en Riigs Forsamling i Frankrig er bleven bragt paa Bane, at man som en almindelig Lov skulde publicere denne thesin: *Debitam immediate uni DEO Regum in subditos potestatem*, saa har en Anonymus givet et Skrift ud, hvori blant andet følgende har været indholdet: *Pauci Principes uni immediate DEO coro-*

Sag fore vores Pen, og vore Herrer Contraparter selv skulle ikke finde Aarsage til at klage over os, at vi have sat tilborlig Beskedenhed af Øyne.

§. 2.

De Beviser, hvorpaa det i saa vigtig en Sag skal komme an, ville vi af den udødelige HERMANNI CONRINGII berømmelige Verk *de finibus imperii* (c.) *L. I. c. 14. T. I. Opp. ex edit. DN. GOEBELII p. 214. seqq.* uddrage (d.), og sette dem i en rigtig

De Beviser, paa hvilke det i denne Sag skal komme an.

nam debent. Imperator electioni & dictis imperialibus subjacet. Angliæ regnum Pavlame to obnoxium magis, quam sedis Apostolicæ beneficium est. Scotia Angliæ feudum est, Norvegia Daniæ, DANIA IMPERII. Norvegiam & Daniam plerique Romanæ sedis feuda esse contendunt. &c. Og i LUCÆ de LINDA *descriptione orbis & rerumpublicarum p. 883.* heder det: *Rex Daniæ titulo feudi ab Imperatore Germaniæ partem Ducatus Holsatiæ tenet, eadem quoque conditione antiquitus terram Danicam tenuit, quæ non nisi simplex erat Ducatus, cum ejus nomine Canutus Dux Imperatori Lothario homagium præstaret. Postea Fridericus I Imp. gladium cum corona Petro Daniæ misit, ipsius ditionem in Regnum eligens, cum conditione præstandi Imperio juramenti. Subsequentibus tamen annis Reges Daniæ hujus homagii dispensationem impetravunt.* At vi nu intet skal mælde om ÆNEÆ PICOLOMINÆI *CARDINALIS in Comment. de Statu Europæ sub Friderico III. c. 25. f. 71. ap. FREHERUM, SIXTINI de Regalibus L. I. c. 2. n. 24., RENATI CHOPPINI de Doman. Franc. L. III. tit. 26. n. 5. BODINI de Republ. L. I. c. 9. n. III. CLAUDII OERNHÆLM in hist. Sveonum Gothorumque ecclesiastica L. II. c. 4. §. 12. p. 124.* og andre flere deres Vidnesbyrd.

(c.) CONRINGIUS har med dette fortræffige Verk i Sandhed giort det Tydske Rige Ære. Keiser Leopold, en Monarch, som iblant de faa fremede Hoveder, der have vidst at sette nogen Prüs paa Studeringer og de frie Konster, billig fortiener et Øyensted, kastede saa naadigt et Øye paa samme Skrift, at hand formedelst sin allerhøyeste Approbation søgte at opmuntre denne lærde Mand til, at fortsette dette sit for den største Deel velgeraadede Skrift indtil den Westphaliske Freds Tider. *Illustr. DN. de GOEBEL in præfat. Opp. CONRINGIANORUM T. I. fol. 4.*

(d.) Vi have dog ikke nødig at tænke, at CONRING har været den første, som i Tydskland har forfegtet denne Mening, thi alt længe for hans Tider var det hos de Tydske Publicister og Historicis en almindelig Sag. DOMINICUS ARUMÆUS i sine *Disceptationibus Academicis de Jure publ. Vol. III. disc. 15. p. 652.* og *Vol. V. disc. 2. p. 208.* sætter vel Kongen af Dannemark iblant de Fyrster, som til denne Tid ikke mere ere det Tydske Rige undergivne, men giør derhos *dist. disc. 2. p. 209. lit. h.* den trohiertige Anmerkning: *Eum imperio subfuisse testatur KRANZIUS*, og *Vol. III. disc. 14. p. 468.* beraaber sig udtrykkelig derpaa, at *Otto M.* har overvundet Dannemark og Norge, Kong *Canutus* har svoret Keiser *Lothario* Troskabs Ed, *Petrus* har af Keiser *Friderico Barbarossa* annammet Kronen, og Kong *Waldemar* har paa det almindelige

tig og naturlig Orden, thi saaledes skal det falde saa meget des lettere, saa vel allevegne at vise, hvorledes de allerfleeste af de nyere Publicister (e.) have snart intet andet giort, end ploiet

delige Synodo til *Besançon* bekiendt sig for Keiserens Lehns Mand. Kaste vi op i CARPZOVIO *Comm. ad Leg. Regiam Germanorum*, saa beviser hand ikke alleneste *c. 13. sect. 13. n. 13.* sin Sætning: *quod solus Imperator regalem dignitatem conferat*, med Exempel af den Danske Krone, men understaaer sig endogsaa *c. 7. sect. 11. n. 8-12.* at ville bevise dette Riges fuldkomne Lehns-Undergivenhed, og det paa følgende Fundamenter, nemlig: fordi Kong *Harald* er af Keiser *Ottone II.* bleven nødt til at møde paa Rigsdagen til Altstedt i Thüringen, og at love Riget Troskab og Tribut, hvorover hand formener det efterhaanden at være skeet, at man forefinder Kongerne af Dannemark at nævnes iblant andre Rigets Stænder, og endnu 1474. har Kong *Christianus I.* været tilstede paa Rigsdagen til Augsborg. Ja om det skulde gaae efter CARPZOVIUM, saa skulde denne Lehns-*Nexus deduceres allerede fra Caroli M.* Tid af. *JOH. LIMNÆUS T. I. juris publ. imperii Romano-Germanici c. 9 n. 27. 2°. 29.* taler med begge disse Mænd af lige Fundamenter, og bemøyer sig desuden at disputere imod BODINUM, som har villet tvivle paa, om Kong *Petrus* uden sine Riigs Stænders Vidende og Samtykke har kundet forstaae sig til at giøre Keiser *Friderico I.* Lehns-Eed. At jeg intet skal tale om ANDR. KNICHEN *de vestitur. paction. P. II. c. n. 75. seq. p 123. JOACH. CLUTEN in Sylloge rerum quotidianar. th. 10. litt. e. p. 38. T. II. dissert. juris publ. quas collegit CONRAD. BIERMANNUS. GOLDASTi* Fortalen til Riigs-Sætningerne *p. 6. CASP. KLOCK de contribut. n. 100-104. REINKING de regim. sæcul. & eccles. L. I. class. 2. c. 7. n. 57. & c. 9. n. 43. 44. 45.* og mange andre, som vi holde for overflødigt her at navngive, da det ikke er os derom at giøre, med mange Skrifsteder at bevise, hvorledes denne Vildfarelse ligesom per metempsychosin har randret af een Bog i den anden, men vi har meget mere taget Pennen fat, for at bestride den samme.

(e.) Mange iblant dem have saa aldeles ladet sig indtage af denne lærde Mands Autoritet, at de i et saa stort og betydeligt asserto ikke engang har villet eller holdt fornøden at fremføre nogen anden til Beviis end ham alleene, saasom CASP HENR. HORNIUS *in jure publ. Rom. Germ. c. 4. §. 25. GABR. SCHIVEDER in introd. ad jus publ. imperii Rom. Germ. Part. gen. c. 4. §. 26.* og den i andre Tilfælde fortræffelige AUTOR des Teutschen Reichs-Staats, *P. X. c. 1. §. 6. p. 151.* har giort. Cantzler von LUDEWIG, en Mand, som for Friederichs-Universitætet og den sande Erudition virkelig er en Zier og Prydelse, nævner vel ikke CONRINGIUM, men hand siger os dog intet mere, end at hand i sin fortræffelige Forklaring over den Gyldene Bulle vil uden noget allegatum ved sin blotte Autoritæt overtale os til at troe, at Kongerne i Dannemark ere fordum af det Tydske Rige bleven undertrungne, *P. II. p. 975.* have siden *appelleret* til Riget, *ibid. p. 26.* giort Keyseren Hof-Tieneste, *ib. p. 658. & 669.* og taget deres Krone til Lehns af Keiserne, *ib. p. 979* og at ansee dem som vankundige Folk, der vilde tvivle paa, om ogsaa den *Subjection*, som Kong *Sueno*, eller Peter, af Dannemark skal 1152. have giort *Friderico I.* paa Rigsdagen til Merseburg, *præcise* har gaaet den Danske Krone an; og lige saa lidet synes det at SCHWEDER i sit *Theatro historico Prætensionum & Controversiarum in Europa L. I. c. 30.* og Herr Geheime-Raad von MOSER i hans Grund-Riß der heutigen Staats-Ver-

ployet med denne Mands Kalv, som ogsaa ordentlig at besvare hans ugyldige Slutninger. Hvorhos vi maae falde i største Forun-

Verfassung des Teutschen Reichs *L. II. c. 4. §. 19.* har seet paa nogen anden end CONRINGIUM, da ellers en saa Grund-Lærd og upartiisk Mand, som von MOSER, naar hand havde vildet giøre sig Umaage for nøvere at overlegge disse Argumenter, aldrig havde givet dette præjudicio Sted. PFEFFINGERUS *in Vitriario illustrato L. I. tit. 2. §. 10. not. d. p. 126.* og *tit. 5. §. 11. not. a. p. 580.* STRUVIUS *in Syntagmate juris publici Imp Rom. Germ. c. 4. §. 13.* og i *Compendio prudentiæ juris publici c. 4. §. 11.* og SPENER i det Tydske *Jure publico P. II. c. 1. §. 12. not. a. p. 43.* synes vel primo intuitu i Henseende til de mange anførte allegata, at have hart noget mere for sig end blot CONRINGII Autoritæt, men hvem der vil indlade sig at conferere deres allegata med de Vidnesbyrd som denne store finium imperii Forfegter har frembragt, skal snart finde, at de deels lider, deels slet intet have tilsat af deres eget. COCCEJUS *in juris publici prudentia c. 3. Sect. 4. §. 54.* fremfører et nyt af CONRINGIO uberørt Argument, naar hand siger: *Dani agnoverunt imperium Germanicum, quia in solo Germanico sunt, in quo proinde fundata est intentio, ut ajunt, imperii Germanici, præsertim. in hæc loca vacua transgressi, in quibus fierent pars imperii Germanici.* Men ingen tør være bange for dette Argument, som er taget ud af den bekiendte SEVERINO de MONZAMBANO *de statu imperii Germanici*, hvor denne Autor *c. l. §. 1.* skriver saaledes: *Germania magna quondam ad orientem Danubio, ad meridiem Rheno finitur. Sarmatiam versus iidem fere, qui hodie termini videntur fuisse; reliqua Oceanus ambibat. Sic ut sub isto vocabulo tunc quoque veniret DANIA, Norwegia & Svecia usque ad sinum Bodnicum, quas partes plerique antiquorum Scandinaviæ nomine complectuntur.* Thi endskiønt Cardinalen ÆNEAS PICOLOMINÆUS i hans *Commentario de statu Europæ c. 25. fol. 71. ap.* FREHER. siger: *Dania Germaniæ portio est*, og en stor Deel af de Lærde have af CLUVERIO ladet sig overtale, at Tydskland har været endnu større, end den under Navn af MONZAMBANO skiulte Fri-Herre af PUFENDORF h. l. giør det, og er deri gaaen saa vidt, at man med ham *ex Germania antiqua L. I. c. 11. §. 5.* har regnet endoasaa Norge, Finmarken, ja hele Lap- og Finland til det gamle Tydskland, saa er dog Verden nu omstunder klogere, og lader sig saa meget des snarere bevæge til at tvivle paa Cluverii Foregivende, jo nøvere man paa den ene Side betragter, hvor lidet PTOLOMÆUS, STRABO, PLINIUS, TACITUS og de øvrige gamle Græker og Romere i de faa fragmentis vi endnu have af deres notitia Geographica, kand have været i Stand til, om saadanne Lande, som de ikke have kiendt videre end af andres Beretninger, at fortælle andre noget tilforladeligt, og at beskrive andre deres sande Situation, Størrelse og Grendser; og paa den anden Side hvorledes det lige saa lidet skulde fattes de Danske paa rimelige Beviser, naar de vilde giøre alle Tydske til deres Descendenter, og om de end ikke med GROTIO *in proleg. hist. Goth.* og SCHEFERO in *Upsal. c. 6.* vilde paastaae, *Germanos per Sarmatiam in Scandinaviam pervenisse, & inde in Germaniam cis Balthicum se effudisse*, vilde dog til deres Fordeel anføre den af CLUVERIO og CELLARIO selv erkiendte Sandhed, at Teutones have først boet i vores Siælland, og da de derfra ere udbragne, først i de sildere Tider have efter dem selv givet det Tydske Rige dette Navn. Da dette er alt nok til at iagendrive disse Drømme, at, længe for den Tiid at Tydskland begyndte at blive til et eget Rige, har Dannemark allerede været bekiendt under sit eget Navn, og har formedelst sine tappere Tiid efter anden udskikkede Colonier giort og fortient stor Opsyn i Verden, hvilket formodentlig ingen Tydsk Scribent skal være i Stand til at negte.

Forundring, hvor det har været mueligt, at saa mange til deels store Lærere i den Tydske Staats-Ret saa blindt hen have kundet bifalde en Mening, uden engang dermed at giore sig saa megen Umage, at sette de derhen hørende Beviser i sin rigtige og tydelige Orden og Sammenhæng. I den af os indrettede Orden skal altsaa den Danske Krones Lehnbarhed i Henseende til det Tydske Rige efter deres Mening bevises af følgende Grunde: fordi (I.) Kongeriget Dannemark *ex jure victoriæ* er bleven overvundet af den Tydske Konge Henrich Fuglefænger, og af ham, (II.) for des bedre at holde denne overvundne strijdbare Nation i Toylen, det Marggrævskab Slesvig tillagt, og da efter denne tappere Kong Henrichs Død de Danske faldt fra igien, ere de (III.) igien af Keiser *Ottone M.* bleven undertvungen, hvilken store Otto har med sine seyerrige Vaaben gaaet indtil den Søe, som skiller det yderste Jydland fra Dannemark, og til et evigt Minde af denne herlige Victorie givet denne Søe det Navn, Ottensund, og (IV.) ikke allene har stiftet 3. Bispedømme i Jydland, men (V.) ogsaa tvunget Kong Harald med sit gandske Folk til at omvende sig fra den hedenske Overtroe til den Christelige Religion, og det som er det fornemste, (VI.) tvunget ham til at tage sit Riges Krone til Lehn af sig. Hvortil de fremdeles legge dette, at (VII.) hans Søn, Keiser *Otto II.*, igien har undertvunget denne Kong Harald, som en Rebell, og at (VIII.) ogsaa efter hans dødelige Afgang *Otto III.* mægtig har haandthævet sin Høyhed i Dannemark, og har ligesom bemeldte hans Farfader *Otto M.* af sine Kammer-Indkomster begavet Bispedømmene i Dannemark, og forsynet dem med herlige *Privilegiis.* Fra hvis Regiering af (IX.) de Danske, efter deres Mening, om de end ikke fuldkommen have været det Tydske Rige lydige og Skat-ydende, skal dog stedse have havt saa stor Høyagtelse for det samme, at de alletider *comiter* har maatt *venerere* *Majestatem Cæsaris*, ja da de (X.) i noget sildere Tider have tragtet efter deres fuldkomne Frihed igien, skal de af Keiser *Lothario Saxone* igien

være

være bleven overvundne, og bragte dertil, at de under deres Konge *Nicolao* har maatt *novo pacto submissionis* erkiende det Tydske Riges Over-Herredømme over sig. Hvorfore det, efter deres videre foregivende (XI.) skal være skeet, at efter den Tiid have de Kongelige Printzer af Dannemark paa de Tydske Riigs-Dage, *tanqvam coram judice competente, sine ulla declinatione fori, coram throno Cæsareo*, ført Proceß med hverandre angaaende deres til Kronen havende Arve-Ret, og have i slige Rets-Sager, saa tit saadanne ere forefaldne, efterlevet den Keiserlige Dom og Afsigt, og derved tillige tydelig nok viist deres *Subjection* under det Tydske Rige, ja skal endog (XII.) ikke have vegret sig for, paa de anstillede *solemne* Riigsdage at bevise Keiserne adskillig Hof- og Ære-Tieneste, og det som (XIII.) i den hele Sag giver den største Vegt, uden Imodsigelse af deres Underdaner at aflegge deres Troskabs Eed til dem, (XIV.) efter Keisernes Forlangende at møde paa Riigsdagene enten personlig eller ved deres Gesandter, (XV.) med megen Ærbødighed at søge Lehns-*Renovation* af dem, og (XVI.) i offentlige Documenter at bekiende og udgive sig for Lehns-Folk af det Tydske Rige.

§. 3.

Hvorfor disse Beviser ingen synderlig Troværdighed og Bifald finde hos Autorem.

Jeg tilstaaer gierne, at disse Argumenter høres meget store og vigtige, og om jeg kunde see et eeneste omni exceptione majorem værende Vidne for mig, som paastod og paa en lovmæssig Maade beviiste alt dette saaledes som det her er bleven foredragen, saa vilde jeg tusind gange heller nedlegge min Pen igien, end bestride dem. Men da den gamle Romerske Oratoris CICERONIS Ord *L. I. de nat. Deor. Nihil tam temerarium, tamqve indignum sapientis gravitate atqve constantia est, qvam qvod non satis explorate perceptum sit atque cognitum, sine ulla dubitatione defendere*, har af Ungdom op ligget mig i Sind og Tanker, saa kand jeg ikke negte, at, ligesom en stor Deel af de Ting, som man i den Tydske Staats-Rets Lære i det Capitel de finibus imperii med største Kiekhed pleier at soûtenere,

alletider har kommet mig temmelig suspect fore, saa har i Særdeleshed disse her anforte Argumenter aldrig hos mig kundet fortiene noget synderligt Bifald, saa at jeg altid har tænkt, at hvis det ikke maatte falde en let at igiendrive alle disse forebragte Argumenter, skulde det i det mindste dog ikke være gandske umueligt at betage dem al historisk Rimelighed. De Passager, af hvilke et af de mægtigste Kongeriger som indtil denne Dag i Europa under Guds Velsignelse har floreret, skal til det Tydske Riges Fordeel bevises at have været Forlehning undergiven, have ingen anden Grund, end at man blindt troer andre, som har fortaalt os det saaledes; thi der findes hverken noget Lehns-Brev, eller noget andet paalideligt og bevisende *instrumentum publicum*, hvoraf man kunde være i Stand til at bevise, at der nogen Tiid er bleven handlet om nogen *nexu clientelari* imellem de Tydske Keisere og Kongerne i Dannemark, meget mindre, at det paa de Danske Regenteres Side skulde være kommen saa viit, at de til deres Majestæts merkelige Forkleinelse virkelig skulde have taget dette deres Rige til Lehn af Keiserne. Som nu den sunde Fornuft udisputerlig udkræver, at man i slige Tilfælde, hvor man blot maae behielpe sig med andre Folkes Beretninger, først og fornemmelig maa overveye deels deres Mængde, deels deres Anseelse og indbyrdes Overeensstemmelse, som berette os en Ting, saa er det dernæst gandske naturligt, at naar man enten af den slette Overeensstemmelse der findes i de Omstændigheder med hvilke en Ting af adskillige bliver berettet, eller af den særdeles Fordeel, som en Scribent kunde vente sig deraf, at hand forfattede sin Historie paa den, og ikke paa en anden Maade, eller ogsaa af Beretningens Sammenligning med Sagen selv, og af den Undersøgning man kand giore, hvorviit slig en Handling kand rime sig eller ikke med den fortaalte Historie &c. finder at hand har begaaet nogle merkelige Feyl og Tvivlagtigheder contra fidem historicam, at, siger jeg, i slige Tilfælde, lader sig deraf giore en ikke ildegrundet Formodning, at Beretningen,

om

om ikke gandske, saa dog til deels er falsk og urigtig, og af dem som have givet saadan Beretning, enten med Fliid opdigtet, eller i det mindste ikke tilstrekkelig provet og undersøgt i det som de formene at have seet med Øyne, eller at have hørt af troeværdige Folk, eller hvori de formedelst andres falske Beretninger af Lettroenhed have ladet sig bedrage. Kand jeg nu komme til at forekaste de Tydske Scribentere, af hvis Beretning man gior saa meget Væsen, een, eller maaskee alle ovenmeldte Feyl, saa forhaaber jeg at have reddet dette Kongeriges Ære, og saaledes, som en god Borgers Pligt og Skyldighed udkræver, at have lagt al Verden for Øyen den Uret, som de ved saadant almindeligt Foregivende i saa mange Aar have giort den Danske Nation.

§. 4.

Dog vil jeg gaae redeligere til Verks end Contra-Parten selv, og hverken gandske forkaste en Scribent derfor, fordi hand er en indfødt Scribent, ey heller i nogen Maade angribe hans Vidnesbyrd, eller sette det i Tvivl blot for den Sags skyld, at hand maatte synes at have været den Danske Nation ugunstig. Thi hvis jeg imod de Tydske Historicos vilde føre mig op paa den Maade, som for Exempel CONRINGIUS *l. c.* §. 5. *f.* 217. §. 12. *f.* 221. har ført sig op imod vores gode gamle SAXONEM GRAMMATICUM, om hvilken denne ellers fortrefflige Mand, da hand ikke har vidst paa anden Maade at faae noget paa hans Vidnesbyrd at udsette, ikke undseer sig ved at sige, at hand har været *superbus Germaniæ hostis*, og at hand allevegne til sin egen store Beskæmmelse rober sit fiendske Sind imod de Tydske: *Prodit in multis locis iniquum in Germanos animum, fidem omnem insuper habet, & per ficta mendacia ac fabulas ineptorum Poëtarum fortissimæ genti suæ laudem aliquam conqvirere magno & veritatis dispendio & famæ suæ dedecore nil pensi habet*; saa skulde vi være i Stand til i et Øyeblik at rede os ud af den hele Labyrinth, thi hvad er det vel for u-partiiske *Historici* af hvis Vidnesbyrd *CONRINGIUS* og de øvrige den Tydske Staats-Rets Lærere hidindtil har bestridet

Autor er sindet at besvare samme med al Beskedenhed.

stridet den Danske Nations Ære? Ære de ikke alle indfødte Tydske, eller saadanne Mænd, som formedelst Eed og Embede have været det Tydske Rige forbundne? Hvorledes vil det da vel gaae til med deres Troværdighed, naar man vil begegne dem saaledes, som *Conringius* vores *Saxoni*. Men slig Maade at igiendrive nogen paa, finder ingensteds mindre sted, end iblant Juristers, hvilke det iblant de allerførste Principia indplantes, at naar en Advocat uden Grund skielder og smælder paa sin Contra-Part og hans Vidner, saa blotter hand derved ikkun desmere sin slette Sag i dens naturlige Svaghed, men svækker og fælder i ingen Maade sin Contra-Parts Vidnesbyrd. Vi ville derfor udføre vores Controvers med Fundamenter, og ikke med Skields-Ord.

§. 5.

De Tydskes første Argument, at Kong Henricus Auceps har underkuuget de Danske.

I slig Hensigt tage vi det første Argument for os til Undersøgning, hvilket bestaaer deri, at Kongeriget Dannemark formedelst den Tydske Konges Henrich Fuglefængers seyerrige Vaaben er bleven overvunden. Men spørger man CONRINGIUM, hvem der har sagt ham det, saa beraaber hand sig paa ADAMUM BREMENSEM, som *L. I. c. 48. histor. eccles.* skriver saaledes: *Henricus Rex cum exercitu ingressus DANIAM, WORM REGEM primo impetu adeo perterruit, ut imperata se facere mandaret, & pacem supplex deposceret*, og efter at have anført dette Vidnesbyrd kommer hand strax derpaa med DITHMARO, som *L. I. fol. 327. ap.* LEIBNITIUM siger: *Insuper Nortmannos &* DANOS ARMIS SIBI OBTEMPERANTES FECIT, (Henricus I.) *& ab errore pristino revocatos* CUM REGE EORUM CNUTONE (CNITTONE) *hos Christi jugum portare edocuit.* Hvormed ogsaa LUITPRANDUS skal stemme overeens, naar hand *L. III. c. 5. f. 172. ap.* REUBER skriver disse Ord: Primus etiam hic DANOS SUBJUGAVIT, SIBIQVE SERVIRE COEGIT, ac per hoc *nomen suum multis nationibus celebre fecit*, og i det følgende *13. cap. fol. 180.* heder det: *Henrici apud Italos nomen tunc maxume clarebat, quod* DANOS, *nulli antea subjectos, solus ipse debellavit, ac* TRIBUTARIOS FACERET. Og til alle disse foyes endnu

endnu til sidst til Overflod WITICHINDUS, som *L. I. f. 641. ap.* MEIBOMIUM melder om denne Sag paa følgende Maade: *Cum omnes in circuitu nationes subjecisset*, DANOS, *qvi navali latrocinio Fresones incursabant, cum exercitu adiit*, VICITQVE, & TRIBUTARIOS FACIENS *Regem eorum* NUBAM *baptismum percipere fecit.* Og i de notis Mſctis, som findes i Herr Hof-Raad von GOEBELS Edition af de CONRINGIſke Skrifter, komme ALBERTI STADENSIS og SIGEBERTI GEMBLACENSIS Vidnesbyrd endnu dertil, (f.) af hvilke den sidste *ad a. 934. fol. 579. ap.*

(f.) Man kunde endnu til Overflod, hvis nogen var tient med Vidnernes Mængde, nævne en Hoben gamle Scribentere, som alle med hinanden synes at sige det samme; men hvem er vel saa uovet i de hiſtoriſke Sandheders Læsning, at hand ikke skulde vide, at Poetens Udsigende:

Rari qvippe boni, vix sunt numero totidem, qvot
Thebarum portæ, vel divitis ostia Nili.

ingensteds tiere og sædvanligere treffer ind, end hos Hiſtoricis medii ævi. De gamle Annaliſter vare saa uforskammede i at copiere hver andre, og vare saa grove plagiarii, at de feliciter smurte adskrifter endogsaa de storſte Usandheder imod Priſcianum. Des uagtet kand vi ikke undlade, at anfore en og anden Scribent, som CONRING deels intet melder, deels intet har kunde melde om, fordi samme først efter hans Tiid er bleven publiceret. Saaledes giore f. E. nogle iblant dem de Danſke, som af Henrico Aucupe skal have været bleven overrunden, til Obotriter og Normænd, som vi kand se paa Grævens af Meringen, HERMANNO CONTRACTO, en Scribent, som under Henrico III. har floreret, og A. 1054. er død, hvilken *in Chronico ad an. 931. fol. 133. ap.* PISTORIUM siger: *Henricus Regem Abodritarum & Normannorum Christianum effecit*; eller som Ordene lyde *f. 312. in novo Codice Mſcto* af denne Tydske Hiſtorico, som URSTISIUS har havt: *Henricus Rex Reges Abodritarum & Nordmannorum Christianos fieri effecit, ipseqve Gallias petiit.* Hermed stemmer *Chronica Auſtralis ad an. 932. f. 313. ap.* FREHERUM overeens: *Henricus Rex Regem Abotridorum & Normannorum Christianos facit.* Andre derimod anfore de Danſte under dette deres eget Navn. I JOH. STADTWEGII *Chronic. f. 267. ap.* LEIBNITIUM heder det: *Hinrik de Vinckeler schloch de Hungern, de Wende, de Bemen und DE DENEN, und mennich ander hedensch Volck, dat he overwan und ut Düdeschen Lande schloch.* Adde BOTHON *Chronic. Brunsvicense picturatum f. 305. ap.* LEIBNIT. Ligesaa meget finde vi ogsaa hos CONTINUATORE REGINONIS *ad an. 931. f. 75. ap. PISTORIUM: Henricus Rex Regem Abotridorum & Regem Danorum efficit Christianos*, og af ham synes det at MARIANUS SCOTUS, en ellers temmelig veltalende Munk, har, uden deri at andre mindſte Bogstav, udskrevet, hvad hand *fol. 447. ap.* PISTORIUM skriver. Atter synes andre i deres Beretninger, at have havt Witichindi Vidnesbyrd for Øyne, da *Magnum Chronicon Belgicum fol. 76. ap.* PISTORIUM snart ligesom hand siger: *Rex Henricus* DANOS, QVI PER PIRATICAM FRESONES INCURSABANT, VINCIT ET TRIBUTARIOS FACIT, & CHNIPAM *Regem eorum ad baptismum adducit.* Og andre igien have udskrevet ADAMUM BREMENSEM: saaledes siger THEODORIC. ENGELHUSIUS *in Chro-*

ap. PISTORIUM skriver saaledes: *Henricus* DANOS, QVI PER PIRATICAM FRESONES INCURSABANT, VINCIT ET TRIBUTARIOS FACIT, & CUIPIAM *Regem eorum, baptizari fecit.* Men den første i sin *Chronico f. 211. ap.* BOECLERUM, fortæller os Sagen med følgende Ord: DANI *qvoque Slavos auxilio habentes, primo Trans-Albianos Saxones, deinde cis Albiam devastantes, magno Saxoniam terrore qvassabant. Apud Danos eo tempore filius Hartewig,* (forte Haraldi,) *Gwurm regnabat, crudelissimus, inqvam, vermis, & Christianorum populis non mediocriter infestus. Ipse enim Christianitatem, qvæ in Dania fuit, prorsus delere molitus, sacerdotes DEI a finibus suis depulit, plurimos qvoqve per tormenta necavit. At vero Henricus Rex jam tunc a puero timens DEUM, & in ejus misericordia totam habens fiduciam suam, Ungros qvidem multis & grauibus prœliis triumphavit, itemqve Bohemos & Sorabos a prioribus Regibus domitos, & cæteros Slauorum populos una, grandi prœlio ita percussit, ut residui, qvi pauci remanserant, & Regi tributum & DEO Christianitatem*

Chronico f. 1073. ap. LEIBNIT. Regem etiam Danorum nominatum Worm, qvia tyrannus crudelis erat, adeo perterruit, ut pacem supplex posceret, atqve impetraret. Og endnu tydeligere har man beholdt ADAMI BREMENSIS Ord in *Compilatione Chronologica ap.* LEIBNIT. f. 64. *Ille Henricus Danorum Regem, Worm dictum, qvia crudelissimus vermis fuit Christianis, DANIAM INTRANS adeo perterruit, ut pacem supplex deposceret.* Men paa det allernoyeste har HELMOLDUS, som i andre Ting, saa ogsaa her, udcopieret ADAMUM BREMENSEM, saa at det er eet og det samme, enten man læser denne *l. c.* eller hin *in Chron. Slavor. L. I. c. 8.* Men *in Chron. Riddagershusensi ap.* LEIBNITIUM *f. 74.* maaldes intet videre end dette *ad an. 921.*: *Henricus Rex debellavit* WORM REGEM DANORUM. Dog ere der og saa nogle Scriptores, som, endskiønt mere oratorisk end historisk, fortælle noget om denne Sag, hvilke vi ikke saa gandske ville forbigaae. Dette gior fornemmelig AUCTOR *vitæ Mathildis, Reginæ Germaniæ,* som har floreret under Keiser Henrico II. naar hand *c. 2. f. 195. ap.* LEIBNITIUM skriver: *Cum autem mirum in modum proficeret Princeps laudabilis* (Henricus I.) *CHRISTUS illi plus auxit honorem dignitatis per plurimas nationes* SUO SUBJUGANS DOMINATUI, DANOS, *Slavos, Boëmones, Bajowarios, cæteraqve qvamplurima regna, qvæ suis antecessoribus non fuerunt subdita.* og AUCTOR *vitæ S. Brunonis, Colonien sis Archiepiscopi,* som har hedt ROTGERUS, og floreret allerede under Ottonis M. og Ottonis II. Regiering. Thi i det hand om Henrico Aucupe giver denne Beretning, at hand har havt at bestille med de Danske, saa betiener hand sig af følgende Expressioner: *Nimis longum est prosequi, qvomodo memoratus Rex, pater hujus magni viri, de qvo agimus, ad illam tam gratæ pacis serenitatem perverterit, cum ipse omnia regni spatia & continuis finitimorum incursionibus, & gravissimis inter cives etiam & cognatos dissensionibus concussa, & atrociter vexata reperierit. Hinc etenim* SÆVA DANORUM GENS, TERRA MARIQVE POTENS, *inde centifida Slavorum rabies barbarorum frendens inhorruit. - - - Sed post aliqvantulum temporis tantus timor per gratiam divinam invasit extraneos, ut nihil unqvam eis esset formidabilius. Cap. III. fol. 274. ap.* LEIBNITIUM.

nitatem ultro promitterent. Deinde cum exercitu ingressus DANIAM, GWURM REGEM PRIMO IMPETU ADEO PERTERRUIT, *ut* IMPERATA SIBI FACERET, *&* PACEM SUPPLEX DEPOSCERET.

§. 6.

Men hvem som endog ikkun saa løselig beseer disse efter deres Orden anførte Vidner, den skal finde, at man med rette kand have meget paa dem at udsette; thi ligesom man, i Almindelighed at tale, har ikke Aarsag til at troe alle Scribentere lige vel, saa er det ogsaa i Særdeleshed (I.) en Regel, som hos alle fornuftige Mennisker finder Bifald, nemlig, at hos saadanne Vidner, som først hos andre coævis testibus maae indhente Underretning om et facto, er det mueligt, at der kand findes en merkelig Vildfarelse og et stort Bedragerie, og at man følgelig des nøyere behøver at paaagte og undersøge deres Vidnesbyrd. Beseer man nu vore af CONRINGIO allegerte Autores, saa er det bekiendt, at DITHMARUS MERSEBURGICUS, som under Keiser Henrico II. florerede, har først over 80. Aar efter Kong Henrich Fuglefængers Feldt-Tog begyndt at skrive sin Chronicon, men ADAMUS BREMENSIS og SIGEBERTUS GEMBLACENSIS ere vel 150. til 160. og endelig ALBERTUS STADENSIS vel mere end 300. Aar yngre end denne Historie, ja den sidste kand de jure ikke en gang fremføres som et særdeles Vidne, efterdi hand Ord for Ord har udskrevet af Adamo Bremensi alt det, som vi her af ham have allegeret, og følgelig kand ikke være mere paalidelig end sin Formand. Overveyer man nu dernæst (II.), hvorledes de, som fortælle os en Historie, ikke bør være indtagen af nogen Affect for eller imod Tingen, de skrive om, og betragter med et upartiisk Øye den Cremonensiske Biisp LUITPRANDUM, som i Henseende til Aarene er vel ikke viit borte fra Henrici Aucupis Tider, saa skal man befinde ham at være saa meget des fordægtigere, saasom hand uden Tvivl har formeent, at hand ved at tale meget berømmeligt om Kong Henrich Fuglefænger, skulde giøre hans Søn Keiser Ottoni

Beviis paa, at de Tydske Scribentere naar de fortælle dette Factum, ere saa ulige i deres Beretninger, at de derved betage sig selv al Troværdighed.

Magno en stor Tieneste, (g.) da hand ellers i sin Historie viser sig at være meget for at hykle for Keiser Otto, efter at samme havde forjaget sin værste Forfølgere den Italienske Konge Berengarium II., hvilken hand med inderligste Fornoyelse veed paa det værste at afmale og giøre ud som en gruelig Tyran. Hvem skulde vel altsaa kunde stode sig over os, om vi paa anførte Fundamenter gandske og aldeles som krafteløst og ugyldigt vilde forkaste dette Vidne, ligesaa vel som de første? Men giøre vi det, saa skal fremdeles ingen af CONRINGII Heldte kunde bestaae, uden WITICHINDUS allene, som har været en Munk i Corbey, hvilken i Keiser Ottonis II. Tiid har levet og skreven; men hvem tor vel paa denne Mands Vidnesbyrd bygge nogen historisk Visshed, da hand ikke en gang har været i Stand til at navngive os en saadan Konge i Dannemark, som vi i vore annalibus domesticis kunde forefinde? Som det nu (III.) atter er overeensstemmede med den sunde Fornuft, at i en Sag af Betydenhed bør Vidnerne i alle Omstændigheder stemme overeens, saa maa en hver Sandheds Elskere selv deraf uddrage en Slutning, hvad man skal domme om alt det, som om Henrici Aucupis Seyervinding berettes, da (I.) den af ham undertvungne Konge af ADAMO BREMENSI, HELMOLDO, ALBERTO STADENSI, THEODORICO ENGELHUSIO kaldes *Worm*, *Gworm* eller *Gormo*, af DITHMARO kaldes hand *Cnuto* eller *Cuitto*, af SIGEBERTO kaldes hand *Chuipia* eller *Chiupa*, in *Magno Chronico Belgico Chnipa*, og af WITICHINDO *Nuba*, eller efter *Codicis Archivi Electoralis Dresdensis ap.* LEIBNIT. *T. I. Script. rer. Brunsvic. f. 215.* Læse-Maade kaldes *Chnuba* (h.). Har man først overveyet dette, saa

(g.) Omendskiønt Herr Hof-Raad von GOEBEL i hans *notis ad* CONRINGIUM *de finibus imperii l. c. litt. b.* siger: *Non putare se* LUITPRANDUM *per dignitates, quibus in Ottonis florebat aula, ita abreptum, ut veritatem contaminare voluerit mendacio*, saa har hand dog dermed intet bevist, thi, som Juristerne sige, *qui semel malus, talis in eodem genere malitiæ semper præsumitur*, forbliver LUITPRANDUS en Hyklere og passionert Mand, indtil man bliver i Stand til at komme frem med noget bedre til hans Forsvar.

(h.) Man finder endnu flere Forandringer i denne Danske Konges Navn hos Historicis. Thi LUPOLD de BABENBERG *in Libr. de Princip. Germanor. Zelo c. 2.* kalder hann *Mibani*, og IRENICUS *in Exegesi Germaniæ Lib. II. c. 12.* giør *Mulbanum* deraf: men

saa betragte man (2.) hvorledes disse Scribenteres Beretninger i de andre Krigens Omstændigheder ere hinanden meget ulige, da for Exempel WITICHINDUS søger causam belli deri: *qvod Dani Fresones navali latrocinio* INCURSARINT, derimod ADAMUS BREMENSIS foregiver, at det er skeet, fordi den Danske Konge Worm har giort de Christne saa stor Fortred og Overlast: *apud Danos, eo tempore* FILIUS HARDEWICH, GORM, *regnavit, crudelissimus, ingvam, vermis, & Christianorum populis non mediocriter infestus. Ille Christianitatem, qvæ in Dania fuit, prorsus delere molitus, sacerdotes* DEI *a finibus suis depulit, plurimos qvoqve per tormenta necavit*; saa kand man finde en ny causam suspicionis. Ja man kunde vel legge dette til, hvorledes (3.) Krigens Udgang fortælles paa saa adskillige Maader, at da, for Exempel LUITPRANDUS, DITHMARUS og WITICHINDUS sige, at den Tydske Konge Henricus Auceps havde undertvunget sig de Danske og giort dem skatskyldige, *subjugavit, servire coegit, tributarios fecit, obtemperantes fecit*, saa veed ADAMUS BREMENSIS hverken af denne de Danskes Undertvingelse, eller af den Tribut, som de skal have lovet Kong Henrich Fuglefænger, noget at sige, men lader sig ikkun dermed noye, at hand siger: Henricus Auceps har anlagt Marggrævskabet Slesvig imod de Danske. At man intet skal tale om, hvorledes (4.) den vigtige Omstændighed af de Danskes Omvendelse til Christendommen, og deres Konges Daab, som WITICHINDUS, DITHMARUS og SIGEBERTUS GEMBLACENSIS mælde om, finder man ikke mindste Tyddel om enten hos LUITPRANDO eller hos ADAMO BREMENSI, men den sidste, som dog intet vil have glemt af de Ting, som høre til Kirke-Historierne i Norden, lader sig dermed noye, at hand ikke utydelig mælder, hvorledes Henricus Auceps har bragt det derhen, at den Gorm, hvilken Munkene som saa forskrekkelig en Tyran have afmalet,

men JOH. CUSPINIANUS har heri vel meest forlobet sig, naar hand i sit ellers vel geraadede Verk *de Cæsaribus atqve Imperatoribus Romanis* i Henrici Aucupis Leynets Beskrivelse *f.* 295. skriver: *Reges præterea* ABODRITARUM, QVOS HODIE NORWEGOS DICIMUS, *ac* DANORUM, SIVE NORMANNORUM, *Henricus Rex Christianos fecit*, saasom det vel er udstridigt, at Obotriterne ere af Wendisk Herkomst, og altsaa lige saa vidt adskilte fra de Norske, som fra de Tydske selv.

har tilstedet at prædikes i sine Lande om Christo. Thi da hand kort tilforn i sin Beretning om Krigen imod Ungarerne og Slaverne siger: *at vero Henricus Rex jam tunc a puero timens* DEUM, *& in ejus misericordiam totam habens fiduciam, Ungros quidem multis gravibusque prœliis triumphavit. Itemque Bohemos & Sorabos ab aliis Regibus domitos, & cæteros Slavorum populos uno grandi prœlio ita percussit,* UT RESIDUI, *qui pauci fere remanserant,* ET REGI TRIBUTUM ET DEO CHRISTIANITATEM ULTRO PROMITTERENT, saa heder det alleneste, da hand nu taler om de Danske: *Deinde cum exercitu ingressus Daniam,* WORM REGEM PRIMO IMPETU ITA PERTERRUIT, UT IMPERATA SE FACERE MANDARET, ET PACEM SUPPLEX DEPOSCERET. Og paa det at al Troværdighed fuldkommen maa falde bort, saa gaaer endelig (5.) DITHMARUS saa vitt med sin Beretning, at hand, for at giore Kong Henrich Fuglefængers Seyervinding des større, ogsaa mælder om de af ham overvundne Normænd, imod hvilke dog Henricus Auceps, efter de ovrige deres Vidnesbyrd, aldrig enten har fort Krig, eller, om hand nogen Tiid har havt en Flode, har vel været i Stand til at fore Krig; at det altsaa snart synes, at dette maa først have givet de Tydske Herrer Publicister Anledning til, for at giore det Capitel de finibus imperii des vitløftigere, men tillige derhos des urigtigere, i deres Compendiis og Systematibus juris publici ogsaa at indfore det Kongerige Norges Undertvingelse, som man derpaa har et kiendeligt Beviis i ovenmældte *Catalogo ordinum imperii apud* GOLDASTUM & LIMNÆUM, hvor Kongerne af Norge ligeledes udtrykkelig staae iblant det Tydske Riges Stænder.

§. 7.

Hvor lidet CONRINGIUS har vidst at forcene dem.

Vel maae vi ikke have saa slet en Tanke om CONRINGIO, at hand har været saa uagtsom, at hand ikke en gang skulde have merket en saa stor Ulighed iblant de af ham anforte Vidner, og sogt at rydde det derfore imod hans foregivende stridende argumentum falsitatis af Veyen. Meget mere giør hand af sig selv den Anmerkning *l. c. §. 2. f. 214.*, at der i Kongens Navn findes en Feyl, men formener at saadan Feyl er

er let at hielpe, naar man ikkun frem for alle andres Vidnesbyrd lader Adami Bremensis gielde hos sig, da hand i de Danske Sager er den beste, i sær da de Danske Scribentere deri ligeledes stemme overeens, at til samme Tiid har der levet en Konge, som har hedt Gworm eller Gorm, og har været saa forskrekkelig en Christen-Fiende, som ADAMUS BREMENSIS beskriver ham, hvorhos hand i sine *notis Mſctis*, hvilke Hof-Raad von GOEBEL til Helmstedt har ladet trykke med i den skionne Edition af CONRINGII Skrifter *T. I. f. 214. litt. h.* er saa oprigtig, at hand setter derhos: *qvod* LUITPRANDUS *&* WITICHINDUS *memorant de Danis ſubjectis & tributariis factis, neutiqvam ad* DANIAM UNIVERSAM PERTINET, SED SOLUM AD ILLAM CHERSONESI PARTEM, *qvam armis devicit Cæſar Henricus.* (i.) Men med alt dette er den Historie, som om Henrico Aucupe fortælles, endnu ikke giort beviislig og troværdig, og da DITHMARUS og WITICHINDUS ere ældre end ADAMUS BREMENSIS, saa er der vel ingen som lader sig overtale til saa eenfoldig hen at troe: ADAMUS BREMENSIS har givet Kongen sit rette Navn, ergo er ogsaa det øvrige sandt, hvad hand om ham, endskiønt langt anderledes end de andre Auctores, har fortaalt. Men jeg forsikrer, at hvis CONRINGIUS ret havde kiendt Kong Gorm, hvilken stor og mægtig Konge hand var, saaledes, som vi nu kiende ham, siden den i den Danske Historie uforlignelige TORFÆUS i hans *Serie Dynaſtarum & Regum Daniæ p. 56. ſq. p. 433.* og *p. 444. ſq.* har foreſtillet os ham som en Overvindere og Monarch, der i Norden i sin Tiid ingen har havt over sig, da skulde hand ikke have været saa let til at troe ADAMO BREMENSI. Vil man engang sporge efter hvorfra ADAMUS BREMENSIS har det, som

(i.) Forend CONRINGIUS har hans Landsmand UBBO EMMIUS *in hiſtor. rer. Friſicar. L. VI f. 85.* som, for at salvere Sigeberti Ord, formener, at man af Kong Chuipiam, som Henricus Auceps skal have tvunget til at antage den Christelige Religion, maa giøre en Jydsk Fyrste eller Kongelig Stadtholder, og følgelig forstaae alt det, som her siges om en Tribut, om Jylland allene: *nam*, setter hand til, *de univerſa gente Danica ad tributum adacta nec veroſimile eſt, nec cum hiſtoria ejus temporis, qvam* SAXO, *aliique prodiderunt, conſentit*, hvormed ogsaa MEIBOMIUS *in not. ad Witechindum f. 54. T. I. S. R. G.* stemmer overeens, naar hand siger: *qvæ de Danis hic dicuntur de Jutarum parte ac principe eorum aut regio præfecto accipienda ſunt.*

som hand fortæller os, saa siger hand *in fine d.c. 48. hæc omnia a quodam Episcopo Danorum, prudenti viro, nos veraciter ut accepimus, sic fideliter ecclesiæ nostræ tradimus.* Nu lader jeg det staae derhen, hvad denne Danske Biskop har været for en Mand, og vil heller ikke undersøge, om det allerede den Tiid var kommen saa viit med den patriotiske Kierlighed i Dannemark, at man bar større Omsorg for fremmede Nationers Ære end for sit eget Fædrenelands sande Beromnelse; dog dette ene vil jeg hiemstille til en hvers Eftertanke, om ikke de af Kong Henrich Fuglefænger overvundne Danske snarere ere at søge i Frieszland, end i vores Dannemark. I det mindste er det Umagen værd, at tænke Sagen lidet nøyere efter.

§. 8.

Rimelig Gisning, at de af Henrich Fuglefænger undertvungne Danske har været Frieszlændere.

Af de gamle Scribentere er det let at bevise, at efter at Tiid efter anden mange anseelige Compagnier vare udgangne af Dannemark og Norge for i de omliggende Riger at øve Søe-Roverie, som paa den Tiid efter mange Nationers Mening intet uærligt eller uanstændigt forte med sig, men blev anseet som en fri Konst, saa gaves saadanne gierne Navn af Danske eller Normænd, og deres Anførere gaves ud for at være Konger af Dannemark eller Norge. Vi ville alleneste høre JACOBUM MEYERUM i hans *Annalibus Flandriæ*; thi saaledes fortæller hand os om Grøven i Flandern, Balduino Ferreo, *ad a. 863.* at Kong Carolus Calvus af den Aarsag har tilgivet ham det, at hand havde bortført hans Princesse Judith, *ne indomita adhuc Flandrorum natio cum DANIS, qvi tunc terra marique Galliarum urgebant fines, se conjungeret*, og strax derpaa siger hand, at denne samme Carolus Calvus har satt en Marggrøve imod de Danske, men vi maae aldeles ikke søge efter ham i Tydskland, men i Flandern. Det var denne nysbemeldte Balduinus Ferreus, om hvilken JAC. MEYERUS *l.c.* udtrykkelig siger: *Ferreus in Regis verba jurat, totamqve regionem Scalde, Somona & Oceano terminatam dotalem ab eo accipit, appellatur Comes Regni in hoc maxume*, UT ADVERSUM DANOS, OMNEMQVE SEPTENTRIONIS BARBARIEM PERPETUUS FORET GALLIARUM

RUM REGNI PROPUGNATOR, *eo diu servato more, ut veteres Principes nostri modo Comites Regni, modo Comites Francorum, modo* FLANDRIARUM *nominarentur* MARCHIONES, *vel* MARCHISII. Hvilket siden af ham *ad a. 943.* endnu igientages, da det heder: *Comites Flandriæ ad hoc præcipue erant creati, affinitatibusque & opibus aucti; ut Regibus adversus Normannorum sævitiam auxilio essent.* Ja at ogsaa det Grævskab Holland er bleven stiftet til den Ende, at den kand være en For-Muur imod de Danske (k.), staaer

(k.) Det er ikke at beskrive, hvilken Skrek de omstrygende Danske og Normænd have indjaget de Tydske og Franske Konger i deres Naboelag. Ikke alleneste i Litaniet bad man i Særdeleshed *a furore Normannorum libera nos DOMINE!* men allevegne søgte man af yderste Magt at sette sig imod dem. Carolus M. en Herre, som maa skee iblant Fyrsterne i Europa har i Henseende til sit Herredommes vidtløftige Begreb og sin Erfarenhed i den Konst at føre Kriig, havt faa sin Lige, brugte al muelig Forsigtighed, for at bedekke Grendserne af sine Staater imod dem. *Annal. Regum. Francor. ap. REUBERUM* sige *ad A. 800. Redeunte verna temperie, medio fere Martio, Rex* (Carolus M.) *Aquisgrani digressus, littus Oceani Gallici perlustravit, & in ipsu mari, UBI TUNC PIRATICAM NORTMANNI EXERCEBANT, classem instituit; præsidia disposuit,* og hos *LAMBERTO SCHAFNABURGENS.* heder det *ad a. 808. 809. 810. Hohenburg castellum impositum est Albi flumini ab Imperatore Carolo CONTRA DANOS.* Men des uagtet maatte dog under hans Søn Ludovici Pii Regiering Friisland, Walcheren, Dørsteden, Antwerpen tiene disse stridbare Folk til et Bytte, som vi kand lære af *Annalibus INCERTI AUCTORIS ap. PITHOEUM p. 34.*, hvor det *ad a. 835.* heder: *Normanni Doresladum vastaverunt. - - Normanni Antverpiam civitatem incendunt, similiter & Witthem emporium juxta ostium Mosæ fluminis, & a Frisionibus tributum acceperunt.* Og *ad a. 836. Normanni tributum exactantes in Walcheram insulam venerunt, ibique Eggihardum ejusdem loci Comitem, & Hemmingum, Halpdani filium, cum aliis multis XV. Kal. Jul. occiderunt, & Doresladum vastaverunt, acceptoque a Frisionibus tributo reversi sunt. Add. SIGEBERT. GEMBLACENS. ad a. 837. fol. 563. ap. PISTORIUM.* Hvilke troværdige Scribenteres Vidnesbyrd om man upartisk med Flid overveyer, skal man i Sandhed lettelig befinde, hvor meget de tage feil, som sette saa stor Tro til *ERMOLDI NIGELLI de rebus Ludovici Pii* Udsigende, at de med største Dristighed paastaae, det *Heriboldus* eller Harald, de Danskes Konge, er bleven ham Lehnskyldig. Og forundrer jeg mig høylig derover, at den meget lærde og skiønsomme Mand *LUDOVICUS ANTON. MURATORIUS*, der i den lærde Verden bær saa stort et Navn, og billig regnes iblant de ypperligst. Historicos, som nogen Tiid have været til, har villet bifalde denne Poetes Forgivende, ja endog er misfornøyet med *CONRINGIO* selv, at hand ikke heller har regnet den Tids Alder, da Dannmark er bleven et Lehn af det Tydske Rige, fra Ludvig den Frommes, end fra Henrich Fuglefængers, Regierings Tiid. Dog det er vel Umagen værd nærmere at undersøge denne magelose Mands Meening i en særdeles Tractat. Thi formedelst det meget, der endnu staaer tilbage, at tale om, maae vi begive os igien til vores Forehavende. De tre Brødre Lotharius, Ludovicus Germanicus og Carolus Calvus kunde derfore, da de efter deres Faders Ludovici

staaer hos den forbenævnte Auctor *ad a. 863. Eodem anno Carolus Rex, quo plures haberet, quos DANIS Normannisque tam efferis hostibus opponeret, Hollandiam quoque Batavorum celebrem insulam Comitatus honore decoravit, Theodorico cognomine Frisio, fortissimo viro, primo instituto Comite.* At jeg ey skal tale om mange andre Steder, som her kunde anfores. (l.) Efterat nu ungefehr a. 882. under

dovici Pii Død deelte det mægtige Carolingiske Rige imellem sig, let giøre sig den Regning, at hvis de ikke med foreenede Kræfter agerede imod disse stridbare Udlændere, saa skulde de snart kunde undertvinge den ene efter den anden, og den som de til et Offer for deres Krigs-Lyst vilde spare til sidst, vilde intet andet faae at trøste sig ved, end et flebile beneficium ordinis. Carolus Calvus havde i sær allereede lært af Erfarenhed, at det vilde falde hannem alleene umueligt at svække disse stridbare Fienders Magt. Thi, efter de gamle Skribenters Vidnesbyrd, vare de alt a. 846. faldet ind i hans Rige, og havde streifset indtil Paris. *SIGEBERT. GEMBLACENS. ad a. 846. f. 564.* Det samme vederfoer og Ludovico Germanico, i hvis Land Roric havde ind trengt sig med 600. Skibe, og ødelagt Hamborg. *Annales incerti Auctoris* ad a. 845. ap. *PITHOEUM.* Ja Keyser Lotharius selv, som dog, saa længe hand var indviklet i Krig med sine Brødre, betiente sig af de Danske, som sine Venner, og eggede dem heftig imod benævnte sine Brødre, *NITHARDUS de dissension. filior. Ludovic. Pii, L. IV. p. 470. ap. PITHOEUM*, blev ikke skaanet af dem; thi de havde a. 846. taget nesten hele Friisland fra ham. *Annales Bertiniani ad a. 846.* Derfor blev i den apud Marsnam prope Trajectum Mosae a. 847. imellem disse 3. Brødre holdne Convent art. II. aftalt: *Ut ad Regem Nortmannorum legati mittantur, qui eum contestentur, quod aut pacem servare studebit, aut communiter eos infensos habebit. AUBERT. MIRÆUS in Cod. donat. piar. c. 17. Tom. I. edit. Foppensii, f. 23.* saasom *Annales Bertiniani ad a. 847.* sige, at dette Gesandskab virkelig er bleven skikket: *Lotharius, Ludovicus & Carolus Legatos ad Oric, Danorum Regem destinant, mandantes, ut suos Christianorum incursionibus cohiberet, sin alias bello se impetendum nullatenus dubitaret.* Men det nagtet, maatte Carolus Calvus dog siden a. 850. overlade til disse ubudne Giester et Stykke Land af sit Kongerige, *incerti Auctoris Annales ap. PITHOEUM p. 46.* Omendskiønt nu vore omkring strygende Danske, som blinde Hedninger, vel ikke have havt meget slebne Hierner: saa synes dog *MEYROMIUS in Historia Bardevici f. 59. T. III. S. R. G.* at gaae for vitt, naar hand skriver om dem: *erant a religione Christiana alieni, SINE HUMANO CIVILIQVE CULTU, FERIS NON ABSIMILES, hoc tantum agentes, ut vicinos rapinis & cædibus molestarent.* Thi deraf, at de ovede Sø-Roverie som en fri Konst, lader det sig ikke bevise, at *nullus humanus & civilis cultus* har været hos dem; thi end og de Tydske have fordum været hengivne til Roverie, og TACITUS saavelsom CÆSAR har sagt om dem: *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cujusque civitatis fiunt*, hvilke man dog derfor ikke vil giøre til U-menniske.

(l.) Vilde nogen forkaste MEYERI, som en nyere Skribentes Vidnesbyrd: bede vi ham tillige med os at kaste et Øye paa de gamle Skribenter, som melde om Principibus Borealium Partium; Thi at EYNDIUS *in Chron. Zeland. L. II. c. 2. p. 146.* med god Grund har bevist, at disse have været *custodes Danici limitis*, om hvilke vi her tale, lære vi blant andre Ting af *Annalibus INCERTI AUCTORIS ap. PITHOEUM ad a. 852.* hvor vi finde *Principes borealium partium* og *custodes Danici limitis*, som et og det samme betydende Ord, i det de melde om en Normannisk Fyrste, *cum per plures annos bono-*

under den Normanniske Konge eller Fyrste Godefrido Friisland (m.) er bleven denne Herres omkring strygende Troppers Eyendom, er det hos Skribenterne blevet til en almindelig Tale-Maade, at tillegge de i denne Provintz boende Danske og Normænd, uagtet de havde omskiftet deres Fæderneland, (n.)

honorifice inter Francos haberetur, tandem PRINCIPIBUS BOREALIUM PARTIUM ET CUSTODIBUS DANICI LIMITIS quasi lubricæ fidei & mollinine proditionis cœpit esse suspectus.

(m.) Carolus Calvus var imeenlunde den forste, som af de Danske blev angrebet. Thi endskiont paa det af *Annalibus INCERTI AUCTORIS ad a. 850.* allereede benævnte Sted siges: *Normanni Godafrido Duce per Sequanam ascendentes regnum Karli prædantur, ad quorum expulsionem Lotharius in auxilium vocatus, cum sibi pugnandum esse cum hoste putaret, Karlus clam mutato consilio Godafridum cum suis in societatem regni suscepit, & terram iis inhabitandam delegavit;* og SIGEBERTUS GEMBLACENSIS *ad a. 853. f. 505. ap.* PISTOR. melder, hvor stor Skade disse Folk ellers havde tilsovet ham: *Normanni per mare Britannicum ostia Ligeris ingressi urbem Mannetam invadunt, Episcopum Sabbatho S. Paschæ baptismum celebrantem trucidant, clerum & populum perimunt; inde Andegavum, deinde Turonos occupant, &, ut tempestas, omnia diruunt, templum etiam S. Martini incendunt:* saa var det dog imod det, som Keyser Lotharius og hans mellemste Prinz af lige Navn maatte lide af denne Nation, næsten for intet at regne. Thi i selvsamme Aar, i hvilket denne Herre tillige med hans Brødre affærdigede det i Anmerkningen K. omtalte Gesandskab til den Danske Fyrste Oric, lagde denne den ved Rihn-Strømmen ikke langt fra Nimvegen fordum navnkundige store Handelstad Duersteden i Aske; *Annales INCERTI AUCTORIS ap. PITHOEUM p. 42.* og en Nordisk Fyrste Roruc, som tilforn under Ludovico Pio havde besiddet denne Stad som et Raade-Lehn, nødte nu Keyser Lotharium til, et hand maatte aldeles overlade ham samme, tillige med nogle Grevskaber; hvor da fra denne Tiid af at reigne, (endskiont de ofte anførte *annales ap. PITHOEUM ad a. 850.* sige, at *cessio Lotharii* skal være skeet *ea conditione, ut tributis cæterisque negotiis ad Regis ærarium pertinentibus fideliter inservirent, & PIRATICIS DANORUM INCURSIONIBUS OBVIANDO RESISTERENT;*) disse u'orsagte Soe-Helter ikke hvilede, forend de havde underlagt sig heele Friisland; hvorudi det og lykkedes dem under Caroli Crassi Regiering, saasom denne Monarch a. 882. lod sig overtale af nogle iblant sine Ministrer til at give deres Anforere Godefrido Landet, og med det samme en med det Keyserlige Huus nær beslægtet Prinzesse, nemlig Gisla, Kong Lotharii Junioris Daatter til Egte. REGINO PRUMENSIS, *L. II. ad a. 882. f. 60. ap.* PISTORIUM.

(n.) Ligesom man og finder, at Indbyggerne i Normandien, som under Caroli Simplicis Regiering er bleven de Danste til Deel, hos Skribenterne ofte med det Navn af Danske betegnes, hvilket jeg, for at nævne ikkun et eeniste Exempel, strax af WITICHINDO kand giøre klart, som *Lib. III. f. 651. ap.* MEIBOMIUM fortæller, at Keyser Otto M. er dragen i Feldten imod de Danske, og haver beleyret Rouen: *Exinde collecta ex omni exercitu electorum militum manu* ROTHUN (Rothomagum) DANORUM URBEM *adiit.* Hvilket da lettelig har kundet give Anledning til, at adskillige Skribenter derved er bleven forvildet, hvorpaa vi finde et Exempel hos CYPRÆUM *in Annalib. Episc. Skesvicens. L. I. c. 8. p. 51.* hvorom vi under *f.* 47. endnu nærmere ville tale.

det Navn af Danske, og fortælle det, som har tildraget sig med dem, ligesom det havde betreffet den hele Danske Nation. (o.) Ligesom nu den lærde Hollænder JANUS DOUSA i hans *Annalibus Batavic & Hollandiæ p. 330* allereede har bemerket, at under det Navn Friesland ikke alleene den største Deel af det nu værende Holland, men endog de nær liggende Provinzer har været begreben; og Utrecht været Hoved-Staden i dette

(o.) Ligeledes, for at anføre ikkun nogle faa Exempler, skriver HELMOLDUS *in Chronica Slavorum, L. I. c. 7. Arnulphus congregato exercitu FINES ADIIT DANORUM, cosque multis gravibusque prœliis ad internecionem usque delevit*: hvilken ALBERTUS STADENSIS, efter sin Sædvane, følger, naar hand i sit *Chronico f. 206. ap.* BOECLERUM vil indbilde os: *Bellum cœlitus administratum, in quo Nordmanni vel DANI ab Arnulfo Rege usque ad internecionem sunt deleti.* Og begge have herudi, som i andre deres Fortællinger, ingen anden Forgænger, end ADAMUM BREMENSEM, som *L. I. c. 42. Histor. eccles.* foregiver: *Normanni vel Dani ab Arnulpho Rege gravibus prœliis usque ad internecionem deleti sunt*, og setter udtrykkelig dertil, at hand har lært dette af *Historia Francorum*. Men kaster man selv op i Scriptoribus Francorum: saa findes ey alleene ikke et eeneste Vogstav derom, at Arnulphus nogensinde skulde være kommen i Danmarks Egne, men de berette os meget mere omstændelig, hvorledes Slaget, hvorudi de Danske skal have taget saa overmaade stor Skade, skal være skeet nær ved Løven, og følgelig have anlaget de i Frisland boende Danske alleene. Vi ville ikke nøde nogen til simpliciter at troe os paa JAC. EYNDII Bisschop, som in *Chronico Zelandiæ L. II. c. 6. p. 178.* tilstaaer, at Valpladen skal søges *ad fluvium Thiliam, qui nunc Dila est, Mechlinam & Lovanium interfluens.* Men naar Abbeden af Prum, RHEGINO, som til samme Keyser Arnulphi Tider har levet, og skrevet sit Chronicon under hans Sons og Esterfølgeres Ludovici Infantis Regiering, siger det samme: saa haabe vi, at Sagen skal derved settes uden al Tvivl. RHEGINONIS Ord *L. II. f. 67. ap.* PISTORIUM lyde saaledes: *Nortmanni ex superiori pugna elati, cum omni virtute ad deprædandum proficiscuntur, contra quos Rex* (Arnulphus) *cum exercitu ad pugnam procedit. Illi cernentes acies appropinquare, SUPER FLUVIUM, QVI THILA DICITUR, ligno & terræ congerie more solito se communiunt, & cachinnis & exprobrationibus agmina lacessunt, ingeminantes cum insultatione & derisu, ut memorarentur Galle, turpisque fugæ, cædisque pat. atæ, post modicum similia passuri. Rex celle commotus, exercitum jubet descendere, & pedestri congressione cum adversariis decertare. Qui dicto citius ab equis desilientes, clamore exhortationis dato præsidium inimicorum irruunt, & (DEO vires cœlitus administrante) eos usque ad internecionem ferro cædunt, terræque prosternunt, ita ut ex innumerabili multitudine vix residuus esset, qui ad classem adversum nuncium reportaret.* Hvormed da ogsaa HERMANNUS CONTRACTUS *ad a. 891.* gandske tydelig stemmer overeens, saa det i saa Maader nok maae være en Skriv-Feil, naar *Annales Fuldenses ad a 891.* nævner den Flod *Clyla*, esterdi samme ellers rigtig melder, at Slaget er holdet ikke langt fra Løven: *Nortmanni deuastata ex maxima parte Lotharici regni regione*, PROPE FLUVIUM CLYLA, LOCO, QVI DICITUR LOVONNIUM - - *securi confederunt.* - - *Tandem fugæ præsidium quærentes, flumen, quod antea eis a tergo pro muro habebatur, pro muro occurrebat. Nam instantibus ex altera parte cæde Christianis, coacti sunt in flumen præcipitare.*

dette Rige: saa melder hand derpaa om et Dannmark, hvilket vi dog ikke maae *confundere* med dette Rige, men søge det udi Holland.

§. 9.

Jeg anseer denne Opdagelse af et Dannemark udi Holland i nærværende Sag for saa vigtig, at jeg ikke kand undslaae mig for at udskrive den heele Passage af JANO DOUSA. *Illud*, siger hand, *non ita popularibus meis explorate cognitum, cur Kinheimum ac Denemarkam in Normannis hospitio accipiendis in confinio positas ac plane collimitaneas ditiones in Chronicorum suorum contextum retulerit Abbas Prumensis.* (p.) *Sed commonendus nobis Lector*, DENEMARKAM HANC, *quam dico*, NON IN DANICI REGNI CHERSONESO, VERUM INTRA HOLLANDICI SOLI POMOERIA QVÆRENDAM ESSE; *Ea siquidem appellatione continetur notissimus ille Amstelodami agri tractus, tribus hodie vicis habitatus, Ultrajectinæ ditionis terminis annexus objaciensque, (cui vulgo Præposituræ inditum vocabulum,) tanto post tempore, tot immo seculis interjectis priscæ etiammum nomenclaturæ retinens dignitatem*, og *p. 335.* farer hand fort: *acnominatim* DENEMARKA HÆC NOSTRA EST, QVAM QVIDEM IN ULTRAJECTINI AGRI CONFINIIS, QVA PARTE EA AMPELANDIÆ LIMITEM ATTINGUNT, INTER VINKEVENAM SCILICET AC PORTENGAM VICUM POSITA ETIAMNUM HODIE GEOGRAPHICI NOBIS HOLLANDIÆ PINACES REPRÆSENTANT. *De qva cum paulo ante per caussam hyemorum, quæ annua plerumque his in locis Dani aliquando habuere, abunde nobis fuerit memoratum, denuo hic sermonem iterare supervacaneum censemus.* Hvormed ogsaa JACOBUS EYNDIUS *in Chronico Zelandiæ L. II. c. 5.* istemmer, (q.) sigende: *Godefridus*

Nærmere Beviis om denne vores Formodning, tagen af et Dannmark, som vi treffe an i Holland.

(p.) Ordene hos RHEGINONEM PRUMENSEM, til hvilke JANUS DOUSA sig her refererer, lyde *L. II. p. 61 ap.* PISTOR. saaledes: *Eodem anno* (sc. 884.) *Normanni*, QVI IN CHINHEIM ET DENEMARKAM VENERANT, *adsentiente Godefrido Rhenum navigio ascendunt, & Dinsburgh oppido occupato munitionem in eo loco more solito construunt, & in ea tota hyeme residunt*, hvor MATTHÆUS VOSSIUS *h. l. Annal. Hollandiæ Zelandiæqve ad a. 884. p. 8.* holder for, at Chinheym og Kenemaria eller Kinemaria, hvoromm ofte hos JOHANNEM de BEKA *in Chronic. Episcop. Ultrajectens.* meldes, (cons. *vita Johannis I. p. 79. sq. Guidonis p. 92. sq.*) er et og det samme.

(q) Lige detsamme gior og MATTHÆUS VOSSIUS *L. I. annal. Hollandiæ ad a. 884. p. 8.* hvor hand kalder DENEMARKAM *partem agri Trajectini juxta Goilandiam & Marcam insulam.* Som og REMBERTUS *in vita Anscharii c. 7. p. 56. in* LAMBECII

toti Frisiæ dotis jure imperitans, insularum nostrarum dominatum, quem ante piratico imperio libaverat, regno suo quoque complexus est; Nam cum communi Frisiæ vocabulo omnis hæc late ditio indigitetur, sub ejus imperio trans Mosam (r.) *Zelandiæ nomen regionibus quibusdam imponi cœpit. Quarum quidem Hollandia e parvis initiis finibusque in hanc, quam videmus, excrevit amplitudinem.* DENEMARCÆ APPELLATIONE NOBILISSIMUS AMSTELICI AGRI TRACTUS, TRIBUS HODIE VICIS HABITATUS, ULTRAJECTINÆ DITIONIS TERMINIS ADJACENS, SUB PRÆPOSITURÆ, SIVE, UT VULGO, PROSTERIÆ, ADNOMINE PRISCÆ ETIAMNUM NOMENCLATURÆ RETINET DIGNITATEM.

§. 10.

Skribenternes udtrykkelige Vidnesbyrd, som sige, at Henricus I. har ført Krig med de Danske i Friisland.

Men saa merkværdig som denne om et midt i Holland liggende Dannmark Beretning er: saa let kand man holde det de gamle Skribenter til gode, at de, naar de tale om disse Friislandske Beherskere og Indbyggere, pleye at giøre det, som vi §. 8. have sagt, under det paa de Tider meest bekiendte Navn af Danske og Normænd; men saa meget des mere bør og en hver, som læser deres Kroniker, anvende Flid, at hand ikke blander disse fra hinanden gandske adskilte Folkes Bedrifter. Den forhen allegerede JACOBUS MEYERUS skal atter

BECII *Orig. Hamburg.* beretter, at de Danskes store Apostel, den saa kaldede hel. Anscharius, igiennem Duersteden er passeret forbi de Frisiske Grendser, og saa fremdeles gaaet til Dannmark, *inde egressi per Dorstatum & vicinia Frisiorum transeuntes ad confinia venerunt Danorum*: saa kunde man lettelig fores i et Slags Tvivl, om det ikke maaskee skulde forstaaes om dette Hollandske Dannmark, hvis hand ikke udtrykkelig *c. 21. p. 66.* havde meldet om Kong Oric, *qui nunc solus Monarchiam Regni tenebat Danorum*, og af de *c. 28. p. 71.* om denne Orici Død os bekiendt giorte Omstændigheder sikker kunde sluttes, at hand under dette Navn vilde have forstaaet, ikke den *p. 8. litt. m.* nævnte den Nordiske Fyrste Roric, men den virkelig da værende Danske Konge Oric. Hvilken Sags videre Undersøgning dog ikke horer herhid.

(r) Det var maaskee vel værd noyere at prøve, hvad denne JACOBUS EYNDIUS *l. c.* siger, at end og Provinzen Zeland har sit Navn af disse Danske, og til en Anmindelse om vores Sælland saaledes skal være kaldet: *Zeelandiæ simili consilio eisdem Danis auctoribus a maris Balthici sive Codani sinus cognomine insula, exiguo freto a Scandia diremta, fortitudine virorum & opulentia frugum celeberrima, circa hoc tempus appellari cœpit; intra Mosam & Scaldim eisdem omnibus distincta & in se disparata regio. Tantam siquidem patriæ dulcedinem animis nostris infudit genius, qui cujusque astrum temperat, ut absentes vehementius plerumque memoria ejus afficiamur.* I det mindste kunde dette Sted føyes til det, som vi læse i vores Høy-meriterte Hof-Prædicant Herr PONTOPPIDANS *gestis Danorum extra Daniam, T. II. p. 425.*

ter herudi i visse Maader tiene os til et Vidne. Iblant adskillige andre Steder, hvor hand under dette almindelige Navn taler om disse udi Friisland boende Danske, heder det *ad a. 928.* hos ham: DANI *Sifrido Duce maritimam Morinorum oram invaserunt, Gisnas oppidulum ceperunt, inconsultoqve Comite Arnulpho duplici fossa cinxerunt, idqve* PACE FACTA IN FIDE ARNULPHI CUM TOTA ADJACENTI TERRA RETINUERUNT. Ligesom da den billig fortiente at belees, som deruddaf vilde bevise, at nogensinde een af vore Konger havde været en Vasall af de mægtige Grever i Flandern, (f.) uagtet de Danske dog her angives som disse Grevers Lehns-Mænd: saa synes mig og, at den strekker de oven §. 5. benævnte Skribenters Beretninger forviit, som, efter alle disse nu af os giorte Forklaringer, alligevel vilde søge de af Kong Henrich, kaldet Fuglefængeren, undertvungne Danske andensteds, end i Friisland. Thi ville vi ikkun engang høre JOHANNEM de BEKA, saa gior hand os i hans *Chronic. Episc. Ultraject. p.m. 25.* Sagen saa tydelig, at man ikke nokſom kand forundre sig derover, hvorledes nogen kand overtale sig til at troe det, som er der tvert imod. *Sicuti,* siger hand, *Longobardorum narrat historia, Henricus Romanorum Rex post obitum Radboti Confessoris decrevit ex magna devotione Brunonem filium suum, clericali charactere redimere, ac eundem super cathedram præfati confessoris collocare. Sed qvoniam idem Rex audivit,* ATROCES DANOS *civitatem Trajectensem expugnasse, & totum Episcopatum omnino depopulatum esse, ideoqve glorioſus Rex promovit eundem filium suum ad militarem dignitatem, ut* DANORUM AUSTERITATI *potenter obsisteret, & id ipsum Episcopium armis bellicis victorioſe reficeret;* og strax derefter heder det: *eisdem diebus* VULGUS DANORUM *succubuit; qvapropter Baldericus Episcopus* EFFUGATIS DANIS *civitatem suam turritis moenibus struxit, excelsis propugnaculis munivit, incen-*

(f.) Hvor matiae disse Margarever i Flandern have været, kand man lære af denne selvsamme MEYERO *ad a. 94.* da det heder: *Vocitabant enim Comitem Flandriæ Marchionem & Monarcham qvasi supremum Principem seu Comitem Comitum.* Des uagtet var Arnulphus Junior dog for sig allene ikke i Stand til at giøre disse Friislandske Danske Modstand; hvorfor hand ey heller fordristede sig til at betage den Danske Fyrste Sigfrids Søn Adulpho sit Lehn, endskiønt hans Fader med Vold havde kranket hans Søster Elstrudem, følgelig beraget det største Felonie. *Verum enim vero,* siger atter MEYERUS *l. c. ubi neqve opprimi* DANI, *neqve a finibus nostris arceri possent, Adulphum, Sifridi supra memorati filium, Ghisnensibus Comitem constituit, illumqve præstito juramento in fidem accepit.*

incensas ecclesias refecit. Kaste vi vore Øyne endnu een gang paa denne JOHANNEM de BEKA, finde vi *l. c. p. m. 24.* ogsaa hos ham den Passage, hvorledes i sær Dietericus II. Greve af Holland i denne Krig har signaliseret sig, i det der skrives til hans Berømmelse, CRUDELES DANOS *de finibus suis potenter abegit.* Ja ville vi endeligen vide Aarsagen til denne Krig: da finde vi samme hos WILHELMUM HEDA *in histor. Episcop. Trajectens. p. m. 253.* omstændelig fortalt; thi der meldes: *Decreverat Henricus Pater,* (i. e. Auceps) *Brunonem filium ante Radbodum surrogare, sed intellecta desolatione urbis Trajectensis* PER DANOS FACTA, *tradidit ipsum militiæ, quam postea frater Imperatoris instinctu Baldrici hujus diu exit cum non spernenda manu ad restituendam urbem & liberandum provincias circumvicinas, antiqvatis hostibus, qvorum fortuna jam undiqve nutabat, qvi etiam victoriose bellum hoc injunctum exsequitur.* Hvilken Auctor da og tillige underretter os, hvorfor de Danske have ødelagt Staden Utrecht, folgelig paadrager sig Henrici Aucupis Hevn, naar hand *l. c. p. 250.* skriver: *Properans autem* (Episcopus Radbodus,) *certo tempore adire Trajectum, visitaturus loca & corpora Sanctorum,* HABUIT DANOS OBVIOS, *pium ejus propositum impedientes, qvos pie admonitos, ut a crudelitate & idololatria desisterent, ac fidem Christianam sumerent, obaudientes & mortem comminantes tanqvam perditos notavit anathemate, & statim subsecuta ultio; nam cœlesti icti fulmine interierunt. Qvo miraculo commoti Christiani eos sumtis armis depulerunt Trajecto.* For at hevne denne deres Stallbrødres Massacre, lagde de Utrecht i Aske, og forovede allevegne saadan Grumhed, at denne Skribent agter det at være nok til Biskop Radbodi Berømmelse, naar hand skriver om ham: *Præfuit in tantis* DANORUM *calamitatibus annis XVII. adscriptus catalogo Sanctorum.*

§. II.

Det Bifald som denne Mening har fundet iblant de Lærde.

Men vi lade nu denne af Henrico Aucupe imod de Danske forte Kriigs retfærdige eller uretfærdige Aarsager staae ved sit Værd, og lade os alleene noye dermed, at have viist, hvorledes samme er fort imod en Colonie, som ikke har staaet med sit Fæderneland, vores nu værende Danske Kongerige, i nogen videre Connexion. Iblant alle vore indfødde Skribentere, saa mange som mig deraf ere bekiendte, haver den for sit

Fæder-

Fædernelands Historie vel fortiente ANDREAS VELLEJUS først opdaget og beskrevet Kong Henrichs heele Krigs-Tog efter disse sine Omstændigheder, naar hand *ad dictum L. I. c. 48.* ADAMI BREMENSIS setter følgende Anmerkning: *Mirari satis nequeo, auctorem nostrum affirmare, se hæc ex relatu Episcopi Dani accepisse, quum eorum nullum exstet in nostris annalibus vestigium, nec apud ullum exterum annalium auctorem ita se rem habuisse comperiam. Asserit* REGINO, *Abbas Prumensis, convertisse quidem Imperatorem Henricum Regem Daniæ & Abotritarum, nec quidquam addit amplius. At* SIGEBERTUS *subjicit, eum vicisse Danos, qui per piraticam Frisones incursabant, atque etiam tributarios sibi fecisse, & Chuipiam Regem eorum baptizari fecisse; LUITPRANDUS TICINENSIS dicit, Henricum Imperatorem inde maxume claruisse apud Italos, quod Danos nulli ante subjectos solus ipse debellarit atque tributarios fecerit. Atqui ego neque tale unquam nomen ulli Regum Daniæ inditum fuisse comperi, neque Imperatores Romanos unquam a Danis indigenis sine maxima noxa tributum levasse cognosco. SED EXISTIMO, HOC TOTUM DE NORTMANNIS IN FRESIA RESIDENTIBUS INTELLIGI DEBERE; quos ut Henricus coërceret ab incursionibus ultra Albim, cohortem aliquam limitaneorum militum collocavit. Nam longe ante tempora Henrici vallo muniverat limites regni Gotricus, quemadmodum supra retulimus ex annalibus Caroli M.* Og vores i den lærde Verden endogsaa uden Tillæg af videre Ære-Titel vel bekiendte THOMAS BARTHOLINUS har saaledes provet og befundet denne Sandhed rigtig, at hand samme i sine in manuscripto efterladte *Annalibus patriæ ecclesiasticis*, (som jeg har seet af en hans ikke mindre lærde Sons, den fordum hoy-meriterte Kongl. Danske Etats-Raads Herr THOMÆ BARTHOLINI Disputatz *de Danici Regni nomine §. 5.*) uden Betænkning har bifaldet. (*) Hand beraaber sig sammesteds

(*) Hvis den Tiid, da jeg elaborerede dette, den lærde Epistel, som den her værende flore Polyhistor Herr Justitz-Raad GRAMM har ladet indføre i Miscellaneis Lipsiensibus novis Vol. II. P. II. a p. 230-304. var kommen for Lyset, havde jeg neppe understaaet mig at paatage mig dette Arbeide. Thi hvorledes skulde jeg driste mig til at sette noget til det, som denne mageløse Historicus har taget under sin lærde Pen? Jeg havde saaledes den Tiid, da jeg skrev dette, intet for mig, som kunde forsikre mig om at finde Bifald, end at hand bevidste mig den Ære, da jeg privatim conferererede med ham om denne min Mening, at approbere samme, og, da jeg in pleno oplæste den, ofentlig

mesteds paa den meerbenævnte JACOBI EYNDII Vidnesbyrd. Denne Mands Ord ere saa betydelige, at vi kunde ikke unddrage os for, samme her formedelst deres store Vigtigheds skyld endnu engang at andrage. Hand skriver da i den meerbemeldte *Chronico Zeelandiæ L. II. cap. 8. p. 189. sq. Ex quibus luce meridiana clarius evadit, bellica manu ab infidelibus, ut perhibent, & paganis circa obitum Henrici Aucupis & primordia principatus Ottonis M. insulas Zeelandicas, vindiciis secundum libertatem, esse adsertas, & tanquam mancupio de hostilibus manubias DEO divoque Bavoni suspensas ex recepta præda. Facem allucet WITICHINDUS, ubi de Henrico Aucupe, ejusque extremis gestis bellis agit. CUM AUTEM OMNES, AIT, IN CIRCUITU NATIONES SUBJECISSET, DANOS, QVI NAVALI LATROCINIO FRISONES INCURSABANT, CUM EXERCITU ADIIT VICITQVE, ET TRIBUTARIOS FACIENS REGEM EORUM, CHNUBAM, BAPTISMUM PERCIPERE FECIT. Verba auctoris posui, NE QVIS EA DE DANIA PROTINUS PENETRATA INTERPRETETUR. Loqvitur enim de pacatis imperii finibus circumqvaqve, & omni hoste purgatis a prudentissimo Cæsare, Italiam cogitante, qvale in simili expeditione Caroli M. consilium fuisse supra exposui. Inde in Regum Daniæ longissimo illo Catalogo nullum Cnubam invenies, sed auctor noster Principem, QVI TUNC ZEELANDIÆ CUM IMPERIO PRÆSEDIT, REGEM VOCAVIT SUO MORE, QVEM VICINOS FRISIOS PIRATICA VEXASSE EX OCCASIONE FACILE EVINCIT. Incidit autem Henrici Cæsaris mors & Ottonis I. inauguratio in annum DCCCCXXXVII. Sed Gorm Gamele Regem, Haraldo succedentem, Danis imperasse usqve ad annum DCCCCI.* (t) *ejusqve ut & prædecessoris sui tempore Christianos misere afflictos, ecclesias incensas, sacerdotes ad altaria trucidatos, & nullum crudelitatis genus in Clerum prætermissum ejus gentis historiæ*

sentlig declarerede, at hand var af samme Tanke som jeg, hvilket hand udi sine *Notis ad* MEURSIUM havde udført. Saa stor nu min Fornoyelse var, at jeg var faldet paa en Ting, som fortiente denne store Mands Bifald: saa stor og endnu større er den nu, da jeg selv har igiennemlæst dette Verk, som ey kand forbedres; hvorudi ikke alleene dette af ham sandes, men endog med mange vigtigere Vidnesbyrd og Grunde, efter hans overalt bekiendte ugemeene Lectur, bestyrkes.

(t.) Herudi farer JAC. EYNDIUS uden al Imodsigelse vild; thi Kong Gorm den Gamle var allerede død i Aaret 930.: Henric den Fuglefænger derimod gik al Kiods gang, ikke An. 938., som *Chronica Slavica c. 7. f. 101. ap.* LINDENBR. siger, men An. 936. den 2. Julii, som er at see af CONTINUATORE REGINONIS *ad An. 936. f. 75. ap.* PISTOR. og HERMANNO CONTRACTO *ad c. a. f. 380. ap.* URSTISIUM: Dog dette giør ikke noget til Hoved-Sagen.

historiæ testantur, og videre neden efter heder det hos JACOBUM EYNDIUM: VICTOS DANOS IN DANIA AUT VECTIGALES FACTOS UMQVAM AB HENRICO, UT QVIS PROBET, FRUSTRA SE TORQVEAT. *Ab Ottone M. Ducem Saxoniæ tunc primum procuratum, cum a Caroli excessu sine præfecto fuisset ea provincia, propter crebras gentis seditiones, auctores consentiunt, Herimannum Billingum: Limitaneo novo Gandavensi castro ad Scaldim Comitem fratrem ejus Wiomannum. Qvorum posteri partim contra Sclavos, partim CONTRA DANOS NORMANNOSQVE IN HIS INSULIS diversas reportarunt adoreas. Ut merito huc respexisse censeam Hollandos Zeelandosqve in nobili illa lite, qvæ coram Carolo Cæsare, qvinto ejus nominis, ventilata & dijudicata est inter hos & Brabantos, cum allegant, Comites suos summam potestatem nulli Principi subjectam, & omnis generis jurisdictionem habere, ex qvo has provincias nulli regno obnoxias, Barbarorum & incredulorum potestati semel extorsissent.*

§. 12.

Og om man endskiønt vilde endnu forekaste mig, at alt dette, som jeg hidindtil har forebragt imod Kong Henric den Fuglefængers Felt-Tog kunde svækkes, ja med ringe Moye gandske kuldkastes ved vore Egne, og til Deels de allerbeste, saavel gamle, som nyere, Skribenteres Vidnesbyrd, efterdi (hvad de nyere Skribentere angaaer) hverken MEURSIUS *in hist. Danic. L. III. f. 46. sq.* PONTANUS *rer. Danicar. histor. L. IV. f. 129.* VITUS BERINGIUS *in Floro Danico f. 191.* ja end ikke den for sit Fædernelands Historie saa høyt fortiente fordum Riigs-Cantzler HUITFELD selv i Dannmarks Riges Krønike *f. 45.* negter, at *Henricus Auceps* virkelig har været indviklet i Krig med den Danske Konge *Gorm*, og saa vitt overvunden ham, at hand har maatt love at tolerere de Christne i sine Lande: og hvad de ældere Historicos anbelanger, saa findes i den ældgamle *Olafi Tryguini* Historie følgende Ord antegnede: *Duodecimo ab Hunonis consecratione anno Henricus Imperator ejus nominis primus in* DANIAM EXPEDITIONEM MOVIT DANOSQVE *tum minis, tum blandimentis, tum etiam bellis ad Christianam religionem suscipiendam perduxit, nec prius destitit, qvam se Christo nomina daturos pollicerentur*; Saa troer jeg dog, det skal være os lige saa mueligt, som tilladt at indvende mod alle disse

Vore øvrige Indenlandske Skribenteres store Urigtighed, og hvorledes Torfæus har søgt, skiønt forgieves, at conciliere dem.

Vidnesbyrd det, som endog i Retten selv skal holde stik, thi som PONTANUS, MEURSIUS og BERINGIUS har i mange Stykker skrevet lige ud efter Cantzler HUITFELD: saa understaae vi os ikke at tilegne denne store Staats-Mand noget privilegium infallibilitatis, og det saa meget desto mindre, som hand har laant en stor Deel af sin Historie hos udenlandske Skribentere, men ikke altid har kundet gaae saa vaersom og forsigtig til Verks med at prove og undersøge samme, at der jo, fordi hand engang har sagt noget, kunde være at formode og befrygte, om hand ikke, maaskee, i et eller andet kunde være bleven bedragen af den, som hand har havt for sig at følge: I det mindste er denne Passage, hvorom her tales, oversat paa Dansk lige efter ADAMI BREMENSIS Fortælling (hvorom den foregaaende 5. og 6. §. i denne Afhandling kand eftersees); thi saaledes lyder HUITFELDS Ord: *An. 934.* (paa andre Steder læses 928.) drog Keiser *Henrich* med sin Krigsmagt ud imod Dannmark, deraf blef Kong *Gorm* saa forfærdet, at hand strax lovet at gjøre hvad hand vilde: og tilstedde Christendommen i sit Rige. Da vi nu i de hidindtil anforte Grunde have beskyldet ADAMUM BREMENSEM, at hand af Uagtsomhed har appliceret det paa Dannemarkes Rige, som hand har hort sige og fortælle om de Frieseske Danske; saa er HUITFELDS Foregivende ikke mere rigtigt, end Kilden, hvoraf hand samme har taget: Og lige saa lidet ere vi ved den Æld-gamle *Olafi Tryguini* Historie overbeviiste om, at Sagen, her tales om, skulde virkelig være skeet; thi endog denne u-benævnte Auctor, som har vildet beskrive os denne store Soe-Roveres, og siden Norske Konges, Levnets Bedrifter, er endnu yngere end ADAMUS BREMENSIS, og i den første Deel af sine Fortælninger, særdeles hvor hand handler om Kirkens Sager, rober ikke utydelig, at hand har havt sit Øyemerke henrettet paa ham; des Aarsage vi da ikke seer, hvorfore vi i Besynderlighed skulde viitloftig disputere med ham, som en Mand, der har skrevet, indtagen af een og den samme Præjudice, som ADAMUS BREMENSIS; Falder derfor ADAMI BREMEN-

BREMENSIS *Autoritæt*, (som vi af det, der hidindtil er sagt, visselig formoder at den ikke andet kand, end falde;) saa bliver ingen af de Danske Skribentere til overs, der staaer os i Veyen; fornemmelig efterdi Forfatteren af *Olaf Tryguini* Historie endnu desforuden derved, at hand baade foregiver Henric den Fuglefængers Feld tog som den Anledning, hvorved gandske Dannemark begyndte sig til den Christelige Religion, og tillige kalder denne Tydske Konge altid en Keyser, at hand derved, siger jeg, noksom beviser, hvor let det har falbet ham strax at bringe til Pennen, og uden tilstrekkelig Efterforskning at indrykke saadanne Sager i sin Historie, som hand alleene har hørt sige og fortælle af andre, og det endda af saadanne Folk, som igien har vidst al deres Udsigende alleene af blot Tradition; thi der skal aldrig kunde fremvises noget ægte og gyldigt Document, hvori Henric den Fuglefænger har fort Keyserlig Titul, ikke heller skal man nogensinde antræffe ham under det Navn hos de Tiders Skribentere. (u.) Og hvo er vel saa u-erfaren i Dannemarkes Riges Historie, der ikke skulde vide, at Kong Gorm den Gamle blev ved at være en Hedning og en heftig Forfølgere af de Christne til sit Livs Ende, og følgelig at det ikke er sandt, naar vores Auctor vil foregive om gandske Dannemark, at det under ham er bleven omvendt til den Christelige Troe? Da nu alt dette fortiener visselig en noyere Betragtning, saa skulde jeg tvivle paa, at man behovede videre at conciliere de Danske og Tydske Skribentere, hvilket dog den store Historicus TORFÆUS *in trifolio historico L. 3. p. 8. sq.* har giort sig umage for, efterdi det paa saadan Maade er Sole-klart, at de Historici, som ere meest troe-værdige, tale om en udenlansk Colonie, og at det altsaa er gandske forgieves, ved at adskille og fordreye deres Ord, at give deres Fortællinger et saadant Ansseende, at de skulde kunde passe sig paa vore Lan-

(u.) Vel kunde man indvende herimod, at WITICHINDUS selv og DITMARUS har kalder Henricum Aucupem *Imperatorem*: men hvo som noye vil efterse de Steder hos WITICHINDUM *L. I. f. 641.* og DITMARUM *L. I. Annal. f. 330.* skal befinde, at Imperator her ikke betyder en Keyser, men en General.

de: Meget mere har man skiellig Aarsage til denne visse Formodning, at, alleene fordi SAXO GRAMMATICUS, der baade var saa flittig en Skribent, og desforuden havde de beste Subsidia baade i Hænderne og for Øyne, fordi, siger jeg, hand tier stille og ikke melder eet Ord herom, saa maa det i de ældste Tider i Dannemark have været noksom bekant, at *Henrici Aucupis* Feld-Tog ikke har angaaet dette Kongerige.

§. 13.

Hvorledes de gamle Historici efter denne vores forebragte Mening bedre kand concilieres.

Vi forblive altsaa ved den af VELLEIO allerede anførte Meening i Henseende til denne Danske Kriig, og det saa meget desto heller, som den lærde CONRINGIUS selv ikke har vidst at sige noget andet derimod, end dette: at hand forundrede sig, hvorledes en saa lærd Mand, som VELLEIUS, har kundet kalde en Sag i Tvivl, som dog baade ved LUITPRANDI og WITICHINDI Vidnesbyrd, hvilke fast levede til samme Tid med *Henrico Aucupe*, understøttes, og desuden med en almindelig Sagn bekræftes. Kand man nu saa kort og gient faae Sagen afgiort med sin Modstandere, saa er det intet mere u-omstødeligt i Verden. Alleene CONRINGIUS har ingen Aarsage til at forundre sig over vores VELLEIUM; meget mere er det forunderligt, hvorledes en saa belæst mand, som hand har været, ikke bedre har eftertænkt den af VELLEIO forebragte Sag, allerhelst da hand selv var en indfødt Frieslænder; thi hvis dette var bleven skeet, saa skulde hand have befunden, at (1.) VELLEIUS ikke plat og aldeles siger LUITPRANDI (w.) og WITICHINDI Vidnesbyrd

(w.) LUITPRANDUS selv erklærer sig gandske tydelig, at hand ikke vil man skal forstaae ham om de Danske, som boede i deres Fædreneland, men at hand taler om en Colonie, som streiffede omkring i fremmede Lande: *Est enim*, siger hand cit. L. III. c. 13. f. 180. *gens indomita sub Septentrione degens, cujus sævitiam multarum sæpe gentium nobilitas luxit. Hi aliquando classibus per Rheni fluminis alveum conscendentes, ferro & igne cuncta misere laniarunt, ipsas insuper nobilissimas civitates Agrippinam, quæ nunc Colonia vocatur, apud Treveros, non longe à Rheno positas, nonnullasque alias in regno Lotharii debellantes vi ceperunt, cunctis ablatis. Ea, quæ secum deferre non poterant, combusserunt. Thermas etiam Grani palatii atque palatia combusserunt:* og sligt kunde med mange Beviser ligeledes gotgiøres af WITICHINDO

byrd imod, men lader det aldeles gielde i saa vitt, som det paa en behørig Maade bliver reſtringeret til de Danske, der har boet i Friesland: (2.) At DITHMARUS ikke uden Aarsage melder om de Norske og Danske tillige, siden begge disse har i dette Land ikkun udgiort en eneste Colonie: (3.) At WITICHINDUS vel har retteligen kundet anmerke Aarsagen til Krigen, men at des u agtet de Forfølgelser, hvilke de i Friesland boende Danske foretoge mod de Christne, og hvorom forbemeldte *Chronicon Johannis de Beka* aflegger mange Vidnesbyrd, har derfore vel tilligemed kundet være en causa belli impulsiva hos den vrangtroende Henricum Aucupem, hvilken de efter den Christelige Religions Udbredelse af en blind Iver begierlige Munke og Geistlige tapper har opmuntret og overtalt til at forsvare og hanthæve, endog med Sverd og Ild, den Christelige Troe, som en Sag, der egentlig angik Guds Ære. (4.) At ADAMUS BREMENSIS, der efter egen Tilstaaelse, har sin gandske Beretning af andres Relationer, har ufeylbarlig confunderet sig derved, at da hand hort fortælle, paa den ene Side om den Danske Konge, Gormo den Gamle, at hand var en grum Fiende af de Christne, og paa den anden Side om Henrico Aucupe, at hand forte Krig mod de Danske, som forfulte de Christne, saa har hand strax bildet sig ind, det kunde ikke være andet end at den lykkelige Krig, hvori

CHINDO, thi saaledes siger hand f. E. *L. I. annal. f. 657. quidam ex Orientalibus Francis adiens Carolum, nomine Odo, vir fortis & prudens, egitque consilio suo, ut cum DANIS bene pugnaretur, qui jam multis annis Caroli regnum vexabant, unaque die ex eis centum millia cæderentur. Ex hoc ille Odo clarus & insignis habitus, & a Rege secundus significatus, cum ad eum venerit uno tantum servulo comite contentus*, da dog paa dette Sted ikke andre kunde forstaaes, end de i Frankrige omkring stryppende Røver-Compagnier, imod hvilke denne Odo, som *Chronicon Laurisheimense* kalder Udo, ved saa herlig en Seyer har giort sig berømmelig. Ligesaa siger og den Franske Gesandt til Henricum Aucupem, som hand sendte den Hel. Dionysii Haand. at, fra den Tid af, da den Hel. Martyrs Viti Been bleve bragte fra Paris i Corbey i Sachsen, hvilket efter SIGBERTI GEMBLACENSIS *Chronographia* er skeet an. 845. havde det Frankiske Kongerige ikke nydt nogen Rolighed: *neque enim postquam translatum est corpus a nobis, civilia vel externa cessavere bella. Eodem quippe anno* DANI & NORMANNI regionem nostram invaserunt. WITICHIND. l. c. f. 638. da dog disse Danske og Normænd have været en af deres Fædrenneland udgangen Colonie, udi hvilkes lykke eller Ulykke de hiemme tilbage blevne med Skiel ikke vare berettiget til at tage nogen Deel, efterdi en slig Colonie ikke anderledes kand ansees, end som et fra Hoved-Statens Legeme afskilt Lem.

hvori de Danske bleve overvundne, maatte altsaa nodvendig være fort imod denne Gormo. (5.) At man ingen Aarsage har til at disputere længe om Konge-Navnet, efterdi, siden disse Folk paa deres viitløftige Streifferier ofte har respecteret deres Felt-Øverster, som Konger, og paa saadan Maade, som ADAM. BREMENS. *L. I. hist. eccles. c. 33.* udtrykkelig siger, har havt deres egne Konger til Soes: *Erant & alii Reges Danorum vel Nordmannorum, qvi piraticis excursionibus eo tempore Galliam vexabant*: saa kand det meget vel være, at der paa samme Tid kand have været baade en Kong Nuba, (x.) Cnuto og saadanne flere, og det saa meget desto mere, siden *Annales Fuldenses* vidne, at i det ovenmeldte Slag under Arnulpho tvende slige Danske, eller rettere at tale, Friisiske Konger, tillige skal være dræbte: *in eo prælio cæsi sunt duo Reges eorum, Sigefridus scilicet & Godefridus*, og den i Danske Antiqvitæter høyt forfarne D. OLAUS WORMIUS *L. IV. monument. Danicor. f. 269.* melder, at man i forrige Tider

(x) BIRCHERODIUS *in Specimine antiqvæ rei monetariæ Danorum, p. 78.* meener, at denne Konge Nuba og Harald Blaatand har været een Person og maaskee bekommet dette Navn i Daaben: *Nec aliter intelliginus*, siger hand, *qvis fuerit ille Nuba, Rex Daniæ, qvi tempore Henrici Aucupis ad baptismum coactus fuit, qvam ut Haraldus Blaatand sit, cujus conversionem incepit Henricus Auceps, sed perfecit Otto M. filius ejus, sic forsitan in baptismo dictus.* Men dersom det havde været denne lærde Mands Alvor, at overbeviise os om denne sin Gisning, burde hand først og fremmerst have bevisst, at dette havde været et paa de Tider brugeliat Christne Navn; mig synes det meget meere troligt, da TORFÆUS melder om en Konge i Jylland, ved Navn Gnupa, som den Danske Konge Gorm har slaget ihiel, vid. *Series Reg. Daniæ, p. 87.* at dette maaskee i de hedenske Tider udi Dannemark har været et brugeligt Navn, følgelig af samme ved Affskrivningen *Nuba, Cnuba, Chnupa*, og endelig ved Forseelse *Chiupa* og *Chuipia* er bleven giort. Men saa let som sligt per oscitantiam librarii har kundet skee: ligesaa let har man af Cnuba, kundet giore Cnuto, Chnuto, Chnitto; hvilket alt nu kand være os lige meget, i det ad rem præsentem det er nok, at den paa de Tider udi Dannemark egentlig regierende Konge selv ikke har heedt *Cnuto* eller *Nuba*. Ja hvis nogen med GUNDLING *in Disp. de Henrico Aucupe §. 27. not. 9.* vilde troe, at den af Henrico Aucupe overvundne Cnuto havde just været den gamle Kong Gorms Søn, om hvilken TORFÆUS *in trifol. histor. c. 2. 3. & 4.* beretter, at hand har herskет over en Deel af Jylland: vilde vi ikke være der meget imod; thi det er jo mueligt, at denne var kommet sine Landsmænd i Friisland til Undsetning; endskiønt det der hos endnu ikke var afgiort, at Knuto virkelig og i Sandhed havde været Konge i Jylland; thi dersom hand ellers intet havde eyet andet end hvis hans Moders Thyra Fader Harald Klak havde skenket ham, havde det endnu ikke kundet udgiore et Kongerige, i det TORFÆUS selv *l. c. cap. I.* ikkun kalder Harald Klak en Greve af Holsteen, og i den Henseende synes at have glemt sig selv, naar hand giør Knut, der var en Arving til sin Morfaders Jordegods i Holsteen, til en Konge i Jylland.

Tider pleyede at tillegge de Kongelige Printzer i Dannemark den Kongel. Titel, saa snart de begyndte at commandere et Rover-Compagnie til Soes; hvormed og den oft benævnte *Torfæus* istemmer, naar hand *in trifol. hiſtor. p. 11.* siger: *Regum certe filios, cum piratis duces ſe præberent, Reges appellatos conſtat:* (y.) og endelig (6.) at saa viit som end Skribenterne i deres Fortællelse

(*) Da jeg allerede for rum Tiid siden havde skrevet dette, og nu, som oven er berørt, haver læst vores berømmelige Justitz-Raad GRAMMS lærde Epistel, hvori hand, efter hans Sædvane a p. 249. ad p. 254. grundig og viitløftig beviser, at TORFÆI Forgivende om denne Cnutone unmelig kunde have Grund: saa tager jeg det ikke i Betænkning, her at revocere denne min Mening, havde og gandske udeluk denne Note, hvis jeg ikke paa den eene Side gierne vilde overlevere Publico dette Arbeide saaledes, som jeg har havt den Ære at oplæse det in Conſeſſu Perilluſtris Societatis, paa den anden Side giorde mig en Fornøyelse deraf, til saa stor en Mands Berømmelse, hvis Omgængelse jeg aldrig uden med stor Fordeel har nydt, at erindre, hvad jeg ved hans Hielp har lærdt.

(y.) Uden denne Obſervation, hvorved endnu JOH. MESSENIUS T. I. Scondiæ Illuſtratæ p. 68. og vor lærde OTTO SPERLING i hans Tractat *de ſumme Regio nomine & titulo Septentrionalibus & Germanis omnibus & aliis uſitato, p. 36. ſqq.* kand conferees, tør man ikke legge sig efter udenlandske Skribenteres Læsning, fordi man finder hos dem en stor Mængde af Danske Konger nævnte ved Navn, som man forgieves maae lede efter i vore Kroniker. Saaledes melder, for Exempel, GREGORIUS TURONENSIS *in hiſtor. Francor. L. III. c. 3. f. 106. ex edit.* RUINARTI om en Danſk Konge *Chlochilaicho*, eller, som der staaer i andre Editioner *Hrodolaico*, som paa Soe-Roveri skal have fundet sin Grav i Frankrige, men i vore indfødte Skribenteres Konge-Registrer er gandske ubekiendt. Fortællelsen om ham lyder, som følger: *His ita geſtis* DANI CUM REGE SUO CHLOCHILAICHO (Hrodolaico, vel Chochilaicho) *evectu navali per mare Gallias appetivit. Egreſſique ad terras pagum unum de regno Theudevici devaſtant atque captivant: oneratisque navibus tam de captivis quam de reliquis ſpoliis, reverti ad patriam cupiunt. Sed Rex eorum in litus reſidebat, donec naves altum mare comprehenderent, ipſe deinde ſecuturus. Quod cum Theuderico nunciatum fuiſſet, quod ſcilicet regio ejus ab extraneis fuerit devaſtata, Theudebertum, filium ſuum, in illas partes cum valido exercitu & magno armorum apparatu direxit. Qui interfecto Rege hoſtes navali prælio ſuperatos opprimit, omnemque rapinam terræ reſtituit.* Ligeledes melde *Annales* INCERTI AUCTORIS *ad a. 873 ap.* PITHOEUM *p. 86.* om en Konge Sigifred, og hans Broder Halbden, som skal have skikket deres Gesandter til Kong Ludovicum Germanicum: obnixe flagitantes, ut Rex dominos ſuos, ſupra dictos ſcilicet Reges, in loco filiorum habere dignaretur, & illi eum quaſi patrem venerari vellent cunctis diebus vitæ ſuæ: da dog vor SAXO GRAMMATICUS *L. IX. hiſtor. Danicæ fol. 160. ſq.* HVITFELD i sin Danmarkis Rigis Krønike *f. 28. ſqq.* PONTANUS *rer. Danic. hiſtor. L. IV. f. 103.* MEURSIUS *L. III. hiſt. Dan. fol. 43. ſq.* ALBERT. KRANZIUS *in deſcript. regnor. Aquil. L. IV. Daniæ c. 13. ſq. f. 191.* og jeg tor vel sige, alle øvrige Danske Skribenterе derudi ere samtydige, at Eric Barn paa de Tider har regieret i dette Kongerige. Og maaskee er det den Danske Konge, der i *fragmento ex martyrum in Ebbekeſtorp quieſcentium paſſione f. 192. ap.* LEIBNITIUM *Hannchr.*, men

tællelse om denne Kriigs Udgang differere, de dog alle kunde have Ret; thi det kand være mueligt, at Henrich Fuglefængeren har giort sig disse overvundne Friislænder skatskyldige, tvunget deres Konge til at antage Daaben, og overalt sat ham i saadanne Omstændigheder, at Lysten til at rove og plyndre en Tidlang er forgaaet dem; hvilket sidste, da det maaskee har været den fornemmeste Fordeel, som Henricus Auceps har havt af denne Kriig, HULDRICUS MUTIUS alleeneste beretter, naar hand *in Chronico Germanico L. XII. f. 97. ap. Pistorium* skriver: *Nortmanni Daniqve mari & terra deprædantur Frisiam, qvorum conatus repressit, eosqve domuit*, (Henricus Auceps) *ut domi postea diu manserint, potius victum qværentes piscando, pascendo, agros qve colendo, qvam cum vitæ discrimine rapiendo.* Naar nu alt dette settes forud: saa leve vi i den Tillid, at de iblant de Tydske Staats Rets Lærere eller Historici, som efterdags ville berige Verden med deres lærde Arbeide, skal give sig meere Umag, først at bestride vores VELLEII Mening med dygtigere Beviisligheder, førend de fremdeles indlemme slig Fortællelse i deres Kroniker, hvorved alting, som vi hidtil have viist, findes saa urigtig. I det ringeste vente vi at finde hos de Lærere, som paa Tydske Universitæter beklæde et offentlig Lære-Embede saa megen Kierlighed til Sandhed, at, da som oftest vores Danske Ungdom i stor Mængde besøger deres academiske Leidser, de i Fremtiden ikke foredrage og paabyrde dem slige

men i *Legendis Ebbekestorfensibus f. 105. ibid.* nævnes *Barnth*, og har tilsegtet sig den udi den Tydske Historie saa bekante blodige Seyr over Sachserne ved Ebsdorf i det Lyneborgiske, an. 880. været ligesaadan en Sax-Konge, hvis Kriigs Tog dog tilstrives Eric Barn af ERICO POMERANO (hvis man ellers tor understaae sig fremdeles at tillegge denne Konge dette Skrift, da man har saa liden Formodning om, at hand har været Auctor dertil) *in histor. narrat. de orig. gentis Danor. n. 81. f. 266. ap.* LINDENBROG, maaskee af den Aarsag, fordi hand har opmuntret denne Printz dertil, følgelig har givet Anledning til dette Tog; saa at det var ufornoden, saaledes at fordreie og stride det Navn *Haruche* eller *Baruth*, for at giøre Eric Barn deraf, som HAHN i hans Tydske Rigs-Historie *T. I. p. 255 lit. A* har giort; At jeg skal forbigaae andre slige hos de udenlandske Skribentere under Danske Kongers Raone forekommende Soe-Helter, fordi dette er en Sag, som ikke egentlig sigter til vores Øyemerke. Ligesom det og desuden er bekiendt af Historien, at det i ældgamle Tider likeledes har været brugeligt i andre Kongeriger, at kalde de kongelige Printzer *Reges* og de Kongel. Printzesser *Reginas*; hvorom GREGORIUS TURONENSIS alleene kand viise os adskillige Exempler; conf. RUINARTI not. a. ad L. IV. c. 13. f. 153. & not. b. ad L. V. c. 50. f. 265.

slige urimelige Ting, hvorved de nødvendig formedelst forefattede Meninger indtages af Ringeagtelse for deres Fædreneland, vel vidende, at Kierlighed til sit Fædernelands Ære ingensinde kand skilles fra en god Borgers Pligter.

§. 14.

Det andet Argument, at Henricus Auceps har anlagt Marggrævskabet Slesvig imod de Danske.

Ja, fare de Tydske Publicister fort, var Dannmark ikke blevet overvundet af Tydskland: hvortil havde det da været nødig, at Kong Henrich Fuglefængeren havde anlagt Marggrævskabet Slesvig? Jeg svarer:

Judicis officium est, ut res, ita pondera rerum
Qværere, qvæsito pondere tutus erit.

Hvis Historien i de ældere Tider meere var bleven tracteret af Jurister og Politicis, og det ikke havde været eenfoldige Præsters og Leviters Haandverk, som i deres Klostere og Munke-Discurser ikke bekymrede sig om videre, end nuda facta: skulde vi finde meget derudi aldeles ikke, og meget gandske anderledes beskrevet, end det nu er. Thi en Jurist eller Politicus hører ikke et Factum saa snart fortælles, hand jo strax er betænkt paa at examinere, om? og hvad for en Grund i Retten dermed har været forbunden? vil man nu applicere dette paa Marggrævskabet Slesvigs Indrettelse, vil det snart vise sig, at de vanvittige Munke i deres Klostere have, som man siger for et Ordsprog, hørt ringe, men ey vidst i hvilken Bye det var. ADAMUS BREMENSIS siger: *l. c. c. 40. Sic Henricus victor* APUD SCHLIASWICH, QVÆ NUNC HEIDEBA DICITUR, *regni terminos ponens, ibi &* MARCHIONEM STATUIT, *& Saxonum coloniam habitare præcepit.* Hermed mener nu CONRINGIUS at hand har vundet Spillet; thi endskiønt ADAMUS BREMENSIS, som allereede er sagt, er over 150. til 160. Aar yngere, end den Sag, hvorom hand skriver, og hverken de tvende ældere Skribentere, WITICHINDUS og DITHMARUS, ikke heller nogen anden troværdig Historicus, som har levet for ADAMI BREMENSIS Tider mælder med et eeneste Ord om dette Marggrævskab Slesvig: saa paastaaer hand dog, at man ikke vel kand kalde det i tvivl, saasom CYPRÆUS *in annal. episc.*

Slesvicenſ. L. I. c. 6. taler om en saadan af Henrico Aucupe opbygt Grendse-Fæstning, settende dertil: *ejus vestigia non longe ab æde Heidebuiense supereſſe, ut de ea re dubitare nemo poſſit, & vulgo Oldenburgum vocari;* CRANZIUS ogsaa i hans *Chronica regnorum Aquilonarium L. IV. deſcriptionis Daniæ c. 19. f. 146.* stemmer dermed overeens, i det hand skriver: *Rebus Germaniæ Henricus Rex præerat, qvi tutandis regni finibus vigiles oculos circumferens, qvum intelligeret, Danos ex conſvetudine maiorum in Saxoniam excurrere, duxit in eos, limitibus etiam tranſcenſis ultra Eidoram, exercitum, & expugnatam urbem tunc florentem Sleſvicum, Saxonum fecit coloniam,* CONSTITUTO IBI MARCHIONE, *qvi rem adminiſtrans fines imperii tutaretur.* Ja vor store CONRINGIUS lader sig, ligesom fordum ogsaa GOLDAST *in præfat.* derer Reichs-Satzungen *f. 6.* saa viit forleede, at hand bifalder nogle ellers lærdte Tydskes, i sær CRANZII og PEUCERI gamle Fabler, og setter dette, som en merkværdig Sag, dertil, at det heele Danske Rige af dette Marggrævskab formodentlig har bekommet sit tydske Navn Dannemark: *Perqvam ſane veriſimile eſt,* ere hans Ord, ORTUM HINC ESSE DENEMARCÆ NOMEN IN GERMANIA USITATUM, *cumqve primum pertineret ad ſolam illam Cherſoneſi Cimbricæ partem ab Henrico I. & Ottone M. ſubjugatam,* POST AD TOTUM DANIÆ REGNUM, ETIAM QVOD EST ULTRA BALTHICUM SINUM, USU POPULARI FUISSE TRANSLATUM. (z.) Saa let nemlig er det os Mennisker, at vi lade os overtale til en Ting, om hvilken vi eengang af en forefattet Mening ere indtagne! Thi hvo skulde vel tænke, at ved en fuldkommen reen og uinteresseret Sinds-Beskaffenhed en Mand, der besidder en saa grundig Indsigt i Historiske Sandheder, som

(z.) I Herr Hof-Raad von GOEBELS Edition blive disse Ord saaledes allegeret, at Læseren skulde meene, at de stode hos CRANZIUM i samme Connexion med de foregaaende, hvilket dog er falskt, og derfor maae erindres, paa det en hver dets bedre kand giøre Forskiel paa, hvilke der ere CRANZII, og hvilke CONRINGII Ord. Sagen selv haver vores ANDREAS VELLEIUS *in Orat. de origine appellationis Regni Daniæ*, og den oven bemeldte Herr Etats Raad THOMAS BARTHOLINUS i den allereede benævnte Disputation *de Regni Danici nomine* forsvaret; Ja ogsaa vores Høylærde Herr Justitz Raad GRAMMS meerbererte Epistel *l. c. a. p. 23 usqve ad finem*, giver hertil meere Oplysning, at det saa vidt ubillig, at gaae samme her forbi. Og vi tør vel sige, at saa lidet vores oven opdagede Dannemark i Holland har sit Navn af Marggrævskabet Sleswig, lige saa lidet har samme meddeelt det her værende Kongerige sin Benævnelse.

som CONRINGIUS visselig har havt, skulde sette saadan Tro til CRANZIUM og CYPRÆUM, som begge have levet i det XVI. og XVII. Seculo, udi en Sag, som skal være skeet i det X. Seculo? Dog vi ville her lade den af *CONRINGIO* sandelig uden al Grund forebragte Mening om Oprindelsen til det Kongerige Dannemarks Navngivelse blive urørt, og alleene undersøge: Om da de Tydske Staats-Rets Lærere have nogen Aarsag, i denne nærværende *Controvers*, at *urgere* imod os et Marggrævskabs Stiftelse udi Staden Slesvig?

§. 15.

Det er bekiendt, at den Danske Konge Godefredus eller Gotricus havde i Sinde, for mange Aarsagers skyld, at binde an med den mægtige Keyser Carolo M., og at hand, da hand endnu var en Printz, der gik frugtsommelig med store Desseins, og allereede, som EGINHARDUS *c. 14. de vita & gestis Caroli M.* siger, havde giort sig de nærliggende Obotriter underdanig, og fremdeles efter hans lykkelige Tog i Friisland, da hand, som *Annales* INCERTI AUCTORIS *ad a. 810. ap.* PITHOEUM udtrykkelig melder, havde tilveye bragt en Tribut af 100. Pund, maaskee fattet i Tanke at conqvetere heele Tydskland; I det mindste melder EGINHARDUS *l.c.* selv, at hand haver truet Carolo M. at hand ubedet vilde give ham en Visite i hans Residentz Aken, hvorudi hand dog formedelst hans tilige Massacre, (som nogle tilskrive hans Søn, andre hans Betientere, endnu andre een af hans Vasaller, og atter nogle en Græve af Holland eller Loven, der maae have forrettet samme enten Greven af Flander, eller Biskoven af Utrecht til Behag,) er bleven forhindret. EGINHARDI Ord *f. 16. ap.* REUBERUM ere disse: *Ultimum* CONTRA NORDMANNOS, QVI DANI VOCANTUR, *primo piraticam exercentes, deinde maiori classe littora Galliæ atqve Germaniæ vastantes, bellum susceptum est; qvorum Rex Godefridus adeo spe vana inflatus erat, ut totius Germaniæ sibi promitteret potestatem. Frisiam qvoqve atqve Saxoniam haut aliter atqve suas provincias æstimabat. Jam Obotritos vicinos suos in suam ditionem redegerat, jam eos sibi vectigales fecerat. Jactabat etiam se brevi Aqvisgrani, ubi Regis comitatus erat, cum maxumis copiis adventurum. Nec dictis ejus, qvamvis va-*

Bevis, at Marggrævskabet Slesvig aldrig har været til in rerum natura.

nissimis, omnino abnuebatur fides, qvin putaretur tale aliqvid inchoaturus, nisi festinata morte fuisset præventus; nam a proprio satellite interfectus, & suæ vitæ & belli a se inchoati finem acceleravit. Men som under denne Godefrido det saa navnkundige Dannevirk er begyndt at bygges (om hvilket *Annales Regum Francorum*, som ellers ogsaa ere bekiendte under det Navn af *Annalium Laurisheimensium*, og om deres rette Forfattere har foraarsaget megen Tvist iblant de Lærde, hvilket dog ikke henhører til dette Sted, give tilforladelig Underretning, *ad a. 808. f. 59. ap.* REUBER.) deels for at sette Maal for Caroli M. seyerrige Vaaben hvormed hand havde underkastet sig heele Sachsen-Land; men deels maaskee for derved at bedekke de Danske Lande og at giøre sig meere skikket til den forehavende Expedition i Tydskland; (a.) Saa gik hans Efterfølgere, Hemming, en gandske anden Vey, thi kort efter Godefredi ulykkelige Mord, blev Freden imellem ham, Hemming, og Carolum M. sluttet (b.) og derhos paa begge Sider aftalt, at Eyder-

(a.) Vel tvivlte fordum CONRINGIUS *d. c. 14. §. 11.* paa, at denne Vold, som Godefridus havde ladet forfærdige til at befæste sit Riges Grendser, har været dette samme Dannewirk, som Harald siden igien har ladet sette i Stand; dog i hans notis synes hand igien at rette sig selv, saa der i saa Maade ey behoves videre Refutation. Ligesom dets uden intet tydeligere kand siges, end de Vidnesbyrd ere, som man derom her og der finder hos Skribenterne. F. E. i de forberorte *Annal. Laurisheim. l. c.* heder det: *Godefridus soluta classe ad portum, qvi Scliestorff dicitur, cum universo exercitu venit, ibi per aliqvot dies moratus limitem regni sui, qvi Saxoniam respicit, vallo munire constituit, eo modo, ut ab orientali maris sinu, qvem illi Osterfult dicunt, usqve ad occidentalem oceanum totam Egidoræ fluminis aqvilonarem ripam munimentum valli prætexeret, una tantum porta dimissa, per qvam carpenta & eqvites emitti & recipi potuissent.* Hvilket noye svarer til dets endnu øvrige Ruderibus, af hvilke man ogsaa kand beviise, at REGINO *ad a. 808.* derudi maae have taget feil, naar hand meener, at denne Vold har været bygget præcise langs med Eyderen.

(b.) *Annales* INCERTI AUCTORIS *ap.* PITHOEUM *ad a. 810.* sige simpliciter: *Godefrido Danorum Rege mortuo, Hyemmingus, filius fratris ejus, in regnum successit, ac pacem cum Imperatore fecit*, og *ad a. 811.* heder det hos dem: *Condita vero inter Imperatorem utriusqve gentis, Francorum videlicet & Danorum, juxta fluvium Egidoram (pax) vicissim secundum ritum ac morem suum datis sacramentis confirmatur*, og mere finder man ikke derom i *Annalib. Regum Francor. ap.* REUBER. *ad dict. aa. 810. & 811.* Men ADAMUS BREMENSIS er det, som her synes at tale af en høyere Tone, naar hand *L. I. histor. eccles. c. 13.* siger: *Extincto cœlitus Gotafrido Hemming, patruelis ejus, successit, qvi mox pacem cum Imperatore faciens* EGDORAM FLUVIUM REGNI TERMINUM ACCEPIT; hvilket da ogsaa ALBERTUS STADENSIS, der desuden, som allerede er erindret, i alle Stykker ligesom i blinde skriver ud

efter-

Eyder-Strommen, ligesom fra ældgamle Tider af, saa og i Eftertiden skulde være Grendse-Skieliet imellem (c.) begge Riger Dannemark og Tydskland. Som nu denne Fred af Keyser Ludovico Pio og Kong Gotofredi Sønner an. 925. er bleven stadfæstet, hvorom de meerberorte *Annales ap.* PITHOEUM *ad d. a.* mælde som folger: *Imperator cum filiis Godofridi pacem,*

efter ham, *ad aa. 810. & 811.* uden videre Betænkning igientager. Dog dette ere ikkun Ord, som kand tilsinge fremmed for dem, som ikke have indseet denne heele Krigs Sammenhæng. Thi med denne Talemaade: *Egdoram fluvium Regni terminum accepit*, vil ADAMUS BREMENSIS ikke sige, at Keyseren her først pro auctoritate og decreterie havde sat Kongeriget Dannemark sine Grendser indtil Eyder-Strommen; thi som sligt alleene kunde skee af en Seyervindere, men Carolus M. aldrig havde vundet nogen Seyer enten over Godefrido eller hans Efterfolgere: Saa falder denne Formodning af sig selv bort, uden at den behover at bestrides: Men da Godefridus ikke længer vilde lade sin noye med disse sit Riges gamle Grendser, men med Magt videre udbrede sit Herredomme: saa vil ADAMI BREMENSIS Talemaade alleene give tilkiende: Kong *Hemming* har herudi givet noget efter, og skadt sit minde til de gamle Grendsers Fastsettelse. Her er derfor ved denne Freds-Slutning ingenlunde inæqvalis pacisentium conditio at antreffe, paafolgelig er det aandske falsk, naar HENRICUS WOLTERUS *in Chronico Bremens. f. 24. ap.* MEIBOM. siger: *& tunc obiit Godefridus, Rex Daniæ, cum quo tempore Adriani Papæ apud Danos Carolus bellum grande & durum fecit, & successor ejus Hemmingus se Carolo subdidit, qui resignat ipsam partem Regni prope Albiam abhinc usque in Oderam* (Eidoram) *fluvium, quem accepit pro termino Regni sui, ut fundaret Archi-Episcopatum ecclesiæ Hamburgensis pro toto Septentrione.* Thi ikke en eeneste gammel Stribent tilskriver Carolo M. en Seyer over de Danske; saa at den Franzos JOH. de MONSSEROLIO gaaer tillige med WOLTERO for vidt, naar hand i *epistol. select. ap.* MARTENE & DURANDUM, epist. 45. f. 1407. T. II. ligeledes foregiver om Carolo M.: *Nec mora, nec requies*, DANOS, *Svecos, Slavos adversum ipsum Carolum fœderatos invenit: quos omnes* UNA EXPEDITIONE EDOMUIT ET SUBMISIT Thi omendskiønt hand udi dette Stykke beraaber sig paa RICHARDUM de St. VICTORE, saa er dog det en Historicus, som har floreret i det 12. Seculo, folgelig ved coævorum almindelige Taushed ikke kand ansees for et tilstrekkeligt Vidne.

(c.) CONRING selv mælder, at der ikke fattes Bevisligheder, at Eyderen allereede for Christi Fødsel har været holdet for Grændseskiellet imellem Dannemark og Tydskland, *in not. Misc. ad L. I. c. 4. §. 5. de finib. Imperii. f. 143. edit.* DN. GOEBELII. Da har det sandelig været en Ignorantia adfectata hos den lærde Tydske Publicist JACOB CARL SPENER, naar hand *in notitia Germaniæ antiquæ L. I. c. 2. §. 5. litt. i*, har gidet skrive: *quando Danorum insulæ & Scandinavia exciderint ex Germaniæ complexione prorsus ignoratur. Daniæ autem & Saxoniæ limes a Carolo M. Eidora amnis constitutus est.* Thi dersom hand ikkun uden Affect havde villet eftertænke foranførte ADAMI BREMENSIS Ord, paa hvilke hand beraaber sig: saa havde hand deraf kundet udrage denne, og ikke nogen anden, Sensum, som vi nyelig have forebragt; saasom jo *Annales Regum Francorum* ad a. 808. allereede forklarer, at Kong *Godefridus*, da hand vilde omgive sit Riges Grendser med en Vold, haver hand trakt sammelangs med Eyderen, til et ubedrageligt Kiendetegn, at Eyderen i saa Maader har været, som vi have sagt, den yderste Grendse af hans Rige.

cem, quam ipsi petebant, cum eis in marca eorum (d.) *confirmare jussit*; saa kommer nu den hele Sag derpaa an, at nogen iblant de Tydske Historicos grundig forklarer og beviiser, at Staden Slesvig, (som den Tiid allereede var en berømt Handels-Plads, hvorudi Engelænderne og andre Fremmede dreve god Kiøbmandskab, har været, og af *Annalib. Laurisheimenf. ad a. 804. fol. 56. ap. REUBER.* udtrykkelig er kaldet det Danske Riges Grendse imod Sachsen,) siden af de Tydske er unddraget de Danskes Herredomme. Nu formoder jeg noyagtig at have beviist, det Henric Fuglefængeren ikke har fort nogen Kriig med de her i Kongeriget boende Danske, følgelig ikke har kundet fratage dem dette Stykke Land; skulde derfor dette Marggrævskabs Stiftelse være skeet: saa maatte dette Land under een af de foregaaende Tydske Konger allereede være revet fra Dannemark. Dog stigt erindrer jeg mig ikke, at nogen Tydsk Skribent skulde have sagt, følgelig lader det sig og ikke her sette forud; og efter slige Omstændigheder er Slesvig altid blevet en Deel af Dannemark. (e.) Men sporger man, hvad der i saa Maader skal giøres af disse den ærlige ADAMI BREMENSIS Ord: *Sic Henricus victor* APUD SLASVIG, QVÆ NUNC HEDEBYE DICITUR, REGNI TERMINOS PONENS *ibi & Marchionem statuit, & Saxonum coloniam habitare præcepit?* hvilke CHRONOGRAPHUS SAXO *ad a. 913. p. 153.*, og mange andre, trolig har skrevet efter ham: *Henricus apud Sliasvick, quæ nunc Heydiba dicitur, regni terminum ponens Marchionem ibi statuit*; saa troer jeg, at ADAMUS BREMENSIS haver halv i Sovne læst hos en Frankisk eller anden Skribent det, som vi tilforn §. 8. have mældet om custodibus limitis Danici,

(d.) Dersom nogen udaf disse Ord vilde slutte til et Dannemark *ante tempora Henrici Aucupis*, kunde hand komme meget let til rette dermed.

(e.) Ja at dette ikke er en blot Conjectur, men en fuldkommen historisk Vished, lader sig og deraf beviise, naar man betænker, at Henricus Auceps ufeilbarligen tilforn havde maattet demolere dette navnkundige Dannevirk, forend hand i Staden Slesvig kunde oprette et Margrævskab. Men nu var endnu i Ottonis Kriig med de Danske, som de reene Ord hos ADAMUM BREMENSEM udtrykkelig give tilkiende, *L. II. c. 2. termini Danorum apud Sliaswich olim positi*, d. e. Volden, som de Danske fordum ved Slesvig (under Godofrido) havde oprettet, og Keyseren maatte først forcere den, forend hand kunde indbryde i Kong Haralds Land.

Danici, og da hand ikke har vidst, hvor hand skulde føre det hen, fordi ham intet var bevidst om det i Holland opdagede Dannemark: saa maae hand have dromt, at dette Marggrævskab skulde søges i Slesvig, som det Danske Herredømmes yderste Grendse. Vilde nogen indvende og sige, at saa grov en lapsus maatte man ikke tiltænke Adamo Bremensi, og i det mindste maatte hand have havt Vished om, at Henricus Auceps havde befæstet sine Grendser imod Dannemark: saa vil jeg gierne lade mig det indbilde, naar man ikkun vil søge denne nye-anlagte Fæstning ikke paa Dansk Bund og Grund, men udi een de Tydske tilhørende Egn. Thi til at befæste en Grends-Plads havde Henricus Auceps vel kundet skride, ikke fordi hand havde overvundet de udi Dannemark boende Danske, men fordi hand som en klog Herre ikke vel kunde troe Land-Freden formedelst denne mægtige Nations naturlige Tilbøyelighed til Kriig, uden at CONRINGIUS med sine Tilhængere derefter i dette Argument torde formeene, at finde nogen særdeles Trost til at bestyrke deres Foregivende; thi dette er en Virkning af Stats-Klogskab, og om denne ellers ypperlige Regent vel er at formode, at hand har havt den Indsigt, som ALBERTUS CRANZIUS, dog med en falsk Conseqventz, tillegger ham: *intellexisse Regem cum tutandis regni finibus vigiles oculos circumferret, Danos ex consvetudine maiorum in Saxoniam excurrere.* Dog vilde det i saa Fald vel ikke giøres nødig, at man af slig Grendse-Fæstnings eller Marggrævskabs Anleggelse skulde i Fremtiden giøre megen Ophævelse, (f.)

fordi

(f.) De fleeste Tydske Publiciister, hvilke vi her alleene saa løselig og som af ungefehr ville berøre, have en forunderlig Mening om Marggrævskaberne, i det de snart indbilde sig, at samme præcise have bemerket Grends-Fæstninger, snart afmaale dem efter det Begrib man kand have om et stort Fyrstendomme. Begge slags Tanker har allereede MEIBOMIUS *in not. ad Chron. Comit. Schawenb. T. I. Script. Rer. Germ. f. 525.* forkastet som urigtige, og i Henseende til de sidste siger hand med god Betænksomhed: *mihi persuasissimum est Marcam esse pagi alicuius partem sive TERRITORIUM NON ITA MAGNUM*: saasom man og udi de af ham ederte *Annalibus Gandersheimensibus p. 419.* finder et Gave-Brev, hvorudi den Keyserlige Printz Ludolph igien har overladt Marggræven af Brandenborg Geroni 3. Marggrævskaber af det ikke langt fra Staden Soltwedel beliggende og af hans Herr Fader Ottone M. hannem forærede Stykke Land, Sermunt

fordi ikke alleene de ældre Tydske Skribentere WITICHINDUS og DITHMARUS ikke have agtet samme Umagen værd i deres Kroniker at nævne, men og disse ikke kunde give det mindste Beviis, hvoraf man maatte giore Slutning til den Danske Nations Friheds Forliis. Thi horer ikke den Rettighed at bygge Fæstninger hos et hvert Folk, som nyder sin naturlige Frihed til res meræ facultatis? Er det ikke saa, at intet uden Fordrage kunde give en anden Staat den Magt at hindre denne Majestæts Rettigheds Brug? Hvad drage vi da deraf for Følger, naar vi anse en Grendse-Fæstnings Opbyggelse med fornuftige Øyne, uden at det er venteligt, at et friit Folk har dermed villet tænke paa sin større Sikkerhed? thi det er jo til alle Tider saaledes gaaet til, at frie Staater have troet hinanden det verste til, og derfor midt udi Freden bevæbnet sig, for i Kriigs-Tilfælde at være i Stand til at giore Modstand. Frankerne have aldrig undertvunget Indbyggerne i Engeland, og alligevel finder man under Carolo M. Comites, Custodes & Præfectos limitis Britannici. Saasom *Annales Laurisheimenſ. ad a. 799.* melde om en slig Grøve Wido, og EGINHARDUS om en Grøve Rutland, som begge have forvaltet denne Post. Og Carolus M. har vel aldrig befriet Spanien fra de Saraceners Aag, som af JOH. BALLANDO *in not. ad Eginhard. c. 4. p. 882. ſub litt. O.* lettelig kand beviises, ikke dets mindre finde vi hos AUTOREM *miraculorum S. Genulphi c. 2. p. 99.* og i BALUZII *T. I. Capitul. L. 3. c. 74. p. 768.* ikke utydelige Spor om Marggrævskabet Spanien, hvorom og fornævnte *Annales Laurisheimenſ. ad a. 810.* melde. Som det nu er gandske urigtig, at under Carolingerne end een Food vreed af de Danske Lande nogensinde har hørt til det mægtige Frankiske Monarchie, (g.) men meget meere, da Tydskland under Ludo-

vico

munt kaldet, hvilket man ikkun obiter tor ansee, for at see vores nu nyelig anforte Mening stadfæstet. Thi naar den Keyserlige Printz af en Landstrekning har kundet bortskenke 3. Marggrævskaber; hvor stor maae da vel heert Territorium have været?

(g.) Thi det er allerede erindret, at det ikke af nogen dygtig Skribent kand giores beviisligt, at det Tydske Rige under den Danske Konge Godefrido nogen Fordeel over denne Nation skulde være tilvoret; og vi have i forrgaaende hort, at alle Skribentere derudi ere eenige, at Carolus M. ved det af denne Fyrste besyygtede Overfald ikke var vel til

Mode;

vico Germanico blev et eget og fra det store Frankiske Monarchie adskilt Rige, man expresse har regnet sammes Grendser fra Kongeriget Dannemarks Grendser; saasom WITICHINDUS CORBEIENSIS *L. I. Annal. f. 637. ap.* MEIBOM. herom siger: *Lothowico autem a Rheno usqve ad fines Illyrici & Pannoniæ, ad Oram, alii Oderam qvoqve fluvium & TERMINOS DANORUM imperium erat:* Saa er det ligeledes gandske ubeviisligt, at den paa de yderste Grendser af Tydskland beliggende Stad Slesvig af Kong Henrich Fuglefængeren er frataget de Danske og giort til et Marggrævskab. Og falder jeg billig i Forundring over, at den meerbenævnte VELLEIUS, der dog ikke var vant saa blind hen at troe, ikke noyere har undersøgt denne ADAMI BREMENSIS Beretning, men har ladet sig noye dermed, at sige om dette formeentlig oprettede Marggrævskab: *qvod ejus durationem cum mora Adami in Paradiso nemo inepte comparaverit.* Langt mere har den oven bemeldte ypperlige Danske Etats-Raad, Herr THOMAS BARTHOLIN her udi seet, hvilken, som hand iblant vore er den (*) eeneste, som udi denne Sag med Ret har forkastet ADAMI BREMENSIS utilstrekkelige Udsigen-

Mode; I det mindste heder det: *Gotofridus Normannorum Rex SUPERBE Carolominatur.* HERM. CONTRACT. *ad a. 808.* Endskiønt nu siden HENRICUS WOLTERUS udi de allerede anførte Ord *in Chron. Bremens. f. 24. ap. Meibom.* siger: *Et tunc* (sc. a. 776.) *obiit Godefridus Rex Daniæ, cum qvo tempore Adriani Papæ apud Danos Carolus BELLUM GRANDE ET DURUM fecit, & successor ejus Hemmingus SE CAROLO SUBDIDIT,* qvi *RESIGNAT IPSAM PARTEM REGNI prope Albiam abhinc usqvè in Oderam fluvium, qvem ACCEPIT PRO TERMINO REGNI SUI, ut fundaret Archi-Episcopatum ecclesiæ Hamburgensis pro toto Septentrione;* saa gielder dog en saa nye Skribenters Vidnesbyrd ved de ældres almindelige Taushed mindre end intet; og kunde vi iblant andet lære af *Annalibus Laurisheimensibus*, hvor lige alting paa begge Sider ved den Fred, som Carolus M. har giort med Hemmingo, er tilgaaet, da det heder, at den blev sluttet *congredientibus ex utrqve parte utriusqve gentis, Francorum scilicet & Danorum, duodecim primoribus super fluvium Egidoram, datis viciſſim secundum ritum ac morem suum sacramentis.* Havde derfore den udi den borgerlige Rets Videnskab saa ypperlige CARPZOVIUS været ligesaa forfaren i Etaats-Rettens Videnskab og de did henhørende Skribentere af de midlere Tiders Historie, havde hand neppe troſtet sig til, paa det ovenanførte Sted, at beraabe sig paa EGINHARDI Vidnesbyrd, som visselig i dette Stykke intet har skrevet til de Danskes Nakdeel.

(*) Dog maae vi nu sette ham vores meerbemældte Herr Justitz Raad GRAMM ved siden, som den der i den oft anførte Epistel har saa grundig destrueret det formeentlig oprettede Marggrævskab Slesvig, at det vil koste alle Tydske Publicister Umag, fremdeles at anvise samme et Sted i deres Systematibus juris publici. Vi ere forsikkrede om, at ingen skal fortryde at læse det, som a. p. 271-280. derudi om denne Materie er afhandelt.

de, fortiener her at nævnes. Hans Ord i forberørte Disputation *de Danici Regni nomine* §. 6. ere disse: *Præter* ADAMUM BREMENSEM *in quæstione de Marchionatu in finibus imperii ab Henrico constituto obstinatum silentium est Scriptorum hujus ætatis, qvi tamen Henrici gesta fuse & accurate prosecuti sunt, neqve caussa est ulla, ut tam insigne facinus, unde tantus Henrico fuisset decor, omisissent, qvod nescire non potuerunt, si unqvam fuisset editum; negligere non debuerunt, qvi multo minutiora ejus facta prolixius laudibus celebrarunt. An itaqve hæ Bremensis Monachi fabulæ vetustissimorum auctorum silentiis præponderare debeant, cordati judicium sit Lectoris.*

§. 16.

Erindring til de Tydske Herrer Publicister.

Dersom dette nu forholder sig saaledes, som jeg visselig troer, at denne Sags Sandhed skal skinne, om ikke alle, dog nogle af mine uparthiiske Læsere i Dynene: Saa haaber jeg, at en hver oprigtig Lærer af den Tydske Staats-Ret i Fremtiden med mig skal see derhen, at det hidindtil vedtagne almindelige *Præjudicium* om Marggrævskabet Slesvig af deres Systematibus og Compendiis bliver udelukt, og ADAMUS BREMENSIS med sine opdigtede Beretninger forviises til gamle Kierlinger paa Lunse-Torvet, til hvilke slige Fabeler best skikker sig. Jeg venter og, at man ikke meere saa dristig, som hidindtil, udi Lectierne over den Tydske Rigs-Historie skal sladre i sleng om en de Danskes Ydmygelse. Men allermeest haaber jeg, at ingen meere paa saa sandig en Grund skal bygge sine Beviisninger om det gandske Kongerige Dannemarks Undertvingelse og Underkastelse under det Tydske Rige. Thi endskiønt man hidindtil kand holde Skribenterne det til gode, at de ere fulgte den almindelige Tradition; saa venter man dog for det Tilkommende, at de enten ville kuldkaste vore anforte Beviis-Grunde, eller omgaaes lemfældiger med os i Dannemark, end f. E. den lærde Editor af det Conringianiske Verk Herr Hof-Raad GOEBEL i Helmsted (h.) l. c. p. 215. litt. d. har giort, naar hand

(h.) Vi nævne denne lærde Mand, ikke i den Absigt, ligesom hand var den eeneste, som i dette Stykke havde fornærmet de Danske. Vi have allerede forhen tilstaaet, at denne Mening er saa got som almindelig, ikke alleene iblant de Tydske Staats-Rets Lærere og Historie-Skrivere, men at endog vore egne Landsmænd, ikke engang de undtagen, som

hand skriver, de Danske havde yppet en uretfærdig Kriig imod Henricum Aucupem, og maattet tilkiøbe sig Freden med at overlade dette Marggrævskab Slesvig. *Henricum I. ad justum bellum Dani rapinis & invasionibus suis excitaverant, atqve ut ejus victoriarum cursum sisterent, eo, qvod Marchionatus Slesvicensis nomine deinde venit, pacem redemerunt.* Og vil jeg falde i inderlig Forundring over om endnu nogen fremdeles med CYPRÆO, en saa at sige splinder nye Skribent vilde reise sig op imod os, som den der saa kunndristig uden nogen Undseelse herudi fabulerer, at hand ikke alleene *L. 7. c. 6.* har understaaet sig at determinere Stedet, hvor Slaget, imellem Kong Gorm og den Tydske Konge Henrico Aucupe skal være skeet, men taler saa dristig om Freds-Conditionerne, ligesom hand selv havde seet tabulas pacis og havt dem i Hænderne. *Prælium illud,* siger hand, *prope Slesvicum & Hexamilium commissum est. Qvin & urbem Slesvicum florentissimam potentissimamqve expugnando cepit Henricus;* hvilket impertinent er digtet, fordi ikke en eeniste gammel Skribent taler et Ord om Slesvigs Erobring. *Qvo tempore,* farer hand fort, *& pacis conditiones a Cæsare oblatas acceptare, & inter illas concedere coactus fuit, ut Slesvici Marchio, hoc est, Dux limitaneus constitueretur, qvi fines illos tutaretur, & ab injuria & maleficio defenderet, qvod a Danis illam Saxoniæ partem continuis incursionibus infestari ac desolari audisset, & reipsa experiretur. Qvin & conventum, ut Slesvici Romani Imperii limes esset, qvod antea Eidora flumine terminabatur. Ita urbs Slesvicum, qvæ tunc Heideba nominabatur, Saxonum colonia constituta est, Gormoneqve victo, & in gratiam illis, qvas diximus, conditionibus recepto, pax inter Imperatorem & Regem Daniæ est constituta.* Thi vi haabe hermed at have be-

 viist,

som have skrevet i de nyere Tider, have, indtil nogle faa, fulgt denne Vildfarelse. Vi maatte derfor forfatte et heelt Register af Antagonister, dersom vi vilde opregne dem alle. Og altsaa er Aarsagen, hvorfor vi her have navnaivet den eene Herr Hof-Raad GOEBEL, ingen anden, end fordi vi formode, at, da CONRINGIUS er den eeneste af alle den af os angrebne Thesis Forsægtere, der har foredraget denne Sag i en naturlig og sammenhængende Orden, nogle Læsere maaskee ville være begierlige selv at efterse den høyt-meriterte CONRINGII forommalte Verk, og liane hans Bevisligheder med vore; da det formodentlig mestendeels vilde skee, at den skionne Edition, hvilken vi have Herr Hof-Raaden at takke for, vil tages til Haanden. Vi bekiende ellers oprigtig, at have særdeles Høyagtelse for Herr Hof-Raadens Fortieneste og Lærdom, og alt dette uagtet, at vi bestitte os paa at omstøde en Sats, som hand forsvarer, aldrig ville nævne ham anderledes, end med største Ærbødighed.

viist, at fordi Henricus Aucepsikke har fort nogen Kriig med de Danske i Dannemark, det da ikke heller har været fornoden, at samme for at imodstaae hans seyerrige Vaaben har tilbettelet, eller ved et anseeligt Stykke Lands Aftrædelse dyre kiobt sig en Fred. Og da vi derhos have været saa discret, at vi ikke reent have berøvet Henricum Aucupem den Laurbær-Krands, hvormed hand hidindtil af sine Landsmænd, i Henseende til de formeentlig over de Danske erholdne Seyervindinger, er bleven prydet, men alleene forklaret, at det har blot været en Colonie, som hand har faaet Overhaand over: saa overlade vi det gierne til en hver, at hand ogsaa herefter, saa ofte denne Kriig fortælles, maae paa de i Friisland boende Danskes Reigning giore denne sin Helt med sin Roes og Berommelse saa herlig, som ham selv lyster.

§. 17.

Keyser Ottonis M. Kriig med den Danske Konge Haraldo.

Hidindtil see vi altsaa endnu den Danske Crone udi sin naturlige Frihed, og den af Publicisterne samme paadigtede Lehnbarhed imod det Tydske Rige udi ingen Maade beviist. Dog maatte de sige: om man endskiont vilde tilstaae, at de af Henrico Aucupe undertvungne Danske have været Friislænder, og at Marggrævskabet Slesvigs Stiftelse var en blot og bar opdigtet Fabel, som aldrig var skeet, paafølgelig, at deraf intet i Henseende til Dannmarks Lehnbarhed kand beviises: saa var det dog uimodsigelig sandt, at saavel Keyser Otto den Store, som hans Søn Keyser Otto II. har undertvunget Dannmark, og forbundet det som et Lehn-Kongerige til det Tydske Rige. Det vil altsaa giores nodig, at vi ansee Keyser Ottonis M. og Ottonis II. tvende Kriige, og igiendrive de ugrundede Meninger, som den største Deel af Skribenterne herudi have. De Danske, heder det, naar der hos Herr Hof-Raad GOEBEL in not. ad CONRING *l. c. litt. d.* tales om Ottonis M. Kriig, havde strax efter *Henrici Aucupis* Død paa ny øvet Fiendtlighed imod det Tydske Rige, i det de havde dræbt ikke alleene Keyserens Gesandter, men endogsaa Marggræven af Slesvig, havde

havde sløyfet den der værende Fæstning, bragt Venderne, som havde lagt under det Tydske Rige, under deres Aag, og forfulgt de Christne paa det grummeste. Ved saadan Sagens Beskaffenhed havde Keyser *Otto* den Store intet bedre kundet foretage imod disse troløse Naboer, end at hand havde ført dem Krig paa. Og see (Under over Under! maatte man her billig udraabe,) Gud har selv erklæret sig for de Tydskes retfærdige Vaaben. *Otto M.* har trængt sig igiennem indtil det Hav, hvorved de øvrige Danske Provinzer skilles fra Jylland, og har derved opreist sig et evigt Seyers Tegn, i det hand har kastet sit Spyd i Søen, og kaldet det efter sit Navn Ottensund; Og endskiønt hand vel efter den skarpeste Ræt havde kundet giøre mere: saa havde hand dog heller villet lade Naade gaae for Retten, og derfor vel igien til Deels tilbage givet de Danske, hvad hand havde frataget dem, dog med ingen anden Vilkor, end at hand havde giort deres Konge til sin og det Tydske Riges Vasall. (i.) HAHN i sin Reichs-Historie *P. II. p. 64.* siger

(i.) De Tydske Skribenter handle her atter med Kong Harald, ligesom demmem behager. LAMBECIUS, uden at nævne hvem hand har taget det af, siger *l. c.* at hand ikke alleene er overvundet i en Trefning af Ottone M., men endogsaa fanget. THEODORICUS a NIEM *in Tr. de privilegiis & juribus imperii circa inveſtituras Epiſcopatuum, fol. 266. ap.* SCHARDIUM *in Syntagm. tractatuum de Imperiali iurisdictione*, forestiver, at Kong Harald, saa snart hand merkede Ottonis Ankomst, var gaaet til Skibs, og flyet til Sverrig, hvor hand hemmelig havde holdt sig op, indtil Otto med sin Armée havde vendt sig tilbage igien til Tydskland: *Idem quoque Auguſtus (Otto M.) cum grandi exercitu ad regnum Daniæ transfretavit, in quo tunc pagani duntaxat habitabant. Rex vero Daniæ illius temporis, cum Imperatoris adventum præſentiret, navali præſidio ad regnum Sveciæ, cujus habitatores etiam Chriſtum non noverant, METICULOSUS AUFUGIT, UBI TAM DIU LATITAVIT, DONEC IMPERATOR RECEDERET DE DANIA.* Men hvor noye THEODORICUS a NIEM maa have bekymret sig om den Danske Historie, lære vi af det følgende udi hans Fortælelse, hvor hand besa'er os at søge Odense Stift i Jylland: *Dictus vero Auguſtus in Jutia, quæ eſt prima provincia regni Daniæ, prope ipſam Saxoniam, venerabilem cathedralem eccleſiam Ottonienſem de novo ad honorem Dei fundavit, & illic Epiſcopum & aliquos viros religioſos Deo devotos ad ſeminandum illic verba Dei incredulis reliqvit;* At forbigaae andre sammesteds i den Danske Historie forekommende grove Vildelser. Saa skriver og BUNTING i den Brunsvigske *Chronica p. 66.* om denne Krig med meget høytravende Ord: I Aaret 948. drog Keiser *Otto* med en vældig Krigs-Hær imod Kong Herold af Dannemark, angreb Fienderne i Jylland med Ild og Sverd,

siger næsten det samme, uden alleene, at hand setter det store Seyers-Tegn paa Øen Fyen selv, meenende, at den der værende Hoved-Stad Odense har faaet Navn af denne Keyser, med det Tillæg, at Kong Harald med sin Gemalinde og Printz have ladet sia dobe, og maatte love Keyseren Lydighed, dog ikkun Skat af Jylland. Den berømmelige Herr Professor KÖHLER derimod siger i hans Reichs-Historie *p.* 74. og 81. at Keyser *Otto* har ydmyget de Danske, og deres Konge Harald har maattet begvemme sig til, at tage Cronen af ham. Intet at tale om andre nyere Historie-Skrivere, efterdi dette atter er en almindelig Sagn, som stedse de efterfølgende paa god Tro og Love have antaget af deres Formænd og sagt ligesaa efter dem; som vi endog tydelig kunde see hos vores eget Lands Skribentere, hvilke dog slig grov Efterladenhed mindre kand holdes til gode, end de udenlandske.

§. 18.

Om de Tydske have Aarsag til at giøre stor Væsen heraf.

Ville vi nu høre de Vidner, som enten have levet til denne Tiid, eller dog nær derved: saa finde vi atter, ikke alleene at den eene mangfoldig siger den anden imod i Henseende til dette Ottonis heele Feld-Tog, men den allermindste Deel af dem veed noget

Sverd, ødelagte og forbrændte Landet til imod Skagen ved Havet, som er imellem Dannemark og Norge. Ingen kunde giøre den store mægtige Keiser Modstand ꝛc. Da nu hans Keyserl. Maytt. havde stændt og brændt over 50. Mile ind i Fiendernes Land, og ingen Fiende mødte ham, gik hand tilbage, og vendte sig imod Østen til det Tydske Hav, som man finder imellem Jylland og den Ø Fyen, der stødte Hans Keiserl. Maytt. med sit Spyd i Havet, sigende: det skal hede Ottensund, og samme Navn beholder Havet sammesteds den Dag i Dag er. Derefter foer Keyseren benover paa Øen Fyen, som ligeledes har bekommet sit Navn af Hans Keyserl. Maytt. at samme til denne Tiid bliver kaldet *Ottonia*. Saaledes har baade Havet og Øen sit Navn af Keyser *Otto*. Men denne Mand forraader alt for stærk sin Skiødeløshed, i det hand confunderer Staden Odense i Fyen, med den heele Provintz, og dermed noksom giver tilkiende, at det ikke har været ham derom at giøre, at undersøge sin Fortællelses Sandhed efter alle Gaande. Og næsten paa samme Maade forfarer SPANGENBERG i denne Histories Fortællelse udi den Mansfredeste Krønike, *c.* 135. ikke at melde om andre flere. Men *Annales Novæsienses*, som i EDMUNDI MARTENE og URSINI DURANDI *Collectione veter. Scriptor. & Monumentor. Tom. IV.* ere indrykkede, ere herudi allermeest urigtige, naar de *f.* 540. sige: *Imperator Otto Danos vicit, & Godefridum Ducem eorum cum omni gente Christianum fecit.* Thi til Ottonis M. Tiider, var ingen Dansk Konge, der hedte Godefridus, og den Jydske Konge Godefredus, med hvilken Carolus M. har ført Kriig, er aldrig bleven en Christen.

noget af det at sige, for hvis skyld de Tydske Publicister fornemmelig beraaber sig paa dem, nemlig om det Kongerige Dannmarks Lehnbarhed, som deraf skal bevises. Den ubenævnte AUCTOR af *Chronico Slavico*, (som dog langt fra ikke nær rekker til disse Tider, men i det mindste har levet først i det XII. Seculo, efterdi hand har kundet fortælle os saa meget om den stormodige Hertug Henrich Loves Bedrifter) denne uvisse Auctor, siger jeg, som dog CONRING selv ikke har allegeret, fortæller os *p. 101. ap.* LINDENBROG. *c. VII.* Sagen med følgende Ord: *Rex Danorum negavit TRIBUTUM CONSUETUM Imperio, qvi & Marchionem, Legatum ab Imperatore, nomine Hediba, circa Sleswik obtruncavit cum suis. - - Verum Otto de omnibus se defendens regna retrocedentia Imperii recuperavit, qvæ Carolus M. habuit, fere qvasi omnem terram Danorum gladio & igne vastavit, & præsertim circa Slesvik usqve ad mare novissimum, qvod Nordmannos dirimit a Danis, ideo usqve in præsentem diem a victoria Imperatoris Ottensund dicitur. Qvi reversus Regem Danorum Haroldum circa Sleswik contra se bellaturum invenit, qvibus diu bellantibus Rex Haralldus vel Alardus vincitur, ideo HOMAGIUM IMPERATORI FACIENS REGNUM AB EO ACCEPIT, & Christianum cum tota Dacia se fieri promisit; nec mora cum uxore sua scilicet Ghunnyld baptizatus est, & filio parvulo, qvem Imperator de fonte baptismi levavit, & Ottonem nominavit. Et sic in Dacia facti sunt tres Episcopi, Suffraganei Hamburgensis ecclesiæ Metropolitanæ, cui tunc præsedit Adaldagus, vir Beatissimus.* Men denne Mands Vidnesbyrd er sandelig af ingen Betydenhed, da hand jo saa tydelig forraader sin Uvidenhed i Historiske Ting, at hand ikke alleene paa et andet Sted har udgivet den Tydske Konge, Henrich Fuglefængeren, for Kong Conradi Søn, men vil endog giøre af det oven benævnte Sted Hedebye en Keyserlig Marggrøve og Gesandt, som skal have hedet Heideba eller Hediba. Det er altsaa atter ADAMUS BREMENSIS, som de paa dette Sted vide at allegere som deres Formand. Endskiønt hand nu, som allereede oven er meldt, først har levet til Henrici IV. Tider, og altsaa hans Vidnesbyrd end og for dets skyld ikke kand tages for fulde: saa er hand dog langt høyere at agte, end den nys benævnte ubekiendte Auctor, hvilken hand ikke alleene i Aar og Alder, men end og i

Agtsomhed viit har overgaaet. Vi ville derfor ogsaa sette hans Ord her til: *Otto Rex*, siger hand, *L. II. c. 2. postqvam omnia ferme Regna, qvæ post mortem Caroli defecerant, suo imperio subjugarat, in Danos arma corripuit, qvos ante pater ejus bello compressit. Enim vero tunc rebellare moliti apud Hedabye legatos Ottonis cum Marchione trucidarunt, omnem Saxonum coloniam funditus extinguentes. Ad qvam rem ulciscendam Rex cum exercitu statim invasit Daniam, transgressus terminos Danorum apud Sliaswik olim positos ferro & igne vastavit totam regionem usqve ad mare novissimum, qvod Nordmannos a Danis dirimit, & usqve in præsentem diem a victoria Regis Ottensund dicitur. Cui regredienti Haraldus apud Sliasvich occurrens bellum intulit, in qvo utrisqve viriliter certantibus Saxones victoria potiti sunt. Dani victi ad naves cesserunt. Tandem conditionibus ad pacem inclinatis HARALDUS OTTONI SUBJICITUR, REGNUMQVE AB EO SUSCIPIENS Christianitatem in Dania recipere spopondit. Nec mora ipse Haraldus cum vxore sua Gunhild & filio parvulo baptizatus est, qvem Rex noster a sacro fonte susceptum Suenotto vocavit. Eo tempore Dania Cismarina, qvam Jutland incolæ appellant, in tres divisa Episcopatus Hamburgensi Episcopatui fuit subjecta. Servantur in Bremensi ecclesia præcepta Regis, qvæ signant, Regem Ottonem IN SUA DITIONE REGNUM DANICUM TENUISSE, adeo ut etiam ille Episcopatus dotaverit.* Og dette er just det samme, som hand i sit lille Skrift *de Situ Daniæ p. 56. ap.* LINDENBROG siger, og hvormed siden andre, som pleye at skrive ud efter ham, som f. E. HELMOLDUS *in Chron. Slavor. L. I. c. 4. p. 545.* CHRONOGRAPHUS SAXO *ad a. 952.* ALBERTUS STADENSIS, *p. 215. ap.* BOECLERUM, CRANZIUS, *l. c. L. IV. c. 19. p. 197.* LAMBECIUS, *L. I. Orig. Hamburg. p. 10.* samtydige stemme overeens. Men alle disse gielde intet meere end ADAMUS, af hvilken de have taget deres, følgelig ansees alle ikkun for eet Vidne, og sattes altsaa endnu een troværdig Scriptor coætaneus. Dog vi ville i dette Stykke eftergive endnu meere, end man de jure kunde fordre af os; Vi ville, for at soye de Tydske Publicister, sige, at denne Indvending, at ADAMUS BREMENSIS ikke har levet just til Keyser Ottonis M. Tider, endnu ikke er tilstrekkelig nok, at giøre hans heele Vidnesbyrd magteslos. Alleene vi have neppe resolveret os dertil, saa reiser sig et andet Tvivlsmaal imod denne vores Skri-

bent.

bent. Man merker alt for tydelig, at hand er en Hykler, der gierne vil giøre en Elephant af en Myg. Man finder strax derpaa en deylig Prøve *L. II. c. 14.* hvor hand meget storpralende kalder Keyser Ottonem *Dominatorem omnium Septentrionis nationum*, hvilket er saa grovt et Storskryderie, at det ey engang fortiener at igiendrives; og ligesaa høyt skrydende klinger det her, da det heder, Otto haver foretaget et Tog til Dannemark, *postquam omnia ferme regna, quæ post mortem Caroli defecerant, suo imperio subjugasset.* Thi var det sandt, at denne Expedition, efter den almindelige Sagn; an. 948. var foretaget, eller torde man lide paa LUPOLDO a BABENBERG, som i den Tractatu *de Zelo Principum Germanorum c. 2.* udtrykkelig setter Aaret 952. naar hand siger: *Haraldus Rex Danorum Ottoni sub a. D. 952. subjicitur, & ab eo regnum suscipiens Christianitatem in Dania suscipi permisit;* saa kunde man strax invende derimod, at Otto allerforst an. 950. har bragt Slaverne i Bøhmen til Lydighed, og an. 955. endnu har fort Kriig med Obotriterne, som dog begge have været Caroli M. Scepter underkastet; men nu kand det grandgivelig bevises, at dette Tog til Dannmark først er gaaet for sig (k.) an. 958. og saaledes falder vel dette Argument bort. Men da Otto den Store allerforst

(k.) Maaskee lader Aars-Tallet, da Ottonis M. Expedition imod de Danske er skeet, sig bevise ved denne tilforladelige Giætning. Nemlig WITICHINDUS siger udtrykkelig *L. III. f. 661. Visum est pacem jam datum Redariis oportere stare, eo quod tunc bellum adversus Danos urgeret.* Men Otto M. laae paa den Tiid i Feldten imod de Redarios, da Tidende om hans Sons Ludolphi Død blev ham tilbragt, som af selvsamme WITICHINDI Vidnesbyrd *l. c. f. 650.* er aabenbar, hvor hand siger: *Liudulfus autem filius Imperatoris - - Italiam adiit, quo agente annum fere totum diem extremum obiit, toti Francorum imperio relinquens suo funere vulnus durum. - - Litteræ autem obitus ejus allatæ sunt Imperatori cum esset in militia, qua militavit contra Redarios, qui satis plurimum lacrymarum pro filii interitu fuit.* Da nu denne Printzes Død indfalder VIII. Id. Septembr. Aar 957. som af HERMANNO CONTRACTO *ad a. 957. f. 314 ap.* URSTISIUM, DITHMARO *L. II. Annal. p. 333.* og i *Continuatione REGINONIS ad a. 957. p. 70. sq.* er klart: saa er det let at begribe, at alle de tage feil, som sette denne Kriig i Aaret 948. og at af Aars-Tallet 948. i det ringeste maae giøres 958. Saasom og forommeldte *Annales Novesienses ap.* MARTENE & DURANDUM *f. 540. T. IV.* have aldeles Ret, naar de sette Aaret 963 i hvilket denne Expedition skulde være skeet. Men at man ellers tilforn ikke har giort meget af Ottonis M. Kriig, er klart, foruden foranførte, af HERMANNI CONTRACTI Tausshed, som sandelig ikke havde forgiet det, dersom Keyseren havde undertvunget og vundet et Kongerige.

an. 961. fuldkommen har undertvunget Kongeriget Italien: saa giver dette eeneste tilstrekkelig nok tilkiende, hvor langt Keyser Otto paa den Tiid endnu var fra at opnaae Caroli M. Storhed; ikke at melde om den Magt, som Carolus M. har havt i Spanien, og at Frankrige har været hans Arve-Eyendoms Kongerige. Alligevel er det visselig ikke skeet uden Aarsag, at andre ældere Tydske Historie-Skrivere i deres Kroniker intet særdeles har fortalt om denne Krig; Thi saaledes tier DITHMARUS gandske dermed, naar man undtager den eene Linie: Occidentales sedat, DANOSQVE FEROCES, som staaer *in Prolegom. L. II. p. 530. ap.* LEIBNIT. og CONRINGIUS kand ikke finde sig derudi, hvorfore WITICHINDUS ligeledes ikke har anteegnet denne Krig; thi man finder hos ham intet videre, end *L. III. p. 662.* disse Ord: *Populus pro Ottonis laude - - memoravit, - - eum - - Danos - armis vicisse.* Men hvo veed ikke, hvor uvist det Vidnesbyrd er, som bygges paa ingen anden Grund end den gemeene Mands almindelige Sigende?

Fama malum, qvo non aliud velocius ullum:
Mobilitate viget, viresqve acqvirit eundo.

Men CONRING havde let kundet giette, hvoraf disse vakkere Skribenteres Taushed kommer, nemlig Ottonis Feld-Tog endtes saaledes, som vores SAXO GRAMMATICUS har beskrevet det, der *p. 182.* siger derom: *Superveniente Haraldo Cæsar Jutiam, utpote regio ductu vacuam nullo resistente permensus, qvum Tymici finus objectu tunc temporis Wendalam aqvis claudentis ulterius excurrere vetaretur, conjecta in undas lancea non solum iter ad Eidoram reflexit, verum & SIMILLIMUM FUGÆ REDITUM HABUIT. Siqvidem hastam, cujus usum habebat, maritimos in fluctus relinqvendi monumenti gratia jaculatus, suum freto vocabulum indidit. Verum ut impetu gravis, ita exitu vanus apparuit. Haraldus qvippe ardentissimo cursu abscedentes hostium reliqvias insecutus, Epponem extremi agminis ducem cum iis, qvos reperit, trucidavit;* det er at sige paa Dansk: Keyser *Otto* hentede et got Skind fuld af Krig i Dannmark, og de kloge Tydske Skribentere troede, at det var bedre gandske at skiule og fordølge, saa vitt mueligt, denne mislingede Handel, end at tale og skrive meget derom. I

det

det mindste er det troligt, at WITICHINDUS i slig politisk Absigt har ladet dette Keyserens Feld-Tog blive urort. Thi da hand *L. III. Annal. p. 660.* fortæller, hvorledes den imod Keyser Ottonem oproriske Fyrste Wicmannus har umaget sig at faae Kong Haralds Venskab, og tragtet efter at indvikle ham i Krig med Keyseren, og derpaa *p. 661.* udtrykkelig siger, at Keyseren har forundt de, efter den nu brugelige Tale-Maade, i Uker-Marken boende Slaver, som man da kaldte Redarier, Fred, paa det hand med dets større Eftertryk og Iver kunde ryste sig imod de Danske, hvilke uden Tvivl formedelst den med Wicmanno sluttede Allianz havde bragt Keyseren i Harnisk: (l.) (*Visum est*, heder det, *pacem jam datam Redariis oportere fieri, eo quod tunc bellum adversus Danos urgeret, & quia copiæ minus sufficerent ad duo bella pariter conficienda.*) Saa havde man jo billig kundet vente denne Krigs Beskrivelse af ham, hvis ikke

(l.) Det kand og vel være sandt, at de Danske strax fra Keyser Ottonis M. Regierings Begyndelse af have ytret saadant et Sindelag imod ham, at hand ikke kunde vente meget got af dem; I det ringeste mælder WITICHINDUS udtrykkelig om dem, naar hand *L. II. Annal. f. 647.* vil beskrive os, hvad for Fiender paa de Tider, da Otto M. havde traadt til Regieringen, Sachsen, eller, reiterte at sige, det Tydske Rige, som nu havde udvaldt en Sachsisk Printz til sit øverste Hoved, var plaget med: *Multos quippe illis diebus Saxones patiebantur hostes, Slavos ab oriente, Francos a meridie, Lotharios ab occidente, AB AQVILONE DANOS, itemque Slavos, propterea que Barbari longum trahebant certamen*; og er det meget troligt, naar man betænker, hvorledes endnu om stunder midt ud i Christenheden pleyer at gaae til, at de hinanden nær liggende frie Stater gemeenlig bære et hemmeligt Nag og Afvind imod hverandre. Jeg tor ikke heller aflegge Juramentum credulitatis derpaa, at de Danske, om hvilke vi forhen have tilstaaet, at Søe-Reiserie har været hos dem, som da vare Hedninger, en frie Konst, kunde giort et Indfald i Keyserens Lande, følgelig ved de iblant dem brugelige Streiferier paa hin Side af Elven seet sig om efter Bytte. Maaskee har og derhos en fornemme General, som har commanderet paa Grendserne, sat Livet til derved; Og for saa vidt vil jeg ikke indlade mig med nogen i en Ord-Krig, som vilde forsvare, at ADAMI BREMENSIS Fortællelse havde Grund; ja vel vil end ikke engang være derimod, om man vil paastaae, at præcise en Monsieur Hediba er blevet paa Vall-Pladsen, i hvor latterlig end denne *Chronici Slavici* Irring i sig selv synes. Dog maae man derved lade det bevende, og Fictionen ikke strekkes videre. Thi i saa vidt, naar man seer Folk at extravagere i deres Indbildnings-Kraft uden Afsyn for Sandheden i Hoved-Sagen, kunde vi vel belee dem, men for Resten lade dem gaae deres Gang uden videre Indvendinger. Som vi nu derfor allereede oven have bevist, at aldrig noget Margarævskab Slesvig har været til in rerum natura, men at denne viatige Handels Stad hidindtil har været Kongeriget Dannemark underlagt: saa maa man ikke giøre en Stedets Margrævve af den ihielslagne General, eller fabulere meget om en Tydsk paa Dansk Grund og Grund anlagt Grendse Fæstnings Rasering, eller og vel saa ubesindig en Tributs Benægtelse, som ingen Tydsk Konge nogensinde har havt i Dannemark at fordre.

slig en Aarsag var skiult der under, som holdte den gode Mand tilbage, reent at udsige sin Mening. (m.) Keyser Otto forsomte vel intet paa sin Side i denne Kriig, for at angribe de Danske med al Magt. Hand giorde som nyelig er sagt, derfor Fred med de Redarier; Hand giorde, som EKKARDUS JUNIOR *de casibus monasterii S. Galli c. IX. p. 40.* vidner, en Allianz med Kongen i Engeland, *ut cunctis viribus - - Danorum debellaret Regem.* Det synes og, som man snart skulde slutte af ADAMI BREMENSIS Ord, hvor det heder: *invasit Daniam*, at hand uden Kriigs Forkyndelse har overfaldet de Danske, og altsaa i den første Skræk, forend Haraldus, der, som CRANZIUS melder, just paa den Tiid skal have været betænkt paa et Feld-Tog imod de Svenske, saa hastig i disse Egne kunde med sine Tropper forfoye den fornodne Anstalt, forraaket heele Jylland. Men vilde man nu i Dannemark bruge lige saa store Ord, som Herr Hof Raad Gœbel, hvilket tilforn er viist, har giort, saa maatte man sige: Gud havde stridet for Kong *Haralds* retfærdige Sag, og ladet den Ulykke falde paa hans troløse Fiendes Hoved, som hand havde truet ham med. Dog jeg er ingen Elskere af slige foregivne Judiciis divinis; thi jeg tænker altiid, at vi Menniskér ere alt for svage til at begribe,

(m.) Man betragte dog dette, og skionne saa med et uparthiisk Øye, om vor SAXO har fortient den umilde Censur, som vi læse hos CONRINGIUM *l. c. f. 218 Causſam moti ab Ottone belli diſſimulat Saxo, immo IMPUDENTER audet victoriam Haraldo adſcribere.* Intet er mig meere forhadt, end Parthiiskhed; thi saa snart denne hos en Historie-Skrivere faaer Overhaand, saa udvirker den, at hand digter saa mange Omstændigheder ved en sand Historie, at man ikke meere kand skille den fra en Fab. l. Men siger CONRING, at Otto har i Dannmark erholdet en Seyer, tilstaaer SAXO selv ikke utydelig, fordi hand derpaa fortæller, at Grœv Haqvin i Norge, efterat hand havde hort om Keiserens Bedrifter i Jylland, har hand, forladende sig paa de Sachsiske Vaabens Magt, vegret sig at give Kong Harald fremdeles Skat: *Profecto*, slutter hand, *Haqvinus ita res ſuas non compoſuiſſet, ſi Otto turpi fuga ex Jutia ſe recipiens extremum ſuum agmen Haraldo trucidandum expoſuiſſet.* Men havde CONRINGIUS oplevet de Tider, da vor lærde TORFÆUS ved sin *Hiſtoria Rerum Norwegicarum* har givet den Danske Historie et nyt Lys, saa havde hand visselig ikke giort denne Slutning. Thi man behage selv at efterlæse P. II. L. 7. c. 7. saa skal man finde, at Grœv Haqvin i Norge derfor er affaldet fra Kong Harald, fordi denne Monarch ved den Christelige Religions Antagelse havde overtalt ham til at lade sig ligeledes døbe, og nu fortrod det, at hand havde forbyttet den hedenske Religion med den Christelige. Og nœstforbenævnte TORFÆUS har o. l. c. cap. 6. viist, hvo ledes Ordene ere at forstaae hos SAXONEM: *Haud plus ſpei ac fiduciæ a Saxonicis armis quam ſuis viribus capiſſe:* at CONRINGIUS altsaa ikke behover af os videre at igiendrives.

begribe, hvorledes HERREN regierer. Jeg vil altsaa ikkun sige dette: Keyser Otto den Store, da hand drog i Kriig imod Kong Harald, havde med en mægtig Herre at bestille. Harald var fra hans Ungdom vandt til Kriigs-Handverket; CRANZIUS beskriver hans Vælde med faa, men syndige Ord: *Tanta*, siger hand, *fuit Haraldo in solis Daniæ armis potentia, ut & Norwagis laborantibus suppetias ferret, & Suecis nihilominus invocantibus copioso præsidio non deesset. Unus erat sua ætate Rex præstantissimus in qvem omnium vicinorum oculi præcipua mitterentur observantia. Deniqve & Australem plagam, qvam Vandali tenuere, non liqvit intentatam, qvin & oppidum Julinum, qvod illa ætate in Pomeranis erat præcipuum, oppugnavit, gentemqve perpulit imperata facere.* Ligesom nu en hver Krigs Begyndelse mestendeels staaer i en Fyrstes Magt, men dens Frem- og Udgang henger af Tiden og Lykken, eller, bedre at sige, af Guds Villie og besluttede Raad: saa kand det vel være, at Otto M. i sit Kriigs-Raad har overlagt, hvorledes hand vilde komme ind i Jylland; men forbi hand maaskee har forglemt med sit Generalitæt at overveye det Spørsmaal, hvorledes hand skulde med sin Armée igien finde Hiem-Veyen? saa maatte denne Konge Haraldus, som vi oven have hørt af SAXONE, vise ham den med sin Skade. *Narratio historica de Origine gentis Danorum, n. 89. p. 267. ap.* LINDENBROG., hvilken af nogle, endskiønt, som vi allereede paa et andet Sted have sagt, uden tilstrekkelig Grund, udgives for Kong ERICI POMERANI Verk, siger os lige det samme, hvad SAXO herom har anteignet: *Tunc Imperator Otto, qvi dictus Otto M. paravit se ad invadendum Daniam, - - Haraldus Rex in extremis finibus regni sui erat, scilicet in Hallandia. Imperator totam Jutiam vastavit usqve ad mare, qvod ab eo Odesund dicitur. Ibi enim lanceam suam in mare misit ad perpetuam rei memoriam. Qvo audito Haraldus vehementer commotus versus Jutiam festinavit cum furore magno, qvod intelligens Imperator fugit - - Haraldus occidit Ypponem, Ducem exercitus Imperatoris, reliqvi vero Teutonici fugerunt.*

§. 19.

Ikke heller gik Keyser Ottonis II. Kriigs-Tog imod de Danske lykkeliger af. Thi ihvorvel DITMARUS *L III. Annal. p. 342.* Om Keyser Otto II. har

været lykkeliger i Kriigen imod de Danske?

p. 342. siger: *Otto Danos sibi rebelles petens* (n.) *ad Slesvik properavit, ibi etiam hostes suos foveam, quæ ad defensionem patriæ parata est, & portam, quæ Wieglesdorff* (i nogle Exemplarer staaer Heggedor med denne Parentheſi: vulgo Egdora vel Eydora, nempe *dor* est *porta*, *Hegge*, *Hage sepes spinarum.* Hinc tandem & flumen nomen Eidora accepit, qvod hodieqve retinet,) *vocatur, armis præoccupari videns, consilio Bernhardi Ducis, & avi meimet Henrici Comitis, OMNES HAS MUNITIONES VIRILITER EXSUPERAT;* saa er det dog neppe at troe, at Dannevirks Erobring, hvilket er denne *fovea ad defensionem patriæ parata*, ikke skulde have kostet Keyseren meere Umag. De Danske stode efter Keyser Ottonis M. Expedition bedre paa deres Varetægt, og er det maaskee fra denne Tiid at regne skeet, at de efter den kloge Dronning Thyrae Tilskyndelse have repareret Dannevirket. (o.) Hvo som end og ikkun obiter har læst dets Beskrivelse hos PONTANUM *in hist. Rer. Danic. f. 181.* og DANCKWERT *in* der Schleswig-Holsteinischen Landes Beschreibung *f. 112.* kand let forestille sig, at slig en Vold ikke var besteget i en Hast. I det ringeste melde de Dan-

(o.) Ingen maae tillegge disse Ord den Mening, ligesom deraf kunde sluttes, at de Danske tilforn maatte have været det Tydske Rige underkast, efterdi man egentlig kalder dem Rebeller, som sette sig op imod deres rette Herre og Øvrighed. Thi som Scriptores medii ævi i Almindelighed ikke have giort sig Samvittighed over, at bruge Latinske Ord i en anden Mening, end som de pleye at tages udi hos Auctores classicos: saa bemeldede og hos dem det Ord rebellare saa meget, som at begynde Kriig paa ny, ligesom vi f. E. i FREDEGARII SCHOLASTICI *Chron. Contin. P. II. c. ult.* og *P. III. ab init.* tydelig finde dette Ord i bemeldte Mening; ikke at tale om de Auctores, som DU FRESNE *in Gloss. T. III. f. m. 524. edit. Francof.* har anført.

(o.) Obiter mælde vi, at Danckwert har taget feil af Saaen, naar hand meener, at Dronning Thyra, som hand med SAXONE GRAMMATICO og andre Danske Skribenter holder for en Engelsk Prinzeß, da hun dog var en Holstensk Grevis Daatter, havde raadet de Danske til dette Dannevirks Oprettelse eximitatione af den bekiendte Skottiske Muur. Thi at Kong Godefridus allereede har anlagt denne Vold, er klart af det, som vi tilforn have sagt. Saa kaldes og i CONRINGII *notis Mscris f. 219.* dette Danewirk gandske urigtig *Danegelt*, hvilket vi dog meere holde for en Tryk Feil, end at vi ville imputere det den store CONRINGIO. Thi at Danegeld har været et Slags Skat, er en afgiort Sag, og kunde loca hos DU FRESNE *in Gloss. ad Scriptor. mediæ & infimæ Latinit. T. II. f. 7.* og SELDENO *de mari clauso L. II. c. 11. & c. 15.* give fuldkommen Beviis derom. Paafølgelig endskiønt vi nu lade det staae derhen, om Engelenderne egentlig have maattet betale denne Skat til de Danske, som PONTAN. *Hist. Dan. f. 182.* foregiver; saa er det dog klart, at Danegeldum ikke har haft nogen Connexion med dette Danewirk.

Danske Skribenter egentlig, at det derved har givet blodige Pander. Saasom den berømmelige TORFÆUS i *Trifolio historico c. X.* har anmerket af de Islandiske Codicibus, at Keyseren, særdeles i Begyndelsen, førend hand forcerede det oftbemældte Dannevirk, var høyst misfornøyet derover, at hans Raad og Ministri ikke havde fraraadt ham denne Expedition: At *Cæsar*, heder det der *p. 42. concilio Procerum convocato* QVÆRELAM DE DANORUM MILITUM DURITIE INVICTAQVE FORTITUDINE ET INEXPUGNABILI MUNIMENTI DANICI FIRMITATE *apud eos deponit, in medium consulere jussos, quid opus esset?* Ja at hand maaskee med uforrettet Sag havde maattet drage hiem igien, hvis ikke den navnkundige Norske Soe-Rover og siden første Christelige Konge i Norge Oluf Trygguinsøen, som med nogle Skibe var kommen ham til Hielp, havde viist, hvorledes hand skulde sette Dannevirket i Brand, lære vi ligeledes sammesteds, naar det heder: *Hic* (Olafus Trygguinus) *sententiam novissime rogatus rationem se Danawirki oppugnandi & expugnandi monstraturum promisit, modo ductum suum sequerentur. Cumque, quæ comperta afferret, dicere jussus esset, de facibus arido propugnaculi ligno inferendis consilium, quod profuit, in medium proponit. Namque ex virgultis, doliis ac vasis pice oblitis torridaque stipularum materia repletis incendio facto, munimentisque ligneis admoto ut proximis propugnaculis injectus ignis adhæsit, extemplo proxima quæque & contigua amplexus totis se passim dissipavit fortalitiis ac turribus, effusaque doliis flamma primo veluti sparsa plurimis locis reluxit, deinde per contigua ligna & tigna serpens una repente ruina omnia Danawirkii propugnacula hausit.* I det mindste skal Udgangen lære, at Skribenterne derudi ere samtydige, at Otto II. paa det sidste ikke har havt nogen særdeles Fordeel af denne Kriig. Thi lad være at de Danske have tabt en Bataille imod ham; saa veed man dog, at en Armée undertiden kand beholde Seyeren, og dog derhos lide saadan Forliis, at hvis dens Feld-Herre endnu skulde tilfægte sig slig en Seyer, maatte hand søge sine Soldater med Diogenis Lygte. Saa meget er viist, at Trefningen, som forefaldt imellem de Danske og Keyser Otto II. var overmaade hidsig. I den tit bemældte *historia Olai Trygguini* heder det *apud* TORFÆUM *l. c. p. 38.*

saaledes: *Ut primum concurrerunt, atrociſſimam prælium utrinqve non ſine ingenti utriusqve partis clade, majori tamen Imperatoris, per integrum diem ad noctem usqve geſtum eſt. Inde novis adparatibus conſiliisqve triduanæ induciæ datæ, qvibus finitis prælium majore mole redintegratum Cæſarianorum plures abſumſit, donec adulto die Dani acrius invecti jam inclinantem hoſtium aciem in fugam vertunt.* Omendſkiønt nu en Tydſk Juriſt vilde forekaſte os, at dette er ikkun den eene Partes Relation, og kand intet beviiſe: saa ere vi dog i Stand, af en Tydſk Hiſtorici Vidnesbyrd at beviiſe ham, hvor langt Keyſer Otto II. har været fra at conqvetere Dannemark. Thi ihvorvel GOBELINUS PERSONA *in Coſmodromio art. 6. c. 49. f. 251. ap.* MEIBOM. ſiger: *Otto II. primam expeditionem contra Danos fecerat, qvos apud Sleſwik vicit,* saa tale dog de ældre Skribenter ey saa ſtort. Man hore f. E. DITMARUM, hvad hand ſiger derom, og da lyder det meget ringe, naar man ſammeſteds læſer: Urbem unam Cæſar in his finibus ædificans præſidio firmat. (p.) Ja det ſynes at Appetiten til Danmark er gandſke forgaaet Keyſer Otto II. saa at hand end ikke engang har villet profitere af den indvortes Uroligbed, i hvilken Sven Otto an. 980. fordrev ſin Fader Harald for den Chriſtelige Religions ſkyld fra Land og Rige. Herhos falder os ind en maaſkee ikke urimelig Obſervation: at derſom Otto havde troet, at Dannemark var hans Lehn-Rige, eller dog nexu tributario ham underkaſtet: maatte hand have været en meget ſlet Juſtitiarius, og forſomt ſit nobile Judicis officium, at hand ikke havde hevnet ſlig Utroſkab, og ladet en Fyrſte ſidde paa Thronen, ſom ikke alleene uden hans Vidende og Villie havde bemeſtret ſig Thronen, (q.) men

(p.) End og denne Stæd er ſtrax 6. Aar derefter igien indtaget af de Danſke, uden at Otto II. des Aarſage videre har ſogt at hevne ſig, ſom CONRINGIUS ſelv *in nota d. f. 219.* tilſtaaer, og DITMARUS udtrykkelig ſiger.

(q.) Ja maaſkee er det ſkeet juſt i Anledning af denne Sven Ottonis Rebellion, at forbemældte Stad er af de Danſke igien taget fra de Tydſke. Thi Keyſer Ottonis II. Kriig imod Dannmark indfalder i det Aar 975. eller 976. ſom kand beviiſes af DITMARO *f. 342.* Hos vore Danſke Skribenter finder man herom liden Oplyſning, i det det ſynes at de fleeſte ikke have erindret ſig, at fleere Ottones end een har herſket i Tydſkland. Derfor hverken SAXO GRAMMATICUS eller HUITFELD, eller MEURSIUS, eller BERINGIUS tale det ringeſte om Kong Haraldi Kriig med Ottone II.

Den

men og dets uden besmittet sine Hænder med sin Herr Faders Blod, ja selv giort sig Umage for at udrydde den Christelige Religion af sine Lande. Det er ey heller troligt, at Kong Harald saa aldeeles skulde have gaaet Keyseren som sin Lehns-Herre forbi, at hand ikke engang skulde have klaget for ham imod sin troløse Søn, da man vel dog i slige Tilfælde vender sig til gandske fremmede. Ja vilde man end sige, at hand for sin Person havde vildet med Taalmodighed lide den ham tilføyede Uret: saa havde dog de Geistlige ikke taugt dertil, som de, der i denne Forfølgelse saavel som i andre maatte vente den haardeste Medfart, og som derforuden vel allereede paa den Tiid vidste den skionne Troens-Artikel, at Keyseren er den Christelige Kirkes øverste Forsvar og Foged, hvilken Lærdom tillige med det dominio directo, som ham tilkom over Dannemark, havde blevet et herligt Motiv, (r.) at denne gode Herre havde burdt foreene sine Vaaben med Kong Haralds og slaae til med Sverdet, om hand end aldrig ellers havde havt nogen Tilboyelighed til Kriig.

§. 20.

Dog vi komme endnu eengang til at tale om Keyser Ottonis M. Feld-Tog. Vi maae nemlig endnu erindre dette, at da denne ellers store Fyrstes Armée maatte søge en saa bedrovet Hiemvey udaf Jylland, er det neppe ventelig, at de foregivne

Om Odense og Ottesund have bekommet Navn af Ottone M.?

Den eeneste PONTANUS *f.* 132. melder noget om den, dog ikkun med faa Ord. Men TORFÆUS handler udførlig derom i hans *Trifolio hiſtorico p.* 51. *ſqq.* og i *hiſt. Norweg. T. II. f.* 281. *ſqq.*

(r.) Koug Harald lod sig ikke saa plat fordrive fra sit Kongerige. Det kostede endnu et blodigt Slag, som maatte give Udfaldet, enten hand eller hans Søn skulde beholde Kronen, udi hvilket dog Harald tabte og fik det dødelige Saar, af hvilket hand siden døde. Vi ville fortælle det med HELMOLDI *Chron. Slavor. I. I. c.* 15. Ord: *Haruldus licet ab initio Regni ſui ſemper ſi em ſuum in DEO poſuerit vel tunc maxime Domino commendavit eventum rei, non tam dolens ſua pericula, quam filii dilectum & eccleſiæ anguſtias. Cernens enim tumultum non poſſe ſedari ſine prælio, arma ſumſit invitus, adhortantibus his, qui Domino & Regi ſuo fidem inviolatam exhibere nitebantur. Ventum eſt ergo ad bellum, in quo conflictu victa eſt pars Heroldi, ecciderunt que vulnerati multi*, &c. Keyser Otto havde sandelig ikke uden at begaae det største Felonie kundet forlade Kong Harald, dersom hand havde været hans Vasall.

givne Seyers-Tegn have deres Rigtighed. Og maae de Tydske Skribentere gierne sette dertil: Sic Hannibal Cannas notavit. Thi lad være at Historien om Keyser Ottonis Spyds Kastelse i Søen og den der ved samme forundte Tilleggelse af sit Navn skal være passeret, saa troer jeg, at den gode Keyser maae have tænkt paa Icari Fabel, om hvilken det heder:

Cum nimis infirmis peteret sublimia pennis
Icarus, Icariis nomina fecit aqvis.

Men at jeg skal sige oprigtig, hvorledes denne Historie forekommer mig: da synes den mig at være en dygtig Legende, som skikker sig bedre for eenfoldige og lettroende Munke i deres Closter-Annales, end som i et heel Kongeriges fornuftige Historie. (f) Thi at Keyser Otto M. ikke har bygget Odensee udi Fyen, (t.) som CRANZIUS *in Saxon. L. III. c. 25.* og OTTO FABRICIUS *L. I. Daneidos* fingerer, og paa oven anforte Sted i HAHNS

(f.) Det lader maaskee ogsaa her sig giøre beviisligt, at Skribenterne have confunderet tvende diverse Historier med hinanden. Keyser Otto M. gik an. 949. i Krig imod Normændene i Frankrig, og bleyrede, som WITICHINDUS *L. III. f. 651.* tydelig forteller, Staden Rouen forgieves. Fordi hand nu blev Grøven af Flandern unaadig derover, og denne separerede sig med sine Tropper fra Keyserens Armée, saa ødelagde Keyseren siden alting i Flandern med Ild og Sverd, og lod opkaste en Grost ved Gent, hvilken hand, fordi den skulde være hans Riges Grendse, kaldede efter sit Navn. JACOB. MEYERUS i hans *Annal. Flandriæ* kand atter lære os dette. Thi *ad a. 949.* skriver hand: *Otto Cæsar - - Rothomagum caput Normanniæ obsedit, qva in obsidione amisso qvodam suo nepote, nobili viro in Arnulphum debacchari cœpit. - - sed eo Flandrus intellecto - - domum se recepit, qvem insecutus hostiliter Otto - - Gandavum populabundus pervenit. Contra Gandenses, qvi tum intra Scaldem & Legiam tantum incolebant, arcem validam eduxit in ripa Legiæ, ex qva arce Cæsariana præsidia cum Gandavensibus odio implacabili continenter digladiabantur - Adhæc Cæsar terram qvatuor officiorum occupavit, fossamqve Hontam duxit, QVAM OTTONIANAM DIXIT, ac finem imperii esse voluit.* Hvormed ogsaa kand confereris JACOBI EYNDII *in Chronic. Zelandiæ L. II. c. 7. p. 170. & c. 8. p. 187.* Fortællelse, og er det ikke lidet at undre over, at CYPRÆUS en indfød Slesviger *in Annal. Episcopor. Slesvicens. I. I. c. 8. p. 51.* har begaaet saa stor en Efterladenhed, og confunderet denne Ottonis M med de i Frankrige boende Normænd forte Krig med den, hvilken selv samme Keyser har foretaget imod Kong Harald i Danmark; da hand jo let kunde have erindret sig, at ingen Rouen var at finde i Jylland.

(t.) Men om Kong Harald til Keyser Ottonis Ihukommelse, som PONTANUS *f. 721.* meener, har bygget denne Stad, derom maae andre disputere; I det ringeste synes os dette om ikke en gandske ugrundet, dog en ubeviist Gisning at være.

HAHNS Reichs-Historie foregives, har været vores berømmelige PONTANO *in Chorographica Daniæ descriptione f. 721.* saa meget lettere at beviise, som det har været Ottoni M. som ingen Flode havde, gandske umueligt, at føre sine Folk over Beltet, eller at sette Foed paa Fyen, hvis vi ey ville fingere, at hand ligesom den Hell. Apostel Petrus har kundet gaae paa Vandet; hvilket kunde give et herligt Tillæg til de gamle Munke-Historier; i sær da Otto her verserer in propaganda religione Christiana; i hvilke Tilfælde den ivrige Clerus fordum gierne underkastede sine Helter alle Elementer. (u.) Men at fremdeeles Keyser Otto ikke har kastet sit Spyd i Limfiorden i den Provintz Salling Syssel udi Norre-Jylland, og kaldet det Vand, hvor man gaaer over i den Provintz Moss, Ottesund efter sit Navn, kand man deraf med god Sandheds Skin beviise, at det Navn Ote eller Othin fordum har været meget brugeligt i Dannemark, og de, ligesom alle andre Nordiske Folk, (x.) i ældgamle Tider have dyrket en berømmelig Helt, Othin eller Odin som deres fornemmeste Afgud; hvorfor, ligesom de til hans Ære og Amindelse have kaldet Onsdagen eller Odens-Dagen, saa synes det mig og troliger at

(u.) Maaskee havde THEODORICUS a NIEM kunde lade sig dette indbilde; thi uagtet at de Tydske Keysere aldrig have været saa mægtige til Sees, at de kunde underholde en Flode; saa heder det dog hos ham paa den ovenanførte Sted: *Transfretavit in Daciam*, og dette selvsamme igientager hand i elogio Ottonis M. *in nemore unionis tr. 6. qui Labyrinthus dicitur c. 33.* hvor det heder: *Præterea idem Otto M. Augustus personaliter transfretavit ad Daciam, ubi per medium annum stando inter nunc fideles, tunc vero hostes Catholicæ fidei Dacos sæviissimos, ut hoc ut ipsos ad eandem fidem quomodolibet convertere posset, venerabilem ecclesiam sui nominis ædificavit, quæ adhuc Ottonienſis nuncupatur, in Nissia*, (det skal maaskee hede *in Jutia*, thi denne Irring have vi allerede forkastet ham i den Nota i.) *quæ est pars potior & fortior ejusdem Regni Dacorum, ex quo fretum maris ibidem tunc Ottensehe, hoc est, mare Ottonis usque in hodiernum diem appellatur.*

(x.) Ja endog Sachserne selv; thi disse have holdet Odin for saa hellig, at man og til dets større Forsikring om deres Omvendelse stedse ved deres Daab, som i *Gundlingianis P. XXXVI. p. 56.* og af andre ex Capitularibus Caroli M. er bemerket, navnlig haver ladet dem forsage Odin. Men om denne Odin eller Wodan har været det samme hos de mod Norden boende Nordiske Folk, som Mercurius hos Romerne og Grækerne, maae de undersøge, som forlyste sig med Digt og Fabler: thi det er vel noget sært, naar man vil statuere en Harmonie imellem Afguddiske Nationer i Henseende til deres Guder. Dog fortiener den forrige Biskop i Throenhiem Herr JONAS RAMI Tanker at ansees for en lærd Gisnings, som hand udi et lærd Skrift har fremsat, at denne Odinus skal have været Homeri Ulysses.

være, at saavel Staden Odense, som og denne Odensund, tillige med den i vores Sælland beliggende Provincia Odda, eller Othsherrith og fleere andre Steder have ham at takke for deres Benævnelse. (y.) Men det er alle bekiendt, hvor færdige de gamle Munke vare, naar de ungefehr havde opsnappet noget, at indklæde det i et vitløftig Eventyr. Som nu ADAMUS BREMENSIS havde fornummet noget om Keyser Ottonis Tog til Jylland, og siden hørt et Ottensund nævnes: saa har hand ikke bedre kundet rime disse to Ting tilsammen, end med at foregive, at dette Navn havde sin Oprindelse af Keyserens Expedition. Dog derudi bifalder jeg ingenlunde hverken vores SAXONI, eller CRANZIO, eller BUNTING, eller hvem det ellers maatte være, naar de ville binde Verden denne Digt, om Spydets Kastelse i Stranden, som en sandfærdig Tildragelse paa Ærmet. Hvo som vil lyve, maae vide at give Sagen en Tour; thi dersom hand lyver alt for plump, troer man hannem ikke. I vore Tider holder det noget haardere, end som tilforn, med at indbilde Verden slige Ting. Siden man af Philosophis er vandt til i alle Ting at bekymre sig om en tilstrekkelig Grund, undersøger man Sagen noget noyere end tilforn skeet er, da man med qvis, qvid, ubi, qvibus auxiliis, cur, qvomodo, qvando? paa en ærlig Maade kunde hielpe sig frem i den lærde Verden. Et Barn taler som et Barn, og tænker som et Barn, men den, som er bleven en Mand, afskaffer det, som er barnagtigt. Af Fyrster venter man fyrstlige Tanker, af Helte Helte-Gierninger. Et Spyd eller en Lanze var en commanderende Generals Kiende-Tegn. Hvorledes skulde nu saadan een kaste sin Commando-Stav bort? At have tabt sin Værge i Krigen, blev altiid

(y) Det er altsaa ey nødig at svare CONRINGIO paa hans Spørsmaal: *Immo quei Otto æternum nomen potuisset freto Jutico indere, si dignitatem suam ejusmodi fuga maculasset?* thi man kand nu ict see, hvor meget endnu kand disputeres om Aarsagen til denne Navngivelse, omendskiønt det ellers forekommer CONRING som en afgiort Sag, at Ottesundet har sit Navn af Ottone M., og hand in *Annot. Mscris f. 218.* farer fort at sige: *Lanceam ab Ottone M. in fretum Limicum esse missam cum eo usque exercitum duxisset, & nomen Ottensund ab Ottonis illo ductu esse natum, usque eſt adeo certum, ut non tantum SAXONI, sed etiam aliis Danicis Scriptoribus expresserit veritas illius facti commemorationem.*

altiid agtet for en Skam, og hvorledes skulde da Keyser Otto, den ellers saa store Otto, ikke have draget meere Omsorg for sin Landse eller Spyd? Sandelig herudi havde hand foregaaet sine Soldater med et slet Exempel, siden da det paa den Tiid maatte være skeet paa Flugten, man kunde befrygtet om dem, at de havde trædet i deres Anføreres Fodspor og søgt, ved at kaste deres Gevær fra sig, at giøre sig Flugten saa meget lettere, hvilket man dog ikke engang kand tænke om saa ædelmodig en Nation, som den Tydske er. Jeg vil da troe denne Fortællelse, enten nu SAXO GRAMMATICUS eller nogen anden, Tros Rutilusve siet, har digtet den, saa snart jeg begynder at troe andre Munke-Legender, og imidlertiid forlyste mig med min Syncretismo historico. Hvilket formodentlig ingen skal tage mig ilde op, da man jo ellers pleyer udi de Lærdes Rige at lade en hver beholde libertatem sentiendi & credendi ukrænket.

§. 21.

Svar paa Svenonis Agonis Vidnesbyrd om Ottonis M. Kriig.

Men i det jeg har saa gandske ringe Tanker om Keyser Ottonis M. Kriigs-Expedition i Danmark, maae ingen forekaste mig den gamle Historici SVENO AGONIS miserable Vidnesbyrd. Thi skiønt hand siger med torre og tydelige Ord om Ottone M. hos TORFÆUM *in trifol. histor. p. 15.*: *Illis temporibus Daniam sibi tributariam fecerat propter Regis, ut arbitror, desidiam, quem supra meminimus gulæ tantum & deliciis inservire,* saa er hand dog i sine øvrige Beretninger en ret uforskammet Fabelmager, og siger endnu des uden usandt derudi, at hand vil giøre Dronning Thyræ Gemal, den gamle Kong Gorm, til saa heslig en Fraadsere og efterladen Regent, da vi dog allereede have beviist, at hand virkelig har været ikke alleene en stor Kriigs-Helt, men og en fornuftig Fyrste og Regent; for hvilken Aarsags skyld man i saa Maade umuelig kand eller tor troe ham. (z.) Ja, dersom jeg skionner ret, saa

(a.) At SVENO AGONIS i hans Beretninger ikke har brugt noget særdeles Judicium discretivum, er klart af andre Steder, der findes hos ham. Saaledes siger hand f. E. om Kong Harald, at hand, da hand af sin Søn var stødt fra Thronen, igien har forneglet

saa synes hand at have skrevet dette, for at faae Anleedning til at giøre Verden bekant sine opspundne Amadis-Stræger og Keyser Ottonis meere end Romain-liige Kierligheds Avanturer med den bedagede Dronning Thyra, saasom hand strax immediate efter foranforte Ord farer fort med følgende Expression: *Quin immo eo pervenit insolentiæ*, (Otto M.) *ut infamiæ discrimen toto regno conaretur irrogare; quippe supra memoratæ Reginæ* (Thyræ) *pudicitiam suis pertentavit illecebris irretire;* Hvorpaa det har behaget ham vitloftig at beskrive, hvorledes Keyser Otto den Store har affærdiget nogle af sine tilforladeligste Betienter til Dronning Thyra med kostbare Gaver, som skulde aflegge en aabenhiertig Bekiendelse om den Kierlighed hand bar til hende, og under adskillige søde Forestillinger og smigrende Ord bevege hende til Gien-Kierlighed, imod hvilke underfundige Lokkelser dog Dronning Thyra som en anden Penelope med Snildhed havde bevæbnet sig, og, i det hun i Steden for at vederlegge denne Kierligheds-Tieneste paa behorig Maade, havde af den forelskte Keyser under det forstilte Haab, at giøre hans Begiering fuldkommen fyldest, udbedet sig tre Aars Efterladelse af den Skat, som de Danske burde at erlegge til ham, af disse hende strax tilstaaede Penge taget Bekostningerne, som det navnkundige Danvirks Opbyggelse udfordrede. Thi den maae sandelig være meget slet forfaren udi Historien, som ikke her grandgivelig kand merke en grov Fabel. Dronning Thyra var paa den Tiid uimodsigelig en Dame, som maaskee i Aar og Alder kunde lignes med den gamle Sara, og de af Keyser Ottone til hende skikkede Betienter, hvis de ikke have været blinde, havde ikke havt nodig at sporge efter denne Skionheds Fødsels Brev, saasom hendes med Rynker og Folder mangfoldig zierede Pande formodentlig kunde antages i Steden for det beste Tings-Vidne. Og som hun ikke var Kong Haralds Gemal, men Moder, saa

negtet den Christelige Tro, *Sanctæ Trinitatis fidem profugus abjecit*, da dog ADAMUS BREMENSIS, som vi i den efterfolgende §. ville faae at høre, giver et herligt Vidnesbyrd om hans salige Endeligt, hvormed HELMOLDUS *in Chron. Slavor. L. I. c. 15.* kand lignes; da det heder: *in Christi Confessione e vita migravit, adscribendus non solum inter DEO dignos Reges, sed etiam inter glorioſos martyres.*

saa falde alle de Beretninger, at Keyser Otto har villet forleede hende til Utroskab imod sin Gemal, som allereede 28. Aar tilforn var død, paa eengang bort. Thi hun levede i Ægteskab med Kong Gorm, hvilken TORFÆUS beskriver os som en 90. Aars gammel Regent, og efter SAXONIS GRAMMATICI Foregivende, har hun ægtet Gorm, da hand endnu var en ung Herre; thi det heder om ham f. 179. at hand har bevilget denne Dames Begiering, at lade hende urørt i 3. Nætter, *qvamqvam juvenis amori ejus flagrantissimo animo inhæreret.* Omendskiont jeg nu herudi bifalder vores Høy-meriterede Herr HOLBERG, hvis velskrevne Dannmarks Historie jeg og af Respect for denne lærde Mand fornemmelig her har villet nævne, at Js'ænderne derudi maae have forseet sig, naar de angive Kong Gorm for saa meget gammel: (a.) saa er det dog vist, at denne Herre allereede er død an. 930. (b.) hvorfor, da Keyser Ottonis M. Krig indfalder i det Aar 958. havde Dronning Thyra allereede siddet Enke i 28. Aar, og just af dette hendes 28. Aars Enke-Sæde kand man domme, hvor bedaget hun maae have været; thi at hun har levet længe i Ægteskab med Kong Gorm, kand grandgiveligen deraf sluttes, fordi hendes tvende Printzer Knud og Harald endnu i denne

(a) Endskiont SAXO GRAMMATICUS selv tilstaaer, at Gorm er bleven meget gammel, thi *f.* 150. siger hand om ham: *Ingentem annorum seriem luminibus captus exegerat, senectam ad ultimos humanæ conditionis terminos provocando.* Hvorved jeg lofelig erindrer, at alle de uimodsigelig falne vild, som med HUITFELD *f.* 45. sette K. Gorms Regierinas Begyndelse i det Aar 931. Saasom jeg og ikke kand troe, at ALBERTUS STADENSIS har ramt det rette Aars-Tal, naar hand seter 921. CYPRÆUS er herudi meere accurat; Thi endskiont hand ikke egentlig har sagt, paa hvad Tid Kong Gorm har tiltraadt Regieringen: saa regner hand dog i hans *Annalib. Episcopor. Slesvicens. p.* 39. K. Gorms formeentlige Indfald i Nordalbingien, Sachsen og Frisiland at være skeet under Kong Conradi I. Regiering, hvilken, som bekiendt er, er begyndt med 912. og endet med 917.

(b) Man læse ikkun HOLMOLDUM *L. I c.* 15. med Betænksomhed; saa skal man befinde, at ei ikke have reianet urigtig. Thi da det udtrykkelig heder hos ham om Kong Harald: *Regnavit annis quinquaginta*, men denne Herres Død indfalder i Aaret 980. hvorpaa hans Gravskrift giver et tydeligt Bevis med de Ord:

Post natale DEI, dum scripsimus octoginta
Nongentos meruit scandere regna poli,

saa er Reigningen let at giøre.

denne deres Herr Fader Gorms levende Live ved adskillige Soe-Expeditioner, særdeles imod Slaverne, havde giort sig berømmelige, *CREBRIS piraticæ quæstibus locupletati*, heder det hos SAXONEM *f. 150.* og i Særdeleshed den første af dem havde sat en stor Deel af Nordhumberland i Frygt og Forskrekkelse, hvilket visselig ikke lader sig sige om Born, saasom og SAXO GRAMMATICUS *cit. f. 179.* udtrykkelig siger om dem, at de have ført disse Krige: *cum virilem ætigissent ætatem.* Saa synes hun ikke heller at have været et unet Barn, da hun blev gift med denne Konge, hvis ellers den Beretning om hendes alvorlige Opførsel imod hendes Brudgom i de 3. første Nætter, hvorom handles hos SAXONEM GRAMMATICUM *f. 179.* ikke er et blot Paafund. Tager man nu alt dette tilsammen: saa udkommer den ufeilbare Reigning, at hun til Ottonis Tider har været over 70. Aar gammel. Omendskiont jeg nu ikke trøster mig til at aflegge juramentum credulitatis for Keyser Ottonis Kydskhed, (c.) saa tor jeg dog forsikkre, at samme Herre for denne Helenæ skyld ikke har havt mange vaagne Nætter.

§. 22.

Om Christendommen er indført i Danmark ved Ottonem M.?

Men sporger man mig videre, om jeg og paa denne Maade vil nægte, at Kong Harald ved Keyser *Ottonis M.* Krigs-Tog er bragt dertil, at hand med sit heele Folk har ladet sig døbe? Da vilde jeg ikke engang agte det et Svar værd, dersom jeg skulde formode, at den, som gior dette Spørsmaal, deraf vilde beviise Danmarks Underkastelse under det Tydske Rige. Thi kiære! hvorledes henger dette tilsammen? Keyser Otto har givet Anledning til, at Kong Harald har begvemmet sig til den Christelige Religion, følgelig er hand og bleven Lehn-Herre over Dannmark? Dette er

(c.) Man maae forundre sig over, at den lærde TORFÆUS ikke har bemerket denne Parachronismum, thi ellers havde hand vel neppe bekoret den Usluat, som man *l. c.* finder hos ham, da hand ex capite castitatis soger at skiende Keyser Ottonem M. for denne Beskyldning, da jeg dog snart skulde troe at hand ikke til alle Tider har været meget om i denne Punct. I det ringeste lære vi af DITMARO *l. II f. 339.* at hand med en fangen adelig Slavinde har avlet en naturlig Son ved Navn Wilhelm, hvilken hand omsider har giort til Ecke-Biskop i Maynz.

er sandelig en egen Maade at slutte paa; Bliver dog, naar alting gaaer rigtig til, ingen enten ob jus herile eller potestatem civilem, en Herre over en andens Samvittighed, og hvorledes skulde da derved, at een bekiender sig til een eller anden Religion, den, som har arbeidet paa hans Omvendelse faae et Slags Rettighed over hans Person og Formue? Omendskiønt nu Keyser Ottonis M. Afsigter ligesaa lidet, som Keyser Constantini M. og Caroli M. ved den Christelige Religions Udbredelse have været saa gandske reene: saa tviivler jeg dog, at hand, da hand overtalte de Danske til at antage den Christelige Tro, har havt den allermindste Tanke om Over-Herskabet over Dannmark. Jeg kunde i saa Maader snart være færdig med mit Svar, hvis der ikke, som vi tilforn have hort, fandtes de, der udraabe den Christelige Religions Antagelse i Dannmark som en Følge af Ottonis M. foregivne store Seyr over de Danske, og vel med alle maatte prætendere at kunde stoppe os Munden med den gamle Canone Logico: effectus testatur de caussa: derfor maae vi for at tiene dem tale et Par Ord. Nemlig vor store Historicus HUITFELD, hvis Ros bliver bestandig endogsaa i hans Aske, har meldet i Kong Gorms Levnets-Beskrivelse, (d.) at den Kongelige Printz Harald, medens hans Herr Fader, den bemældte store Christen-Hadere, Kong Gorm, endnu levede, af den Hamborgiske Erke-Biskop Unno eller Hunno hemmelig blev underviist i den Christelige Religion. Jhvorvel nu dette ikke kand gotgiores, at denne Printz af Erke-Bispen ogsaa den Tiid hemmelig er bleven dobt, som samme HUITFELD har af CRANZIO ladet sig indbilde, og dets uden *Hiſtoria Archi-Epiſcopor. Bremenſ. f. 73. ap.* LINDENBROG. og HENRICUS WOLTERUS *in Chron. Bremenſ. f. 28. ap.* MEIBOM. foregive: saa kand det dog være os nok her at bemerke, at Kong Harald, da hand endnu var en ung Herre, allereede skal have ladet see nogen Kierlighed til den Christelige Religion, hvilket er saa meget

(d) Udi denne Beretning følger PONTANUS ham *f. 129.* efter. CYPRÆUS *in Annal. Epiſcopor. Sleſvicenſ. p. 44.* mælder, at Haraldus endnu som Printz har lovet Erke-Biskop Vnno, at hand vilde antage sig de Christne og deres Præster paa det beste.

meere troligt, som hand var født af en Christelig Moder, nemlig den store Dronning Thyre Dannebood, (hvilken, som TORFÆUS *in trifolio historico c. 1.* allereede har viist, var en Holsteensk Grøve Haralds Daatter og meget omhyggelig for den Christelige Religions Udbredelse,) (e.) og som hendes inderligst elskte Søn, som ligeledes af TORFÆO *l. c. p. 1.* kand sees, med største Omhue var opdraget. HELMOLDUS *in Chronico Slavor. L. I. c. 11.* stemmer i det mindste noye overeens med det, hvad vi nu nyelig have fortalt om den Undervisning, som denne Printz Haraldus skal have nydt af den foromtalte Hamborgske Erke-Biskop Unno. Hvo vilde da forundre sig over, at denne Herre, da hand havde hørt, at Otto M. som SNORO STURLESOEN *Chron. Norwag. P. III n. 4. p. 120. & 122.* siger, (f.) havde giort et Løfte: At hand ikke vilde gaae tilbage fra Danmark, forend de Danske havde antaget den Christelige Religion, om hand end derover skulde sette Liv til i Danmark; naar, siger jeg, denne Herre af Kierlighed til Fred har nu offentlig bekiendt sig til en Religion, til hvilken hand allereede i hans Ungdom havde været tilbøyelig, og for hvilken hand maaskee for havde erklæret sig, dersom ikke verdslige Absigter og Frygt for hans eget Folk, der i Hedenskabets

(e.) I det mindste siger SAXO GRAMMATICUS, at hun de 8 Aarsag har negtet hendes Gemal i de tre første Brude-Nætter den ventede Fornøyelse af alle forjættede Kierligheds Frugter, fordi hun efter nogles Mening havde haabet ved den Leilighed dets lettere at overtale ham til den Christelige Religion. *Alii eam, ut temperantio sua tori socium Christianissimi sacris adsciscret, maritalis lecti blanditias detrectasse conjectant*, ere hans Ord, *f. 179.* Efter CYPRÆI Foregivende, skulde man snart tænke, at hun oftere maae have brugt denne usædvanlige Maade at omvende, siden hand med saa stor Vished skriver det, som SAXO GRAMMATICUS ey har fordristet sig til at udgive for andet, end en bar Gisning. Thi *in Annal. Episc. Slesvicens. p. 43.* siger hand gandske positive: *Immo & congressum ejus* (Gormonis) *ad aliquod tempus refugiebat*, (Thyra,) *ut hac ratione eum Christo lucrifaceret, & in suam sententiam pertraheret.* Dog denne nyere Skribent kand intet bertiise her, og en hver seer af hans Exempel, hvor ubillig Historici handle, naar de lade deres Indbildnings Kraft Tøylen for meget, følgelig vende Øynene fra det første Original, af hvilken de burde have taget deres Beretning.

(f.) Og dermed er og Islændernes Vidnesbyrd hos TORFÆUM *in Trifol. historic. p. 38.* samstydig, hvor det heder: *Votum concepit Otto vel Daniam rit. bus Christianis, e imbuturum, vel funere suo nobilitaturum.* Undtagen at de tillegge Ottoni III. dette Løfte, som er en Parachronismus.

skabets blinde Væsen var alt for meget fordybet, havde holdet ham tilbage. Keyseren, hvilken, som sagt, Freden laae nær om Hiertet, men dog derhos hverken vilde bryde sit Lofte, eller saa aldeles sette sin Ære i vove, havde til denne Handels Fuldbyrdelse affærdiget en geistlig Mand, som besad alle en god Missionario anstændige Egenskaber. Hans Navn var Poppo. (g.) ADAMUS BREMENSIS beskriver os dette udtrykkelig *L. II. c. 26.* undtagen at hand feiler derudi, naar hand meener, at Poppo blev ey skikket til Kong Harald, men til Kong Eric, hvilket i Hensende til Tiid-Reigningen ikke vel kand være, udi hvilken Irring dog CRANZIUS *l. c. L. IV. c. 24.* og andre fleere Skribenter trolig efterfølge ham, uagtet man hos WITICHINDUM *L. III. Annal. f. 659. sq.* kand see, at det Mirakel, som man gemeenlig tilskriver denne Popponi, og der skal have været en medvirkende Aarsag til de Danskes Omvendelse, skal være skeet under Kong Haralds Regiering, hvilken, som en ældre Skribent, billig fortiener Fortrinet og meere Troværdighed frem for ADAMO BREMENSI. Denne ærværdige Missionarius har ufeilbarligen været begavet med en stor Veltalenhed, og har vidst saa meget lettere at vinde sine Tilhoreres Hierter, saa fremt det ellers er sandt, hvad CYPRÆUS *l. c. p. 79.* siger, at hand selv var en indfød Dansk. Hand var derhos en uforfærdet og behiertet Mand, i en

(g.) Hos vore Skribenter staaer hand iblant de Sles igsse Biskopper; dog ere der nogle, som ville giøre ham til en Erke-Biskop i Trier, hvilke dog BROWERUS *L. XI. Annal. Trevir. n. 17.* har overbeviist om deres Vildfarelse. Saa meget er vist, at vi *in Gestis Trevirensium Archi-Episcoporum*, hvilke MARTENE og DURANDUS have inseret *Tomo IV. Collectionis veter. Scriptor. & monumentor. f. 161. sq.* finde de Danske Omvendelse ganske anderledes beskreven, end den gemeenlig fortælles. Vi ville sette Ordene selv herved: *Hic* (Poppo,) *vocatus a quodam Danorum Comite Ottone Daniam venit, gentemque Danorum adhuc idolis servientem ad Christum convertit, ubi incredulis repugnantibus chirothecam ferream fieri præcepit, eamque igniri, qva manu sua vestita nec læsa, sineoque panno cera infuso ad carnem indutus fornacem candentem intravit, indeque panno combusto illæsus exiens Christum DEI filium DEUM esse verum hoc indicio declaravit. Hoc usque hodie apud Danos celebri fama vulgatur, a quibus & Ansgarius vocatus, qvo nomine ejus memoria ab eis V. Id. Septembris celebratur. Sepulchrum ejus Treberi a Danis frequentatur.* Thi dersom man kunde lide paa denne Beretning: saa fortiente Keyser Otto derved ingen Roes, efterdi Poppo ikke af ham, men af en Dansk Grev ved Navn Otto, var anleddiget at reise til Danmark.

blomstrende Alder, (h.) og tilmed har havt saa megen Skionsomhed, at hand vel har indseet, at Dannmarkes Riges Omvendelse til den Christelige Religion var en Sag, som ikke alleene vilde give ham Sted iblant Helgenes Tal, men og i Munkenes og de Geistliges Kroniker bringe hannem et udødeligt Navn og evig Roos til veye. Hvorfor hand ufeilbarlig har ligesaavel vidst at vinde Kongers Hierte ved ydmyge Forestillinger og søde Ord, som de Jesuiter Herrer Patres nu omstunder besidde i en høy Grad slige Konstgreeb. Menniskenes Samvittighed er derforuden en vældig Anklagere, og den, som maae høre dens Truseler imod sig, griber gierne til alle muelige Middeler, for at giøre sig fri derfor. Den som er vant til selv at examinere sig for denne Domstoel, kand noget nær vide, hvorledes Kong Harald derved har været til mode. Nemlig hans Hierte bevede ved hver en Prædiken Poppo giorde. De gamle Ideer, som hand fordum i hans spæde Barndom havde fattet hos hans Christelige Fru Moder og den ærværdige Erke-Biskop Unno, vaagnede hos ham igien, og de faa skriftmessige Sandheder, som da i den allereede saare forfaldne Christelige Kirke vare blevne til overs, og dem man kunde foreholde Hedningene til deres Omvendelse, vare saa kraftige, at de vare som Spyd og Nagler i hans Bryst. Harald havde ikke alleene ladet de i Forstningen optændte Gnister af Christendommen i lang Tiid ligge forkiølnede og uddøde i sit Hierte, og, som er let at formode, undertrykt mange af Guds forekommende Naades Rørelser, men endog besmit-

(h.) I det ringeste, hvis det er vist, hvad ADAMUS BREMENSIS foregiver, at hand an. 1029. først skal være død, kand hand paa den Tiid ikke have været 30. Aar gammel, med mindre man vilde sige, at hand har blevet over 100. Aar. Thi som Keyser Ottonis Feldtog til Dannmark er skeet an. 958.: saa kand samme, hvis ellers denne med Rette kand udgives for en Aarsag, hvorfor Kong Harald har ladet sig døbe, ikke vel settes videre ud. Imidlertid angive dog *Annales Norvesienses ap.* MARTENE & DURANDUM *T. IV. f.* 540. Aaret 966. I SPONDANI *Epitome Annal. Baronii T. II. f.* 347. staaer 949. som vel kommer nærmest overeens med den gemeeneste Tradition, fordi alle vore indenlandske Skribentere setter Ottonis Krig i Aaret 948. men og just derfor er grundfalsk. CYPRÆUS *l. c. f.* 79. nævner Aaret 974. og derved fandtes vel den mindste Sværighed i Hensende til Popponis Alder, dersom ikkun de andre Omstændigheder dermed indtreffede.

besmittet sine Hænder med sin Broder Knuds Blod. Hvo tvivler vel, at ikke alt dette i samme Øyeblik, da hand horte Popponis Prædiken, igien er bleven levende hos ham, og hand altsaa har begyndt at føle hos sig paa ny den efterladte første Kierlighed? Da nu Harald i saa Maader har ladet sig af Poppone overtale til at blive en Christen: hvor meget maae ikke hans Exempel have virket hos hans Undersaatter, hvilke, endskiønt de ikke alle have havt ligesaa fuldkommen en Overbeviisning om den Christelige Religions Sandhed, som hand, dog alligevel enten ex gloria obseqvii eller andre Affigter have ladet sig døbe. Men hvad vinder nu Keyser Otto M. paa denne Maade ved Haraldi Daab andet, end den Roos, at hand har været causſa per accidens til hans Omvendelse. Men er dette nok til at giøre sig et Kongerige Skat- eller Lehn-skyldig? Jeg meener vel, en hver vil svare NEY dertil. Endskiønt vi derfor ansee Kong Haraldum som en Christen, saa ansee vi ham dog ikke som saadan en Christen, der ved intet andet end en tvungen Omvendelse og af Frygt for den seyerrige Keyser Otto M. har lært sin Catechismum, og maae altsaa tilstaae, at der horer stor Skarpsindighed til, at giøre af hans Daab en Underkastelse under det Tydske Rige. Vi, saa vitt os angaaer, lade os dermed noye, at vi loselig have fortalt dette, og overlade til andre at undersøge de til vores egentlige Øyemerke ikke henhørende Spørsmaale: Om den Hell. Poppo, som HUITFELD i den Danske Bispe-Krønike *p. 4. 7. 16.* siger, eller Adaldagus, som andre foregive, paa den Tiid har forretter Daaben? Om Keyser Otto har staaet Fadder til den Kongelige Printz, og hand i den Henseende er kaldet Sven Otto, eller, som SNURO STURLESOEN *in Chron. Norwag.* skriver, Otto Sven? (i.) &c. saa som jeg ey heller understaaer mig for vist at sige, om de Popponi

(i.) Denne Konge har maaskee aldrig bruat det Navn Sven Otto. I det mindste kalder hverken SAXO GRAMMATICUS, eller TORFÆUS, som dog i dette Stykke har betient sig af de ældste Islandske Skribenter, ham andet end Sveno, og er det altsaa rimeligt, at det Tilnavn Otto er en pur Digt.

poni (k.) ellers paadigtede Mirakler (l.) præcise ved denne Leilighed ere skeede, eller om SAXO GRAMMATICUS herudi

(k.) WERNERUS ROLEWINKUS *in fasciculo temporum æt. 6. fol. 69. ap.* PISTORIUM tilskriver den Hell. Ansgario denne underlige Gierning: *Dani*, siger hand, *idololatriam postponunt, usque ad hæc tempora Christum colendo etiam idolis sacrificabant, dicentes quod Dii essent antiquiores & potentiores Eo. Sed Clericus quidam, scilicet Ansgarius, contradicens ignitum ferrum portavit illæsus, & sic fuerunt plene informati.* Vilde man nu end sige, at i de oven (g.) anførte *Gestis Archi-Episcoporum Trevirensium* var dette Dubio forebygget, saasom der siges, at Ansgarius og Poppo har været een Person; saa tviler jeg dog, at en, som er kyndig i Historierne, nogensinde andet skal troe, end at Forfatteren af disse gestis jo grovelig har taget feil i dette Stykke.

(l) Dersom jeg skal oprigtig sige Sandheden om det, jeg heraf troer, da holder jeg hverken disse Popponi tillagte Mirakler, ey heller den særdeles linderigiorende Kraft, som ADAMUS BREMENSIS ellers tilskriver Kong Harald, for sandfærdig, naar hand *L. II. c. 19.* siger om ham: *Sunt autem qui affirmant, & tunc, cum adhuc viveret, & post mortem ejus ad sepulchrum ejus per eum gratias sanitatum factas. Ad sepulchrum ejus sermo fratrum est, cæcos frequenter illuminatos, frequenter & alias contigisse virtutes.* Thi hvo need ikke til nye af Kirke-Historien, at det desverre! strax efter Apostlernes Tider har begyndt at blive Mode iblant de Christne at digte Mirakler, og formedelst slige pias fraudes at sette sin i Anseelse hos den eenfoldige gemeene Mand. Hos os Christne, som ved den sal. LUTHERI Tieneste ere befriede fra Pavedommets Vildfarelser, vilde det stride imod den Tro, som vi ere Mosi, Prophe erne, Evangelisterne og Apostlerne skyldige, dersom vi vilde indbilde os, at Gud havde villet ved slige Tegn og underlige Gierninger stadfæste Munkenes Lære-Embede, hvilke dog mestendeels vare allerede afvigede fra Livsens Vey, og tillige med den Lærdom om Christi fuldkommen forbedstigiorende Fortieneste prædikede om Helgenes Fortieneste og de Antichristiske Lære-Puncters Vedersyggelighed, folgelig styrtede den gemeene Mand i den forst rekkelige Overtroe og Indbildning om deres gode Gierningers Kraft. Dog vil jeg ikke heller indlade mig i Tvist med nogen, der vilde statuere Contrarium; den eene synes dette, en anden noget andet sandfærdig; Og maaskee ADAMUS BREMENSIS selv har hverken holdt Popponis eller Kong Haralds foregivne Gave til at giøre underlige Gierninger for en Troens Artikel; i det mindste lyde de oven anforte Ord *sermo fratrum est, sunt, qui affirmant*, meget tvetydige om Kong Haralds Kraft til at giøre Mirakler, og om Poppone taler denne Auctor ikke heller med større Vished, naar hand *L. II. c. 26.* siger: AJUNT *eum pro adsertione Christianitatis, cum Barbari suo more signum quærerent, nil moratum, statim ferrum ignitum tractasse manu, & illæsum apparuisse; Dumque hoc facile omnem gentilibus ambiguitatem erroris tollere videretur, iterum sanctus DEI pro submovendo illius gentis Paganismo aliud DICITUR ostendisse vel magnum miraculum. Tunicam scilicet indutus ceratam cum flaret in medio populi circo in nomine Domini præcepit eam incendi. Ipse vero oculis & manibus in cœlum tensis lingentes flammas tam patienter sustinuit, ut prorsus ambusta veste & in favillam redacta hilari & jucundo vultu fumum incendii sensisse testatus sit. Cujus novitate miraculi & tunc multa millia crediderunt per eum, & usque hodie per populos*

udi nærmere har troffen Maalet, naar hand *fol. 189.* henforer samme til Svenottonis Tider. Den eeneste Fornoyelse, som vi onske os at nyde af denne paatagne Umage med at undersøge den Hell. Popponis foregivne Mirakel, skulde være den, at vi maatte see, at formedelst en critisk og til Historiske Sandheders Undersøgning skikket Pen disse og andre herved forefaldende Dubia kunde ovloses, og altsaa Christendommens første Begyndelse i Dannmark nærmere, endsom hidindtil skeet er, oplyses.

§. 23.

Om den Danske Kirke har at trøste sig ved noale af Keyserne Otto M. og Otto den III. givne Privilegier?

Dog vi ville lade det herved beroe, og forsøye os nu til de af Keyser Ottone M. stiftede Bispe-Stole udi Jylland, for at see, hvormeget der findes i dette Argument, der er for de Tydske Herrer Publicisters Meening. Allene saa vist som det hidtil har maattet forekomme mange Danske og Tydske Skribentere, at Stifterne Slesvig, Ribe og Aarhuus have at troste sig ved et af Keyser Ottone M. af Aar 965. forleenet Diploma og Friheds-Brev, saasom man kand finde og efterlæse samme i sin fulde Sammenhæng hos *CONRINGIUM l. c. f. 218. sq. TORFÆUM in trifol. historic. p. 23: LINDENBROGIUM in Scriptor. Rer. Septentrional. f. 131. edit. FABRICII. LUNIGS Spicileg. Eccles. I.* Theils Fortsetzungs Anhang *p. 78. ARNKIELS* Cimbrischer Heiden Bekehrung *p. 196. sq. STAPHORST.* Hamburgischer Kirchen-Historie *P. I p. 296.* og i vores Høy-meriterte Hr. Hof-Prædikant *PONTOPPIDANS Annal Eccles. Danicæ Diplomaticis p. 75.:* saa lidet maatte, (endskiont vi ville tilstaae dets virkelige Existentz, hvis Contrarium dog snart skal vises,) af dette Brev kunde gotgiores nogen subjectio temporalis, som

pulsæ & Ecclesias Danorum celebre nomen Popponis effertur. Hæc aliqui gesta apud Ripam confirmant, alii apud Heddy, quæ Slaswich dicitur. Om Cypræo, en Mand, som har vendt sig fra den Evangeliske Sandhed til den Papistiske Kirke, er det ikke at undre paa, at han saa blindt hen har fæstet Tro til slige Leeender, og ved første Viehed *in Annal. Episcop. Slesvic. p. 83.* skriver derom: *Hæc ope & auxilio divino edita miracula adeo sunt clara & manifesta, utpote continua totius venerandæ antiquitatis traditione, nec non tot doctissimorum & probatissimorum virorum testimoniis confirmata, ut eorum firmitatem ac certitudinem ulla ratione in dubium vocare extremæ certe foret temeritatis ac audaciæ.*

man fordum har kaldet det, eller tydeligere at sige, nogen Lehn-Forbindelse. Det følgende af denne Fortællelse skal giøre Sagen klar, og vi ville være betænkt paa at gotgiøre vores Thesin med almindelige og særdeles Beviiser. Nemlig strax efter at det vestlige Keyserdom af Carolo M. igien var sat i Stand, have Paverne med yderste Flid arbeidet derpaa, at Keyserne in sæcularibus, (i) ligesom de selv in spiritualibus maatte agtes og ansees for de høyeste Dommere og Gilds Statholdere. Efterdi nu hine skulde være Bussemanden, den Paven vilde bruge som sin Drabant til at sette sine hellige Befalninger i Verk; (k) saa satte man ham betids denne Indbildning i Hovedet, at den hellige Apostel Petrus havde havt tvende Sverd, af hvilke det eene bemerkede en geistlig, det andet en verdslig Magt; det første tilkom Paven, men det sidste han-

(i) Hvor stor den om Keysernes Magt forefattede Meening fordum har været, og hvorledes i sær Geistligheden har giort sig de latterligste Forestillinger derom, saa at samme har indbildet sig, at man behøvede intet videre, end et Keyserlig Benaadings-Brev til at befæste sine Rettigheder, saa skulde alle Konger, i hvilket Rige de end udi Verden maatte findes, bære Høyagtelse derfor og i agt tage dets Indhold; sligt kunde med utallige Exempler beviises, hvis det var os derom at giøre, at formeere vore Blade uden Nød. Dog den som vil læse en artig Prøve derpaa, tør ikkun eftersee den saa kaldede *Disputationem Clerici & militis*, som den store Erke-Biskop til Paris PETRUS de MARCA har ladet indføre i hans fortræffige Werk *de concordia Sacerdotii & Imperii L. II. c. 2.* hvor iblant andet §. 6. Clericus siger: *Imperatores ista sanxerunt, non Reges. Et ideo per vos etiam, o Miles! Imperator debet legum gubernacula moderari:* Hvorpaa Soldaten svarer ham meget vel: *Sacrilege est responsum hoc & blaspheme. Et quoniam, ut videtur, aut originem ignoratis Regni aut, quod videtur verius, illius altitudini invidetis, si Caroli M. registrum inspiciatis, & historias probatissimas revolvatis, invenietis, quod Regnum Francorum dignissima imperii portio est, pari divisione discreta & æquali dignitate & auctoritate a quingentis annis circiter insignita, &c. Et ideo sicuti omnia, quæ intra terminos imperii sunt, subjecta esse noscuntur imperio; sic quæ intra terminos regni, regno. Et sicuti imperator supra totum imperium suum habet leges condere, addere eis, vel demere: Sic Rex Francorum aut leges Imperatoris repellere, aut quamlibet, cum placuerit, permutare, aut illis a toto regno suo proscriptis & abolitis novas, si placet, promulgare.*

(k) At vi her ikke forlenge at paabyrde vore Læsere noget, kand ikke være dennem ubekiendt, som have endog ikkun en middelmaadig Indsigt i Historierne. Af mange Exempler ville vi alleene allegere Pave Adriani Breve til Keyser Fridericum I. som *RADEVICUS L. I. de gestis Friderici I. c. 9. p. 487. ap. Urstisium* for os har anteignet.

hannem, nemlig Keyseren, (1) dette skulde hand nu flittig bruge imod Kirkens Fiender, nemlig Kiættere og Vantroende, og, saa ofte Hans Pavelige Hellighed det befalede, komme bevæbnet tilstæde, for at fore HErrens Krige. Derfore tillagde man siden Keyserne de prægtige Titler, at de skulde hede Aduocati Ecclesiæ, Kirkens Beskiermelses- og Forsvars-Fogeder, Christenhedens Strids-Hovedsmænd og øverste Feld-Herrer, og saa fremdeles, og det kiere Kleriste var denne Meening en saa høyt Magt paaliggende Sag, at de stræbte betids at indprædike de nys omvendte Folk samme saa got som en Troens Artikel af den Christelige Religion, uden Tvivl allerede i det Haab, som Udgangen siden har stadfæstet, at de paa denne Maade kunde giøre deres Geistlige Magt saa meget meere formidable for Verden, saasom det vilde være dem en let Sag at kaste en Keyser fra Thronen, i fald hand ey vilde opfore sig som en lydig Søn imod Kirken; og siden Kongerne i saa Maader skulde, imod Keyseren at reigne, intet andet være, end Subalterner og dependerende Øvrigheder, havde de alle med hver andre at erindre sig ved hans Exempel: at giorde man dette ved det grønne Træ, hvad der da kunde skee med det tørre. Hvis det nu ogsaa var vist, at dette Diploma Ottonianum var ægte, og kommet uforfalsket os tilhaande, hvorom jeg dog i det følgende vil viitloftiger aabne mine uforgribelige Tanker: saa lod sig dog alligevel deraf intet andet beviise, end at dette almindelige Præjudicium tillige med den Christelige Religion var antaget i Dannmark, og at man af

(1) At Keyserne af denne forefattede Indbildning har giort meget, kand ikke negtes, og ligger aabenlyst for Øynene. Vi ville alleene eugang anfee Keyser Friderici I. Brev apud *RADEVICUM de gest. Friderici I Imper. L. II. c. 56 f. 541.* som strax tager sin Begyndelse af denne Tone: *Quod in passione sua Christus duobus gladiis contentus fuit, hoc in Romana ecclesia & in imperio credimus mirabili providentia declarasse, CUM PER HÆC DUO RERUM CAPITA ET PRINCIPIA TOTUS MUNDUS TAM IN DIVINIS QVAM IN HUMANIS ORDINETUR. CUMQUE UNUS DEUS, UNUS PAPA, UNUS IMPERATOR SUFFICIAT, & una Ecclesia DEI esse debeat*, &c. Og i det foregaaende Capitel siger Keyseren i et Brev til Anti-Paven Rolandum af samme Grund: *Nos autem ipsius favente gratia, qui dat salutem Regibus, justiciam DEI, quæ NULLUM MAGIS, QVAM IMPERATOREM ROMANUM DECET, prosequemur.*

dette falske Præsupposito havde tilstaaet Keyserne større Rettigheder, end noget frit Folk til disse Tider nogenlunde vilde giøre. Men at jeg hermed ikke agter at foregive noget, som ey skulde forholde sig saaledes i Sandhed, kand maaskee Begyndelsen af det foregivne Diplomate Ottoniano de a. 965. giøre beviisligt, som saaledes lyder: *Qvum Imperatoriæ dignitatis officium esse constet, ut erga divini cultum officii pervigili cura insistant, & qvicqvid in augmentum Sanctæ Christianæ religionis adhibere potuerint, indesinenter in hoc studeant,* og saa videre. Da intet Vey kand være det andet saa liigt, som dette Raisonnement og hiint, hvilket Keyser Ludovicus den Fromme brugte ved det Hamburgske Erke-Bispedømmes Stiftelse, hvilket hand vilde have heele Norden, og navnlig Dannmark, Norge, Sverrig, Grønland og Island underlagt, ligesom man kand forefinde og læse bemeldte Diploma heelt i *LINDENBROGII Scriptor. Rerum Septentr. f. 127. edit. FABRICII, LAMBECII Origin. Hamburgens. f. 35. PONTANI histor. Rer. Danicar. f. 97. STAPHORST* Hamburgisch Kirchen-Historie *P. I. p. 26. sq.* og vores Høyærværdige Herr Hof Prædikant *PONTOPPIDANS Annal. Eccl. Danicæ Diplomat. P. I. p. 34 sq.* Ordene hede sammesteds saaledes: (m) *Idcirco Sanctæ DEI ecclesiæ filiis præsentibus scilicet & futuris certum esse volumus, qvaliter divina ordinante gratia nostris in diebus Aqvilonaribus in partibus, scilicet in gentibus, videlicet Danorum, Sveonum, Norwagorum, Farriæ, Grænlandorum, Helsinglandorum, Islandorum, Scrikfindorum, & omnium Septentrionalium & Orientalium nationum magnum cœlestis gratia prædicationis sive acqvisitionis patefecit ostium. - - Qvam ob rem una cum Sacerdotibus cæterisqve Imperii nostri fidelibus hanc DEO dignam cernentes causſam valde necessariam atqve futuræ ecclesiæ dignitati proficuam, dignum duximus, ut locum*

(m) Vel har HAHN i hans Reichs Historie *P. I. p. 149. litt II.* aflagt en oprigtig Bekiendelse om dette Frihedes-Brev, at det kommer ham i nogle Poster gandske fordragtig for; jeg troer ogsaa, at det skulde ikke koste megen Umaag at beviise, at dette heele Instrument er digtet; Men Spørsmaalet selv: Om det Diploma, som vi her anføre, er ægte eller ikke? kommer os ikke til at undersøge, saasom vi af ingen anden Aarsag have beraabt os derpaa, end for derved at beviise, hvorledes Munke og Klerker have bildet sig ind, at deres sande Sikkerhed beroede paa det Keyserlige Kirke-Forsvars-Embede; til hvilket at beviise et falskt og et sandt Brev er lige tilstrækkeligt. Thi er Brevet falsk, saa har dog ingen anden end en Præst paafundet det, og slig hans Meening forraader sig ligevel selv derved.

cum aptum noſtris in finibus evidentius eligeremus, ubi ſedem Archi Epiſcopalem per hoc noſtræ auctoritatis præceptum ſtatueremus, vnde omnes illæ Barbaræ nationes æternæ vitæ pabulum facilius uberiusqve capere valerent. - - inſuper & magnorum Progenitorum noſtrorum ſacra lucrandi ſtudia noſtris diebus numqvam deficerent. Omendskiønt nu, efter at derpaa berørte Erke-Stiftet Hamborgs Fundation in his partibus var ſat i Stand, Keyſeren meget myndig forordner: *Res qvoqve præfatæ ſedis ſub pleniſſima defenſione & immunitatis fruitione volumus ut conſiſtant ac tueantur, ita ut nullus judex publicus, aut alia qvælibet poteſtate publica prædita perſona de eorum rebus fretum, tributa, manſionaticos, vel paratas, aut teloneum vel fideiuſſores tollere, aut homines ipſorum tam litos, qvam & ingenuos ſuper terram eorum manentes diſtringere, nec ullas publicas funciones aut redibitiones, vel illicitas occaſiones reqvirere vel exigere præſumat;* ſaa dommer dog *CONRINGIUS l. c. f. 142.* ſelv meget fornuftig om denne Underkaſtelſe naar hand ſkriver: *Sacer conatus iſte pii Cæſaris populos iſtos ſub CHRISTI jugum mittendi ad imperii vim nil qvicqvam attinet, eoqve nec in illos jam Chriſtiano ordini accenſitos qvicqvam juris ſive ille, ſive ſuccedentium Regum Cæſarumqve alius ſibi iſthoc nomine unqvam arrogavit;* og man kand ikke nok forundre ſig over, hvorfor denne ſtore Mand ikke har behaget at fælde lige ſaadan en Dom over dette Diploma Ottonianum, da dog poſito, ſed non conceſſo, at det er ægte, det fortiente at vorde paaſkiønnet efter diſſe ſamme Fundamenter. Har dog Keyſer Otto den Store ogſaa tilſendt Ruſſerne ſine Apoſtle Adelbertum og Libutium, ſom *Annales Hildesheimenſ. ad a. 960. p. 71v.* og *LAMBERTUS SCHAFFNABURGENSIS ad d. ann.*, ey mindre *CONTINUATOR REGINONIS ad a. 960.* og *61. p. 80* udtrykkelig ſige; hvorfor ſlutter man ikke ogſaa deraf, at Rusland har erkiendt de Tydske Keyſeres Høyhed? Men ſaavidt de Tydske Skribentere have herudi ladet ſig forleede af deres forefattede Meeninger: ſaa let kunde det falde os at give dem Ret udi alt det de af diſſe Ludovici Pii og Ottonis M. Breve paa en fornuftig Viis kunde ſlutte, og dog alligevel forſvare Kongeriget Dannemarks ældgamle Frihed imod dem. Thi Sagen, om de ville tale upartiiſk, vilde blive denne: at ligeſom Paven endnu paa nærværende Tiid har ſine Epiſcopos og

Archi-Episcopos in partibus infidelium: saa har i fordum Tiid Erke-Biſpen i Hamborg været at anſee ſom en Archi-Episcopus in partibus infidelium. I ſlig henſeende nu kunde hand regne til ſit geiſtlige Diſtrict, ſom af foranforte Keyſers Ludovici Pii Brev ſees, baade Dannmark og de ovrige Nordiſke Lande. Derfor bleve de Danſke dog et frit Folk, og var for ham ved denne Rettighed, at dirigere Miſſions-Verket i diſſe Lande, intet meere til overs, end det Haab, at naar det engang ſkulde komme dertil, at Evangelii Lys blev af de udi diſſe Lande boende Folk antaget, hand da i Sandhed ſkulde blive det, hvoraf hand nu alleene foreſtillede Skyggen, nemlig et ſtort Lys i Kirken og Ephorus over HERRENS Meenighed i Verden. Da nu Kong Harald offentlig indforte den Chriſtelige Religion: blev denne Erke-Biſkops Haab endelig opfyldt. Det var derfor ikke at undre paa, at hand iblant de forſte var reede at tilbyde Kong Harald ſin Tieneſte i at kalde Lærere og Præſter. Da nu dette var ſkeet, ſaa havde denne Herre ingen Aarſag videre, ſom nogle maaſkee maatte indbilde ſig, at deprecere dette, efterdi hand, ſom nylig var bleven en Chriſten, ſtrax i de forſte Catechismus Lectier maatte lære, at hand var en Son af Kirken, men Paven dens Fader og overſte Hoved; følgelig er det ikke ſkeet af en Foyelighed imod Keyſeren, men af en ſkyldig ſonlig Lydighed imod den hellige Fader til Rom, at de Danſke Biſkopper maatte ſtaae under en Tydſk Erke-Biſkop, (n.) ſaaſom, efter Klerkernes da brugelige Lære-Maade, intet tilkom en Konge i geiſtlige Sager videre, end en blind Lydighed. Intet Folk er ſaa uvidende, at det ikke ſkulde forſtaae den Theſin af den offentlige Staats-Ræt, efter hvilken, den Magt at give det Love, tilkommer ingen anden, end dets rette Beherſkere; Men dette kand man

(n) Thi den Hamborgſke Erke Biſkop havde allereede været ſaa forſigtig, at hand havde ladet denne Keyſer Ludvig den Frommes Stiftelſe ſtadfæſte af Paven. Vi finde Confirmations-Bullen hos *LINDENBROGIUM l. c. f. 127. STAPIIORT l. c. 31.* og vores Herr Hof-Prædicant *PONTOPPIDAN l. c. p. 37.* Addat. *ADAM. BREMENS. l. II c. 2.* Men at af Primatu Eccleſiaſtico ikke nogen Subjection i verdslige Ting kand bevi.ſes, kunde med mange Exempler gotgiøres.

man dog giøre end og den allerklogeste Nation viis, naar den først er samtydig med os i en falsk Hypothesi, nemlig at der er Forskiel imellem geistlige og verdslige Personer og Forretninger, og følgelig at der maae og giøres Forskiel imellem Borgerlige- og Kirke-Love, hvoraf de første alleene fynde af Kongernes frie Magt og Villie, men de sidste af en anden Magt, som skal forvalte den usynlige Glds Statholderskab paa Jorden. I det mindste meente Kong Harald, hvis vi ellers skal troe, at hans Omvendelse har været alvorlig, saa meget des meere glæde sig der over, at nogen paatog sig den Omhue at beskikke Christelige Lærere i hans Lande, eftersom hand, som let er at eragte, saa vel fattedes paa Folk, hvilke hand kunde lade ordinere til Geistlige og Prædikantere, som og hans Forstand i de Christelige Sandheders første Erkiendelse vel ikke saaviit var oplyst, at hand af sig selv kunde fuldkommen skionne om en Skriftlærd og Kirke-Læreres nødvendige Dyder og Embeds Gaver, og prøve Aanderne.

§. 24.

Fortællelse om disse Privilegiers Indhold.

Men nu maatte vor Modstandere indvende og sige, at her ikke tales om, hvo der har ordineret Biskopperne? Men hvo der egentlig har doteret og begavet Kirkerne? og af hvad for Indkomster det er bleven taget, som til Kirkernes Vedligeholdelse af Keyser Otto den Store er henlagt? thi CHRONOGRAPHUS SAXO siger udtrykkelig: *Daniam Cismarinam, quam Jutland incolæ vocant, Rex Otto subiiciens tributo* IN TRES DIVISIT EPISCOPATUS, *& Hamburgensi Diœcesi* SUBIECIT, *unum* CONSTITUENS *apud Sliaswik, quæ & Heidiba dicitur; - - alterum* FECIT *Episcopatum in civitate, quæ dicitur Ripa, - - tertium Episcopatum* CONSTITUIT *in Arhusam.* Hvilket visselig ikke havde sundet skee, hvis Keyser Otto ikke havde havt større Magt i Danmark, end Keyser Ludvig den Fromme, og, som denne Skribent tydelig siger, havde giort sig Riget skatskyldig. Ja, fare de fort; ADAMI BREMENSIS Vidnesbyrd er alt for klart, naar hand *L. 2. c. 2.* skriver: *Servantur in Bremensi ecclesia præcepta Regis, quæ signant Regem Ottonem in sua ditione Regnum Daniæ tenuisse, adeo ut etiam ille Episcopatus dotaverit;*

og

og i Diplomate Ottonis M. meldes udtrykkelig, at Keyseren har havt sine Embedsmænd (Exactores fisci) paafølgelig og sit Domain-Gods i Danmark; (o.) hvilket, om end alle andre Beviiser fattedes, noyagtig kunde udviise, at Danmark har været et af Keyseren undertvungen Land, saasom det er en af JOH. MABILLON og THEODORO RUINARTO saa got som allerede afgiort Sag, at man og i den Fald, naar der reiser sig nogen Modsigelse imellem de Historie-Skrivere, som selv have oplevet en Ting, sikkerst kand grunde sig paa Diplomata, og tilforladeligst af samme beviise det sande eller usande. Men nu er her en fuldkommen Overeensstemmelse imellem Skribenterne og Diplomatibus, og bliver altsaa saa meget dets mindre ikke den mindste Tvivl tilovers om facto qvæstionis, saasom Keyseren ingen Bestillingsmænd eller Rentemestere kunde have holdet i Dannmark, dersom ham ikke havde tilkommet Skat og Skyld af samme, hvilken hand dog ikke havde kundet lade oppebære, hvis hand ikke formedelst sine seyerrige Vaaben havde giort sig Riget skatskyldig. Det vil da giøres nødig, at det ikke skal synes, ligesom vi vilde gaae skiult til Verks, at udskrive dette Diplomatis Ord, hvorom her tales: *Idcirco nos interuentu dilecti Archi-Episcopi nostri Adaldagi pro prosperitate & incolu-*

(o) *VALESIVS L. XI. Rerum Francicar.* har allereede bemerket, at de gamle Frankiske Konger fordum have havt deres egne og i det heele Kongerige adspredte Villas Regias, saa at hvor de reiste frem, eller i hvad Provintz de opholdte sig, de ræsten aldrig have resideret nogen anden steds, end i deres egne Palladser, og af disse Villis have bekommet alt, hvis de for sig selv og deres Hof Stat behøvede. Hvorom *GREGOR. TURONENS. L. X. c 28.* fortiener herhos at læses; og det er dem, som ere Kiendere af de Frankiske Antiqvitæter i Almindelighed bekiendt, at de sammesteds havde deres cultores, vinitores, pastores, coqvos, pistores, &c. boende, af hvilke enhver maatte passe paa den ham anbetroede Forretning: Disse nu bleve kaldte servi fiscales eller regales; nogle kalde dem ofte familiam dominicam, andre ministeriales regios. Over disse Villas, saavel som de derpaa boende Tienere, vare egne Inspecteurer bestillede, hvilke man som af *L. II. MARCULFI formula 52.* sees, kaldede domesticos Regis, undertiden og majores domus, og blev holdte for saa meget fornemmere, som de havde større at stige Villis u. deres Opsyn. Men over enhver af saadanne Villis var sat en Bestillingsmand, som man titulerede actorem dominicum, eller Exactorem fisci, eller og Comitem, (thi at end og Comites havde at bestille med at oppebære Skat og Landgilde, som tilkom fisco Regio, og at levere diss Tributa i det Kongelige Skat-Kammer, det har *BIGNON in not. ad L. I. MARCULFI c. 8.* noyagtig beviist,) som stood under Domestico Regis, og maatte aflegge Regnskab for ham.

columitate imperii noſtri qvicqvid proprietatis in Marcha vel Regno Danorum ad Eccleſias, in honorem, DEI conſtructas, videlicet Slesvigenſem, Ripenſem, Arhuſenſem vel adhuc pertinere videtur, vel futurum acqviratur, ab omni CENSU VEL SERVITIO NOSTRI JURIS *abſolvimus, ut & Epiſcopis præſcriptarum eccleſiarum absqve ulla* COMITIS VEL ALICUJUS FISCI NOSTRI EXACTORIS *infeſtatione ſerviant & ſuccumbant volumus & firmiter jubemus. Servos vero & colonos in eisdem proprietatibus habitantes nulli niſi eisdem Epiſcopis ſervituros,* AB OMNI ETIAM JURIS NOSTRI SERVITIO *abſolvimus, & ſub nullius banno vel diſciplina illos, niſi ſub illarum Eccleſiarum Advocatis eſſe volumus.* Og et andet Diploma Ottonianum de a. 987. (p.) hos *HVITFELD in Chron. Epiſcop. tit.* Stift Odenſee *p. 71.* og *PONTANO Rer. Danicar. hiſtor. L. V. f. 137.* eller rettere at ſige, de a. 988. extenderer dette Privilegium end og til Odenſe Stift, naar det ſammeſteds heder: *Pateat qvomodo Nos ob petitionem & interventum Dilecti noſtri Adeldagi, Bremenſis Eccleſiæ videlicet venerabilis Archi Epiſcopi, ac proſtatu & incolumitate Regni Noſtri qvicqvid proprietatis in Regno Danorum ad eccleſias in honorem DEI conſtructas, videlicet Slesvicenſem, Ripenſem, Arhuſienſem, Othenesvigenſem vel adhuc pertinere videtur, vel in futurum acqviratur* AB OMNI CENSU VEL SERVITIO NOSTRI JURIS *abſolvimus, ut & Epiſcopis præſcriptarum Eccleſiarum* ABSQVE ULLA COMITIS VEL ALICUIUS FISCI NOSTRI EXACTORIS INFESTATIONE SERVIANT & *ſuccumbant, volumus & firmiter jubemus. Inſuper concedimus prædictarum Eccleſiarum Epiſcopis, ut poteſtatem habeant emendi agros, poſſeſſiones & prædia in omnibus* REGNI NOSTRI *partibus, ubicumqve velint aut poſſint, ſervos vero & colonos in eorum proprietatibus habitantes nulli niſi Epiſcopis ſervituros* AB OMNI ETIAM NOSTRI JURIS SERVITIO *abſolvimus, & ſub nullius banno vel diſciplina illos,*

(p) At dette Diploma ikke kand være af Ottone M. ſom *ARNKIEL l. c. p. 197.* gandſke urettelig formeener, er ovenſynligt, thi denne Keyſer er allerede A. 973. død. Saa kand man ey heller tilſkrive det Keyſer Ottoni II. efterdi denne Fyrſte ligeledes A. 983. var aaret alt Kiods Gang: Følgelig ſtikker det ſig alleene paa Keyſer Ottonis III. Tider, hvis Regierung treffer ind med dette Aars Tal. Ligeledes maae og i Stedet ſee man hos *ARNKIEL. l. c. MESSENIUM Chron. Scand. T. IX. 15. LAMBECIUM Origin. Hamburg. p. 30.* og i vores Hoylærde Herr Hof-Prædikant *PONTOPPIDANS* oft berørte *Annal. Eccl. Danic. Diplom. p. 82.* forefinder Aaret 987. ſettes Aaret 988. ſom man finder det hos *LINDENBROG. Script. Rer. Septentr. p. 134. Goldaſti Conſtit. Imper. T. III. 311. Lunigii Spicil. Eccleſ. I. Tomi* Fortſetz. Anhang *f. 81. STAPHORST* Hamburg. Kirchen-Hiſtorie, *P. I. p. 310.*

nisi sub illarum Ecclesiarum advocatis esse volumus. Adhæc etiam omnes fideles nostri dignoscant, qvod nos Fulgeberti Nuncii Ecclesiæ Episcopi rogatu omnibus etiam inqvilinis qvalicumqve paratu eumtibus IN NOSTRI REGNI FINIBUS *thelonium prorsus perdonavimus.* Og da er det ikke at negte, at vore Danske Historie-Skrivere, som have meldet om disse formeente Friheds-Breve, ingen undtagen, (hvilken aabenhiertige Bekiendelse formodentlig ingen skal tage ilde op,) hidindtil ikke, som det sig burde, have igiendrevet samme, ja at nogle merkelig have robet deres store Uformuenhed i Antiqvitæternes critiske Undersøgelse. Vores lærde TORFÆUS selv har feilet i denne Sag, naar hand *in trifolio historico p. 32. seq.* saaledes skriver: *Eqvidem jus sedium episcopalium per universam Jutiam instituendarum, & ad minimum suprema in Ecclesias Patronatus jura Imperatoribus laborum, periculorum, impensarumqve præmium bello ab Ottone M. Danis illato acqvisita ex privilegio ejusdem Imperatoris de ecclesiis Hamburgensi Ecclesiæ suffragantibus credi posset. &c. Sed nec statim summum jus in universam Daniam, nec omnino Jutiam penes Imperatorem fuisse sola immunitas a prædiorum censu servitioque Imperatori debitis Ecclesiis indulta evincit. Poterat enim Imperator pactionibus in singulis provinciis multum agri acqvirere, qvod deinceps ad dotandas Ecclesias eregatum summa Ei patronatus jura & primis ejus Successoribus peperit.* Thi ikke at tale om, at disse Diplomata, dersom man skiønt vilde lade dem passere for ægte, maaskee kunde bevise langt meere, end Jura Patronatus: saa er det ikke det, her tales om, nemlig om noget Gods i Jylland kunde overlades Keyseren, ved den imellem ham og Kong Harald sluttede Fred, uden at krænke den Danske Crones Frihed og Independence? Men, om det og virkelig er afstaaet og overladt til ham? Da vi nu forhen forhaabentlig have novaagtig beviist, at de tvende Keyseres Ottonis M. og Ottonis II. Vaaben ikke have været saa lykkelige i Dannmark, at Kong Harald skulde have havt Aarsage til ved et Stykke Lands Afstrædelse at tilkiøbe sig Freden af dem: saa have vi formodentlig ogsaa per indirectum gotgiort, at dette ikke er skeet; saasom jo ingen Regent under Solen vilde være saa eenfoldig, at stille sin Fiende, over hvilken hand havde erholdet saa vigtige Fordeele, tilfreds med et

Styk-

Stykke Land, og saaledes, uden at være nødt dertil, sette sit eget overstyr; Følgelig falder TORFÆI Fundament bort af sig selv. Vi seer altsaa vel, at vi maae gaae en anden Vey. Skulde det da vel være umueligt ved en saa stor Mængde af opdigtede og falske Diplomata, som findes i Stifterne og Closterne, hvorover den store og for sin Lærdoms skyld meget ypperlige Mand JOSEPH SCALIGER *in epist. ad Carol. Labbæum* 348. med største Foye klager: *Quis tam cæcus, ut non videat, quantum sibi homines isti permiserint, quibus plus otii, quam fidei superfuit? Ego multa Monasteriorum, Capitulorum, Episcopatuum diplomata vidi, Regum, Imperatorum, Ducum nomina & Scripturæ vetustatem præferentia, quæ vix ulli commentitia esse suboluit, nobis autem primo oculi conjectu odore falsitatis suæ nares percussérunt.* Skulde det, siger jeg, være umueligt, at sætte disse tvende Privilegia Ottoniana i Rang med de af en svigagtig Munk smeedede Løgn-Breve? Vi ere vel langt fra ikke af den Tanke, som hine, der med JOHANNE HARDUINO, BARTHOLOMÆO GERMONIO, GOTHOFREDO HENSCHENIO, DANIELE PAPEBROCHIO og andre lærde Mænd, som have signaliseret sig i de diplomatiske Stridigheder dermed, at de nesten have kastet al fidem diplomaticam over Ende, sette alle Ting udi denne Konst, at skille det sande fra det falske, paa Skruer. Vi ville da forsøge vores Lykke, og see, om disse Diplomata Ottoniana ere i Stand til udstaae et examen rigorosum, eller ikke? Vore upartiiske Læsere maae selv være Dommere derover, og tilkiende os eller vore Modstandere Seyeren, naar de i Forveyen, uden at overiile sig, have anhørt og provet vore Argumenter.

§. 25.

Vel er det saa, at hvad formam externam angaaer, da er det visselig heel vanskeligt at domme, om noget de jure paa disse tvende Diplomatibus kand være at udsette? og hvori deres Feyl egentlig bestaaer? Hvo er det, der har seet Originalerne af dem? Hvo kand sige af hvad Slags Papiiret eller Pergamentet er, paa hvilket de skal være skrevne? Hvo kand underrette os om deres Orthographie? Hvo kand give os Efter-

Beviis paa, at samme ere opdigtede og falske.

retning, om den Liqvore, som Skriveren har betient sig af, om Bogstaverne og deres Trekning, om Interpunctionerne, om Tifferne, om det vedhængende Seigl og Monogrammate, og saa fremdeles? Paa hvilket dog, som de, der ere rette Kiendere af ægte Diplomata nokſom veed, det in re diplomatica meget ankommer. Dette alt maae vi saaledes paa Tro og Love antage for rigtigt, fordi vi maaskee ikke skal være i Stand nogensteds derom at faae tilborlig Underretning, og altsaa maae vi alleene holde os til de Ting, hvilke, ved at gienemlæse disse Diplomata, falde een som merkelige Feyl i Øynene. Efter hvilket det ikke er at nægte, at i saa Maader qvoad externa begge disse Diplomata temmelig vel stemme overeens med andre af disse Keysere endnu tilstædeværende Breve, saavel i Indictione Romana og hosfoyede Aars-Tal, som i de ovrige Omstændigheder. Alleene hvo vil være os god for, at ikke den Falskner, som har paafundet disse Diplomata, har paa samme Tiid havt nogle gode og ægte Diplomata af disse tvende Herrer for Øynene, og saaledes efter samme efterabet disse Externa? Ingen lyver med større Betænksomhed, end den, der har en særdeeles Fordeel at vente af sin Logn. Nu tilstaaer den lærde Jesuit DANIEL PAPEBROCH selv i hans *Propylaeo antiqvario circa veri & falsi discrimen in vetustis membranis c. 8. §. 103. Undecimo Christianæ æræ seculo & seqventibus, dum Ecclesiæ Romanæ pacem tot undiqve schismata seditionesqve turbarent, eam fuisse morum corruptelam, ut, qvi DEI erant famulatum professi, & videbant a potestatibus sæcularibus accidi immunitates ac possessiones suas, non magno crimini sibi ducerent, pro ipsis tuendis commenta cudere.* Hvo vil da fortænke os, naar vi paastaae, at disse Diplomata i lige Maade ere fremkomne af lige saadan en ureen Kilde? Vi ville vel intet tale om, hvoraf det maae være kommen, at der ingensteds findes en Subscriptio Cancellarii vel Notarii: (q.)

Vi

(q.) At ved alle Diplomata maae findes en Subscriptio Cancellarii vel Notarii, skal vel ingen, som formeener sig at være ferfaren i arte diplomatica, ville drage i Tvivl; men at i sær Keyser Otto I. og Otto III. i deres Diplomatibus ikke have efterladt det, derom kunde utallige Exempler, som vi her og der finde i deres Breve, nogagtig overbeviise os. Vi ville alleene tage AUBERTUM MIRÆUM for os, fordi hand i sine Skrifter har indfort

Vi forbigaae med Flid den udelukte, men ellers sædvanlige formulam imprecationis & pœnæ: *si qvis autem hæc noſtra de-*

fort en ſtor Mængde af ſlige Diplomater, men i ingen af dem ladet Læſeren forgieves ſøge efter Cancellarium eller Notarium ſubſcribentem. Thi ſaaledes ſtaaer der f. E. hos ham *L. II. Diplomat. Belgic. c. 23. f. 259. Opp. T. I. edit. FOPPENSII* Reſtitutio & Confirmatio Abbatiæ S. Servatii Moſæ Traiectinæ de a. 945. facta ab Ottone I. hvor Underſkriften lyder ſaaledes: *Bruno Cancellarius ad vicem Friderici Archi-Capellani recognovi*, og ſelvſamme Bruno underſkrev vaſaa Dotationem Eccleſiæ Canonicorum in Capræmonte a. 947. *factam ad vicem Roberti Archi-Capellani L. II. donat. Belgic. c 26. T. I. Opp. f. 504.* Saa findes og *in L. II. diplom. Belgic. c. 22. T. I. opp. f. 258.* Donatio Monaſterii Eiche, Faraberto Leodicenſi Epiſcopo a. 954. facta, hvor det heder: *Eimo Notarius ad vicem Brunonis Archi-Cancellarii recognovi;* og Confirmatio Poſſeſſionum Monaſterio Cellenſi ſeu Gisleniano a. 965. donatarum har til Underſkrift Adalgerus, Cancellarius Sedis, vice Bardonis Archi-Cancellarii recognovi, *L. II. donat. Belgic. c. 18. T. I. Opp. f. 506.* og endnu en anden Confirmatio Poſſeſſionum facta a. 966. Eccleſiæ Nivellenſi, qvæ eſt Nobilium Virginum Canonicarum in Gallo-Brabantia *in notit. Eccleſiar. Belgicar. c. 26. T. I. Opp. f. 655.* er underteignet: *Luicolfus Cancellarius ad vicem Wilhelmi Archi-Capellani recognovi.* Hvilket Formular vi atter forefinde, naar vi efterſee Confirmationem Monaſterii Blandinienſis de a. 966. *L. II. Diplom. Belgic. c. 26. f. 261.* Donatio Walciodorenſis Monaſterii Theodori Metenſi Epiſcopo a. 968. facta, er underſkrevet: *Luidgerius ad vicem Hattonis Archi-Epiſcopi & Cancellarii ſcripſit; in Donat. Belgic. L. I. c. 13. T. I. Opp. fol. 343.* Det Keyſerlige Diploma, hvorved i Canonicorum Sted in Epternacenſi S. Willibrordi cœnobio a. 971. Munke i benævnte Kloſter ere indforte, har den Underſkrift: *Willigiſius Cancellarius ad vicem Rodberti Archi Capelluni recognovi. Notit. Eccleſ. Belgicar. c. 27. f. 655.* Lige Underſkrift forer det, hvorved Abbatia Canonicorum Capræmonteníum underkaſtes Eccleſiæ Canonicorum B. Mariæ Aqvisgranenſi a. 972. *L. II. donat. Belgic. c. 19. f. 506.* Og for at fremfore nogle Diplomata af Keyſer Ottone III. ſaa heder det i Donatione Comitatus Hoienſis Notgero Leodicenſi Epiſcopo a. 985. facta, hos den bemeldte *MIRAEUM P. I. c. 30. eod. donat. piarum, f. 51. Hildibaldus Epiſcopus & Cancellarius, vice Willegiſi Archi-Cancellarii recognovi.* Hvilken Hildibaldus og har underſkrevet et andet Diploma largitionis Theodorico Hollandiæ Comiti a. 985. factæ, *ibid. c. 41. f 52.* Saa har og Dotatio Nivellenſis Canonicorum S. Pauli Eccleſiæ de a. 992. *in Notit. Eccleſ. Belgii c. 30. f. 656.* og Confirmatio prædiorum Monaſterii Willibrordiani de a. 993 *l. c. c. 31. f. 657.* ikke mindre Dotatio Canonicorum S. Johannis in Moſæ f. inſula Collegii de a. 997. *l. c. c. 32.* fol eod. og Dotatio Epternacenſi Monaſterio S. Willibrordi a. 997. facta, *l. c. c. 33. f. 658.* bekommet deres Vidimus af ham. Donationem Ottonis III Vltraiectinæ S. Martini Eccleſiæ Cathedrali a 999. factam, finde vi *L. II. Diplom. Belgic. c. 28. T. I. f. 263.* underſkrevet: *Heribertus Cancellarius vice Willigiſii Archi-Epiſcopi recognovi.* Hvilken Heribertus i lige Maade underſkrev Privilegium Ottonis III. Herluino Cameracenſi Epiſcopo ſuper Mercatu & jure cudendæ monetæ a. 1001. conceſſum *L. I. Diplom. Belgic. c. 26. f. 158.* Dog hvortil nytter all denne Vidloftighed? For en upartiiſk Læſere kand det være nok, naar vi anføre for ham saa mange Exempler af en eeneſte Auctore, deraf at giore med os den Stutning, at Cancellarii eller Notarii Udelukkelſe af Diplomatibus qvæſtionis er ikke et ringe Kiende-Tegn til, at de ere vægte og falſke Documenter.

creta subdolis machinationibus, falsis disputationibus, vel aliqvo modo irritaverit, Regiæ Nostræ Majestati rebellare certissime noverit, &c. Hvilket alt man ellers ved slige Concessionibus momentosis omhyggelig pleyede at tage i agt. Men om vi endskiønt ikke vilde ansee alt dette, som formeente smaae Ting: Saa blive vi dog alligevel bestyrket i vor Mistanke om dette Brev, naar vi ansee Stilen selv; Thi da hos alle Criticos, som have lagt Vind paa den Konst, at skille de ægte Tydske Diplomata fra de uægte, denne høystfornuftige Regel billig har det øverste Sted: at man først og fremmerst maae ansee et hvert Lands, Fyrstendoms og Provintzes, til hvis Nytte et Diploma skal være skrevet, Regierings Form og udvortes Tilstand, og siden nøye holde Diploma qvæstionis imod samme Staats Skikke og Love, i sin Indretning og Sammenhæng, samt Maade og Maneer, hvorledes det har passet sig paa de Tider: hvilket endnu nyeligen den ulignelige Benedictiner MARQVARDUS HERRGOTT T. I. Geneal. Diplom. Augustæ gentis Habsburgicæ proleg. I. f. 12. sq. med mange Beviiser og Exempler har oplyst: saa vil det snart viise sig, at den eenfoldige Concipist har havt saadanne Diplomata for Øyen, som vel i visse Maader kunde passe sig paa det Tydske Rige; men fordi Forskiellen imellem dette og Kongeriget Dannemark har været ham ubekiendt, har hand ikke kundet tage den i agt. Thi om end Danmark tusinde gange havde været det Tydske Rige nexu tributario vel clientelari underkastet: saa skal dog (I.) neppe nogen troe, at den Tydske Keyser derudi skulde have havt sine egne Exactores og Comites fisci. Sandelig saadan en forunderlig Indpass i de Lands-herlige Jura, som per clientelarem nexum vel solutionem tributi alligevel ikke kunde ophæves, er tilstrækkelig nok til at beviise, at de tvende Documenters Indhold er falsk og digtet. Ja lad være, Otto M. havde havt sine Comites & Exactores fisci i Danmark, hvilket dog, som for er erindret, er høyst urimeligt: Hvo skulde vel troe, at og Otto III. havde dem iligemaade? Efterdi under Ottonis II. Regiering den forhen benævnte store Revolution gik for sig i Danmark, hvorudi Sven Otto stødte sin Herr Fader, Kong

Ha-

Harald, fra Thronen. Jeg er vis derpaa, havde paa den Tiid været en Keyserlig Exactor fisci eller Comes i Dannmark, da havde hand heller skiult sig i en Afkrog, end strøbt efter en vitløftig Jurisdiction. Men nu læses ingensteds, at Kong Sven Otto paa nye er paafort Kriig af nogen Keyser Otto, og saaledes overvundet, at hanneun ved denne Leylighed necessitas recipiendi Exactorem Fisci vel Comitem de novo var bleven paalagt, og saaledes seer man, at den vanvittige Auctor til disse opdigtede Diplomata har været gandske ukyndig i de Tiders Historie, om hvilken hand taler. Dertil kommer endnu (II.) at den Lognere, som har smeddet disse Diplomata, vel erindrer noget om Aduocatis Episcopatuum & Ecclesiarum, foregivende, at de Biskoppelige Bønder stoede alleene under deres Jurisdiction, (r.) da jeg dog neppe troer, at nogensinde har været et Stift eller Closter i Dannmark, som har havt sig en Schutz-Schirm- eller Kasten-Voigt, som de kaldtes, over sig; Thi endskiont det blev sluttet paa Synodo Moguntinensi, c. 12. f. 50. at Kirkerne skulde gives Advocati, der skulde forsvare deres Jura, Gods og Formue, og i Rettergang, saa ofte de enten som rei eller actores havde noget at handle, fore Ordet for dem, paa det saa vel paa den eene Side Folkets Ondskab maatte hemmes, og de, som understode sig at legge deres roverske Hænder paa Kirkens og det Gud helligede Gods, desto mægtigere kunde afskrekkes, paa den anden Side de

(r.) Denne Tale Maade passer sig saa meget mindre paa disse Tider, som Biskopdommene i Dannmark endda ikke vare saa nøye afdeelte, at enhver kunde have sagt, hvad der horte til hans Stift, og endnu mindre, hvor vitt hans Jurisdiction in temporalibus strakte sig. Og er det gandske ikke rimeligt, at slig Afdeeling skulde være giort tilligere i Dannmark, end i Sverrig, i hvilket sidste Rige Biskopperne allerforst i det XIte Seculo ved den Anledning, da de geistlige Tiender bleve indforte, som og ved samme Tiid er skeet hos os, have bekommet deres sluttede Diœceser. Vi ville alleene høre *CLAUDII ERNHIELMS* Vidnesbyrd herom, *in Histor. Sueon. Gothorumque Ecclesiast. L. III. 22. 46 Videntur etiam hoc tempore* (sc. Seculo XI.) *definiri cœpisse Episcopatuum penes nos & vicinos populos limites, qvi huc usqve, ut Adamus docet, indistincti manserant. Recepta enim lege solvendi decimas, necesse fuit definire terminos, ut esset liqvidum, ex qvibus eas percipere deberet qvilibet. Qvod de diœcesibus dicimus, fieri postulabat necessitas & in paroeciis. Ante firmatam vero hic rem Christianam alia prorsus fuit regni & regionum in partes minores divisio.*

de kiere Klerker befries fra all Nærings Sorg og destobedre afvarte Guds-Tieneſten, eller, tydeliger at ſiae, maatte ſettes i Stand med dets ſtorre Roe at æde deres Brod: Saa tvivler jeg dog meget paa, at denne Vane nogensinde har været almindelig i den heele Christenhed. I det mindſte, hvis saa havde været, var det ikke troligt, at de første Biskopper i Dannmark skulde have været saa uhoflige, og udvalt sig en anden Advocatum og Forsvar, end deres Konge. I Særdeleshed da det ikke alleene var Geistligheden bekandt, at det just var denne Forstegrode iblant Kongerne, der har distingveret sig med at giore vel imod Kirken og dens hellige Forstandere, men end og, at siden en Advocatus maatte være en mægtig Mand, *qvi in illo Comitatu, in qvo Eccleſiæ ſunt, propriam & largam hæreditatem habeat*, for at være desto bedre skikket til at forsvare sin Kirke ab omni rapina & indebitis exactionibus, og uden dens Bekostning at nære sig af sit eget: saa er det ikke vel troligt, at man iblant de nys omvendte Danske skulde have fundet nogen anden, som bedre havde skikket sig til dette Embede. Derforuden vare jo de Tydske Kirker selv den Tiid ikke berettiget til at vælle sig Advocatos anderledes, end ex Conceſſione Regum, & in præſentia Comitis Cæſarei, og hvi skulde man da troe, at disse af Ottone M. nyelig stiftede Bispedomme skulde strax have bekymret sig om slige Jura, som hos de ældste og anseeligste Kirker vare et Tegn til en stor Distinction, og havde kundet udfalde til den nydobte Konges merkelige Fortrydelse. Havde det endelig været dem at giore om en udvortes og fremmed Protection, saa havde det jo været dem nok i den, som Keyser Otto ved sine Exactores fiſci, hvis slige have været til i Dannmark, havde kundet præstere; Men skulde Advocatus være en indfodt, hvo havde da vel været bedre skikket dertil, end Kong Harald selv? Dog jeg bliver endnu meere bestyrket i min Meening, at man i Dannmark aldrig har vidst af nogen Advocato Eccleſiæ at sige, end ogsaa derved, naar jeg anseer de Diplomata selv, som i flittige Mænds Samlinger af Danske Stiftelser og Closstere, giennmes, da

jeg

jeg iblant saa mange som jeg til den Ende har grandsket udi, ingen videre Fodspor har kundet finde, ja end ikke et eeneste Diploma, som kunde foreviise en Advocati Ratification, da det dog ellers horte til Advocati Embede, at acceptere og ratihabere de Donationer, Privilegia og Oblationer, som vare skeede til hans Kirke. Og hvo vil vel troe, at Biskopperne i Danmark strax ved deres første Fundation have havt deres egne Colonos og Subditos, over hvilke de kunde paastaae at exercere nogen Jurisdiction? Hvor meget meere rimeligt er det ikke, at de, som Arbeidere in Eccleſia plantanda, have maat leve af Almisser og piis Oblationibus? Var dog Jurisdictio Advocatorum i Tydskland endnu i det X. Seculo en rar Ting, og for Stifter og Closstere en tilstrekkelig Ræt, at deres Advocati kunde være nærværende in Comitum placitis ac mallis og forsvare deres og deres Colonorum Jura. Man overlegge disse Ting retsindig, og legge (III.) til med hvad Foye Diplomata af det X. Seculo holdes af de Lærde for fordægtige, som bære Titel af at være Erke-Bispens af Bremen. Thi endskiont Pave Nicolaus I. allereede har foreenet det Hamborgiske Bispe-Sæde med det Bremiske, saa har dog den Hamborgiske Kirke i lang Tiid beholdet Æren og Rangen som et Erke-Bispe-Sæde; saa at, om det end var vist, hvad vores *SAXO L. XI. f. 208.* skriver, at Adalbertus af Frygt for Kong Svend Estritson var flyet til Bremen, og at de Erke-Biskoppelige Rettigheder saaledes vare forflyttede til Bremen: saa burde dog Begyndelsen til det, at den Erke-Biskoppelige Værdighed er betaget Hamborgerne, henfores til det XI. Seculum. Man behage at tage dette nye Beviis i Overveyelse, og sige mig da, hvad man, i henseende til saa urimelige Expressioner, skal tænke om disse Diplomatibus? Ey at mælde, hvor usædvanlig (IV.) den Tale-Maade om Banno, (enten derved skal forstaaes alleene en vis Distrikt, eller Jurisdictio intra hunc districtum) maae have klinget i Danmark, da man formedelst den gandske anderledes beskafne forma regiminis & jurisdictionis, som fra Alders Tiid i dette Rige havde været brugelig, ikke engang havde forstaaet, hvad Keyseren med denne Banno Epi-

scopo concesso havde villet sige. Saa fortiener det ey mindre (V.) en særdeles Attention, at i Diplomate Ottonis III. ikke med et eneste Ord meldes om Ottonis I. foregaaende Diploma, da dog dette revera alleene stadfæster hiint, og har extenderet de Immuniteter og Friheder, der vare forleente Aarhuus, Ribe og Slesvigs Stift, ogsaa til Bispe Stolen i Odensee; i hvilke Tilfælde man ellers in privilegiis gik forsigtig til Verks, og pleyede i Cancellierne paa det noyeste at skille primas beneficiorum concessiones ab eorum confirmationibus; hvoraf man finder tvende merkelige Exempler i STAPHORSTS Hamburg. Kirchen-Historie P. I. p. 311., hvor denne selvsamme Keyser Otto confirmerer Stiftet Bremen nogle Friheder, og melder udtrykkelig: *Qvaliter vir venerabilis Adaldagus ad nos venit, secum deferens præcepta beatæ memoriæ avi nostri Ottonis & Ejus æqvivoci, genitoris nostri, Imperatorum videlicet Augustorum, in qvibus continebatur, qvomodo ipsi pro divino amore monasteriis in Ejus Episcopio consistentibus Imperialibus suis præceptionibus libertatem & tuitionem concesserint, rogavitqve Celsitudinem nostram, ut nos denuo nostra præceptione eadem monasteria & omnia illuc aspicientia confirmaremus.* Og i et andet Diplomate *ibid. p. 313.* heder det: *Super qva re prædictus venerabilis Archi Episcopus adiit Celsitudinem nostram, postulans hæc etiam nostra auctoritate roborari, cujus videlicet petitioni qvia nobis pia ac rationabilis visa est, maxime ob hoc, qvod piæ memoriæ genitorem Nostrum, Ottonem scilicet Imperatorem, hæc eadem suo præcepto firmasse cognovimus, &c.* Og maa ingen herhos tænke, at dette er ikkun en ringe Ting; saa er det hos Kiendere af Diplomatibus en afgiort Sag, at Cantzellierne i forrige Tider saaledes have været indrettede, at ikke den mindste Variatio in stylo Curiæ har kundet foretages. Saa tænke og ingen, at Adaldagus maaskee ey meere har kundet erindre sig Ottonis M. Diploma; thi dersom det nogensinde havde været til i Verden: saa var det ham jo selv, som 23 Aar for det sidste Diplomatis Udstædelse havde forhvervet det, og har hand kundet erindre sig ringere Ting, som Indholden af de næst benævnte tvende Diplomater hos STAPHORST er, saa er det ikke let at formode, at hand skulde have forgiet saa vigtig en Sag, som denne; ikke at tale

om,

om, at Stylus i de tvende Diplomatibus, saa vitt de fleeste Expressioner angaaer, er eet Slags, og det eene synes at være udskrevet efter det andet, følgelig denne Feil tydelig kand tillegges og imputeres denne Falsarii ignorantiæ & oscitantiæ. Ligesom (VI.) i sær ved Privilegio Ottonis III. ey en ringe suspicio falsitatis deraf kand tages, at Keyseren tvende gange betiener sig af den Expression: *In regni nostri partibus & finibus*, da hand ikke engang har kundet sige om et Tydsk Hertugdom eller Fyrstendom, som har havt sin egen Hertug, at det, som derudi blev anordnet, skeede in Ducatus vel Principatus sui partibus. Skal derfor Meeningen af disse Ord være denne, at Biskopperne af Slesvig, Ribe, Aarhuus og Odense maatte have den Rettighed i det heele Romerske Rige at kiøbe Jordegods: saa begriber jeg ikke, hvad det vil sige, saasom vel Ordines sacri, men ikke lettelig Biskopper pleyede at tilkiøbe sig noget i fremmede og langt fraliggende Lande, følgelig havde privilegium qvæstionis været dem til ingen Nytte. Men skal Meeningen være denne, at disse Biskopper skulde kunne kiøbe Jordegods i Dannmark, saa er den Expression *in omnibus Regni nostri partibus* (med al Ærbodighed at tale om Keyser Otto III.) i høyeste Maade latterlig, fordi Dannmark posito, sed non concesso, at det var taget til Lehn af Ottone M., dog ikke kunde kaldes Regnum Ottonis, i det jo Lehn-Kongen ikke dets mindre alleene burde og kunde heede Rex Daniæ, og Dominus directus ikke var beføyet in præjudicium Vasalli sui at tilstæde de under ham værende Biskopper slige Jura exorbitantia. Og dette samme er og at sige om disse Bispedømmers Indbyggere, hvilke Told-Friheden skienkes. Thi har denne Frihed skullet strække sig til Dannemarks Riges Grændser, havde man ikke nødig at sette de Ord til in Regni nostri finibus, hvilke ere hyperbolisk, fordi ingen de alieno maa være liberalis; Men skal de gaae paa det Tydske Rige: saa beviise de ingen Subjection, efterdi en Lands-Herre og kand fritage fremmede Undersaatter fra den ham tilkommende Told, og maatte maaskee i den henseende disse Stifters Indbyggere antage det utiliter og med største Taksigelse, om man vilde forunde dem

en fuldkommen Told-Frihed i det heele Tydske Rige. Dog kand man maaskee giette sig til, hvorledes denne Bedragere er gaaen til Værks i Ottonis III. Diplomate. Der findes nemlig hos *STAPHORST l. c. p. 313.* et Diploma af Keyser Ottone III. dateret Wigeldoshusen d. XVII. Kal. April. 988. og et andet af dato Wildeshusen d. 13. Kal. April. eod. anno, staaer sammesteds *p. 311.* men i LUNIGS Fortsetzung des *Spicilegii Ecclesiastici Tom. I.* Anhang *fol. 81.* finde vi det tredie Diploma af denne Ottone III. ligeledes de dato Wildeshusen d. XIII. Kal. April. da det synes mig rimeligt, at vores u ægte Diplomatis Auctor har maaskee havt disse for Oynene, og af samme udskrevet Titulaturen, Indictionen, annos regiminis, og dets lige; men paa det hand ey skulde feyle i dato, og dog paa ferst Gierning vorde anseet som en Falskner, saa har hand sadt sit paa d. XV. Kal. April. holdende hos sig selv qvasi re bene gesta derfor, at naar Keyseren har været den 16de og 20de Martii til Wildeshausen: saa skulde vel intet fornuftigt Menniske tvivle vaa, at hand jo ogsaa havde opholdt sig der den 18de ejusd. Men saa sneedigt som dette er opspundet: saa fordægtig synes det (Vil.) at denne Biskop Adaldagus i en Tiid af 5 Dage skulde have erholdet fire adskillige Keyserlige Friheds-Breve eller Benaadinger, og endnu meere utroligt, at hand som en ældgammel udlevet Mand, i det mindste af nogle og 90. Aar, (saasom hand den 28. April. næst efter er død i Bremen, efterat hand havde forestaaet sit Biskop-Embede i 52. Aar,) den Tiid endnu skulde have været saa frisk og rorig, at hand hver Dag kunde overlobe Keyseren til Wildeshausen med nye Supplikker og tiltrygle sig een Confirmationem privilegiorum og et Donations-Brev efter det andet. Ligesom man tydelig kand see hans Nærværelse ved det Keyserlige Hof af alle disse 4. Diplomatibus, om hvilke enhver, dog uden præjudice for os, har den Frihed at tænke, hvad ham selv lyster.

§. 26. Vi

§. 26.

Vi have altsaa formodentlig frembragt nogle Argumenter, hvoraf det rimelig kand sluttes, at denne skrøbelige Norkiep, til hvilken mange af de Tydske Herrer Publicister forgieves hælde sig, vel skal kunde omkastes, og bemerke ikkun endnu, ikke som et nyt Argumentum pro roboranda sententia nostra, endskiønt det og med Foye kunde tiene dertil, men alleene for at giøre Modstanderne disse tvende Diplomatum Urigtighed desto haandgribeligere, en kiendelig parachronismum, som Falskneren ved at smedde disse Diplomata, har begaaet. Thi det første indfalder vel i Kong Haralds Tiid, men det sidste i Kong Sven Otto hans Regiering, hvilken, som vi allereede tilforn have erindret, saafremt det den Tiid havde staaet i hans Magt, vel havde aldeles ødelagt Christendommen i Danmark; Og er det merkeligt, at det er dateret just i samme Aar, da Kong Sven Otto holdt allerverst Huus med de Christne i sit Rige. Thi saaledes skriver *CYPRÆUS in Annal. Episcop. Slesvicens. p. 75.* om den under ham sig reiste Forfølgelse: *Ao. DNI 988. magnam Christianorum in Dania persecutionem Sueno Rex exercuit, supplicibus Archi-Episcopus Legatis crebrisqve muneribus laborabat, qvatenus ferocem Regis animum mansuetum redderet Christianis. Qvibus ille reiectis in sua nimirum crudelitate & perfidia sævire non cessavit.* Og den gamle *AUCTOR historiæ Archi Episcoporum Bremensium f. 74. ap. LINDENBROG.* siger: *Novissimis Adaldagi temporibus Christianitas in Dania turbata est, & facta conspiratione abnegata;* Ikke mindre *HENRICUS WOLTERUS in Chronico Bremensi fol. 30. ap. MEIBOM. In ultimis diebus Adaldagi destructa fuit iterato Christianitas in Dacia, & omnes abnegabant fidem Christi exceptis paucis.* Til hvilke vi ville foye vores SAXONEM GRAMMATICUM, der siger om disse Tider: *Defuncto Rege Haraldo Sueno prosperam sibi in divina sævien.li occasionem venisse gavisus totam religionis stirpem a radice convulsit, eoqve auctore Dani susceptum divinitatis cultum repetita superstitione mutarunt.* Sandelig i saa blodig en Forfølgelse umager det Pavelige Cleriske, det maae ellers være saa gierigt, som det vil, sig ikke meget for et privilegium emendi agros, possessiones & prædia, eller om en Jurisdictionem in

Saa og pro ratione temporis ingenlunde passe til paa Danmark og samtmes statum publicum.

servos & colonos; men de Biskopper og Præster, som ellers ved deres hellige Embedes Forestaaelse har været vante til at tiene baade GUD og Mammon, ere meget meere betænkt paa, hvorledes de i Tide kand redde sig med Flugten, og sette deres Person i Sikkerhed: (s) de derimod, som have et redeligt og oprigtigt Hierte for GUD, dem lærer sandelig Anfægtningen paa saadan Tiid des noyere og alvorligere at agte vaa Ordet; hvilket Kirke-Historien langs igiennem til alle Tider kand viise, at Christi Kirke aldrig har været reenere, helligere, og meere befriet fra al Egennyttighed, end under udvortes Fienders Trængsel og Forfølgelse; thi dens Forstandere har lært i slige Omstændigheder med alle jordiske Tings Tilsidesettelse at tragte efter det eene nødvendige, nemlig Saliggiorelses Kundskab i Christo vor Frelsere. Dette maa og vel drages i Consideration, at i begge Diplomatibus mældes om Aarhuus Stift, da det dog for Adaldagi Død allereede igien var ophævet, som ikke alleene den benævnte *AUCTOR hiſtor.*

Archi-

(s) Exempel paa en saadan for Kors og Forfølgelse flyende Biskop finde vi i den Slesvigske Biskop Eggehardo, der under disse af GUD de Christne ved Kong Sven Ottonem tiisikkede Trængsler pakkede sig som fiareſt. Vel mælder hverken ADAMUS BREMENSIS eller CYRÆUS noget om ham, og ligeledes skal man forgieves lede efter hans Navn hos andre Skribentere, ikke desmindre tilkommer ham doa den Ære, iaien at nyde Plads i Catalogo over de Slesvigske Biskopper, saasom TANGMARUS PRESBYTER (en Skribent, der paa een og den samme Tiid har levet med ham,) *in vita S. Bernwardi Hildesheimenſis Eccleſiæ Epiſcopi ap. LEIBNIT. T. I. Script. Rer. Brunſvicenſ. c. 44.* kalder ham *honorabilem Eccleſiæ Sleſvicenſis Antiſtitem.* Som en Exulant holdte hand sig op hos Biskop Berwardo i Hildesheim, hvor hand blandede sig i de Stridigheder, i hvilke bemeldte Berwardus var geraaden med den Maynziske Erke-Biisp, angaaende Abbedissens af Gandersheim Indvielse. Hvorover den Maynziske Erke-Biisp blev gandske forbittret paa ham, og forekastede ham, hand skulde kun tage vare paa sin Kirke, og ikke befatte sig med fremmede ham uvedkommende Sager; men Eggehardus har herpaa undskyldet sig dermed, at hans Biskopsdomme var af Hedningerne igien bleven ødelagt. *ibid. c. 20.* heder det: *Adhæc incredibili furore Archi Epiſcopus ſuccenſus, torvo vultu ac minaci jubet, ut ſileat, nil ad ſe talium pertinere, ut propriam eccleſiam habeat, illam gubernet. Contra Ekkehardus, peccatis, inquit, agentibus TERMINI EPISCOPATUS MEI BARBARICA SUNT FERITATE DEPOPULATI, CIVITAS DESERTA, ECCLESIA DESOLATA, SEDEM NON HABEO.* Og er det at legge Merke til, at den exulerende Biskop har ikke taget sin Tilflugt hverken til det Keyserlige Hof, eller til sin Metropolitan, hvilket hand dog gandske vist havde giort, hvis de Tydske Keysere havde havt de mindste *jura Majeſtatis* i Dannemark.

Archi-Episcop. Bremens. f. 75. ap. LINDENBROG. udtrykkelig siger: *Post obitum Adaldagi tota regio Jutlandia in duos Episcopatus bipartita est, tertio apud Arhusen deficiente;* men *ADAMUS BREMENSIS* selv *L. II. c. 32.* bekræfter det totidem verbis. Saa meget rimeligere som nu det er, hvad *CYPRÆUS in Annal. Episcop. Slesvicens. p. 86.* fortæller om disse Tider, naar hand siger: *Verisimile est, cum nullæ possessiones aut proventus Episcopis attributi essent, & quod tempus persecutioni incumberet, plerosque* (hand taler vel alleene om de Slesvigske Biskopper, dog kand det ob identitatem rationis ogsaa med Foye ligeledes forstaaes om andre Danske Biskopper,) *quorum meminerunt historiæ in loca vicina & remota Evangelii propagandi & publicandi gratia missos esse, & nullas certas sedes habuisse.* Saa meget dets latterligere synes det da, naar man under saa grum en Christen Fiende vil paadigte Præster og Biskopper en stor Begierlighed efter skionne Privilegier; Det er ey heller troværdigt, at Kong Harald, der, som *TORFÆUS in trifol. histor. præfat. §. 2.* allereede har beviist, til de Tydske Keyseres Efterlignelse, og maaskee dem til Fortræd, skrev sig en Keyser af Dannemark, og om hvis Magt vi tilforn have hørt af CRANZIO, at hand af alle paagrendsende Fyrster er bleven æret og frygtet, at, siger jeg, denne Kong Harald skulde have taalt, at man fra Tydskland skikkede ham Exactores fisci og Comites paa Halsen. Har dog hand, Kong Harald, efter at hand havde antaget den Christelige Religion, endnu været saa mægtig og stor, at hand, som ADAMUS BREMENSIS udtrykkelig tilstaaer, har kunde foreskrive og paabyrde Friislænderne og Sachserne sine Love, hvorledes skulde man da formode af ham, at hand i sit Fæderne Rige skulde have eftergivet sit Jus autonomiæ i saaviit, at hand havde tilstædt Bisperne og Præsterne at giøre ham saa mærkelig Indpas i hans Høyhed. Sandelig man maatte være i Stand at troe alle absurde og eenfoldige Ting, dersom man vil længer sætte Troe til disse Diplomata, efter saa tydelige Beviiser paa de derudi indeholdne Urimeligheder. Slige Basseser kand alleene tillegges efterladne og dovne Regenter, men ikke en stor Konge, som vores Harald var. Ja lad være, at Kong Harald havde i sin Re-

Regierings Tiid, hvilket dog, som sagt, strider imod al fidem historicam, maattet taale Comites & Exactores fisci af Tydskland, hvo vil da, som i foregaaende §. allereede er meldt, troste sig til at beviise, at under Kong Sven Otto Regiering slige endnu skulde have været til i Dannmark? Lader os høre, til hvem addresserer den bængstede Biskop Adaldagus sin Bøn, for at udvirke de Christne en naadig Tolerantz i Dannmark? Til Comitem Teutonicum eller Exactorem fisci? Nej! Men det heder: *Archi-Episcopus supplicibus legatis crebrisqve muneribus laborabat, qvatenus ferocis Regis animum mansuetum redderet Christianis.* Havde der nu paa den Tiid været en Comes Imperatoris vel Exactor fisci i Dannmark, der kunde have erindret Kongen om hans Lehnbarhed og Underdanighed under det Tydske Rige: saa er det aldeles ikke troeligt, at hand ey skulde have antaget sig de betrængte Christne, og i det mindste truet Kongen, der saa ilde holdt Huus, saa længe med sin Keysers Magt, indtil denne havde stoppet ham Munden. Fremdeles er det ey heller troværdigt, at ingen Mandata dehortatoria og comminatoria fra det Keyserlige Hof skulde være skikket til Kongen; Thi hvilken Herre vilde vel legge Hænderne saa aldeles i Skiodet, naar hans Lehns-Mand eller Vasall foretager slige Excesser og søger at undrage sig fra al Underkastelse. Og paa det man ikke skal tænke, at maaskee denne af Kong Sven Otto mod de Christne opvakte Forfølgelse ikke haver været til Erke-Biskop Adaldagi Død, (der, som sagt, a. 988. een Maaned efter det sidste Diplomatis datum paafulgte,) saa behage man at høre, hvad *CYPRAEUS l. c. p. 76.* videre skriver derom: *Mortuo Adeldago Libentius Archi-Episcopus Bremensis Successor Legatis & Muneribus missis animum Sven-Ottonis crudelem & sangvinarium placare & Christianis æqviorem reddere conabatur, sed longe obstinatior erat, qvam ut de proposita sententia ac conatu persequendi Christianos eum monitiones & preces sacerdotum DEI abstrahere ac depellere possent.* Ja hvem dette *CYPRÆI* Vidnesbyrd ey anstaaer, hand høre *ADAMUM BREMENSEM L.II. c. 21.* som fortæller: *Hoc tempore* (scilicet Libentii Archi-Episcopi, *conf. L.II. c. 20.*) *cum magnam Suen Rex persecutionem fecisset Chri-*

Christianorum in Dania, fertur Archi-Episcopus supplicibus Legatis & crebris muneribus laboraſſe, ut ferocem Regis animum Christianis redderet manſuetum, quibus ille relictis in ſua crudelitate & perfidia ſævire cœpit. Hvortil vi endnu kunde føye *AUCTOREM INCERTUM hiſtoriæ Archi-Epiſcopor. Bremenſ. ap. LINDENBROG. f. 75.* ſom med ſelvſamme Ord fortæller den grumme Forfølgelſe, der under denne Erke-Biſkop Libentio yppedes af Kong Sven Otto imod de Chriſtne i Danmark.

§. 27.

Lader os derfor give Sandhed Æren, og ikke længer troe en Ting blot derfor, fordi andre have troet den, men lære af ſaa haandgribelige Ting, at diſſe Diplomata ere falſke, og ſammenſmurte af een i den Danſke Staats Indretning, Hiſtorie og Chronologie uforfaren Bremiſk Præſt eller Klerk. De af vores indfødte eller udenlandſke Lærde, der i blinde og uden videre Underſøgning have antaget dem for ſande og ægte, kunde med deres Anſeelſe intet ſkade os, efterdi Sandheden jo uimodſigelig iblant alle Folk maae henhøre til de Ting, der ved Uſucapionem eller Præſcriptionem temporis longiſſimi ingen Skade kand tage. Vi ere ſaa tilforladelig derom overbeviiſte, at vi i paakommende Tilfælde derom torde aflegge et Juramentum credulitatis, at Opmanden til diſſe Diplomata har været en Bremiſk Klerk eller Munk. Men vilde nogen her indvende og ſige, hvorfor denne Kludere juſt ſkal have været en Tydſk, og tilmed en Bremer? da ſvarer jeg, at det er jo bekiendt, at, efter at Chriſtendommen, eller rettere at ſige, Pavedommet havde begyndt at udbrede ſig i Danmark, og det heele Land allereede havde bekiendt ſig dertil, adſkillig Jalouſie har reiſt ſig imellem de Danſke og Tydſke, og de forſte ikke gierne længer vilde ſtaae under en udenlandſk Erke-Biſkop. Paven, der dets foruden i ſlige Ting, hvorved Kirkens udvortes Pomp befordres, ſom alletider ſkeer ved nye Erke-Biſpedommers eller Biſpe-Sæders Oprettelſe, let lader ſig bevæge, var redebon til at gratificere de Danſke der udi, at de i tilkommende Tider i deres Lande ſkulde have deres egen Erke-

Meget meere har, i Steden for Keyſeren, en Bremiſk Præſt til Auctor.

Biskop og Primatem, og deres Kirke-Sager ikke længer dirigeris af fremmede. Dette smertede Erke-Bispen til Bremen, som den der ikke alleene derved mistede mange Commoda og Indkomster, men kunde og let giøre sig den Regning, at ved saa mange anseelige Suffraganeorum Afgang vilde hans Auctoritæt faae et merkeligt Skaar. Denne nu anvendte yderste Flid, at formaae saavel Paven som de Danske, at denne Exemtion fra hans Stift ikke skulde skee. Imod de Danske kunde dette være en Hoved-Motiv, at man forte dem flittig til Gemyt, at de Bremiske Erke Bisper havde draget faderlig Omsorg for de Danske Kirker og Bispe-Sæder, og saa meget det havde staaet i deres Kræfter, procureret dem adskillige skionne Jura og Immunitæter. Her maatte nu fraus pia giøre det beste; derudover digtede man ufeilbarligen til samme Tider først de oven anforte Fabler om Keyser Henrici Aucupis Expedition i Danmark, om den ved Keyser Otto i dette Rige indforte Lehn-Rettighed, og tænkte saaledes snart ved gode, snart ved onde Forestillinger at bevæge de Danske, at de skulde forblive under Erke-Bispens Stift, og vel endelig befordre Sagen til Rettergang, hvorudi man ikke ville overlade Paven alleene Paakiendelsen, men vel og forlange Keyserens Skion; ja endelig kunde begynde en retfærdig Krig. Af saadant et Hierte synes mig disse Diplomata at have Oprindelsen. Og da endelig den længe i Gierde værende Erke-Stiftets Oprettelse til Lund under Pave Paschali II. a. 1106. er gaaen for sig; *STAPHORST l.c.p. 524.* men *ADAMUS BREMENSIS,* der i sin *historia Ecclesiastica L. II. c. 2.* bruger disse Ord: *Servantur in Bremensi Ecclesia præcepta Regis, quæ signant, Ottonem Regem in sua ditione Regnum Danicum tenuisse, adeo ut etiam Episcopatus ille dotaverit,* som man kand lære af dette hans Verk *L. III. c. 5.* a. 1077. er bleven Canonicus i Bremen: saa skulde jeg neste troe, at kort for hans, *ADAMI BREMENSIS* Tider, disse Løgn-Breve ogsaa ere skrevne, hvilke hand, som en god eenfoldig, og i Critiqven uforfaren Mand, saa slet hen har antaget for fuldvigtige. Slige Breves Paafund var ogsaa meget lettere, som den, et Par Aar forhen værende, Biskop Adalbertus

var

var en Mand, der var god for at udøve al optænkelig Ondskab, hvorfor og *BRUNO in hiſtoria bélli Saxonici fol. 102.* kalder ham *falſum & fallentem Epiſcopum;* Men *LAMBERTUS SCHAFFNABURGENSIS ad a. 1065. fol. 707. virum peſſimæ in populo exiſtimationis, qvi viam virtutum non habebat,* og andre troeværdige Skribenter have i deres Hiſtorie-Bøger skrevet endnu slettere om ham. Thi da denne ærgierige Mand var fac totum ved det Keyserlige Hof, og, naar man undtager en kort Disgrace, indtil hans a. 1072. paafulgte Endeligt, stod hos Keyser Henrich den IV. i saa stoer Anseelse, at *ADAMUS BREMENSIS L. IV. c. 24.* tillegger hans Auctoritæt det Navn af *vice dominatus;* men *LAMBERTUS SCHAENABURGENSIS ad a. 1072. f. 739.* gior den saa stor, at hand betiener sig af disse Ord: *Qvod ſolus Rege fruereturr, receptus non modo in gratiam & familiaritatem, ſed pene in Regni conſortium & omnium, qvæ publice vel privatim agenda erant, ſocietatem;* Hvo vil da vel undre paa, at en ærkeslos Munk, har, for at behage saa stor en Prælat, hvilken alle Ting stode til Tieneste, turpi obſeqvio skærpet sin Pen til at udkaste et og andet falsk Diploma, saa snart hand har eragtet slig Hierne-Spind tienlig til at forvare sit Erke-Stift mod Erke-Stiftets Oprettelse i Lund til hans Erke-Stifts befrygtelige Præjudiz.

§. 28.

Vi kunde nu træde til et nyt Argument, hvis vi ikke erindrede os, at CARPZOU paa det oven til §. 2. allegerte Sted vil indbilde Folk, at Keyser Otto II. har citeret Kong Harald i Danmark paa en Rigsdag til Alstedt i Thüringen, og at denne Konge samme Tiid ikke alleene godvillig er kommen til stæde, men har og erklæret sig til Underdanighed mod det Tydske Rige og en Tributs Erleggelse. Det vil altsaa giøres nødig i mueligste Korthed at svare paa dette gandske kraftesløse Argument, hvilket kand skee saa meget lettere, som CARPZOU ved at nævne sin Auctor, af hvilken hand har taget denne Relation, har sparet os den store Umag med vitløftig Eftersogning: Nemlig den Mand, af hvilken CARPZOU her har la-

Beviis, at Kong Harald aldrig har været paa den Tydske Riigs-Dag til Alstedt.

det sig forlede, er SPANGENBERG in der Mansfeldisch. Chronick. c. 146. Alleene vi, hvad os anlanger, havde heller ønsket, at i det mindste CARPZOU, den i de borgerlige Rettergangs Sager saa meget ovede CARPZOU, ikke havde brugt dette Argument, at vi ikke til vores hæderlige Laugs- og Amts-Brødres Beskæmmelse maatte aabenbare en Efterladenhed, der pleyer at være Juristerne, som stedse omgaaes med Processer, meere vedhængende, end alle andre Folk. Der er nemlig intet fornuftigere end den Rettens Regel, som man i de Juristiske Skoler pleyer at indprædike Dupondiis eller Sinkerne: *Incivile est nisi tota lege perspecta una ejus particula proposita judicare vel respondere.* Den Romerske Lovbog selv gior af denne meget viise Regel en Lov, der taaler ingen Undtagelse, l. 24. ff. de LL. og dog alligevel er det fast en u-imodsigelig Sandhed, at Juristerne allermeest pleye at overile sig; Man kand let overtale dem til at troe noget paa det Fundament, fordi det troes af andre: Man har tillagt Præjudiciis en Auctoritæt in foro ikke af anden Aarsag, end fordi man bona fide antager det, tænkende, at andre, som have dømt for os i en Sag, have nok umaget sig paa det noyeste at undersøge, om en thesis er sand eller falsk? om Sagen, der tvistes om, er ret eller uret? Derover ere allegata snart ingensteds overflødigere, end hos Juristerne, men og tillige aldrig urigtigere, end hos samme. Vi kunde outrere denne Klage endnu videre, hvis her var Sted dertil, og vi ikke meget meere havde giort denne Digression fornemmelig i den henseende, for at vise, at CARPZOU har anført noget, som hand ikke havde læst. Hans Ord ere: *Rex Daniæ Haraldus ab Ottone II. Imperatore Alstedum in Thuringiam ad Comitia vocatus comparuit, seqve fidum imperio & tributa promisit;* Og dette skal SPANGENBERG l. c. sige. SPANGENBERGS Ord derimod lyde saaledes: Mittlerweile (da nemlig Keyser Otto II. havde at bestille med hans Farbroder Hertug Heinrich i Bayern, som disputerede ham den Keyserlige Throne,) ist König Harald zu Dännemarck, (enten som en Allieret af Hertug Heinrich i Bayren, eller for at fiske i de rorte Vande, og ved den Leilighed at hevne sig

paa

paa de Tydske for det uretfærdige Overfald Danmark var skeet af Ottone M.) wider die Sachsen an der Elbe gezogen, denen der Keyser mit Heeres Macht begegnet, und einen solchen Ernst sehen lassen, daß der König sich darob dermassen entsetzet, daß er Frieden begehrt, grosse Geschencke gegeben und jährlichen Tribut zugesagt, auch derenthalben seinen Sohn um mehreres Vertrauens willen zum Geissel eingestellet, a. 974. und im Herbst dieses 974. Jahres hat Kayser Otto einen Reichs-Tag zu Allstedt gehalten, da Er unter andern dem Stiffr Merseburg etliche Gehöltze zugeeignet. Hvorledes kand nu CARPZOU sige, at SPANGENBERG forsikrer, at Kong Harald har været nærværende paa Rigs-Dagen? da dog SPANGENBERG intet videre siger, end at Rigs-Dagen er holdet i samme Aar, i hvilket Otto II. haver erholdet den formeente Seyer over Kong Harald; om hvilken vi dog allereede af en gandske anden Skribent, end SPANGENBERG og hans liige nyere Auctores ere, nemlig af den gamle DITMARO have beviist, at det har været en heel maadelig og saadan en Seyer, paa hvilken man umuelig kand grunde en Lehnbarhed. Alleene endskiont SPANGENBERG tusinde gange havde bekræftet det, at Kong Harald havde været paa Rigs-Dagen til Allstedt, hvad kunde det beviise? Kunde man ikke her med Skiel spørge *CARPZOUIUM: Ubi manet judicium?* En Mand, der saa længe har siddet i Retten, som *CARPZOUIUS*, og forfattet saa mange Interlocute super habilitate vel inhabilitate testium, kand vel vide, at SPANGENBERG, som anno 1572. har skrevet sin Chronik, ey kunde aflegge et lovskikket Vidnesbyrd om en Ting, der skal være skeet a. 974. og altsaa 598. Aar tilforn. Dog dette maae være nok, ne juste indignatus hanc probandi rationem aliqvid gravius in CARPZOUIUM dicam.

§. 29.

Saa og Otto III. ingen Krig har fort videre mod Danmark.

Saa lidet nu Danmark saaledes under den Tydske Konge Henrich Fuglefængeren er bleven berovet qvasi possessione libertatis suæ naturalis; Ligesaa lidet har dette Rige tabt end det mindste af sin ældgamle Magt, naturlige Frihed og vel forhvervede Anseelse ved Ottonum Vaaben. Enten det er sandt eller falskt, hvad DITMARUS i almindelighed in prologo L. I. Annal. f. 323. siger om de Sachsiske Keysere:

Horum temporibus regnum velut ardua cedrus
Enituit nostrum, longe lateqve timendum;

Saa tage vi i Danmark os ikke noget deraf; thi det kand være os nok, at de Tydske Keysere ikke den Tiid have været i Stand til, at tilvinde sig noget af dette mægtige Rige. Om de følgende Tider tilstaaer *CONRINGIUS* selv l. c. §. 9. *Perverosimile est, non multo post excussam iterum a Danis Germaniæ reverentiam esse; cum primis, ubi Sueno Rex regno auito restitutus eo potentiæ excrevit, ut classe Angliam sibi subiicere non dubitaret;* Og *DITMARUS* siger os *L. 3. fol. 53.* udtrykkelig, at de Danske strax efter Ottonis III. Død, igien have nedbrudt den Stad, som Keyser Otto II. efter hans oven til fortalte Expedition i Danmark havde bygt. Ja hvo som hos *ADAMUM BREMENSEM L. II. c. 22. 23. & 24.* og nest benævnte *DITMARUM L. IV. p. 60.* ikkun efterlæser, hvad Skrek de Danskes Indfald, hvorom Historici mælde under de Ascomanners Navn, have Tiid efter anden foraarsaget i Friisland og Sachsen, den kand let overtydes, at man paa den Tiid i Tydskland ikke har giort sig Tanke om den Danske Crones Underkastelse, men haver takket Gud, naar disse ikkun vilde forunde de Tydske Grendsers Indbyggere Fred og Roe. Og endskiont denne *ADAMUS L. II. c. 30.* i almindelighed mælder om Keyser Ottone, der a. 1002. døde i hans blomstrende Alder, at hand og har undertvunget de Danske: *Fortissimus Otto Imperator, qvi jam DANOS, Slauos, itemqve Francos & Italos domuerat, cum jam tertio victor Romam intrasset, immatura morte præventus occubuit:* Og alle-

reede

allerede tilforn L. II. c. 27. vil indbilde os, at det er skeet til Erici Victorioſi Tider, at denne Keyſer har vundet Seyer over de Danſke: *Qvod vero cum Ottone III. pugnaverit & victus ſit* (Ericus) *Rex* (Sueno, a qvo Adamus pleraqve ſua ſe hauſiſſe tradit,) *tacuit, ſed ab aliis audivi:* Saa veed dog ikke en eeneſte anden Tydſk Skribent noget om en ſærdeles Krig, ſom Keyſer Otto III. ſkulde have fort med de Danſke, og er det meget troligt, at denne Hiſtorici Ord ſkal forſtaaes, ikke saa meget om en Seyer, den Keyſer Otto III. ſkulde have vundet over den heele Danſke Nation, ſom heller om nogle ſmaa Fordeele, ſom maaſkee een eller anden Hertug og Feldherre i Tydſkland i hans Regierings-Tiid have har over Aſkomannerne.

§. 30.

Komme vi nu endelig til Canuti M. Tider; saa vil CONRINGIUS vel ikke nægte, at Danmark da har været frie fra al nexu med det Tydske Rige, og har kundet roſe ſig af en fuldkommen Independenz; Allene efter ſin vedtagne falſke hypotheſin, vil hand indbilde os, at dette bør tilſkrives Keyſer Conradi Salici Generoſité, og at denne Fyrſte Kong Knud til Behag ikke alleene har ſepareret Marggrevſkabet Slesvig fra det Tydſke Riges Corpore og ſkenket det til Dannmark, men ogſaa renunceret paa alle de Rettigheder, ſom, i henſeende til Kongeriget Danmark, havde fra Keyſer Ottonis M. Tider tilhørt det Tydſke Rige. Nu var det vel at ønſke, at nogen vilde underrette os, hvorledes Marggrevſkabet Slesvig, ſom vi endnu for nærværende Tiid anſee ſom et non ens udi Hiſtorien, paa den Tiid har kundet komme til Dannmark, paa det vi dets ſnarere kunde være i Stand til at priſe Keyſer Conradi Salici Generoſité med vedbørlig Berømmelſe, ſaaſom vi holde derfor, at det viſſelig er billigt, at redde ſligt et factum fra Forglemmelſe. Men vi ville med al Oprigtighed her igien fremſætte, hvad vi troe; Nemlig, saa meget er ſom en unegtelig Sandhed bekant, at der har været et noye Venſkab imellem de twende Monarcher Canutum M. og Conradum Salicum.

Om Keyſer Conrad har forøget Kong Knud Marggrevſkabet Slesvig?

Ca-

Canutus M. var just i Rom tilstæde, da Conradus Salicus a. 1027. paa Paaske-Dag blev cronet af Pave Johanne XIX. ja, det som meere ere, *WIPPO* siger end, at hand giorde Keyseren den Ære, og førte ham hiem efter Croningen. *In vita Conradi f. 433. ap. Pistor. His ita peractis in duorum Regum præsentia Rudolfi Regis Burgundiæ & Cnutonis Regis Anglorum divino officio finito Imperator duorum Regum medius ad cubiculum suum honorifice ductus est.* (t.) Og dersom vi tør troe *ADAMO BREMENSI*, saa har end denne store Kong Knud giort Keyseren Selskab paa hans Reise til Rom; thi *L. II. c. 44. hist. Eccleſiast.* staaer udtrykkelig: *Conradus Imperator Regio fastu Italiam ingressus est ad faciendam Regno justitiam, Knut Regem itineris sui habens comitem.* Men det maa dermed være hvordan det vil; saa er dog saa meget vist, at Keyseren har ved denne Leylighed overmaade meget careſſeret denne mægtige Konge. Vi gior best, at vi fortælle de ham beviiste Careſſer med hans egne Ord; Thi saaledes skriver hand i et Brev til sine Engelænder, hvilket vores *PONTANUS in histor. Rer. Danic. f. 156.* og *CYTRÆUS in Annal. Episcop. Slesvicens. p. 87.* have indført, af *WILHELMO MALMESBURIENSI L. II. de gest. Anglor. Reg. c. 9.* og *INGULFO p. 893. Sit vobis notum, qvia magna congregatio nobilium in ipsa solennitate Paschali* (Romæ) *cum Domino Papa Johanne & Imperatore Conrado erat, scilicet omnes Principes gentium a monte Gargano usqve ad istud proximum mare, qvi omnes me & honorifice suscepere & magnificis donis honoravere. Maxime autem ab Imperatore donis variis & muneribus honoratus sum, tam in vasis aureis & argenteis, qvam in palliis & vestibus valde pretiosis &c.* Man veed og en Deel af de bevægende Aarsager, hvorfore Keyser Conradus saa meget har smigret for Kong Knud; fordi det nemlig da, eller dog stækket tilforn, var skeet, at hand formedelst den Bremiske Erke-Biskop Unwanum havde ladet anholde om den Danske Prinzesse Cunihildin eller Cunigunde til Gemahl for hans Printz Henrich, der

(t) Det er forligen at undre paa, at de Tydske Herrer Publiciister ikke meere exaggererer denne Passage, og giøre et nyt signum submissionis af den Tieneste, som Kong Knud i saa Maader beviiste Keyseren.

der blev Keyser efter ham. (u.) *CHRONOGRAPHUS SAXO, ad a. 1026. p. 239.* beretter os dette, naar hand siger: *Conradus Henrico filiam Cnud Regis Danorum mediante Unwano Bremensi Archi-Episcopo depoſcit uxorem.* Hvilket og *ADAMUS BREMENSIS* bifalder med disse Ord: (Conradus) *cum Rege Anglorum ſive Danorum mediante Archi-Episcopo Unwano pacem fecit, cujus & filiam ſuo filio depoſcens uxorem dedit ei civitatem Sliaswick cum Marchia, qvæ trans Eydoram eſt in fœdus amicitiæ. L. II. c. 39. fol. 27. ap. LINDENBROG.* (x.) Saa var og dets uden Canutus M. saa mægtig en Konge, at *ADAMUS BREMENSIS L. II. c. 47.* kalder ham *Regem potentia trium Regnorum Barbaris gentibus valde terribilem,* og Keyser Conrado syntes hans Venskab at være saa magtpaa-

(u.) At altsaa Keyser Henrici III. første Gemahl, Princesse Cunilde eller Cunhildis har været Kong Canuti M. af Danmark Daatter, er uden Modsigelse vist. Men endskiønt hun allerede a. 1026. blev forlovet med denne hendes Gemahl: saa holdte de dog, efterdi Prinzen da ikkun var 9. Aar gammel, ikke Bilager, førend a. 1036. til Nimwegen, som *WIPPO f. 440.* og *HERMANNUS CONTRACTUS in Chron. f. 322. ap. URSTISIUM* vidne, hvor hende vederfoer den Ære, at hun blev cronet, som *Annales Hildesheimenſes ad a. 1036. f. 728 ap. LEIBNIT.* bekræfte: *Imperator Pentecoſten nativitatemqve S. Johannis Niumago peregit, & ibi filio Imperatoris Henrico Regi venit Regina, Cunibilt nomine, qvæ ibidem in natali Apoſtolorum regalem coronam accepit,* hvilket ellers ikke pleyede at skee med Romerske Dronninger. Saa blev ogsaa ved denne Leylighed hendes Navn Cunilda eller Cunhildis, fordi det maaskee syntes de Tydske noget ubevandt, forandret, og giort Cunigunda, deraf; som atter de næst benævnte *Annales Hildesheimenſes l. c.* udtrykkelig sige: *Mutato nomine in benedictione Cunigund dicta eſt;* saa at *VELLEIUS* gior *CONRADO URSPERGENSI* Uret, naar hand *in not. ad Adam. Bremenſ. L. II. c. 47.* beskylder ham, at hand ey har beholdt Navnet Gunild, og falskelig kaldet hende Cunigundam. Men saa vist som dette er, saa vist er det, hvad man gemeenlig foregiver om hendes umilde Skiæbne i Egteskabet, at nemlig Keyseren hendes Gemahl, af en utidig Jalousie, saa heftig har stodt hende for Hovedet, at hun maaskee frivillig har skilt sig fra ham, og ey meere søgt Egte-Seng med ham. Hverken WIPPO eller *Annales Hildesheimenſes* melde et eeneste Ord om denne Omstændighed, og alligevel staaer det tydelig i hendes Grav-Skrift, som efter AUBERT. MIRAEI Vidnesbyrd *in notit. Eccleſ. Belgii. c. 37. T. Iopp. edit. Foppenſii f. 661.* i følgende Ord forfattet er at læse i S. Donatiani Kirke til Brygge i Flandern: *Nobiliſſimæ Auguſtæ Dominæ Cunildæ, Canuti Angliæ, Daniæmarciæ, Norwegiæ & Sueciæ Regis filiæ, Imperatoris Henrici Nigri Laudatiſſimæ Conjugi, poſt acceptam graviſſimam a marito injuriam hoc in caſtello religioſe viventi & anno Domini 1042. XII. Kalendas Septembris defunctæ hoc monumentum Eccleſia, cui perqvam erat munifica, erexit.* Men da *HERMANNUS CONTRACTUS* refererer hendes Dods-Aar ad a. 1038. og tillige positive melder, at hun er død ikke til Brygge, men i Italien, saa understaae vi os ikke at antage dette Epitaphium for gyldigt.

(x.) Denne Passage findes ikke saa fuldstændig i VELLEII Edition, hvorfore vi præcise have allegeret Editionem Lindenbrogianam.

liggende, at hand, for at erlange samme, føyede Kongen i alle Stykker, som vi af adskillige Steder af det oven citerte Brev kunde bemerke, da det iblant andet een steds udi samme heder: *Cuncta, quæ a Domino Papa & ab Imperatore - - pro meæ gentis utilitate postulabam, libenter annuerunt, & concessa etiam sacramento firmarunt.* Men af alt dette kand ikke beviises, at Keyseren og for denne mægtige Fyrstes Venskabs skyld har opoffret Marggrevskabet Slesvig. Ikke en eeneste gammel Skribent veed et Ord deraf at sige, uden alleene *ADAMUS BREMENSIS*, hvis Ord vi vel kort tilforn have anfort, men vi lade os aldrig overtale til at lade dem gielde for et dygtigt Beviis, fordi hans historia Eccleſiaſtica er over 50. Aar yngre end denne foregivne Foræring. Derimod tier *WIPPO* gandske stille, som dog var Capellan ved Keysers Conradi Salici Hof, og udforligst har beskrevet hans Levnets-Løb, samt vores SAXO GRAMMATICUS, hvilken vi billig have at ansee som en Hoved-Skribent i vores Danske Historie, og Herr Hof-Raad von *GOEBEL* selv kand ikke nok forundre sig over, hvoraf disse Historicorum Taushed om saa merkelig en Cession maae være kommen, da de dog have giort Erindring om Ting af langt mindre Betydenhed, ey heller have glemt den Kongelige Printz-sses Cunigundæ ommældte Giftermaal med den Keyserlige Printz Henrich. Alleene en ægte Sandhedens Efterforskere kand let finde sig udi *WIPPONIS* og *SAXONIS GRAMMATICI* Taushed, nemlig non entis nullæ dantur operationes. Et Marggrevskab Slesvig der skulde have været een det Tydske Rige tilhorende Grendse-Fæstning, har, som vi allereede have anfort, aldrig existeret in rerum natura, og altsaa har samme ikke heller kundet gives Kong Knud i Danmark tilbage af Keyser Conrad; følgelig har og ingen oprigtig Skribent, hvilken Kierligheden til Sandhed har ligget saa nær om Hiertet, som *WIPPONI*, kundet skrive eller fortælle noget om slig Foræring; Men hos den arme *ADAMUM BREMENSEM* og *CHRONOGRAPHUM SAXONEM*, der uden videre Betænkning har skrevet ud efter ham, har den Regel rigtig troffet ind: Posito uno absurdo, ponuntur plura; Thi da denne først saa let har ladet sig indbilde, at Kong Henricus

cus Auceps havde ladet oprette et Marggrevskab til Slesvig imod de Danske, og dog nu saae, at denne considerable Stad ikke var i de Tydskes, men de Danskes Hænder: saa vidste hand ikke at finde reede derudi, hvoraf denne Forandring havde sin Oprindelse, og lod sig derfor med slig Lettroenhed indbilde, at slig en Forøring maatte være skeet paa den Tydske Keysers Side; følgelig er den eene Relation ligesaa god som den anden, og den gode *ADAMO BREMENSI* bundet noget paa Ærmet paa samme Maade, som hand dermed igien har bedraget andre; Saasom og denne Forøring sandelig strider mod alt Skin af Sandhed; (y.) Thi man maae giøre Marggrevskabet Slesvig saa lidet, som man allermeest vil: saa er det dog, saa snart det er en Grendse-Fæstning, ustridig vist, at Konger ikke pleye at bortskenke sligt: Og da man i Dannmark havde

(y.) Næsten alle Tydske Skribentere ere ihen henseende ilde tilfreds med Keyser Conrado Salico, og den lærde Herr Professor KÖHLER i Gottingen, der billig med største Høyagtelse fortiener at kaldes en særdeles Prydelse for Tydskland, kand ikke bare sig i hans Reichs-Historie p. 116. for den Sags skyld at udbryde i denne Klage: Man rechnet unter dieses Kayſers Staats-Fehler, daß Er die Marggravschafft Schleswig, welche anzulegen seinen Vorfahren so viel Blut gekostet hatte, a. 1036. dem König Cnut in Dännemarck, als Er dessen Tochter mit seinem Printzen Heinrich vermählte, abgetreten, und dadurch Teutschland um eine so vortrefliche Vormaur gebracht habe. Hr. *D. GOTFRIED LANGE* i hans Einleitung zu denen Geschichten und daraus fließenden *Jure Publico* des H. R. R. *L. III. Sect.* 7. §. 7. kalder det eine unzeitige Freygebigkeit, davon das Reich schlechten Nutzen gehabt. Ligeledes skriver Hr Hof-Raad *GLAFFEY* i hans *Historia Germaniæ Polemica c. 10. thes.* 8. at dette Factum er geraadet zu nicht geringer Schmählerung des Teutschen Keyserthums. Hvorudover da ogsaa den lærde Forfatter af de Anmerkninger over CONRING, Hr. Hof-Raad von GÖBEL, som en god Patriot, har holdet derfor, at Sagen ey endnu var saa reent afgiort, om Keyseren uden Ständernes Bevilgning har kundet afhændige eller forkomme noget af *Patrimonio imperii*, og følgelig bortgive et Land, som fordum havde kostet den Tydske Nation saa meget Blod at *maintenere*, og Herr Cantzler von LUDWIG har i hans Rechtlichen Erläuterung der Reichs-Historie p. 112. positive giort den Anmerkning: at Rigs Ständerne ikke ubillig klagede derover, fordi Keyseren ey tilkommer *Jus alienandi*. Imidlertid havde dette kundet skee *salvo nexu feudali*, at Kongen i Dannmark saavel i henseende til hans Rige som Marggrevskabet var bleven en Vasall af det Tydske Rige. Men hvor unyttige alle disse Critiquer ere, kand en upartiisk læser gribe med Hænderne; og haabe vi at denne Tradition i tilkommende Tider ogsaa af den Tydske Rigs-Historie og Jure publico skal blive udslettet, efterdi de gamle Tydske Keysere beholde endda Høyhed nok til overs, at de ey behøve at bygge deres Fædernelands Ansees og Magt paa saa falske Stylter.

havt störste Aarsag til at glæde sig ved denne Forœring, i sær saasom efter *ADAMI BREMENSIS* og bemeldte *CHRONOGRAPHI SAXONIS* Tilstaaelse Marggrevskabet Slesvig fra den Tiid af stændig er forblevet under Dannmarkes Crones Over-Herredomme: saa havde man uden Tvivl paa det omhyggeligste hos os om ikke giemt Originalen af dette Gave-Brev, dog ikke holdt Sagen saa skiult, at *SAXO*, som formedelst den store Biskop Absolons Hielp har af de Kongelige Archiver faaet de vigtigste Efterretninger til Eftersyn, ikke skulde have bekommet nogen Kundskab derom. Overalt seer man letteligt, naar man igiennemlæser den forberörte Epistel, at Kong Knud maae have været en overmaade stor Politicus, og da hand derudi udtrykkelig mælder, at hand samme Tiid har ladet sig med Eed bekræfte, alt hvad hand havde aftalt med Paven og Keyseren til sit Folkes Beste, *conceſſa etiam ſacramento firmarunt ſub teſtimonio qvatuor Archi-Epiſcoporum & innumeræ multitudinis Ducum & Nobilium qvi aderant:* Saa kand vel ingen tvivle derpaa, at hand ikke ogsaa paa samme Maade havde ladet sig slig en Conceſſion, hvis den nogensinde var skeet, confirmere. Saa at det er höyst eenfoldigt, at tilskrive et Lands Besiddelse, der aldrig har været skilt fra Dannmark, de Tydske Keyseres Gavmildhed, og de Tydske Skribentere, som derfor tale ilde om Keyser Conrado Salico, ere efter al Billighed skyldige, at giøre denne store Fyrstes Aske en

Æres-Erklæring og Afbigt.

(Fortsættelsen folger i den II. Tomo.)

Pro nota: Det er skeet ved Forseelse, at den Marpurgiske Jurist *REGNERI SIXTINI Op. de Regalibus §. 1. in not b.* af os er anfört, da det *ad §. 2. not. d.* henhörer; hvilken Uagtsomhed den retsindige Læser ombedes, at holde os til gode.

B. M.

Forsøg
til en videre Oplysning
om
Erkebisp ESKILDS
Stamme og Blod-Forvandtskab.

Eskild fordum Bisp udi Roeskild, og siden Erkebisp i Lund, har baade været af saa anseelig en Stamme, og saa mangfoldig havt Haand med udi de fleste, saavel Geistlige, som verdslige Sager, fra Kong Erich Emunds Tiid af indtil Kong Waldemar den Stores Regiering, at næsten alle Danske Historier, som ikke alt for loslige findes skrevne, tillige jævnligen melder om forbenævnte Eskilds Slægt, Hændelser og Bedrifter. Men hvor ofte end derom mældes, saa kand man dog ikke nægte, at der jo endnu den Dag i dag er, ey allene savnes en og anden merkelig Omstændighed udi denne saa navnkundige Erkebispes Liv og Levnet; men endog iblant de Efterretninger, som overalt ere bekiendte, adskilligt findes, som baade burde, og ved idelig Fliid kunde sættes i et større Lys, end hidindtil er skeet.

Iblant andet er Haus Blod-Forvandtskab og Stamme, som visselig var en af de anseeligste paa de Tider, et tilstrekkeligt Bevis herpaa, og eftersom jeg fornemmelig der af har tagen Anledning, ved denne Prøve at giore et Forsøg, om, og hvor vidt det maatte lykkes, at rette og forøge Fædernelandets Historie udi dette Stykke: Saa haaber jeg, at, siden jeg derfor lidet eller intet rører ved de Ting, som tilforne noksom ere bekiendte, uden saa vidt det er fornoden, til at oplyse andre ikke saa bekiendte Omstændigheder, dette mig ikke meere skal legges til Last, end at jeg, hvor det ikke haver været mig mueligt, at udfinde gandske klare og aabenbare Sandheder, har

maatt noyes med, at oplede det, som synes riimeligst og med Sandhed meest overeenstemmende.

Næsten alle vore Skribentere komme derudi overens, at forbenævnte Eskilds Formand, den første Nordiske Erkebisp Adzer, tillige haver været hans Farbroder, og er det saa meget desmindre at tvivle paa, som ey allene en gammel Fundatz, hvorom jeg agter siden videre at handle, klarligen herudi samtykker, men endogsaa Saxo selv p. 250. det samme saa godt som bekræfter, sigendes, at imellem forbenævnte Adzer og denne Eskild var det nærmeste Blodforvandskab. Naar dette nu sættes saaledes til en fast Grund, saa kand man end ydermeere deraf med samme Sikkerhed slutte, at, saasom Sveno Aggonis Leg. Castrens. Canuti M. c. XI. p. m. 181. udtrykkeligen vidner, at Erkebisp Adzers Fader var Svend Truidsson, saa maae den selvsamme hæderlige Mand, som udi sin Tiid blev regnet iblant de fornemste Hovdinger udi Riget, have været Eskilds Farfader. Endnu videre er det ligesaa u-ryggeligt og u-imodsigeligt, at forommældte Svend Truidsson har havt tvende Boglærde og tree Verdslige, følgelig overalt, fem Sonner, hvilke Sveno Aggonis, enhver i sær, ved sit Navn, opregner, nemlig Adzer Erkebisp i Lund, Svend Bisp udi Viborg, Eskild, Aage og Christiern, som alle tree vare navnkundige Hovidsmænd allerede udi K. Nielsis Regierings-tiid. Altsaa kommer det til Slutning alleniste an paa Hoved-Spørsmaalet: Hvilken af disse Svend Truidsöns fem Sonner med største Riimelighed kand synes, at være Erkebisp Eskilds Fader?

Til dette at oplyse kand jeg uden videre Forberedelse strax svare, at det ikke kand være den første Adzer, saafremt det ellers staaer fast, hvad allerede forhen er bleven stadfæsted, nemlig at samme har været hans Farbroder.

Men hvad den anden er angaaende ved Navn Svend, som var Bisp udi Viborg, saa vil, forend noget vist kand meldes derom, i Forveyen behoves en noyagtigere Forklaring over en herhen hørende Omstændighed. Samme bestaaer fornemmeligen derudi, at Magnus Matthiæ in Serie Episcoporum Ecclesiæ Lundensis p. 29. udtrykkeligen

keligen skriver: "Efter Erkebisp Adzer kom Eskild, som var Adzers "Broder-Son, tilforn Provst udi Lund, men den Tiid Bisp i Roe- "skild, hvorudover det siges udi en Fundatz, som de kalde det: udi "hans Faders og Farbroders sted blev hand Kirkens Fader, som ellers "var dens Son" og derved giver Anledning, at falde paa de Tanker, at, saasom det er u-imodsigeligt, at udi disse Ord paa den eene Side ved Farbroderen ingen anden forstaaes, end Adzer, det og ey kunde synes aldeeles u-rimeligt paa den anden Side, at udtyde det Ord Fader paa Svend, som den eenste der iblant de ovrige Brødre var Bisp, og i den henseende tillige kunde kaldes Kirkens Fader; helst da endogsaa andre udi den Tiid findes af hans Stand, som iligemaade have levet udi Ægteskab. Men saa vist dette sidste, og saa bekiendt det er, at forend Pave Calixtus II. udi den geistlige Forsamling til Rheims, Aar 1119. forbød de Geistlige, baade at have Hustruer og Med-Hustruer, adskillige for Exempel Othincarus, fordum Bisp udi Ribe, ikke allene selv havde en Son ved Navn Christiern, som efter hans Faders Død blev sammesteds Bisp, men endogsaa denne Christierns Son Waldemar atter igien strøbede efter, at komme i hans sted; Ja Bisp Ricolf til Odensee udi selvsamme Tiid, som Svend styrede den Viborgske Kirke, aflagde sin Son Rodolph med Sexten Mark reent og fiint Solv: Saa u-vist er tvertimod det første, og gaaer foranførte Udtydning i det ringeste saa langt fra Fundatzens egentlige Meed og Øyemærke, at jeg endogsaa tor paastaae, at baade den, som haver skreven og oprettet den samme, og Magnus Matthiæ, som beraaber sig derpaa, herved aldrig engang har tænkt paa den Viborgske Bisp Svend, eller paa noget, som i særdeleshed kunde sigte til, at holde ham for Eskilds Fader. Til den Ende vil der behoves først, noget noyere at anmærkes, at udi oven anførte Ord aldeles ikke tales om en naturlig, men alleneste om en geistlig Fader og Son, i henseende til Bisp-Stolen paa den eene, og til Provstiet paa den anden Side. Fremdeeles maa ikke forbiegaaes, at saavel Bispens høyere, som Provstens mindre Bestilling, enhver efter sin Art, vedkommer Kirken. Ydermeere kand ved Kirken paa dette Stød ikke forstaaes den gandske Christelige Kirke, som er adspred over den heele Verden; thi det havde Paven forekommet, som allerede den Tiid havde begyndt at kalde sig Fædernes Fader, endskiønt Gregorius M. forhen udtrykkelig

paaslod,

paastod, at saadan en Titel aldrig burde noget Menniske tillegges. Desforuden, om man end ogsaa vilde formeene dette at sigte til den Danske eller Nordiske Kirke i almindelighed, og paastaae, at Svend kunde medregnes iblant dens Fædre udi de Tider, saavidt hand var Bisp udi Viborg; saa vilde det dog altsammen intet hielpe til Hoved-Sagen, saa længe det er beviisligt, at endogsaa Eskild, da hand fik Erke-Bispe-Stolen efter Adzer, ikke allene tilforn, men endogsaa, omtrent paa to Aar nær, lige saa længe havde været Bisp udi Roeskild, som Svend udi Viborg, dersom det ellers er vist, at denne sidste fulgte efter Eskild, som siges at være død Aar 1133. følgelig er ingen anden Vey meere til overs, end at, saasom den Pavelige Rettes Forklarere tillige med andre, som have søgt, at oplyse alle slags gamle Kirkesager, erindre, at det Ord Kirke, endogsaa naar det staaer gandske allene, tit og ofte betyder ikke uden Dom- eller Moder-Kirken; Ligeledes samme Ord fornemmeligen paa dette Stæd forklares, og ikke videre hentydes end til Hoved-Kirken, som paa den Tiid var udi Lund; besynderlig, efterdi herved tillige meget vel kommer til paß, hvad disse selvsamme Skribentere ikke mindre pleye at indtrykke, sigende, at saasom en Abbed gemeenligen kaldes Klosterets Fader af Munkerne, saa og Kirke-Faderens Titel tillegges Bispen i særdeleshed af Kannikerne udi Dom-Kirken, som derfor ogsaa indbyrdes hede Brødre, hvor iblant Provsten beklæder den fornemste Bestilling; og altsaa seer udaf, saavel som af den heele Sammenhæng, intet videre følger, end at Adzer, som var Eskilds naturlige Farbroder, tillige blev agtet for hans geistlige Fader i henseende til, at hand havde været Erkebisp udi Lund, den Tiid Eskild ikkuns var Provst sammesteds, indtil hand derfra blev forflyttet til Roeskild, og siden udi Adzers Stæd blev Erkebisp igien til Lund. Ja, om endogsaa alt dette ikke engang saa noye blev overveyet, saa var det dog, og blev aldeeles ubegribeligt, hvorledes Eskild den Tiid hand efter Adzer blev Erkebisp, kunde siges tillige, at være kommen udi Svends stæd, saa længe det staaer ved magt, at denne Viborgske Bisp endnu var i levende Live, da saadan en Forandring udi Lund blev foretagen, og hvad end mere er, efter Hvitfelds meget betydelige Vidnesbyrd p. 103. endnu Aar 1140. tillige med Erkebisp Eskild og flere andre Nordiske Bisper selv haver underskreven Pavens Brev, som Bisp Ricolf udi Fyen forskaffede Knuts

Broderne

Broderne i Odensee, til at vælge i fremtiden sammesteds en Bisp, saa ofte behov giordes. Endeligen, dersom den Fortællelse er tilforladelig, hvilken Exordium Magnum Ordinis Cistercienſis l. 8. c. 26. udi Bertrandi Tiſſier meget rare til Bonafonte Aar 1660. udi otte Folianter trykte Bibliothecæ Patrum Cistercienſium Tom. I. meddeler om oftbemældte Svends Reise til Jerusalem, og derudaf allerede tilforn var bleven indført udi Angeli Manriqve Cistercienſium ſ. Eccleſiaſticorum Annalium a Condito Ciſtercio Tom. II. p. 152. ſq. Saa haaber jeg visseligen, at alle og enhver skal tilstaae, at ey allene Svend udi Viborg, men endogsaa hans anden Broder, og Svend Truidſſöns tredie Son Eskild aldrig nogensinde bør ansees anderledes end for Erkebisp Eskilds Farbrødre, som Manriqve ogsaa derfor reent kalder dem Eskilli Primatis Daniæ avunculos. Indholden er ungefær denne: "Bisp Svend udi Viborg elskede oprigtigen sin kiødelig Broder Eskild, "som var en Krigsmand, der giorde usigelig meget ont hver Dag, "og raade hannem efter adskillige andre Formaninger, at tage imod "det H. Korses Tegn, for at reise til Jerusalem. Eskild svarede: "hand kunde ingenlunde giøre det, uden at den som gav Raadet, vil- "de selv reise med hannem. Hvorpaa Bispen strax besluttede, heller "at vove sig udi saa stor en Fare og Møje, end at være skiødesløs i "at frelse hans Broders Siel. De reiste derfor til Jerusalem, be- "søgde, hædrede og tilbade Herrens Begravelse, saavel som de øvrige "hellige Stæder; indtil de komme til et Stæd, ikke langt fra Jeru- "salem, som af Indbyggerne kaldes Pater Noſter, og da de fornam- "me, at just der var Stædet, hvor Bønnens Kilde først udveldede "udaf Guds Sons Mund, saa gik de ind i Kirken som var samme- "steds, bedendes indstændigen, at HErren vilde forlade dennem de- "res Synder ꝛc. Deres Ønske slog dem heller ikke feyl; thi da de kom- "me fremdeles til Jordans Floden, og havde drukken udaf det hell. "Vand, saa fattede Eskild ikke allene høye Tanker om Guds Barm- "hiertighed, og bad at HErren vilde tage hannem til sig af denne syn- "dige Verden, men kiendte ogsaa paa timen at hans Længsel skulde "opfyldes, og døde paa stand mit udi sin Andagt. Da Bispen saae "det, ønskede hand sig ligeledes Døden, sov ligeledes saligen hen udi "HErren, og blev tillige med Broderen begraven udi forommældte "Pater Noſter Kirke, som siden blev nedreven indtil Grunden, og

"langt ypperligere igien opbygt udaf de Almisser som af de tvende "Brødre dertil var bleven beskikket. Disse høylykkalige Udlændingers "Samfrænde (saaledes lyder Skribentens egne Ord,) var Eskild fordum "Erkebisp udi Dannmark, som ogsaa drog af dennem ikke allene Blodets "men ogsaa Troens og Andagtens Safft. ꝛc." Og hvorfor skulde denne Fortællelse ikke være tilforladelig? Engang er jo bekiendt, at Bogen hvorudaf den er tagen, gemeenligen holdes for, at være skreven, ikke langt efter det Trettende Seculi Begyndelse, endskiønt Skribenten ikke forvist kand navngives, og Manriqve Tom. I. p. 54. ey tor vove sig, at holde Helinandum for dette Fosters egentlige Fader, som andre tillegger Conrado Abbati Eversbacensi. Jhvordant end Navnet har været, saa tilstaaer i det ringeste Skribenten selv l. c. fordum at have været et Lem udaf Clairvaux Kloster: Videre er ikke engang nødig, at bevise, at Erkebisp Eskild selv har baade vexlet Breve med den H. Bernhardus, og adskillige gange besøgt hannem udi Clairvaux, ja hvad endnu mere er, Aar 1177. selv givet sig udi selvsamme Kloster, hvor hand derefter døde Aar 1181. Følgeligen har man allerede udi denne henseende aldeeles ingen Aarsage til, at underkiende en Efterretning, som ikke allene stadfæstes ved saa betydelige Omstændigheder, men endogsaa, efter all Formodning, kunde synes allerførst ved Eskilds egen Fortællelse sammestæds at være bleven kundbar. Men om endogsaa dette ikke engang saa var, saa sees dog klarligen udaf det Chronicon Danorum & præcipue Sialandiæ, som Arn. Magnæus har ladet trykke og efter hans Regning er bleven skreven udi det Trettende Seculo, p. 21. og p. 40. at Exordium Magnum, hvorudaf den heele Fortællelse er tagen, haver været bekiendt endogsaa paa den Tiid udi Dannemark, da endnu endeel levede, hvis Forældre have kiendt baade Eskild og hans 2de Farbrødres Slægt, og følgelig havde det været den Tiid endnu alt for tilig, at binde saadanne Folk noget paa Ærmen, som de maatte kunne føle paa, at være ikkun Digt og Eventyr. Endeligen, dersom jeg endnu saa oprigteligen skal vidne min Sandhed, saa seer jeg udi heele Sammenhængen ikke det ringeste, nogenledes magtpaaliggende, som i nogen Maade kunde synes, at stride imod andre troværdige Historier, om de Tiders Bedrifter; og bekymrer jeg mig derfor ikke engang om en eller anden smaa Ting, som kunde synes, at smage mere efter

en

en slags Overtroe, end efter en fuldkommen Sandhed, saalænge slige smaa Ting end ogsaa aldeeles kand forbiegaaes, og ikke hører til Hoved-Sagen, hvilken alleneste sigter til, at bevise, at disse tvende Brødre paa deres Pelegrims Færd ere døde og begravne ikke langt fra Jerusalem, udi en Kirke som blev igien opbygt af deres Almisser, og det som allermest paa dette Stæd bør sees paa, at Eskild ikke har været hverken den eenes eller andens Søn.

Jeg vilde ønske, at ligesaa tilstrækkelige Bevisligheder af mig kunde fremlegges, til at gotgiøre fremdeeles, hvad for en af Svend Truidssöns endnu øvrige tvende Sønner nemlig Aage og Christiern med største Rett kunde ansees at være Erkebisp Eskilds Fader; men i hvor meget jeg end haver stræbet derefter, saa har jeg dog hidindtil ingenlunde kunnet opnaae dette mit Ønske. Tvertimod maa jeg tilstaae, at hvad i særdeleshed Aage er angaaende, jeg ikke engang videre har fundet hans Navn anført, end jeg allerede tilforn har meldet udaf Svenone Aggonis. Men saa u-tilstrækkelig slige Anmerkninger ere for sig allene, saa nyttige og tienlige kand samme blive, naar dertil lægges adskillige andre Omstændigheder, og man af den allmindelige Taushed, som udi dette Stykke findes hos de ældre Skribenter, tager Anledning til, at slutte, at forbemeldte Aage er kommen af Dage udi hans beste Alder, og ved saadant alt for tilig Døds-fald bleven forhindret fra, at giøre sit Navn mere u-dødeligt i Fæderne-Landets Chroniker formedelst en og anden navnkundig Bedrifft; allerhelst, da man aldrig kand nægte, at hand jo ligesaavel, som hans tvende verdslige Brødre, baade i henseende til hans fornemme Stamme, er bleven dreven, og i henseende til det hannem betroede Hovitz-Mands Embede, ligesaa meget var forbunden dertil, som i særdeleshed den Tiid, den Vendiske Krig imod Henrich Godskalks Søn gav overflødig Leylighed under Hertug Knuds Anførsel, til at vove Liv og Blod til Kongens og Fæderne-Landets Nytte. Hertil kommer endnu videre en meget betydelig Efterretning som findes udi Magni Matthiæ Serie Episcoporum Lundensium p. 26. sq. om en Stifftelse, hvorved Erkebisp Adzer i det mindste efter Aar 1123. søgte, at giøre sig særdeles fortient af den Lundiske Kirke, besynderlig, da der tillige meldes, at

der om læses Aar 1133. af Eskild selv, som den Tiid var Provst sammestæds, er bleven optegnet saaledes: "Fremdeles har Adzer ogsaa "rundeligen begavet den Lundiske Kirke selv med adskilligt Gods, som "han lagde dertil, og nokſom turde være bekiendt; Ja hand stifftede "ogsaa Præbender, som man kalder dem, af Godset i Herffvested, "Borrebye og Sinbrisse. Men alt det Gods, som var lagt baade til "Præbenderne og til Kirken, og hand deels selv moysommelig havde "samlet, deels ogsaa kiobt saa vel af sine egne Frænder eller Blods for-"vandte, som af deres Arvinger, hvilke uden Betalning havde villet give "sit dertil, da hand dog ikke vilde, at sligt skulde være givet for intet, "dette Gods, siger jeg, haver Adzer altsammen adskilt fra Erkebisse-"Sædet, paa det at det skulde være Brodernes, det er Cannikernes eget." Thi saasom derudi tydeligen meldes, at Adzer en Deel af det opregnede Gods har kiobt af sine egne Frænder eller Blodsforvante, saa kand jo for det første ikke nægtes, at til denne Titel ingen kunde være nærmere, end hans Broder-Børn, helst da tillige ikke synes u-rimeligt, at der kunde have været Arvegods med iblant, som Adzer efter sin Faders Død maaskee ikkuns havde fanget Deel udi tillige med en eller anden af sine Brødre, indtil hand endeligen ved Kiob og Udløsning blev gandske Herre og Mæster deraf. Naar dette er vist, saa kand heller ikke tviles paa, at iblant hans Broder-Børn ingen kunde være beretiget til at antage, og endnu langt mindre til at afhændige sit Fæderne Gods, forend Faderen, som her tillige maatte være Adzers Broder, var død. Endeligen, dersom en af Adzers Brødre allerede den Tid var død, saa kand det ikke passe sig uden alleneste paa Aage, i hensende, at jeg alt forud tydeligen har bevist at Svend og Eskild have været til endnu i det mindste efter Aar 1140. Og denne liden Oplysning, saa u-betydelig den ogsaa synes i sig selv, kand i Mangel af fyndigere, eller udtrykkelige Vidnesbyrd alleneste være tilstrækkelig nok, til at udfinde, hvo egentlig haver været Erkebisp Eskilds Fader, naar man ydermere legger dertil, at efter Saxonis udtrykkelig Beretning, den samme nemlig Eskilds Fader ikke allene levde endnu den Tid forbemeldte Eskild var Bisp udi Roeskild, men giorde sig endogsaa selv Umage for, at forsone sin Søn igien med K. Erich Emund, som nyeligen var bleven meget fortørned paa ham for det Oprør, han over heele Siælland havde søgt at opreise imod Kongen. Saxonis Ord ere meget betydelige, og derfor aldeles værd

udi

udi deres fulde Sammenhæng her at indføres l. 14. p. m. 249. sq. lyden-
des saaledes: "Der optændtes unaefær stor Trætte og Uveenighed imel-
"lem Kongen og Bisp Eskild af Roeskild, som siden udfaldt til en og
"anden aabenbar Opror. Udi denne Sag var Peder Bothildsön ble-
"ven meddeelagtig = = = dog veigrede sig Skialms Sönner = = =
"men saa ustraffelige disse siden bleve agtede derfor, saa aabenbarligen
"følgede Straffen paa Eskilds Foretagende; thi da Kongen kom tilbage
"med den Jydske Skibs Flode, saa maatte han til Straff reent ud-
"betale Tyve Pund Guld; og endda herudi betiene sig af sin Faders og
"Farbroders Forbön. Men Peder Bothildsön undgik den Straff,
"Kongen havde tilrænkt hannem, siden hand allerede var død, forend
"hans Misgierning kunde hævnes paa hannem." Saavit Saxo; hvor-
udaf i det allermindste sees, at Eskilds Fader var endnu i Live den Tid,
følgeligen, naar man legger dertil, at Svend Truidssöns Sönner Adzer,
Svend, Eskild ikke vare uden Erkebispens Farbrödre, som tilforn tydeli-
gen er bleven bevised, og deres fierde Broder Aage efter all Formodning
allerede forhen var død; Saa bliver det da til Slutning, om ikke en gand-
ske klar og aabenbar Sandhed, dog i det mindste Sandheden meget lig, at
ingen anden kand være Erkebisp Eskilds Fader, end den femte iblant Svend
Truidssöns Sönner ved Navn Christiern, som i særdeleshed den Tiid
beflittede sig paa, at stille Kongens Vrede imod hannem. Men hvad
Farbroderen er angaaende, som den Tid tillige giorde Forbön, saa vil-
de det være meget vanskeligt, at udfinde paa hvad for en iblant dennem
saadan Omstændighed rimeligst kunde passe sig. Dog tilstaar jeg, at,
dersom jeg skulde giætte, min Giætning allermindst havde faldet paa
Adzer, omendskiönt jeg finder, at Hvitfeld p. 102. udtrykkeligen næv-
ner hannem: Og det alleniste i Anledning af Saxonis Ord, hvilke, saa
vidt jeg kand skionne, synes at tale om Adzer, som om en tredie Person,
naar hand strax og umiddelbar efter foranførte Fortællelse saaledes
fortsætter Historien: "Da samme Tid Adzer døde udi Lund, saa kom
"Kongens og Almuens Stemme ey overeens i hensende til, hvo der
"skulde sættes udi hans Sted igien. = = = Men dersom nogen, dette
uanseet, alligevel vilde alt for hart staae paa Hvitfelds Anseelse, og endnu
videre tage Anledning deraf, at falde paa de Tanker, at efterdi saaledes
Saxonis Ord ene findes, at være de selvsamme, som jeg forhen til den
gamle Fundatzes Oplysning ikuns haver udtydet til en Person, nemlig

til offtbemeldte Adzer, samme Forklaring endogsaa her kunde have Sted igien; følgeligen den eeniste Adzer, baade som Eskilds naturlige Farbroder og som hans geistlige Fader havde søgt, at udsone hannem med Kongen: Saa tilstaaer jeg endeligen, hvad det første er angaaende, at have alt for stor Høyagtning for Hvitfelds berømmelige Fortieneste, end at jeg turde sætte mig alt for meget derimod, helst da denne Omstændighed Hoved-Sagen egentligen ikke engang vedkommer. Men i henseende til det sidste, som u-imodsigeligen sigter til Hoved-Sagen, er det langt fra, at jeg ved saadan en u-tiidig, eller dog i det mindste alt for tilig Dom skulde lade mig paa eengang kyse; tvertimod venter jeg, at Dommen selv skal blive magteslos igien, saa snart, paa den eene Side Fundatzens, saavel som Saxonis Indhold og Øyemerke noget noyere bliver fraskildt fra hinanden, og paa den anden Side Hvitfeld forklares udaf Hvitfeld selv. Thi hvad det første er angaaende, saa er jo vist, at Fundatzerne gemeenligen betræffer ikkuns een eller anden besynderlig Omstændighed, fornemmeligen i Anledning af visse geistlige Stifftelser, og derfor mestendeels ikke sigter, uden til visse Personers Vitterlighed, særdeles paa dette Sted udi Lund: Desforuden var Eskilds Forflyttelse fra Roeskild til Erkebisp-Sædet udi Lund, som haver givet Anledning til det heele Spillverk udi de Ord, Fader og Farbroder, overalt bekiendt, den Tiid Fundatzen blev opretted: Ja, paa det at Skriveren ikke allene skulde glæves ved denne dyrebare Spidsfindighed, saa haver hand tillige haft Omsorg for, at samme skulde falde alle og enhver udi Øynene, saa fremt de ellers vilde give agt paa den heele Tales Sammenhæng med den Efterretning, som sættes forud, nemligen, at Eskild tilforn havde været Provst udi Lund. Derimod kand det ingen være ubekiendt, at ikke allene Saxonis Maal og Forsæt var almindelig, men hand ogsaa langt mere har søgt, at oplyse, hvad den Tid kunde synes, at høre til Hoved-Sagen udi den Danske Historie, end deslige mindre Omstændigheder, som denne Forbon kand agtes for, ved hvilken hand derfor ikkuns ved Leylighed rører saa lidet, som hans Forsætt udkræver. Tillmed var Saxo overalt ikke stor Elsker af deslige Sqvalder, som ellers Munkene fandt den største Fornøyelse udi: Ja om hand ogsaa havde været det, saa var dog endnu ikke engang bleven talt om Eskilds Forflytning, og følgeligen vilde det jo paa hans Side have været lige saa u-riimeligt, om han ikke desmindre skulde have sigtet dertil, som

det

det visseligen i henseende til Læseren skulde blive u-mueligt, at løse denne Knude, saa længe der var bleven glemt, at erindre tillige, at Eskild forhen havde været Provst udi Lund. Endelig for at komme engang til Slutningen, saa er det saa langt fra, at, fordi Hvitfeld ikke aldeles stemmer overeens med min Giætning, i henseende til Eskilds Farbroder, denne ypperlige Skribent ligeledes skulde staae mig imod, i henseende til sammes Fader, at hand tvertimod ikke allene l. c. noje fraskiller Faderen og Farbroderen fra hinanden, men endogsaa udi Bispernes Cronike p. 45. udtrykkeligen samtykker i det, som jeg hidindtil fornemmeligen har sogt, at godtgiore, nemlig, at Christiern Gammel var den oftbemeldte Erkebisp Eskilds Fader; endskiont jeg maa tilstaae, at jeg udi Begyndelsen ikke mere havde lagt Mærke dertil, end næsten alle nyere Skribentere, som aldeles haver forbiegaaet denne Efterretning.

Efter at jeg saaledes har hiulpen Erkebisp Eskild igien til en Fader, som hand næsten var bleven skildt ved, saa kunde ydermeere udaf den eenes saavel som den andens Historie kiendeligen godtgiores, hvor egentlig Træet svarer til Frugten. Men da jeg deels frygter for, at dette vilde blive alt for vidtloftigt, deels ogsaa enhver som ey alt for losligen haver igiennemseet, hvad om Eskild og hans Bedrifter findes antegnet, noksom bekiendt er, at denne Erkebisp var ligesaa hoy og myndig i henseende til hans medfødde Art og Tilboyelighed som i henseende til hans Byrd og Slægt; desforuden hand udi Kiæk- og Mandhafftighed den Tiid neppe havde liige, og da eet og andet dristigt Stykke lykkedes hannem, lod sig derved forføre, til at vove det alleryderste, ja endogsaa langt meere end hand nogensinde kunde forsvare: Saa vil jeg for den Aarsags skyld ikke videre handle derom, men alleneste noyes med, at viise med nogle faa Prover, hvorledes hans Fader Christiern havde lige de samme naturlige Tilboyeligheder og i den henseende endogsaa bor kiendes ved for ommældte hans Søn. Thi da samme Christiern endnu følgede K. Nielsis Hoff drev ll besindigheden hannem allerede til at begaae den allerforste Overtrædelse imod den gamle Gaards Rett, som fra K. Knud den Stores Tiid udi otte Kongers Regiering havde staaet u-krænket, den Tiid hand ved dragen Kaarde saarede sin Staldbroder Thure Dora, og derfor efter Lovens

Strang-

Strænghed som en Niding og Rommings Mand med Spott og Skiendsel burde været dreven udaf Kongens Hoff, dersom ikke Lykken havde vildet hannem saa vel at hand formedelst Kongens Mildhed i hensende til hans fornemme Slægt, efter Bo Hedensöns Kiendelse, endeligen slapp med at bode Kongen, Hoffmændene, og den der var bleven fornærmet, hver fyrretive Mark, foruden toe Mark Guld til Giorsum, som Sveno Aggonis vidtlofftigen fortæller l. c. p. 180. Da hand omsider blev vred paa Kong Nielsis Son Magnus, som dræbte Hertug Knud, Kong Waldemar den Stores Fader, udi Harresteds Skov, og slog sig derfor til Erich Emunds Partie, kom denne Kiækhed, efter Saxonis l. 14. p. 243. og Svenonis Aggonis Hist. Dan. c. 7. p. 110. Beretning, hannem saa dyrt at staae, at hand efter det ulykkelige Slag ved Ryneberg blev K. Nielsis Fange og siden ikke langt fra Slesvig maatte have et temmelig haardt Fængsel, udi Jærn og Boldter, indtil Erich Emund efter Kong Nielsis Død fik Leylighed at stille hannem paa frie Fod igien. Dog stod hand derfor ikke aldeles fra den Blodgierighed, som hannem nesten synes at have været medfød; tvertimod bragte hand i følge af Saxonis Beretning p. 248. kort Tiid derefter forommeldte K. Erich, til at lade drukne hans Halv-Bröder Haralds Sönner imod det Løfte som dennem nyligen var bleven givet af Kongen, og skadede altsaa den gang Christierns Myndighed disse ulykkelige Personer saa meget, som den omsider visseligen gavnede baade Waldemar, Hertug Knuds Son, og Erich Lamm, da Christiern efter Kong Erich Emunds Død overtalte Almuen paa Landemode, til at samtykke den første Riget, og den sidste Formynderskabet, indtil Waldemar opnaade den Alder, hvorudi hand selv kunde forestaae Regieringen, som Saxo igien vidner p. 250.

Dette maa være nok talt om Erkebisp Eskilds Fader Christiern Svendsön, som efter Hvitfelds Vidnesbyrd blev kaldet Gammel, uden Tvivl for at skille hannem desbedre fra en yngere Christiern Svendsön, om hvilken Saxo p. 355. melder, at hand siden blev forvist Landet, fordi hand var med i det Forræderie, Magnus og andre smiddede imod Kong Waldemar den Store. Og saasom ellers gemeenligen et Lys optænder det andet, saa haaber jeg, at denne foregaaende Oplysning visseligen skal give Anledning til at sporge og udlede Erkebisp Eskild endnu fremdeles ikke allene en Broder, men endogsaa en Broder-

Son;

Son; i det ringeste kand jeg ikke nægte, at naar man til det, som hidindtil er bleven anført, sætter endnu videre, hvad Saxo p. 279 ikkuns korteligen berører, nemlig at Christiern haver havt en Søn ved Navn Aage, som efter alle Omstændigheder var ligesaa forvoven, som hans Fader; men Sveno Aggonis vidtloftigen forklarer, og tillige tydeligen melder, at selvsamme Aage var hans egen kiødelig Fader, efter min Skionsomhed hverken Sammenhængen kand være naturliger eller Slutningen rigtiger, end at selvsamme Aage ligesaa nødvendig maae have været Erkebisp Eskilds Broder, som vores ældste Danske Historie-Skriver Sveno Aggonis visseligen bør at ansees for hans Broder-Søn, hvis Beretning herom findes saaledes p. 110. "Erich Emund og Kong Niels stormydzerede ideligen imod hver-"andre, dog var disse de navnkundigste Stæder, hvor Feldtslagene "stoede; thi da de først sloges udi Nynebierg, vandt Kong Niels og "tog min Far-Fader Christiern ikke allene fangen, men lod hannem og-"saa sætte i Jernbolter ikke langt fra Slesvig. Nogen Tiid derefter "stod Slaget ved Ottenshylle Broe, hvor K. Nielsis Partie atter fik "Overhaand, og var Erich, da hans Krigs-Hær var udi Flugten, ble-"ven fangen lige paa Stedet, dersom ikke Biørn, som for hans beron-"melige Mandhaftigheds skyld blev kaldet Jærnside, tillige med min "Fader Aage havde giort tapper Modstand midt paa Broen."

Saavidt Svenonis betydelige Ord baade om hans Fader og Farfader, i hvis Anledning det ikke er af Veyen at undersøge videre, deels om i særdeleshed Aage bør at ansees for Erkebisp Eskilds fuld- eller halv-Broder? deels ogsaa hvilken af disse tvende Brødre haver været den Ældste? Skal jeg sige udi faae Ord hvad jeg meener baade om det eene og det andet, saa synes mig ikke u-rimeligt, at Christiern tvende gange haver været gift, og udi det eene Ægteskab avled Aage, udi det andet Eskild. Fornemmeligen da paa den ene Side Exordium Ord. Cisterc. l. 3. c. 25. og derudaf Manriqve l. c. Tom. 3. p. 55. ligesaa klarligen bekræfter, at Eskild allerede den Tiid hand var bleven Munk udi Clairvaux Kloster, søgte at komme sin Halv-Broder, hvilken tilforne var bleven ihielslagen, uden at kunne betiene sig af Sacramenterne, til hielp baade med Bønner og Sielemesser; som paa den anden Side er Sandheden meget lig, hvad Otto Sperling udi hans lærde Anmerkninger over Erkebisp Absalons Te-

stamente p. 34. haver antegned, nemlig, at udi de Tider gemeenligen, naar en Fader havde mere end een Søn, den ældste blev verdslig, og den yngste Boglærd.

Saa vist det ellers er, at Erkebisp Eskild ikke har været gift, saa vist er det ogsaa, at hand, i det mindste udi Ægteskabet, aldrig haver haft hverken Børn eller Børne-børn; Ikke desmindre finder jeg, at Anders Söffrensön Vedel udi Saxonis Danske Oversættelse ikke allene kalder Karl og Knud, som maatte romme Landet, fordi de vare med iflætted i Hertug Mogens Forræderie, og siden giorde Indfald udi Halland, hvor Karl endeligen fik sit Banesaar paa Valstæden, og Knud blev henfordt udi Fængsel til sin Stalbroder Mogens, alt efter Saxonis Beretning p. 348. og 363., udtrykkeligen Eskilds Daatter-Børn, og derimod Erkebispen selv deres Morfader. Hvorudover jeg holder aldeles nødvendig ved denne Leylighed, at rette slig Forseelse, hvis Aarsag uden all Tvivl haver været, at Oversætteren, maaskee, den Tid ikke saa noye erindrede sig, at de tvende Latinske Ord, Avus og Nepotes, som sammesteds læses udi Saxone, foruden deres almindelige Bemerkelser endogsaa tit og ofte, besynderligen hos de sildigere Skribentere, betegner paa den eene Side en Fader- eller Moder Broder, og paa den anden Side Brodre- eller Syskre-Børn, følgeligen, i henseende dertil, meerbemeldte tvende Brodre, Karl og Knud, ingenlunde bør ansees for Eskilds Daatter- men alleneste for hans Syster-Børn, som Hvitfeld ogsaa derfor udtrykkeligen kalder dennem p. 139. endskiønt hand tillige merkeligen tager feyl, naar hand siger at deres troe Stalbroder udi Forræderiet, ved Navn Bent, haver været Erkebispen ligesaa nær udi Byrd og Slægtskab, som de andre to, tvertimod Saxonis udtrykkelige Vidnesbyrd, formeldendes, at Bent var ikkuns en Halv-Broder, hvilken deres tilfælles Fader havde avled med en Slegfred Qvinde, p. 350. Men hvo denne tilfælles Fader egentlig haver været? det er et andet Spørsmaal, hvis Oplosning paa dette Sted, vilde blive, om ikke saa meget vanskelig, dog i det ringeste alt for vidtloftig, og vil jeg derfor, saavel som i Anledning af denne Proves egentlige Øyemerke, hvilken ikke saa meget sigter til at oplyse Erkebisp Eskilds Svoger- som hans Blods-forvandtskab, heller oppebie en anden Leylighed, til at handle udforligere derom, end bestyldes for, at have spildt alt for megen Tid paa een gang med disse smaae Tings Efterforskning.

Da

Da endeligen mere end een af vore Skribentere haver beroret, men saavidt mig er vitterligt, aldrig haver gotgiort, at Erkebisp Eskild, lige saavel som hans Farfader Svend Truidsson var fodt udaf Kongelig Stamme; Saa henstiller jeg, alleneste for at giore Forsog paa, hvorvidt endogsaa denne Mangel kunde erstattes, til andres Kiendelse, om det burde agtes enten alt for dristigt, eller aldeeles u-riimeligt, dersom man vilde falde paa de Tanker, at nu ommeldte Svend Truidssons Fader var maaskee ingen anden, end den selvsamme Truid, som efter Saxonis Beretning l. 10. p. m. 222. var Ulvonis Gallitiani Son. I det mindste synes den Vey den allernærmeste, til at oplyse denne ellers meget dunkle Omstændighed udi Erkebisp Eskilds Liv og Levnet, saafremt man ydermere lægger dertil, hvad Saxo tillige vidner, nemlig, at Kong Erich Eyegodes Dronning ved Navn Bothildis var forbemeldte Truids Daatter; Fremdeles at den samme Truid udtrykkeligen tillegges Kongelig Myndighed iblant Gotherne, udi den Stamme-Tavle, som Ericus Benzelius først haver ladet trykke bag ved Joh. Vastovii Vitis Aqvilonia p. 78., ja, at Wilhelmus Abbed i Ebelholt tydeligen melder udi et Brev, som hand udi Erkebispens Navn, skrev til Paven at foranforte Dronning Bothildis var fodt ud af den allerædelste Danske Stamme; folgeligen Slutningen altsaa udaf den heele Sammenhæng vilde blive denne: at saavidt Erkebisp Eskilds Farfader Svend maatte agtes for den selvsamme Truids Son, og altsaa tillige for Dronning Bothilds Broder, saa vidt ogsaa baade hand og hans Sonne-Son Eskild kunde holdes for at være fodde ikke allene af Kongelig, men endogsaa af ældre Danske Kongers Stamme. Hertil kommer end videre adskillige andre Omstændigheder, besynderlig udi Christierns Historie, som denne Giætning, om ikke understotter, dog visseligen ikke heller omstoder. Iblant andre synes i særdeleshed det Had, hand fattede imod Magnus Kong Nielsis Son, efter hand havde dræbt Hertug Knud, saavel som den Huldskab, hand siden beviiste Knuds Son Waldemar, i at overtale Almuen, til at samtykke hannem Riget efter Kong Erich Emunds Dod, ey u-tydeligen at give tilkiende saadan en Venskab og Kierlighed, som baade blant Sydskende og næste Sydskende Born indbyrdes er hart ad saa godt som naturlig. Overalt bestyrkedes denne Giætning oyensynlig ved Tid-Regningen, som klarligen kand sees af den Stamme-Tavle, hvormed jeg denne Prove slutter, fornemmeligen, for at bevise, at

Dronning Bothildis og Svend Truidssöns Alder passer sig ligesaa vel sammen, som det er u-imodsigeligt, at deres Sönner, Hertug Knud og Christiern Svendsson, ikke mindre end som deres Sönne-Sönner, Kong Waldemar den Store og Erkebisp Eskild haver levet til een og den samme Tiid.

Ulvo Gallitianus

Truid Ulssön

Dronning Bothildis	Svend Truidssön
Hertug Knud	Eskild. Aage. Christiern. Adzer. Svend.
Waldemar den Store.	Aage. Erkebisp Eskill. N. - - -
	Sveno Aggonis. Knud. Karl.

J. G.

H. G

Om Byssc-Krud,

Naar det er opfundet i Europa,

og

Hvorlænge det har været i Brug i Danmark.

Der ere visse Fabler og Vildfarelser indkommen i Verden, som kunde lignes med det Ukrud, der, i hvor meget man luger og gior sig Umage med at udrydde det, kommer det dog altid igien, eller efterlader sig en heel Deel Levninger. Jeg taler om det slags Fabler, hvormed Historien, der burde være Sandheds Vidne, Tidernes Lius, og Menniskens efterretlige Regel i mangfoldige slags Tilfælde, befindes endnu paa mange Stæder formørket, usikker og vildsom; Uagtet ald den megen Moye og Flid, som lærde Mænd have anvendt paa at udmunstre dem. Aarsagen er, at dette Ukrud, ligesaavel som det andet udi Agre og Hafver, beholder stedse Rodder eller Frøe, til at komme frem igien, saalænge som de Skrifter ere til i Verden, hvorved een og anden Vildfarelse ere tilforne bleven udspredet og forplantet. Semper aliqvid hæret. Thi som det ikke er enhver givet, at see sig forsiunet med alle slags Bøger, bliver det altid vanskeligt at tage sig vare for de urigtige Ting, som ofte forekomme hos ret gode og ypperlige Skribentere, og som disse af et slags Godtroenhed, uden at randsage videre, have fremført, efter andres Beretning. Ja, saalidet som man kand paastaae, at en god Auctor, for een eller nogle faae Urigtigheders skyld, skal udraabes, og de Studerende fraraades, at bruge og læse ham; Saa lidet kand man ogsaa vente, at enhver anden Auctor, der haver udi slige Stykker udseet Sandheden bedre, og til noye beviist og opliust, hvorledes den foregaaende var bleven forført, at den, siger jeg, skal just være enhver Studerende bekiendt, eller falde ham i Hænder. Jeg vil ikke tale om de gamle Historicis, Herodoto, Xenophonte, Flavio Josepho, og andre, eftersom det noksom er bekiendt, i hvad Værd endeel af de-

res Fortælninger bor holdes. Saa veed man ogsaa, med hvad Forsigtighed man haver at omgaaes med Skribentere af medio ævo; hvortil de mange Munke-Chroniker, ja endogsaa vore egne tvende Landsmænd og Historici, Saxo Grammaticus og Sveno Aggonis, henhore. Skulde man fordømme og kaste bort alle de Historiske Boger, og raade got Folk fra at læse dem, som stadfæste den Fortælning, at Pave Alexander traadde Kayser Frederich Babaroſſa paa Halsen og sagde: *Super aſpidem & baſiliſcum ambulabis*, da begik man en Daarlighed. De, som af Thuani ypperlige Historie ikke eye nogen anden Edition, end af de som i Tydskland ere trykte, kunde lært enten fatte et slags Foragt for denne store Mand, formedelst en vis Paſſage, som deri findes (*lib. 6. adan. 1550*) om en forunderlig Indianſk Steen, eller og i henseende til Thuani Forstand og Troværdighed, sætte Troe til samme Fabel; naar de endogsaa læsde den bekræftiget af den bekiændte Medico og Phyſico Ant. Mizaldo in *Arcanis naturæ mirabilibus*, af Andrea Chiocco in *Muſæo Calceolariano*, og af fleere. Thi hvor skulde man saa just vorde opliust om Sagens rette Sammenhæng, nemlig, at de Frankfurter Editioner vare giorte efter Thuani allerforste Edition af an. 1604. og at Autor, som var bleven bedraget med denne Fabel, havde strax slettet den ud i de efterfolgende Aftrykke; Hvorfore den og aldrig findes udi nogen sildigere Edition, som enten til Paris, eller til Geneve er udkommen? Saadanne og utallige flere Exempler bevise, at en Studerende og Sandheds Randsagere kand saa got som udi ingen Ting bruge formegen Fliid og Forsigtighed; og at hand i saamaade er saare lidet tient med den Formaning, *philoſophandum, ſed paucis*, og at man bør kun læse faa Bøger og gode. Hvilket kand være got nok i et særdeeles slags Videnskab, og til et vist slags Embede at forestaae; Men sandeligen ikke, til at fortiene Navn af en ret lærd eller kyndig Mand.

Til ydermeere Beviis paa det jeg nu har sagt, haver jeg foretaget mig at fremstille et bekiændt Exempel, som er den almindelige Sagn om Byssse-Krudets Opfindning. Denne Kunst er man saa got som bestandigen bleven ved at tilskrive en Tydsk Munk, ved Navn Barthold Schwartz, der skulde have funden derpaa i det fiortende Seculo, ved det Aar 1380. og aabenbaret den for Venetianerne, hvilke først frem for andre

dre skulle have betient sig deraf i deres Krig med Genueserne. Og saadant siger man endnu dagligen i Discourser, og skriver næsten i alle Boger; Uanseet at troværdige Folk have gotgiort med klare Documenter, det Bysse-Krudet var bekiendt i Europa og i Brug meere end 40 Aar tilforn. Men hvad der har anlediget mig, nu derom at skrive, er for vores velfortiente Arild Hvitfelds skyld, og deres som læse hans Skrifter; Eftersom hand udi Dronning Margretes Historie, under det Aar 1380. haver fortalt Tingen paa den almindelige Maade, og ikke været anderledes underrettet. Mig er endogsaa tilhændekommet eet af vore egne Danske Documenter, et Pergaments-Brev in Originali; Med hvilket jeg kand beviise, at Bysse-Krud var en bekiændt og til Krigs Brug almindelig Ting her i Dannmark anno 1372. som er da Otte Aar forend Barthold Schwartzes Paasinding efter den gemeene Tradition, men gandske vist Syv eller Otte Aar forend Venetianernes omtalte Soe-Slag med Genueserne. Samme Brev skal jeg her efter meddeele en rigtig Gienpart af; naar jeg først lidet haver talt om, hvad som af andre hid til dags er bleven bemærket om dette vigtige Paafund.

Nu var vel ikke mit Forsæt, da jeg først fik i sinde, at lægge Haand paa denne Materie, at skrive nogen vidtloftig Dissertation derom. Og virkeligen tænkte jeg, at det skulde været giort, for saavidt Berthold Schwartz anbelanger, med at henviise til en halvsnees bekiændte Skribentere, som have tillagt ham denne Kunst, samt nævnet Tiden, naar den skulde allerførst være bleven provet. Skulde nogen forlange meere, da er jo Salmuthi *Commentarius in Pancirolli Memorabilia deperdita & nova inventa*, i de fleeste Studerendes Hænder; Ikke at tale om andre, der ey ere saa gemeene: saasom Besoldi *Dissertatio de Bombardis*, trykt til Tybingen 1620. og den Jesuites Caroli de Aqvino *Lexicon Militare*, udkommen til Rom 1724. som haver meere end tu Blade in fol. om samme Materie. Een og anden Dissertation endnu havde jeg vist tænkt at skulde giort Tingen fyldest, nemlig den lærde Gabriel Groddecks til Dantzig, de eo, qvod justum est circa tormenta bellica, trykt anno 1708. hvilken Sal. D. Fabritius med al Billighed berømmer i sit Bibliotheca Antiquaria, saa og een der forekommer i en Tydsk Bog, kaldet Herman Sudens Gelehrter Criticus; Hvilke tvende ere virkeligen med meere Flid, end de andre benævntes Arbeide, udførte.

Men

Men saasnart havde jeg ikke overveyet forst hvad de nu benævnte Salmuth, Besoldus, De Aqvino, ja Groddeck selv, og dernæst hvad nogle fleere, i sær Naudæus *de Studio militari*, Camerarius in *Horis subcesivis*, Hieronymus Magius in *Variis Lectionibus*, Isaacus Vossius in *Observationibus*, Rudolf Godefridus Knichen in *Operis polit. Tomo 2do*, og en Anonymus in *Observationum Halensium Tomo X.* samt andre mange have samlet, forend jeg saae mit Forsæt over styre; og at jeg forgiæves havde tænkt at spare mit Arbeide, min Tiid og mit Papir. Thi naar jeg lignede den eene med den anden, og dernæst disse samtlige noyere med de ældere Tiders Skribentere, som de havde grundet deres Sigende paa, fornam jeg hvorledes jeg var faren, og at jeg maatte, lige saa got forst som sidst, tage selv Tingen op fra Roden. Allermeest fortrod mig, at hvad jeg fra mange Aar havde vidst og læst udi Du-Canges ypperlige *Glossario*. ved det Ord Bombarda, samt i *Dictionnaire de Trevoux* under det Ord *Canon*, ja ogsaa i P. Daniel *Histoire de la Milice Françoise*, i det Capitel *des Armes à feu*, var saa plat forbigaaet og ignoreret af en saa nye Skribent, som forbenævnte de Aquino er, hvis Bog længe efter alle disse udkom for Lyset. Ja end meere, at hand udi sligt et Lærdoms Lius, som man nu lever udi, havde ikke nær saa vel baaret sig ad med sin Materie, som visse andre næsten et heelt hundrede Aar tilforne. Kort at sige, jeg havde ikke læst, confereret og eftersogt tu Dage til Ende, forend jeg havde samlet, til mine forige ved jævnlig Læsning giorte Anteegnelser, en saadan Forraad, at mig syntes ey at kunde holde den tilbage, ved slig en Anledning, hvor jeg egentligen havde besluttet at tale om Byssi-Kruders Vlde her i Dannmark.

For nu ikke at falde i samme Ulevlighed, som de fleeste allerede opregnede, med at behandle Materien u ordentligen og confuse, vil jeg inddeele den i Fire Hoved-Afhandlinger. I den første skal vorde vist, hvor stor U-vished og U-samtydighed, der er hos Skribenterne, angaaende Byssi-Kruds og Canoners Opfindning, i henseende til Tiden, til Personen, og til Staden. I den anden Aarsagen, hvoraf det er kommet, at nogle have giort Berthold Schwartz til en Jyde; Item om Byssi-Krudets Brug her i Dannmark, forend det Aar, som

de

de fleeste skrive det at være opfundet i Tydskland og Italien. I den Tredie skal fremstilles en god Deel Beviiser og Vidnesbyrd, paa Byssе-Krudets Brug, i Frankrige, Spanien, Engelland, ja Tydskland selv, meget ældere end man almindeligen har skrevet og troet. Den Fierde Deel skal klartgiore, at det aldeeles er falskt og urigtigt, det man i Italien, og i sær hos Venetianer og Genuenserne, ikke havde brugt Krud og Stykker forend i den Krig ved Chioza, circa an. 1380. u-ansеet, at saa mange fornemme, ja end ogsaa temmelig gamle Italiænske Skibentere saadant have bevidnet.

Forste Afhandling.

At skaffe en Sag bevidnet, og at giore den beviist, ere tvende adskilligе Ting. Tu retskaffne Vidner om eet Facto, som de have seet og afvide, er alt nok til et Beviis, efter Gllds og Menniskens Love. Men et heelt Tusinde, om det som de alleene have hort sige om, og er passeret baade langt borte, saa og længe for deres Tiid, gior det som der sporges om, aldrig saa vel opliust; Og allermindst naar en Part af saadanne Vidner bemærkes at vakle i Sagen, og at have ulige Mundheld, om Tiid, Stæd, Personens Navn, og Stand, eller andre Omstændigheder. Endeel Tydske Skribentere, naar de til deres Fædernelands Roes, mælde om Byssers og Kruds Opfindning, at samme er overflodigen bevidnet af lærde Italiæner og Frantzoser, (ex. gr. Mich. Mejer in *Vero Invento s. Muneribus Germaniæ*, Th. Lansius in *Orat.* Paul. Hachenberg in *German. med.* og fleere,) da have de derudi gandske Ret. Men naar de ville bilde sig ind, at saadanne, ja og tredive gange fleere Vidner af det slags, som de opregne, skulde giore Sagen beviist, da tage de feil og have Uret. Thi først er endnu ingen eeniste Skribent opdaget, der har sagt, at bemældte Kunst var paafunden paa det eller dette Stæd, i hans Livstiid; Ey heller har nogen til noye gotgiort, ved hvem og ved hvad Leylighed det er skeet. Dernæst findes udi alle tre Omstændigheder, af Tiden, Stæden, og Personen, een saa mærkelig Forskiæl og Usamtydighed iblandt Skribenterne, at man bliver nodet til omsider reent at forkaste dem alle, og lade Tingen forblive i den storste Uvished. Skulde og nogen vilde

tage det Partie, som var stærkest, det er at sige, holde sig ved den Tiid og det Aar, som det anseeligste Tal af Skribentere er for, at Kunsten skal være paafunden, da siger jeg, at de ere paa den allervrangeste Vey; Og intet er saa let, som at viise, det denne Meening er just den falskeste.

Imidlertiid er denne dog Veyen, som de fleeste, baade Lærde og Ulærde, ligesom udi andre Ting, saa og i deres Crisi historica, udvælge, nemlig at følge den største Hob; og sligt kalder man almindeligen, at lade staae hvad saa mange brave Mænd har sagt. Det samme har ogsaa Jesuiten Carolus de Aquino (i sit *Lexico Militari*, om *Bombarda*) ladet sig være Raison nok, til at beholde den urigtige Meening, nemlig fordi næsten alle Skribentere i det XV. Seculo havde den, og iblant dem fornemelig Laur. Valla, som, efter hans Formening, levede meest ved samme Tiid, som Byssе-Krudet blev opfundet. *Enarratam Bombardæ originem omnes fere ejus temporis scriptores amplexi sunt, præcipue autem Laurentius Valla lib. 2. cap. 34. Elegant., qui fere æqualis fuit Bombardis inventis, earumque facile primus ibidem meminit.* Vilde man spørge, hvoraf hand havde sluttet, at Valla levede meest ved samme Tiid? Blev vel svaret dette, fordi hand havde sagt: *Nuper bombarda inventa est, id est non multo ab hinc tempore.* Men hvor ilde hand har forstaaed baade Vallæ Latinsk Talemaade og hans Meening, skal jeg siden ved Leylighed oplyse. Nu for at gaae ordentligen frem, vil jeg for det første viise Usamtydigheden i Tiden, og begynde med de Skribentere, der virkeligen giøre det største Tal og, hvad Alder, Lærdom og alle slags Fortienester angaar, den ærværdigste og alleranseeligste Hob, i den forehavende Sag, nemlig om Tiden naar Byssе-Krudet er opfundet, at bevidne. Saadanne ere de, som sætte dets Opfindning til det Aar 1380. eller der omtrent. Og hertil høre, af det Femtende og Sextende Seculis, efterfølgende Italiænske Lærde: Flavius Blondus Forolivienſis, som døde an. 1463. Hand siger i sine Historiers *Decade III. lib. I.* at Bombardæ var et nyt slags Vaaben, som Venetianerne allerførst i Italien betiente sig af i deres Krig imod Genuenserne ved Chioza, og havde faaet det af de Tydske (*Germanis mini-ſtrantibus*) Det samme igientager hans Epitomator Æneas Sylvius, som siden blev Pave (*Epitomes Blondi lib. X. p. 273.*) Dernæst Baptista

Sac-

Saccus, eller Platina, som skriver in *Vita Urbani VI. Papæ: Inventa tum primum* (in bello ad Clugiam an. 1380.) *à qvodam Teutonico bombarda fuit, à sono & tonitru sic dicta,* Og det samme bekræfter hand i sin *Historia Mantuana.* Anton. Sabellicus *Ennead. l. IX. c. 9. Qvidam auctores sunt, hominem Germani sangvinis, ignobilem alioqvi, tum primum bombardæ usum Venetis ostendisse.* Polydorus Virgilius *lib. 2. de rerum Inventorib. cap. XI.* skriver i samme Meening, som Sabellicus, og nævner Aaret 1380. og benævnte Polydorus haver end og i sin Engelske Historie, som hand udgav meere end 30 Aar derefter, paa nye bekræftet det *lib. 23.* Raphael Volaterranus in *Commentariis Urbanis lib. 30. Qvæ qvidem machina primum à Germanis dono Venetis data, cum ii apud Clodiam Fossam Genuenses obsiderent.* Joan. Baptista Egnatius, *Exemplor. lib. 8. c. II. Genuensi bello primum à Germanis Venetias tormenta importata fuerunt, qvæ defendendæ libertatis Venetæ præcipua fuere causa.* Joan. Candidus in *Commentariis Aqvilejensibus,* som kalder dem *bombardas illa tempestate apud Teutonas inventas.* Og Franc. Marius Grapaldus *de partibus ædium lib. 2. c. 10. sclopetos à sclopo, qvi nuper à Germanis, ut volunt, inventi.* Machiavellus in *Historia Florentina lib. I. pag. 52. Istrumento nuovo trouato da i Tedesci.* Med dennem stemme Coel. Calcagninus *de re nautica:* Jo. Campanus in *Oratione Ratisponensi,* Augustinus Justinianus in *Historia Genuensi,* saavelsom Ubertus Folieta; Item Guicciardinus i sin Italiænske Histories Første Bog, pag. 24. Guido Pancirollus de *antiqvis deperditis & novis inventis;* Og en stoer Mængde yngere af bemældte Nation. Paa Tydske Vidnesbyrd fattes det ikke heller, om ey saa just almindeligen bekiændte af Seculo XV., saa dog straxen i XVIto. Franciscus Irenicus *Exegeseos Germanicæ lib. IV. c. 29.* siger: *Annus tunc millesimus & supra trecentesimum octuagesimus agebatur, qvando bombardarum tonitrua à Germanis sunt reperta.* Jacobus Wympfelingus in *Epitome rerum Germanicar. cap. 64. Anno Domini MCCCLXXX. inventum est bellici tormenti genus à Germanis nostris, qvod vulgo Bombarda dicitur à sono. - - Ita non solum Germani nostri (vel ipsis exteris testantibus,) bellatores semper fuisse acerrimi, sed instrumentorum qvoqve bellicorum inventores subtilissimi videntur.* Joan. Aventinus in *Annalibus Bojorum lib. 7.* hvor hand dog ikke anderledes bemærker Tiden, end at hand efter Caroli IVti Død opregner iblandt de mærkelige Folk, som da florerede, ogsaa den Franciscaner-Munk, som opfandt Bombardas; nemlig med

disse Ord: *Berchtoldum qvoqve novitate inventi à se operis nobilem, eadem ætate fuisse non ignoremus. Teuto is fuit genere, religione Franciscanus, professione philosophus, & Magiæ, & metallariæ, artium fallacissimarum, (si modo artes, & non uniuscujusqve vanissimi, ludibria dicenda sunt) consultus, invenit tormenta ærea, qvibus jaculamur globos ferreos, & lapideos, & homines, pecudes, mœnia, muros, arces, urbes, castra, solo qvasi fulmine atqve tonitru (unde Bombardis nomen est,) prosternimus.* Man veed, at Aventinus haver siden selv oversat samme sin Kronike paa Tydsk, og den paa mange stæder forbedret, eller og forandret: Og her lyder dette i hans Tydske Text saaledes: "Dergleichen hat dieser Zeit gelebet Meister Berthold "Schwartz, ein Barfüsser, ein grosser Künstler der heimlichen Kunst "der Alchimey und dergleichen mehr; Hat die Geister können zwin"gen und bannen; Und hat die Büchsen und das Pulver erfunden, "die nachmals durch andere gebessert worden, und bey unsern Zeiten "auf das höchste seynd kommen." Philippus Melanchthon in *Chronico Carionis* nævner ikke heller Aars-Tallet; Ey heller Huldricus Mutius i sin *Historia*; Men de betegne dog Tiden, ohngefærlig paa samme Maade, som Aventinus. Ellers fremstiller sig et mægtigt Antal af Tydske og Franske, som uden Betænkning binde sig til Aaret 1380. Deraf ere Caspar Hedion, eller hvo der er Autor til de *Parälipomena ad Chronicon Abbatis Urspergensis*; Munsterus og Cochlæus i deres *Cosmographiis*; Theodorus Bibliander, Jo. Funccius, Gilbertus Genebrardus og Henricus Buntingius, i deres *Chronologiis:* Nicolas Vignier i hans *Bibliotheqve Historial*; Matthæus Dresserus i sin *Chronico*; Paulus Langius in *Chronico Citizensi*; Petrus Albinus i sin Meissniske Berg-Chronica; Anton Guibertus in *Polyhistore*; Vincent de la Loupe *des Dignités, Magistrats & Offices du Royaume de France*; Stephanus Forcatulus de *Gallorum Imperio & Philosophia*; Franciscus Beaucaire de Peguillon in *Commmentariis rerum Gallicarum*; Horatius Tursellinus in *Epitome historica*; Cyriacus Spangenberg i den Saxiske eller Mansfeldiske Chrönike; Vores Hvitfeld i sin Danske Historie; Dubravius in *Historia Bohemica*; Martinus Cromerus og Jo. Herburtus à Fulstin in *Historia Polonica*; Stumpfius i sin Schweitzerske Chrönike, samt og fleere af hans Landsmænd; Christianus Matthiæ in *Theatro Historico*; Bucholzerus, Jo. Henr. Alstedius, Henr. Altingius, Guthberlethus, samt fleere smaae og store Chronologister; Ja meget

get mange andre, som er ufornoden at opregne, helst naar man fornemmer, at den eene ikkun har skrevet ud efter den anden, Naar vi nu randsage, hvad Grund og Aarsage alle disse, udi benævnte Tiid og Aars-Tal saa samtydige, have haft dertil, skulle vi befinde, at det er altsammen kommet fra de først omtalte Italiæner, Blondo Flavio, Platina, og Polydoro Virgilio: Og disse trende Mænds Grund har alleeniste været, at Venetianerne fik Bombardas fra Tydskland, udi den Krig de havde med Genuenserne ved Chioza circa an. 1380. Men at man udi Italien, og baade til Venedig og Genua, havde Bombardas og Krud længe for dette Aar, og for end bemældte Krig, saavelsom og udi mange andre Lande i Europa, skal jeg fuldkommeligen, ja end ogsaa overflødigen, skaffe beviist herefter i min Anden samt Fierde Afhandling. Og da skal det kiændes, hvorleedes der af een liden Misforstaaelse og Irring kand fødes en større Vildfarelse in re historica, og vorde omsider vidt og bredt gængse og almindelig. Hvorfore det ey heller altiid er sikkert, at vedtage de fleestes og de anseeligste Skribenteres Meeninger om visse Sager.

Man treffer endogsaa nogle, der anskrive omtalte Kunstes Opfindning til en seenere Tiid, end an. 1380. og til nærmere hen imod Enden af det fiortende Seculo; for Exempel: En Preusser, ved Navn Alexander Scultetus, Canonicus Varmiensis, der haver skrevet en *Chronographiam ab Orbe condito ad an. 1545.* trykt til Rom an. 1546. in fol. Hand sætter ved det Aar 1392. eller 1393. *Bombarda adinventa in Germania, à Monacho, ut fertur.* Udi Crusii Schwabiske Chrønike siges (*P. III. l. 6. c. 3.*) at Skyde-Geværs Brug blev først an. 1390. indført i Tydskland, den Tiid Ludwig von Landaw bekrigede Staden Ulm, og de af Augsborg sendte Ulmerne nogle Folk til Hielp med Byssер. Men dette kand efter min Tanke saaledes concilieres, at tilforne havde man Bombardas, nemlig groft Skyt, Stykker og Canoner, i Brug til at beskyde Fæstninger og Muure; men nu begyndte man med det mindre Skyt, Musketter, Haand-Byssер og desliige. Og hvad heller nu denne er Aarsagen eller ikke, da lader det sig ansee at have været en Tiidlang i bemældte Seculo XVI. ikke een og andens, men fleeres her og der vedtagen Meening, at sætte Byssers og Kruds Opfinding til 1390. og derunder, ja meest til an. 1393.

enten de ey have vidst, eller og ey paaagtet, hvad saa mange Italiæner havde skrevet om Venetianernes og Genuesernes Krig an. 1380. Thi endogsaa Achilles Gassarus, (som vi siden faae at høre gandske andet om) har i sin liden Chronologie, (skreven mens hand endnu var ung;) stadfæstet det samme, og satt deri saaledes: an. 1393. *Tormenta bombardarum hac tempestate a Monacho qvodam Germanico inventa primum sunt.* Og i meget yngere Tider haver Antonius Possevinus Jun. udi hans *Gonzaga* eller *Historia Mantuana* (*lib. 5. p. 451.*) givet det samme ud for en gemeen og bekiendt Sag, og betegnet ommeldte Aar, ikke med Siffrer, men med fulde Bogstaver, naar hand saa skriver: *Bombardæ usus repertus est anno circiter millesimo trecentesimo nonagesimo tertio. Hujus ope superatos Genuenses qvidam volunt. Alii nulli belli usui fuisse tradunt: sive Venetorum virtutem id exigere, sive veritatem historiæ credant. Nec ignoro, altiora qvosdam tormenti principia commentari; sed vulgatis utimur.* Den berømte Frantzos Petrus Ramus bliver og heel flittigen citeret, hvorsomhelst der handles om vores Materie; Men i Sandhed meget uskyldigen; helst det aldrig kom i hans Tanke, at examinere dette factum historicum, eller bekymre sig halvt saa meget derom, som om nogen af de reneste Slutninger i Aristotele. I Historier tog hand for got, hvad den eene og den anden havde sagt, og kom ham ikke an paa en Snees Aar mere eller mindre. Saaledes heder det da i hans *Scholarum Mathem. lib. 2. p. 61.* "Bombardica, seu tormentorum bellicorum mechanica; cujus usus "bello Veneto contra Genuenses, qvi se interfici sentiebant, qvo tamen "teli genere non animadvertebant: bello, inqvam, Veneto *circa annum fere 1400., primum innotuit mundo*, a Germano qvodam nominis "ignoti primum repertus, deinde multis modis auctus & amplifica-'tus." Næsten ligesaa resolut havde tilforn hans Landsmand Jacobus Faber Stapulensis talt i sin *Commentario in Aristotelis Politic. lib. VII. c. XI.* som han udgav an. 1505. *Haud admodum multos supra annos centum fluxisse existimant ab hujusmodi infausta tartarearum machinarum inventione.*

Mand skulde tænke, at naar Kunstens Opfindere var bekiændt, og der vidstes hvo hand havde været, saa skulde Tiden ogsaa omtrent vides. Sandt er det, at ingen af de forhen opregnede Italiæner forklarer noget om hans Person. Alleniste nogle kalde ham, saasom Polydo-

Polydorus Virgilius, og som vi nu horde af Petro Ramo, *obscurum qvendam, & ignoti nominis, Germanum.* Philippus Melanchthon siger, efter almindelig Tale, at det var en Munk. Joannes Aventinus er endeligen den, der har givet hannem Navn og Stand, nemlig at hand hedde Berchtoldus og var en Franciscaner-Munk, saa og Alchymist, og heel klog Natur-kyndiger, ja til Overflod, Heremester. Der have vi da baade Stand og Navn; men ikke endnu hans Tilnavn. Dette sidste meene somme at Sebastian Münster har været den første der har opluft, hvorom mand haver det Vers af Jo. Pincier, fordum Profess. til Marpurg:

"Qvæ latuere alios, Munsterus nomina ponit,
"Bertholdumqve vocat nomine reqve Nigrum.

Men Munsterus havde visseligen lærdt det af D. Achille Gasser, som hand selv siger, og vi herefter skulle faae at høre. Saa meget er dog vist, at saa snart Munsteri *Cosmographies* ikke den første Edition, (hvor bemeldte Navn ey findes,) men den anden var kommen ud i Verden, som skeede an. 1546. blev Berthold Schwartz for alvor bekiendt, da tilforne snart ingen vidste at sige af ham; undtagen at Aventinus havde nævnet hans Fornavn, og berettet om hans Munke-Orden; og af hannem haver Melanchthon vel lærdt dette sidste. Dr. Achillus Gasser, fordum Medicus og Historicus til Augsborg, (hand som gav Munstero forbemeldte Underretning) haver og selv skrevet en Chronike, paa Latine, som hand kaldte *Annales Augustburgenses*, og derudi mældet om Bysse-Krudets Opfinding ved Berthold Schwartz, en Chymist og Franciscaner-Munk an. 1354.; Men denne Bog kom ikke for Liuset i hans Livs-tiid, og er først udgiven ex Msto, i vore Tiider iblandt Jo. Burch. Menckens *Scriptores rerum Germanicarum.* Og omendskiont samme Gassari Arbeyde findes meestendeels paa Tydsk indfort i Engelb. Werlichii *Augsburgi*ske Chronike, saa er denne ey heller trykt forend an. 1595. altsaa haver Sebast. Munster faaet Æren, som jeg sagde, for denne Oplysning om Berthold Schwartz. Og fordi Gasser havde tillige meddeelet hannem det Aars-Tal 1354. da Kunsten af Schwartz skulde være opfunden; saa haver siden en god deel Skribentere vedtaget det samme, og derhen forflyttet Mun-

ken

ken tillige med hans Invention; Saa at hand paa slig maade bekom en Fem a Sex og Tyve Aars Tiid til at ove sig deri, inden hand bragte den an hos Venetianerne. En Lærd Philologus i Frankerige, Jo. Brodæus, har dog ikke forundet ham meere end 10. Aar, i det hand skriver, med en stærk Forsikring, i sine *Miscellaneis lib. 2. c. 26.* "*Certo certius est, bombardam a Bertholdo Schwartzio Monacho, homine Germa-*"*no, esse inventam circa annum 1370.*" Men de som have folget Munstero efter i forbemeldte Aars-Tal 1354., ere en god Deel i Tallet; nemlig (1.) Hieronymus Ziegler, Professor Poëseos til Ingolstad midt i det XVIde Seculo, som har skrevet en Bog, kaldet *Illustrium Germaniæ Virorum Historiæ*, trykt til Ingelstad 1562. in 4to. (hvilken er ikke benævnet iblant hans andre Skrifter af Simlero in *Biblioth. Gesneri.*) (2.) Henricus Pantaleon, i hans anden Tomo *Prosopographiæ, seu de Viris Illustribus Germaniæ, pag. 341.* hvor hand haver ogsaa en egen Artikel om oftbemeldte Munk, der begynder saaledes: *Bertholdus Niger, Teuto genere, religione Franciscanus, professione Philosophus, Magiæ & Metallariæ, artium fallacissimarum, studiosus, & Chymista clarissimus, circa annum Domini millesimum trecentesimum qvinqvagesimum qvartum cognosci coeptus.* Siden, efter at Munsteri Cosmographia blev i Frankerige bekiendt, ja endogsaa oversat i Frantzosk, saa have adskillige Franske antaget samme Tiid-Regning, nemlig (3.) André Thevet, dans ses *Hommes illustres*, (4.) Claude Fauchet, de *la Milice & Armes, livre 2.* (5.) Etienne Pasquier i hans *Recherches;* 6. Bullart en *l' Academie des Arts & des Sciences.* Saa at ogsaa (7.) Catherinot i hans *Traité de l' Artillerie* kalder dette *l' opinion la plus commune.* (8.) Er for samme Aars-Tal Hieronymi Zieglers Vidnesbyrd bleven anfort af vores Pontano baade in *Historia Danica* og *Historia Gothica;* item af Miræo in *Chronico*, og af Nicolao Schaten in *Annal. Paderborn. Tom. 2.* (9.) Er ligeledes Pantaleons anfort af Mart. Crusio in *Annalium Svevicor. P. III. lib. 5.* Endeligen (10.) har Athanasius Kircherus, ved Enden af sin *Mundo subterraneo*, erklæret bemeldte Aars-Tal for det rigtigste, naar hand siger: *Pulveris pyrii inventio absqve ulla controversia primo attribuitur Bertholdo Schwartzio Germano, Goslariensi, Monacho & Alchymistæ anno 1354.* Alt saa have vi nu her en nye, og ved mange Stemmer bekræftet Efterretning, om Tiden, 26. Aar ældere, end den forst omtalte og almindeligste.

Det

Det fortrædeligste udi denne og mange deslige Efterfogninger er, at de got Folk, som skreve Chroniker i det 15de og 16de Hundret Aar, meget sielden nævnte deres Autores, som de toge af hvad de fortalte. Dr. Achilles Gasser havde et kostbart Bibliothec, og mange skionne Mster. Hvor fornøyeligt havde det ey været, om hand ved visse Artikler i sine *Annalibus*, og andre Skrifter, havde nævnet sine Sagsmænd? Men hvoraf skal mand nu vide, om den, hand har lærdt dette af, at Krudets Opfindere var en Franciscaner-Munk, og havde et saadant Navn, har været et gyldigt Vidne, eller ikke? Det samme maae jeg sige om Jo. Aventino. Hvem haver sagt de tvende gode Mænd, at hand hedde Berthold Schwartz, og var Franciscaner? Item at hand fandt Krudet an. 1354? Og naar hand nu var Franciscaner, hvorledes kand det da være tilgaaen, at saadan en stor-Kunstner, Alchymist og Inventor, er bleven saa u-bekiændt for sin egen Orden, (helst naar hand havde levet saa sildigen, midt i Seculo XIVto.) at endogsaa den meget flittige P. Lucas Wadding ingensteds har kundet hitte ham, og i sær intet faaet opspurt heele Tydskland igiennem, ham angaaende? Men har alleeniste maattet sammenflikke hans Historie af Aventino, Polydoro Virgilio, og deslige nye? Hvilket, naar det skal giælde om Bevis, mand bør regne for slet ingen Ting. Hand haver alligevel fundet for got, at flytte ham lidet høyere op i Tiiden, end de Autores som hand citerer, nemlig til an. 1365. Ikke veed jeg, paa hvad Fundament. Og endnu mindre kand jeg domme om, hvad Ret andre maae have haft til at declarere sig imod hans Franciscaner-Orden, og giore ham til en Benedictiner-Munk: Hvilket Jesuiten Athanasius Kircherus foregiver, at hand har læst i en gammel Tydsk Bog, hvor hand skal være nævnet *Bertholdus Schwartz Goslarienſis, Monachus Ordinis S. Benedicti.* Altsaa kommer det nu Benedictinerne til, at soge ham op i deres Archiver; Thi at hand ikke har været at treffe i Franciscanernes, lader sig noksom fornemme, naar mand læser hans Artikel hos Waddingum. André Thevet i sine *Portraits & Vies des Hommes illustres*, forsikrer os dog, at det Billede af Schwartz, som hand haver sat i sin Bog, i Franciscaner-Dragt, er tilforladeligt, og er efter eet, som mand har sendt ham fra Cleve i Tydskland. Men, hans Ord i Æren, da synes mig, at Billedet, saavel som det meeste af Beskrivelsen er taget

af Henr. Pantaleons Bog. Og Thevet, saavel som Pantaleon, vare rette Mænd til at fingere sligt; som var og Mode i de Tider. Deres Efterfolgere Bullart i hans *Academie des Arts & des Sciences*, er og ikke et Haar bedre, men ligesom Pantaleon og Thevet, en Rhapsodist og Sammensmorere, og alle tre ere de u-værdige, at giore den mindste Reflexion paa, naar man søger om Sandhed.

Vel er mig bekiændt en meget ældere Skribent, end, ikke allene Achilles Gasser, men endogsaa Aventinus er, som kalder vores omtalte Krud- og Byssе-mager med samme Navn Bertholdus Niger, og siger at hand var Alchymist, men ingenlunde at hand var Munk eller geistlig. Ja ey heller sætter hand hans Alder til an. 1354. langt mindre til 1380. men snarere et heelt hundrede Aar høyere og tilforne. Derfore kand hand og ikke være at ansee, som Fader til forbemeldte tvende Mænds, Aventini og Gassari, Tradition; meget mindre til nogens af alle de andre forhen benævnte. Samme Skribent er mig ingensteds forekommen citeret i noget Skrift, hvor vores forehavende Materie enten kort eller vidtloftigen er omhandlet. Alleniste finder mand ham næfnt in *Paralipomenis ad Conradi Ursspergensis Abbatis Chronicon*. Det er den gamle Doctor Felix Malleolus, Cantor Thuricensis, ham som mand almindeligen kaldte Meister Hemmerlein, hørende til det XVde Seculum, og død i det Aar 1456. Udi hans vidtloftige Dialogo de *Nobilitate & Rusticitate*, har mand i det *XXXte Capitel, fol. 116.* og *117.* en lang Ræmse, om Bertholdo Nigro, Alchymista, og om Anledningen, hvorved hand paafandt Kunsten, at giore Krud og Byssер. Saasom Bogen er rar, og Passagen af ingen ellers anfort, vil jeg meddele den heel og gandske, saaledes som den der findes. Efter at hand har opregnet alle andre slags Vaaben, Værge og Krigs-Værktoy, kommer hand da frem med dette. "Sed "præ cunctis jam scriptis unum opus est, omnium Philosophorum "post mundi creationem scrutinio latens, admiratione digniſſimum, "bello bellicosiſſimum, hosti periculosiſſimum, prælio communiſſi-"mum, pugna invictiſſimum, veteribus bellatoribus ignotum, antiqvis "præliantibus, bello pugnantibus, inscitum, & sapientiſſimis bello-"rum ducibus penitus incognitum. Et igitur nec græca, nec latina, "nec hebraica voce reperitur descriptum. ut dicam proprie cum lege,

"qvod

"qvod plura sunt negotia qvam vocabula, *ff. de præscr. ver. l. natura.* "Imo tempore, qvo positores vocabulorum floruerunt, nondum hoc "negociationis exercitium fuerat consvetudinis vel artis commercio "compertum. *Ficium* est autem sibi nomen, videl. pixis; qvia "qvemadmodum pixis medici, bene clausa, dum aperitur emittit "sonum; vel qvemadmodum hujusmodi pixis, rotunda, longa & "concava. Hæc est qvoddam dispositionis negocium: nec hodie sibi "poterimus dare rite significationis vocabulum, sed fictum & ac- "commodatum. Et de ejus inventione legimus, qvod qvidam Ber- "tholdus Niger, *Alchyamista subtilis* communiter nuncupatus, præ- "tendens Mercurium, qvem nos dicimus argentum vivum, coagu- "lare, & incorporare, & mortificare, & malleabilem, tractabilem & "ducibilem, ad instar argenti puri, firmiter producere. Sed qvia "spiritus est inimicus igni, qvem per ipsum persecutus aufugit, & "evanescere per fumum solet a facie ignis; qvare prætendebat ipsum "penitus mortificare, & in massam immobilem reducere. Unde "primum Mercurium visui viventis basilisci, qvi cuncta viventia visu "perimit, ut dicit Isidorus *Ethimol. l. XII. c. 4.* curiose proposuit: qvi "per hoc defecit, & Mercurium necare neqvivit. Unde commotus "Bertholdus prædictus, & basiliscum cum habitaculo suo in pulve- "res igne cremavit. De qvo primum proverbium promeavit vulgo "nostro, videlicet *Unkenbremer*, prout Alchimistæ per Alamaniam "constituti communiter sunt nuncupati. Conseqventer considerans "Bertholdus prædictus ingenio Philosophico, qvod naturaliter con- "traria contrariis apposita se non patiuntur: & ita perpendens frigi- "dum & calidum in extremis, summum fore contrarium, ut appa- "ret per stridorem & fragorem, dum aqvis frigidissimis applicatur "candens aut calidissima ferramenti massa: Unde non dubitans ig- "nem fore caloris apicem, & sulphuris materiem præ ceteris crea- "turarum ignis capacem: hinc salpetram frigiditatis summæ gra- "dum tenentem. Unde Mercurium cum sulphure, salpetraqve fir- "miter in olla ænea, superius obstructa, constipataqve, conjunxit, "& ignibus vehementissimis applicavit. Et dum sulphur incende- "retur ab intra, contrarium cum contrario manere non potuit, sed "vas æreum confregit. Unde videns hæc Bertholdus prædictus, "hinc fortiora, demumqve fortissima vasa metallina, ferramentisqve

"ſtrictiſſimis conflicta comprobavit: Et nullum tanti roboris firma-
"ri poterat, ut tantam vim ſuſtinere valuerit; Imo diſrupit, & ſua
"violentia repagulum per parietes fortiſſimos, cum fragoris impe-
"tuoſa concuſſione, & terribilis colliſionis coruſcatione transfixit.
"Videns hæc Bertholdus prædictus, ſua ſagacitate vaſa, qvæ nunc
"pixides improprie vocamus, caſualiter provenientia cunctis ſtu-
"pentibus artificialiter dilatavit, & artem hujusmodi ſagacitatis per
"dies in dies ſubtilizando continuavit; & experienter vides, qvod
"hoc bellicoſum negociationis exercitium excedit omnia veterum
"inſtrumenta bellatorum: *Et infra ſpatium ducentorum elicitur per ſcri-*
"pturas annorum primitus compertum." Denne Paſſage er, hvad Nafnet og Opfindningens Hiſtorie anbelanger, den ældſte jeg endnu afveed; Da jeg imidlertid ynſkede at kiende den Autorem (ſaafremt hand er til endnu,) ſom Meſter Hemmerlein haver fuldt, (helſt hand baade ſiger i Begyndelſen: *de ejus inventione legimus*; og i Slutningen: *elicitur per ſcripturas.*) Det allermærkeligſte er, (thi det ovrige er en kiedſommelig og barbariſk Sladder,) at hand langt fra ikke gior Kunſten ſaa nye, ſom den anden ſtore Svarm af Skribentere; men tænker, at hun alligevel er nye nok, naar den er funden i de ſidſte 200 Aar omtrent for hans Tiid; ſom er, at regne fra an. 1450. af, engang imellem 1250. og hans Tider. Thi Dr. Hemmerlein ſkrev ikke denne Bog forend an. 1450. ſom jeg klart kand beviſe, u-anſeet at der ſtaaer for paa Titelen: *Vixit Felix iſte Malleolus circa annum Dni. MCCCCXXXIII.* Det tredie, ſom er, at agte, er at hand intet kalder Berthold Schwartz en Munk, men blot allene Alchymiſt. Og ikke ſeer jeg, hvorfor hand ſkulde have forbiegaaet ſlig Omſtændighed, ſaafremt hand havde vidſt derom: Allerhelſt hand haver, her og der i ſine Skrifter, Hiſtorier nok om Munke og deres Bedrifter; ja havde endogſaa haft Leylighed til at mælde det i ſin Tractat, *de Negocio Monacherum*; Men der findes det ikke heller. Den yngere Schurtzfleiſch (Henr. Leonh.) haver vel taget ſig for at laſte Salmuth *ad Pancirollum*, og andre, fordi de ſætte Berthold Schwartz i Munke-Orden, alleene fordi Aubertus Miræus og Ferreolus Locrius ikke have ſagt, at hand var Munk. Thi ſaa ſkriver hand i en Anmerkning til Thaddæi Donnolæ liden Bog, *de Patria Propertii* (*cap.* 3.) *Falſo cum aliis Monachum vocat, Medicus enim fuit, non Monachus; qvod Aubertus Miræus & Ferreolus Locrius teſtantur in Chronicis ad*

an.

an. 1380. Men Miræus og Locrius, ere, saavit denne Sag vedkommer, ikkuns een. Og Miræus, som Locrius citerer og har udskrevet dette af, negter ikke, at hand kunde have været Munk; Men hand holder det alleene underligt, at en Munk har meleret sig med de Venetianers Krig. Sagen er, Miræus vidste og havde læst formeget til, at holde Kunstens Opfinding for saa nye, at den først skulde været brugt an. 1380. Hvis Schurtzfleisch havde vidst om Dr. Malleoli Vidnesbyrd, havde hand langt bedre deraf kundet betient sig. Den lærde Frantzos Gilbertus Genebrardus i sin *Chronographie* haver og vel troet, at Berthold Schwartz var en Chymicus, men tviflet om, at hand var en Tydsk Munk. Hvilket visse Tydske, i sær Petrus Albinus i sin Meisniske Berg-*Chronica* haver udlagt ham til en stor Afgunst og Misundelse imod den Tydske Nation. Imidlertid haver denne Munke-stand hos vores Krudmager givet Leylighed til een og anden Reflexion. Pasqvier i sine *Recherches* (*lib. 4. cap. 24.*) har et artigt Indfald, og kalder det *l' histoire d' un monde renversé*, at en Munk skulde finde paa Artilleriet, og en Cavalier Bogtrykkeriet; (thi Johannes Guttenberg var af Adel, og havde tient i Krigen;) ligesom da Kong Henrich 2. skikkede en Maitre d' hotel til Paven, og en Biskop til Tyrken, at være Ambassadeurs. De Protestantiske Theologi have ey heller forsømmet sig med deres Artigheder derover; som mand nok-som kiender af Philippi Melanchthonis Ord i *Chronico Carionis*; saavelsom af Adelar Erichs i hans *Gülichsche Chronic:* Büchsen, mit Kraut und Loth, erfunden durch einen Mönnich: Wie das Werck ist, so ist auch der Meister gewesen, nemlich ein feuerspeyender Drach. Aldrig skulde jeg troe, (dog hvem kand sværge derfor?) at, efterdi ved denne Krudets Opfinding ingen Munk er bleven omtalt, (saavidt mand nu om dage finder) forend an. 1500., mand da skulde maaskee have confunderet Berth. Schwartz med den Munk i Pommern, som saa mesterligen forsvarede Byen og Fæstningen Ukermynde imod Churfyrsten af Brandenb. an. 1469. og med sit visse Greb i at skyde, som slog aldrig feil, jog ham derfra. Hvorfore og samme Munk blev vidt og bredt i alle Lande beromt, som den største Canonier, Friskytter, ja Troldmand. Bugenhagius siger derom *Pomeraniæ l. 3. c. 22. Fuit tum in oppido Ukermunde ordinis, ut appellantur, Eremitarum S. Augustini, solo nomine Sacerdos, quem divus Augustinus ne cogno-*

visset qvidem, qvamvis ingenti cucullo indutum & pulla veste turpatum. Magister hic erat, ut jam dicimus, bombardarum, ea arte peritissimus. Krantz. *Wand. l, 13. c. 2. Inerat arci bombardarum Magister, habitu religiosus, de qvo mira ferebant, qvod certus esset ferire qviqvid peteret. Hoc compertum est, magno sæpe damno illum affeciss obsidentes.* Og Micrælius fortæller, daß dem Churfürsten im Lager, darinnen nunmehr grosser Mangel sich befand, einsmahl aus dem Schlosse von einem Augustiner-Münch der Tisch mit dem Essen vor dem Maul war weggeschossen. Men langt fra, at jeg staar meget paa denne Giætning.

Hidindtil, meener jeg at have nokssom viist den store Uvished, saavel om Tiden, som Personen, og at Sagen er langt fra at være klar og opliust, enten i hvad Aar omtrent Byssse-Krudet skal være paafundet, eller om Opfinderen var en Munk. Naar man nu dernæst vil søge om Stæden, hvor og udi hvilken Provintz eller Stad i Tydskland det skal være skeet, da forekommer ligesaa stor Uvished. En Italiæner, ved Navn Antonio Cornazzano, som har skrevet, imod Enden af det XVde Seculo, et Poeme *de re militari*, hvorudi Krudets Opfindning vitloftigen, med den heele Processs, er fortalt, siger at det skeede til Coln. Thi saaledes begynder hans Vers, *lib. 3, cant 2.*

"Regina delle Machine e corona
"Trouata fù per man d'un Alchimista,
"Se vero é qvel, ch'el Tedesco ragiona,
"Vno *in Colonia* havea polvere pista,
"Per aqva forte far dissolutiva,
"Di sal nitro, cenabrio, e allume mista &c. &c.

Martinus Crusius, udi sin *Germano-Græcia*, er ligeledes for Coln, sigende i den fierde Bog, pag. 157. "Invenimus bombardas a Ber"tholdo Schwartzio seu Nigro, anno Dni. 1380. Coloniæ excogita"tas, Monacho Germano, Alchymista." Andre siger, at det skeede til Mayntz: Gevis ists, das ein Teutscher daß Büchsen-Pulver erfunden hat zu Mayntz, und daß auch alldar die Buchdruckerey erfunden sey; skriver D. Jo. Joach. Becher i sin Närrischer Weisheit, *n. 26. p. 56.* og ligeledes har og den Frislænder Cornel. Kempe

Kempe de *Orig. & Stat. Friſ. l. 2. c. 20.* Huldrichus Mutius derimod, ſætter in *Chronicis Germanicis lib. XIX.* at det var til Nürnberg; og hand haver og haft ſine Tilhængere af ſamme Meening, iblant andre Knipſchild de *Juribus & Privilegiis Civitatum.* Dr. Wagenſeil vil dog ikke tage denne Meening an, paa Nürnbergs vegne; Men troer at mand deri har taget feil, og at det allene bør forſtaaes om Byſſe-Laaſe, ſom mand forſt har opfunden i Nürnberg an. 1517. Vid. ejus *Noriberg. cap. XXI. pag. 150.* Den bekiendte P. Athanaſius Kircherus, in *Mundo ſubterraneo,* vil have at det var til Goslar. Det ſamme haver Jo. Theodor Jablonski i ſit *Lexico* der Künſte und Wiſſenſchafften, og adſkillige andre for hannem, fundet for got; uden at nævne hvorfor; maaſkee allene af Ærbødighed for Kirchero. Joannes Langius in *Epiſtolis Medicinalibus* (*lib. 2. epiſt. 4.*) bringer en gandſke anden Tradition paa Banen, nemlig at det var en Bohme af den Bye Weraw: *Bohemus qvidam in oppido Weraw civis, aut* (*ut alii*) *Monachus, fertur invenisse.* Nogle ſætte hans Boepæl til Freyburg i Briſgaw; Andre til Freyburg i Switzerland. Udi Dictionnaire de Morery, og ligeledes i Buddæi og Iſelins, ſtaaer at Berthold Schwartz var fra Freyburg: *originaire de Fribourg en Allemagne.* Men hvor laae da dette Freyburg? efterdi mand haver vel fire Stæder af dette Navn i Tydſkland, og maaſkee fleere. Endelig haver mand og tvivlet om, enten denne Krudmager var en Høytydſk eller en Nederlænder, *Sive Belga, ſive Teuto fuerit repertor, incertum,* ſiger Jac. Faber Stapulenſis in *Ariſt. Polit. l. c.* Eller og, om hand var en Burgunder, ſom Seb. Munſter bevidner at nogle have holdet for.

Ikke bør jeg at fortie endnu et Par andre Traditioner om bemældte Kunſtner. Man ſiger, at hand var kaſtet i Fængſel, uden at der mældes om Aarſagen; og at hand der laborerede i Chymien, og fandt Byſſe-Krudet. Dernæſt ere andre, ſom fortælle, at Kæyſer Wenceslaus lod ham henrette, og betale for ſin ſkionne Opfindning, ſnart lige ſaa ilde, ſom Phalaris giorde ved Perillum. Dette beretter Sebaſt. Frank i ſin Chrønick; og Chriſtoph. Manlius *Rerum Luſaticar. lib. 6. c. 14.* at være ſkeet an. 1389. Goldaſtus har det ogſaa udi en Anmærkning til Felicis Fabri *Hiſtoriam Suevorum,* nemlig at hand blev brændt efter Kæyſerens Befalning an. 1389. Og i Alſtedii

Hiſtoria

Historia Univ. staar om Wenceslao: *Bertholdum Schwartz Monachum, bombardarum inventorem, neci dedit.* Mart. Crusius in *Annalib. Sveuor. pag.* 294. siger at denne Execution skeede an. 1388. og at Bombardæ vare allereede tilforne bleven gemeene. Om dette nu skal være til Kayser Wenceslai Roes, eller til hans Last, at denne Fabel er bleven digtet, kunde blive en Disputations Materie. Ingen Tvivl paa, at mange jo vilde lade ilde om sig en haard Dom, nemlig alle Patroner af det nye Artillerie, alle Elskere af Chymien. Ja man finder i visse Historiske og Politiske Boger stor Berømmelse lagt paa denne Kunst, saasom en Guds Gave og Velgierning, hvorved just paa den Tiid, da Tydskland var i største Usikkerhed, saa mange udædiske Sammenrottelser bleve derved odelagde og adsplidte, og deres Rover-Casteller og Berg-Slotte forstyrrede. Thi saaledes raisonnerer den gamle Hulder. Mutius *Chron. Germ. l. 28. p. 289.* og fleere, som man kand læse hos Jo. Wolfium in *Lectionib. Memorabilib. Tom. 2.* hos Claude Fauchet *de l'origine des Chevaliers chap. dern.* og hos Belleforest i hans Tillægge udi den Franske Version af Munsteri *Cosmogr.* hvor hand, ligesaavel som Henr. Kirchnerus *lib. 2. de Republ.* og Salmuth in *Comment. ad Panciroll.* anforer argumenta for begge Meeninger. Dertil sigter og P. Kirchers artige Historie, som hand vil bilde Folk ind at hand haver læst i en gammel Bog, men har maaskee selv digtet den: Nemlig, da Øvrigheden i Goslar beraadslog, hvad Middel de skulde bruge imod den store Landeplage, de mange Rovere i deres Egn, der plyndrede og dræbte veyfarende Kiobmænd og andre, gav Munken Berthold Schwartz sig an, lovede at vilde skaffe dem af dermed, naar de siden vilde betænke hans Benedictiner-Orden med nogen god Belønning. Hand lod da giore en heel Hob Jern-Gryder, som hand fyldede med sit Krud, hvilket hand nyligen tilforn havde opfundet, samt med Steene og Grus, og dem begrov hand i Skoven, just ved det Stæd, hvor hand vidste at Roverne pleyede om Aftenen at forsamles og holde sig lystige. Gav sig derpaa i Rovernes Selskab; Og en Aften, som de sadde i deres Giæstebud og beste Fryd, practiserede hand ved en forhen tillavet Machine Ild til sine Gryder, saa at de paa eengang sprang op i Veiret, og giorde Rover-Pakket saa forstrækket, at de tænkte at det var Domme-Dag. Da de nu vare komne til sig igien, besluttede de at forlade [illegible] lykkelige Plads, og flytte deres Bolig noget længere bort.

Men

Men da det samme ogsaa mødte dem der, og Berthold Schwartz holdte dem imidlertid varm med den eene Gudelige Prædiken efter den anden, bad dem at tage til Hierte slig den fortornede Guds Advarsel, som kaldede dem til Omvendelse ved saa tydelige og saa lydelige Jertegn; de maatte dog forlade deres fordømmelige Haandverk, forend denne underjordiske Torden kom dennem nærmere, og de gandske bleve opslugte ned i Helvede med Core, Dathan og Abiram, naaede hand endelig sit Forsæt, saa at de omvendte sig, og den gandske Egn blev frie for Roveriet. Hvis dette nu var sandt, (som her sik at være andet Vidnesbyrd om, end P. Kirchers, thi hans tager ingen fornuftig Mand for fulde,) da havde jo Kæyser Wenceslaus stor Synd udi, at lade brænde saadan en Mand, der var ey alleene saa kunstig, men endog tillige saa gav i at anvende sin Kunst til pias fraudes. Men naar Stemmerne skulde tælles, maae man vist troe, at iblant Skribenterne af det 15de og 16de Seculis ere der ulige fleere, som tale forsmædeligen ilde om vores Kunstnere, saasom om en Troldmand og et Diævels-Lem, der haver bragt een saavel for det menniskelige Kion fordærvelig, som for ald Krigs-Dyd og Manddom høystskadelig Ting ind i Verden. Hvorfore og Christoph. Lehmann i sin Speyriske Chrønike, naar hand har talt om Kæyser Wenceslai Udyder (*lib. 7. c. 9.*) slutter saaledes: "Doch wäre lobwürdig, wann er, wie etzliche schreiben, den Mönch Berthold Schwartzen, wegen erfundener "Büchsen, hätte hinrichten lassen." Nemlig Lehmann har været af samme Meening, som mange andre brave Mænd for hans Tiid, ey alleene Polyd. Virgilius, men ogsaa Erasmus Roterodamus in *Querimonia Pacis*, Ludov. Vives in *libris de Concordia & Discordia*, Phil. Melanchthon in *Chronico*, Hier. Cardanus, Achilles Gassarus, Georg. Fabricius, Hieron. Magius, og utallige andre. Faber Stapulensis, som jeg et par gange tilforn har citeret, slutter sin Beskrivelse paa samme Maade: Hans Commentarius er ikke almindelig; Hvorfore jeg vil anfore Beskrivelsen tilligemed Slutningen: "Dum repertor "ille teutat, confusis in unum multis venenis & stygiis pulveribus, "metalla commutare, omnibus in olla grandi conjectis, occluso "fortiter ore, & incensæ fornaci superposita, dum putat medicinam "conficere, qvæ viles materias in flava transmutet metalla; proti-"nus horrendo tonitru fervefacta olla, disrumpitur, dissilitqve mani-

"bus excuſſa Cyclopum. Diſſilierunt parietes, culmen domus in "ſublime rapitur, qvaſi dæmon qvidam deferbuiſſet in olla. Atto- "nitus repertor, tormenta excogitat fulmine nocentiora, ad ulti- "mam hominum perniciem. Et bene mortalibus conſultum fuiſ- "ſet, ſi, ceu Salmoneus, vero fulmine tunc conflagraſſet. Novo "tamen invento exultans Pyracmon ille novus, Reges adit, adit ty- "rannos, ſcelerati pectoris ſecreta pandit. Admittitur; admirantur; "ſumtus, & adjutores, multos Cyclopas & Broontas illi adjungunt. "Sic omnium artium deterrima, nocentiſſimaqve ac nefandiſſima "reperta eſt. Qvi, ſi Buſirim aut Phalarim adiiſſet, qvos antiqvitas "effinxit crudeliſſimos, inventi crudelitatem exhorruiſſent, dediſ- "ſetqve primus malæ conceptæ artis poenas, & cum crudeli arte, "ut par fuerat, crudeliſſime periiſſet." Denne gode Mand havde viſt nok giort Kæyſer Wenceslai panegyriqve, ſaafremt hand havde faaet Kundſkab om den foromtalte Execution paa Berthold Schwartz. Det ſamme var vel ogſaa ſkeet af Arioſto, der holder for at ald Manddom og Stridbarhed er bleven tabt ved Byſſers og Kruds Opfindning, naar hand ſaaledes indforer Roland talende *Cant. XI. §. 26.*

Come trouaſti, o ſcelerata e brutta
Invention, mai loco in uman core?
Per te la militar gloria è diſtrutta;
Per te il meſtier de l' arme é ſenza onore.
Per te é il valore e la virtù ridutta,
Che ſpeſſo par del buono il rio migliore:
Non più la gagliardia, non più l' ardire
Per te può in campo al paragon venire.

Endeligen haver mand ogſaa Skribentere, der give Kunſtens Opfindere et gandſke andet Navn. Der ere de ſom kalde ham Conſtantinus Ancklitzen af Freyburg. Saaledes haver André Thevet, ſaa og Salmuth berettet; Ligeledes Gerardus Voſſius in *Inſtitutt. Oratt. lib. 4. c. 13.* af hvilke det ſiden er kommen ind i Hofmanni *Lexicon Univerſale*, og i Moreri. End videre hedder hand hos nogle Petrus, med det Tilnavn Libs, ſom ſkal have været en Philoſophus af Ariſtotelis Skole,

og

og derhos Alchymist. Franciscus Irenicus, der er ligesaa gammel som Aventinus, og har skrevet sin *Exegesin Germaniæ* an. 1518. siunes ikke at have hørt, eller læst noget om Berthold Schwartzes Navn. Hand siger vel: *Multi id Monacho cuidam concesserunt;* men ey videre. Siden bringer hand os en Petrum frem: *Alii viro cuidam nomine Petro tribuerunt, qui perspectiva arte imbutus, ex duabus rebus diversissimis, altera summo frigore ex saligno salpetro, altera calore naturali instincta, pulverem conglutinasse, ac in morem fulminis naturali ratione constituisse, & sic bombardam reperisse dicitur.* Dette er da, hvad Alexander Sardus Ferrariensis har sagt, i hans Anden Bog *de rerum inventoribus*: "Petrus Ger-"manus Peripateticus æneam machinam, stanno addito, & nitro si-"mul positis, & plumbea vel ferrea pila, adhibuit ignem parvo fo-"ramini, qvod in prima parte machinæ est, & maximo fragore "emisit pilam. Hinc hominum cædes, mœnium & ædium ruinæ." Item, hvad en anden Italiæner, ligeledes fra Ferrara, har indført i sin Historie *de Principibus Atestinis*, nemlig Jo. Bapt. Pigna; hvis Ord udi den Latinske Version, lyde saaledes *lib. V.* ved det Aar 1396. Ante sedecim annos *Petrus Libs, Philosophus Peripateticus*, auro argentoqve e plumbo aut ære conficiendo intentus, cum plura ad ignem comprehendendum simul commisceret, (qvo qvidem ex artificio multa ad hominum utilitatem & naturæ contemplationem plerumqve casu dimanarunt,) primus fistulas ferreas reperit, unde ignis impetu glandes mittebantur: qvo exemplo ceteri docti majora minorave tormenta longe meliora forma deinde conflaverunt. Endnu længe forend disse tvende, Pigna og Alex. Sardus, haver den lærde Cardinal Hadrianus de Castello indført denne *Libs*, som den første Opfindere af Bysser, i sit smukke Vers, om Jagten, naar hand siger:

"Erat Sicamber
"Forte in tam celebri sodalitate,
"Audax prælia tanta qvi cieret,
"*Libs cognomine*, machinæ repertor,
"Mirandæ, horrificæ, minacis, atræ,
"Qvalem nec Steropes, nec ipse ferrur
"Pater Lemnius inferis cavernis

"Informaſſe Jovi, nec ulla in orbe
"Per tot ſecula cogitavit ætas.
"Nam truncum teretem, æneum, cavumqve
"Nitro, ſulphure, pulvere & ſaligni
"Carbonis replet usqve ad umbilicum,
"Includitqve pilam ex liqvente plumbo
"Superne, tenue oppido foramen
"Spirat: hinc jacit igneam favillam,
"Hiſtrix continuo forata fumat.
"Non ſic fulminis impetus triſulci,
"Nec falarica ſic rotata fertur,
"Sed nec ſic Scythico ſagitta nervo,
"Nec fundis Balearibus lapillus."

Men herom dommer jeg ſaaledes, at, uagtet hvad Bapt. Pigna og Sardus have ſagt, bliver Peter Libs ikke den første Krudmager, men vel maaſkee en Opfindere af det mindre Skyt, nemlig de ordinaire Muſketter og Byſſer, ſom Soldater og Jægere bruge. Dette kommer og overeens med Card. Hadriani Vers, ſom vi nu horde; og ligeledes med den Underretning, ſom mand hidindtil har fundet i Hiſtorier om Artilleriet. Endſkiont mand bor tilſtaae, at denne Videnſkabs Hiſtorie er meget ufuldkommen og ſlet opluſt, baade hvad dens første Opkomſt angaaer, ſaavel ſom i mange andre Stykker. For Exempel; I Begyndelſen af det XVI. Seculo haver mand havt et ſlags Byſſer, ſom tændte ſig ſelv; ſaa at forend mand blev nogen Byſſe vaer hos Folk, ſom mand modte paa Vey eller Stie, havde man en Kugle i Livet. Imod dette farlige Gevær og dets Misbrug haver Keyſer Maximilianus I. udgivet en ſkarp Forordning, og forſt forbodet det i ſine Lande, ſamt Bohmen og Mæhren, ſiden udi det heele Tydſke Rige; at ingen maatte giore ſaadanne Byſſer mere, die ſich ſelbſt zünden, eller maatte fore dem med ſig enten de reyſte til Heſt eller Fods. dat. Augsborg an. 1518. d. 28. Julii. Men hvo Auctor har været til det ſlags Byſſer, og hvor de ere paafundne, er mig ingenſteds forekommet. Ikke ſkulde jeg troe, at dette er om den Kunſt af Fyr-Laaſe at forſtaae, der blev opfunden til Nürnberg an. 1517. og hvorom Wagenſeil anforer af en ſkreven Kronike: Die

zu

zu den Schieß-Röhren gehörige Feuer-Schlösser sind erst an. 1517. zu Nürnberg erfunden worden. Ellers er af forbenævnte Jo. B. Pignæ Ord at fornemme, det hand haver været i den Tanke, at Inventor af Krudet haver først giort smaae fistulas eller Skyde-Rør; og siden har mand forbedret Kunsten og giort store Canoner. I samme Irring have og fleere været; og af slig Indbilding er det vel kommen, at mand i Rust-Cammeret til Dresden viser endnu i denne Dag en liden Byssc, som jeg finder at nogle har kaldet en Nogel-Byssc, hvilken mand foregiver at have været Berthold Schwartzes første Prove. Men det er tvertimod. Det første Skyt med Krud, mand nogensteds finder talt om i Historier og troværdige Skrifter, vare store Bombardæ, og bleve ladede med mange Punds Steene, og siden med Jern-Kugler. Dem satte mand i steden for de gammeldags Steen-Blider, som kaldtes *petrariæ*. Derefter paafandt mand mindre og mindre Canoner; og endeligen, i det Femtende Seculo, de ordinaires Byssser, til Soldater og Jægere. Pistoler komme allersidst i Brug. Hvorom kand læses P. Daniel *Hist. de la Milice Franc. l. 6. c. 4.*

Af Berthold Schwartzes Byssc i det Dresdenske Rust-kammer, som jeg nys talde om, giver Mr. Keysler os i sit 91de Brev af hans Reyser, en saadan Beskrivelse: "An der hier befindlichen ersten "Büchse des Mönchen Schwartz siehet man an statt des Schlosses ei"nen gegen das Zündloch übergelegten Hahn mit seinem Flintenstein, "unter welchen eine Feile so lang hin und her gezogen wurde, bis sich "ein Funcke fieng. Der Hahn kan stärcker und gelinder auf die Feile "geschraubet werden." Men dette skal ingen bilde mig ind, at den første, som fandt paa Krudet, fandt saa strax paa at bringe Ild til Fænghullet, ved en Flintesteen. Derimod lader jeg denne Dresdenske Byssc gierne passere for den første Prove af alle Flint-Byssser.

Sluttelig kand jeg ikke lade uberort en Vildfarelse, der forekommer i en bekiendt og nyttig Bog, som er Pfeffingers *Vitriarius* Illustratus, i *Tom. IV. pag. 48.* hvor der, ved Leylighed af *pulvere pyrio (lib. III. Tit. XIX. §. 51.)* haves en kort annotation, indeholdende først

den gemeene Tradition om Munken Schwartz; og derpaa siger da Pfeffinger: "Alii tamen authorem celebrant Franciscum Georgium "Senensem, aliiqve discipulum ejus Petrum Navarrum, Cantabrum, teste Vossio *Thecl. Gentil. lib. 2. c. 63.* Derudi stikker nu en temmelig stor Urigtighed. Vossius taler ingenlunde paa bemeldte Sted om Krudets Opfindning, og det er langt fra hans Meening, at tilskrive enten Franc. Georgio eller Petro Navarro denne Kunst. Hand siger ikun, at de vare de første, der paafunde, ikke at giøre Miner, (thi de ere fra meget ældere Tider,) men at sætte Krud i Minerne, og dermed at sprenge Casteller, Huuse og Klipper, fra unden af, i Luften, hvilket første gang skal være provet ved det Castel Vovo ved Napel, anno 1503. og fortælles af Guicciardino, (ikke i den fierde Bog, som er en Trykkefeil hos Vossium, men i den 6te.) Petrus de Navarra var de Spaniers General, og commanderede denne Beleyring for Napel; Derfore tilskrives det hannem af bemældte Historico, samt af Thoma Bozio *de robore bellico adversus Machiavellum*, og fleere. Men den Ingenieur, som Navarra brugte, og som egentlig paafandt Minier-Kunsten med Krud, var Franciscus Georgius af Siena, efter Cardani udførlige Berretning i hans anden Bog *de subtilitate, pag. 44.*

Anden Afhandling.

Hernæst forfoyer jeg mig til den Anden Afhandling, hvor jeg først haver at tale om Oprindelsen til den Meening, som nogle have fattet, at Berthold Schwartz var een af vore Landsmænd; Og dernæst om Byssе-Krudets Brug her i Dannmark, længe forend an. 1380. Traditionen om dette Landsmandskab angaaende, da haver mand ingen anden at takke derfor, end den forhen omtalte og berømte Augsburger Dr. Achilles Gasser; og det formedelst en Anmærkning, som samme Mand, dog langt fra udi slig Tanke, meddeelte til Dr. Sebastian Munster, Professor til Basel. Hvilken Anmærkning er siden bleven videre trækket, og hos os benyttet af visse fornemme Mænd, saasom vores Fæderneland til et slags Ære. Sagen forholder sig saaledes: Sebastian Munster, den Tid hand havde skrevet sin *Cosmographiam*, og udgivet den for allerførste gang til Basel an. 1544. sendte hand dette sit Verk til

Dr. Gas-

Dr. Gasser; der baade var hans Ven, og desforuden agtet som et stort Orakel i Historisk Videnskab, besad et skiønt Bibliotheck, og var tienestagtig dermed at gaae lærde Folk tilhaande, som og Auctores *Centuriarum Magdeburg.* og andre have roset ham for. Dr. Gasser fandt da i bemældte Cosmographie den Artikel, iblant andre, om Byssе-Krudets Opfindning, hvor Munsterus havde skrevet saaledes *(primæ edit. pag. 333.)* "Man sagt und schreibt auch gemeinlich, daß die wunder-"barlich Rustung das erschröckenlich Büchsen-Geschütz sey in Teutsch-"land anno 1380. erfunden; Aber an welchen Ohrt, und von welcher "Person, sagt niemand, dann daß ettlich solchs einem Münch zule-"gen. Der Bösewicht, der solch schedlich Ding auf Erdtreich gebracht, "ist nit wirdig, daß seine Nahmen auf Erdtreich in Gedächtnüß der "Menschen bleibe, oder ein Lob von seinem gefundenen Kunstwerck "bringe. Er wär wol wirdig gewesen, daß man ihn in einen Büch-"sen gestossen hät, und an ein Thurn geschossen, wie vorzeiten der "Fürst Phalaris in Sicilia thet dem Meister Perillo, den er in ein ehrinen "Ochsen von ihm gemacht stieß, und verbrennet ihn darinn, darvon "ich in Sicilien geschrieben. Etliche legen es den Burgunder zu. Man "findt auch geschrieben, daß die Venediger haben das Geschütz zum "ersten gebraucht wider die Genueser." Saavidt, og meere ikke, havde Munsterus den Tid skrevet derom; Hvilket jeg selv har confereret, da samme forste Edition findes her i det Kongelige Bibliotheck, og er ikke nær halvt saa stor, som de sidste mand haver; (saasom det er bekiendt, at ey alleene Auctor, mens hand levede, men og andre efter hans Død, have Tid efter anden forbedret Verket og giort det større. Dog er ingen Tydsk Edition bleven saa vidtloftig og stor, som den Frantzoske Oversættelse, Belleforest har giort, med sine overflodige Forbedringer fast ved hvert Capitel.) Hvad nu Dr. Achilles Gasser, som Munsterus uden Tvivl haver bekommet ogsaa andre Forbedringer fra, haver bemærket ved dette omtalte Capitel, det erfarer mand af det lidet Tillæg, som staar strax efter nu opregnede om Byssеskyttet udi hver een af de nyere Editioner, (ex. gr. i den af an. 1598. pag. 714. og i den af 1614. pag. 907.) udi hvilke alle findes tillagde disse Ord, det forestaaende gandske uforandret: "Doch schreibt mir zu Doctor Achilles, daß anno "1354. Büchsen im Brauch gewesen sind an der See bey Dännmark: "und soll ihr erster Meister seyn gewesen ein Alchymist und Münch,

"mit

"mit Nahmen Berthold Schwartz." Der have vi da det heele Mystere. Thi dette Tillæg er det, som siden har giort den megen Opsigt, og hast gandske besynderlige Følger. Heraf maae jeg først fortælle dette, at den Tiid vores lærde Pontanus var udi Arbeyde med den Danske Historie, og var kommen til det Aar 1380. hvor hand fandt for sig hos ArildHvitfeld meldet om Byssе-Krudets Opfindning i samme Aar, erindrede hand sig, at have læst i den Slaviske Krønike, som Erpold Lindenbrog har udgivet, at udi Lybek havde 20 Aar tilforne, nemlig an. 1360. været en Krud-Fabriqve, som gives tilkiende med disse Ord: *"Anno Domini milleſimo trecenteſimo ſexageſimo Conſiſtorium urbis Lu-"becenſis in toto combuſtum eſt, per negligentiam eorum, qvi pulveres pro bom-"bardis parabant."* Pontanus, som ideligen corresponderede med Canceller Christian Friis, og spurde ham til Raads om alt hvis betænkeligt ham forekom i den Danske Historie, gav sig nu herved ogsaa den Frihed, at spørge hvad Cancelleren meente om denne Efterretning i den Slaviske Krønike. Friis svarede, at derom var ingen Tvivl, det jo Tingen maatte være rigtig, og at man fandt ogsaa hos Skribenterе, det Byssе-Krud og Stykker havde været i Brug hos de Danske, forend den Tiid. (*Admonuit Cancellarius, etiam ante id tempus pulveris ac machinæ ejus à Danis uſurpatæ mentionem apud auctores fieri,* er Pontani Ord, pag. 507.) Derpaa giver Pontanus sig til at lede i sine Boger, og finder den foromtalte passage i Munstero: Hvilket hand ogsaa har tilkiendegivet: *Suggeſtio magni Daniæ Cancellarii me, ut propius hoc idem inſpicerem, excitavit: Et vero inter primos occurrit Munſterus, qvi diſerte Coſmographiæ ſuæ lib. III. ſe ab Achille Gaſſaro, diligentiſſimo hiſtorico, commonitum refert, bombardarum ac pulveris pyrii uſum anno Chr. M.CCC.LIV. habuiſſe in mari Balthico Regis Danor. claſſiarios.* Jeg lader staae om denne Pontani Oversættelse er ikke noget for frie; helst Dr. Achilles og Munsterus tale ikke om Kongen af Dannmarks Søe-Folk. Nu sporges alleene, om det ogsaa har været den passage, som Canceller Friis har meent? eller om hand har vidst nogen anden Auctorem, som noget stigt fandtes hos, at Krud var brugt af de Danske forend an. 1360.? Jeg troer, og jeg er fast forsikret om, at det ingen anden har været, end just Munsterus. Cancelleren og Pontanus bleve i Brev-Vexling med hinanden længe efter den Tiid: og Pontanus, som boede til Harderwick, sendte hannem altiid hver en Part af sin Historie, 2 a 3 Boger

ad

ad gangen, til at læse igiennem, forend Verket kom til Trykken. Dersom nu Friis havde om bemældte Post vidst nogen anden Auctorem, skulde mand da troe, at hand havde fordult den? Men nu til et andet Spørsmaal, og en vanskeliger Knude at løse: Hvorledes skulde den selvsamme Dr. Achilles Gasser kunde skrive i sine Augsborgiske Annaler, som vi tilforne have hørt, at henved det Aar 1354. blev Krudet opfundet i Tydskland af den Franciscaner-Munk og Chymista Barthold Schwartz, og endda alligevel skrive til Sebast. Munster, at an. 1354. (som er det selvsamme Aar,) vare Bysserne i Brug an der See bey Dännmarck, og en Alchymist og Munk ved Navn Berthold Schwartz var den første Mester deraf? Hvorledes rimer dette sig tilsammen? Sandeligen meget ilde. Endnu videre: hvor finder mand udi nogen enten af vore egne, eller andre vore Naboers, Hænseståders, Svenskes ellers andres Kroniker og Optegnelser, at noget Soe slag er blevet holden paa disse Danske Strømme i det Aar 1354? Jeg tor sige, Ingensteds. Skulde nu alle andre smaae og store Trefninger til Soes være bleven optegnede, om ikke af Hvitfeld, da af Herm. Cornero, Alberto Crantzio og flere, og de skulde have fortiet denne af 1354. hvorudi een saa nye og høyst-merkelig Invention var provet, da var dette meere end sært. Hvad bliver da at domme herom? Har Dr. Gasser taget feil, eller forhugset sig, da hand skrev til Munsterum? Det troer jeg ikke heller. Dr. Gasser var en omhyggelig og meget agtsom Historicus. Men Munsterus, omendskiondt hand var lærd og i mange Videnskaber erfaren, dog intet mindre end accurat. Hans store Færdighed, og maaskee tillige enten hans Fattigdom eller Gierighed, giorde, at hand skrev flere Boger end hand burde, og sludrede sine Skrifter fra Haanden: Hvorover ogsaa nogle deraf, i sær hans bemældte Cosmographie, have tabt næsten ald Credit. Jeg tor vedde paa, at hand ikke haver læst med Agtsomhed Dr. Gassers Brev, og ey rigtigen fremfort hans Meening; Hvilket har bare bestaaet deri, at hand har sat Aars-Tallet 1354. paa det urette Sted. Thi saaledes burde det have hedet: Doch schreibt mir zu Doctor Achilles, daß Büchsen vorher im Brauch gewesen sind an der See bey Dännmarck, und soll anno 1354. ihr Meister seyn gewesen ein Alchymist und Münch mit Nahmen Berthold Schwartz. Saaledes er det ret og rigtigt, og kommer fuldkomme-

ligen overeens med Gaſſari egne Ord i hans Augsborgiſke Annaler; og i ſaadan Meening er jeg vis paa, at hans Brev har lindet; Thi mand maae jo ey tænke, det Manden var ſig ſelv imod. Nu at gaae videre: Hvorfra havde Dr. Achilles den Underretning, at Byſſer havde været i Brug paa de Danſke Stromme, længe forend hos Venetianerne? Her maae jeg nu giætte mig frem, men giætte dog ſaaledes, at jeg ikke er bange for at tage feil, eller for at vorde refuteret. Jeg ſiger da, at denne brave Mand haver forſtaaet ſaaledes det Ord *Bombarda* hos Albertum Crantzium. Crantzius, udi ſin *Vandaliæ* 8de Bogs 38te Capitel, fortæller om det Soe-Slag imellem de Danſke og Hanſeſtæderne anno 1361. hvorudi Konning Valdemars Son Hertug Chriſtoffer commanderede den Danſke Flode, og fortæller da ſaaledes: "Congrediuntur navali pugna fortiter certantes; duraſſetqve in lon-"gius tempus pugna, niſi Regis filius Chriſtophorus *ictus bombarda* "graviter vulneraretur: qvi & accepto ex vulnere brevi diem ſuum "obiit." Deraf juſt haver Dr. Achilles maattet troe og ſlutte, at Byſſer og Krud havde været i Brug paa den Tiid an der See bey Dänmarck. Hvilket mand ſaameget mindre bor undre paa, ſom *Bombarda* er hos alle bekiendte Skribenter det rette egentlige og vedtagne Ord til en Canon (ſom man i de Tider kaldte vaa Tydſk eine Büchſe,) der blev ladet med Byſſe-Krud og Steen. Og de Stæder hos Skribentere, hvor *Bombarda* bliver brugt om det ældere ſlags Machiner, (ſom mand ellers kaldte Petrarias, Tribucchas, Bricolas &c. &c.) ere ſaa overmaade rare, at Gabriel Naudé (i hans Skrift *de Studio Militari lib. 2. pag. 687*) har ſtorſte Uret i, at give ſligt ud for en bekiendt Sag. Dette ſiger jeg, at Dr. Gaſſer og alle andre kunde letteligen lade ſig forføre af bemeldte Ord hos Crantzium: Og Spørsmaal, om de ogſaa ere forførte deraf? Chriſtoph. Beſoldus, ſom baade levede længe efter Dr. Gaſſer, ſaa og var en lærd og velbelæſt Mand, haver ey heller kundet anderledes forſtaae denne locum Crantzii, udi hans *Diſſertat. de Bombardis*, ſom jeg forhen har talt om. Bemeldte Beſoldus haver citeret denne Crantzii locum udaf Camerarii *Horis ſubceſivis*. Camerarius haver og ligeſaa lidet taget den af Crantzio ſelv, men borget den af Majolo, foruden at nævne ham, udi hvis *Diebus Canicularibus* den forekommer *pag. 418. edit. Mogunt. 1605. in f. l.* anført med diſſe Ord: "Chriſtophorus *Daniæ Rex* inito, cum hoſte ſibi proximo, prælio,

"bom-

"bombardæ ictu occisus memoratur, *anno Domini 1280.* ut Krantzius "tradit Vandal. lib. 8. *cap. 23.*" Her er nu af denne Sludrere Majolo, som ingen fornuftig Mand bør eller kand lide paa, begaaen ikke mindre end tre Feil i denne ene passage: Først staaer det ikke hos Crantzium i den 8de Bogs *23. Capitel*, men i det 38te. Dernæst var denne Christophorus ikke *Danorum Rex*, men *Danorum Regis Filius*; Og endeligen skeede dette ikke an. 1280. men 81. Aar derefter, nemlig an. 1361. Alle disse Feil haver Camerarius af Majolo, og Besoldus af Camerario udskrevet paa Troe og Love. Og Naudæus, der ellers altid er saa kiærphøy, og saa skarpseende til andres Feil at mærke, haver endnu giort det grovere, nemlig hand har staalen saavel dette, som flere Skribenteres Vidnesbyrd af Besoldo, som hand ingensteds nævner; og har stadfæstet saaledes, at Christophorus var Danorum Rex, samt at det skeede an. 1280. Hvorfore hand og (nemlig Naudé) haver bygget en egen Thesin allene paa slig urigtig Grund, nemlig indrettet sin Anmerkning ved denne bemeldte Historie og locum Crantzianum, efter dette falske Aars-Tal. Paa lige Maade ere ogsaa Camerarius, og af ham Besoldus, og af begge siden Naudæus, bleven ret skammeligen forførte af forbemeldte Majolo med en passage af Nauclero. Majolus skriver saaledes: "Nauclerus tamen videtur "originem rei (scil. bombardæ & pulveris pyrii) referre ad Ottonis IV. "tempora & Innocentii III. an. Dni. 1212. licet exactissimam ejus in"strumenti formam referat ad inferiora tempora. Nam Otto Imp. colle"cto milite, duas Hermanni Turingi fortissimas munitiones funditus "destruxerat. Qvo tempore primum cœpisse memoratur usus in"strumenti bellici prius incogniti. Hæc ex Nauclero &c.„ Mon det dog ikke havde været Umagen værdt, at slaae efter i Nauclero, om det ogsaa fandtes saaledes? Hvilket om de gode Mænd havde giort, havde de fundet gandske andet, ja det som var tvert derimod, Thi Nauclerus skriver alleene, at den Tiid (circa an. 1212.) blev første gang brugt det slags Muurbrækker, som mand kaldte Tribock; eftersom Bombardæ vare endnu den Tiid ikke opfundne: "Otto copiis "adunatis duas Hermanni munitiones fortissimas Rothenburg & Sal"tzingen cepit & funditus destruxit - - - - Asserunt tum "primum cepisse usum instrumenti bellici prius incogniti, qvod vulga"riter *Tribock* nominatur; *qvoniam bombardarum usus nondum erat inventus.*"

Dette er jo gandske imod, hvad den eene med den anden haver vildet bevise af Nauclero. Og saaledes gaaer det de got Folk ofte, endogsaa de lærdeste, naar de citere Bøger og Autores paa andres Credit. Ja det selvsamme, som Nauclerus har sagt, finder mand med næsten samme Ord, ad eund. annum 1212. udi det *Fragmento Historico* for ved Alberti Argentinensis Krønike, som Urstisius har udgivet i sin anden Tomo; undtagen de sidste Ord: *qvoniam bombardarum usus nondum erat inventus*, som er Naucleri Tillæg, og hvilket Auctor til forbemeldte *Fragmentum* ikke kunde vide af, saasom Bombardæ ey vare endnu til i hans Tiid. Men vi maae komme igien til vores Crantzii locum, og forsøge, om den ogsaa er tilstrekkelig til at giøre Sagen af. Crantzius selv i sin *Historia Danica*, naar hand taler om selvsamme Action (*lib. 7. c. 38.*) da nævner hand der ikke *Bombardam*, men allene dette: *Christophorus ictus lapide, non diu superfuit.* Herm. Corneri *Chronicon* ligeledes: *Christophorus filius Regis Danorum, lapide percussus est tam lethabiliter, qvod in brevi periit.* Dette, og fornemmeligen, at den unge Herre dode saa hastigen derefter, erklærer Hvitfeld sig imod, med disse Ord: Udi denne Handtering, finder jeg udi den Wendiske Historie, Hertug Christopher til Skibs at være ihielslagen af en Steen. Vore *Annales* holde der intet om, men hannem at være død af *phrenesi* tu Aar herefter 1363. til Kiøbenhavn. Hvitfeld har ret i dette sidste; og hvad der har staaet i de Danske Annaler om hans Dods Aar, det stadfæstes af *Libro Datico Ecclesiæ Roschildensis Msto.* nemlig at hand er død *anno 1363. III. Idibus Junii.* Men derfore kunde hand vel være bleven ilde skudt med en Steen i omtalte Soe-Slag, og hvis Steenen har treffet ham i Hovedet og paa Stormhuen, kand den maaskee have foraarsaget hans phrenesin, som hand tu Aar derefter er død af. Det vigtigste Spørsmaal, eller rettere Tvistsmaal, bliver, om mand havde allerede ved de Tider her i Norden Bombardas, hvoraf Steene bleve skudte og udkastede ved Krud, eller det skeede endnu paa den forrige Maade ved de gammeldags Steen-Blider? Og om Crantzius ikke har nævnet *Bombardam* det, som hand rettere burde have kaldet *Tormentum*, som var de gamle Latiners Ord, til deres Maschiner at kaste Steene med? Thi saadanne vare de, som Romerne brugte til at nedkaste Jerusalems Muure,

hos

hos Flav. Josephum. Og om samme slags er det, den Poët Guntherus skriver *lib. X. de rebus gestis Friderici Barbarossæ v. 352.*

"Turbine fulmineo magnos *tormenta* molares
"Moenibus infligunt, murosqve & tecta flagellant.

Naudæus, i sin Anmerkning ved denne Crantzii passage, da hand saae sig embarasseret med det Aars-Tal 1280. (om hvis Urigtighed hand ey kunde finde paa at giore sig nogen Tvivl,) haver da taget det Partie, at sige, det den *Bombarda*, som Crantzius omtaler, var et saadant gammeldags Tormentum, og hand tor end, som jeg for sagde, give det ud for en bekiendt Sag, det Skribentere, som have levet førend Krudet blev opfundet, have uden Forskiel brugt ligesaa vel det Ord *Bombarda* om de andre Machiner, Trabucchis & Biffis, som vi paa Danske kalde Steenblider. Ja det synes, at hand vil bilde os ind, at sligt kand bevises af Ægidio Columna *de regimine Principum*, som hand citerer i Bredden: Hvilken Skribent har levet sidst in Seculo XIII. og først i XIVto. Men de, som have læst Columnam skulle bevidne med mig, at det Ord *Bombarda* ikke findes nævnt i hans heele Verk: Og derfore haver Hieron. Magius (*Miscell. lib. I. c. 1.*) og andre, med ald god foye beraabt sig just paa ham til et Beviis, at Stykker med Krud vare endnu u-bekiendte i hans Tiid, efterdi *Bombardæ* Navn ingensteds af bemeldte Ægidio Columna er brugt; Saa langt er det fra, at hand har betient sig deraf til at betegne de andre Machiner, tormenta, trabucchas & biffas. Denne Auctor, som var en fød Romere, men Biskop til Bourges i Frankerige, og een af de lærdeste Mænd i sine Tider, er død an. 1316. Men bemeldte hans Bog har hand skreven mange Aar tilforne, til Kong Philippum Pulcrum, eller IVtum, hvis Informator hand havde været. Mand kand sige, at der fast ikke er noget slags af hannem forbiegaaet, af Vaaben og Værge, af Storm-toy og Defensions-Værker, af Skyde- Hugge- eller Stikke-Gevær, saa meget som endnu den Tiid afvidstes, at mand jo treffer det hos ham forklaret paa det noyeste. Men saa lidet, som hand har vidst om Krud at tale, da hand haver ellers nok om andre maader paa at skyde Ild, saasom ved gloende Piile, ved Slynger af Jern med gloende Kugler, ved Piile med et Jern Rør

apterede, og derudi en stærk Ild, af Olie, Svovel, Beg og Harpix i Blaar formænget, saa og ved andre flere Kunster, ja endogsaa at giore Miner med Ild under Muure og Fæstninger; Saa lidet kand hand tiene til et Vidne, om hvad som nu omtales. Altsaa maatte Naudæus have citeret os nogen anden i Columnæ stæd; og var vel Umagen værdt, at hand havde beviist sit Sigende af nogen ældere Skribent, end af an. 1300. I *Chronico* Theodorici Engelhusii finder mand dog Ordet, ved det Aar 1213. udi disse Vers:

"Post M. post duo C. annos tredecim superadde,
"Gregorius vallat urbem, Benedictus eam dat,
"Hertesborg dictam, per Saxones arduè victam.
"*Felix Bombarda*, cum tu viciſſe dicaris
"Hanc primam; Guarda ſic victrix cognominaris."

Men dermed beviſes slet intet: Thi alle disse Vers som Engelhusius har udziiret sin Kronike med, dem haver hand selv og hans Staldbrodre giort; Og hans Alder staaer i hans Fortale, nemlig 1426. Det samme kand mand og svare Naudæo paa hans passages af Froissart, saavelsom Carolo de Aqvino, paa dennem hand haver af den Italiænske Poët Luca Pulci, og andre: Hvilke samtlige Auctores have levet længe efter at vore Canoner komme i Brug, og derfore kunde de let tage feil, og sætte Bombarda i stæden for Trabuccha, eller Petraria antiqva. Saaledes kunde det vel maaskee være gaaen ogsaa Alberto Crantzio, i hans forbemeldte Fortælning om Hertug Christopher. Jeg vil imidlertid, i respect for Naudé, lade det staae derved, og, saasom jeg ikke har læst alle Boger, saa tor jeg og ikke saa gandske negte, (forend Sagen er noyere vorden examineret,) at jo Ordet *Bombarda* kand være ældere end Krudets Opfindning, endskiont det siden blev allene brugt om Canoner og Byssер med Krud. Thi hvad dets Oprindelse angaaer, da er den Etymologie, som Laurentius Valla og fleere give, at det skulde være sammensat af *Bombus* og *ardeo*, aldeles intet bevendt; og Menage har havt stor Ret, til at forkaste den. Endelsen *arde* er vel af ingen anden Betydning, end udi andre Italiænske og Franske vocabulis, nemlig en blot extension, bemærkende en Tings Storhed, Force

og

og Styrke ex. gr. *Spinguarde, moutarde, nazarde, poularde &c.* og i Masculin. *poulard, richard &c.* Men forend jeg slipper Naudé, maae det tillades mig at sige, det jeg er forsikret, at hand ikke var fremkommen med omrorte sin Anmærkning, saafremt hand ey var bleven forført af Camerario og Besoldo, (ligesom disse af Majolo,) med det urigtige Aars-Tal 1280. om Christophoro, ictu bombardæ occiso. Thi hvis hand selv havde taget sig den Moye, at slaae Crantzii *Vandaliam* efter, (den hand alleene virkeligen nævner, *p. 688.* og ikke nogen af de andre som have bedraget ham,) da havde hand, som jeg sagde, fundet den rette Tiid, nemlig circa an. 1360. Og naar hand den havde fundet, var hand vist nok bleven hiemme med sin Observation: End meere, hand var til Overflod bleven færdigere og foyeligere, end jeg, til at samtykke, at vi brugte Krud her i Danmark udi det benævnte Aar. Sligt viser hand selv, naar hand tu Blade derefter (*pag. 692.*) taler om Achillis Gassari Skrivelse til Munsterum, hvor hand ingen Vanskelighed gior, i at tage samme for fulde og holde den gandske rimelig. Hans Ord ere disse: "Mihi convenien-"tius videtur, nullius nationis præjudicio, qvæ sibi forsan verius "inventum illud tribuere posset, hoc tantummodo de ejus usu sta-"tuere, qvod Achilles Gassarus valde, mea qvidem sententia, pro-"babiliter ad Sebastianum Munsterum scripsit; nempe usurpatas pri-"mum fuisse Bombardas, eo apparatu, qvi nostro similis esset, a-"pud mare Danicum anno MCCCL. (*sic*) celebres tamen non eva-"sisse, donec ad Clugiam pugnatum esset a Venetis & Genuensibus. "Eo siqvidem modo explicanda est communis auctorum omnium, "qvos supra retulimus, de hac bombardarum inventione sententia." Dette er jo saa billigen og fornuftigen domt, som noget i Verden: Og Gassarus skulde selv aldrig forlanget nogen bedre explication.

Jeg haver da hertil noksom undersøgt, og, som jeg troer, udfundet, hvad for Auctores det har været, som Canceller Friis har forstaaet at have mældet om Byssernes Brug hos os Danske, forend an. 1360. nemlig ingen anden end Munsterus: Og dernæst, at Achillis Gassari Beretning til Munsterum, om Byssers Brug an der See bey Dennarck, forend Venetianerne lærde det, har uden tvivl hensigtet til Crantzii Fortælning, qvod Christophorus *bombarda ictus fue-*

fuerit in prælio navali. Jeg maae da skynde mig til den anden Sag, som er at vise, hvorledes vore Danske have betient sig af Munsteri Ord, til at giore Opfinderen til en Dansk eller Jyde: Jhvorvel Henricus Pantaleon haver slet ikke kundet forstaae samme Munsteri Ord saaledes, den Tiid hand flikkede tilsammen sit Elogium Bertholdi Schwartz: Thi hand statuerer ikkun, at, der Kunsten var opfunden af Schwartz, have de Danske været de forste, der betiente sig deraf, og siden de Venetianer: *Itaqve Dani bombardas primo contra hostes duxere; deinde etiam Veneti.* Men hvo det maae have været, (om maaeskee Andreas Wellejus, eller nogen af hans Discipler,) der haver givet den Nederlandske Geographo Jodoco Hondio den Beskrivelse af Norre-Jylland tilhaande, som hand udgaf udi Gerardi Mercatoris *Atlante* anno 1608. da troer jeg at samme bliver den rette Hovedmand til slig Fortolkning. Thi efterat derudi ere opregnede vore Landsmænds, de Norre-Jyders, herlige Legoms og Sinds Egenskaber, "qvod sint proceræ staturæ, facici pulchræ, boni coloris, "jucundi, læti, suspicioſi, callidi, ac in negotiis providi, sani, su-"perbi, amantes suorum, multum comedant ac bibant, bene con-"coqvant, ideoqve diu vivant &c. Saa sluttes endeligen med dette "til sidst: *Achilles Gassarus testatur hic inventa fuisse a Monacho Chymista tor-"menta bellica.*" Auctor til denne Beskrivelse har ufeilbarligen selv været en Jyde, og den ikke lidet *amans suorum*, (som hand siger om os alle,) men et got stykke nidkiær for sit Fædernelands Ære. Derpaa har og strax den beromte Italiæner Jo. Anton. Maginus fundet for got, at indsætte denne Anmærkning om Krudets Opfindning i Jylland,) med selvsamme Ord, som Hondius,) i sin *Geographiæ Ptolemaicæ p. 2da.* ved den Artikel *de Juttia.* Vores Thomas Bartholinus den Ældre haver og ikke været seen at tage det samme an for god og gyldig Mynt, udi sin *Dissert. 2da. de Medicina Danor. domestica pag. 42.* hvor hand saa skriver: "Pulverem pyrium ex sulphure & sale nitro "mixtum *Monachus Cimber* primus invenit, incertum majori morta-"lium damno vel commodo. *De inuentore primo non dubitat Munste-"rus; & fuse Jo. Isaac. Pontanus in Historia Danica rem totam enarrat:* "qvanqvam primam novi reperti gloriam Friburgensi Monacho at-"tribuant nonnulli, & Forcatulus lib. 4. de Gallorum imperio & "Philosophia Teutonicum concedat, nomine Bertholdum Schwar-"tzium

"tzium, qvia communi Germanorum appellatione etiam Cimbri "apud Italos Gallosqve veniunt." Men jeg maatte spørge, hvor haver Pontanus in *Historia Danica* fortalt vidtloftigen om denne Sag? (*fuse rem totam enarrat,*) nemlig hvorleedes at Krudet blev opfundet i vore Lande? Eller hvor haver enten Pontanus eller Munsterus givet tilkiende med noget ringeste Ord, at det var en *Monachus Cimber* der fandt det op? Den Ærbodighed jeg bær for den store Mand Dr. Thomas Bartholin, volder at jeg ikke uden Fortrydelse kand tale om dette hans Sophisterie, som er, naar man betragter Munsteri Ord, en puur fallacia compositionis. Pontanus tænkte aldrig paa, at en Jydsk Munk opfandt Bysse-Krudet; og Munsterus lige saalidet. Pontanus har citeret Munsterum om Krudets og Byssernes Brug her i Øster-Soen. Og Munsterus, fordi hand i de foregaaende Ord, og i sin *Cosmographiæ* første edition havde sagt, at Opfinderen var ubekiendt, og ikke værd at hans Navn skulde vides, saa havde hand siden lagt til i de andre Editioner, efter Dr. Gassers Beretning, hvem hand var, og hvad hand hedde. Kiære, hvorledes kand nu enten af den eenes eller andens Ord følge, at hand var en Jydsk Munk? Bombardæ jam anno 1354. in usu fuerunt in maritimis præliis circa Daniam: Bombardarum inventor fuit Monachus Alchymista nomine Bertholdus Schwartz: Ergo Monachus ille fuit Danus vel Cimber. Qvalis syllogismus! Dermod falder slet intet paa at sige, hvad samme ypperlige Mand nogle Aar derefter har skrevet *in Actis Medicis Hafnienſibus Vol. I. pag. 85.* nemlig dette alleene, qvod *Cimber esse perhibeatur & re & nomine Niger Monachus, primus pulveris pyrii inventor.* Thi saaledes at tale, er enhver tilladt, saalænge man har autoritet for sig, den maae være af Vigtighed eller ikke, end var det ikke anden, end Jod. Hondii Atlas og Magnini Geographie. Perhibentur sane non vera tantum & comperta, sed etiam dubia, incerta, falsissima. Jeg lover imidlertid vores redelige Joannem Mollerum Flensburgensem, at hand dog ikke haver vildet nævnt denne Monachum i sin Dissertation *de Cimbrorum ingeniis, inventis & in litteras ac artes meritis*; Omendskiønt hand vidste om denne Snak ligesaavel som nogen anden. Thi hand havde jo læst baade Munsterum, Pontanum, og Bartholinum de *Medicina Danor.*; saa og Borrichium *de ortu & progr. Chymiæ*, hvor Bartholinus berømmes for denne herlige

Underretning: Ja hand vidste, at Georgius Pasch, fordum Professor i Kiel, havde kaldet Berthold Schwartz *natione Cimbrum* i sin Bog *de Novis Inventis*, ja endogsaa Morhof *in Dissert. de Metallor. Transmut.* Alligevel i hvad der end er at sige paa vore Landsmænds Misbrug af Munsteri Ord, saa kommer samme dog langt fra ikke nær ved en vis Frislænders utrolige Forvovenhed i at sye Eventyrer og Fabeler tilsammen, og give dem ud i Verden for alvorlige Historier. Denne heder Cornelius Kempius, og har skrevet en Bog *de Orig. & statu Frisiæ.* Deri fortæller hand (*lib. 2. cap. 20.*) om en Konge i Frisland, ved Navn Zimoscus, i Kæyser Caroli M. Tiid, der skal have fundet paa Krud og Byssер, og med saadan en Byssе skudt Grøven af Holland ihiel og hans tu Sønner; Siden duelleret med den store Roland, Grøve i Flandern, af hvilken hand skiod feil, og blev da overmestret af Roland, der hug Hovedet glat af ham, tog saa hans Byssе og kastede den i Stranden, paa det at sligt umenniskeligt Vaaben ey skulde vorde videre bekiændt og brugt. Imidlertid var dog Inventionen fra bemelte Frisiske Konge kommen til de Danskes Kundskab: hvilket hand (Kempius) beviser med Munsteri Vidnesbyrd nemlig at de Danske havde Krud og Bombardas an. 1354. forend Berthold Schwartzes Tid, der levede til Mæyntz anno 1380. Men at her bliver fra den opdigtede Zimosci Alder til an. 1354 halvsiette hundrede Aar, det regner denne Fabelmager ikke; Da hand ellers haver taget bemelte sin heele Digt af Ariosti *Orlando Furioso*, dens Ellefte Sang; Hvor den samme opdigtede Cimoschi, Konges i Frisland, hans Duel med Roland fortælles paa selvsamme maade; og det til liden Ære for saa stor en Poet, som Arioso, der ikke bedre haver vidst sin Kunst med at i agt tage Verisimile, end at fingere Byssер med Krud i det 9de Seculo: ligesom Malerne, der plante Canoner i Holofernis Beleyring for Betulia: Ja, ligesom Suffridus Petri, en anden Fabelhans og Landsmand af fornævnte Kempe, haver gandske alvorligen giort Olger Danske til Konge i Babylonien og Indien, efter et Fransk Eventyr.

Men lad saa være, at dette Beviis, som D. Achilles Gasser haver havt, om Byssers saa gamle Brug paa vore Danske Strømme, ikke skulde holde Stik, naar det, som jeg vissélig troer, er allene grun-

grundet paa den omtalte Crantzii loco, hvor Byſſe eller *Bombarda* nævnes; Saa er jeg dog fuldkommen i den Meening, at Byſſer og Byſſe-Krud have dog været bekiendte her i Danmark ved de ſamme Tider, nemlig circa an. 1360. om ey og tilforne. Ja Tingen kand jeg ikke andet ſee, end jo at maae være rigtig, og uden alt Tvivlsmaal, omendſkiont Crantzii oftbemelte Vidnesbyrd gandſke tilſide ſættes. Thi, kiære, naar mand hos andre aldeeles troværdige Folk, af Tydſke, Franſke, Nederlænder og Engelſke, haver nokſom dygtige, udtrykkelige, og uimodſigelige Beviſer, paa Canoner og Byſſe-Krud, ey alleene af 1360. men endogſaa vel længe tilforne, hvorfore ſkulde det da ey ogſaa været kommet til Danmark? Den Lybekkiſke Ildebrand an. 1360. ved deres Forſeelſe, ſom der i Staden giorde Krud, er altfor vel atteſteret, at derimod kand falde noget af Betydning at ſige. Det ſtaar jo ey alleene i den gamle Slaviſke Kronike, hvis Ord jeg forhen haver anfort af Pontano; Men endogſaa Hermannus Cornerus, (ſom var ſelv en Lybeker, fod i ſamme Seculo, og, ſom det ſiunes, neppe en Snees Aar efter an. 1360.) haver endnu tydeliger fortalt det, ikke efter den Slaviſke Kronike, men med andre Ord: udaf Lybekernes egen Kronike, der er ſkreven ved den Tiid, da Tingen ſkeede. Hans Ord ere diſſe: "Conſiſtorium urbis Lu-"becenſis incenſum eſt & combuſtum per negligentiam illorum, qvi "*pulveres pro bombardis ſive petrariis* parabant, *ſecundum Chronicam Lubicen-"ſem. Cum enim prædictos præparaſſent*, locabant eos in qvodam loco "Conſiſtorii *non caute cuſtoditos* ab igne. *Pulveres* ergo *per incuriam* "nocte accenſi, domum ipſam ſuccenderunt, & antreqvam extingvi "potuiſſet, eam in cineres redegerunt." Jeg veed meget vel, at Albertus Crantzius ſætter denne Aarſage i Tvivl, og beretter den anderledes, *Vandalia lib. 8. c. 38.* Hand har ſaaledes: "Hoc etiam "tempore per incuriam famulorum ſuccenſum prætorium confla-"gravit: Nam de camino vehementius & incautius incenſo, ſcin-"tillæ cadebant freqventes in loca carbonum repoſitorum, & igni-"tis omnibus, priusqvam cerneretur, inexſtingvibile promicuit in-"cendium." Derpaa kommer hand dog frem med den anden Sagn, og ſit eget Raiſonnement derover: "Alii de *pulveribus de ſalis petra* "exortum ferunt ignem: Sed ad illos qvomodo pervenit? *niſi con-"ſulto immiſſus ignis*, non facile capitur, ea eſt cuſtodiendorum im-

"pensa diligentia." Men derpaa kand mand læt svare: Siger ikke de gamle Kroniker; baade den Slaviske, og den Lybekske, hvilken Cornerus har brugt, at det var just den *diligentia*, som her fattedes, og som Folkene ikke havde anvendt, men forsommet at dække Krudet til, hvorved Funkerne floye deri? Den nyere Lybske Kronike, som Raimarus Koch har sammenskrevet, haver antaget Crantzii Meening, og siger: "Anno 1360. verbrennete das Rahthaus zu Lübeck, "dann da ein Schorstein brennete, flogen die Funcken in die Kohl-"Kiste, und da die Kohlen brennend wurden, kunten sie dieselbige "nicht ausleschen." Og den gode Jacob von Mellen haver ligeledes udi sin *Historia Lubecensi*, som hand skrev i sin Ungdom til Jena, gandske forkastet den Slaviske Kronikes Narration, blot af ingen anden Aarsag, end fordi Byssе-Krudet var ikke den Tiid endnu opfundet: Nemlig med samme Dom og Slutning, som Paulus Langius haver fældet derom *in Chronico Citicensi*, paa det at det store og anseelige Tal af Skribentere ey skulde have uræt, der have sagt os, at Krud og Bombardæ ikke bleve opfundne forend an. 1380. Saaledes for en Slentrians Traditions og indgroet Vildfarelses skyld, skulle alle ældre auctoritates være falske! Men lad nu være, at Ildebranden til Lybek ikke kom paa ved Krudmager-Folkenes Forseelse, men, som Crantzius har troet, af Kul-Kisten; Saa er dette dog alt nok, og her behoves nu ikke meere til vores nu omhandlede Materie, end at mand havde ogsaa Krud og Krudmagere i Lybek, just paa den bemelte Tiid, saa at herom kunde reyses saadan Tvivlsmaal og Dispute, enten Kul-Kisten eller og Byssе-Krudet var Aarsage dertil, at Raadhuuset brendte op. Crantzius har jo ingenstæds negtet, at Byssе-Krudet jo var der paa samme Tiid; Hand bruger langt fra ikke det argument, som Paulus Langius og von Mellen have; Men tvertimod, hand undskylder Krudmager-Folkene, og siger at Krudet var alt for vel forvaret, med mindre mand med Flid havde lagt Ild dertil. Altsaa var det dog der i Byen. Med eet Ord; Ingen skal bilde mig ind, at Herm. Cornerus, der siger selv, at hand var an. 1406. til Hamborg in Synodo provinciali, og den Tiid vel over en Snes Aar gammel, at hand, siger jeg, der havde en ældre Chronicam Lubecensem, som hand citerer, for sig, skulde ikke have vidst om Byssе-Krudets Vælde i hans egen Fødebye, bedre end Paulus Langius

gius og Sl. Jacob von Mellen: Hvilke begge, som de selv sige, ingen anden Skiæl havde til at nægte det, end den almindelige, men heel falske Mening om anno 1380.

Naar de nu havde Krud i Lybek an. 1360. og vidste selv at giøre det til deres Bombardas, hvem skulde da vel troe, at det kunde blive en u-bekiendt Ting for os her i Danmark? Vore Danske Konger, og i sær den Konge paa de Tider, havde vel saa meget med Lybekkerne og deres Bundsforvandte at bestille, at de ikke lode dennem beholde det ringeste Formon for sig, til at forraske dem i Krigen, formedelst nogen hemmelig og u-bekiendt Krigs-Kunst. Og hvis sligt var skeet, hvor skulde da Lybekkernes, Hænseskædernes, eller Holsternes Historier have fortiet sligt, om end vore egne havde dult det? Ja, hvor finder mand, at de Danske ere komne til kort i deres Kriger under Konning Waldemar IV. ved Mangel af denne Videnskab? I den selvsamme Krig af Aar 1361. da Hertug Christopher blev skudt med en Steen, hvorom Crantzius og fleere tale, var det saa langt fra, at Lybekkerne vandt de Danske noget fra, eller havde nogen Fordeel, at de endogsaa, saa snart deres Flode var hiemkommen, kaste de deres Borgemester og Admiral Johann Wittenborg i Fængsel, fordi hand havde ladet sex Skibe tage fra sig i Øre-Sund af de Danske, foruden en god Deel andre Skibe, som de Danske brændte op i Lybekkernes Paasiun. In Summa, mand skulde snart holde det for troligt, at der udi samme Krig og disse Søe-Handteringer var bleven brugt paa begge Sider Krud og Canoner; og at Dr. Gasser haver ingen urigtig Slutning giort. Cornerus siger jo, at de Lybekske Krudmagere an. 1360. giorde Krud til *Bombardas* eller *petrarias*: Hertug Christopher blev skudt af Lybekerne med en Steen af en *Bombarda*, og det i næste Aar derefter: Ergo. Thi det er og en bekiendt Ting, at udi lang Tiid, ja indtil an. 1400. og derefter, brugte mand oftest Steen Kugler til Canoner. Mart. Crusius in *Annal. Svev. p. 283. ad an. 1372.* "Tunc autem, & aliqvot annis po-"stea, *non ferreis utebantur globis, sed saxeis.*" Det samme vidner den Italiænske Historicus Guicciardinus *lib I.*, og Isaac Vossius havde funden i en gammel Hollandsk Kronike saadanne Steen Kugler kaldet *Bombersteenen*, som Menage beretter efter hans Sigende, i sit

Dictionnaire Etymologique. Saa forklarer og St. Remy i sine *Memoires d' Artillerie*, at *Bombarde* var i gamle Dage *une tres grosse piece d' Artillerie, que l' on chargeoit avec de la poudre & des boulets de pierre: elle n' est plus d' usage.* At nu Canceller Hvitfeld udi alle de Skrifter og Documenter, der ere gangne igiennem hans Hænder, intet har fundet der om, at Hertug Christopher blev skudt med en Steen af en Bombarda, kand ikke præjudicere Sagen. Vi vide jo, at, foruden det at her, saavelsom udi andre Lande, den største Deel af gode Documenter ere gangne til Grunde, saa haver hos os og vore Forfædre regeret en overmaade stor Skiodesloshed og Dovenskab, i at optegne hvis mærkeligt sig haver tildraget hos os. Og derfore, hvad vores nu omtalte Materie anbelanger, haver det ey andet, end kundet fornoye mig, da jeg for nogle Aar siden, treffede paa et Original-Brev paa Pergament af anno 1372. hvoraf fuldkommeligen bevises, at Byssе-Krudet var den Tiid her i Landet heel vel bekiendt, og blev brugt i Krigen. Samme Document indeholder en Dom, der gik over en Mand i Ribe, som havde ladet bringe tvende smaae Fade med Byssе-Krud til Byens Fiender paa Gram-Slot, da det tilforne var afliust, at ingen maatte fore dennem slige contrabande Vahre til. Brevet lyder saaledes:

Vniuersis præsentes litteras uisuris seu audituris Erlandus Calf, miles, in Domino salutem. Notum facio universis, qvod ab anno Domini MCCCLXX. secundo, sabbato infra octavam Corporis Christi fui in placito Ripensi personaliter constitutus, specialiter propter diuersa grauamina, quæ ciues Ripenses de æmulis nostris tunc temporis in Castro Graam existentibus sustinebant. Etiam conquerebantur prædicti ciues, quod quidam in ciuitate Ripensi essent, qvi præfatis æmulis nostris expensas & alias res sibi vtiles de ciuitate eadem ad prædictum castrum Graam emitterent, in ipsorum ciuium dampnum & destructionem. Idcirco ex vnanimi consilio & consensu mei & Consulum ac ciuium ibidem, sub amissione vitæ & bonorum, in placito prohibui firmiter & districte, ne qvis, cujuscunqve conditionis sive status existeret, bona, sive aliquales res ad usum seu commodum æmulorum a civitate Ripensi deferre præsumeret, vel deferri permitterent quouis modo. Huic

vero

vero conditioni tota Communitas Ripenſis ſpontanea voluntate conſentivit. Verum tamen quidam Nicolaus van Rüne, mei & ſuorum conciuium monitis & mandatis non obediens, imo verius prædictorum noſtrorum æmulorum voluntatibus & profectibus incumbens frequenter & inſiſtens, duas lagunculas plenas ſulfure, dicto *Swauel*, & Salpeter dicta *Byſſ-Krvd*, proxima ſecunda feria poſtea in proprio plauſtro eorum noſtrorum æmulorum de ciuitate Ripenſi, contra prælibatam diſtrictam prohibitionem & conditionem, præſumpſit deducere verſus prætaxatum Caſtrum Graam, deſtinandas in noſtrum dampnum, deſtructionem & grauamen. Qvibus vero rebus in via impeditis & in Civitatem noſtram reductis, memoratus Nicolaus van Rüne, ſe ſupradictas res poſſidere & de ciuitate Ripenſi verſus dictum Caſtrum Graam emiſiſſe, coram tota communitate manifeſte recognouit. Convenientes igitur ſimul in vnum Conſules & Advocatus meus tunc temporis Ripis, ſecundum jura & privilegia ciuitatis Ripenſis, eundem Nicolaum van Rüne, in tali publico & recenti facinore deprehenſum, meiqve & totius Communitatis Ripenſis prohibitiones, conditiones & mandatá transgredientem, ſecundum ſuam propriam & manifeſtam recognitionem, decollari judicabant. Qvod coram omnibus, quorum intereſt vel intererit in futurum, præſentibus proteſtor in hiis ſcriptis. Et in teſtimonium præmiſſorum & cautelam firmiorem ſigillum meum præſentibus litteris eſt apprenſum. Datum craſtino Natiuitatis Beati Johannis Baptiſtæ, anno ſupradicto.

(Sigillum adeſt, integrum.)

Med dette herlige Beviis faaer mand da at lade ſig noye, indtil om noget ældere engang kand vorde opdaget hos os. Og ſiunes mig det ſamme at være end ogſaa got nok, til at giore klart, hvad jeg forhen ſagde: Efterſom Byſſe-Krudet var allereede anno 1372. bleven her i Landene ſaa gemeent, at mand havde Forraad deraf i Ribe, ſaaledes at Hovedsmanden paa Gram vidſte at faae det der i Byen, og lade beſtille og hente det derfra, naar hand havde Trang dertil. Enhver der haver nogen Erfarenhed i Verden, eller i Hiſtorier, og veed hvor lang Tiid der behoves, fra det ſaadanne Ting forſt blive opfund-

opfundne, og indtil de komme i saa almindelig Brug, som udaf dette anførte Brev bemerkes, kand ikke giøre anden Slutning, end at Byssе-Krud maae den Tiid have været en halv Snees Aar gammelt her i Danmarck, om ikke vel ældre.

Tredie Afhandling.

Saa ere ogsaa nogle Udenlandske Skribenteres, af det beste og troværdigste slags, deres Vidnesbyrd og Beviser alt for klare om denne Sag, til at kunde beholde den gamle Meening, eller i det mindste den gamle og af saa mange lærde og ulærde Folk vedtagne Tiid-Regning om Munkens Berthold Schwartzes Invention. I Frankerige haver den uskatterlige lærde Mand Carolus de Freſne Sr. du Cange fundet et Regnskab af anno 1338. skrevet af en Treſorier des Guerres, ved Navn Barthelemy du Drach, hvor iblant andet een Artikel lyder saaledes: A' *Henry de Faumechon, pour avoir poudres, & autres choſes neceſſaires aux Canons, qui étoient devant Puy-Guillaume;* (Dette var et Slot i Auvergne.) Og ældre Document om Krud havde mand endnu ikke i Frankerige, den Tiid P. Daniel lod udkomme sin Bog *de la Milice Françoiſe*, som var første gang an. 1718. Ey heller har Mr. de St. Remy i sit Skrift om Artilleriet lærdt os det ringeste andet; i hvorvel den Journaliſt, der har recenſeret Muratorii *Antiquitatum Italicarum Tomum zdum* i *Journal des Savans, m. Avril.* 1742. vil bilde Folk ind, at mand der skulde finde meget til bemeldte Hiſtoriske qvæstion: Hvilket jo ikke vedkom denne Autors Forsæt, ligesaa lidet som det er mit Forsæt, udi nærværende Arbeide at agere enten Artilleriſt eller Phyſicum, og at undersøge Aarsagen til Krudets forunderlige Kraft og Virkning; hvad heller de ældre Philoſophi, og iblant dem fornemmelig Michael Meyer i hans Skrift, hand kalder *Verum inventum & munera Germaniæ, cap. IV.*, eller de nyere, Du Hamel, Christian Huygens, og De la Hire, have forklaret den retteſt. Men at komme igien til Hiſtorie-Skriverne, da hvad Froiſſards passage angaaer, at udi Aaret 1340. skiød Besætningen i Queſnoy af Canoner ud paa de Franske, *ils déclinquerent contre eux Canons & Bombardes, qui jettoient grants quarreaux;* tager jeg den for min Deel gierne for

gyldig

gyldig an. Men andre ville ikke, saa længe herved ikke nævnes Krud eller Ild; Thi mand vil meene, at de Ord *Canon* og *Bombarde* kunde ogsaa (som vi af Naudé have hørt,) have været brugte om de gamle Machiner uden Krud: Andre tænke, at Froissart har appliceret Navnene af sin Tids Skyde-Gevær til de gamle slags. Den samme Objection møder os, ved en anden hans passage (*Vol. I. fol. 32. a.*) hvor der tales om *Artillerie* i Dorniks Beleyring, ligeledes an. 1340. Thi *Artillerie* har mand kaldet endogsaa de gamle Krigs-Machiner, forend Krudet kom op. Derimod er det klart, og aldeles unyageligt, hvad den Italiænske Historicus Giovanni Villani skriver om Engellænderne i det Slag ved Crecy, an. 1346. (*lib. 12. cap. 65.*) *Con bombarde faceano palottole di ferro con fuoco per impaurire & disfertare i cavalli de' Franceſi.* Thi lad være, at ingen af de Franske Historier, der beskrive samme Feldtslag, taler derom, ja ey heller nogen Engelsk Skribent, der er coævus, saa vil dette argumentum negativum dog ikke forslaae. Den Beskrivelse, som Villani har giort af denne store Action, er fortreflig; Og ved den Mængde Italiænske Officerer, som den Tiid var med i den Franske Armée, kunde hand læt blive underrettet. Aarsagen til de Franskes Tab og Nederlag blev ellers mestendeels tillagt de Genuesiske Tropper, der, efter Villani Sigende, vare ikkun 6000. Mand, (andre regne meere end dobbelt fleere;) hvilke ey kunde holde ud imod de Engelskes Skytterie, men komme i Uorden, og forst toge Flugten. Her kunde da sporges, om ey disse Genueser siden maae have givet skyld paa det ubevante og usædvanlige Skyt, som Fienderne, de Engelske, havde brugt imod dem? Lad saa være; Og da sporges, om de havde Ret deri eller Uret? Autor til den Recension i *Journal des Savans* udaf P. Daniels *Hiſtoire de la Milice Franc.* (an. 1722. *in Febr.*) siger: "Il n' y auroit nulle apparence que cet Italien "(Villani) eût voulu par un menſonge diminuer la honte des Genois, "& les juſtifier en quelque ſorte de leur lâcheté & de leur fuite." Men jeg siger frit ud, at i henseende til vores Qvæstion, behoves her ingen Apologie for Villani. Thi lad os ikkun give reent efter, og tænke at Villani har berettet falskt og usandt, og at Engellænderne slet ingen Stykker eller Armes à feu havde i dette Feldtslag. Hvad folger da deraf? Staaer ikke mit Argument dog lige fast? Saa længe som de, der bandt Villani dette paa Ærmet, vidste alligevel at der

vare paa bemeldte Tiid ſaadanne Armes à feu til i Verden, *bombarde que ſaettauano palottole di ferro con fuoco?* Ja, lad ham have digtet det ſelv, og indſkrevet det i Hiſtorien, uden nogens Sigende og Beretning; Saa bliver ſamme Hiſtoricus da nogle og tredive Aars ældre Krud- og Byſſemager, end Berthold Schwartz, naar denne Munk kom forſt frem med ſin Kunſt an. 1380. Thi Joannes Villani; dode til Florentz i den ſtore Peſt an. 1348. Dette ſidſte kand ingen i Verden imodſige. Og hvor urigtigen Mr. Menage haver meent, og ſkrevet i ſit *Dictionnaire Etymol.* (ved det Ord *Mouſquet, pag. 518.*) que *Jan Villani vivoit avant l' invention des armes à feu,* kand nu deraf kiendes; nemlig, at hand vidſte dog at ſkrive, det Engellænderne ſkiøde af *Bombardis* med Jern-Kugler og Ild, og det tu Aar forend hand dode; Enten det nu var ſandt eller ikke. Thi os er det nok, til det ſom nu omhandles, at *Bombardæ* med Jern-Kugler og Ild, vare Ting, ſom der vidſtes af at ſige, imedens Villani levede. Ergo, vare de jo opfundne; Med mindre, mand vil giore denne Hiſtoricum til en Prophet, der ſkulde med ſaadan Digt ſpaae om en Kunſt, ſom ſkulde paafindes længe efter hans Død. Jeg vil ikke tale om, at hand endogſaa i næſte Capitel derefter (*cap. 66.*) hvor narrationen continuerer, taler tre eller fire gange, om den Skade, ſom de Engelſkes *Bombardæ* giorde; Item at ſamme Skribent tilforne, i alle hans foregaaende Elleve Boger, og i de forſte 64. Capitler af den Tolſte, aldrig nogenſlæds haver nævnt eller brugt det Ord *Bombarda*, ved ſaa mange hurdrede Leyligheder af Krigs Handteringer og Batailler, hand ellers omtaler. (Hvilket er atter imod Naudæi Meening, at Ordet brugtes om de gamle Krigs-Machiner.) Naar mand nu haver ſaa klare Beviſer og Exempler, om de Franſke og deres Fiender, at de nokſom kiendte Krudet ſaa vel betiids, hvor urimeligt maae det da ikke komme de Franſke for, naar een af deres egne Landsmænd Gilb. Genebrardus ſætter i ſin *Chronographia*, at anno 1425. lærdte de allerforſt at kiende det? *Anno 1425. uſus Bombardarum tum primum à Gallis agnoſci cœpit, Thoma Montacuto, Sariſberienſi Comite Anglo, Cœnomanum urbem illis tormentis oppugnante.* Hvilket hand har taget af Polyd. Virgilii *Anglic. Hiſtor. l. 23.* Men hvorledes? Polydorus ſiger det langt fra ikke ſaa plompt og uden Reſtriction; men alleene, at de Franſke vare ey endnu ſaa bekiendte med Canoner, eller vidſte ſaa vel at omgaaes

dermed,

dermed, som Engellænderne: *Tormentorum æneorum usus non antea Gallis perinde erat cognitus.* Saa lidet ere Historici og Chronologi at troe og forlade sig paa, i alle Lande.

I Engelland havde og baade Camdenus og Henr. Spellmann havt et Krigs-Regnskab i Hænde, af de selvsamme Tider, hvorudi Udgifter stode specificerede fra det Aar 1344. til 1347. inclus. Derudi nævnes *Gunners*, og hvor mange der havdes af dem, og hvad hver bekom til Besolding. See herom Camdens *Remaines pag. 208.* og Spelmans *Glossar.* voc. *Bombarda. Gunner* og *Gunnarius*, er en Canonier: og *Gunna* en Canon, ligesom *Gun* endnu en Byssse, *Gunpowder*, Byssse-Krud. Hos Tho. Walsingham læser mand ved det Aar 1386. "captis duabus Gallorum navibus, diversæ machinæ ad jaciendum "lapides & muros conterendum, & *Gunnæ plures, cum magna qvantita-"te pulveris*, in Angliam deducuntur."

Udi Brabant haver Petrus Divæus, *de rebus Brabantiæ (lib. 15. p. 170.)* anteegnet, at anno 1356. kiøbte de udi Lowen 12. Bombardas, som da kaldtes *Donder-bussen*, ab horrendo scil. fragore. Og Aaret derefter, 1357. finder mand, (efter Pontani Beretning in *Histor. Gelrica*,) at de havde disse 12. Donderbussen i Brug, i det Slag, som blev holdet imellem Brabanterne og Flamingerne ved Staunsflet. Den Hollænder Pontus Heuterus kand da ikke have ret, naar hand tilskriver Bombardis en tie Aars yngere Opfindning der i Landene, (*rerum Burgundicar. lib. 2. c. 14.*) ved Leylighed af Iprens Beleyring an. 1383. hvor hand siger, at de Beleyrede holdte Fienden ude, og spillede Mester, "adjuti paucis *bombardis, qvæ circiter annum 1366. repertæ*, qvanqvam "rudi adhuc opere, Iprensibus summo tum usui, hostibus vero eorum compluribus exitio fuere." Og det tor, maaskee, være en Trykke- eller Skriver-feil 66. i stæden for 56. helst da samme Historicus fortæller i det foregaaende 11te *Capitel, pag. 18.* om Canonernes Brug udi den Krig, som Philippe Hardi førdte an. 1364. "Præsidiarii "(castelli Preux) de deditione agere incipiunt, maxime territi *tor-"mento bombardico*, qvo *tum temporis primum reperto*, magno cum stre-"pitu ac terore qvatiebantur."

Anno 1359. var en merkelig Krig i Spanien, som de tvende Konger, af Castilien og Arragonien, førde med hinanden. Da havde, udi en Soe-Action, Kongen af Arragonien en stor Canon paa sit Skib, hvormed hand gjorde megen Skade paa de Castillanske, skiød Masten og Gallerierne af et deres Skibe, og med tvende Skud nedlagde meget af deres Folk. Denne Konge af Arragonien var Don Pedro el Qvarto, som mand har givet det Tilnavn el Ceremonioso; Hand har selv skrevet sin Historie, (i det mindste er den udkommet under hans Navn,) hvorudi hand ogsaa fortæller dette. Men saasom jeg ikke haver fundet denne Bog, (hvilken citeres, om samme vores Materie, af Du Cange in voc. *Bombarda*,) da den og ellers er indført i Carbonelli *Chroniques de Espanya*, saa kand det giælde ligefuldt, at jeg herom i dens Stæd anforer den ypperlige Historici Hieronymi Suritæ Vidnesbyrd, der udi hans *Anales de la Corona de Aragon* lvider (i den 9de Bogs 23de Capitel) saaledes: "Las naos grue-"sas del Rey de Castilla trayan en popa ciertos trabucos y machinas, "con que lançauan piedras, pero hazian tan poco effero, que *se-"gun el Rey escriue en su historia*, los de tierra hazian gran burla y es-"carnio de ver que todas dauan in vazio. Tambien es cosa de no-"tar, *lo que en la misma historia escriue*, que una *Lombarda* que estava en "la nao grande del Rey de Aragon, *que entonces llamauan bombarda*, y "*era tiro de fuego, con poluora artificial*, hiz tanto danno en una nao de "las del Rey de Castillo, que le lleuo los castillos y el arbol, y "hirio mucha gente de dos tiros, que dispard. Por que, *quanto yo "conjeturo, es esto lo que en la historia de Castilla llaman truenos; y parece ser "ya muy usada en estos tiempos aquella invencion infernal.*' Surita lærer os her, at det Navn *Lombarda*, som man i Spanien har brugt til Canoner, (hvorom ogsaa Lipsius har meldet i Fortalen eller Dedicationen til hans *Poliorcetica*,) er yngere end *Bombarda*, og at mand alligevel i forsmingen haver kaldet dem ret nok, saaledes som alle andre Folk, *Bombardas*. Herved falder da Marianæ Giætning bort, der siger (*Histor. l. 19. c. 14.*) at mand har maaskee kaldet dem *Lombardas*, fordi de vare først opfundne i Lombardien. Men det er virkeligen ey af andet, end af en fordervet gemeen Mands Pronunciation, efter den Spanske Mund-Art, ligesom *llorare* af plorare, *lleno* af plenus. Dernæst gior Surita en rigtig Slutning, at Kunsten maae allerede den

Tiid

Tiid have været i temmelig Brug, *muy vſada*, ſiden mand vidſte ſaa meſterligen at omgaaes dermed. Hand ſiger langt fra ikke, ſom den Jeſuit Abarca, i ſin *ſegunda parte de los Reyes de Aragon*, ad h. an. der vil giore Folk viis, at dette var den allerforſte gang diſſe Ild-Machiner og Canoner bleve brugte paa de Spanſke Stromme, og at deres Rog forhindrede Floderne at komme hinanden nær: „En „eſta battalla ſe vió la primera vez en nueſtros mares el *infernal humo „y uſo de las piezas de fuego*, que empezò à abraſarlos.„ En anden Jeſuit, nemlig den Franſke der haver overſat Marianæ Hiſtorie paa Frantzoſk, giver ſig ikke mindre Frihed udi Beretningen om ſamme Krig, og ved ſamme Aar 1359. at ſkrive, det Kongen af Caſtillen beſtormede Byen paa den De Ysica, men kunde ey blive Meſter deraf, *quoique il fit battre vigoureuſement la place à coups de Canon, & avec toutes ſortes de Machines de guerre.* Ja hand ſætter derhos i en egen Anmærkning, det mand ey maae indbilde ſig, at mand havde i de Dage ſaadant Artillerie, ſom nu; Men, ſaaſom Krudet var rart og nyligen opfundet, vare Canonerne ikkun heel ſmaae, og ligeſom Falconnetter, ubeqvemme til at giore ſtore Brêches paa Muure og Taarne. Derved maae jeg erindre tu Ting; 1. At denne Overſættere har gandſke viget fra ſin Text; Thi Mariana har alleene her ſkrevet: *Oppidum, qvamvis machinis & operibus impugnatum, loci natura defenſum ſtetit.* Jeſuiten Charenton har digtet og indſatt *Canons*, ſom Mariana ey har talt om, og maaeſkee ey tænkt paa. Jeg veed ey hvorledes hin har kundet falde derpaa; da endogſaa i Marianæ Spanſke Exemplar ſtaar ikke andet end: *aunque fuereziamente combatido con tiros y machinas de guerra.* 2. Viſer hand ſig gandſke ukyndig i de Tiders Artillerie; hvilket omendſkiont det i andre maader ey kom imod vores, beſtod dog alligevel ikke i ſmaae Pieces, men undertiden i meget uhyre ſtore, ſom kand læſes hos P. Daniel i hans *Hiſt. de la Milice Franç.* ſamt fornemmes af det, ſom herefter ſkal ſiges; De kunde og ſkyde brêche, og kaſte heele Stykker ned af Taarne og Muure, naar der blev ſkudt med en 100 Punds Steen og meere.

Men at komme noget længere frem i Tiden, da læſer mand i nogle Tydſke Kroniker, at an. 1365. er Marggraf Friderich af Meiſſen, Landgrøve i Dyringen, kommen for Hertug Albret af Bruns-

vigs Bye og Slot Eynbeke, og har lavet til at bestorme det med Blider, Bukke og andet gammelt Dags Verktoy; Men paa Slottet havde Hertug Albret en Canon, som hand skiod ud paa Marggrævens Verktoy med, saa at hand maatte gaae derfra. Dette fortæller Johannes Rohte i sin Dyringske Krønike, med disse Ord: "Der Marggrafe lieff in werg machin, die man zu dem Slosse tri-"bin solde, *vnde do hatte her eyne Bli-buchsin off deme Slosse*, unde schoz "darmede yn das Werg. *Diz waz dy erste Buchse, dy yn dessin Landin "vornomme wart.*" Adam Vrsinus, som har levet midt i Seculo XVI. ohngefær 100 Aar efter Joh. Rothe, har i sin Dyringske Krønike brugt dennes Arbeyde; og hand beretter, at Landgraf Friderich lagde sig for Saltza, und ließ Wercke und Katze machen, und triebe sie darzu; Da hatte der Hertzog eine Bley-Büchse, die man in diesen Landen erst wahr hätte genommen. Og dette er, hvad Georgius Fabricius Chemnicensis, in *lib. I. Marchionum Misnensium*, haver sagt i disse Vers, udi Elogio Friderici III. Strenui:

"Obsidet Embeccæ dum mœnia, fulmine diri
"Tormenti retulit territus inde pedem:
"Tunc visa est nostris, imitatrix fulminis, oris
"Machina in humanum dira reperta genus.

Christian Frantz Paullini haver her uden Agtsomhed læst sine Kroniker, i det hand skriver *Annall. Isenac. pag. 85. In hoc prælio Landgravius primum explosit bombardam in Thuringia.* Men her var intet prælium, men en Beleyring af et Slot: Det var ey heller Landgræven, men Hertug Albret af Brunsvig, som havde denne Bombardam hvormed Landgræven blev forjaget.

Anno 1372. (det er samme Aar, som vores Riber-Brev er skrevet,) lod Raadet til Augsborg støbe 20. Metall-Canoner, som kostede dem 50 grosser Pfund Pfennings, til den Krig imod deres Naboer Bøyerne: *Viginti ærea tormenta, quæ vulgo pixides vocant, precio qvinqvaginta majorum librarum nummi, primo omnium, pro Reipubl. usu, sibi fundi curarunt;* skriver den forhen oftbenævnte Achilles Gasser i sine Annaler, *col. 1507.* Adlzreitter sigter og til det samme i sin Bøy-

Bayerske Annalers 2. Part, *lib. 5. §. 34.* og siger, at disse Maskiner vare *ad explodendos saxorum globos, rudi adhuc jaculandi arte, & in destinandis ictibus longe minus qvam hodie ingeniosa.* Og samme passage haver Crusius in *Annall. Sueu. lib. 5. p. 3. pag. 283.* Og Imhof har funden, at i selvsamme Aar haben die von Augsburg in dem Städte-Krieg eyserner Stücke sich bedienet. Dette klinger langt anderledes, og hænger bedre tilsammen, end hvad Stumpf i sin Schweitzer-Krønike (*lib. 13. c. 14.*) og fleere Schweitzerske Skribentere efter hannem, have frembragt, efter urigtige Underretninger: "Anno 1380. "ward die Zusammenfügung zweier wiederwertigen Materien "Schwäbel und Salpeter erstlich erfunden, und das Büchsen-Pul"ver angefangen zu machen: zu Augspurg hat man erstlich angefan"gen mit Büchsenschiessen."

Til Speyer haver Christophorus Lehmann fundet udi Stadens Boger og Regenskaber anteguet ved det Aar 1374. "2 Pfund 13 "Schilling 4 Pfenning gab man dem neuen Meister, der mit den "Büchsen schiessen kund, die der Rath machen lassen, und ward viel "auf Büchsen und Armbrust gewandt." Hvorved Lehmann gior "selv denne Anmærkning: "Daraus erscheinet, daß man damahls "allbereit Büchsen groß und klein gehabt." Und wird in der Böh"mischen Historie anno 1373. eines Büchsenmachers zu Prag gedacht."

Anno 1378. bleve til Augsborg tvende store Metall-Stykker støbte; Hvoraf det største var til en Kugle paa 127. Punds Vægt, det andet til 70, og det tredie til 50 Pund; og det paa 1000 Skridt at skyde. Gassarus fortæller dette saaledes: "Eo anno fusa hic in a"trio Vlrichiano, Reipublicæ impensis, per Johannem Arovienſem "tria ænea tormenta sunt, qvorum majus globum, tam ferreum "qvam æneum, centum viginti & septem librarum; alterum septua"ginta librarum globum; & minimum qvinqvaginta librarum glo"bum, ad spatium mille passuum, ejacularetur. Tradiditqve idem "artifex etiam infarciendi explodendiqve bombardas eas artem, spe"ciali salario, tribus tantum Senatoribus, nempe Joanni Vendio, "Joan. Illsyngo, & Jo. Flinsbacho: Tam secreta adhuc ejus rei "practica erat." Dette samme læser mand i Crusii *Annal. Sueu. p. 291.*

Hos

Hos Hermannum Cornerum finder mand ogsaa, at i Aaret 1378. skikkede Lybekkerne Keyseren og Fyrsterne af Saxen og Lyneborg, som beleyrede Dannenberg, til Hielp "600 armatos cum duabus "machinis. Bombardæ enim protunc non erant ita communes, uti nunc sunt. I den Plat-Tydske Version af Cornero, hvoraf Leibnitz haver havt excerpta, staaer: "Dar brachten de Lubeschen dem "Keyser vor 600 Wepener 2 Bliden, wente de Donnerbussen so "meine nicht weren." De havde dem nok, men ikke saa stor Forraad, at de kunde undvære dem til andre.

I Ostfriesland beretter Egeric Benninga i sin Historie, som Anton. Matthæus har udgivet, at an. 1379. bleve de der i Landet indførte: "De wyle hier groot Twist vnd Vproer in de Freeslande "erresen, so hebben de Overicheiden oock sodane Kunst-und Instru-"menten-Makers vorschreven, vnd so fort Bussen laten schmeden "vnd geeten, vnd jegen ehre Vyande gebruket, vnd dat moordlike "Instrument door des Dyvels Capellan erfunden, vnd im Werke "gestellet." Og endeligen var, ved det benævnte Aar, Krudet og dets Brug i Italien en saa bekiændt Ting, at mand vidste at giøre Fyr-Værker dermed i Glædskabs Solenniteter. Dette lærer mand af en Italiensk Skribent, der heder Confortus Pulex in *Historia Vicentina* (*Tomo XIII. Rerum Italicar.*) at til Vicenza da mand holdte Fryde-Fest over en Fred, som var sluttet imellem deres Herskab og Naboerne, an. 1379. blev og et Fyr-Værk med Ragvetter anrettet. Hand siger: „Omnibus hoc modo in admiratione manentibus, qvi super „superiori solario aderant, *faciebant sclopos igneos, admodum maximo-„rum tonitruum & fragorum:* qvare non solum qvi erant super ædificio, „sed & qvi ad spectaculum convenerant, stupefacti, adspicientes „versus cœlum, stabant.„ Hvilken passage Muratorius har bemærket ved Enden af sin 29de *Dissertation*, der handler om *Spectaculis*.

Længere vil jeg ikke gaae ned i Tiden, (da jeg alt er kommen til an. 1379) ey heller vil jeg anføre visse af Mr. du Cange paaberaabte Stæder hos Froissart og Monstrelet, samt fleere, eftersom disse Stæder ere efter det Aar 1380. og saaledes yngere, end at de kunde tiene til mit Forsæt. Laonici Chalcocondylæ, Ducæ og andre Con-

stanti-

stantinopelske Skribenteres Underretninger, ere ey heller gamle nok dertil; helst alle disse ere yngere end an. 1400. Men ingenlunde bør ved slig Leylighed at forglemmes den meget mærkelige locus af Petrarcha, hvilken jeg med Flid hafver giemt tilsidst. Denne, hvis man end ingen anden hafde, er alleene meget klar og tilstrækkelig, til at kuldkaste alle andre, udi min første Afhandling opregnede Italiæners, Blondi, Polydori Virgilii, Platinæ, og den enes med den anden, urigtige og gandske ugrundede udsigende, om Byssernes Opfindning ved Aar 1380. Ald Verden veed jo, naar Petrarcha baade blef fød og død. Self har hand sagt, at hand var fød an. 1304. den 20. Julii. Og saa flittigen findes saae store Herrers og Printzers Død optegnet, som denne baade i Lifve og Død høytskatterede Mands staar i næsten hver Italiænsk Kronike. I een af dennem, som er skrefven i den Paduanske Mund-Art, hafver man derom saaledes: *Anno 1374. di Marti, 18. di Luyo, el Sereniſſimo Poeta Miſſer Franceſco Petrarcha mori in la Villa di Arqvà.* Mand veed og, at Fyrsten af Padua Franciscus de Carrara lod ham begrafve snart med Fyrstelig Pragt, og hans Epitaphium er endnu tilstæde i denne Dag, med Aar og Dag paaskrefven. Men hvad er da Petrarchæ Vidnesbyrd om vores Materie? Dette lyder udi hans første Bog *de Remediis utriusqve Fortunæ* i den 99. *Dialogo*, som handler *de Machinis & Baliſtis*, saaledes: "G A V. Habeo machinas, ingentia saxa torqventes. "R A T. Saxa torqvere furioſum eſt. G A V. Habeo machinas & baliſtas in-"numeras. R A T. Mirum *niſi & glandes æneas, qvæ flammis injectis horriſo-"no tonitru jaciuntur: Non erat ſatis de cœlo tonantis ira Dei immortalis*, ho-"muncio. O crudelitas juncta ſuperbiæ! *De terra etiam tonuiſſet*: Non imi-"tabile fulmen, ut Maro ait, *humana rabies imitata eſt, & qvod e nubibus "mitti ſolet, ligneo qvidem, ſed tartareo mittitur inſtrumento. - - - - - "Erat hæc peſtis nuper rara, ut cum ingenti miraculo cerneretur; Nunc*, ut re-"rum peſsimarum dociles sunt animi, *ita communis eſt, ut unum qvodlibet ge-"nus armorum.*" Muratorius, in *Antiqvitatum Italicar. medii ævi Tomo II. Diſſert. 26.* meener, at ingen af dem, der hafve skrefvet om *Bombardis* og *pulvere pyrio*, hafver gifvet agt paa denne passage af Petrarcha. Sandt er det, at de faae, som hand (Muratorius) sammesteds nævner, intet har meldet derom, nemlig Polyd. Virgilius, Pancirollus og du Cange. Men saa har dog Christoph. Besoldus, (som er een af dem, Du Cange her citeret, skiønt hans Navn er af Bogtrykkeren giort ukiendeligt,)

Ord fra Ord indført den i sin Dissertation *de Bombardis pag. 7.* og længe efter Befoldum, ligeledes Gabriel Naudæus *lib. 2. de Re Militari pag. 089.* ey at tale om Rud. Godefr. Knichen in *Operis polit. Tomo 2.* og Carolo de Aqvino, som og begge nævne Petrarchæ locum. Nu skulde det vel være en Curiositet, at kunde vide og sige, i hvad Aar Petrarcha havde skrevet dette, til at stadfæste dermed, at Byssер og Krud havde været bekiændte før saadan Tiid. Men, naar mand betragter hans Ord ret, hvortil skulde da dette nytte? Og hvorledes kunde mand af dennem slutte nogen vis Tiid? Thi, kiære, lad os sætte, at Petrarcha end ikke skrev denne Bog, førend i det selfsamme Aar, da hand tog Afskeed af Verden, nemlig an. 1374. saa ere dog Ordene i saadan Stiil, at de ved en god Fortolkning af enhver som forstaar Latin, snarere kunde vise os langt tilbage, en 20/30. ja fleere Aar førend Mandens Død, til Byssernes første Opkomst, end betyde nogen kort Tiid tilforne. *Erat hæc pestis nuper rara, nunc ita communis est, ut unumqvodlibet genus armorum.* Vi vide jo, at *Nuper* blifver, efter Materiens Omstændighed, som der tales om, undertiden brugt om en temmelig lang Tiid, som Philologi bevise med Exempler af Cicerone og andre. Og vi vide ogsaa, at der behofves ikke en ringe Tiid, til slig Paafund, som Canoners Brug, at giøre saa gemeen og almindelig, som hand skrifver. Og naar det endskiønt baade hafde været *rarum*, og var blefvet *commune*, paa en 10. Aars Tiid førend Mandens Afgang an. 1374. saa spørges endnu, naar var det da først opfundet? Dette kand ingen slutte af bemældte Ord og Vidnesbyrd. Imidlertid, saafremt det kunde skee uden at trætte mine Læsere alt formeget, og uden at misbruge deres Taalmodighed med det, som maaskee ikke mange finde Smag udi, vilde jeg vel prøfve den Curiositet, at indgaae noget dybere i Undersøgningen af Tiden, naar Petrarcha hafver skrevet bemældte sine Tvende Bøger *de Remediis utriusq; Fortunæ;* Helst efterdi alle og enhver af de mig nu bekiændte, som have efterladt os noget enten om Mandens Liv og Lefnet, eller om hans Skrifter, slet intet hafve antegnet om denne Post. Muratorius hafver endelig giort et Forsøg derpaa, just ved Leylighed af den nu omtalte Loco, i hans *Antiqvitatum Ital. Tomo II.* Hand siger, at efterdi Dedicationen er til Azo de Corregio, og Petrarcha kalder ham Fyrste af *Parma*, saa maae Skriftet være ældere, end an. 1344. udi hvilket Aar Azo soldte Parma til Marggrævven Obizo af Este, Herre over Ferrara og Modena; Thi

ellers

ellers kunde hand ikke, naar Azo var skilt ved Parma, have kaldet ham *splendidum natalibusqve clarum virum Azonem Corregium, Principem Parmensem.* Men Muratorius har udi denne Anmærkning gandske ikke været lykkelig; Og i hvor stor Ærbødighed jeg bær for denne høyfortiente Mand, saa megen som for nogen lærd Mand i Verden, saa maae jeg dog sige, at herudi haver hand storligen taget feil. Til denne hans Vildfarelse haver været tvende Aarsager; den første, at hand har troet alt for vel, og ladet sig bedrage af de udi denne Post falske og urigtige Editioner af Petrarchæ Skrifter, og den anden, at hand ikke har giort sig Umage at igiennemlæse Petrarchæ Tilskrift til Azo. Hvad den første angaar, da er intet vissere, end at mand haver Editioner af Petrarchæ Latinske Skrifter, som disse Ord, eller slig Titel staar udi: *ad splendidum natalibusqve* &c. &c. saasom de Baselske, baade af an. 1554. og 1581. in fol. Hvilke maae have uden Tvifl haft nogen ældere Italiænsk Edition at følge: Ligesom jeg og haver seet tvende smaa, trykt til Geneve 1610. og 1619. in 12. hvor der staar, *ad Azonem Corregium, Principem Parmensem amicum suum;* Og de foregaaende Ord (*splendidum nat. cl. Vir.*) udeladte. Men naar mand vil eftersee i de rette gamle Editioner, skal det ikke saaledes findes. I det Kongl. Bibliothek her i Kiøbenhafn haves tvende, begge trykte til Venedig, og in folio. Den ene af 1501. *impensis Andreæ Torresani de Asula per Simonem de Luere;* Den anden af 1503. *per Simonem Papiensem dictum Bivilaqvam.* Og Herr Conferentz-Raad Thott haver i sit ypperlige Bibliothek endnu en ældere, trykt til Basel an. 1496. *per Magistrum Joannem de Ammerbach.* I ingen af disse tre findes nogen saadan Titel, *ad Azonem Corregium Principem Parmensem;* men uden ald Stads og Elogio, blot alleene dette, *ad Azonem.* Nemlig det heder: "Insigne ac plurimum consolativum opus Francisci Petrarchæ, Poëtæ atqve Oratoris clarissimi, de Remediis utriusqve Fortunæ, *ad Azonem.*" Saaledes staar baade for ved Tilskrifts-Fortalen; saaledes ogsaa uforandret for ved hver af de tvende Boger, i alle bemældte tre Editioner. Endnu i en liden Edition af omrørte Skrift for sig self, trykt til Lion hos Clement Baudin 1577. in 12. heder Titelen for Tilskriftet: "Francisci Petrarchæ Poëtæ Oratorisqve clarissimi de Remediis utriusqve Fortunæ *ad Azonem* epistolaris præfatio." Ja i den Italiænske Oversættelse, ved Remigio Fiorentino, trykt til Venedig hos Gabriel Giolito an. 1549. in 8. blot alleene *ad Azone.*

Altſaa er dette Tilſatt med *Principis Parmenſis* Titel ufeilbarligen nyt, og aldrig i Verden af Petrarcha ſelf. Jeg er forſikret, at det er forſt blefven indſatt af en Editore, (ikke veed jeg hvem, eller naar,) til at rette og forekomme andres Irring, der hafve troet, at denne Azo var een af de Marggræfver af Eſte, Herrer i Ferrara, af hvilke mange hafde det Nafn Azo, og der iblant een, ſom lefvede i Petrarchæ Tider, og var langt meere bekiændt og nafnkundig, end Azo de Corregio af Parma. Thi at ſaadan Vildfarelſe virkelig maae være hendet, og indkommet i en Edition af bemældte Boger, kand beviſes med de Tydſke Overſættelſer, hvoraf jeg bekiender det jeg ikke haver ſeet den ældſte, men tvende andre, ſom maad treffer adſkillige Editioner af. Den ene er giort af een ved Nafn Stephan Vigilius, udkommen til Augsborg an. 1539. in fol under den Titel, Glücksbuch, beydes des Guten und Böſen &c. Den anden heder, Troſt-Spiegel im Glück und Unglück &c. trykt til Franckf. 1584. ſaa og 1604. ligeledes in folio. I begge diſſe Overſættelſer, ſtaar for ved Dedicationen, ſaavel ſom foran i den anden Bog: An Herren *Azonem Eſtenſem*, Hertzogen zu *Ferrar.* Og ſaaledes ſeer man, at Auctor til den af Muratorio paaberaabte, ſaavelſom af Thomaſino; i hans *Petrarcha redivivo cap. 6. pag. 29.* og i viſſe Editioner anførte Titel, *ad Azonem Principem Parmenſem*, vel hafver haft nogen Foye, til at underrette Folk om, hvo denne Azo var; (nemlig ikke Azo Eſtenſis af Ferrara, men Azo Corregius af Parma,) men hand har haft uret udi at bedrage Folk og gifve ſligt ud for Petrarchæ egne Ord. Ja jeg tor end ſige mere; at Petrarcha neppe nogenſinde hafver kaldet denne Azonem med Fyrſtelig Nafn og Titel; ſaaledet, ſom og Azo ſelf hafver brugt, eller nogen Skribent af de Tider tillagt hannem den, i de faae Aar medens hand og hans trende Brødre hafde Herredømmet og Regimentet i Parma. Thi de vare i forſtningen tilſammen fire Brødre, Simon, Guido, Azo, og Johannes, Sønner af Ghiberto de Corregio, hand ſom an 1303. fordref det Kæyſerlige Partie, eller de Gibelliner, og bemægtigede ſig Regeringen i ſin Fæderne-Stad Parma, under Nafn af *Domino & Defenſore*, men blef nogle Aar derefter igien udjaget af ſit Dominio med ſin hele Famille. En lang Tiid, nemlig nogle og Tyfve Aar derefter, fik de Herrer Scaligeri af Verona, Parma ind, hvilket meeſt ſkeede ved Hielp af de Brødre Corregii, og deres ſtærke Partie. Deres Søſter hafde og haft een af Scaligeris til Egte,

Fade-

Faderen til Mastinus Scaliger, som betroede dennem ogsaa Stadholderskabet i Parma. Men herudi blefve de hannem utroe, og anno 1341. hafve de forbenæfnte fiire Brødre Corregii, med Philippi Gonzagæ og andres Hielp, taget Parma fra Mastino Scaligero, deres egen Søster-Søn, og giort sig til Herrer derofver. Da nu siden den ældste af disse Brødre, Simon, var død anno 1344. kom der Splid imellem de andre. Azo, som frem for de andre var klog og habile, forjog sin ældre Broder Guido, og vilde være ene Herre. Men da Broderen fik nogen Medhold af visse Naboer, blev Azo frygtsom for Ulfaldet, og resolverede derfor at oplade og sælge Parma til Marggrafve Obizo af Este, Herre i Ferrara, for 60000. Guld-Gylden. Hoved-Documentet, som kaldes *Decretum populi Parmensis*, hvorved Parma kom i Obizo hans Vold, haver Muratorius selv Ord fra Ord indført i den anden Tome af sine *Antichità Estensi pag. 105. seqq.* Og i dette Document kaldes de tu Brødre, samt og Simons Søn Cagnolus, med ingen anden Titel, end *Nobiles viri, Azo, Johannes, & Cagnolus de Corregio.* Den ældre Broder, Guido, nævnes ikke; thi ham hafde de andre jaget bort. Kort sagt; Jeg er saa got som vis paa, at det ikke skal findes, at Azo er kaldet *Princeps Parmæ*, enten medens hand var *Dominus*, nemlig indtil an. 1344. in Octobri eller derefter, i nogen Italiænsk Historie af Seculo XIV. Saavidt gaaer mit første Argument. Det andet skal endnu giore Tingen langt meere aabenbar, og tilfulde opluse, det Muratorius ikke har været i stand til at slutte noget om Tiden, saa længe hand ey hafde givet agt paa og læst med Eftertanke Petrarchæ Dedication igiennem til Azonem. Thi af samme Tilskrift er det saa klart som Solen, at Auctor ey har skrefvet den i de første 10. Aar, efter at Azo var skilt ved sit Herredomme i Parma. Dette er at sige: Bemældte Dedication er skrefven ufeilbarligen efter an. 1354. ja vel en god Tiid derefter. Petrarcha taler deri om Azonis store udstandne Gienvordigheder, og den ulyksalige Skiæbne som hafde treffet ham i mange maader, deels ved svare og haarde Sygdomme; deels ved Forfølgelser af sine Fiender; at hand paa een Tiid hafde været en Herre i sit Fæderne-Land, og fordrefven deraf i Landflygtighed; forladt af alle Venner; bragt fra største Rigdom til yderlig Nød og Fattigdom, med videre: Endelig, at hand maatte flakke omkring og skiule sig, imedens mand paagreb hans Tilhængere og Tienere, som blefve pinte og ilde medhandlede; ja mand kastede hans Hustrue, og det kiæ-

reste hand hafde, hans Børn i Fængsel, og lod ham intet tilbage til Trost. Alt dette staar i bemælte Tilskrift. Og disse sidste Ord, om Azonis Landflygtighed, og Efterstræbelse paa Lifvet, om hans Hustrues og Børns Fængsel, hans Tieneres Pinsel &c. er alleene nok til at bevise, hvad jeg sagde, nemlig at det ey kand være skrefvet for det Aar 1354. saasom disse Ulykker vederfores ham just i dette Aar. Historien er denne, og bliver i adskillige Italiænske Historier og Kroniker, som vi har at takke Muratorio for at de ere komne for Liuset, fortalt paa saadan Maade: Azo de Corregio, siden hand og hans Brødre vare af med deres Herredomme i Parma, begafve de sig hver sin Vey, til andre Herrer i Italien af deres Svogerskab og Slegtskab. Deres Søster hafde, som jeg for sagde, været gift med Alboino de la Scala, Fader til Mastino Scaligero eller de la Scala, som bemældte Brødre Corregii toge Parma fra, og Azo hafde self til ægte Aloysii Gonzagæ, Herre i Mantua, hans Dotter. Mastini Scaligeri Søn var Canis Grandis Scaliger II. Herre i Verona og Vicenza. Til denne sin Slægt, nemlig sin Søsters Sønne-Søn, begaf Azo sig, efter Mastini Død, an. 1353. og stod hannem bi i hans Regerings Sager; Anno 1354. først i Aaret giorde Canis Scaliger en Reyse til Tydskland, for at afgiøre nogle Sager med sin Gemahlindes Broder, Marggrafve Ludvig af Brandenborg, Kæyser Ludvig af Bæyerns Søn. I sin Fraværelse satte hand Azo til Stadtholder, og betroede ham Regieringen at tage vare. Canis hafde en Ægte-Broder, som hedde Fregnano. Denne tog sig strax for at bemægtige sig Staden og Herredømmet; og uforvarendes om Natte-Tide forraskede Azonem, som, da hand var ubevæbnet, og saae sig ingen Redning, gaf sig i hans Villie, og simulerede saa længe, indtil hand kunde komme bort med Lifvet: Drog saa til Ferrara, og der ventede hvorledes det vilde løbe af; ladende sin Hustrue og Børn tilbage i Verona. Fregnano blef lykkelig i Begyndelsen, ved det at hand om Morgenen lod udraabe, at hans Broder Canis var død paa Reysen; Hvorpaa Folket tog ham strax an for deres Herre. Men det varede ikke længe, førend Canis uformodet kom hiem, og indfandt sig til Vincenza. Hans Svoger, Marggrafven af Brandenborg, kom strax efter, med en deel Krigs-Folk hannem til Hielp. Fregnano blef slagen og omkom i Flugten: Canis blev befæstet i sit Herredomme, og lod den omkommes døde Legeme ophænge. Derpaa lod hand opsøge, og gaae en skarp

Execu

Execution over en Mængde Menniſker, ey allene dem, ſom hafde været Medſkyldige og Tilhielpere i Forræderiet, men endogſaa over hver een, ſom hand kunde miſtænke derfor; og det uden nogen Barmhiertighed: Hvilket gik ſaa vidt, at mand gaf ham det Tilnafn *Canis Rabioſus*, ligeſom til Forſkiæl paa hannem og de andre Canes Scaligeros. Azo var den, ſom hand meeſt fortænkte, og kunde ikke troe andet, end at hand hafde været lige god med Fregnano. Ham ſelf fik hand dog ikke fat paa, men nogle af hans Tienere lod hand piine og ſiden hænge; confiſqverede hans ſtore Midler; lod reyſe en Galge for hans Huus; ſom blef ſtaaende og fornyet hvert Aar, ſaa længe Canis var i Lifve; kaſtede hans Frue og alle hans Børn i Fængſel, hvilke blefve længe derefter rançonerede for 14000. Guld-Gylden. Dette ſidſte fortælles af Auctore *Chronici Regienſis*, Petro Franceſchini de Gazata, med diſſe Ord: "Suſpenſi ſunt tres "famuli Domini Azonis de Corrigia; & accepta ſunt Domino Azoni omnia "bona ſua, qvia illic ditisſimus erat, & erectæ ſunt furcæ ante ipſius oſtium, "& omni anno renovatæ, donec vixit Dn. Canis. Capta eſt Uxor ejus, & "filii parvuli, qvos redemit poſt longum tempus pro XIV. millibus floreno-"rum auri." (See Muratorii *Scriptor. Rer. Italicar. Tom. XVIII. p. 74.*) Og der hafve vi da juſt det, ſom ſkal opliuſe os diſſe Petrarchæ Ord til Azonem i oftbemældte Tilſkrift: "Nulli fere noſtrorum hominum par Princi-"pem favor, nulli par fuit injuria, ut cum paulo ante certatim in amicitiam "tuam niterentur, iidem ipſi de nulla alia re concordes, in tuum mox exi-"tium qvaſi communicato conſilio conſpirarent. Et *pars qvidem tuum caput* "*inſidiis peteret, auro prius, ac gemmis, largifluisqve muneribus tot per annos* "*propitiæ ac faventis fortunæ, & (qvæ his omnibus gravior jactura eſt,) amicis* "*atqve clientibus, univerſaqve familia duris qvidem, ſed diverſis tormentorum* "*ac mortium generibus ſpoliatum*, pars, qvæ clementior fuit, illud ingens pa-"trimonium, terras, homines, domos, oppida, invaderet, ut qui modo te "viderant, mox *e ſummis opibus ad inopiam redactum, ceu aliqvod fortunæ pro-*"*digium mirarentur.* - - - - - Nihil omnium præter carcerem defuit, "ac mortem, *qvamvis nec carcer defuerit, dum fidiſſima conjux, & pars tuo-*"*rum viſcerum nati omnes, natæque ab hoſtibus capti eſſent*, nullo prorſus tibi "relicto ſolatio tantæ prolis. Nec mors qvidem, dum & tu ſecum aſſidue lu-"ctareris, & *unus ex filiis, jam tunc teneram & inſontem animam in carcere po-*"*ſuiſſet.*" Nu troer jeg ikke heller, at Petrarcha hafver ſkrefvet dette, forend

ferend at bemældte Forfølgelſer vare ofverſtandne; og Hiſtorien ſiger, at det varede en lang Tiid, forend Azo fik ſine Børn rançoneret. Og efterdi Galien blef ſtaaende for hans Huus, ſaa længe Canis Grandis lefvede, ſaa maaſkee det har og ligeſaa lang Tiid henſtaaet med Azo's og og hans Families Frihed, nemlig da den yngere Canis III. med det Tilnafn Signorius, myrdte ſin ældre Broder, den benæfnte Canem Grandem II. eller Rabioſum, hvilket ſkeede an. 1359. in Decembri. Alſaa giætter jeg, det Petrarchæ Bog er ſkrefven eller rettere udkommen fra hans Haand circa an. 1360. Thi at den er ſkrefven efter an. 1354. er nu demonſtreret. Endnu et andet Beviis om Tiiden: Der findes iblant Petrarchæ Brefve, nemlig inter *Epiſtolas rerum Senilium lib. XV* et Bref *ad Joannem Priorem Magnæ Carthuſiæ*, ſom er det ſidſte i ſamme XV. Bog. Derudi taler hand om bemældte ſit Skrift *de Remediis ad utramqve Fortunam*, ſaaſom et Arbeide hand ikke endnu hafde færdigt, men var i Verk med: *Eſt mihi liber in manibus, de Remediis ad utramqve fortunam, in qvo pro viribus nitor, & meas, & legentium paſſiones animi mollire* &c. &c. item, at hand den Tiid var kommen til det Capitel *de Triſtitia & Miſeria*, hvilket er juſt det 93. i den Anden Bog. Hand beretter og, at ſelfſamme Dag, ſom Priorens Bref kom ham tilhænde, ſkref hand paa dette Capitel, og blef ſaaledes meget opmuntret i ſit Arbeyde. Nu findes vel ingen Aars-Tal næfnt ved dette Bref; Men Staden hvor Petrarcha den Tiid opholdt ſig, ſiaar næfnt i det næſt-foregaaende ogſaa til bemældte Prior med diſſe Ord: *in Mediolanenſi Carthuſia, ubi nunc habito, VII. Call. Majas.* Og at dette var udi Aaret 1357. det kand klart-giøres af en anden Epiſtels dato, ſom er *in libro Variar. Epiſtola XIII. (pag. 987. edit. Baſ. an. 1581.)* hvor det heder: *Scripta rurali calamo in domo Carthuſiæ Mediolan. ubi & æſtatem ago, Cal. Septembr. ad veſperam 1357.* Og hermed meener jeg da at hafve fuldbyrdet mit Forſæt, ſom var at beviſe, det Petrarchæ Vidnesbyrd om Krud og Byſſer, ikke er, ſom den ypperlige Muratorius har troet, ældre end 1344. men temmelig meget yngere; Jhvorvel det er gammelt nok, naarſomhelſt hand kunde ſkrifve an. 1357. eller 1360. at Byſſer vare den Tiid ſnart ligeſaa almindelige, ſom noget andet ſlags Vaaben.

At

At ellers Petrarcha haver udi samme Ord talt om deslige Machiner af Træe, (*fulmen quod ligneo quidem, sed tartareo mittitur instrumento,*) der maae ingen støde sig paa. Hand har gandske vist seet nogle saaledes giorte. Hvilket ogsaa ofte skeede, længe efter hans Tider, nemlig at mand havde Træe-Canoner, belagde med stærke og tykke Jern-Ringe. Saadanne seer mand ogsaa afmalede i Roberti Valturii 10de Bog *de Re Militari*; Hvilken Skribent levede midt i Seculo XV. Ligesaa udi Montfaucons *Antiqvitez de la Monarchie Françoise, Tom. III. pag. 228. seq.* hvor l'Attaque de la Bastille de la Dieppe forestilles, som skeede an. 1442. Ja mand har og seet saadanne endnu i det XVI. Seculo. Den Tid Kæyser Carl V. kom hiem fra Italien an. 1530. blev hand ved München i Bayern imodtagen uden for Byen af Adelen og Borgerskabet; og de havde hos sig 100. Canoner; hvor iblant een var af Træe 18. Foed lang, med Jern-Ringe belagt, som mand havde taget fra Bønderne i Bonde-Krigen ved Rastad i det Saltzborgiske. Dette fortæller Crusius *Annall. Svevicor. lib. XI. P. III. p. 611.* Derfore har Pantaleon fingeret, i sit Elogio Berth. Schwartzii, at bemeldte Munk giorde sin første Prove med Træe-Stykker, og siden giorde hand dem af Jern og Malm. In Summa, at bruge Træe-Canoner, holder ingen Artillerist underligt; da mand har endogsaa nyligen i forleden Sommer (Aar 1744.) læst derom i Krigs-Tidenderne fra Tydskland. Endogsaa har mand dem undertiden af Leder, som mand siger at Kong Gustaf-Adolph først fandt paa. Men at dreye Canoner af Jis, og skyde deraf med Krud og store og mange Punds Kugler ofte og fleere gange, uden at de brister, er noget endnu artiger, og maaskee for mange utroligt, hvis det ikke var bleven provet i Petersborg an. 1740. efter den af D. Georg Wolffgang Krafft udkomne Beskrivelses, og mange 1000 Tilskueres Vidnesbyrd.

Saavidt haver jeg da nu fremfort de Vidnesbyrd, som jeg har kundet agte saa gyldige og giæve, at ey noget kand falde imod dem at sige: ey paatviflende, det jo fleere maatte være at finde af samme slags, naar mand vilde efterspge endnu videre. Dog ere mig end ogsaa forekomne nogle passages, som jeg ey har vildet reflectere paa, til at sætte dem iblandt de andre, og tør ikke holde dem antagelige,

til at citeres ſaaſom Vidnesbyrd i forehavende qvæſtion. Dertil hører den locus in *Annalibus Corbejenſibus* ved det Aar 1316. "Petrus "Dingſted, dum fratrem Maurum per Solling comitatur, præeuns "illum, *à venatore ex improviſo globulo plumbeo trajicitur.* Venator, cum "Mauro, ſecuritatis ergo ſponte in monaſterium fugiens, culpam "deprecatur, & cum caſus factus eſſet non ex propoſito, abſolutio- "nem impetrat.„ At troe, dette Skud at ſkulde være ſkeet med Krud, lader ſig ikke læt giore. Thi ſaa gemeene vare det ſlags ſmaa Byſſer ikke, end ey, ſom jeg troer, Hundrede Aar derefter, at Jægerne havde dem i Brug. Derfore maae det være ſkeet med et Armbyſt, hvortil mand ogſaa brugte Blye-Kugler, ligeſom Romerne til deres Slynger. Herforuden erindrer jeg mig, at have læſt i Andreæ Lazari von Imhofs Hiſtor. Bilder-Saal, om et Metall-Stykke i Toy-Huuſet til Amberg udi Ober Pfaltz, hvorpaa ſkal ſtaae det Aars-Tal 1303. Dette vil jeg lade til andre at domme om. Og mon det ikke kand være een, ſaa at ſige, Trykkefeil? nemlig, at den der har gravet Aars-Tallet har ſatt et C for lidet: Hvilket man jo undertiden har fundet paa Mynter; ſaa og i viſſe trykte Boger, trykte i Seculo XV. hvor der ſtaaer Impreſſus hic liber anno MCCCXC. ſom ſkal være MCCCCXC. Endelig treffer mand hos viſſe Polſke Skribentere en mærkelig Obſervation, hvis den ikkun var ſaa ſand og rigtig: At ikke ret længe efter Seculi XIV. Begyndelſe, ſkulde Creutz-Herrerne i deres Kriger med de U-chriſtne Littauer have havt deslige Skyde-Gevær. Stanislaus Sarniczky ſkriver det i ſine *Annall. Polon. lib. 6.* at omtrent an. 1329. blev den Littauiſke Fyrſte Gedimin ſkudt med en Byſſe-Kugle: "Gediminus, cum ipſemet, ceu miles "gregarius, machinas mœnibus arcis Vielonæ admoveret, a milite "Mariano *globo bombardæ, tum primum in Germania inventæ, nec dum Lithua-"no militi viſæ, trajectus fuit.*" Og den Jeſuit Albertus Wijuk Kojalowicz, ſom, efter Sarniczky, har ſkreven *Hiſtoriam Lituanam*, har udpyntet ſamme paſſage ſaaledes (lib. 7. ad an. 1328.) "*Multam ſtra-"gem* ſuccedentes vallo Lituani acceperunt ab inſolenti hactenus ar- "morum genere. *Fiſtulas enim ferreas, quæ pulvere pyrio & globis one-"ratæ, conceptam intra pulverem flammam evomendo, magno ſimul impetu vehe-"mentique cum fragore globum in adverſos ejicerent, jam tum ad Truſſorum "uſum pervenisſe memorant noſtrates.* Ingenioſum hujus ſeculi inventum,

"ſed

"sed qvod omnem veteris militiæ gloriam insigniter prodegit - - .
"*Hoc teli genere Gediminus trajectus*, cum oppugnationem ferventius
"instruit ac urget, inter ordines exanimatus concidit." Men hvad for Documenter disse tu gode Mænd har havt for dette, lader jeg urandsaget: ja jeg meener, at det ey heller behoves at bemøye sig om. Dlugoſſus, som er en langt ældere Hiſtoricus, og, u-agtet alle hans mange og store Feil, dog den beſte af alle Polske, stadfæster gandske ikke denne Snak, om Byſſernes saa tilige Brug i de Lande. Hand giør endogsaa dette Krigs-Tog, som de andre tu omtaler, og Beleyringen for Wieluna, over en Snees Aar ældere, og sætter det til annum 1307. Ja hand siger, at Gedimin blev skudt, ikke med en Byſſe, men med en gloende Piil. "Erat inter obſeſſos
"Pruſſiæ unus Crucifer *ſagittandi peritus*, & qvi ob id *ſagittariorum*
"*Magiſter* vocabatur, qvi *igneis ſagittis* barbaros vexans, dierum una
"Ducem Lituaniæ *Gediminum igneâ ſagittâ per corpus transfixit*, a qvo
"vulnere moribundus animam illico exhalavit." Saaledes haver ogsaa Matthias de Miechovia in *Chronico Poloniæ*, og, udaf hannem, Caſpar Schütz i sin Preußiske Krønike berettet Tingen. Om Dlugoſſo vil jeg dog herved giøre denne Anmerkning, at hand er een af dem, der betiener sig af det Ord *Bombarda*, naar der tales om de gamle Blider eller Krigs-Machiner. Hvilket mand finder hos ham, ey allene in anno 1330. *pag. 999.* og *1001.* men ogsaa længe tilforne ad an. 1256. ja ogsaa ad an. 1226. Saadant bekræfter dog slet intet Naudæi for omtalte Meening; ald den stund mand veed, at Dlugoſſus har levet indtil an. 1480. og derfore givet sig saadan Frihed at misbruge Ordet, paa selvsamme Maade, som jeg har tilforne sagt om Theodorico Engelhuſio, Luca Pulci, og flere. In Summa, jeg leder og sporger endnu efter en Skribent, der har levet forend an. 1300. og har brugt bemeldte Ord. Tingen i sig selv angaaende, nemlig Byſſe-Krudet, da bliver endnu mit ældſte upaatviflelige Beviis derom, det som Du Cange har fundet af an. 1338. da alligevel dette selvsamme giver tilkiende, at Opfindingen maae endnu være ældere: Men hvormeget ældere, er, saa vidt jeg veed af at sige, en gandske mørk Sag; og staar derhen, om den nogen Tiid med Vished skal vorde udfunden.

Ja hvad Vished kand der vel ventes, enten om Tiden, naar denne Kunst er opfunden, eller om Landet og Stædet, hvor det er skeet? Naar vi finde, at Moreerne i Africa have havt den lige saa tilig, som de Christne, om ikke længe tilforne: Saafremt det er sandt, som Don Pedro Biskop i Leon (Legionis Episcopus, og ikke *Lugdunensis*, som den stympers Majolus tre gange kalder ham,) beretter i Kong Alphonsi XI. Historie, at udi et Soe-slag imellem Kongen af Tunis og den Moriske Konge i Seville, som skal være holdet forend det Aar 1330. havde de af Tunis nogle Jern-Machiner, giorte som lange Tønder, af hvilke de ligesom tordnede med Ild. Og Mariana vidner, efter de ældere Kronikers Fortælning, at den Tid Algezira blev beleyret af sidst-bemeldte Kong Alphonso XI. af Castillen, anno 1343. og Spanierne af deres gammeldags Steen-Blider skiode Steene ind paa Moreerne, svarede disse dennem igien med Ild og Jern-Kugler, der gave forskrekkelige Knald. Den velbelæsene og fornuftige Chronologus Sethus Calvisius haver ved denne Marianæ Beretning (i sin *Chronologie* ad annum 1342.) giort saadan Reflexion: „Si hoc verum est, bombardarum inventio antiqvior est, „qvam putatur; aut Bertholdus Schwartz Monachus, qvi „tormentarium pulverem invenit, ante hæc tempora vixit.„ Ja den gode Calvisius haver siden i sin heele Bog, ingensteds vildet nævne bemeldte Schwartz; tvert imod andre Chronologorum Maneer, der alle samtlige sætter ham ved 1380. eller 1379. Et andet Raisonnement derover haver P. Charenton giort, udi hans Franske Oversættelse af Mariana. Dette lyder saaledes: "Il est assez surprenant, que les Chretiens Espagnols n' eussent dans "ce Siege ni l' usage ni meme la connoissance de l' artillerie, & qu' "au contraire les Maures s' en servissent; cela montre que ceuxci "ont plus de genie & de curiosité pour les nouvelles inventions, "que n' auroient les Espagnols de ce temps-là. *L' Artillerie & les "Canons aïant été inventez en Allemagne & par des Chrêtiens*, il étoit "plus naturel que les Espagnols en eussent l' usage & la connois-"sance avant les Maures." Men jeg maatte sporge, hvor kand P. Charenton, eller nogen, sætte saa sikkert og vist, (som et principium, contra qvod non disputandum,) at Canoner ere først opfundne i Tydskland, og ved de Christne? Helst naar der betragtes den

den store U-samtydighed iblant Skribenterne, endogsaa de Tydske, (som vi nokſom af det foregaaende have hørt,) om Inventionens Tiid, Stæd, Perſonen, og alle Omſtændigheder? Mon de ikke lige saa rimeligen kunde være komne fra Morerne i Africa, og igiennem Spanien og Frankerige til Tydskland? Thi at Saracenerne ellers have, fra langſommelige Tider af, havt den Kunſt at kaſte Ild udaf Fyr-Morſer, og betient ſig deraf udi den Krig imod Kong Ludwig den Hellige, midt i det XIII. Seculo, det er gandſke aabenbar, og vidtloftigen ſamt heel omſtændeligen fortalt af Jonville, ſom var ſelv med, og meer end nokſom ſaae og erfarede det. (vid. *Memoires de Jonville chap. 28.*) Alleniſte dette finder mand ikke, at der folgede Kugler med denne Ild, eller at udaf det ſlags Machiner eller Morſer blev andet, end en forfærdelig Ild og gloende Materie udſprudet, der gav et ſkrækkeligt Knald, tændte og ødelagde hvad ſom den fandt for ſig, og kunde ey ſlukkes uden med ſtor Nød og Vanſkelighed. Jonville kalder det ogſaa *Feu Gregois;* Og har da vel været af ſamme ſlags *Igne Græco*, hvorom her og der tales hos Scriptores Byzantinos, og ſom Du Cange nokſom har beſkrevet i ſine lærde Anmærkninger over *Jonville, pag. 71. & ſeq.* og over *Ville-Hardouin.* Men denne Kunſt er udi Grækeland og Aſien over Tuſinde Aar gammel. Mand har og Compoſitionen af deſlige Materie, hos endnu meget ældere Scriptores poliorceticos, i ſær udi Julii Africani *Ceſtis;* hvorom videre er at læſe hos Iſaacum Voſſium, i hans *Obſervationibus cap. XV. pag. 87. ſq.* Af ſaadant ſlags kand maaſkee Judianernes gamle Kunſt have været, hvorom baade bemeldte Voſſius, ſaa og Thomas Hyde udi ſin *Hiſtoria Shahiludii pag. 175. ſq.* handle. Da ogſaa en god Deel almindelige Skribentere, naar de handle om Byſſe-Krud, pleye at giøre Væſen af denne Kunſtes Ælde hos Chineſerne, ja ſomme ville meene, at den Europæiſke Opfindere kand have faaet den derfra; ſaa ſiunes mig ufornodent at igientage, hvad ſom andre udaf Conſalvo Mendoza, Jo. Hug. Linſchotano, Jo. Petro Maffejo, Alexandro Valignano, Andrea d'Aguirre, Trigaut, Jurrigue, Martinio, *Relationibus* Miſſionariorum, Kircheri *China illuſtrata*, og *Voyages* de Tavernier have citeret, og alleene noyes med at anføre hvad den nyeſte Skribent om China P. du Halde haver derom, udi ſin andre Tomo (*pag. 47. ed. in fol.*) "Quoique l'uſage de la poudre ſoit ancien à la

"Chine, l'artillerie y eſt aſſez moderne, & l'on ne s'eſt gueres ſervi "de la poudre depuis ſon invention, que pour les feux d'artifice, "en quoi les Chinois excellent. Il y avoit cependant trois ou quatre "Bombardes courtes & renforcées aux portes de Nanking, aſſez "anciennes, pour faire juger, qu'ils ont eû quelque connoiſſance "de l'artillerie. Ils paroiſſoient cependant en ignorer l'uſage, & el- "les ne ſervoient là, qu'à être montrées comme des piéces curieuſes." Jeg vil ikke tale om den hos de gamle Poeter omtalte Salmonei Ild og Torden; ey heller om Kæyſer Caji Caligulæ Kunſt at ſkyde Steene og Ild af en Machine op imod Himmelen med ſtort Knald og Bragen; Hvilket en alvorlig Hiſtoricus Dio Caſſius bevidner, imod Enden af ſin 59de Bog. Dog maae jeg lee ad nogle ſmaae halv-lærde Criticis, der holde begge diſſe narrationer for Fabler; i ſær den første, fordi den haves hos Poeter. Men min Tiid er nu ikke, til at indlade mig her i denne Diſputation, hvor jeg alleene handler om Byſſe-Krud. Mit Spørsmaal bliver ikkun dette, om ikke de Africanſke Morers brændende Materie eller Byſſe-Krud, hvorom Biſkoven af Leon, og Mariana have talt, og hvortil og saa brugtes Ladning med Jern Kugler, haver været næſten af ſamme Art og Compoſition, ſom vores endnu brugelige? Og følgeligen, om ikke de Chriſtne have lærdt dette Arcanum af dennem, ved Begyndelſen af det XIVde Seculo, eller da omtrent, ſom mand ſiden tid efter anden i Europa har raffineret? Det er jo en bekiændt Sag, at de Chymiſke Studeringer, hvoraf Byſſe-Krud u-imodſigeligen er en Frugt, bleve, i de Seculis og forhen, vel saa meget, ja mere, øvede hos Saracener, Araber, og Morer, i Africa og Aſia, end de bleve i Europa. Dette erindrer jeg mig ellers at have læſt, at mand i forſtningen, baade i Frankerige og Tydſkland, holdte Kunſten hemmelig, brugte den ſparſom, ja ligeſom undſaae ſig derved, ſom noget halv-u-ærligt, og ikke uden den yderſte Nød at bruge, ja saaſom en umenniſkelig mordiſk Kunſt, ſtridende imod den lovlige gamle Krigs Brug. En anden Aarſag, hvorfore Kunſten blev saa maadeligen i forſtningen brugt, og at mand finder saa ſparſommeligen talt derom, forend an. 1380. har beſtaaet i den Ubehændighed at omgaaes ret dermed, forend Haandværket blev ved Tiid, Øvelſe og Eftertanke bedre lærdt, og mand paafandt at giøre Canonerne begvemmere: Hvorom Guicciardini

dini i sin første Bog, *pag.* 25. giver og nogenledes Forklaring. Saa beholdte mand og længe derefter, ja indtil i det XVIde Seculo, endnu det gamle slags Artillerie, med Blider, Muurbrækkere, Trabukke og deslige, item Buer og Piile, tillige med Canoner og Bysser. P. Daniel bemærker dette rigtigen i hans *Hist. de la Mil. Franç. livre 6. chap. 5.* sigende: "Quoique les armes à feu aient avec le tems "fait disparoitre les autres, on sçait toutesfois, que pendant plus de "deux siecles on s'est servi en même tems des unes & des autres, "puisqu' il y avoit encore des flêches dans les dernieres années du "regne de François I. & même depuis." Hvilket er at sige, indtil midt i det 16de Seculo; Thi K. François I. døde an. 1547. d. ult. Mart.

Vel burde her ogsaa tales noget om den berømte Engelske Munk og Alchymist Rogerio Bacon; Efterdi dog endeel af hans Professions-Brødre og andre Chymiens Elskere, saasom vores Dr. Olaus Borrichius, Dr. Morhof, og flere, (ikke at tale om den Hallisse Observatore, *Tom. X. Dissert. XII. de Pulvere pyrio*, som er en meget maadelig piece,) ville endeligen have ham til den første Krudmagere, og at have beskrevet samme Kunst et heelt hundred Aar, forend Berthold Schwartz kom frem; at forstaae, naar denne sidste skal høre til det Aar 1380. Vist er dette, at Bacon, som levede i det XIIIde Seculo, og skal være død Aar 1284. har skrevet en liden Tractat, *de Secretis Mirabilibus Artis & Naturæ;* (der er intet mindre end rar, som dog nogle ville meene, efterdi den foruden flere Editioner, staaer i den Baselske *Penu artis auriferæ*, det Strasborgiske *Theatro Chemico*, ja og i Mangeti *Biblioth. Chymica.*) Udi denne Tractat tilkiendegiver hand tydelig nok en slig Compositon. Passagen er ey vidtloftig. Naar hand har talt om Igne Græco, og Luminibus perpetuis, fortfarer hand derpaa saaledes: "Præter hæc sunt & alia stupenda "naturæ. Nam soni, velut tonitrus & coruscationes fieri possunt in "aëre, imo majore horrore, quam illa quæ fiunt per naturam. "Nam modica materia adaptata, scil. ad quantitatem unius pollicis, "sonum facit horribilem, & coruscationem ostendit vehementem, "& hoc fit multis modis, quibus civitas aut exercitus destruatur, "ad modum artificii Gedeonis, qui lagunculis fractis & lampadibus,

"igne

"igne exsiliente, cum fragore inæstimabili, infinitum Madianitarum "destruxit exercitum, cum 300. hominibus." Den Frantzos Blaise Vigenere, haver, i sin Tractat *de Igne & sale* (*Theatr. Chem. Tom. V. p. 37.*) arriperet denne Bacons Lignelse, som hand gior med Gedeons Krukker, og fremstiller ret alvorligen, om de og ey kunde haver været *globi ignei, quos granatos vocant, vel ollæ ignibus artificialibus instructæ: quæ pulveri bombardico plane conveniunt.* Morhof i sin *Polyhistore* (*Tom. II. lib. 2. cap. 38.* er halv vred paa Camden, at hand udi sine *Remaines* (*pag. 207.*) ikke har vildet unde sin Landsmand Roger Bacon den Ære af bemelte Invention, men heller følge den gemeene Hob, med at lade slig Roes til en Tydsk Munk. Jo. Dee, der har skrevet notas til bemelte Bacons Bog, saavelsom Borrichius (*de Ortu & progr. Chymiæ pag. 126.*) meene, at Roger Bacon haver med Flid skiult og fordult denne sin Kunst for Verden, og holdet den tilbage, maaskee for det meget onde, hand saae at der vilde komme af. Herom kand enhver domme hvad ham lyster. Og mig siunes, at Thomas Hyde haver ikke saa ilde domt, i sin forhen ommældte Bog *de Shahiludio*, naar hand siger: „Potest esse & sæpenumero contigit, ut diversi homi„nes in diversis regnis & climatibus degentes, in idem inventum „casu inciderint, eorum ingeniis eadem methodo operantibus. „Qvod idem Rogerio Bacono contigisse videtur, cum in id ipsum „suopte ingenio inciderit, qvod postea Anclitzen de Friburg, & „Bertholdus Schwartz perfecerunt & prodiderunt, & qvod olim a„pud Indos & Chinenses inventum fuerat, id qvod Chinenses jacti„tant.„

Udi samme Seculo, som Rogerius Bacon, haver ogsaa den fornemme Theologus og Philosophus Albertus Magnus levet, og er død an. 1280. Hannem have og visse Folk vildet unde den Priis, at have skaffet de første Stykker og Bysser, samt Krudet, ind i Verden. Naudé udi sin *Apologie pour les grands hommes, qui ont été faussement soubçonnés de Magie*, citerer derom en Skribent, som kaldes Jo. Matthæus de Luna in *libro de rerum inventoribus.* (Denne Jo. Matthæi Lunensis Bog er langt fra ikke saa anseeligt et Verk, som Polydori Virgilii, men bestaaer ikkun af faae Ark, og blev først, som et partus posthumus, frembragt for liuset af Auctors gode Ven, den be-

romte Auguſtino Juſtiniano, Epiſc. Nebienſi, til Genua 1520. ſiden er den trykt til Hamborg anno 1613. in 8.) Hans Ord liude ſaaledes *Cap. 12. Albertus cognomento Magnus, Ordinis prædicatorii ſacerdos, primus bombardam, bombardulam, & ſclopum manualem excogitavit.* Men ſaadan Meening haver ey ſiden vundet nogen Credit; og Naudé undrer ſig over, hvorfore Alchymiſterne ikke have taget ſig an at holde den ved lige; hvilket de dog kunde have giort med vel ſaa god ſkiæl, ſom at ſkrive, det ſamme Albertus havde Lapidem Philoſophicum. Mand er ellers kommen efter, at Nygtet om Alberti M. Krudmagerie haver grundet ſig paa et af de Skrifter, der er udgivet under hans Navn, og kaldes de *Mirabilibus Mundi.* Men hverken dette, ey heller et andet, ſom kaldes Alberti *Experimenta*, er hans Arbeyde; Lige ſaalidet ſom den lumpen Tractat *de Secretis Mulierum.* Faae Skribentere i Verden have haft ſlig Vandheld i ſaa hoy Grad, ſom denne lærde Mand, at faae Navn for ſaa ſtor en Mængde Lapperie og Snavs, ſom de aldrig havde tænkt paa: Og omendſkiønt hans bekiændte Skrifter, i den Edition mand haver, fylder allerede 21. ſtore Folianter, kunde mand dog vel fylde en halv gang ſaa mange til, med de falſke og ſuppoſititiis.

Men, da nu nokſom af alt dette er at ſkionne, det den gemeene Tradition, om Krudets Opfindning circa an. 1380. er aldeles u rigtig, ſaa ſporges, hvad ſkal her da blive af Berthold Schwartz? Skal hand udmunſtres af Hiſtorien? Eller maae hand ingen Krudmager mere være? Jeg ſvarer, at ingen af Deelene er min Tanke, eller mit Forſæt: Hand maae gierne være Krudmager; ja ogſaa have et Sted i Hiſtorien: Det giælder kun om at finde det rette Sted, eller et ohngefærligt Aars-Tal, til ham. Hand maae og hede for mig baade Berthold Schwartz, og Berthold Weiß; baade Berrholdus Colonienſis, og Goslarienſis; Franciſcanus, eller Benedictinus; Alleniſte ikke Bertholdus *Cimber*, forend dette Landsmandſkab lovliger er bleven beviiſt. Men ſaafremt hand ſkal paſſere for den forſte Krudets Opfindere, da faaer hand u-omgængeligen flyttes meget hoyere op i Chronologien, end enten Franciſcanernes Hiſtorie-Skriver P. Lucas Wadding har ſatt ham, (nemlig an. 1365.) eller Dr. Achilles Gaſſarus i ſine Annaler (h. e. an. 1354.) Og ſiden vil det endda

komme an paa, imellem ham og imellem Moreme i Africa og Spanien, hvilke af dennem der ſkal beholde Æren for Krudets Opfindning, eller dets Indbringelſe til os andre i Chriſtenheden. Hvis det endeligen var faldet nogen af de forſte Skribentere ind, der have talt om benævnte Munk, i ſteden for deres almindelige Snak om anno 1380. at flytte hans Alder og Aars-Tal ſaa høyt op, ſom Julius Cæſar Bulenger har giort in *Hiſtoria ſui Temporis, lib. 5. pag. 199.* var baade Schwartz og os andre, der har fordærvet ſaa megen Tid og Umage paa at udfinde ham, ſkeet en ſtor Tieneſte. Thi Bulenger, ſaaſom hand troede hvad hand havde læſt, baade at de Engelſke havde havt Canoner i det ſtore Slag ved Creſſy an. 1346. ligeſaa an. 1354. og vilde dog have Berthold Schwartz conſerveret, og hans Hiſtorie at ſkulde blive i ſin Værd, reſolverede derfor at giore et got ſlag deri, og faſtſætte at bemelte Munk havde opfundet Kunſten an. 1330. Thi ſaa ſkriver hand ad an. 1557. "Id temporis per Sodales "S. Auguſtini China cognita & luſtrata eſt, ubi tormenta muralia "ante annos 800. in uſu fuiſſe produnt: qvæ in Europa anno 1330. "reperta per Bertholdum Schwartzium Monachum & Alchymiſtam, "mox ad bella pugna Creſſiaca adverſus Gallos ſub annum 1346. ab "Anglis translata, tum a Danis & Venetis anno 1354. uſurpata ſunt." Dog er, foruden hannem mig endnu en anden forekommen, der har ſamme Meening, nemlig en Spanſk Capitain, ved Navn Diego Vfano, i hans *Tratado de Artilleria*, trykt til Bryſſel an. 1612. Hand ſiger ligeſaa, at den Tydſke Munk hittede paa Kunſten ved det Aar 1330. Skal jeg nu ogſaa forklare, hvad mig er indfalden, da, ſom jeg ikke kand holde for anſtændigt og tilladt, efter en ſaa temmelig gammel Tradition ſaa gandſke at negte, det jo en Tydſk Mand, med det Navn Berthold Schwartz, (enten Munk, eller Philoſophus Chymicus, eller begge Dele) har været til, og har laboreret i Chymien, ſaa og giort Krud; Saa meener jeg, at mand, indtil videre, kand ſætte hans Alder ved an. 1354. efter Achillis Gaſſari authoritet, ſom pl. yede gemeenlig at have gode Documenter for ſig. Saa meener jeg ogſaa, at forend den Tid ſkal mand i Tydſkland have vidſt lidet af Krud at ſige, og, om mand end havde hort derom, ikke vidſt at giore det. Men da Kunſten dog alt tilforne vidſtes i andre Lande, og blev der forduft ſom et ſtort Arcanum, haver denne Tydſke Alchymiſt

miſt indſeet denne Hemmelighed, og endelig treffet derpaa; ſaa at hand er bleven dets første Opfindere i Tydſkland. Om Conſtantinus Ancklitzen har været hans Collaborant; eller denne ligeledes til Freyburg har laboreret og fundet det, imedens Berthold Schwartz var til Colne, eller andenſteds, lader jeg være u-decideret. Skulde dette dog ikke finde Bifald, da har jeg endnu een anden Giætning i Hinderhold; for ikke at falde i Ugunſt hos dem, der endeligen og abſolute, med Michael Majer og hans lige, ville have Byſſe-Krudet regnet til vera inventa Germaniæ; Nemlig jeg veed da ikke bedre, end at giøre den gode Schwartz endnu et hundrede Aar ældre, efter Meſter Hemmerleins eller Malleoli autoritet, ſom ſiger, at hand var til, hen ved 200 Aar for hans Tiid, hvilket bliver da circa annum 1250. Hvorved og dette vindes, at ingen kand ſaaledes betage Tydſkland den Ære, at jo Kunſten hos dem, og ved een af deres Landsmænd, er bleven først i Europa funden, og det forend Rogerius Bacon, eller nogen Frantzos eller Spanier kunde have nogen Deel deri. At nu Krudet ikke blev brugt, eller noget om Bombardis erfares, forend i Seculo XIV., hvem kand dertil? Men at ſige min oprigtige Meening, da haver viſt nok Malleolus giort Regningen alt for rum, ſaa at vel meget, ja over et halvhundrede Aar i det ringeſte, faaer deraf at afkappes. Thi ikke at tale om ſaa mange andre Skribenteres Uvidenhed om Tingen, er den eniſte Ægidii Columnæ Stiltiendhed hos mig ſaa vigtig, at ingen ſkal bilde mig ind, det mand havde Krud og Canoner i Europa i hans Tiid, og hand dog intet derom havde erfaret.

Fierde Afhandling.

Mig ſtaar endnu det Fierde Stykke tilbage, ſom ſkal handle om den almindelige Tradition, at Krud og Stykker bleve allerførſt brugte i Italien, den Tiid Venetianerne havde Krig med Genueſerne, og beleyrede dem ved Chioza, (paa Latin kaldet Foſſa Clodia, og af ſomme Clugia, hvoraf ſamme Krig kaldes Bellum Clodianum eller Clugienſe.) Den begyndtes an. 1377. og varede indtil an. 1381. Ingen kand ſige andet, end det jo bemelte Tradi-

tion, at Stykkerne da først bleve opfundne, er mangfoldigen bevidnet, igientaget og stadfæstet af store Skribentere, og snart af det beste slags Historie-Skrivere. Hvem skulde da andet sige, end at Tingen maatte være sand og riatig? Og det er den dog alligevel ikke. Saa vanskelig og indviklet en Ting er undertiden, og paa visse Steder, Veritas historica, og saa stor Forvarlighed, samt vidtloftig Efterspgning og Læsning giores undertiden fornoden til at udfinde den. Omendskiont nu bemelte Fortælning findes i en mængde andre Bøger, saa vil jeg alligevel nu allene nævne de Italiænske, som have frembragt den, og af hvilke virkeligen alle andre have taget den. Deraf er da den første, og, saavidt mig endnu er vitterligt, den ældste, Blondus Flavius, i hans Historier *Decadis II. libro X.* som siger, at Venetianerne udsendte en Capitain, ved Navn Joannes Barbadicus, med 100 smaae Fartøy, Slupper og Baade, og en Bombarda paa hver af dennem, hvilket var den Tid en gandske nye Invention, og hver Skud fældede 2 eller 3 Menniſker af Genueserne. Og i den 3die Decadis første Bog siger hand: "Bombardas, *novum* "*certe instrumentum, qvo Venetos in Italia primos bello Clugiensi*, qvod cum "Genuensibus gesserunt, Germanis ministrantibus, *usos fuisse, osten-*"*dimus.*" Efter hannem kommer Platina, in Vita Urbani PP. VI. og skriver det endnu klarere: "Hac etiam arte Barbadicus usus est: "*Inventa tum primum a qvodam Teutonico bombarda fuit*, a sono & tonitru "sic dicta. Nulla erat scapha Venetorum, nullus lembus, qvi non "duas bombardas, & eo amplius haberet: qvibus multi Genuenses, "*ut a re insolita, nec ad præcavendum scita*, opprimebantur." Selvsamme Platina, udi sin *Historia Mantuana lib. 3.* naar hand mælder, at Franciscus Gonzaga forsynede sine Fæstninger med Bombardis circa an. 1390. tilfoyer hand dette: "*Hoc genus instrumenti paulo ante, bello Ge-*"*nuensi, excogitatum fuerat.*" Machiavellus in *Historia Fiorent. lib I pag. 52.* „Tra i Genoueſi & i Venetiani per Tenedo Iſola nacquero guerre „importantiſſime, per le quali ſi diuiſe tutta Italia; *nella qual guerra* "*furono prima vedute le artiglerie, istrumento nuouo trouato da i Tedeschi.*" Joannes Candidus in *Commentariis Aqvilejensibus lib. 7.* „Genuenſes „poſt longam pugnam Joannes Barbadicus armatis lembis qvibus-„dam impoſitis *bombardis, illa tempestate apud Teutonas inventis, tantave* „*insolita perculsos*, facile repulit,„ Antonius Sabellicus *Ennead. IX.*

lib.

lib. IX. „His certaminibus qvidam autores sunt, *hominem Germani „sanguinis, ignobilem alioqvi, tum primum bombardæ usum Venetis ostendisse,* „cui a sonitu sit nomen inditum: Hujusmodi machina haud uno in „loco Veneti jam inde usi dicuntur ad hostem procul incessendum: „Qva *Genuenses* clade, *qvoniam id malum adhuc ignotum esset*, haud me„diocriter affecti sunt.„ Og endeligen Genueſernes egne tvende Hiſtorici: Forſt Auguſtinus Juſtinianus, Epiſcopus Nebienſis, *Annalium lib. 4 fol. 145.* hvor hand ſkriver, at Venetianerne havde udi oftbemeldte Action „la moltitudine di bombarde, *ritrouate di novo per „questo tempo* - - & seguiva l'effeto, non potendo i Genouesi schif„fare i colpi delle bombarde: Og ſiden *fol. 147.* Veneziani aueuano „edificata una fortezza sul porto di Chioza con le bombarde, *l uso „delle quali non haueuano anchor Genouesi*, e tirauano & all' armata, & „a quelli di dentro.„ Dernæſt den anden og yngere, for ſin herlige Latin beromte Vbertus Folieta, *Hiſtor. Genuenſ. lib. 8.* „Genuenſes „inprimis a bombardis lædebantur, qvas singulas singulæ (Veneto„rum) scaphæ vehebant: qvod *novum tormenti genus, tunc primum in „Italia auditum, Genuenſes novæ rei ſpecie obſtupefactos inprimis turbabat,* „cum singulis illarum ictibus duo, aut tres, aut plures etiam mor„tales exanimarentur.„

At nu alle diſſe Auctoritates, i hvor gamle, upartieſke, heel reputeerlige, og faſt i alle andre Ting troværdige, de end ere, dog ſlet intet due, eller bør og kand giælde, til at beviiſe den omtalte Ting, det ſkal jeg ſtrax giøre beviiſt. Jeg vil ikke tale om, at de ere ikke gamle nok; helſt naar mand kand finde nogen ældre, og allerhelſt naar mand haver dem der levede, og vare med og ſaae Tingen, da den foregik: Thi mand maae lee ad den Jeſuit Carolo de Aqvina, ſom ſiger, at Laurentius Valla kand beſt atteſtere om Sagen, *qvi ferè æqualis fuit Bombardis inventis:* Og derpaa forer hand nogle Ord frem, om Venetianernes Krig ved Foſſam Clodiam, ſom aldrig ere ſkrevne af Valla, men ſtaar hos Volaterranum, en yngere Skribent end Valla er. Men hvad denne ſidſte anbelanger, da har hand intet talt, om Bombardis, uden hvad ſom nok lader ſig forſvare, og har ingenſteds bekræftet den Mening, ſom Carolus de Aqvino er for. At hand og levede *æqualis fere bombardis inventis*, har hverken hand ſelv

sagt, ey heller er det sandt. Hoved-Spørsmaalet bliver her dette, om mand haver nogen Venetiansk Historicum, der bevidner, at Bombardæ bleve allerførst brugte af Venetianerne i deres Krig mod Genueserne ved Chioza, og at dette slags Machiner vare tilforne ubekiændte i Italien, og i sær for Genueserne? Dertil svarer jeg Ney; Aldrig en eeniste Venetiansk Historicus har skrevet sligt. Ja Antonius Sabellicus selv, da hand skrev sin Venetiansk Historie, haver ikke vovet at sætte det deri, nemlig fordi hand slet intet deslige havde fundet i Republiqvens Annaler eller Memoires; omendskiønt hand længe derefter haver indført det i sit andet Verk, kaldet *Enneades*, som er et slags Historia Universalis; (dog indført det paa andres Credit, og med saadan Forord: *qvidam auctores sunt;* hensigtende dermed uden tvivl til Blondum og Platinam.) Bartholomæus Facius, en fød Genuesisk Undersaatt, har skrevet en egen Historie *de Bello Clodiano*, hvilken haves in *Thesauro Antiqvitatum & Historiarum Italiæ;* og der søger mand det ligeledes forgiæves. Den store Mand Andreas Naugerius, Republiqvens til Venedig egen Historiographus, saa og Ambassadeur til Keyser Carl V. og til Kong Franciscum I. har efterladt en Historie paa Italiænsk, hvilken nu først for faae Aar siden er fremdraget for Liuset, ved Muratorii Omsorg, i den *XXIII. Tomo Scriptorum Italiæ:* Derudi findes den omrørte Krig ved Chioza vidtløftigen beskreven; men om Bombardis ikke eet Ord, at de den Tiid først bleve brugte. Carolus Zenus var Venetianernes General, imedens de holdte Genueserne beleyrede ved Chioza: Hans Levnets og ypperlige Bedrifters Historie er beskrevet af hans Sønne-Søn, og bemeldte Krig til noye sammesteds fortalt. Derudi findes virkeligen Bombardæ nævnte, som de, der bleve samme Tiid brugte, men ikke som nogen nye Invention. Saa at den kloge og meget flittige Mand Aubertus le Mire, fordum Dom-Herre i Antwerpen og Bibliothecarius til Brysel, haver havt stor Aarsage til at skrive, (udi sit Chronico, som hand har tilføyet Sigeb. Gemblacensis og andres Kroniker, og hvor hand ved an. 1380. gior Dubia imod den gemene Tradition,) nemlig dette at skrive: "Atqve, ut de annorum discrepantia nihil "dicam, qvis Germanum Monachum Venetorum se bello immi- "scuisse crediderit? Aut si ita qvis esse contendat, qvæ est illa, qvæ- "so, Venetorum historicorum scriptorumve ignavia, ut tam prodi-

"giosam

"gioſam tamqve peſtilentem machinam a Monacho inventam ſuis-
"qve traditam non commemorent?„

Men diſſe nys benævnte Skribentere tilhobe, Sabellicus, Facius, Naugerius og Jacobus Zenus, ſaa anſeelige ſom de og ere, ſaa dog, hvad vores Qvæſtion betreffer, kommer de intet imod en Tre eller Fire meget ældere, der have levet paa ſelvſamme Tiid, da Krigen ved Chioza blev fort, ja til deels have ſeet og erfaret ſelv hvad der foregik. Den ſørſte heder Raffain eller Raphael Careſini, Cancelliere della Signoria de Venezia, ſom var een af de redelige Patrioter, der udi Republiqvens yderſte Nod, da Genueſerne havde indtaget Chioza, tilbode ſig med Liv, Gods og Formue at komme Fædernelandet til hielp, og bleve ſiden, efter Krigen var endet, velbelønnede derfor. Hand, Raffain, gik og ſelv med ſine Folk i Krigen, imod Genueſerne, an. 1379. og underholdt paa ſin egen Bekoſtning et Antal Mandſkab, ſom koſtede ham ſtore Penge. Siden har hand, udi en *Continuation* hand har ſkreven til Andreæ Danduli, fordum Doge til Venedig, hans *Chronicon*, indført et omſtændeligt Dag-Regiſter paa hvad ſom paſſerede i bemeldte Krig. Og efter hans uimodſigelige Vidnesbyrd, (ſaavel ſom de andres, jeg ſtrax efter ſkal nævne,) er det ſaa klart ſom den liuſe Daa, at Stykker eller Bombardæ var ingen nye Ting i denne Krig: Ja langt fra, at de bleve brugte allene af Venetianerne; Thi begge deres Fiender, baade Genueſerne, ſaa og Paduanerne, havde lige ſaavel Bombardas i ſtor Mængde, og ſkiode undertiden vel ſaa ſtærk paa Venetianerne og deres Værker dermed, ſamt og til Soes paa deres Galejer, ſom Venetianerne paa dem. Herpaa kunde anføres af hannem mange paſſages til Beviis; Men jeg vil ikkun for kortheds ſkyld, udvælge den om Actionen til Soes af den 13. Junii 1379. hvori Genueſerne med et ſtørre Antal Galejer, ſom alle havde Stykker paa, ſatte an paa Venetianerne, imedens ogſaa de andre Genueſer, ſom vare indſluttede i Chioza, ligeledes beſkiode dem med Bombardis; Og da ſiger Raffain Careſini: "Non obſtante, qvod hoſtes a fronte *Januenſes*, aut
"in Clugia detruſi a latere, niterentur *cum bombardis Galeas noſtras of-*
'*fendere*, Divina clementia mirabiliter operabatur in nobis; erant
"enim 33. galeæ ſibi invicem ſimul junctæ, ad remorum extenſio-
"nem

"nem contiguæ; *terribiliſſimi bombardarum lapides* copioſe & ſine inter-
"miſſione exibant. Nullus tamen unqvam galeam aut hominem
"tetigit: incredibile auditu, mirabile viſu. Cadebant namqve ante,
"vel poſt, ſeu inter remorum palaturas - - - - - . Ducalis
"galea majori *bombardarum* & hoſtium periculo ſubjacebat." Saa
ſiger hand og ſtrax tilforne, at forend de komme hinanden ſaa nær,
aliqvamdiu hinc inde bombardatum, ſom vi endnu ſige, at de ſpillede forſt
paa begge Sider noget med Canonerne. Item, paa en anden
Stæd, om Paduanerne, Genueſernes allierede, hvorledes de med
deres Stykker vilde forhindre Venetianerne at kaſte Folk ind i en Fæſt-
ning: "Licet undiqve *in formam crucis* machinæ & *bombardæ* (Padua-
"norum) *non ceſſarent*, tamen nocte, invitis hoſtibus, auxilio opti-
"morum virorum recepto, hoſtilis rabies, dum pugnat, dejicitur."
Og dette maae være nok af ham, ſom vidner om det, hand ſelv var
overværende, og tog ſin Deel udi med ſine Medborgere. Den an-
den ſkal være Daniel Chinatius (paa Italiænſk Chinazzo.) Hand le-
vede ogſaa paa ſamme Tid, var nærværende, ſaae og hørde hver
Dag hvad ſom ved Chioza blev foretaget: og har derom forfattet
een ſaa omſtændelig Hiſtorie, ſom i Verden kand forlanges, kaldet,
Chronica della Guerra di Chioza tra li Veneziani e Genouesi. Heri finder
mand *Bombardas* overalt, hos Venetianerne, paa deres Galejer, paa
deres opkaſtede Volde, paa Taarne, Slotte, og Ildenværker, i Hav-
nene og hvorſomhelſt enten Anfald eller Forſvar var fornoden. Saa
treffer mand dem og ligefuldt paa Genueſernes Skibe, og paa de-
res Verker, ſom de opkaſtede i Chioza, plantede imod Venetianerne;
ja man fornemmer ligefuldt af dem hos Paduanerne, der holdte med
Genua imod Venedig. Sligt læſer mand hos denne Auctor ikke eet
ſteds, men 100. Steder, ſommetider 3. a 4. gange paa hver Side.
Naar mand kommer til den Action, hvorom de almindelige og for-
hen opregnede Skribentere, Blondus, Platina og Vbertus Folieta
tale, og hvori Canoner, efter deres ſigende forſt ſkulde være ſeete
(dette var in Auguſto 1379.) da heder det hos Chinazzi: "E le bar-
"chetti, de' Veneziani faceuano gran danno a' Genoueſi, perché
"andauano ſopra le ſecche, *& ogni barchetta haueua una bombarda in prua*,
"& feriuano le galere Genoueſi in coſta; e di continuo iui era gran
"battaglia." I Octobri derefter, da Venetianerne trængde ſig ind
i Bron-

i Brondolo, som Genueserne for havde bemægtiget sig, heder det: "E quì Veneziani fecero gran battaglia con Genoueſi, *tirandoſi, dall' "una parte, e dall' altra, molte bombarde*, e verettoni con grandiſſimo "ſtrepito, *e quelli di Brondolo bombardauano contre le galere Veneziani*„ Sammeſteds forklarer hand Aarſagen, hvorfor Venetianerne bleve Meſtere af den Paſs ved Brondolo, iblant andet fordi de udi ſamme Action havde flere Bombardas, end Genueſerne. Endelig, in Januario 1380. fortæller hand om den Nød og Forlægenhed, ſom Genueſerne vare omſider komne udi, da de ſaa længe havde været indſluttede i Chioza, hvor de finge Mangel ikke allene paa Levnets Midler, men fornemmelig paa Krud til deres Bombardas. Og da ſtaaer der ſaaledes. "Era già a' Genoueſi, che erano aſſediati in Chioza, man-"cata la Vittuaria, fuori che il pane, che poco anco era per durare, "*nè hauuano più polvere da Bombarda.* Og derpaa hvorledes deres "Bundsforvandte Franceſco Carraria, Herre af Padua, forſøgte at "undſætte dem, med 40. vel bevæbnede Barquer, ſom vare forſy-"nede med Victualier, Munition, *e maſſime di polvere da Bombarda.*„ Flere Paſſages ſtunes mig ikke at være Umagen værdt, det jeg opregner af denne Hiſtorico: Hvis Fortælninger ſiden en anden Kronike-Skrivere, *Andrea de Gatari*, troligen haver efterfuldt, og ſaa got ſom heel inſereret i ſin *Iſtoria Padouana*; ſaa at det ikke giores Behof at tage bemeldte Gatari til Hielp i denne Qvæſtion, efterſom hand haver alt det ſelvſamme, ſom Chinazzi. Det Fierde Vidne, jeg har lovet, er een ved Navn Andreas de Reduſiis de Quero, i hans *Chronico Tarviſino*, ſom begynder fra Aaret 1368. og endes an. 1428. Hans Fader og Farbroder havde været høye Officiers i Venetianernes Krige, end ogſaa forend den Krig ved Chioza, og hand underretter os, at Venetianerne havde Stykker eller Bombardas an. 1376. i den Krig med Hertug Leopold af Oſterrige. Ellers om Krigen ved Chioza lærer mand af hans Narration det ſamme, ſom af de forbemeldte andres. Om Franciſco Carrara, den Paduaner, (ſom hand ſtedſe kalder Carrigerum,) ſiger hand: *fixis bombardis, ac machinis erectis, die noctuque non ceſſabat, contra Venetorum caſtellum projicere.* Hvilket horer til annum 1378. Paa et andet Stæd ſtaaer der om Genueſerne: "*Nec ceſſabant galeæ Januenſium bombardare*, & alia bellica inſtrumenta "adverſus Cocham & baſtitam (Venetorum) emittere. Og kort

derefter: *Duodecim ganzaroli Paduani navigantes non cessabant continuè bombardare adversus Cocham & paraschermos Venetorum.*

Nu da det saaledes er aabenbare, og meere end nokſom beviist, det Traditionen om Stykkers og Byssse-Kruds allerforste Brug ved Chioza, og at Venetianerne havde dem allene, og ikke Genueserne, er falsk; Saa staaer tilbage, at efterſoge, hvor gammel da denne Videnskab var i Italien. Skal mand troe den sidst benævnte Skribent Andreæ de Redusiis, da var den endnu saare meget nye. Hand begynder sin Historie, eller Chronicon Tarvisinum, som jeg forsagde, fra an. 1368. Hand fortæller da, at udi Aaret 1376. den 13. Junii have hans Fader Thaddæus de Quero, og Farbroder Galeazo, med 300. Mand anfaldet en Skandse, hvor nogle af Hertug Leopolds Folk vare inde, og bemægtiget sig den; og der, siger hand, blev den forste *Bombardella* seet og hort i Italien. Saaledes lude hans Ord: *Et illa hora bombardella parva, quæ prima fuit visa & audita in partibus Italiæ, conducta per gentes Venetorum, casu percussit Rizolinum de Azonibus, cum debilitate brachii.* Siden beretter hand, at der (udi samme Aar og Maaned,) de Osterrigske, nemlig Hertug Leopolds Folk, havde taget Quero ind i det Trevisanske, og bygget der tvende Blokhuuse, komme Venetianerne, og toge Quero tilbage, ved Hielp af Bombardis. Og som dette efter hans Formeening, var den forste gang Canoner bleve der i Landet brugte, meddeeler hand en Beskrivelse deraf, lindende saaledes: "Exercitus Venetorum Querum per-"transit, & ambas bastitas viriliter impugnat, vi tamen bombarda-"rum: quæ ante in Italia nunquam visæ nec auditæ fuerant; quas "Veneti mirabiliter fabricari fecerunt. Est enim bombarda instru-"mentum ferreum, fortissimum, cum trumba anteriore lata, in "qva lapis rotundus ad formam trumbæ imponitur, habens Can-"nonem a parte posteriore secum conjungentem, longum bis tanto "qvanto trumba, sed exiliorem, in qvo imponitur pulvis niger, ar-"tificiatus cum salnitrio & sulphure, & ex carbonibus salicis, per fo-"ramen cannonis prædicti versus buccam. Et obtuso foramine illo "cum concono uno ligneo intra calcato, & lapide rotundo prædictæ "buccæ imposito & assentato, ignis immittitur per foramen minus "cannonis, & vi pulveris accensi magno cum impetu lapis emitti-"tur. Nec obstant muri aliqvi, qvantumcumqve grossi. Qvod tandem

"expe-

"experientia compertum eſt in guerris, qvæ ſeqvuntur. Qvibus "qvidem bombardis tunc lapides eructantibus, homines putabant "deſuper Deum tonare." Jeg tilſtaar, at denne Beſkrivelſe af en Bombarda, er ikke nær ſaa ſmuk eller paa ſaa got Latin, ſom den Bartholm. Facius har givet in *Hiſtoria Alphonſi Regis, lib. 6.* eller ſom Franc. Patricii er *de Regno & Regis inſtitutione, lib. 7. tit. 6.* Alligevel har den ſin merite for ſin Naivagtighed og Naïveté. Men at komme til vores Sag igien; Saa er det langt fra, at jeg holder den afgiort med dette Vidnesbyrd. Jeg er en Tiener af Signore Andrea de Reduſiis de Quero; og om hand og hans Hr. Fader have været i den Indbildning, at Bombardæ aldrig vare ſeete i Italien, forend an. 1376. da mand ſiraf tu Aar derefter finder dem hos Genueſer og Paduaner, Venetiens Fiender, i hundrede Tal, og i almindelig Brug hos alle Folk i Italien, da kand jeg ikke faae ſligt i min Indbildning. Petrarcha, ſom vat død tu Aar forend an. 1376. ſtadfæſter, at de vare og almindelige i hans Tiid: Hvilket Vidnesbyrd den ſunde Fornuft ſiger at være meere bevendt, end hvad Thaddæus, Galeazo og Andreas, og en heel Skok Herrer de Reduſiis, derimod foregive. Ja den gode Andreas hgver herudi givet en Prove af ſin ſvage Ihukommelſe; da hand udi ſamme ſin Bog, ved det Aar 1373. ſom var tre Aar tilforne, har berettet, at Franciſcus de Carraria, Fyrſten af Padua, kaſtede en Skandſe op, imod Venetianerne, og befæſtede den med *bombardis machinisqve & aliis bellicis inſtrumentis.* Tilmed haver mand endnu en Auctorem, der er baade noget ældere end bemeldte Andreas, ſaa og bedre Vidnesfaſt-, ja ulige rigtiger Hiſtoricus; nemlig Galeazo Gataro, en indfød Paduaner, ſom blev brugt af ſin Herre Franciſco de Carraria i anſeelige Beſtillinger og Geſandtſkaber, fra anno 1370. af og ſiden efter: og ſamme Mand døde an. 1405. Hos hannem, i hans *Hiſtoria Paduana*, finder mand *Bombardas*, hos Venetianernes Fiender, nemlig dem af Padua, i mængde, i det Aar 1372. in Novembri, hvor det heder: "Meſſer Simon Lovo mando à Padoua per *bombarde infinite*, leqvali "vennero di preſente, e tutte quelle, dove erano di neceſſità, fu- "rono diſcaricate, *e ora nel campo de' Veneziane gittate:* per la qval coſa "con gravi lor danni, e con moltitudine di morti e feriti in qvanti- "tà, convenne loro ritirarſi in diſparte; *E fu lì ferito Meſſer Friderico*

"*Todeſco lor Marſcalco di una bombarda, per modo che poco paſſato gli convenne "morire.*" Dernæſt in Decembri ſamme Aar, kommer en Venetianſk Eſqvadre af en hoben Galejer og ſmaae Skibe, og anfalder en Paduanſk Fæſtning: Men Commandanten derinde forſvarer ſig *gagliardamente con bombarde e ſchioppetti, e baleſtre.* Og ligeledes continuerer det, alle Aar igiennem, hos bemeldte Autor. Endnu en anden Italiæner, in Chronico Placentino, ſkriver, ved ſelvſamme Aar 1372. "Dn. Galeaz Vicecomes ad recuperandam civitatem Aſten-"ſem mittebat magnam copiam hominum, manganorum, *bombar-"darum*, & aliorum generum armorum pro expugnando. - - - "Sed gentes dicti Domini Galeaz non poterant manere, qvia qvoti-"die occidebantur à baleſtreriis Januenſibus, & a manganis & *bom-"bardis eorum.* Hvoraf vi ſee, at Genueſerne havde der dette ſlags Skyt, 8. Aar, forend det foregives at have været dem ſaa gandſke ubekiendt ved Chioza. Derfore bliver min Slutning, at det maae endnu være temmeligen ældere, ſaavel hos de andre Herſkaber i Italien, ſom hos Venetianerne, og være uden ald Tvivl der indfort nogle Aar forend an. 1360. Da jeg derhos gierne lader gielde ſaa meget af den almindelige Tradition, det Venetianerne kunde have været de forſte, ſom have bekommet Kunſten fra de Tydſke. Mand veed jo, at Venedig, og ſamtlige andre Italiænſke Herſkaber havde ſtedſe Tydſke Officerer og Soldater i deres Tieneſte, ſaa ofte de havde Krig. Hvis ikke Petrarchæ Vidnesbyrd var i Veyen, ſkulde mand læt falde paa, det den gamle Munk Felix Faber, udi hans *Hiſtoria Suevorum* (*lib. I. cap. 8.*) havde troffen det rigtigſte Aars-Tal, naar hand ſkriver: "Anno Domini MCCCLXVII. dum qvateretur Italia "gravibus bellis, excogitata fuerunt multa *ingenia bellica* a Theutoni-"cis ſoldatis: *inter qvæ bombardæ in lucem prodiere*, qvas nec Græcos con-"tra Trojanos, nec Romanos contra Suevos, nec Aſſyrios contra "Judæos credimus habuiſſe.„ Men, foruden Petrarchæ Ord, rimer det ſig ingenlunde med Fornuften, at Italiænerne, der havde endogſaa forend an. 1350. u-omgængeligen hørt tale om Bombardis og deres Brug hos andre Nationer (hvilket er nokſom beviſt af Villani, der er død an. 1348.) ſkulde ikke ſtrax have været om, at forſkaffe ſig ſamme ſlags Vaaben; og Venetianerne at have giort derm.d en Begyndelſe.

Vel

Vel havde jeg forhaabet, at skulde faaet en stor Hielp og Oplisning af den ypperlige Muratorii Anmerkninger, udi hans *Antiqvitatum Italicarum medii ævi Dissertatione XXVI.* hvor der handles *de Militia seculorum rudium*, og hvor hand retteligen ogsaa paastaaer, det Krud og Stykker vare til længe forend Venetianernes Krig ved Chioza. Men hand anbringer slet ingen fleere Vidnesbyrd end (1.) det af Villani om Feldtslaget ved Cressy an. 1346. dernæst (2.) et af *Continuatore Nangii* ad an. 1356. hvor Canoner staae nævnte; (3.) de bekiendte Petrarchæ Ord, og til sidst (4.) de forhen omrorte Stæder af Andrea de Redusiis. Endeligen i sin XXIX. *Dissertation de Spectaculis*, erindrer hand (5.) det Fyrverk til Vicenza an. 1379. Meere har denne i vort Seculo lærdeste Italiæner ikke observeret; og, til min ikke liden Forundring, hverken nævnt Raffain Caresini, Danielle Chinazzo, Galeazo og Andrea de Gatari, Chronicon Placentinum, eller nogen anden mig ubekiendt. Imidlertiid haver jeg havt min Fornoyelse i dette Arbeyde, og profiteret af de Skrifter og Kroniker, som velbemældte store Mand haver beriget den siuderende Verden med, udi de 27. Bind af *Scriptoribus rerum Italicarum*, foruden hvilke Bøger ikke noget havde været at udrette, i denne sidste Afhandling om Stykkers og Kruds Alde i Italien, men ikkun blot allene at tade staae derved, hvad som Besoldus, Aub. Miræus og Naudæus havde sagt tilforne. Den i Historia litteraria vel erfarne Jacob Friderich Reimman Superintendent i Hildesheim, haver ensteds i sin Einleitung in die *Hist. litterariam* der Teutschen, (*Part. 3. Contin. 2. pag. 477.*) ynsket, at nogen vilde paatage sig den Moye, at sammendrage Historien af Artilleriet, og forsikrer, at dermed skulde Interessenterne i Republ. litteraria skee megen Fornoyelse. Det er ilde, at samme lærde Mand er just død for et Aars Tiid siden, forend jeg af hannem i det mindste kunde have bekommet en Compliment, for det lidet Stykke, som jeg nu har tilveye bragt og fourneret, saasom et ringe Capitel, eller en Præliminar-Discours til saadant et Verk. Af andre, gior jeg mig saare lidet Haab om, at faae nogen Tak, ja maaskee ikke en venlig Mine eller et got Ord af nogen Artillerist, eller hvem andre der omgaaes med Krud og Bysser.

Endnu een Anmerkning kand jeg ikke efterlade at giøre, for saa mange ærbare og anseelige Historie-Skriveres, Blondi, Platinæ, Machiavelli, Justiniani, Folietæ og fleres skyld, dennem vi nu have hørt udi omtalte Sag at være urigtige Vidner; nemlig hvoraf dog saadan Urigtighed og Vildfarelse kand være kommen, saaledes at disse indfødde Italiæner og lærde Mænd, og efter dennem saa mange u-tallige andre, have statueret og fastsat, det Krud og Bombardæ først bleve seete og brugte an. 1380. i Italien, ved Chioza. Thi naar mand disputerer om slige tvivlsomme Sager, er det ikke nok, strax mand har fundet nogen Irring, at mand da uden Barmhiertighed afsiger en Fordommelses Sententz over dem, den findes hos: Men en god Criticus bør randsage, hvorfra den kommer, og hvad Aarsag der kand have været til slig Vildfarelse. Jeg haver da eftertænkt Sagen, og veed ikke bedre at kunde forklare den, end saaledes: Den Krig imellem Genueserne og Venedig paa oftbemeldte Tiid var een af de allermerkeligste i Italien i nogle hundrede Aar at regne. Genueserne finge i en hast saadan en Overhaand, ved een og anden Seyer til Soes, at aldrig har Venedig været sin Undergang nærmere, end den Tiid. Alle Menniskér og heele Europa, hvis Øyne vare henvendte til denne Krig, holte bemeldte Republiqve forloren. Og hvis Genueserne havde taget Tiden i agt, og vidst at profitere af deres egen Fremgang, var det ogsaa skeet. Men i den Stæd, de efter deres sidste Seyer skulde gaaen lige ind paa Staden Venedig, lode de sig forføre af deres Bundsforvandte Francesco de Carrara i Padua, som havde i Forbundet betinget Chioza for sig, at de først vilde gaae derind, og bemægtige sig bemeldte lidet Land. Imidlertid finge Venetianerne Tiid, at komme ud af deres store Consternation, og ved Borgernes Troskab og Nidkiærhed at faae de ypperligste Anstalter giorte til deres Forsvar. In summa Venetien udrustede paa nye til Lands og Vands, spendte alle Kræfter tilsammen, omringede og beleyrede Genueserne selv, inde i Chioza. Og vist er det, at de paa selvsamme Tiid lode værve en god Deel Tydske Tropper; havde ogsaa uden Tvivl bestilt fra Tydskland, (og som jeg troer, i Augsborg,) et større Antal Canoner, end de selv havde tilforne. Her vendte nu Bladet sig om; Venetianerne erholdte den eene Fordeel over den anden, og indsluttede Genueserne saaledes, at, efterat alle

Und-

Undsætnings-Midler, saavel fra Staden Genua, som fra Padua, vare afslagne, og Genuesernes Forseg og Kunster, med at underkiøbe de Tydske Tropper til rebellion, bleve forgiæves, maatte de omsider, formedelst Hunger og storste Mangel, overgive deres heele Armee til Krigs-Fanger. Imidlertiid var her fegtet paa begge Sider paa det skarpeste; Og aldrig læser mand om en ifriger og forstandiger udfort Attaque; og om en meere opiniatre Defension. Genuesserne, hvis Hofmod blev forskrækkeligen nedslagen ved dette Tab, have siden, for at bemantele deres Feyl og Haanhed, givet denne Aarsage dertil, at Venetianerne vare dem overlægen med Canoner, hvilke de immerfort anskaffede sig flere af, (uden Tvivl fra Tydskland, hvor de bleve stobte for Venedisk Regning;) I den stæd, at Genuesserne som laae indsluttede, ikke kunde bekomme det behovende Forraad; helst da den Secours, som de ventede hiemmen fra, samt fra Padua, blev tilbage holdt, og enten afslagen, eller ey kunde komme frem. Sandt er det, at Historierne af begge Partier mælde, det Venetianerne havde ulige flere bombardas, og ulige bedre Artillerie, end de af Genua. Andrea de Gattaro skriver, at hine spillede Mester i den Action, sidst in Decembri an. 1379. *perchè i Veneziani traeuano quattro volte più bombarde che i Genoueſi.* Item, en andensteds, at de toge et par Casteller ind, *col mezzo di due bombarde groſſe, che adoperarono, che vna tiraua pietre di libre 190. l'altra di libre 140. & una era nominata la Treviſana, l'altra la Veneziana.* Item, at Venezianerne havde for Maneer, hver Aften at ladde deres Stykker, og om Morgenen tilig derefter at skyde dem paa eengang af, imod Genuesernes Skandser; Endeligen, at ingen Dag gik forbi, der jo blev skudt fra den eene og den anden Leyer, meere end 500 Steene af Bombardis; og at hver Aften indfandt sig en Galey fra Staden Venedig med hvad de havde fornoden til nye Ladninger. Saadanne og deslige flere Venetianernes Fordeele havde Genuesserne at skylde paa, naar der blev talt om den Lykke og Leylighed, de havde ladet slippe af Hænderne; Og de kunde i visse maader skylde derpaa med god Foye. Bombardæ vare vel brugte og bekiændte i Italien tilforne; Men dog aldrig saa stærk nogensteds tilforne brugte, som nu i denne Krig. Og just derfore, da heele Europa blev curieus, og vilde vide ved hvad Middel det tilforne saa stolte, men nu i alles Tanke forlorne Venedig var dog sluppen af

saadan

saadan Fare, bleve Bombardæ over alt berømmede, og denne Lykkens Forandring deres Virkning allene tilskreven. Denne Tale spredde sig ud, og kom i mange Bøger at staae. Jo. Baptista Egnatius, som var selv en Venetianer, men fød næsten 100 Aar efter den Tid, skriver: "Genuensi bello *primum à Germanis Venetias tormenta im-*"*portata fuerunt*, qvæ defendendæ libertatis Venetæ præcipua fuere "causa." Havde hand ikkuns ladet dette *primum* ude, var det øvrige vel ufeilbarlig rigtigt. Kort at sige, Skribenterne havde ingen uret, naar de skreve, at Venetianerne bekomme Bombardas fra Tydskland; Men dem fattedes at vide, det begge Venedigs Fiender, Genueser og Paduanerne, havde paa deres Side ogsaa havt Bombardas, om ikke i saa stor Mængde. Flavius Blondus, som omtrent 40 à 50 Aar efter samme Krig skrev sin Historie, haver vel meest contribueret til de ældre Skribenters Vildfarelse. Hans Ord i den 20de Bog, nemlig disse: *Fuerunt jam tum Venetis usui novum Bombardæ instrumentum;* item i den 21de som jeg i det Foregaaende har anført, har siden forført Platinam, Machiavellum, Polydorum, Justinianum &c. og derpaa have alle andre folget efter. Blondus har levet indtil an. 1463. og hans sidste Verk som kaldes *Roma triumphans*, er dediceret til Pio IIdo, som blev Pave an. 1458. Udi dette Verks 6te Bog taler hand endnu om Bombarda, qvod *anno nondum centesimo inventa fuerit, Teutonicum munus Venetis delatum, qvando Genuenses in Clugia clausi à Venetis obsidebantur.* Saa mange igientagne Vidnesbyrd af denne ene Skribent, synes mig at have meest contribueret til Vildfarelsen: helst da alle de andre ere yngere. Laurentius Valla, der levede paa samme Tid som Blondus, lider Uret, naar hand paaberaabes, som Vidne om denne Ting. Thi hvad har hand vel skrevet? Intet, uden til at forklare, i sine Elegantiis, hvorledes de Adverbia *Nuper* og *Jampridem* bruges, haver hand satt til Exempler: *Nuper inventa est machina, qvam bombardam vocant, id est, non multo tempore abhinc. Jampridem bombarda in usu est, hoc est, jam aliqvanto abhinc tempore.* Nu er det jo bekiendt, at *Nuper* i slige Talemaader ikke betegner just en Tids Korthed, men at Tingen der tales om at være opfunden, og kommen i Brug, er noget som sidst er bleven gængse. Hvorfor da Poggius kom frem, og giorde Vallæ en Chicane over dette *Nuper*, udi Mening at det altid maatte

betyde

betyde tempus paulo ante præteritum, fik hand saadant et Svar af Valla: Hoc facit imperitia tua, Pogi, qvi sentis *Nuper* significare tempus "paulo ante præteritum, qvam significationem adverbiis dudum in "*Elegantiis* tradidi, & *Nuper complecti multa aliqvando secula*, ut Cicer. de "Divinat. *Neqve ante Philosophiam patefactam, qvæ nuper inventa est, hac "de re communis vita dubitavit.* Idem de Amicit. *Neqve enim assentior iis, "qvi nuper hæc differere cœperunt, cum corporibus animas interire. &c. &c.* "*Antidot. in Pog. lib. 2. pag. 298.*

Første Tillæg
om de Ord
Krud og Bysse.

Nær havde jeg, medens jeg skriver om Krudets Ælde her i Danmark og andensteds, forglemt at tale et par Ord om det Navn, som vi Danske i vores Sprog have dertil, at vi kalde det Krud, da vore Naboer, de Tydske, kalde det Pulver, Büchsen Pulver, Schieß-Pulver. Men dermed skal jeg snart faae afgiort. Büß-Kruydt har mand kaldet det i Neder-Tydsken; og Büß-Kloot, en Kugle. Fremmede Vahre har mand i Danmark gierne ladet beholde deres fremmede Navne. Alle Aromata og Specerier have i det ældste Tydsk havt Navn tilfælles med Urter, og ere almindeligen kaldet *Chrut*, eller *Chriut*; hvoraf Kryderie endnu siges. Notkerus *Psalm. 44. v. 9. Stang diurero Chriuttero*, hoc est, Stank eller Lugt af dyrebare Kryderier. *Kruyd-Koeck*, en Peber-Kage; *Kruydhorenken*, et Kræmerhuus, *Kruyd. Winckel*, en Urte-Bod ꝛc. I sær siges Ordet *Krud* om det som er smaaestodt, ex. gr. Orme-Krud, Nyse-Krud, Rotte-Krud. *Kruytsteen*, en Morter, paa Hollandsk. Men at vi Danske have siden appropieret Krud, allene til pulverem tormentarium, og ikke sige Ordet heelt ud, som i gamle Dage, Bysse-Krud, er efter vores Landsmænds sædvanlige Viis, i at kappe Ordene af, for at skaane deres Mund og Vær; Hvorpaa mand finder flere Exempler, af hvilke jeg paa et andet Sted haver nævnt

nogle, saasom Vante (vestimentum) pro Haand-Vante; Klud, (pannus) pro Halsklud; Dug (pannus) pro Bord-Dug; (thi vi have ogsaa Hals-Dug, Svede-Dug, Næse-Dug) ꝛc. ꝛc. Flint (silex) i stæden for Flinte-Byssse, som den kaldtes i gamle Dage. ꝛc. ꝛc. Imidlertiid finder mand ligeledes i gamle Hoy-Tydske Skrifter, Kraut for Büchsenpulver: Kraut und Loth. Artigt nok er det, at Grækerne komme heradi overeens, ikke med Italiæner og Franske, (der kalde det *polvere* og *poudre de Canon.*) men med de Tydske og os, i det at Byssse-Krudet heder hos dennem βεζάνι, som mand seer hos Ducas, i hans Historier 34. 35. og 38. Capitler, ja flere stæds. Hvoraf kand sluttes, at de forste der have fort Krudet ind hos dem, maae have været Tydske.

Hvad det Ord Byssse anbelanger, da er dette, efter de fleestes Meening, af det Latinske og Grækiske Pyxis. Felix Malleolus haver erkiendt det samme, omendskiondt hand fingerer et andet Ord til en Byssse, nemlig *Ficium.* Og forend hannem, haver Laurentius Byzynius, Cancellarius novæ Vrbis Pragensis, i hans *Diario Belli Hussitici*, som Canceller de Ludewig har udgivet, kaldet Byssse-Krud *Pulverem pixidum.* (Ludew. *Reliqv. Mss. Tom. VI. pag. 172.*) Achilles Gassarus kalder ligeledes Bombardas *Pixides.* Bilibaldus Pirckheimer in *Histor. Belli Helvet lib. 2.* "Non parvam *pyxidum*, (Bombardas Itali "â sono vocant,) copiam cum Magistris & pulvere mittit sulphureo." Og siden efter: Duas etiam *pyxides*, qvas colubrinas vocant, perdiderant. Büssen i Tydsk bruges ogsaa for store Canoner og Bombardis i Konigshovens Strasborgiske Krønike, og i mange andre Boger. Meere kand læses hos du Cange in v. *Pixis.* I den Matricul eller det Anslag, som blev giort i Keyser Friderici III. Tid an. 1467. paa en Armee af Tydskland imod Tyrken, hvortil Keyseren og hver af Fyrsterne skulde give sit Contingent, staar saaledes: Item, Unser Herr der Keyser soll haben 14. Stein-Büchsen zum Streit, und eine grosse Büchse, und darzu 24000. Pfeil. Item, der von Saltzburg, Hertz. Ludwig, Hertz. Sigmund von Oesterreich, die Oberherrn, ihr jeder soll haben ein Wagen Büchsen, und 6000. Pfeil. Ligesaa skulde og Saxen, Brandenborg, Mæynitz, og Pfaltz Gr. hver have ein Wagen Büchse, und 6000 Pfeil.

Og

Og til sidst: Es soll auch ein jeder sein Volck sonst mit Harnisch, Büchsen, Stainen, Pulver, und anderen Wehren, nottorftiglich versehen. Og siunes det ogsaa, at mand her saavelsom i andre Skrifter af de Tider haver ikke brugt det Ord Kuglen, men kaldet dennem Stainen, enten de vare *ferrei*, *plumbei*, eller *saxei*. Men at komme igien til Bysser, da ere de vist nok kaldede saaledes af *Pyxis*. Imod denne Oprindelse til Ordet have andre erklæret sig; og meent, at det kommer af det Italiænske *Busa*, foramen. Auctor til de Zürichsche Merckwürdigkeiten, (som er an. 1742. tredie gang oplagt,) siger pag. 575. "Es komt der Nahm Büchs her, von den "Italiänischen Worte *Busa*, so ein Loch bedeutet, weil in der Büchs "das Feuer durch ein Löchlein in das Rohr tringet, und das Pulver "anzündet." Men ustridigen er det udaf gammel Tydsk; Helst mand finder at en aflang Dose, som endnu hos de Tydske og Danske kaldes en Bysse, i gammel Engel Sarisk heder *Box*. I det Engel-Saxiske *Novo Teſtam.* er ἀλάβαστρον μύρε Lucæ VII. 37. oversatt *Sealf-Box*. Og i Ælfrici ældgamle *Gloſſario* treffer mand, inter nomina vaſorum, *Bixen-Box*, en Bysse af Burbom. At nu Ordet, Büchse, skulde været bruat om de gamle Steenblider, *Tormentis* og *Baliſtis*, forend mand fik Krud og Canoner, det hverken rimer sig, ey heller skal mand finde noget rigtigt Exempel derpaa. Og bor ingen at lade sig herudi forfore af de nyere Skribenteres Uvidenhed, som, for Exempel, naar den som haver oversatt Joan. Garzonis Bononienſis *libros duos de Bellis Friderici Admorſi*, paa Tydsk, trykt til Nürnb. 1546. in 4. mælder, i den Freybergiske Beleyring, tvende gange, at Landgr. Friderich beskiod Staden mit Büchsen: Hvor dog i Originalen ingenlunde haves eller nævnes *Bombarda*, men allene *Tormenta*, *baliſta* & *catapulta*. Et ſic de ceteris.

Andet Tillæg

Om

ERLAND CALFS

sidste Affald

fra

Kong WALDEMAR.

Endeligen haver jeg endnu en liden Artikel tilovers, den jeg, for ey at afbryde min Hoved-Materie, haver med Flid opsatt til Slutningen, som er at giore nogen Historisk Anmærkning ved det for anforte Riber-Bref af an. 1372. Eftersom samme, foruden den betydelige Observation om Byssе-Krudet, giver os endogsaa nogen Opliusning tilhaande, til Kong Waldemari IV. Historie, udi de Aaringer, hvor Hvitfeld og alle andre have end ikke optegnet det allerringeste. Jeg haver undertiden mundtligen, ja vel og eenstæds skriftligen, beklaget, at hoy-bemældte Konges Historie er meget mager og ufuldkommen skreven, ikke fordi at den velfortiente Rigs Canceller Hvitfeld jo havde ynsket at skrive den meget bedre, men fordi hannem har fattest paa indenlandske Optegnelser og Documenter dertil, som os fattes endnu i denne Dag. Hvorfore og hvert et slykke Brev, og hver en passage udi Udenlandske Kroniker, (thi af Indenlandske gamle have vi desværre ingen,) som kand vare at overkomme og dertil holdes tienlige, maae agtes dyrebar. Mine Anmærkninger blive da ved bemældte Brev disse:

Efterdi her mældes om tvende stridige Partier, hvoraf Hr. Erland Kalf og Riber-Borgere vare paa det ene, og Slottet Gram holdte

holdte det andet Partie, saa spørges, hvo disse Tvende vare? Herpaa falder at svare, at Ribe var den Tiid i de Holstenske Grævers Vold, som Hr. Erland Kalf nu paa nye havde slaget sig til, og forladt Kongen: Og dette hans sidste Affald haver Hvitfeld slet intet vidst af at sige. Gram Slot, som bemelte Kalf havde nogle Aar tilforne opladt til Kongen, havde Kongen siden betroet til en anden Hovedsmand, der var redelig findet, og holdte sin Herre det til troer Haande. Saaledes var nu immer Feyde og Uvenskab imellem Ribe og Erland Kalf, saasom Holsternes Tilhængere, paa den ene, og Gram-Slot paa den anden Side.

Kong Waldemar var en høyhiertig, ærekiær og klog Regenter, men derhos noget streng. Hand havde taget Riget i en bedrøvelig Tilstand, adspildt, gieldbunden, og forpantet. Hand havde i lang Tiid nok at giøre, med at faae det meeste igien samlet, faae Creditorer og Pandthavere udløste af Provintzer, Slotte og Amter, og bringe Holsterne, samt Hænsestæderne, hvilke altiid hellere saae Riget i en svag Tilstand end i Velmagt, sig fra Halsen. Til alt sligt at bestyre, udkrævedes store Penge; ikke at tale om hans Bygninger, og anden slags Magnificence. Men til Penge at opbringe, brugte hand undertiden de Middel, som ikke vare efter Almuens, langt mindre efter den selvraadige Adels Sind. Derover var ikke længe tillige nogen ret Fortrolighed imellem Herren og Undersaatterne, og det hand regerede, regerede hand mestendeels med Tvang. Jylland var sielden rolig under denne Konge, og de Holstenske Grævet havde, fra Hans ulykkelige Hr. Faders Tiid, uagtet den Forandring som siden foregik, immer beholdt derinde deres Partie her og der, og toge sig de Misnøyede an ved hver en Leylighed. Til dennem sloge sig og ey allene de Oproriske af Adelen, med deres faste Herre-Sæder, men ogsaa visse Kiøbstæder og rebellerede trende adskillige gange. Hvitfeld fortæller da, at udi det Ovror i Jylland anno 1359. faldt, iblant andre, Hr. Erland Kalf, Ridder, Kongen fra; Hvorved Holsterne bekomme Ribe-Haus, som bemelte Kalf havde inde, og de gave hem der i stæden Mogel-Tonder og Gram i Forlening. Men Aaret derefter lod Kalf forsone sig med Kongen, og faldt hannem

nem til igien, med alle tre Slotte, Ribe, Mogel-Tonder og Gram. Hvilket gav Konning Waldemar Anledning til denne Skiemt. "*Atterdag, Kalf er en god Ko, I fior gik hand bort som en Kalf: Nu er hand, "som en Ko, kommen igien med To.*" I begge Editioner af Hvitfeld, baade den gamle og den nyere, staaer dette uret interpungeret, nemlig saaledes: "*Da sagde Kong Waldemar Atterdag: Kalf "er en &c.*" Men det bor adskilles saa: "*Da sagde Kong Waldemar: At-"terdag! Kalf er &c.* Udi den Holstenske Kronike, som Leibnitz har ladet trykke, sidst i sine *Acceſſionibus*, staaer en endnu større Vildelse; hvor det lyder: "Tunc Rex deriſorie dixit: *Tergaghe bonus vitulus eſt*, "cum duobus caſtris abibat, ut bos cum tribus rediit." Mand skulde længe dromme til, hvad dette *Tergaghe* vilde sige? Men en Dansk, der har læst Hvitfeld, behover ingen Fortolkere; og hvo seer ikke, at dette *Tergaghe* skal hede *Atterdag?* som var Konning Waldemars daglige Mundheld, et slags exclamations Ord, eller Eed; Ligesom Konning Henrich den IV. *Ventre-ſaint gris.* Hvitfeld forklarer det, *At er dag*, ligesom hand vilde sige, at Dagen skal vel give alting tilkiende. Forbemeldte Holstenske Historie-Skrivers Forklaring over Erland Kalfs Tilnavn vil jeg og ey forbigaae, allerhelst for den lærde Opliusnings skyld, som derved folger, om Jydernes Navn og Herkomst, og visseligen ikke forekommer i hver Bog. Hand skriver saaledes: "Hoc no-"men hujus militis *Calf* eſt nomen Judaicum. Nam Judæi hoc no-"mine vocantur." (Uden tvivl sigter hand til Caleb, Joſvæ Stald-broder.) "Item Jeſſe eſt nomen Judaicum; & terra vocatur Jutzia; "& ipſi inhabitantes Juten. Et nomen Regni Daniæ inhabitantium "Dani, a nomine Judaico Dan. Et iſtis nominibus arguitur, & veri-"ſimiliter præſumitur, qvod antiqvitus Dani, & præſertim Juten "de Judæis ſunt orti de tribu Dan; unde Antichriſtus dicitur naſci "futuris temporibus." Det beste Stykke lader jeg tilbage, som lærer os, hvorledes den Colonie af Joder er kommen ind i Jylland: Og kand det best læses hos Auctorem selv; Nam dulcius ex ipſo fonte bibuntur aqvæ.

Siden finder mand, at i samme Aar 1360. er Erland Kalf bleven satt i Rigens Raad, og haver forseglet Breve med Kongen, Biskoper-

skoperne og de andre Raad. Saa haver hand ogsaa været med paa Kongens Vegne, i det Aar 1365. at slutte og forsegle et Forliig imellem Kongen og de Holstenske Græver, som skeede til Kolding. Ja der findes ingen Forandring at være skeet med hannem, forend nogen Tiid efter at det sidste store Opror var paakommet, hvilket yppedes i det Aar 1368. Hvitfeld fortæller om dette Opror *pag. 597. edit. in 4to.* da de anseeligste Jydske Raad og Adel forbunde sig med Grævverne af Holsten, Hertugen af Synder-Jylland, og de Wendiske Stæder; og der indtraadde i samme Forbund ogsaa Hertug Albret af Mecklenberg og hans tvende Sonner, item Konning Albret af Sverrige; alle sammen imod Kong Waldemar. Hvorudover Kongen i samme Aar, (og ikke an. 1369. som Hvitfeld siger,) drog ud af Dannmark, satte Herr Henning Podebusch til sin Statholder eller Hovedsmand over Riget, og befalede ham at forsvare det paa best-mueligste Maade, i sær at arbeyde derhen, at faae det bemeldte Forbund adskildt og giort et Skaar deri, ved Forliig med de Wendiske Stæder, saa got som Tiden det tillod og det skee kunde. Kongen blev saa borte en god Tiid, besogte Paven, og Keyser Carl IV. hos hvilken sidste hand indfandt sig til Prag anno 1370. Om hand er hiemkommen igien, som Hvitfeld skriver, i Aaret 1371. for at ratificere det Forliig med Hænsestæderne, som Herr Henning Podebusch og de andre Raad havde indgaaet i hans Fraværelse Aaret tilforne, lader jeg staae derhen. Thi hvad det store Segl angaaer, da er rimeligt, at hand havde det med sig, hvor hand reyste. Der findes ellers ikke det allermindste optegnet at være passeret i Dannmark, enten i dette Aar 1371. ey heller i de tvende efterfolgende 1372. og 1373. Hvitfeld springer over disse tre Aar, og tier gandske stille, undtagen hvad hand mælder i faa Linier om St. Birgete i Sverrige, saa og hvorledes Hamborger-Øll smagede. Men Meursius er alt for artig: Hand siger, at disse Aar bleve *per qvietem tranſacti*; ret ligesom hver Mand havde lagt i Dvale, eller Kongen saavel som Undersaatterne passeret deres Tiid, i Fred, Fryd og gode Dage: Da dog Riget var fuldt af Opror og Freds Forstyrrelse, og des imidlertiid mange Forandringer maae have tildraget sig, inden at Kongens Partie fik omsider Overhaand. Hvorledes Hr. Erland Kalf haver imidlertiid fort sig op, finder mand

ikke

ikke heller i vore Historier; undtagen for saa vidt, at hans Navn staaer ikke i nogen af de Forbindelser, som bleve giorte imod Kongen i Aaret 1368. Dog alligevel haver hand siden slaget sig til Partiet, forstrakt Grøverne af Holsten Penge, paa Aalborg-Huus Lehn og andet Pant: Og endeligen først i Aaret 1372. annammet Riber-Huus og dets Lehne af Grøverne, paa saadanne Vilkor, som hans efterfolgende Forpligt, der ligeledes er tagen ex Originali, udviser:

Omnibus præsens scriptum cernentibus ERLANDUS KALF, Miles, JACOBUS KALF, filius suus, Salutem in Dno. sempiternam. Præsentibus facimus notum & futuris, latores præsentium Illustres Dominos, Dominos nostros prædilectos, HINRICUM & NICOLAUM, fratres, Holtzaciæ & Stormariæ Comites, nobis & nostris heredibus Castrum suum Ripense, una cum provinciis, dictis *Leen*, ipsi Castro adjacentibus, ad fideles manus assignasse, nomine suorum ipsorumqve heredum digne providendum: Tali præhabita conditione, qvod qvamdiu nos in dicto Castro Ripensi ipsorum Dominorum sumus officiales, qvicqvid ipsis emutuaverimus, hoc est dicere, *wat wy en wynnet*, hoc totum super castrum Aleburgh, & super alia pignora, qvæ ab ipsis Dominis Comitibus habemus, prout in litteris suis apertis, nobis super illis datis, expressius edocetur, & nihil super Castrum Ripense præfatum, nec super provincias illi castro pertinentes computare debeamus. Sed qvandocunqve dicti Comites, HINRICUS & NICOLAUS, vel unus illorum seu eorum heredes ipsum Castrum Ripense a nobis aut ab uno nostrorum seu ab heredibus nostris exegerint, tunc statim ipsis Dominis Comitibus prædictis, qvando volunt, vel uni illorum aut heredibus suis, ipsum Castrum Ripense, cum provinciis suis, vel qvos voluerint illud nomine suorum habere, qvittum pro nobis & nostris heredibus, liberum & solutum, nos & heredes nostri, absqve excusatione & arte prava qvibuscunqve resignemus; Nisi illud

Ca-

Castrum, qvod Deus avertat, a nobis vel heredibus nostris, absqve prava arte, cum vi contigerit devinci vel privari. Datum Anno Dni. MCCCLXX. secundo, crastino Conversionis Sancti Pauli Martyris. Sub sigillis vz. Ripis.

(L. S.) (L. S.)

Dette skeede da, som sees udaf Brevets dato, in Januario. Hvorefter hand siden har søgt at bemægtige sig Gram: Og derom formælder det andet Brev, om Claus van Rüne og Byssе-Krudet, der er dateret Dagen efter St. Hans Dag. Hvad ellers Riberhuus anbelanger, da kunde de, som læse Hvitfeld med nogen Agtsomhed, læt falde paa de Tanker, at samme Slot og Bye var endnu udi Kongens Vold anno 1370. efterdi een af de Kongelige Raad Fike Moltike kaldes derudi Høvedsmand i Ribe, udi det Fordrag, der blev sluttet bemeldte Aar imellem Dannmark og Hænsestæderne. Men dette er en Trykkefeyl hos Hvitfeld, hvor der i stæden for Ribe skal staae Nebbe; ligesom der staaer i Stædernes Ratification paa samme Fordrag, dateret an. 1371. den 28. Octobr. og som mange andre dertil horende Breve i Archivet bevidne. Altsaa kand ikke vides, just paa hvad Tiid Græverne af Holsten have faaet Ribe ind, imellem an. 1368. og an. 1372. in Januario, da Hr. Erland Kalf bekom det til Lehn af dennem. Udi trykte Boger, og i sær udi Sl. Dr. Peder Terpagers *Ripis Cimbricis* søger mand forgiæves om det slags Underretning; Saasom gandske intet der haves om alle de nu omtalte Forandringer, eller andet saa gammelt til den verdslige Historie horende, naar mand undtager de udi den 3die *Sections* 9de Capitel indforte Riber-Byes Privilegia af de gamle Konger, fra *pag. 655.* til *693.* Og iblant disse samme Privilegia ere tre Stykker, alle tre af an. 1326. hvilke velbemældte Sl. Editor tilskriver Kong Waldemaro IVto. Enhver seer vel, foruden min Erindring, at disse Breve dog ingenlunde ere af

vores nu omtalte Kong Waldemar Christopherſön, Dronning Margaretes Herr Fader, men af Waldemaro Sleſvicenſi, ſom vore Danſke Hiſtorici kalde Anti-Regem eller Aſter-König, fordi hand blev udvalt og antagen til Konge imod Kong Chriſtopher II., hvilken dode ey forend an. 1333. Om nu Dr. Terpager har meent at denne Waldemarus Sleſvicenſis kunde hede Waldemarus IV. i henſeende til Kong Waldemari II. Søn, ſom, fordi hand ey var allene udvalt men og kronet til Konge, kaldes af nogle Waldemarus III. ſaa ſkulde jo ogſaa deraf folge, at den ſidſte Kong Waldemar Chriſtopherſön maatte da endeligen hede Waldemarus Vtus, ſom hand dog hos ingen af vore Skribentere er nævnt. Hvitfeld kalder ham den Fierde, i henſeende til Waldemari II. Søn, ſom hand nogle gange i Hiſtorien har kaldet den Tredie. Men Crantzius, Pontanus, Meurſius, og flere, nævne ham beſtandigen *Waldemarum ejus nominis Tertium.*

Kort Efterretning

Om en i Aaret 1744. ved Jægers-Priis Slott i en Høy funden, saakaldet

Fette-Stuve,

Med fire deri liggende Beenradde, hvis Ælde undersøges efter Mueligheed, dem til Behag, som elske Landets Antiqvitæter,

af

E. P.

Aar 1744. i Junii-Maanet, altsaa kort efter at Deres Kongel. Høyhed Vores naadigste Cron-Printz hafde begyndt at tage sin Sommer-Boelig paa Slottet Jægers-Priis, eller det Gamle Abrahamstrup, som af Arrilds Tiid har været Dronningernes Lif-Geding, lood Høystbemeldte Deres Kongel. Høyhed i den ved Slottets Norder Side liggende Skov, giøre een og anden Indretning til Egnens Prydelse ved Kunst, ligesom den allerede af Naturen har sine Fordeele. Særdeeles var man betænkt paa at anlegge nogle jefne og Skyggefulde Spadsere-Gange, og imellem dem, her og der nogle Hvile-Steder eller Lyst-Huuse. Her til fandt man blant andre bequæm, en temmelig stor og med Træer begroet Høy, som ligger hen ved et Canon-Skud fra Slottet, holder ongefær 50. Trin i Omkreds, og er gandske rund. For at giøre en magelig Opgang til de paa Høyens Overdeel anlagde Græß-Bænke, maatte der graves Trappe-Trin fra det nederste af, og i det man grov, fandtes først, paa Høyens Østre Side, ey dybt i Jorden, tvende af de bekiendte Urner eller Aske-Pot-

ter, fyldte som sædvanlig med brændte Menniske-Been og Smul, saa var og i Asken henlagt, nogle uanseelige Smaa-Stykker Metal eller Corinthisk Ertz, ligesom man overalt pleyer at finde dem i Urnerne, nemlig annulos, fibulas, conos eller deslige smaa Ting, som den afdøde har haft til Prydelse eller anden Brug. Ved den Søndre-Side af samme Høy, stødte Arbeyderne med deres Spader paa nogle Stene af middelmaadig Storhed, og da de i Begyndelsen vilde bryde dem op, blev man vaer, at de stode ordentlig i tvende Linier, som strakte sig ind ad mod Høyens Middel-Punct, vare ey heller enkelte Steene, men mange over hver andre, saa det sluntes de viiste Vey og tiente til Indgang i Høyen; Dette var saa i Sandhed, thi da man udgravede den Jord som fyldte det $1\frac{1}{2}$ Allen brede og lange Rum imellem disse Steene, saa fandtes ved Steenradenes Ende en Hule, ey ulig en stor Bager-Ovn, som gav sig ud til begge Sider, omsatt med mange temmelig glatte Kampsteene, men oven til hvelvet eller dekket alleene med tvende Steene, hvis Storhed kand sluttes der af, at Hulen er 5. Alen lang og 4. Alen breed, ligesom Høyden er halfsierde Alen, forstaae siden man har udryddet den løse Jord, Sand, Moss og deslige som fandtes derinde. Men det som der fornemmelig fandtes og allermeest kommer i Betragtning, ja det, for hvis Skyld denne runde Høy som et Mausolæum Gothicum siunes oprettet, var fire døde Menniskers Beenradde, henlagde paa et Stratum af guul Sand, saaledes, at den eene Rad laae foran i den omtalte lange og smale Indgang, men de trende øvrige, inden Hulen eller Kielderen selv. Nu maa man beklage, det Arbeiderne, saasom Folk uden den Slags Eftertancke, ey gik vaerligen tilverks, saa snart de fandt Been, særdeles det første Sceleton som laae i Indgangen; thi da de kom under Steenhvælvingen i den mørke Kielder, hvor de 3. øvrige Sceleta vare lagte, saa grov og stak de der allevegne i den løse Muld og Sand, og mærkte ey Beenradenes ordentlige Situation, Længde eller andre Omstændigheder, men blandede alting uforvarendes i hinanden, førend de paa 3. Dedning-Pander kiendte, at Resten af Been-ene maatte høre 3. menniskelige Lægemer til. Bedre ventede man at finde noget i denne Hule, men da den løse Muld, som deels sluntes at være nedfalden imellem Steenene, blev udrenset, fandtes intet uden en Blanding af Been, og derhos 2. skarp-sleben Flintsteene,

ne, af det slags Bønderne pleye at kalde Torden-Steene, og egentlig have været Braadden i de gamles Kaste-Spyd eller andet Gevær. At een af disse skarpe Flint-Steene, skulle have sidet ligesom indstødt i den eene Hoved-Pande, var vel nogle af Arbeydernes Foregivende, men i de Hoveder jeg saae, fandtes ingen saadan Aabning og jeg finder ingen Aarsag til at troe det, da man veed, det var de Gamles Maade at begrave med en Mand hans egne Vaaben, og ikke de Fiendtlige af hvilke hand kunde have faaet sit Bane-Saar, hvorfor man nesten og overalt i vore Grav-Høye finder deslige Steene.

At ellers denne Høy, enten tilforn har været aabnet, eller dog dens indvortes Beskaffenhed, maaskee af Tradition, maaskee og af visse udvortes Tegn, Bønderne ved Jægerspriis bekiendt, sluttes deraf, at de give den det Navn Jette-Stuen, i. e. Kiempe-Stuen, Kiempernes Boelig. Paa saadant Navn kunde nu grunde sig den Formodning, at de deri begravede Dødninge hafde været af den saakaldte Kiempe-Art, som siges fordum at have beboet disse Egne, i følge af det som Herr Peder Syv i sine Anmerkninger over Kiempe-Viserne, beretter om Lange Bern Riser hans Grav med Been og Sværd, funden i Roeskild Egn, saa og af de trykte og mundtlige Relationer, man har om Kiempe-Beene som her og der siges at være opgravede i vore Tider, see særdeles Herr Wielands Magnetlige Relationer for Anno 1727. mense Novembris, om en paa Turope Mark en Miil fra Assens da funden Kiempe-Beenrad, fem fulde Stællandske Alne lang, saa en fuldvoxen Karl, som lagde sig ved siden deraf, naaede ickuns fra Beenradens Knær indtil Skulderne, efter Herr Profess. Luja udi Odense hans Beretning, som L. C. provoceres til, hvor og viises Figur og Storhed af 2. Led i Tommelfingeren. Endskient nu dette maa staae ved sit Værd, og ikke undersøges denne gang, saa er det dog vist, at bemældte Jette-Stue med de deri fundne Beene, ingenlunde bestyrker den Mening. De Laar-Been og Hovet-Skaller som jeg der har fundet, og nøye examineret, siunes intet, eller dog saare lidet større, end hvad sædvanligt findes i vore andre Grave og Beenhuse. Dog have de noget Besynderligt som jeg til andres Undersøgelse vil have henstillet, nemlig, først er Hovet-Skallerne, af hvilke jeg har giemt den eene, meget tykke, hvoraf kand sluttes

at disse Landes Indbyggere som haardfore Folck, mueligt af Barns Been have haft lidet eller intet Skiul paa Hovedet, og ladet Naturen hærde sig selv ved Kuld og Frost, i hvilken de som Soldater og Soe-Folk mest levede. Dernest finder jeg særdeeles dette, at een af bemældte Hoved-Pander, som er noget fuldkomnere conserveret, og nu giemmes af Deres Kongel. Høyheds Cammer-Tiener Monſ. Bruun, har saa got som ingen Pande, eller dog een af synderlig Skabning, nemlig gandske spids og steilstaaende tilbage, saaledes som man kunde forestille sig, at et Barns Pande vilde blive, hvis man idelig satte den under Tryk og Klemme af en haard Pande-Smecke. Bemældte Monſ. Bruun, som en Kiendere af Anatomiske Ting, forsikrer at Skabningen er usædvanlig, og det Menniske der nu gik med saadant Hovet, vilde kaldes Pandelos.

For at vedligeholde dette Gravsteds og de deri fundne Afdødes Ihukommelse, haver Deres Kongel. Høyhed saasom Stedets Høye Beboere og Antigvitætens Elskere, naadigst befalet mig at lade hensette en Støtte af Olands Steen med følgende Paaskrift:

Qvod
Qvatuor Mortalium Ossibus Servandis,
Ante Octo Minimum Secula,
Sepulcrum condidit,
Et Stupendæ Molis Lapidibus Obtexit
Majorum, utut Paganorum Hominum, Pietas,
Illud,
Anno MDCCXLIV. Mense Junio,
Non Nisi Pia Manu, Reclusit
Et Memoriali Isthoc Saxo Insigniri Jussit
Serenissimus Princeps,
FRIDERICUS,
Aviti Imperii Avitæqve Virtutis
Ex Asse Hæres.
Suorum
Spes, Decus, Deliciæ.

I An-

I Anledning af det som hidindtil er berettet, synes mig Umagen værd at undersøge, om denne Jette-Stue har været et sedvanligt Begravelse-Sted, og hvis saa er, til hvilken Tids Alder man da rimeligst bør henregne den samme;

At den Høy ved Jægers-Priis skulle have været en Rover-Hule, eller et Opholds Sted for Soe-Haner, som der kunde have gjemt deres Bytte, særdeeles da Skoven fordum har været tykkere og Indgangen begroet med Buske, det er den Meening som een og anden har om disse Jette-Stuer. Nu nægter jeg ey, at af slige Roverhuler ogsaa mange Foedspoer maatte findes ved noye Efterspgning, saasom det lidet Muursteens-Huus, parva domus lateritia, om hvilket meldes i et MSS. angaaende Moenske Antiqvitæter, at en Degn fandt det i en Høy, ikke lange fra, hvor Emelund-Slott fordum har standet. Saa viises og i Kæyneß-Sogn paa Als, en meget berygtet Rover-Kule eller Hule, kaldet Kay-Hule, hvor en nafnkundig Soe-Hane eller Friebytter Kay, skal have haft sit Opholds og Tilflugts sted. Men heraf følger ingenlunde, at alle hule eller hvelvede Høye maatte være Soe-Roveres Boeliger, thi for det første, er deres Mængde alt for stoor, anseet den Hule ved Jægerspriis i alle Danske Provintzer har mange hundrede sine lige, undtagen at de sielden findes saa høye, da de fleeste Jette-Stuer ere ey høyere end Bager-Ovne, saa man maa krybe paa Knæe derinde, hvor imod den stærste Karl kand her staae over Ende. For det andet saa finder man Jette-Stuer ey alleene ved Soe-Kanten, men ogsaa midt i Landet, hvor Soe-Rovere ventelig ey har boet, og for det tredie saa seeis tydelig nok, det er Begravelser og ingen levende Folkes Boeliger, deraf, at naar saadan Jette-Stue første gang aabnes, altiid findes een eller fleere Beenradde derudi. Naar de efter haanden ved adskillig Hendelse blive bekiendte eller deres Indgang findes, da pleye Bønderne strax at søge Skatte og Liggendefæe derudi, men finde neiten intet andet end nogle Dødning-Been, hvorfore de overlades Rævene og andre Rof-Dyur, hvilke Jægerne vel vide at opsøge paa de Marker, hvor slige Tilholds-Stæder ere dem bekiendte.

Naar

Naar det nu staaer fast, at Jette-Stuerne ere Graf-Steder, saa spørges for det andet, af hvad Alde de ere, eller til hvilken Periodum i vort Lands Historie de bør henregnes. Hertil svarer jeg: at de i det mindste maa være ældre end Christendommens Indførelse, det taler for sig selv. Vel nægtes ikke, at jo een og anden som hafde taget ved den Christen Troe, enda kand have haft den Høyagtelse for sine Fædres Begravelse, at hand hellere der, end i Kirken eller paa Kircke-Gaarden, vilde udvelge sit Leyersted. Herom vidner blant andet den in Marmoribus Dan. Tom. II. pag. 264. anførte Gravskrift over en Jydsk Herre-Mand:

Jag heite Viderich Visl,
Fadur min boed paa Höurisl.
Jag giorde Kyrkia for dig,
Bed du Got for mig
Min Fader ligger i Olle-Höu
Sielf vil jag ligge i Vegel-Höu.

Item Thor Thott hans Grafskrift, som af Olao Wormio in Monument. Dan. Libro III. pag. 152. anføres med disse Ord:

Dalbye Molle og Kielby Vang,
Bage Øre og Ringsøe Fang
Gifver jeg Bosse Closter ny,
Men selv ligger jeg i denne Høy.

Hertil setter Wormius disse Ord: Antiqvitus autem summus honos habitus magnatum sepulcris, præsertim communibus, in qvibus non unius saltim, sed totius familiæ condebantur cadavera, ut mirum non sit ex Christianis νεκρότοις haud paucos in agris & fundis apud majores suos sepeliri maluisse, qvam nova sibi in templis eligere conditoria. Dog denne Høyagtelse for Fædernes Gravsteder varede ey lengere end til Christendommen og tillige Papisteriet toog Overhaand, thi da man kort efter denne Tid indbildte Allmuen, at den Dødning, som ikke hvilte sit Lægem i Viet Jord eller saa kaldet Christen-Jord paa Kirke-Gaarden, hvor Messernes Kraft kunde udstrecke sin Virkning, hans Siæl kom ogsaa

langt

langt ſildigere end ellers af Siærsild og til Hvile i Abrahams Skiød, ſee ſaa var denne Hedenſkabs Lefning een af de allerletteſte at afſkaffe. Inden kort Tiid var det meget ſkammeligt, og ſattes i Lovene ſom en Straf for Misdædere, at begraves i Høy og Heden-Jord. Paa den Grund kand man ſlutte, at neppe nogen Grav Høy her til Lands, er yngre end ſiden Canuti Magni Tider, det er nu paa ottende hundrede Aar. Om vi da ſiger de i Jette-Stuen ved Jægerspriis fundne Hoved-Pander, Laar-Been og andre Stycker har ikkuns ligget der 7 til 800. Aar, da er det allerede ſtoor Forundring værd at de under Jorden har kundet conſerveres ſaa vel, i ſaa lang en Tiid, ſærdeeles da de ey ſaaſom hine, der findes i Aſke-Potterne eller Urnis, ere brændte og ved Ilden hærdede, mens henlagte med fuld Fugtighed, indvortes af Mårv og udvortes af Kiød, ſom ved Forraadnelſe er bortfaldet. De Dødning-Beene ſom efter et hundrede Aars Leye i Graven, opſankes og henſettes i luftige Been-Huſe, kunde lettelig conſerveres: Men at det ſamme hendes ſaadanne Been, ſom ſyv gange længer ligge i en Jord-Høy gandſke tet indelukte, er viſſelig forunderligt, og viſer hvor ſterke Stamina der maa være i Been, da tempus edax rerum ſaa lenge reſpecterer dem.

End ſtørre maatte vores Forundring blive, hvis vi ville antage ſom mueligt, ja rimeligt dette, at diſſe Beene kunde vel være et tuſende Aar ældre end Chriſtendommen her til Lands, og altſaa paa attende hundrede Aar. Grunden til denne nye Suppoſition beroer derpaa, at man fra Othins Tiid af, ſædvanlig brendte de døde Legemer og ſatte Aſken hen i Urner, hvoraf ald den bemældte Tiid kaldtes Bruna old, d. e. Brende-Tiden, ætas combuſtionis, efterdi man ikke da ſom tilforn, pleyede at begrave de døde Lægemer hele og holdne. Herom kand den Lyſthavende vidre efterſee Trog. Arnkiels Cimbriſche Heyden-Begrabniſſe. L. I. c. 5. §. 12 ſeqv. ſaa og Chriſtian Detlev Rhode Cimbriſch-Holſteiniſche Antiquitäten Remarqves: p. 4. ſeqv. At Humatio her til Lands, ſaa vel ſom andenſteds, er en ældre Skik end Crematio, (hvilken ſidſte Othin med ſit Aſiatiſke Tilhæng ſkal have indført hen ved hundrede Aar for Chriſti Fødſel) derom er vel ingen ſtoor Tvivl. Dog følger deraf ey heller, at Crematio eller Ligenes Forbrændelſe og Begravelſe i Aſke-Potter, juſt hafde afſkaffet alldeles og hos alle,

den ældre Skik som kaldes humatio. Hos Saxonem Grammaticum finde vi fleere end eet Exempel af Kongers og andre Heltes Begravelse med heele Lægemer, endogsaa midt i Brende-Olden, ja hvad meere er, Snoro Sturlæson beretter, at forend Christendommen afskaffede Cremationem og indførte Humationem paa nye, da var det allerede skeet af Hedningene selv, thi bemældte Skribent som regner fra Othins Tiid af, kalder Bruna-Old, Brende-Alderen, den første og Houg-Old, Høye-Alderen, da man henlagde Lægemerne ubrendte i Høyene, kalder hand den anden eller yngre Alder, endskiønt deres Distinction er ikke ret tydelig, hvorom jeg vil anføre vores lærde Thomæ Bartholini Ord, de causis contemptæ a danis adhuc gentilibus mortis. Lib. I. Cap. VIII. p. 113. Eam ætatem, qva cadavera cremabantur, Bruna-Olld nominatam Snora docet: *Hin Fyrsta Olld er Kaullund Bruna Olld, tha skyldi brenna alla Dauda menn*, d. e. prima ætas, ætas combustionis vocata est, tunc omnes mortui cremarentur. Congestos ea ætate colliculos in memoriam defunctorum audivimus, qvod non minus succedenti ætati observatum, qvando integra corpora humata, ea enim sub montibus qvoqve sepulta. Neqve tamen NB. protinus in secunda ætate, mos cremandi cadavera cessavit, sed indiscriminatim nonnunqvam in cineres redigebantur, aliqvando integra recondebantur, ut plurimum continuandæ defunctorum memoriæ inservituri aggerebantur tumuli. Vocabatur autem altera ætas, Haugs aulld, seu ætas collium. Ikke destomindre naar vi tilstaae, disse Lande have før Othins Tiid været beboede af Cimbriske eller Celtiske Folk, og at disse før de fik Othin til Lære-Mæstere, have begravet deres Døde naturlig-viis eller uforbrændte, saa reyser sig atter det Spørsmaal, om ikke vore Jette-Stuer ved Jægerspriis eller andensteds, kunde være af den første, saa snart som af den sidste Haug-Old, det er ældre end Christi Fødsel. At saa kunde være, vil maaskee ingen stride, og at det virkelig er, kand heller ingen stadfæste; thi Sagen er en pur Gitsning. Men dersom nogen inclinerede for at sette deres Alder saa vidt ud, da vil jeg ikkuns anføre een Ting, som synes at give den Meening nogen Anseelse af Rimelighed, nemlig dette, at i Høyen ved Jægerspriis, hvor neden under ligge ubrendte Been, der fandtes oven paa 4. Urner eller Aske-Potter, saa got som in superficie terræ. Dette meener jeg kunde give nogen temmelig Formodning, at de der begrave-

de

de Lægemer har lagt længere end de forbrændte Lægemer, eller at de vare af den Haug-Old, som gik for, og ikke af den som fulgte efter Brunna-Old, thi posito contrario, da sporger jeg, om ikke Urnerne vist nok vare blevne ruinerede, den gang Hvelvingen i Høyen blev giort: Denne er sandelig ikke giort ved en Udhuling fra siden af, thi de hart ad udtroelig store Steene, med hvilke saa vel Hvelvingen som Siderne i Hulen ere besatte, vise nokſom, de ere allerforst hensatte med stort Arbeyd, og siden den høye Jord-Dynge kastet der oven paa.

Er dette nu skeet, da følger, at Aske-Potterne som fandtes i Høyens Overdeel, ere siden nedsatte og kunde ikke have været der, den gang man bygte Jette-Stuven. Paa denne Grund siger jeg det synes troeligt, at de ovenbemældte Beenradde, maa være ældre end den sidste Haugold, om hvilken Snoro Sturleſen taler, efterdi de endogsaa synes ældre end Brunna-Old. Dog er det noget som jeg henstiller til andres noyere Grandskning og Eftertanke.

Endnu maae jeg erindre een Ting, i Anledning af den Grav-Høy ved Jægers-Priis, nemlig at samme saavel som andre af det Slags, seeis kiendelig nok at være colles factitii, eller ved menniskelig Arbeyd opkastede, og ingen bolt naturlige, eller siden Syndflodens Tiid staaende Høye; thi de ere gemeenlig Cirkel-Runde og ligge paa gandske slet eller jevn Grund: Nogle Steder, særdeles i Jylland finder man paa slet Mark og i saare liden Distance tive, tredive og flere saadanne runde Høye, hos hverandre, og der synes de at bære Vidne om store Feldslag, efter hvilke man kastede de døde Kroppe i Dynger paa hverandre og skiulte dem med Jord, af hvilken hver Soldat maatte, efter Krigs-Reglerne, tage og bære saa meget som kunde fylde hans Hielm eller Storm-Hette. Cambdenus in Britann: in Wilshire, pag. 185. tilskriver denne Skik de Nordiske Folk og kalder slige Høye Burrowes, eller Barrowes: Hic Selbury Collis rotundus & in fastigium editus surgit, qvi hominum labore aggestus, cum ex ipsius collis forma, & terræ subsidentis facie videatur. Cujusmodi multa in hoc tractu rotundi & fastigiati cernuntur, & Burrowes & Barrowes vocantur, in occisorum militum memoriam forte excitati, ossa enim in illis reperiuntur, & legi, in usu fuisse septentrionalibus, ut singuli milites prælio superstites, tantum terræ, qvantum casside capere poterant, in occisorum tumulos aggererent.

Derimod, hvor man finder en enkelt Høy saasom den her tales om, eller ogsaa ikkuns et Par tilsammen, saasom de tvende nafnkundige Høye ved Jelling Kirke, der er det gemeenlig enten een eller anden fornemme Person, eller og en viß Familie som har beredet sig et Grav-Sted, og undertiden ladet deres Hæste have den Ære at hvile hos dem, hvor over den Gidsning Olaus Wormius Monum. Dan. Lib. I. p. 42. giør om et usædvanlig stort Ribbeen, som hand havde seet, bliver daabelt uviß. Saaledes heder det in præfat. Chron. Snoronis at een af de gamle Danske Konger ved Nafn Dan. Mikilati befalede, man skulle sammenkaste ham en Høy og der begrave hans Lægeme tillige med Hans Kongel. Smykke, Vaaben, Hæst og andet Gods, hvilken Skik Hans Paarørende siden den Tiid efterfulgte. Paa Hedemarcken i Norge er en navnkundig Høy kaldet af Bønderne Siofta-Kongens Høy i hvilken efter gammel Sandsage en af de Nordske Næße-Konger skal være begravet. Denne Grav lod en god Ven, paa min Begiæring, aabne for nogle Aar siden, og sendte mig det hand deri fandt, nemlig en Storm-Hue halv opædet af Rost, Mundstykket af et Bidsel, en Spore, 2. Sværd og tvende Spyd, af hvilke det eene er ligesom emailleret med nogle smaae Pockler og Løv-Verk af Solf, hvilket bestyrker den Meening at Eyermanden har været en Stands-Person.

Angaaende de langagtige og flade Høye, som baade i Egnen ved Jægerspriis og andensteds sædvanlig findes, hundrede eller fleere Alen lange og halv saa brede, samt omsatte med maadelig store Steene. Da sluttes samme at have været allmindelige Grav-Steder ligesom vore Kirke-Gaarde paa nærværende Tiid.

J. F. R.

J. F. R.

Historisk og Physisk Beskrivelse over Nordlysets forunderlige Skikkelse, Natur og Oprindelse.

Fortale.

Det Meteoron, som nu gemeenligen her i Danmark og Norge kaldes Nordlys, var ogsaa fordum udi det gamle Norske Sprog kaldet Nordrlios, fordi det er et Skin eller Lysning i Luften, der egentlig har sit Tilhold udi Norden, og sees oftest udi den Nordre Kant paa Himmelen. Man er ellers paa adskillige Stæder udi Norge vant til at kalde det Værlys, enten fordi nogle pleyer deraf at domme om Værligets Forandringer, eller ogsaa fordi det sees oppe i Været.

Herforuden haves endnu adskillige andre Nafne, som dette Lys af gamle Tider betegnes med, saasom: Nordskien, Nordblys, Nordblos, Lysnor, Lysningar og Lottetskien (a).

Merkeligt er det at Nordlysets Phœnomena allerreede for nogle hundrede Aar siden har været gandske vel bekiendte udi Grønland, Island og Norge, og de ere af disse Landes Beboere beskrevne som et sædvanligt og Naturligt Lufft-Skin (b); Da derimod saa mange lærde og vidtberømte Skribentere udi andre Lande, naar det har hendet sig at deslige Phœnomena hos dennem er bleven seet, have de giort adskillige forskrekkelige Cometer og Himmeltegn deraf, som skulle betyde store Landeplager og overhengende Ulykker, saasom Krig, Hunger og Dyrtid, Pestilentze, store Vandfloder, Jordskielv og fleere saadanne Ting, som siden af adskillige Kroniker og Historier skal beviises.

(a.) Andr. Celsii CCCXVI. Obs. de Lumine Boreali ed. Norimb. 1733. in 4.

(b.) Herom findes nærmere Underretning i dette Skrift udi den I. Parts 8. Cap.

Man kand ikke saameget forundre sig over, at der udi de gamle Hedenske Kroniker og Historier tales om forfærdelige Krigshære, blodige Feldslage, gloende Skiolde, Spyd og Sværd, grumme Ildsluer og andre forskrekkelige Tegn at være seet paa Himmelen, samt Bulder og Vaabenbrag at være hørt udi Luften: thi den blinde og ufornuftige Afguds-Dyrkelse, som Hedningerne og i sær de Romere fordum vare hengivne til, grundede sig alleene paa saadanne skrækkefulde Phantasier og Indbildninger om Spaadoms Tegn, som de troede at være Advarseler om deres Guders Hevn og Vreede. Dog fandtes der ogsaa mange iblandt dem, fornemmelig iblandt Grækerne, som ved Naturens fornuftige Betragtning vare komne i bedre Kundskab og Erfaring derom: Aristotelis Meteorologie og Senecæ Tractat de qvæstionibus naturalibus kand tiene til et fuldkommen Beviis herpaa: Udi disse Skrifter seer man adskillige Exempler, at der for meere end 2000. Aar siden har været mange forstandige Mænd hos de gamle Græker, som vidste at tale om alle slags Meteoris og om deres naturlige Oprindelse, hvoriblandt findes meget til Efterretning om Nordlyset, som mange Naturkyndige og Philosophi endnu i vore Tider kunde lære noget af.

Tit. Livius var ogsaa en Hedning, men af den Historie hand har skrevet om de gamle Romeres Bedrifter, kand ikke sluttes at hand har haft nogen stor Tillid til deres Prodigia og Spaadoms Tegn; efterdi hand udi sine Boger giver tydelig nok tilkiende, at det var ikkun det gemeene Folk, som fordum satte en blind Troe til saadanne Ting; og hand fortæller hvorledes Numa Pompilius ved et opdigtet Mirakel indforte adskillige nye Anordninger om Gudernes Dyrkelse iblant de gamle Romere, da de endnu i Begyndelsen vare et vildt og vankundigt Folk (c). Om de mange Prodigia eller Jertegn, som iblant dennem gik Ord og Rygte af at være seet og hørt, synes det at Livius haver haft de Tanker, at meget saadant kunde have bestaaet udi en blot og bar Phantasie og Digt, som de eenfoldige Menniskers af-Forskrekkelse

(c.) Liv. Histor. Rom. Lib. I cap. 19. Omnium primum rem ad multitudinem imperitam, & illis seculis rudem, efficacissimam: Deorum metum injiciendum ratus est (sc *Numa Pompilius*), qui cum descendere ad animos sine aliqvo commento miraculo non posset, simulat sibi cum Dea Ægeria congressus nocturnos esse: ejus se monitu, qvæ acceptissima Diis essent, sacra instituere; sacerdotes suos cuiqve Deorum præficere &c.

kelse efter deres Religions Art og Maade antoge og troede for Sandhed: Hvilket alt paa adskillige Stæder udi bemældte Historie er at læse (d).

Den Romerske Keiser Vespasianus agtede ey heller meget hvad der blev spaaet af Himmeltegn: Thi da ham blev viiset en Comet, som de Romere udi deres Sprog kaldte Stella crinita (o: en Stierne besatt oven om med Haar), der, efter den almindelige Spaadom skulle betyde en stor Herres Død, sagde Vespasianus af Skiemt at denne Comet kom ikke ham ved, men at den hørte Kongen af Persien (eller de Parthers Konge) til, fordi, sagde hand, jeg er skalled, men hand har et stort tykt Haar (e).

Ja endogsaa den gemeene Mand iblant de gamle Hedenske Romere bleve omsider lunkene i den Troe om deres Guders Jerntegn og Prodigia, som den fornævnte Historiske Skribent Livius ydermeere giver tilkiende (f). Videre vil jeg ikke her tale om Hedningernes gamle Superstition.

Men hvad skal man nu sige om de mange slags Cometer og forfærdelige Himmeltegn, som adskillige iblant de Christne Skribentere fortæller om i deres Tider at være seet? og hvad skal man domme om de Betydninger, som saa mange lærde Mænd have tilskrevet saadanne Tegn?

Conra-

(d.) Ibid. Lib. III. cap. 5. cœlum visum est ardere, portentaqve alia aut obversata oculis, aut vanas exterritis ostentavere species. Lib. XXI cap. 62. Romæ circa urbem ea hyeme multa prodigia facta, aut (qvod evenire solet motis semel in religionem animis) multa nuntiata & temere credita sunt; Lib. XXIV. cap. 10. prodigia nuntiata sunt, qvæ, qvo magis credebant simplices & religiosi homines, eo plura nuntiabantur; Ibid. cap. 44. Prodigia nuntiata: Murus ac portæ tactæ & Ariciæ etiam Jovis ædes de cœlo tacta fuerat, & alia ludibria oculorum auriumqve credita pro veris; Libr. XXIX. cap. 14. Impleverat ea res spes se. eo anno in Africa debellatum iri finemqve bello Punico adesse) superstitione animos, proniqve & ad nuntianda & ad credenda prodigia erant.

(e) Aurel. Victor (Dio Cassius) apud Joh. Bapt. Ricciol. in Almag. Novo Astron. Libr. VIII. Sect. I. cap. 5.

(f) Liv. Hist. Rom. Libr. XLIII. cap. 13. Non sum nescius ab eadem negligentia, qva nihil Deos portendere vulgo nunc credant, neqve nuntiari admodum nulla prodigia in publicum, neqve in annales referri.

Conradus Lycosthenes en Theologus og Prædicant til Basel udi Switzerland har An. 1557. udgivet en Bog in Fol. (kaldet Prodigiorum & Ostentorum Chronicon), hvorudi man finder Exempler nok paa Vanskabninger og forskrekkelige Syne, som ikke alleene Hedningene fordum, men de Christne siden langt meere have observeret baade paa Himmelen saavelsom vaa Jorden; Man finder ogsaa deriblant glorende Striidsmænd oa Feldrystninger, blodige Sværd, forfærdelige Cometer, flyvende Ildsluer, Mord og Mand-Drab og andet meere saadant afmalet og beskrevet, som tit og ofte besynderligen udi det mørke Pavedomme skal være seet i Luften. Hand haver ogsaa giort sig megen Umage for at udsanke af Historierne hvad mærkværdigt der er forefalden omtrent ved de Tider naar et eller andet af foromtalte Tegn skal have ladet sig see, fordi hand derved ville beviise, at saadanne prodigia skeer ikke forgiæves, men at de have haft deres visse Betydninger. Endnu er dette at sige til Lycosthenis Berømmelse, at hand haver anvendt 20. Aars Tid paa dette Arbeide; og man finder foran udi hans Kronike et langt Register paa de Skribenteres Navne, hvis Skrifter hand har betient sig af til bemeldte Verk at fuldføre; noget har hand derudi tilsatt, som hand med sine egne Øyne haver seet, og en Deel haver hand af andre troeværdige Folk faaet Kundskab om, hvilket hand alt selv forklarer. (g).

Jeg vil her forbigaa hvad Augustinus Niphus, Hieronymus Cardanus, Cornelius Gemma, Libertus Fromondus, Joh. Prætorius, Cornelius a Lapide, Joh. Jonstonius, Julius Cæsar Bulenger, Nicolaus Cabæus,

(g.) *Lycost. Prodig. & Ostent. Chron. in Epist. nuncupat: ad Consules Reip. Basilienses:* Ideo autem hæc mea collectanea, qvæ ex infinitis authoribus Græcis simul atqve Latinis veteribus atqve recentioribus ad viginti jam annos congesta sunt, &, qvantum fieri potest, secundum annorum mundi seriem ab Adamo usqve ad nostra tempora digesta sunt, - - - - ut una cum verbi Dei admonitionibus atqve Sacrarum Literarum exemplis existeret etiam ex aliis historiis per omnes ætates horrendum ultionis divinæ spectaculum, - - - - Qvibus deinde adjeci ea, qvæ aut oculis meis ætate nostra vidi, aut ab amicis indubitatæ fidei explorare potui.

Circa finem ejusdem Chronici ita loqvitur: Hæc sunt prodigia atqve ostenta studiose Lector, qvæ hoc tempore brevissimis annotare placuit, additis, qvantum historiarum lectio suppeditabat, iis, qvæ mox secuta sunt, qvo apertius vicissitudinum, mutationum ac calamitatum prognostica certa iratiqve Numinis vera indicia esse intelligeres, ac unusqvisqve, inde aliorum periculo cautior atqve prudentior factus, Deum iratum mundo, ac ejus interitum minitantem, sibi pœnitentia atqve innocentia vitæ placandi majorem occasionem haberet.

Cabæus, Joh. Baptista Ricciolus, Casparus Schottus og mange flere navnkundige Mænd iblant de Lærde have skrevet om samme Materie, hvilke ere nesten alle eenige derudi med Lycosthene, at saadanne prodigia og spectacler lader sig virkeligen see paa Himmelen til Skrek og Advarsel om Guds Vrede og Hevn over Menniskenes Ugudelighed. De, som ville vide meere herom, kand læse den Bog, som Joh. Nicol. Frobesius Philos. in Acad. Julia D. & Prof. haver udgivet med denne Titul: Nova & antiqva Luminis atqve Auroræ Borealis spectacula. (Tryk til Helmstad anno 1739.) hvor der ogsaa vises, at saadanne Mænd, der i forrige Tider vare ansee som Oracler iblant de Lærde, have hos Efterkommerne ilde beskiemmet sig selv og deres Lærdom ved den dumdristige Snak og Digt om latterlige og forskrekkelige Spogerie og Spaadomme, som de have paadigtet det u-skyldige Nord-Lys, saa at dersom de gamle Grækiske Philosophi Democritus og Heraclitus nu kunde leve op igien, da ville den ene faae nok at lee ad, og den anden skulle ligeledes finde nok at græde over, som bemeldte Frobesius siger (h.)

Vel kunde en Deel iblant de gamle Skribenter være at undskylde formedelst deres Eenfoldighed og U-kyndighed udi Philosophien og physiske Videnskaber; thi de levede udi saadanne mørke Tider og Omstændigheder, da baade Naturens og Fornuftens Lys var dem betagen og forbuden: hvilket kand erfares af den saa kaldede Jertegns Postill, som i det Danske Sprog er tryk til Paris anno 1515; Denne Bog kand noksom vise os den paa de Tider herskende Lærdoms Beskaffenhed og Tilstand. Men hvorledes kand mand undskylde de andre, som udi sidst afvigte Seculo have ved deres mange Skrifter udviist store Prover paa Lærdom og Erfarenhed baade udi Natur- og Kunst-Videnskaber; og dog alligevel have disse foretaget sig

(h) *Joh. Nic. Frobesii nova & antiqva Aur. Bor. spectacula pag. 129. seqq.* Heraclitus sane ac Democritus, si revivisserent, prolixissimam credo in communibus de Aurora boreali sententiis, hic quidem ridendi is vero flendi, materiam invenirent: tam joculares ac formidolosas, satis jucundum & commodum cœli, spectaculum hoc, superstitiosa fingendi licentia formas aut larvas potius induit, tam ridiculæ item, tamqve horribiles, imo vero in supremi Numinis Majestatem qvodammodo injuriosæ opinationes, non dicam inter plebejos, sed inter ipsos eruditos religionis scilicet & sapientiæ Antistites de phœnomeni hujus causis ac viribus aliqvamdiu regnarunt.

sig at forsvare de gamle Munke-Fabler om Himmeltegn og deres Betydninger?

Hvo der har Tiid og Taalmodighed til at læse hvad den Jesuit Casp. Schottus udi hans Physica Curiosa (Libr. I. & Libr. VI.) de mirabilibus Angelorum & Dæmonum item de mirabilibus portentorum har skrevet, kand der faae at see hvor nidkiære de Papistiske Munke og i sær nogle iblant de kloge Jesuiter have udviiset sig i at forfegte deres gamle Trot, eller ret ere at sige, den gamle Hedenske superstition om allehaande spectacler paa Himmelen; sammesteds finder mand ogsaa adskillige kunstige Argumenter, som de bruge til at bringe Folk paa de Tanker, og i den Troe, at saavel Englene, som Diævlene livagtigen skaber og danner alle slags forskrekkelige Billeder af den Damp og Taage, der svæver i Luften, for herved at drive Menniskene til at frygte GUD. Den som maatte tvivle om denne deres Lærdoms Rigtighed, raabe de ud for en Atheist.

Nu er det Tiid at jeg forlader disse Spogelser og begiver mig til Nordlyset igien. Endeligen er Sandheden i vore Tider kommen saavidt for Dagen at alle Nationer i Europa vide nu at tale om Nordlyset og om dets naturlige Skikkelse og Beskaffenhed, og efterat samme Lyses phœnomena udi disse sidste 20. eller 30. Aar af saa mange lærde og troværdige Mænd med flid ere observerede og omstændelig beskrevne, har den foromtalte gamle Snak og Spaadom angaaende prodigia og deres Betydning merkeligen begyndt at forsvinde: scilicet:

Lumine perculsæ cessant maledicere ranæ,
Et victus veri luce sophista tacet.

For at fornoye dennem der maatte have Lyst til at læse udi vores Danske Sprog hvad nyt og merkværdigt nu i dette Seculo om Nordlyset er bleven opdaget og har været vores Forfædre ubekiendt, har jeg da foretaget mig dette lidet Skrift at forfatte, som bestaaer udi trende Parter.

Den 1te Part indeholder en Deel Observationer, Tegninger og Beskrivelser, som udi dette Seculo ere giorte over Nord-lysets adskillige phœnomena med hvis videre der kunde agtes nyttigt til Oplysning om dette Meteorons rette Skikkelse og Beskaffenhed.

Den

Den 2. Part begynder af den Kundskab, som de gamle Grækiske Philosophi have havt om allehaande Meteoris og Lysninger i Lufften, der synes nogenledes at komme overeens med de Observationer, som i vore Tider ere giorde over Nordlysets Phœnomena. Derneſt følger udi en Chronologisk Orden adskillige Spectacler og prodigia, som udi Historierne fortælles om at være seet paa Himmelen: hvoraf kand erfares, at den Superstition om forskrækkelige Himmeltegn og deres Betydninger har sin Oprindelse af det gamle Hedenske Afguderie, og er siden indtil denne Tiid iblant de Christne fortplantet.

Den 3. Part indeholder de mange slags Meeninger, som de Lærde nu omstunder have om Nordlysets naturlige Aarsager og egentlige Væsen. Og omsider har jeg til Slutning taget mig den Frihed at fremsette nogle Dubia eller Spørsmaale, som synes ikke at kunde opløses og afgiøres ved de hypotheſes og Forklaringer man hidindtil har bemøyet sig at udarbeide om dette meteorons naturlige Oprindelse.

Over alt kand udi denne Historie om Nord-lyset sees Prøver og klare Beviiser nok paa hvad superstition monne udrette, særdeles naar den med Theologie og Philosophie bliver sammenblandet: Den Engelske Cantzler og ypperlige Philosophus Franc. Baco de Verulamio (in Novo Organo scientiar. aphor. LXV.) siger os hvor skadelig og forfængelig saadan mixtur og Blanding bør agtes; hans Ord ere mærkværdige, derfore vil jeg dem her indføre: Peſſima (inqvit) res eſt errorum *Apotheoſis*, & pro peſte intellectus habenda eſt, ſi vanis accedat veneratio. Huic vanitati nonnulli ex modernis ſumma levitate ita indulſerunt, ut in primo capitulo Geneſeos & in libro Job & aliis ſcriptoris ſacris, Philoſophiam naturalem fundare conati ſint, *inter viva qværentes mortua.* Tantoqve magis hæc vanitas inhibenda venit, & coërenda, qvia ex Divinorum & humanorum maleſana admiſtione, non ſolum educitur Philoſophia Phantaſtica, ſed etiam Religio hæretica. Itaque ſalutare admodum eſt, ſi mente ſobria fidei tantum dentur, qvæ fidei ſunt. At jeg ikke skal gaae forvidt, vil jeg her afbryde min Fortale, og tage fat paa Verket i sig selv.

Den Første Part

bestaaer af efterskrevne Capitler:

I. Cap. Om de første Observationer og Tegninger, som i dette Seculo ere giorde over Nord-lysets Phænomena udi Danmark og Tydskland.

II. Cap. Om det store Nord-lys, som Anno 1716. blev seet nesten over alt Europa.

III. Cap. Om et Nord-lys seet i Tydskland Anno 1721.

IV. Cap. Om Nord-lyset, som er seet udi Italien og Spanien.

V. Cap. Observationer, som udi Frankrige ere giorde over Nord-lyset.

VI. Cap. Hvorledes Nord-lysets Phænomena have været tilsyne udi Engeland og Holland.

VII. Cap. Nord-lysets Phænomena, som ere observerede udi Sverrige Polen og Rusland.

VIII. Cap. Om det Nord-lys, som gemeenligen i Grønland, Island og den Nørderste Part af Norge lader sig see.

IX. Cap. Om den Forklaring, som M. de Mairan gior over de gamle Norske og Islandske Skribenteres Beretninger om Nord-lyset.

X. Cap. Adskillige Anmerkninger over Nord-lysets Phænomena, som kand tiene til videre Oplysning om dette Metereons Natur og Egenskaber.

Den

Den Første Part

Indeholder adskillige Observationer, Tegninger og Beskrivelser, som i dette Seculo ere giorde over Nordlyset med videre.

Det I. CAP.

Om de første Observationer og Tegninger, som over Nord-lysets Phænomena ere giorde i Dannmarck og Tydskland.

§. 1.

Mand tvivler ikke om, at jo Nordlysets phœnomena udi de forige seculis ligesaa vel som nu i vore Tider haver ofte ladet sig see her udi Dannmark samt udi andre Sydlige Lande; men den gamle Vane og Overtroe, som Folk vare fordum udi Almindelighed henfaldne til, at de forskrekkedes for saadanne Lufft-skin, og giorde Vidunder deraf, har forvoldet at ingen ret naturlig Beskrivelse og Forklaring derover findes hos de ældere Skribenter: hvorom noget udi min Fortale allerede er meldet. Vel kand man ikke negte, at jo Keplerus, Gassendus, Carteſius, Cassinus, Sturmius og nogle flere begyndte udi det nest forrige Syttende seculo gandske fornuftig at skrive og raisonnere om deslige gloende meteoris og Lysninger udi Luften; dog maae enhver herimod tilstaae, at udi disse lærde Mænds Skrifter findes ikke nær saa tilstrekkelig Underretning om Nord-lysets naturlige Skikkelse og Beskaffenhed, som vi siden have faaet af de Observationer og Tegninger, der i vore Tider ere giorte over dette Lyses phœnomena.

§. 2.

Den Navnkundige Mathematicus Ole Römer her i Dannmark, var (saavidt mand af Actis Eruditorum kand erfare) den første, som

paa Mathematisk maade har observeret og beskrevet Nordlysets phænomena, da de udi dette seculo begyndte at tilvoxe og udbrede sig. Derfore bliver ogsaa hans Observationer og Tegninger de første, som jeg her haver at fremsette.

I. Observation og Beskrivelse over Nord-lyset.

vid. I. Fig. Udi den 1. Figur skal de Bogstaver $\binom{aaa}{aaa}$ betegne tvende klare og skinnende Buer, som ere saa tynde og skiære, at Stiernerne derigiennem kunde sees.

De Bogstaver bbb betyder et mørkt Skillerom mellem begge disse Buer.

ccc. Betyder en Samling af Damp, ligesom det kunde være en tyk Regnskye.

Forklaringen og Beskrivelsen herover er denne:

Anno 1707. den 1. Februarii Klokken 11. om Aftenen begyndte et Luft-skin (Phænomenon) at lade sig see her i Kiøbenhavn (som ligger paa 55½ grader Norder Breede); det strakte sig udi en Bues skikkelse fra Vest-Nordvest hen til Nord-Nordost: Paa det Sted hvor Buen var høyest, stoed den 3 Grader op over Horizonten. Siden stigede dette Lys høyere op, og langs ad den øverste Kant af Buen blev det alt meere og meere klart, ja klarere end om det havde kommet fra Maanen, naar den var skiult bag ved en Skye. Omtrent en halv Time efter Midnat, samledes efter haanden en nye Lys-Bue oven over den forrige; men henved Kl. 1. opstigede Lyse Straaler i Høyden med en hastig Fart først fra den øverste Bue og strax derefter ligeledes af den nederste; det holdte ved saaledes nogen stund at opskyde Straaler, som omskiftedes iblant hinanden meget hastig og paa adskillige Maader; De fleste Straaler stigede lige ret op; nogle syntes at helde til en eller anden Side: Saa snart de begyndte at forsvinde, vare de kortere og breder tilsyne, men tilforn, naar de vare komne høyest, stode de 4. grader op over den øverste Bue. Henved Kl. 1½ efter Midnat, var dette Lys i sin største Fuldkommenhed, og da saaes det allevegne besat med lyse Straaler (som ovenmeldte

meldte 1. Figur tilkiendegiver). Klokken 2. var det højest opstegen, da det siden udbredde sig lidt efter lidt over den gandske Himmel. Omsider opkom en tyk Frost-Damp (d: eller frostig Taage) som skiulte Himmelen saa at foromtalte Lys ey kunde sees meere. Saadant Lys har mand ogsaa udi de forrige Aar her paa Observatorio i Kiobenhavn kundet fornemme, og det altid udi den Kant mellem Vesten og Norden paa Himmelen; men aldrig er det seet saa liust og fuldkommen som paa denne Tid.

2. Observation.

§. 3.

Ao. 1707. den 1. Martii saae man atter herudi Kiobenhavn et saadant Lys udi samme Kant paa Himmelen, det lod sig see fra Klokken 10 om Aftenen til Kl. 1. efter Midnat, men det var ikke saa ordentlig skikket og dannet, som det først omtalte; hvilket den 2den Figur udviiser. 2. Fig.

Faa Dage derefter nevnlig den 6 Martii lidet efter Solens Nedgang mellem 7 og 8 Klokke slet, blev samme Lysning paa ny seet, men var ej heller saa ordentlig og regulair, som det forhen beskrevne, dog befandtes herved i Besynderlighed dette, at iblant de faa Straaler, som det udskiod af sig, stigede de fleeste og indtil Top-Puncten (Zenith) paa Himmelen; men de forsvunde snart igien og andre opstigede i deres sted, saa at hver Straale var ikkun udi nogle faa Secunders Tid tilsiune. Strax derefter blev Himmelen skiult med Skyer og Taage, og kunde da dette phænomenon ej siden sees.

Disse tvende første Tegninger og Beskrivelser findes udi Miscellaneis Berolinensibus (a) indførte, og bemeldte Author Ole Romer beretter derhos, at saadanne meteora sees nesten hvert Aar udi Island og Norge. Hand holder for at dette Lys, som af ham her blev oblerverit, var lavt ned i Luften og ikke meget langt borte: thi udi Pilenborg, som er 2 Mile fra Kiobenhavn (siger hand) er det seet klarere og større: hvoraf hand slutter at det der var meere Vertical og højere op over Horizonten. Hand meener ogsaa at saadant Lys giver

(a) Miscell. Berol. an. 1710. pag. 131. & seqv.

giver meere den nærværende end den paafølgende Tilstand og Beskaffenhed i Luften og udi Vairliget tilkiende: fordi det treffer ej altid ind, som nogle meener, at efter saadant phænomenon følger om Sommeren klart Vair og om Vinteren Frost.

3. Observation.

§. 4.

Det Nordlys, som forhen er meldet om at være seet her i Kiøbenhavn den 6. Martii an. 1707, har og samme Tid ladet sig see udi Tydskland, hvor det er bleven observerit og beskreven saaledes:

Ao. 1707. den 6. Martii er udi Berlin et klart Lys om Aftenen Kl. 8. seet udi Norden, efter at det havde været en klar Himmel den gandske Dag fra Morgen indtil Aften; udi den nest foregaaende
3. og nest følgende Natt var en maadelig Frost; men om Middagen
Fig. tøede Frosten op ved Solens Varme: Bemelte Lys havde et hvidagtig Skin, og var af Figur som en Regnbue, dog meget bredere, end Regnbuen pleyer at sees, og samme lyse Bues Centrum kunde holdes for at være omtrent i Meridianen neden under Jorden. Lyset strakte sig udi Horizonten henved 100 Grader; Den øverste Deel af Buen stod 8 eller 10 Grader høyt op over Horizonten. At dette Lys kunde komme fra Maanen var ikke mueligt, fordi det blev seet ved Nye Maaneds Tider, da Maanens Skin var saa lidet og svagt, at det ikke kunde lignes imod det foromtalte klare Lys der saaes i Norden: tilmed gik Maanen strax derefter ned, saa at den ingenlunde kunde foraarsage nogen saadan Lysning. Ey heller kunde Solen være Aarsage dertil, fordi den var da allerede saa dybt neden under Horizonten, at den ey kunde forvolde det allermindste Tusmørke meget mindre saadant klart Lys, der lyste ligesom et Maaneskin. Medens man nu dette og den skimmende Bue betragtede, opstigede lyse Straaler, udi en lige Lod-ret Linie opad fra Horizonten, og det noget langsom ligesom raqueter pleje opstige, dog saae de ikke rode ud, ej heller havde de nogen Ild-Farve; men de lignede Lyse-Stolper og Strøtter, som til Deels reiste og bævede, og nest ved Buen gave de saa klart Skin fra sig, at endogsaa lyset udi en Logte derved kunde

døves

doves. Besagde Straaler opstigede nu hisset nu her, ikke saa hastig som et Lynet, men sagtelig (admodum lente, qvasi deliberato.) Hvormange disse Straaler vare kunde ej tælles, fordi de bleve ikke bestandige, men skifteviis (alternatim) iblant hinanden fremskinnede, saa at naar en Straale forsvandt, opkom en anden paa et andet Sted. Der var og imellem disse Straaler en sort Mørkhed tilsyne, saa at dette Spectakel var baade herligt og i nogen maade fælt og skrækkeligt at see. Men at denne Mørkhed ej bestod af Skyer, det kunde fornemmes heraf: fordi man med en 2 Fod lang Kikkert kunde see Stiernerne allevegne saavel igiennem Mørket som igiennem den lyse Bue. Bemeldte Straale-Skudde holdte ved nesten en halv Times Tid. Oven over den fornævnte Bue, saaes endnu en anden Bue, staaende omtrent 30 Grader høyt over Horizonten, men syntes ikke saa gandske heel som den anden; thi paa nogle Steder var Steder var den igiennembrudt, ej heller strakte den sig ned til Horizonten med Enderne. Klokken 9. begyndte den øverste Bue at mindskes, og omsider at forsvinde. Den nederste Bue blev bestandigere, dog begyndte den at sunke lidet dybere ned udi Horizonten, og Klokken 10 var intet meere af den at see; men Himmelen var endnu noget lysere mod Norden end paa andre Steder. Denne Observation og Beskrivelse haver den Berlinske Astronomus G. Kirch giort, og den findes udi miscellaneis Berolinensibus (ed. Berol. 1710. pag. 135. & seqq.); Tegningen derover seer man her af den 3. Figur.

§. 5.

Videre har man udi samme Miscellaneis Berolinens. pag. 133. en relation, som Christoph. Matthæus Seidelius udi Schonbergen (in Marchia Veteri) derom har skrevet af denne Inhold: Ao. 1707. den 6 Martii henved Kl. 8. om Aftenen, da Himmelen overalt var gandske klar, blev seet et Skin udi Norden, som lignede Dagningens Lys nylig forend Solen opgaar. Af dette Skin samlede sig først tvende breede og aflange Buer, som strakte sig fra Nordvest hen til Nordost; af Buerne opstigede siden adskillige Straaler, og i sær bemærkede man at fra den nederste Bue udskiod sig vel 20 gange en Straale op igiennem den øverste Bue med saadan hastig Fart som et Lynet; Denne Straale bredde sig ud oven til, hver gang den var opstegen over den øverste Bue og blev til en lys Damp, som udi et

Øieblik forsvandt, saa at den ikke efterlod sig det ringiste Spor eller Tegn. Imidlertid stigede den øverste Bue saa sagteligen høyere op, og blev forvandlet til en hvid skinnende Skye, som ikke uden Skræk blev seet at skiule den øverste Deel af Himmelen; men derefter foer den hen mod Vesten og følgede med Maanen, som da gik ned. Og endskiønt denne Skye efter Maanens Nedgang opholdte sig over en heel Time udi den Vestre Kant af Himmelen, førend den blev usynlig, saa dog alligevel kom en Bue mestendeels i den Stand og i det Stæd igien, hvor den forige Bue var seet, som til ommeldte Skye var bleven forandret. Omsider begyndte begge Buerne at forsvinde først den øverste og siden blev den nederste ved Midnats Tid usynlig.

Saaledes, som sagt er, beretter Seidelius at dette meteoron er seet i Schonbergen, og hand legger dette dertil, at der siden blæste en skarp Norden-Vind udi lang Tid, som bragte en stærk Kuld, og forvaarsagede mange Stormvinde og uroeligt Værlig der i Landet.

§. 6.

Her har vi da seet de første Observationer og Tegninger over Nordlyset, hvilke kand holdes for at være tilforladelige. Jeg finder ellers ikke noget skrevet om at dette meteoron udi det Aar 1707. er bleven observerit paa andre Stæder end i Dannmark, og udi Tydskland. Frobesius udi sin Tractat (Nova & antiqva Lum. & Aur. Bor. Spect.) melder vel forteligen, at i samme Aar ere seet nogle Luft-Skin udi Torna i Lapland, item udi Breslau i Slesien, men fordi man har ingen efterretlig Beskrivelse eller Tegning derover, er det unyttigt her at tale noget videre derom.

Udi det nestfølgende Aar 1708. d. 11. Sept. er en stor Lysning eller et gloende Meteoron seet paa mange Stæder i Saren: Den berømte Mathematicus og Philosophus, Christian Wolff, har udi Halle observerit og beskrevet det samme omstændelig nok, som udi Actis Erudit. Lipsiens. a. 1708. pag. 526. er at see. Dette phænomenon agter jeg ikke heller at tale her noget om: thi af den derover giorde Beskrivelse kunde ligesaavel sluttes at det har været et slags Tordenvæir, som et Nordlys; hvorom jeg overlader til andre at disputere. Men udi det Aar 1710. finder man igien et Nordlys aftegnet og beskrevet, som her følger:

4. Ob-

4. Observation:

§. 7.

Ao. 1710. den 26. Novembris, Klokken 6. om Aftenen har Joh. Georg Liebknecht Mathem. Prof. til Giessen udi Hessen-Land observerit et Meteoron, der var saaledes tilsiune: Der lod sig see en stor lys Bue udi Norden, som syntes at være 2 eller 3 Fod breed; dens udvendige Kant var mørkere end den invendige hule Kant. Rommet inden udi Buen var saa mørkt, at man aldeles ingen Stierner kunde see derigiennem, men udi den lyse Bue og ellers allevegne vare Stiernerne tilsiune; Denne Bue varede ikkun 10. Minuter af en Time, og formedelst denne korte Tid kunde intet vist Maal paa dens Storrelse og Strekning tages. Angaaende Værligets Tilstand, da havde der den gandske November Maaned igiennem været et meget uroligt og Taagefuldt Vær; men sidst i Maaneden henimod den 26 Novembris har det forandret sig, da Vinden blev Nordost, og Frosten begyndte at tiltage. Denne Observation og Tegning findes udi Actis Erud. Lipsi. a. 1711. pag. 325. 4. Fig.

§. 8.

Flere end disse foregaaende Observationer og Tegninger har jeg ikke forefundet, som over Nordlyset ere forfattede af lærde og Naturkyndige Mænd, forend det store Nordlys udi det Aar 1716. lod sig see; hvilket nu skall blive talet om.

Det II. CAP.

Om det store Nordlys som Ao. 1716. blev seet nesten over alt Europa.

§. 9.

Ao. 1716. den 17 Martii er et meget merkeligt og skinnende Phænomenon bleven observerit paa mange Steder udi Tydskland, Holland,

land, Engeland og over aldt i disse Nordlige Lande, hvorom man strax fik mange slags Relationer udi Aviserne at læse, som jeg her aldt forbigaaer; men i den Stæd vil jeg i dette Capitel af Actis Eruditorum fremsætte de fornemste Tegninger og Beskrivelser, som af erfarne og troværdige Mænd, der selv have observerit dette Nordlyses phænomena, udi Tydskland ere forfattede:

I. Observation.

§. 10.

Udi Margrevskabet Meissen i den Bye Lammich har Schmiderus observerit dette store Nordskin, og det samme afteegnet og beskrevet saaledes:

Den 17. Martii i det Aar 1716. var et bestandig Stormvæir fuldt af Fugtighed og Regn; overst i Luften blæste Vinden af W. S. W; neden i Luften var den S. W.; imod Aftenen forsvandt Skyerne og Himmelen blev mestendeels reen og klar undtagen udi den Nordre Deel af Horizonten, hvor der lode sig see nogle tykke Skyer. Efterat Solen var nedgaaen lod den en tid lang efter sig store lysende Strimer og Straaler i Luften, gnule at see til: hvoraf klarligen kunde fornemmes, at overst udi Luften var en stor Mængde af adskillige slags Dampe; Klokken 8. begyndte disse Straaler efter Haanden at forsvinde indtil de omsider bleve gandske borte. Kort derefter fik man at see et Skin staaende ligesom en rund Bue, som var hvidagtigt og meget kiendeligt. I Begyndelsen var dette Skin ikkun tyndt og svagt, men efter Haanden voxte det til, og strekkede sig fra Nordvest og omkring Norden til Nordost, og var af Ansseende ligesom den Lysning der sees ved Horizonten nylig forend Maanen opgaar. Kort Tid derefter blev Skinnet noget rodagtig, hvorudover nogle i Forstningen meente at der var en Ildebrand opkommen i Naboelauget, men de bleve anderledes derom overbevinste, da Lyset stigede aldt meere og meere op over Horizonten og gav saa stor Glands fra sig, at det kiendeligen lysede over alle omliggende Marker, og paa Huus-Veggene, saa at de, som gik paa Gaderne og ei vidste endnu noget af dette phænomenon, meente at det var Maanen der skinnede.

Lidet

Lidet derefter opkomme sorte Skyer, som udi den 5. Figur ere bemerkede med ccc, og neden under disse Skyer syntes foromtalte Skin noget dunklere, ligesom det kunde været blandet med en Røg eller Taage; men oven over Skyerne skinnede det nu saa klart, at det ikke liignede Maanens Skin, men var ligere det Lys, som sees paa Himmelen om Sommeren ved Solens Opgangs Tid. Dette bevegede sig ogsaa ligesom Vand-Bølger udi en Soe, eller som Kornet der staar i fulde Ax paa en Ager, pleyer at drives og beveges, naar Vinden blæser derpaa; der blev ogsaa seet en idelig Blinken eller Lysning (micatio continua) ligesom der sees undertiden udi en Sommer-Nat, naar der om Dagen nest tilforne har været en sterk Heede (b). Efter Kl. 9. om Aftenen da Vinden udi den nederst Luft blæste sterk af S. W. men udi den overste Luft af W. S. W., saae man af den sorte Skye udi Vesten at opkomme morke Straaler, som udi Figuren ere betegnede med (DDDD) tillige med sortagtige Dampe (FF) som dog ikke varede længe, men forsvandt strax igien. Derpaa blev man var, at af den Lyse-Bue ee, som stod hen ved 15 Grader høyt over Horizonten, begyndte lysende Strimer og Koster at udbryde, som gave sig ud fra hinanden; Den første og længste af dennem er betegnet med (a), som heldede noget imod Osten og strakte op indtil Himmelens Top-Punct (Zenith); derefter opstigede i Westen den Straale, b; siden opkomme de andre c, d og e efter hin anden; alle disse Straaler vare blinkende og syntes rødagtige, og den røde Farve blandede sig ogsaa undertiden udi Nordlysets Bue, men efterhaanden blev dette Lys hvidere og bleegere. Efter en halv Times Forløb, blev Buen lavere og Skyerne skiulte den. Men, da Klokken var henimod elleve, kom dette phænomenon igien med samme Glands, Blinken og Straaleskud og Buen stod som tilforn henved 15. Grader

5. Fig.

(b) Den Blinken her omtales, som sees om Sommer Nætterne, synes at være det slags Lynet, som gemeenligen i Augusti Maaned fornemmes her i Dannmark at blinke op af Skyerne om Aftenen eller om Natten, og bliver kaldet KORNMODED: Iblant den gemeene Mand udi Dannmark kaldes det ogsaa Sildflitar: Ligeledes ere de af disse Talemaader udi Sverrige brugelige nemlig Kornblixt (fulguratio Segetum) og Sildblixt (fulgur halecum), som Andreas Celsius udi sin Samling af de Observationer, som ere giorde i Sverrige over Nordlyse, bevidner: Man er ogsaa berettet, at saadan Lysning eller Blinken bliver udi Pommern og det Magdeburgiske district kaldet Herings Blitze. Om dette synes jeg ellers Leyligheed udi den 3. Part af dette Skrift at giøre nogen nærmere Forklaring.

høyt; De sorte Skyer, som udi Norden her og der endnu hengte i Luften, havde ey meere deres forige Figur og Skikkelse, men vare fulde af Huller og Aabninger, hvorigiennem Lyset udstraalede ligesom Koeste, ikke anderledes end som Maanen om Natten eller Solen om Dagen skyder Straaler igiennem Skyernes Huller og Aabninger hen i den taagefulde Luft. Da det lakkede imod Midnat, samledes tykke Skyer paa Himmelen og giorde Ende paa dette Syn. Denne Beskrivelse findes udi Actis Erud. Lipſ. a. 1716. pag. 357.

2. Obſervation.

§. II.

Ao. 1716. d. 17. Martii haver August Fridemann Boettcher i Eisleben obſerverit og beskrevet samme Nordlyses phænomenon, hvoraf Indholden er kortelig denne:

6. Fig. Der blev udi N. N. O. seet en sortagtig Skye paa det Stæd, som udi den 6 Figur er betegnet med A; Samme Skye strakte sig ned til Horizonten, og var, ligesom Sprinkelverk, fuld af Huller og Aabninger; derefter blev den nederste Deel af Himmelen nær ved Horizonten, B, med en mørk Bue fra Osten hen imod Vesten betrokken; i Buens øverste Kant vare saadanne Farver tilsyne, som udi en Regnbue, men de vare dunklere. Strax derefter udspirede af Buen de Straaler, DD, hvilke udi Begyndelsen vare korte, men efterhaanden bleve de længere og havde en Fart ligesom Ragvetter. Straalerne imod Osten (hvor man mærkede at de først begyndte at opstige) vare klarere end de andre imod Vesten. Iblandt dennem var en Straale, E, udi Nordost frem for de andre mærkelig, i det den stigede høyre end de øvrige og blev længere staaende. Imidlertid blev den Skye, A, forvandlet til en Rog, der stigede op og ned, og nest derved saae man den klare Himmel: Da dette Syn var til ende, saaes nogle sortagtige Skyer, F, F, med et Skin omkring, og omsider blev Himmelen skiult med Skyer. Dette Syn varede fra Kl. 7 ½ til Kl. 9. Det kom igien Kl. 12. om Midnat, ligeledes Kl. 3. efter Midnat. Denne Obſervation er infort udi Actis Erud. Lipſ. a 1716. pag. 359.

I. Ob-

3. Obſervation.

§. 12.

Ao. 1716. d. 17. Martii er udi Halberſtad ſaavelſom og udi Helmſtad ſamme Lys ſeet og beſkrevet af Mathem. Prof. Rudolph Chriſtian Wagner. Tegningerne derover ſeer man af den 7de og 8de Figur.

Hvorledes det var tilſyne udi Halberſtad, det viiſer den 7de Figur, ſom er opſatt af den der værende Rectore Scholæ M. Elend; men den anden Tegning, ſom den 8de Figur foreſtiller, har bemeldte Wagner forfærdiget, der var i Helmſtad, og hans Beſkrivelſe derover er af følgende Indhold: 7 og 8. Fig.

Paa forſkrevne Tiid nemlig den 17. Martii om Aftenen efter Klokken 7. blev fornummet et meget klart Skin paa Himmelen mellem Norden og Veſten, ligeſom det ſkeer naar Huuſe eller Bygninger ſtaaer i Brand. Dette Skin ſtrakte ſig 45. Grader op over Horizonten; Himmelen var Stierne-klar, og omkring Aften-ſtiernen (Venus) ſom ſtod nær ved Skinnet, blev ſeet en lys Ring. Klokken 8. lod ſig ſee en lys Straale, ſom lignede Halen af den ſtore Comete, der Anno 1680. var tilſyne, dog var Straalens Lys meget ſvagere og til anſeende ſom den Lysning i Melkeveyen; ſamme Straale opſtigede fra den taagede Stierne (Stella Nebuloſa) mellem Perſeum og Caſſiopæam indtil 36. Graders Høyde og forſvandt ſtrax. Hand ſluttede at denne Straale maatte havt ſit Udſprung af en mørk Skye, ſom befandtes neſt der neden under, fordi nylig tilforn, imellem Klokken 7 og 8, var ſeet tvende lige ſaadanne Straaler af ſort Skyer at opſtige, ſom den 8. Figur giver tilkiende, og den ſamme Nat mellem Klokken 11. og 12. ere 4. ſaadanne Straaler af lige den ſamme Beſkaffenhed udi Halberſtad obſerverede, ſom af den 7. Figur kand ſees. Profeſſ. Wagner holder det mærkværdigt at hand kunde ſee Stiernerne igiennem den lyſe Straale, ſom blev obſerveret. Ydermeere beretter hand at der paa andre Stæder bleve ogſaa ſeet ſaadanne Straaleſkud, hvor dog ingen Skyer befandtes, item at paa en deel Stæder vare mørke Skyer tilſyne med lyſe Bredder omringede, af

hvilke

hvilke der opstigede, som udi den 8. Figur er betegnet; efter Kl. 9½ blev en hob Snee-Skyer af Vinden sammendreven indtil 45. Grader op over Horizonten; imellem disse Skyer saae man nogle Lysninger eller blinkende Skin (coruscationes) som vare vel noget svagere end det Lynet, der sees undertiden om Sommer-Nætterne; Men henimod Klokken 12. eller ved Midnats-tiid, vare bemeldte Lysninger lige saa klare, som det ommeldte Lynet. Det samme blinkende Skin (coruscatio), siger hand, er ogsaa af M. Elend seet i Halberstad nær ved Zenith.

Herhos beretter Prof. Wagner, at paa nogle Stæder, hvor dette store Nord-lys blev seet, skal og tillige være hørt en Bulder og Bragen ligesom 1000. Musqvet-Skud, men udi Helmstad, siger hand, kunde dette ikke høres formedelst Vindens stærke Blæst og Susen i Lusten. Man finder denne relation ligeledes udi Actis Erud. Lipsi. an. 1716. pag. 359. & seqv.

§. 13.

Mand finder ydermeere adskillige Observationer og Beskrivelser over dette Nord-lyses phænomena, som samme Tiid ere seet udi Halberstad, Halle, Wittenberg, Brunswig, Leipzig og flere Stæder udi Tydskland, hvilke her at indføre ville blive for vidtloftigt. Jeg har ey heller kundet finde derudi noget merkværdigt, uden dee, som her allerede udi de foregaaende Observationer er omtalt; alleneste dette er derved at erindre:

Udi Halle i Saren var dette Lyses Skin og Klarhed sterkere end Maanens Lys (som udi Actis Erud. Lipsi. a. 1716. pag. 365. kand læses). Og udi Brunswig bleve Straalerne, som i stor Mængde opstigede, seet at have adskillige slags Farver, i sær gule, grønne og himmelblaa; (som fornemmes af Frobesii Nov. & antiqvis Aur. Bor. spect. pag. 75).

§. 14.

Men iblant alle de Observationer og Afbildninger, som ere giorte over dette Luft-Skin, synes den værd at betragte, som Mathematum studiosus C. Kirch derover har forfattet, da det blev seet udi

udi Danzig: Thi paa dette Stæd foyede Vairliget sig saaledes, at mand kunde see det den gandske Nat igiennem, og det treffer sielden ind at mand faaer det af saa mange slags figurer paa een Tiid og Stæd at see; derfore vil jeg her hosfoye benævnte Kirchs Beretning derom:

4. Observation.

Anno 1716. den 17. Martii om Aftenen Kl. 8. min. 15. blev i Norden observeret et langt og breedt Skin, som udi den 9. Figur Num. 1. er betegnet med A, B; Mod Osten heldede det ned ad udi B, men inod Vesten kunde mand ey see hvorvidt det strekkede sig, fordi det skiultes af Skyerne ved A; den nederste Kant e, e, e, var lysere end den overste, og mand saae derudi Lyrens lyse Stierne (Lucida Lyræ), som er udi Figuren betegnet med a; mellem Lyset og Horizonten var Himmelen morke-blaa, oven over Lyset var den lyseblaa af Skinnet; Lysets Breede var 6. grader, den nederste Kant, e e e, var omtrent 8. grader høyt fra Horizonten. 9. Fig. No. 1.

Klokken 8. min. 20. var dette Syn gandske forandret: thi den Nordre deel af Himmelen, særdeles mellem Osten og Norden, syntes at brænde; udi N. O. samledes Ild-klumper tilhaabe, som udi den 9. Figur Num. 2. ere bemerkede med iii; af disse Ild-klumper udskiøde sig Luer med saadan hastig Fart, at de i 2. secunders Tiid stigede fra Horizonten indtil Zenith, og bøjede sig noget lidet hen mod Osten. Da de første forsvandt, samledes andre igien, som ligeledes kastede Luer fra sig; igiennem en af saadanne Ildklumper kunde mand see Lyrens lyse Stierne ved a; nogle Luer syntes ligesom at opstige af Kirke-Taarnene ikke anderledes end som de havde staaet i Brand, dog stigede disse Luer høyere end udi Ildebrand pleyer at skee: thi de strekkede sig op til Zenith; Nogle af dem begyndte fra Horizonten at opkomme, og vare alle blodrode som gloende Jern. Udi Norden og Nordvest saae man imidlertid lyse Straaler at opstaae indtil 30, 40. og 60. Grader høyt over Horizonten og de bleve bestandig stillestaaende omtrent 15 secunders Tiid førend de forsvandt, og derefter opkomme andre i stæden igien. De røde Luer og lyse Straaler 9. Fig. No. 2.

holdte ved nesten en halv Time at spille i Luften, og derpaa bleve de borte: Siden syntes den Nordre Deel af Horizonten at skinne ligesom en Skye, der giver et Lys fra sig af Maanens Skin. Herved er dette merkværdigt, at baade udi den morke saavelsom udi den lyse Deel af Himmelen kunde man altid grant see Stiernerne af første, anden og tredie slags Storrelser; ligeledes vare Stiernerne paa den øvrige Deel af Himmelen tilsyne, saa at paa den Tid har her aldeles ingen Skyer været. Den Klarhed, som endnu var tilbage bleven, forandredes ogsaa i visse maader: thi undertiden blev den større og saa klar som tilforne; undertiden udkom deraf en og anden Straale og hvidskinnende Lue, dog meget langsom. Da Klokken var 10. blev seet en lys Bue mod Norden henved 7 Grader høyt over Horizonten, dens Bredde var ikke over alt lige stor, sommesteds var den 1 Grad og andensteds 2 Grader breed; mod Østen udkastede den nogle svage Straaler.

9. Fig. No. 3.

Klokken 10. min. 20. vare tvende Buer a og e tilsyne; Rummet imellem dem var meget morkt; den nederste Plads under Buen a, c, saae ud som en tyk Regnskye, dog kunde mand see Stiernerne derigiennem: thi med bare Øyne blev den Stierne Mirach udi Andromedæ Belte seet indtil den gik ned under Horizonten; men derefter saae man ogsaa sammesteds en Stierne udi Svanen. Nest ved den øverste Bue var endnu en tredie Bue F, som var meget bredere, men havde et langt svagere Lys; Strax derpaa opstigede Straaler imod Vesten, og et Skin begyndte at udbrede sig over aldt udi den samme Kant paa Himmelen. Nogle faa minuter for Klokken 11, vare alle Buerne forsvundne, og udi den Nordre Deel af Himmelen nær ved Horizonten opkomme nogle Sky-Sole (o: soles spurii sive parhelii), af hvilke opstigede en deel Straaler, som alle igien strax forsvandt og andre opkomme igien i deres Sted. De lode sig oftest ansee ligesom Solen skalde fremkomme af Skyerne. Klokken 11. opkom en nye Bue i Nordvest, hvis ene Fod stod lige i Norden, og deraf opstigede Straaler ligesom tilforne; Lidet derefter gav Buen sig ned under Horizonten, og efterlod sig der ikkun et Lys, som et Tusmørke; hvorudi der stoede nogle morke Skyer, som er et klart Bevis paa at det lyse Phænomenon var høyere i Luften end Skyerne.

Klokken

Klokken 11. min. 50. var Himmelen at see til som den 9. Figur Num. 4. udviser; den Bue a, var henved 5. Grader høyt over horizonten; dens Breede var omtrent ½ Grad; denne Bue skinnede klareſt udi, e, mod Nordoſt. Den ovenſtaaende Bue, c, havde langt ſvagere Skin end den nederſte, og blev her og der igiennembrudt af de Straaler, ſom fra den nederſte Bue opſtigede, men den kom ſtrax til rette igien: Straalerne f f, opſtigede ved den oſtre Side; men paa den anden Side mod Veſten opſtode flygtige Luer, a a,. Midt imellem Norden og Veſten bleve nogle ſmaa morke Skyer, b b, beſtaaende. 9. Fig. No. 4.

Klokken 12. ſaaes atter tvende Buer b og d, hvis Breede var omtrent 2. Grader, og den nederſte Bues Høyde var omtrent 10 Grader fra Horizonten; den nederſte Kant ſyntes at være beſat med nogle Takker, ſom lyſede ſterkeſt og udſkiode Straaler. Inden og uden for Buerne lode ſig ſee mange Skye-Sole (pſeudoparhelii), af hvis Materie Straalerne opkomme; men i ſærdeleshed lode ſig ſee Flammer og Luer i ſtor Mængde, der bevegede ſig ligeſom Vandbolger; de udbredde ſig over det gandſke Lovens Tegn indtil Saturnum; men omſider ſtrekkede ſig videre hen over Zenith mod Syden, ſaa at den heele Himmel blev dermed neſten ſkiult, undtagen et Rom eller ſpatium udi Syden 30. Grader høyt fra Horizonten var endnu tilbage, hvor intet af dette phænomenon var tilſiune. Klokken 12. min. 20. forſvandt Luerne, dog blev endnu en liden Bue tilbage, hvis Centrum var i N. N. O., og dens ene Ende rakte ned til Horizonten; og da lode ſig igien allevegne ſee Skye-Sole, ſom udkaſtede Straaler; Men Buen formindſkedes efter haanden paa begge Sider, indtil der blev ikkun een Skye-Soel tilbage at ſee, ſom omſider hen ved Kl. 12. min. 38. eller 40. forſvandt, og da var der et Lys, ſom et Tusmorke, i Norden tilbage, hvoraf mellemſtunder opſtigede ſvage Straaler og Luer. Kl. 1. min. 8. vorte dette Tusmorke merkeligen, ſærdeles i N. N. W., og en tyk Straale opſtigede henved 40. Grader høyt, men efter 4. minuters Tiid tog det igien efter haanden af og formindſkedes. 9. Fig. No. 5.

Klokken 1. min. 45. bleve udi Norden ſeet nogle lyſe Flekke-Skyer b b b, ſom længe ſtode ſtille paa det ſamme Stæd; af diſſe lyſe Flekke udkomme ideligen Luer a a, ſom Bolgeviis opſtigede 40. Grader høyt. Kl. 2. ſyntes Horizonten i Norden ligeſom at være ſkiult med tynde 9. Fig. No. 6.

Skyer, der kunde været blanke og hvide af Maanens Skin, og deraf opkomme undertiden smaa korte Luer. Efter Kl. 3. da Maanen var i sin Opgang, syntes Himmelen ikke saa klar paa det sted hvor den skulle opkomme, som den ellers var ved Horizonten i Norden; ey heller forsvandt dette Nordens Lys, forend Kl. 5, da Dagens Lys tog Overhaand og Himmelen blev skiult med tykke Skyer, saa det omtalte phænomenon ey mere kunde sees. Endeligen foyer vores Observator C. Kirch dette dertil, at mange troværdige Folk have berettet, at Kl. 8. min. 30. have de hort et Lyd eller Susen af de Luer, som den Tiid udbredde og bevegede sig, og at de foregave hvorledes de meget vel have kundet skille dette Lyd fra Havets Bolgers Susen, som ogsaa paa samme Tiid lod sig høre. (Vid. Acta Erud. Lipsi. an. 1716. pag. 361. & seqv.)

Det III. CAP.

Om Nord-lysets Phænomena som i Tydskland Anno 1721. og derefter ere seet.

§. 15.

Efterdi jeg har foretaget mig ikkun at tale om de mærkværdigste og mest rare phœnomenis, som med Flid ere observerede, saa vil jeg her forbigaae de Observationer, som udi de Aar 1717, 1718, 1719 og 1720. om Nordlyset ere publicerede; fordi mand finder intet særdeles nyt derved at merke. Men udi det Aar 1721. har dette Meteoron atter ladet sig see paa en usædvanlige Maade nesten over alt i Tydskland, og herover har Joh. Georg Liebknecht i Giessen forfattet en Beskrivelse, som kand agtes værd at betragte, derfore vil jeg Indholden deraf med tilhorende Tegninger fremstille.

1. Observation.

Anno 1721. den 17. Februarii, efterat mand udi Giessen-havde endnu ikkun lidet af Vinteren fornummet, hendte det sig, at den udi

Ther-

Thermometro indsluttede liqveur stigede 20 Liner ned og Veirliget var da uformodentlig bleven klart. Om Aftenen d. 17 Februarii Kl. 6½ saae man en bleegagtig Bue udi Norden, og Stiernerne overalt paa Himmelen saavelsom og Aften-Stiernen Venus skinnede meget lyst. Denne Bue var i Begyndelsen at see til ligesom den Bue, der tilforn Ao. 1710. den 26 Nov. i Giessen var bleven observerit, og her forhen udi det 1 Capitels 4de Observation er allerede beskrevet. Det morke Cirkel-Stykke, A B, var udi den Nordre Kant paa Himmelen 10 Grader 50 Min. høyt fra Horizonten, og den bleege Bue der oven over B C var 4 Grad. 40 Min. breed. 10 Fig. No. 1.

Efter Kl. 7. opkom endnu en anden Bue, C D, som var mork, og strakte sig, fra A til D at regne, 19 Grader op fra Horizonten; af denne morke Bue opstigede imidlertid store tykke Straaler, ligesom lysende Stotter eller Bielker, og de skiode sig mestendeels paralelle op i Luften, hvor de siden udbredde sig, som Koeste, og de voxte til snart paa den eene snart paa den anden Side, men strax igien formindskedes de og bleve gandske borte. Siden komme de samme sterker igien, og foere om her og der iblandt hinanden, ligesom man kunde see tvende Krigshære at fegte og slaaes tilsammen. De stigede først op fra de lavere Stæder, og nogle af dennem bleve i deres opstigende afskaarne ved andre Straaler, som af den morke Bues Kant opskiode sig. En Deel af disse Straale-Stotter vare lidet krumme, og nogle heldede til en eller anden Side; men af dette slags vare der ikkun meget faae. 10 Fig. No. 2.

Efter Kl. 8. kom den tredie Bue D E dertil, som var lysagtig og storre end de 2 forige; denne sidste Bues Høyde A E over Horizonten var 24. Grad 20. Minuter, og den var saa bestandig, at den hverken blev forandret ved de Straale-Skud, som opkomme fra den neste morke Bue, ej heller bredde den sig nogensteds videre ud ved Horizonten; hvorfore dens Strekning lige fra Norden henimod Osten rigtig kunde maales og befandtes 51. Grader; dens Strekning fra Norden henimod Vesten befandtes 55. Grader, og dens Høyde var, som for er sagt, 24. Grad. 20. Minuter; herved holdt man det merkværdigt, at igiennem det morke Cirkel-Stykke A, B, kunde ingen smaa Stierner sees, førend den sidste Bue var opkommen: thi da begyndte omsider smaa Stierner af 3die og 4die slags Storelse

at sees gandske klart derigiennem. Melkevejen blev lysere paa det Sted, hvor Straalerne skiode sig hen, hvilket syntes underligt. Omsider lod det sig ansee, som den øverste lyse Bues Vestre Deel var igiennembrudt, og den opstigede ligesom en Taage oven over det Himmel-Tegn, som kaldes Andromeda.

Efter Kl. 10. blev seet en Straale midt udi Norden at opstige. Paa Marken imod Norden var det saa liust, ligesom dette Luft-Skin kunde have været nær derved, da det dog var meget langt borte, som af andre Omstændigheder er bekiendt; imidlertid saaes her og der nogle morke Skygger paa den lyse Mark; Af observatorio, som er 80 Rhinlandske Fod høyt, kunde man udi besagde Nordre Deel af Horizonten kiendeligen see alle Bygninger og langt fraliggende Huuse, ja ei alleeniste Tagsteene og Vindeves Ruderne, men endogsaa Steenene paa Vejene vare skielligen tilsyne. Vide acta Erud. Lipsi. an. 1721. pag. 157.

2. Observation.

§. 16.

Ao. 1721. d. 1. Martii er et Nordlys atter udi Giessen af fornævnte Joh. Georg Liebknecht observerit, aftegnet og beskrevet paa følgende Maade:

Udi Norden blev seet en merkelig lys Bue, som var breedere og klarere end den, der tilforn den 17. Februarii var tilsyne, (hvorom udi nestforegaaende Observation er talet); tilmed blev denne Bues Skin forandret mellemstunder, og det Cirkel Stykke her indenfore var ei heller saameget merkt, som udi den forige. Udi denne Tilstand og Skikkelse forblev Buen længe udi Norden hengende gandske stille, endskiønt nogle Stotter, ligesom en gandske tynd Rog, lode sig see neden ved Horizonten, og imidlertid var Buens Høyde bestandig 31. Grad 50 Minuter; Men saasnart den siden begyndte at stige høyere, saa blev den aldt meere lys og skinnende: thi udi Forstningen syntes den at give en Rog af sig, ligesom af Luer pleier at skee. Endskiønt Himmelen var klar nok og Stiernerne lode sig see gandske vel, saa var dog Horizonten ikke meget klarere end nylig tilforn; Udi Cirkel-Stykket inden for Buen saaes ingen Stierner, men udi Buen selv vare de tilsyne.

Om-

Omtrent Kl. 9. saae man 3 Buer, nemlig to lyese og en mork Bue imellem dem, som af den II Figur kand fornemmes. Her opstigede ogsaa lysende Stotter og Bielker, ligesom det skeede den 17de Februarii nylig tilforn, men i visse Maader var dette phænomenon anderledes end det forige: thi fra Kanten af den overste Bue opgik overaldt en flygtig Rog; i særdeleshed opstoed udi Norden en stor Bielke A B, som udskiod Straaler af sig baade oven og neden til, og da denne forsvandt, opstigede strax en anden Bielke udi C, som gav storre Lys fra sig; derefter opkom en Straale udi D, som skiod sig tvers over den anden store Straale der var opsteget af C; heraf ville Tilskuerne giore et Kaars, og det Lys som fremskinnede udi C, kaldte de en nye Stierne. For det ovrige saae man disse og mange flere Straaler her og der Skifteviis (alternatim) at fremskinne, saa at naar en Straale paa den Vestre Side udslukkedes, opstigede en anden udi Osten, og naar denne igien forsvandt, saae man atter andre udi Vesten at opkomme. II. Fig.

Nogen Tid derefter da Klokken var over II. bleve seet smaa Skyer udi Vesten og ved Midnats Tider forsvandt dette Phænomenon.

Angaaende Vairliget, da var Himmelen den 1 Martii meget klar; men Dagen derefter den 2 Martii var den skiult med Skyer; den 3 Martii var et ustadigt Vair, og Natten derpaa faldt Regn. Vide Acta Erud. Lipsi. an. 1721. pag. 159.

§. 17.

Dette Nordlys er ogsaa den 1 Martii fra Kl. 9 om Aftenen indtil Kl. 2 efter Midnat (nesten paa samme Maade som udi Giessen) bleven seet udi Leipzig, Halle, Merseburg, Tenstad i Thüringen og andre omliggende Stæder; hvorved dog ikke noget særdeles eller meere mærkværdigt er observerit end allerede tilforn sagt er, undtagen hvad man i Tenstad haver anmerket, som bestaar kortelig udi følgende

3. Observation.

Fra Kl. 7 til 8 om Aftenen d. 1 Martii 1721. saae man en tynd Taage nederst udi atmosphæra, som i den overste Kant havde et hvid-

hvidagtigt Skin og strekkede sig ligesom en halv Cirkel fra Vesten hen imod Osten. Da Maanen gik ned blev den lyse Bue høiere, og Kl. 9 opstigede derigiennem mangfoldige Straaler. Kl. 10. blev seet en sterk Tummel og Bevegelse med idelig Lynet udi foromtalte Taage, som Kl. 11 tog meere til; og da saaes ligesom en skinnende Nog paa adskillige Stæder at drive herfra mod Syden.

Kl. 12. syntes Buen at staae i Brand, og da udkomme Luer deraf, som folgede strax paa hinanden og trekkede sig hen imod Syden.

Kl. 1 opkom udi den Vestre Kant en anden Taage, som stigede op over Buen hen imod Syden, og udskiod ideligen spidse Straaler af adskillige Farver. Nest ved den store Stierne, som kaldes Arcturus, udbrod ligesom et Lynet, og der nedstigede en Ildklump, rund som en Stierne; men strax derefter bredde den sig ud og blev til en lys Straale, som lyste henved 8 Minuters Tid, da den siden trekkede sig tilsammen og præsenterede en trekantet Figur, og dens Lys tog efterhaanden af indtil den blev gandske borte.

Efter Kl. 1. begyndte de foromtalte Luer at blive svagere. Kl. 2. sank den taagede Bue ned, saa at der bleve ikkun seet end nu nogle faa Straaler, men ingen Lue var da mere tilsyne. Vide Acta Erud. Lipsi. an. 1721. pag. 161.

§. 18.

Samme Tid er ogsaa udi Meissen noget besynderligt ved dette Phænomenon i agt taget, som her med faae Ord fremsettes:

4. Observation.

Ao. 1721 den 1 Martii Kl. 11 om Aftenen skinnede Luften meget klart og lyst imellem Norden og Vesten, hvoraf utallige Straaler, som i Begyndelsen vare rodagtige, men siden bleve de hvidladne, udsprunge ligesom Flammer. Naar man stod paa et høist Sted, kunde man see en sort Skye, af hvilken disse Straaler udkomme; og det var fælt at see, hvorledes der igiennem Skyen præsenterede sig slet Spectakel paa Himmelen, ligesom det kunde bestaaet af Regnbuer der tumlede omkring hisset og her iblandt hinanden. Dette phænomenons Lys var større og klarere end det fulde Maanskin, og det bredde

bredde sig meget vidt ud med skimmende Straaler. Hvilket findes ligeledes udi Actis Erud. Lipsi. an. 1721. pag. 161. indført.

Siden har mand aarligen udi Tydskland observeret Nord-lysets phænomena, som undertiden have været af en meget u-sædvanlig Størrelse, fornemmeligen udi de Aar 1729, 1730., 1735, 1737, og 1739. Hvorom Frobesii Nova & antiqva Luminis & Auroræ Borealis spectacula vidtløftig handler. Dette maae være nok om de Tydske Observationer; nu vil vi høre, hvad udi andre Lande fortælles om saadanne Luft-skien.

Det IV. CAP.

Om Nord-lyset, som er seet udi Italien og Spanien.

§. 19.

Anno 1723. udi Januarii Maaneds Begyndelse opkom et Rygte, at udi en Landsby, kaldet Cento, i Italien havde man seet en Comete i Norden: hvorudover Antonius Castelvetrius (en Elskere af Physiske Videnskaber), som opholdte sig udi en anden Bye ikke langt fra Cento, nogle Aftener efter hinanden gav noye agt paa Himmelen, og befandt at et Lys opstigede over Horizonten i Norden, som var usædigt, og ikke den ene Aften at see til som den anden; men undertiden var det større, og undertiden mindre; sommetider var det bleegt og svagt, og paa en anden Tiid igien mere brændende og lignede en Lue. Om denne Syn indsendre Castelvetrius en Relation til Videnskabernes Academie i Bononien; men her var ingen der kiendte det slags Meteoron, dog giettede nogle at det kunde være en Art af det Nordlys, som de havde hørt og læst noget om at være i de forrige Aaringer seet udi Tydskland Frankrige og andre Lande. Og som de fandt ikke noget skrevet om at Nordlyset nogen Tiid tilforn er bleven seet i Italien, saa skulde dette være det første, som der er observeret, og derfore holdt de værd at indføre udi deres Commentarier, hvad fornævnte Castelvetrius derom havde berettet. Vide Comment. De Bononiensi scient. & Art. Academia. Bononiæ anno 1731. pag. 286. & seqv.

§. 20.

Anno 1726. den 19. Octobris fremskinnede om Natten et overmaade stort Nordlys, som holdes for det største, der i vore Tider er seet; thi paa mange Steder i Italien saavel som udi andre Lande er samme bleven observeret, som følgende Beskrivelser udviiser:

1. Observation.

Udi Bononien, som ligger paa 44. grader 30. min. Norder Breede, blev paa bemeldte Tiid den 19. Octobr. 1726. om Aftenen efter Solens Nedgang omtrent Kl. 6. / da det var klar Himmel og stille Vœir, seet en gandske subtil og tynd Damp udi Norden, som nederst ved Horizonten var mørk og nesten sort, dens øverste Deel var skinnende og rødagtig som Purpur-Farve, derhos var den saa tynd og skiær at Stiernerne letteligen kunde sees der igiennem; Den strakte sig omtrent 10 Grader fra Norden mod Vesten; men fra Norden mod Osten var dens Strekning meget længere end imod Vesten; dens Høyde over Horizonten var omtrent 2 Grader; saaledes saae det nu ud strax i Begyndelsen.

Lidet derefter syntes denne Damp at trekke sig fra Osten nærmere henimod Vesten og at udbrede sig og forandre sin Farver fra grønt til rødt, omsider da den kom til Nordvest, rakte den 18. Grader op i Høyden, og endelig, da den havde begyndt at mindskes og forsvinde i Osten og derimod udbredet sig hen til Vesten, stigede den op til 37. Grader og derover.

Siden efter faa Minuters Forløb opskiøde sig hvidskinnende Straaler, hvilke saaledes varede 10. til 12. Minuters Tiid. Strax efter Klokken 7. begyndte Lyset i den Østre Deel, som endnu var rødagtig, at formindskes og blive lavere, og Stiernerne, som vare skiulte bag ved dette Luft-skin, begyndte at fremskinne ligesom af et Mørke; herneest saae man ogsaa den Vestre Deel deraf at forsvinde og henved Kl. 7½ var ey mere deraf tilsyne.

Kort herefter begyndte et større Lys lidt efter lidt at opstige og at udbrede sig mod Vesten og mod Osten, indtil det satte sig ligesom en Bue og jo større det blev, jo klarere det skinnede; af Farve var det hvidagtig, som Dagskiæret pleyer at være, og det gav saa stærk

Glands

Glands fra sig, at man kunde see at læse, hvad som med store Bogstaver var skrevet, og endskiont det i sin Høyde og Bredde var ubestandigt, saa kunde dog af de fleſtes Beretninger, som noye havde betragtet dette Lys, sluttes at dets Høyde var 12 grader op over Horizonten; men Breeden (d: amplitudo) var 60. Grader; og saaledes kom Nord lyset, som nylig tilforn blev seet at forsvinde, igien meget klart og skiont, og i denne Tilstand var det Klokken 8. om Aftenen.

Ved denne Time fremkom en hvid og lidet lysende Materie, som udbredde sig neden ved Horizonten og strekkede sig saa langt som Nord-lyset; hvilken Materie lignede en Taage, som pleyer fra Joroen at opstige i Lufften. Samme Taage bevegede sig paa adskillige Maader; undertiden bredde den sig ud og svevede ligesom store Vandbolger, snart lagde den sig igien og blev stille, og gav et Skin fra sig langs neden ved Nord-lyset, som imidlertid trekkede sig aldt meere og meere hen imod Vesten.

Da Klokken var 9. om Aftenen opstigede Straaler af den foromtalte Drive-Taage, og de skiode sig saa høyt op at den øverste Deel af dette Phænomenon syntes undertiden at være adskildt og adspreedt udi rodagtige og rystende Ildtunger, som strakte sig til 60. Graders Høyde; neden til var Straalerne tættere tilsammen, men oventil længere fra hinanden udspendte og splittede ad udi mange Greene; undertiden syntes de hvide og bleege, undertiden rødladne; undertiden snoede de sig om hinanden, og trekkede sig tilsammen, og igien adskilte sig; tit opstigede de af Nordlysets øverste Kant, derefter de trekkede sig ned igien og skiulte sig i Bredden af Lyset og ligesom smeltede sammen dermed, alle disse Forandringer skeede fornemmelig udi den Vestlige Deel, den øvrige Deel deraf var meere stille og rolig.

Da Klokken var 10. om Aftenen saae man Straalene ofteſt at opstige, og da var Nord-lysets Høyde størſt, og dets Skin ligesom Luer; Lidet derefter begyndt det gandske phænomenon at blegne, nedsynke og efter haanden at forsvinde.

2. Obſervation.

§. 21.

Udi Florentz, ſom ligger paa 43. Grader 41. Min. Nordre Breede, ſyntes de opſtigende Straaler at udbreede ſig runden om fra centro Meteori, og undertiden at ſtøde tilſammen, ſærdeles naar de vare røde og ſkinnede ſterkeſt.

3. Obſervatio.

§. 22.

Udi Rimini, ſom ligger paa 43. Grad. 50. Min. Breede, da Natten paakom, ſaae man 3. Laug ſtore og mørke Skyer paralleles med Horizonten og imellem ſig ſelv; de ſyntes at være adſkilte ved ſkinnende Buer, og imidlertiid var udi den Oſtlige et uſædvanligt Skin og Glans. Udi et Øyeblik forſvandt de mørke Skyer, og en jevn Glans ſkinnede over aldt; herpaa fuldte ſtrax adſkillige Straaler ligeſom Raqvet-Skud; henved Kl. 8. ſyntes dette Lys at udſlukkes og ſiden igien at antændes og paa nye at udſkyde Straaler. Kl. 10. forſvandt det, da en Nordveſten Vind begyndte ſterkt at blæſe.

4. Obſervation.

§. 23.

Udi Parma, paa 44. Grad. 45. Min. Breede, lod ſamme Meteoron ſig i førſtningen anſee ſom et Skiul eller Dekke gandſke rodladen at være udſtrakt hennimod Øſten, dernæſt begyndte i Norden at opkomme et hvidt Skin eller Lysning ligeſom fra Maanen, og omſider trekkede det ſig altſammen hen til Veſten; tilſidſt var det neſten ſom en Regnbue at ſee til.

5. Obſervation.

§. 24.

Udi Breſcia, paa 44. Grad. 30. Min. Breede, vare i Begyndelſen nogle lyſe Buer tilſyne; og herimellem lod ſig ſee en blodrod Dampſ;

Damp; siden begyndte Buerne videre omkring at udbreede sig, og at blive meget hvidskimmende, og efterat de vare løbne sammen i hin anden, giorde deres Skin Natten gandske Lys, da det ellers var mørkt og dunkelt Vær.

6. Observation.

§. 25.

Udi Neapoli, paa 41. Grad 5. Min. Breede, gik det saaledes til: Den 19. Octobr. 1726. var en meget varm Dag og sydlige Vinde; om Natten derpaa blev et Lynet ved Biergene mellem Norden og Vesten seet som ofteste at blinke og det saa hastig efter hinanden ligesom det havde været en continuerlig Ild eller Lue.

Siden opkomme en Deel Skyer, som først samlede sig og bleve derefter igien adspredde. Omtrent Kl. 10. om Natten saae man Luften uformodentlig at skinne og blusse op over det Bierg, hvor Sanct Elmi Slott er bygt; af dette Skin bleve Skyerne røde udi Kanterne, og udaf Aabningerne mellem samme Skyer udbrode Ildstraaler ligesom Luer, ikke anderledes end som en stor Ild havde været indsluttet inden udi Skyerne; hvilket derefter lod sig meere tilsyne, da Skyerne vidt og bredt omkring syntes at være antændte og blive gandske gloende; herpaa begyndte nogle store og breede Ildsluer at spille i Luften, hvorover den gemeene Mand blev gandske forskrekket.

Klokken 11. blev en gloende Bue seet over den Øe Ænaria; imidlertiid opkom en Storm af Havet, og da begyndte denne Bue at trække sig tilsammen, og det gandske Phænomenon forsvandt strax derefter.

At der har været en stor Forskrækkelse udi Neapoli over dette Syn kand sluttes af de udi forberørte Commentariis hosføyede Ord: Si omnibus, qvi hac de re afferebantur rumoribus fides habenda esset, multo plura de Neapolitano illo metu dici possent; sed valde verendum est, ne homines & antiqvis terroribus & novissima illa Panormitana calamitate consternati sua sibi pericula amplificaverint. Meeningen heraf, saavid jeg begriber, er denne: Neapolis har i forrige Tider, særdeles Ao. 1632 og 1682 været i stor Frygt og Fare

for at undergaae ved Ild og Jordskielv, da det Bierg Vesuvius, som ligger der i Nærværelsen, eller omtrent 2 Danske Miile derfra, med forfærdelige store Ildsluer udbrød, og nyligen i dette Aar 1726 havde man der hort en bedrøvelig Tidende, hvorledes den skionne Stad Palermo udi Sicilien ved Jordskelv var geraaden i en elendig Tilstand; aldtsaa var derved kommen en Redsel og Banghed paa det Neapolitanske Folk, derfor da de nu saae dette Luft-skin, have de giort et farligt og vidtloftigt Væsen heraf: hvorom meget kunde skrives, dersom man ville troe aldt hvad derfra er bleven berettet:

§. 26.

Disse og flere andre Relationer, haver Jacobus Bartholomæus Beccarius en beromt Medicus og Medlem udi Videnskabernes Academie i Bononien fra en Deel Stæder i Italien, hvor bemeldte phænomenon var bleven oblerverit, med Flid samlet og confererit med adskillige Obsservationer og Beskrivelser, som udi Dannmark, Sverrige, Tydskland og andre Nordlige Lande ere giorde over Nordlyset, og hand fandt da mellem begge Deele denne Overensstemmelse, nemlig at dette phænomenon saaes der hos dennem ligesom her hos os at opholde sig i Norden; videre bemerkede hand, at den nederste Deel bestod af en lys Bue, som indsluttede en mork Damp neden ved Horizonten, og at denne Damp var saa tynd og skiær, at Stiernerne skinnede derigiennem; Ydermere befandtes at man der havde seet lyse Straaler hisset og her med en hastig Fart op igiennem Buen at opstige og at tumle om iblandt hinanden paa mange slags Maader; item at der untertiden vare i dette Lys røde, gronagtige og gule Farver tilsyne nesten ligesom udi en Regnbue, og at det tilsidst blegnede og blev hvidagtigt; man saae her ogsaa en Blinken, ligesom et Lynet, og Skyerne bleve lyse uden omkring i Kanterne, og udskiode Luer af sig. Af alle disse Ting sluttede bemeldte Beccarius at dette store phænomenon, som 1726 var observerit udi Italien, maatte være det samme slags Luft skin, som i Dannmark, Sverrige, og andre mod Norden beliggende Lande allerede udi nogle Aar ofte havde ladet sig see.

Saaledes lærte nu Italiænerne forst at kiende Nordlyset, som deres Forfædre havde giort saamange slags forskrekkelige prodigia og Spogelser af. §. 27.

§. 27.

Endnu i det nestfolgende Aar 1727 blev Nordlyset atter udi Italien seet, og er da af den berømte Mathematico Eustachio Manfredio i Bononien observerit og beskrevet, som følger:

7. Observation.

Ao. 1727 den 14. Martii Kl. 11. Min. 29. saaes udi Norden og Nordvest et usædvanligt Skin af en bleege-gul Farve ligesom udi Dagningen eller om Natten, naar Maanen gaar op; Det strekkede sig langs ved Horizonten omtrent 70 til 80 Grader, og syntes at opkomme af en mork Taage, der stod indtil ½ Grad høyt op af Jorden; Lysets øverste Kant lignede en Bue, som udi Mitten strakte sig til 5 eller 6 Grader op over Horizonten.

Kl. 11. Min. 44. skinnede det noget klarere, men dets amplitudo (o: Strekning neden omkring i Horizonten) var dog noget mindre end tilforn, det havde ogsaa flottet sig lidet nærmere hen imod Vesten.

Kl. 11. Min. 59. stigede den lyse Bue 11 til 12 Grader op fra Horizonten, og jo høyere den opkom, jo klarere den skinnede.

Kl. 12. Min. 8. syntes Buen med sorte Ritzer og Streger overskaaren, og en Knippe hvide Straaler efter en anden ligesom skinnende Støtter opstigede oven over Buens øverste Kant.

Kl. 12. Min. 12. var dette phænomenon viget noget tilbage mod Norden, Her begyndte nu Straalerne Knippevis udi stor Mængde at opskyde sig langt høyere og lysere end Buen; de stigede ikke op udi en parallel eller lige jevn Afstand fra hinanden, men det syntes ligesom de fra een vis eller fælles Punct dybt neden under Horizonten vare udspirede, og her oven omkring adspredde fra hinanden.

Kl. 12. Min. 16. skinnede Lyset klart og bankt: Straalerne saaes meget høyere end tilforn, og vare spidse, som Taarn-spiire oven til; de havde intet vist blivende Stæd, ey heller kunde de tælles: thi i det en D.l hissed og her forsvunde udbrode igien andre snart paa et, snart paa et andet Stæd og ingen af dem varede et Minuts Tid.

Kl. 12. Min. 20. stigede den aflange morke Taage, som endnu hengte ved Horizonten, høyere op; og igiennem det opstraalende Lys blev en Stierne seet.

Kl.

Kl. 12. Min. 31. vare alle Straalerne borte, og Buen skinnede jevnt og stille hen, dog var den udi Mitten noget dunklere tilsyne.

Kl. 12. Min. 32. blev Skinnet i Norden meget klart, og kastede atter spidse Straaler eller Spiirer op af sig.

Kl. 12. Min. 34. stigede Straalerne paa nogle Steder over 17 Grader høyt; men en Deel af den skinnende Bue blev forvandlet til en lys Skye af Figur, som en rund Kugle.

Kl. 12. Min. 40. var et reent og jevnt Skin over aldt hvor Buen stod og ingen Straaler at see. Den nest foromtalte lyse Skye havde forandret sin Figur og strekkede sig langs hen imod Vesten.

Kl. 12. Min. 48. var Luften endnu noget lys paa det Sted, hvor dette Phænomenon havde ladet sig see, og nogle smaa hvidagtige Skyer vare tilsyne neden ved Horizonten, saavidt som den morke Taage tilforn strekkede sig.

Kl. 12. Min. 52. var paa et Sted et hvidagtig Skin og paa et andet Sted noget lidet Lys at skielle, som nesten efter et Minuts Tid forsvandt.

Kl. 12. Min. 59. var intet mere af dette usædvanlige Luft-skin at see.

Om disse Italiænske Observationer finder man videre Forklaring udi foromtalte Commentariis Bononiensibus fra pag. 280. til pag. 297.

§. 28.

Ao. 1737. den 16. Decembris har igien udi Italien paa mange Steder, saasom i Venedig, Padua, Florentz, Rom, Meiland ꝛc. et mægtig stort Nordlys ladet sig see; Udi Padua blev iblandt andre phænomena seet tvende lyse Stotter, den ene i Nordvest og den anden i Nordost, som opstigede indtil Zenith, hvor de komme sammen: lidet derefter forsvandt Stotterne; men paa det Sted hvor de samledes udi Zenith lode de efter sig en rod skinnende Damp, som af og til forandrede sin Figur og Storrelse. Vide Frobesii Nova & antiqva Lum. & Aur. Bor. Spectacula. p. 126.

Af de her anforte Observationer kand da fornemmes at Nordlyset i disse sidste 20. Aars Tid er udi Italien bleven gandske vel bekiendt. At samme Meteoron udi dette Seculo er ogsaa seet udi Spanien, det bevidner den beromte Franske Skribent M. de Mairan udi

sit

sit Skrift, kaldet Traité Physiqve & Historiqve de l'Aurore Boreale, som er trykt i Paris an. 1733, hvor hand udi den III. Sect. 2. cap. pag. 96. siger, at Nordlysets phænomenon, som den 19. Octobr. 1726. lod sig see (hvorom her tilforn §. 20 & seqv. er talet), er udi Lissabon og Cadix bleven observerit. Og Frobesius udi den nylig forhen mentionerede Bog melder om et slags gloende Meteora at være seet i Portugall an. 1723 den 6. Januarii, og endnu et andet at være observerit i Madrit udi Decembri an. 1730. hvilket hand holder for at have været en Art af Nordlys. Det er ellers rart at dette Lyses phænomena lader sig see i de Lande, som ligger paa 40. Graders Bredde eller længere mod Syden: derfore findes der ogsaa gandske lidet om saadanne Ting meldet hos de Spanske Skribentere.

Det V. CAP.

Observationer, som udi Frankrige ere giorde over Nord-Lyset.

§. 29.

De Physiske og Mathematiske Videnskaber have udi Frankrige havt bedre Lykke og Fremgang end udi mange andre Lande. Det er nu over 100 Aar siden man der begyndte med fornuftige Øine at betragte Guds Gierninger udi dette store Naturens Kunstkammer, hvilket kand erfares af Historia Reg. Scient. Acad. Lib. I. Sect. I. cap. 2. §. 9. ed. Paris. an. 1698. Og at de Franske ved accurates og kostbare experimenter have udi adskillige Maader merkeligen raffinerit og forbedret den liden Kundskab man har om Naturens Beskaffenhed og Virkning, det udviiser baade deres Skrifter saavelsom adskillige kunstige og nyttige inventioner, som mit Forehavende ey tillader her at opregne; men efterdi det er mig nu paa dette Stæd allene om Nordlyset at giore, saa skulle jeg korteligen berette hvorledes den Franske Nation først lærte at kiende dette Meteoron: herom lyder da Historien omtrent saaledes:

Ao. 1621. den 12 Septembris hendte det, at et stort skinnende Phænomenon om Aftenen og langt ude paa Natten lod sig see i Lusten. Det blev seet over alt udi Frankrige; Meenige Mand udi Paris

og andre Steder saavelsom udi den Franske Leyer for Clerac (som da var beleyret) faldt derover i Forundring og bleve forskrekkede; de meente alle, at det var et prodigium og unaturligt Syn; Mange gjorde herom den Forklaring, at de havde seet udrustede Krigs-Hære paa Himmelen; nogle lagde dette dertil, at de havde seet de samme stillede udi Slagtordning, at Fodfolket og Rytteriet hver i sin Orden fremkomme; og omsider blev holdet Feldtslag imellem dem; og da saae man en Skyden med Kugler af Canoner og Musqvetter.

§. 30.

Denne prodigieuse Relation gav her den første Anledning til at mange dislige prodigia, som udi Kroniker og Historierne fortælles om, er siden blevne til Phantasier og Fabler: thi her fandtes nu adskillige lærde Mænd udi Frankrige, der gjorde sig Umage for at undersøge de udi Naturen forekommende mange slags Phænomena; Iblandt dennem var Petrus Gassendus en habil Mathematicus og Philosophus, som til Lykke fik det samme Luft-skin i rette Tid at see; hand observerede det noye og beskrev det paa denne Maade:

Om Natten (siger hand) efter den 12. Septembris (udi det Aar 1621) blev paa Himmelen udi Norden seet en stor Lysning, som udi mange Timer var at see til ligesom den klareste Morgenrode. Det kom hannem underligt for at saadant skeede paa den Tid, da man havde intet Maaneskin. Men det var endnu mere selsomt, at der i Norden befandtes en Damp vidt omkring udbredet, som strekkede sig op til Himmelens Nordpol, og at denne Damp var saaledes distingverit og afdeelt ligesom det kunde været en lang Rad hvide og sortagtige Pæle skifteviis (alternatim) hos hin anden opsatte og stode lige ret op paa Horizonten, der flottede sig gandske langsom fra Osten hen imod Vesten. Og endelig forundrede hand sig allermest derpaa, at der af de hvide Dampe udi en kort Tid opstiagede nogle blanke Spiirer, som strekkede sig indt il Zenith; og naar disse bleve staaende stille, saae man gandske subtile og blankskinnende Dampe derigiennem skyde sig med saadan hastig Fart ligesom Lynet.

§. 31.

Ved dette Syn fandt bemeldte Gassendus intet unaturligt; men hand

hand forsikrer derimod, at alt den Snak om det man i Luften havde seet Krigshære, Feldtslage, Skyden og Skydegevær med mere saadant, som tilforn er meldet, var intet andet end pur Phantasie og Digt. Og heraf gior hand da denne Slutning, at dislige prodigia, som udi Historierne findes skrevet om at være seet paa Himmelen, ere af samme Art og Natur, og ere ikke værd at sette nogen Troe til. Hvilket kand læses udi hans Skrift de Vita Viri illustris Nicolai Claudii Fabricii de Peiresc, Senatoris Aqvisextiensis, Libr. III. ad an. 1621. hvor hand taler derom med disse Ord:

Hæc attingo, qvia Peireskius lætatus est rem fuisse nobis observatam; factusqve exinde est certior, nihil aliud fuisse, qvam naturæ lusum, qvem Apparatum bellicum aut ideam exercitus multi fuerant interpretati. Addiderant sane nonnulli visas sibi instructas acies, incedentibus peditum eqvitumqve ordinibus; ac postremo visum conflictum, cum explosione globulorum è tormentariis fistulis. Mirum, qvod non simul clangorem tubarum, clamoremqve virum auditum deprædicavissent, qvando eadem credulitas, infirmitasqve humana est, qvæ his figmentis locum facit. Credibile profecto est, nisi omnia, at bene multa, qvæ in historiis similia exstant, ex eadem esse origine, neqve ampliorem fidem mereri.

§. 32.

Der er ingen Tvivl om, at jo dette foromtalte Luft-skin har været samme slags Phænomenon, som vi kalder Nordlys: Gassendus taler ydermeere herom udi et andet Skrift (sc. in animadversionibus in Librum X. Diogenis Laërtii, qvi est de vita, moribus placitisq; Epicuri), hvor hand melder om tindrende Lysninger og forunderlige Bevegelser, som han undertiden har observerit udi dette Lys; hand siger derhos, at det egentligen udi den Nordre Deel paa Himmelen udbreeder sig og er tilsyne, som en klar Morgenrode, og derfore kalder hand det *Aurora Borea.* Hvilket Navn er ogsaa nu omstunder kommen saaledes i Brug, at i Stæden for Nordlyset skulle hede paa Latin Lumen *Boreale*, som Andreas Celsius vill have det (a), saa bliver det efter Gassendi Exempel af mange Skribenter i vore Tider kaldet *Aurora Borealis.*

(a) Andr. Celsii CCCXVI. Observationes de Lumine Boreali in præfatione.

§. 33.

Man har ellers ingen vis Underretning om, at saadanne phænomena siden Gassendi Tid ere igien seet udi Frankrige, forend nu i dette Seculo; da de udi Martio 1716 paa nye begyndte her at fremskinne, og derefter ere de adskillige gange nesten hvert Aar udi Frankrige blevne observerede, som man kand fornemme af de Skrifter, kaldede Histoires & memoires de l'Academie Royale des Sciences, som aarligen i Paris udkommer, det samme kand ogsaa til Deels erfares af den Physiske og Historiske Tractat, som M. de Mairan om Nordlyset har udgivet. Her vil jeg nu lade mig noje med at fremsette nogle faa af de merkværdigste Observationer, som i vore Tider derover ere giorde i Frankrige.

1. Observation.

§. 34.

Anno 1720. den 29 Novembris var et meget klart og stort Nordlys tilsyne udi 5 Timer, det er at sige, fra Klokken 6½ om Aftenen indtil Kl. 11½, da Skyerne skiulte det. Samme Lys lignede en Bue, hvis convexitet vendte op ad imod Zenith; i Begyndelsen strekkede det sig fra Fremfodderne af den store Biorns Constellation henimod Osten aldt indtil de Stierner, som ere yderst i Biornens Hale. Klokken 7½ om Aftenen, da Himmelen blev i Norden skiult med Skyer, kunde man igiennem nogle Aabninger, som vare imellem Skyerne, see at Himmelen skinnede meget klart, hvilket gav tilkiende at Nordlyset ey var forsvunden, og at det stod oven over Skyerne.

Kl. 8½ da Himmelen igien var reen fra Skyer, saae man Lyset at skinne sterkere og at staae hoyere op over Horizonten end tilforne; det holdte stedse ved at lyse meget klart indtil Kl. 11½ om Aftenen, og det forblev altid paa samme Stæd i Horizonten; men Stiernerne udi den store Biorn, som i Forstningen vare i Norden udi den nederste Deel af deres Omlobs-Cirkel vare gaaen omkring til den Østre Kant af Horizonten, hvilket er Bevis paa at Nordlyset ikke følgede Himmelens Lob, og at det var udi Jorden Atmosphæra, (Vide Memoires de L'Academie des sciences an. 1721.)

2. Ob-

2. Obſervation.

§. 35.

Anno 1721. den 26 Septembris er i Brevillepont, ſom ligger omtrent 16 Mile Veſten fra Paris i Frankrige, ſeet en Lysning eller Nordlys i Horizonten, der udſkiød Straaler ſaaledes, ſom den 12 Figur udviiſer. Ved ſamme Lys befandtes dette merkeligt at, der var intet morkt Cirkel-Stykke derudi neden ved Horizonten tilſyne, ſom ellers ofteſte plejer at ſkee. (Vide Traité Phyſiqve & Hiſtoriqve de l' Aurore Boreale par M. de Mairan. III. Sect. II. Cap.) 12. Fig.

3. Obſervation.

§. 36.

Anno 1726 den 19 Octobris er atter udi Brevillepont obſerverit et Nordlys af ſaadan Skikkelſe, ſom i den 13. Figur kand ſees, nemlig udi Horizonten mod Norden var et morkt Stykke af en Cirkel og her uden omkring blev ſeet en Bue, ſom var lidet lyſere med Aabninger udi, hvorigiennem et Skin lod ſig ſee, ligeſom der havde været en Jld optændt ude paa Marken. Dette Syn varede nogle faa Minuters Tid. 13. Fig.

Derefter blev ſamme phænomenon forandret, og det ſtigede omſider op over Zenith og udbredde ſig neſten over den gandſke Himmel, ſom er at ſee af den 14. Figur; hvor den yderſte ſorte Ring betegner Stædets Horizont; De Bogſtaver N. S. O. W. betyder Norden, Syden, Oſten og Veſten. Udi den Nordre Kant paa Himmelen, a, b, blev ſeet foromtalte morke Cirkel-Stykke med den lyſe Bue oven om, der opſtigede over den Bogſtav Z, ſom betyder Zenith eller den overſte Top-Punct; Den lyſe Plet, ſom er rund og ſtaar nær ved Zenith mod Syden er en Stierne udi Andromedæ conſtellation, hvilken lod ſig ſee henved Kl. 9½ om Aftenen. Fra denne Stierne ſyntes Lyſet at udbreede ſig runden om neſten over den gandſke Himmel; udi Veſten ſaae man en mork Sky, men udi Sydveſt var det Stierneklart, ſom nærmere af Figuren kand ſees. Denne Obſervation og tilhørende Tegning finder man udi fornævnte 14. Fig.

M. de Mairans Tractat III. Sect. VII. Cap; og denne Skribent holder dette phænomenon for et af de største og prægtigste Nord-lys, som nogen Tiid er seet.

Hvorledes samme phænomenon ligeledes den 19. Octobris an. 1726. udi Italien er observeret og vidtløftig beskrevet, har jeg tilforn udi det IV. Cap. §. 20. & seqv. forklaret.

4. Observation.

§. 37.

Ao. 1731. den 16. Sept. Klokken 9. om Aftenen er endnu et an-
15. det Nordlys i Brevillepont seet, hvis Skikkelse var saaledes, som den
Fig. 15. Figur udviiser. Først var udi Norden tilsyne et mørkt Cirkel-Stykke nederst ved Horizonten med en lys Bue oven om; af det mørke Stæd opskiode sig lyse Straaler af og til, og den lyse Bue var paa adskillige Stæder ligesom med Aabninger og Huller igiennembrudt eller afskaaren.

Dette maae da være nok om de Franske Observationer over Nord lyset.

Det VI. CAP.

Hvorledes Nord-lysets Phænomena have været tilsyne udi Engeland og Holland.

§. 38.

Efterat jeg har forestillet en Deel af de fornemste phænomena, som ved Nordlysets Meteoron ere udi Tydskland Italien og Frankrige observerede og beskrevne, skulde jeg ikke forglemme herneest at melde noget om de Observationer og Beskrivelser, som derover udi Engeland og Holland ere giorde.

Iblant alle Nationer have Engellænderne i sær forskaffet sig stor Berømmelse for deres kunstige Experimenter, dybsindige Inventioner og lærde Skrifter fornemmelig udi Physica og Mathematiken. Den Engelske Cantzler Franciscus Baco, som levede udi Begyndelsen af det sidstafvigte Seculo, lagde den første Grund til de Physiske Vi-

denskabers

denskabers Opkomst, og viste hvorledes man derudi med Frugt og Nytte til Guds Ære og Menniskens almindelige Gavn og Bedste burde gaae til Værk, som udi hans fortræffelige Skrift, kaldet Novum Organum Scientiarum, findes udførligen forklaret. Hvad denne ypperlige Philosophus ved sine lærde Bøger haver omsider hos Efterkommerne udrettet, det kand Videnskabernes Societeter og Academier, som siden udi Engeland og Frankrige ere stiftede, og følger hans Philosophiske principia udi Naturens Betragtning, best vidne om; Kort at sige: Det berømte Franske Academie des Sciences maae selv tilstaae, at bemeldte Engelske Autor og Skribent har været den første Læremester, som har betegnet og betydet Maaden hvorledes de Physiske Videnskaber skulle omstøbes i en bedre Form og Skik, og settes paa en vis og fast Fod: Hvilket Joh. Baptista du Hamel udi sin Historia Reg. Scient. Academiæ Libr. I. Cap. 2. p. m. 9. giver tilkiende med disse Ord: Franciscus Baco Angliæ Cancellarius formam instaurandæ scientiæ Naturalis & certis Observationibus confirmandæ primus delineavit &c.

§. 39.

Hvad nu det Meteoron eller Luft-skin angaaer, som her i særdelished skulle tales om, da har det Kongelige Societet i Londen ey heller forsømt at give agt paa de Forandringer og phænomena, som Tiid efter anden udi Luften og Vairliget ere forekomne, hvilket deres Meteorologiske Observationer udviiser. Vel haver det Franske Academie des Sciences begyndt udi Aaret 1688. at indrette saadanne Observationer over Vairliget, men det Engelske Societet havde dog længe tilforn brugt den Maade at observere og anteegne deslige Ting, som M. de Mairan udi sin Tractat om Nordlyset pag. 190. beretter. Ikke desmindre søger man dog lige saavel forgieves udi det Engelske Societets Philosophiske Transactioner, som udi det Franske Academies Skrifter Underretning, om noget saadan slags Meteoron, der ligner Nord-lyset, har udi forrige Seculo været nogensteds i Engeland seet. Og heraf maae man da slutte, at dette Lys udi lang Tiid har været usynligt i disse Lande. Thi Anno 1707. den 27. Novembris er den første gang at der meldes om Nord-lysets Meteoron, som er observeret i Irland, og herom findes Forklaring udi de Philoloph.

losoph. Transactioner No. 320; Aaret derefter, nemlig an. 1708. den 20. Aug. blev det seet udi Grevskabet Herford nær ved Londen, som Edmund Halley Mathem. Professor beretter in Transact. philos. Num. 347.

§. 40.

Siden fik man ikke dette Meteoron igien at see forend anno 1716. den $\frac{6}{17}$ Martii da bemeldte Edmund Halley det udi Londen har observeret, og som M. de Mairan udi sin foromtalte Tractat om Nordlyset pag. 130. fortæller, skal Halley derover have giort en Tegning og Beskrivelse, der findes indført udi de Philos. Transact. an. 1716. Num. 347. Men efterdi disse Bøger ey ere her at bekomme, saa kand jeg ikke heller meddeele nogen videre Underretning derom uden hvad besagde Mr. de Mairan derom siger, som bestaaer derudi, at Lyset begyndte strax om Aftenen at lade sig see i Norden; derefter tog det alt meere til og voxte op indtil Zenith, hvor det udbredede sig runden omkring ligesom en Crone, og var nesten af saadan Skikkelse, som det phænomenon, der udi Frankrige den 19. Octobris 1726. blev seet, og her allerede forhen (§. 36.) er beskreven og udi den 14. Figur forestillet, saa at Nordlyset nu denne gang var i Londen tilsyne udi sin største Pragt og Herlighed. Vid. Traite Phys. & Histor. par M. de Mairan p. 130. & 193.

§. 41.

Paa samme Tiid lod dette Meteoron sig ogsaa see udi Cambridge i Engeland hvor Rogert Cotes Collegii S. Trinitatis Socius Prof. Astron. & Philos. experimentalis det har observerit og omstændelig beskrevet saaledes:

Anno 1716. den $\frac{6}{17}$ Martii efter Klokken 7. om Aftenen, da benævnte Rogert Cotes først blev dette Luftskin var, saae hand ikkun toe eller tree triangular Straaler, som lysede i Nord og Nordvest, men det varede ikke længe forend de udslukkedes, og der komme andre i Stæden igien, som lode sig see; disse forsvunde ligeledes een efter anden; Straalene skiode sig op fra Horizonten indtil hoyt paa Himmelen, dog stigede nogle hoyere og andre derimod vare lavere.

Siden begyndte saadanne lyse Straaler at opkomme i større

Mængde

Mængde og de udbredede sig alt meere og meere fra Norden hen imod Vesten og Osten, og skiode sig stedse op ad til Tvillingens Hoved, indtil omsider, efterat de syntes mestendeels at mode hinanden og stode sammen ligesom i en Punct, da begyndte der ogsaa fra de Sydlige Stæder og ellers runden om fra alle Sider at opstige Straaler til den samme Punct, saa at Klokken 7½ havde man udi Cambridge en perfect Hvelning af Straaler oven over sig. Den nederste Deel af denne Hvelning strekkede sig ikke ned til Horizonten: thi udi Norden var den henved 10. Grader høyt fra Horizonten, og dens Sydre Deel var henved 10. til 15. Grader høyt derfra; Udi denne Stand og Skikkelse forblev dette phænomenon hengaende i 2. Minuters Tiid, da adskillige Farver imidlertiid lode sig derudi see, nogle dunklere og mere bestandige, andre vare lysere og meere skinnende, men disse forsvunde des hastigere. Derefter syntes Straalerne i Vesten en Tiid lang at være mørkrode, og i en af de lyseste Straaler udbrod i hast en meget livagtig rod Farve, og strax derpaa fremkomme ordentligen de andre prismatiske Farver, som ere, guul, grøn, blaa, violet ꝛc., hvilke alle dog forsvandt nesten i et Øyeblik; disse Farver skinnede stærkere og klarere end de man nogen Tiid udi den klareste Regnbue har seet. Nylig forend dette Phænomenon begyndte at aftage, blev med Forundring seet en Skielven og Bevegelse udi Straalerne, fornemmeligen udi deres øverste Deele, og medens dette varede, bleve Straalerne udi den foromtalte Hvelning confunderede med hinanden, og den heele Himmel syntes ligesom at ryste og skielve. Samme Tiid kunde fornemmes nogle lyse Bolger udi Norden, som flottede sig op ad, og udi denne deres Bevegelse foere de frem kaarsviis eller tvers over de Straaler, som laae parallel med Horizonten. Disse Bolger kand man ikke ligne med nogen Ting bedre end med saadanne smaa Bolger, som udbreder sig oven udi et stille Vand, naar man kaster en liden Steen derudi. Denne Beskrivelse findes indført udi Robert Smiths Profess. Philos. Experimentalis, Compleat System of Optiks. Cambridge an. 1738. Cap. 5. §. 170. pag. 67. & 68.

§. 42.

Efterat dette store Nordlys havde ladet sig see, som udi nest foregaaende (§. 41.) er forklaret, har man siden nesten hvert Aar seet

dette Meteoron saavel i Engeland som paa mange andre Steder i Europa. M. de Mairan i sin Tractat om Nordlyset saa og Frobesius iblant Spectacnla Luminis & Auroræ borealis anfører en Deel Observationer, som Aar efter andet siden an. 1716. ere giorde i Engeland, men jeg finder intet mærkværdigt eller meere besynderligt derved, end hvad her udi de foregaaende Observationer allerede er omtalt, og derfore er det ufornoden at jeg saadanne Ting videre repeterer; men i den Stæd vil jeg nu kortelig fortælle, hvad i Holland om disse slags Luftskin er skrevet.

§. 43.

Peter van Musschenbroek Philos. & Matheseos Professor i Utrecht har udi sit lærde Verk, (som er trykt i Leiden an. 1739. under denne Titul: Essai de Physiqve) beskrevet alle slags meteora; her iblandt findes ogsaa meget indført om Nordlyset; hand beretter at siden an. 1716. har man begyndt at see dette meteoron meget tit i Holland, da man for denne Tiid har havt gandske liden Kundskab deraf. Denne Skribent har fornemmelig bestiittet sig paa at samle adskillige remarqver af de Observationer, som udi andre fremmede Lande ere giorte over Nordlysets phænomena; hans Oyemerke er dermed i almindelighed at give os en omstændelig Beskrivelse om samme Meteorons egentlige Væsen og naturlige Beskaffenhed.

Imidlertid finder jeg intet videre nyt af Musschenbroeks egne Observationer paa dette Sted at anføre uden disse faa Poster: 1. Udi stille Vær eller naar der har været en gandske sagte Vind i Luften har hand ofteste kundet see Nord-lyset; derimod har det sielden været tilsyne naar der har været nogen stærk Blæst; dog har det hendet sig tvende gange, nemlig den 30. Martii an. 1728. og den 23. Dec. an. 1733. at hand har observerit det, da der blæste en heftig Storm; 2. Udi det Aar 1734. var dette Luft-skin udi 10. Natter efter hinanden i Utrecht tilsyne, og an. 1735. fra den 22 til den 31. Martii er det igien ligeledes hver Natt bleven seet; 3. Endskiønt det er rart at see det i Holland om Sommeren udi Junio og Julio, saa har hand dog der den 3. Julii seet det meget stort og kiendeligt.

For det øvrige fremsetter hand ingen Historisk Observation eller Beskrivelse over et eller andet phænomenon i sær udi fornævnte Skrift; dog haver hand flittig og nøje nok observeret saadanne Luft-

skin

skin udi det Aar 1728, hvilket kand fornemmes af hans meteorologiske Tabel, som M. de Mairan i sin Tractat om Nord lyset pag. 196. og 197. beraaber sig paa.

Det VII. Cap.

Nord-lysets Phænomena, som ere observerede i Sverrige, Ruusland og Polen.

§. 44.

Hidindtil har vi da seet den fornemste Indhold af de Observationer, som i de Sydlige Lande siden an. 1716. ere gierde over Nord-lysets phænomena. Gaaer man nu herfra længere mod Norden til de Lande, som strekke sig fra 56. til 66. Graders Breede, da befindes at jo nærmere man kommer imod Nord-Polen jo oftere er dette Phænomenon tilsyne: thi udi Torna, som ligger paa 65. Grad. 51. Min. Breede udi den Svenske Provintz, kaldet Vester-Botten, sees det om Vinteren nesten saa tit, som Himmelen ikke er skiult med Skyer: hvilket Mag. Abraham Fought Pastor udi Torna i et Brev til Andreas Celsius dat. 27. Julii 1726. beretter: Lumina (inqvit) borealia qvam sæpissime heic videntur, immo fere toties, qvoties cœlum nubibus non obducitur. Denne samme Celsius Astronomiæ Professor udi Upsal har samlet 316. Observationer over Nord-lyset, som er bleven seet i Sverrige, hvoriblandt nogle ere hans egne, men de fleste haver hand faaet fra Præsterne og andre lærde Mænd, som boe paa adskillige Steder der i Landet; de ere begyndte den 17. Martii 1716. og endes ved 1732. Aars Udgang, og findes trykte i Nürenberg, an. 1733; hvoraf jeg korteligen haver extraheret efterskrevne Anmerkninger:

1. Af den Fortale som Prof. Celsius har satt forved bemeldte Observationer kand erfares at udi Upsal, som ligger omtrent paa 60. Graders Breede, nesten altid om Natten, naar det er klart Vær, og særdeles naar intet Skin af Dagen eller Maanen kand fornemmes, lader sig see en Klarhed eller Lysning udi den Nordre Deel af Horizonten.

2. Paa de Steder, som strekker sig fra 64. Grader længere

henimod Norden finder jeg ikke Nordlyset at være seet fra Foraarets Æqvinoctio indtil Høstens Jevndøgn, men paa den øvrige Tiid af Aaret, særdeles udi Novembri, Decembri, Januario og Februario fremstiller det sig gemeenligen størst og klareſt i de Nordligſte Lande.

3. Af den Beretning man har fra Torna i Vester-Botten fornemmes at meenige Mand der i Landet er af de Tanker, at saadanne Luft-skin have et slags Connexion og Sammenhæng med Værligets Forandring: thi som benævnte Pastor M. Abraham Fought fortæller, holder man disse Meteora for at være Kiendetegn paa hvad Værlig derefter vil følge: for Exempel: Naar dette Lys der i Landet lader sig see i Norden, saa venter de Frost-Vær; Naar Skinnet er flygtigt og skyder sig hastelig hisset og her omkring, spaaer de deraf en Stormvind fra den Kant, som ligger noget nær tvert imod det Stæd, hvor Luft-skinnet først begyndte at lade sig see, saa at dersom det flygtige Skin begynder af Østen at opstige, skulle herpaa følge en Storm af Vesten, og dersom det først opkommer i Norden eller Nordvest, maatte man vente et Storm-vær af S. eller S. O.

Endnu finder man en anden Beretning fra Vest-Botten, som Prof. Celsius om samme Materie har faaet af Biskop Benzel der i Landet; Indholden deraf er saaledes: Dersom Nordlyset bliver hengende stille neden under Pol-Stiernen, og er af Anseende som en Regn bue, da har man strax derefter klart Vær, Frost eller Norden-Vind i vente; Men dersom Nord-lyset stiger høyere op oven over Polstiernen, og flyver her og der omkring paa Himmelen strekkende sig imidlertiid fra N. O. til N. W. eller ogsaa fra N. O. til S. W. saa har man en sterk Vind med Snee og mildt Værlig enten fra S. eller S. O. eller ogsaa fra S. W. at vente. Dette findes alt udi bemeldte Fortale infort, som af Celsio er forfattet.

4. Og som ved de fleste af disse Svenske Observationer findes høstegned hvad Vind og Værlig der har været paa de Tider, naar Nordlyset er bleven seet, saa erfares deraf, at det vel undertiden paa et eller andet Stæd rigtig nok er intreffet efter de prognostica om Værliget, som udi nest foregaaende 3. Anmerkning er omtalt; Men paa de fleste Tider og Stæder har det igien slaget feyl, og for at vise, hvor u-e-terretlige saadanne prognostiske Regler ere, fremstilles her et eller toe Exempler.

Første

Første Exempel: Anno 1729. den 22 Sept. var et Nordlys udi Sverrige paa adskillige Stæder om Aftenen tilsyne; hvad Vind og Værlig Dagen derefter den 23. Sept. følgede paa et hvert stæd, finder man antegnet saaledes:

Udi Bygden i Vester-Botten (paa 64. Graders Brede) var Vinden Nordvest, og der saars Skyer adspredde paa Himmelen.

Udi Upsal (paa 60. Graders Brede) var taaget Vær med Syden-Vind.

Udi Betna i Sydermanland (omtrent paa 59. Grad.) var stille og klart Vær;

Udi Lund i Skaane blæste en Storm af Osten med Regn-vær.

Andet Exempel: den 16. Novembris udi samme Aar 1729. blev atter et stort Luftskin paa mange Stæder i Sverrige seet om Aftenen. Dagen derefter een 17. Novembris er Værliget og Vinden ligeledes befunden af ulige Beskaffenhed, saa at paa et Stæd blæste Vinden af Nordvest, paa et andet Stæd af Syden, og paa nogle Stæder stormede det af Sydvest; saaledes gik det og til med Værliget: thi paa en Deel Stæder var det gandske klart Vær, paa andre Stæder vare Skye-flekker hisset og her vaa Himmelen, endnu paa et andet opkom en Hvirvel med Stort-Regn og Hagel, derefter følgede en Storm med Regn-vær og saa fremdeles.

Disse og mange flere Exempler, som findes iblant de Svenske Observationer, viser klarligen, at saadanne Spaadomme om den tilkommende Forandring i Vind og Værlig ere ikke meget at lide paa.

5. Endeel Observatores, hvor iblant ogsaa Celsius, melde om et slags Lyd i Luften eller Susen (Sibilus), som dem synes at være undertiden kommen for Ørene, naar Lyset har været i sterkeste Bevegelse, dog give de saadant ikke ud for noget vist, undtagen Mag. Olaus Broman Pastor i Hudwiksswald i Helsingeland, der vil fortælle os, at hand saa ofte haver hørt en gandske kiendelig og sterk Hvinen eller Snurren, naar dette Lyses Phænomena ere seet at skyde sig hastig fort fra et Stæd til andet.

6. Undertiden er Nordlyset seet udi klareste Fuldmaaneds Skin, naar Maanen har været (efter almindelig Talemaade) 13, 14, indtil 18. Dage gammel, for Exempel: i Scylleberg (paa 59. Grad: Brede) saae man det den $\frac{3}{14}$. v. Februarii an. 1718, da 14. Dage fra

nye Maane at regne, vare forlobne; derefter den $\frac{30. \text{ Sept}}{11. \text{ Octobr.}}$ udi samme Aar er det indtil Midnats Tiid udi klart Maane-skin sammestæds igien observerit, da Maanen var 18. Dage gammel. Ligeledes har man an. 1731. den $\frac{5}{16}$ Octobris om Aftenen udi Upsal seet det udi det skonneste Maaneskin, da Maanen var 16. eller 17. Dage gammel. Endnu en anden gang nemligt den 24. Sept. (o: 5. Oct. st. n.) an. 1732. paa den 17de Dag efter Nye Maane, da Andreas Celsius om Aftenen mellem Kl. 9. og 10. med et Skib seylede fra Ystæd udi Skaane og ville fare over til Straalsund, og saa snart Skibet var kommen lidet fra Landet hen i Soen med en fojelig Vind, fik hand et Nordlys at see, hvilket hand meget forlystede sig udi at betragte, som hand selv fortæller, fordi det var udi Fuldmaaneds-Skin og Himmelen var klar over aldt. Dette Lys spillede allevegne med Straaler i Luften; efter Midnat skiode Straalerne sig med en forunderlig Hastighed imod hinanden, særdeles udi den Nordre Kant af Himmelen, og dette varede den gandske Natt igiennem. Men neste Dag derefter og den paafolgende Natt fik Piben et andet Lyd, da Celsius maatte udstaae en stor Livs-fare og Angest, i det en heftig Storm reiste sig af Sydvest med morke Skyer og sterk Regn, saa at Doden syntes allevegne at staa ham for Oynene, efter hans egen Beretning: thi saa snart hand har beskrevet hvor deyligt og fornoyeligt det var den første Natt at see Nord-lyset og det fulde Maaneskin at certere med hinanden, da slutter hand derpaa saaledes: Sed dein, Scena valde mutata, immoderata & vehementissima tempestas non modo crastinum diem, sed insequentem præcipue noctem nubibus, nimbis, procellis, tenebris, ac circumstantis deniqve mortis imagine tristem reddebat. Etenim ventus S. W. Stralsundiam tendentibus adversus navem nostram inter littora Selandiæ & Mœniæ insularum, Syrtibus & arenis infida, ceu inter Scyllam & Charybdin, huc atqve illuc cursare jubebat. Dette har jeg anfort om Vairliget og Vinden, som folgede strax efter det flygtige Nord-lys, fordi her blev Udfalden denne gang ligesom de Vest Bothniske Prognostica tilholder, hvorom tilforn udi den 3. Anmerkning er talet.

7. I almindelighed kand af disse Observationer erfares, at udi Sverrige er det ikke saa vart, som udi Engeland og Frankrige, at man

man seer Nordlyset opstige indtil Zenith og udstrekke sig over den heele Himmel: thi i den sted det har hendet sig en gang eller toe, at man i dette Seculo, saasom den 17. Martii 1716. og den 26. Octobris 1726, har i Londen og Paris observeret saadanne store Phænomena, da befindes derimod, at udi Sverrige har den gandske Himmel ofte været udstafferet med deslige Lysninger og Luftskin, som paa efterskrevne Tider og Steder er observeret;

Anno 1716. den 6. Martii st. vet. var Himmelen over aldt illumineret med et prægtigt Nordlys, som er beskrevet af M. Magnus Oxelgreen der observerede dette Phænomenon udi Norkioping i Öst-Gothland.

Anno 1718. den 21. Februarii er et saadant Syn ligeledes seet i Scylleberg, som ligger paa 59. Grad. 10. Min. Brede.

Anno 1726. den 8. Octobr. seet iligemaade i Lund udi Scaane.

Anno 1728. den 18. Aug. ved Upsal paa 60. Graders Breede.

Anno 1729. den 4. Septembris udi Upsal.

den 11. Sept. udi Betna ved Nykioping paa 59. Grad.

den 5. Nov. i Upsal og udi Rasinge ved Norkioping 58. ½ Grad.

Anno 1730. den 4. Febr. i Hudvikswald, paa 62. Graders Brede.

den 25. Aug. atter seet i Hudwikswald.

den 24. Sept. i Upsal.

den 28. Octobr. i Hudvikswald.

Anno 1732. den 11. Octobr. i Hanestrom ved Gottenborg.

Disse ovenstaaende Dage i Maanederne er satte efter den gamle Julianske Stil, som i Sverrige er brugelig.

8. Videre kand af de Svenske Observationer fornemmes, at de mange slags Figurer og Forandringer, Straaleskud, Blinken (Fulgores), røde, gule, blaae, grønne og bleghvide Farver med meere, som tuforn er sagt paa andre Steder at være observerit udi Nordlyset, er aldtsamen ligeledes udi Sverrige bleven seet, hvorfore det behoves ikke, at jeg derom noget meere taler.

§. 45.

Efterat jeg nu har anfort, hvad mig synes nyttigt af Professor Celsii Samling at udsanke, saa skulle jeg herneest fremsette en Beretning, som den Franske Mathematicus M. de Maupertuis udi sin Tractat angaaende Jordens Figur, trykt i Amsterdam an. 1738.

pag.

pag. 68. & seqv. haver bekiendtgiort om et særdeles Luft-skin, som hand Anno 1736. udi Over-Torna, paa 66 Grad. 24 Min. Breede, med Forundring betragtede; Dets Beskaffenhed, siger hand, var saaledes: Man saae udi Syden en stor Deel af Himmelen at skinne ganske blodrød; Dette Skin var i Forstningen roligt og stille, men strax derpaa kom det i Bevegelse, da adskillige andre Farver begyndte ogsaa derudi at lade sig see; Det stigede siden overst op til Zenith paa Himmelen, hvor det bredde sig ud og blev tilsyne som en Hvelving. Det var den 18. Dec. 1736. udi det klareste Maaneskin, da Maanen var 16 Dage gammel, besagde phænomenon blev seet, og intet deraf lod sig ved Maanens Skin forduukle. Disse røde Luft-skin (siger M. de Maupertuis) som med saa mange andre slags Farver ere beblandede, sees sielden der i Landet; og man frygter for dem ligesom de maatte betyde nogen stor Ulykke. Endeligen naar man seer disse phænomena, kand man ikke forundre sig over, at de, som beskuer dennem med andre end med philosophiske Øyne, da seer brændende Rustvogne, stridende Krigshære, og tusinde andre prodigia paa Himmelen.

Af denne Beretning seer man, at det gemeene Folk, omendskiont de ideligen ere vante til at see Nordlysets phænomena, kand dog undertiden frygte og forskrekkes ved saadanne Syne, som sielden og paa en usædvanlig Maade flyver om udi Luften.

§. 46.

Hvad rare meteora der skulle være udi Rusland eller Moscovien observerit, det maatte man vente at finde udi de Commentarier, som det beromte Academie, der omtrent for 20 Aar siden i Petersborg til Videnskabernes Opkomst der i Landet er stiftet, haver udgivet. Udi disse Boger har jeg derfore eftersogt, og befinder at Frideric Christoph: Meyer Physices Professor ved samme Academie udi det Aar 1726 haver forfattet et Skrift om Nordlyset, hvoraf Meeningen er denne: Først vil hand af sine Observationer giore en kort Beskrivelse over alle de Phænomena, som hand haver befundet ved dette Luft-skin. Dernest gior hand deraf nogle Slutninger, og tager en Deel Propositioner af physiske Videnskaber til Hielp, hvorved hand formeener, at kunde forklare Nordlysets egentlige Natur og Oprindelse.

Men

Men fordi Professor Meyer ikke har anfort hvad Aar eller Dag saadanne Observationer ere tagne, ikke heller meldes noget om Stæden hvor de ere giorde, saa kand det store Antal af saadanne hans Observationer, som hand angiver udi en kort Tid at have samlet, her intet nytte os; Det er den I. Tome af det Petersborgiske Academies Commentarier, trykt i Petersborg an. 1728, som pag. 351 & seqv. herom handler.

§. 47.

Derefter har man ingen Underretning udi bemeldte Academies Commentarier om dette Meteoron forend udi den IV. Tomo pag. 121. & seqv., som er trykt i Petersborg an. 1735; hvor et Nordlys, som fornævnte Professor Meyer der paa Stædet haver observerit, saaledes af hannem beskrives.

Ao. 1728 den 16. Sept. efter Midnat var et deyligt Lys udi et gandske stille Vær tilsyne. Det var i Begyndelsen af Figur og Skikkelse som en rund Bue henved 30 Grader hoy; Denne lyse Bue stod ikke midt i Norden, men vendte meget kiendeligen derfra imod Vesten; dens inderste Kant var ikke mork eller sortagtig, som den ellers ofte pleyer at være, men den skinnede lige jevnt overaldt: Beenene af Buen vare neden til skiulte med en mork Damp, som stod nesten 10 Grader hoyt neden omkring Horizonten. Rummet inden udi Buen (interius spatium Chasma dictum aut vorago) var ikke saa morkt, som det gemenligen plejer at synes, men det saae lyseblaat ud; af dette inderste Rum begyndte lyse eller skinnende Stotter at fremkomme som dog i Forstningen ikke strekkede uden for den runde Bue.

Derefter udsprunge af bemeldte Rum fleere lyse Stotter og Straaler, som skiode sig op over besagde Bue: her neden under var en anden liden Bue udi en kort Tid tilsyne paa de Stæder, hvor Straalerne begyndte at udkomme: Straalernes Fart og Bevegelse var forunderlig, thi de som opstigede udi den Vestre Deel af Buen, flottede sig hen imod Vesten, og de som vare i den Ostre Deel fore frem imod Osten; men de Straaler, som opkomme midt i Buen stode stille paa deres Stæd og flottede sig ikke til nogen af Siderne; og heraf kunde fornemmes at Lyset skiod sig op af Nordvest imod Zenith.

Strax derefter stigede Buen højere op, og blev efterhaanden meere vanskabt: i Begyndelsen stigede den ikkun langsom, siden meere hastig: da den var kommen op omtrent til 40 Grader og derover, begyndte den at gaa i Stykker og at blive til smaa lyse Skyer, som udi deres Klarhed lignede Melkevejen. Disse smaa Skyer dreve op ad til Zenith, og snart forsvandt de, snart komme de igien dog ikke just paa samme Sted eller udi samme Skikkelse som tilforn, thi de vare udi saa stærk Fart og Bevegelse.

Omsider saae man den halve Himmel mod Norden besatt med saadanne Skyer, som undertiden bestode udi en Samling af smaa Straaler; undertiden skiode sig nogle store Straaler igiennem tre eller fleere smaa Skyer, men deres Strekning var ej tilsyne udi Mellemrummene mellem disse Skyer, og derfore vare saadanne Straaler ligesom afskaarne.

De Straaler, som vare nærmere mod Vesten, stode ogsaa skievere udi Horizonten, saa at de ikke skiode sig hen imod Zenith, men til en anden Punct, som var nogle Grader fra Zenith mod Vesten; Undertiden komme Straalerne sammen i denne Punct, og da præsenterede dette Phænomenon sig ligeledes, som det Skin, hvormed Gudernes eller Helgenes Billeder omkring Hovederne pleyer at beprydes.

Siden blev seet en liden fortladen Skye, som en Rog, at henge en kort Tid udi Vesten, derefter stigede den op efterhaanden indtil Zenith, og jo højere den opgik jo hastigere blev dens Fart; item jo nærmere den kom til Top-Puncten, jo rødere blev den, indtil den kom øverst op Zenith, da den skinnede saa gandske rød, som en gloende Jld: og naar Straalerne skiode sig op igiennem denne Skye, bleve de ogsaa røde. Snart forsvandt samme Skye, og snart var den igien tilsyne: Men paa det sidste da den var gaaen henover Zenith blev den gandske borte.

Saavidt strekker sig den Kundskab man har om det Petersborgiske Academies Observationer over Nordlyset.

§. 48.

Udi Polen og Lithauen har dette Lys ogsaa meget tit siden An. 1716 været tilsyne; men jeg finder ingen Historiske Beskrivelser eller efter-

efterretlige Observationer derom fra de Lande at være udgivne. Iblandt Frobesii Nova & antiqva Lum. & Aur. Borealis spectacula findes vel forteligen opregnede en Deel store-Nordlyse, der ere ligesaavel seet i Polen som paa mange andre Stæder i Europa, og deriblandt tales ogsaa om det phænomenon, som an. 1730 den 15. Februarii vidt og bredt lod sig see, og hvad Tanker Polakkerne giorde sig derover, det giver Frobesius tilkiende med disse faa Ord: & Polonis deniqve, prout fieri communiter apud hos circa insolentes luminis nocturni species solet, *horribilem cometæ suspicionem* injecit. Heraf skulle man da slutte at den gamle Superstition og Munke-Lærdom om forfærdelige Cometer og Himmeltegn endnu der i Landet staar ved Magt.

Nu har jeg længe nok opholdet mig med at efterspge Nordlysets phænomena udenlands, det er derfore Tid at vende tilbage igien til mit Fæderneland for at ransage hos vores indenlandske Skribentere, om de have noget at fortælle os om dette meteoron meere, end hvad Fremmede har kundet sige os.

Det VIII. CAP.

Om det Nordlys, som gemeenligen i Grønland, Island og den Norderste Part af Norge lader sig see.

§. 49.

Udi Fortalen er sagt at Nordlysets phænomena allerreede for nogle hundrede Aar siden har været gandske vel bekiendte udi Grønland, Island og Norge og at de ere af disse Landes Beboere beskrevne, som et naturligt og sædvanligt Luftskin, hvilket jeg lovede at give nærmere Underretning om i dette Capitel. Nu kommer det her først og fornemme ig derpaa an, at jeg viiser den første Grund, som saadan Relation er bygget paa: Jeg kunde vel henviise min Læsere til en gammel Norsk Bog kaldet Speculum Regale, hvorudi Nordlyset findes beskrevet; men efterdi denne Bog er ikkun faa bekiendt skulle jeg derom meddele denne liden Efterretning: Den bestaar af et manuscript,

sammensat udi det gamle Norske Sprog; Den indeholder en Underviisning om Politiske Videnskaber, og er inrettet som en Samtale imellem en Fader og Søn; Af hvad Aarsage den kaldes Speculum Regale (Konge-Speyl) det forklarer Autor til dette Skrift noget vidloftigt, hvoraf Meeningen fornemmelig er denne: Hannem synes at dette Navn best kunde passe sig dertil, fordi udi Bogen forestilles nyttige Lærdomme for alle Stænder, og en Konge som den Ypperste og Høyeste i Landet kand derudi ligesom udi et Speyl see hvorledes hand selv saavelsom ogsaa hans Undersaattere bor være skikkede, og hvad Dyder og Dueligheed, Videnskab og Arbeide udi en hver Stand udkræves.

Et gammelt Exemplar af samme manuscript skrevet med Munkestiil paa Pergament findes paa Academiets Bibliotheqve her i Kiøbenhavn iblant de gamle Skrifter, som Arnas Magnussen fordum Professor Historiarum & Antiqvitatum haver efterladt. Men Authoris Navn og paa hvad Tid hand har levet, som dette Speculum Regale haver sammenskrevet, finder man ingen Underretning om; Af Fortalen kand saameget erfares, at Author ey har villet giøre sit Navn eller sin Slegt bekiendt, for ikke at blive underkastet nogen slags Avind og Fiendskab. For Resten synes Skriftet at skulle være til visse 400 Aar gammelt, efterdi det, som derudi fortælles om Grønlands Indbyggere, Handel og Beskaffenhed, giver tilkiende, at dette Land, paa den Tid Skriftets Author levede, var beboet og bebygget af Christne Folk, som havde da deres Kirker og Præster, samt en Biskop, som der boede, saa at det gamle Grønland har paa de Tider været gandske vel bekiendt, og blev af de Norske beseglet. Men efterat den store Pestilentze an. 1350 gik over disse Nordre Lande, saa haver Norriges Mand siden den Tid lidet veedst af Grønlands Handel at sige, som Peder Clausen udi hans Norriges Beskrivelse, trykt i Kiøbenhavn an. 1632, pag. 177. beretter.

De som ere Kiendere af vort Fædernelands Antiqviteter og forstaa det gamle Norske Sprog, kunde maaskee give os en nøiere og bedre Oplysning om Bogens Alder; men udi saadan Materie vover jeg ikke at indlade mig.

Tormod Torfæus siger, at der meenes en Konge i Norge skal have ladet denne omtalte Bog sammenskrive: Speculum Regale (*inqvit*) liber

liber varias materias tractans, auctoritate Regis alicujus Norvegiæ conscriptus existimatur (vid. Grönland. Antiqva ed. Hafn. 1706, pag. 31). Og paa et andet Sted kalder hand samme Bog det Islandske Konge-Speil (Speculum Regaje Islandicum. ibid. pag. 67.) Men hand har vel hermed alleene havt sin Hensigt til det Sprog, som den er skreven udi, hvilket kommer meere overens med det Islandske end med det nu omstunder i Norrige brugelige Tungemaal: thi, at Bogen ey er forfattet af nogen Islænder, men af en Norsk Mand, som har boet paa Helgeland i Norge, det synes gandske troeligt, fordi naar Author Speculi Regalis taler om adskillige merkværdige Ting, da siger hand derhos, at hvad hand har fortalt om det, som findes i Norge, det havde hand god Kundskab om: thi saadant er aldt her i Landet og hand har selv seet det; men hvad hand skriver om Grønland eller Island, det siger hand at være sig langt meere ubekiendt: thi hand veed ikke videre deraf, end hvad hand haver hørt andre derom tale. Og i særdelished af hans Tale om Dagens Længde om Sommeren og dens Korthed om Vinteren kand merkes, at hand haver boet paa Helgeland i Norge, fordi hand ey alleene adskillige gange nævner Halogaland (o: Helgeland) som sit Tilholds Sted, men hand siger endogsaa, at her (neml. paa Halogaland) hvor hand boede, er om Vinteren saa kort Dag og Solens Gang saa stakket, at hun gaar ikkun forbi een Vind: hvilket vil saameget sige at Solen udi de korteste Vinterdage sees der ikke længere end 3 Timer paa Himmelen; Og dette treffer rigtig ind med Helgelands Situation som ligger mellem 65 og 67 Graders Breede.

§. 50.

For nu at komme til Nordlyset igien, da taler Author speculi Regalis herom saaledes:

"Hvad for noget det skulle være, som de Grønlandske kalder "Norð-lios (o: Nordlys), derom er jeg ikke vel underviist endskiønt "jeg tit og ofte har talet med de Folk, som have i lang Tid været "paa Grønland; men de have ey havt nogen ret Kundskab om, hvor"af disse Nordlys havde sin Oprindelse."

Af disse Ord maatte man slutte at Nordlyset er et Meteoron, som egentligen i Grønland havde sit Tilhold og var der ideligen tilsyne, og at det dermod udi Nord-landene i Norge, hvor Author

speculi Regalis vorde, ey var saa meget bekiendt. Imidlertid giver hand os dog derover en Beskrivelse, som tydeligen og vel nok forestiller dette Lyses sædvanlige phænomena:

"Det er (siger hand) Nord-lysenes Natur og Egenskab, at jo "mørkere Natten er, jo lysere ere de; og de sees altid om Natten "men ikke om Dagen, og meget sielden naar det er Maaneskin: Ly- "set er at see til som en stor Lue en lang Vey borte; det skyder op i "Luften spitze og smale Glantze nogle længere og nogle kortere, hvil- "ke ere meget flygtige og ustadige, ret ligesom de virkeligen vare "Flammer eller flyvende Luer. Medens disse glantzende Straaler "staae allerhøyst oppe i Luften og skinne klarest, da give de saa sterk "Lys fra sig, at de, som ere ude paa Marken, kunde meget vel see at "gaae og jage hvor de vil; Ligeledes i Huusene, hvor der ere Vin- "dever paa, bliver det saa lyst, at de som ere derinde, kunde skiell- "gen kiende hverandre. Men dette Lys forandres saa meget hastig: "thi snart synes det at blive dunkelt og ligesom udslukkes, og efterla- "der sig en mørk eller sort Rog; snart forsvinder Rogen og Lyset be- "gynder da at blive klart igien, og det synnes at skyde Ildgnister fra "sig, ligesom et Jern der nylig er tagen af Smedde-Ilden. Naar "Natten er ude, og Dagen begynder, da begynder ogsaa dette "Lys at formindskes, og naar det er lys Dag, er intet meere deraf "at see."

§. 51.

Efterat denne gamle Autor saaledes har beskrevet Nord-lyset, taler han ydermeere om dette Lyses naturlige Oprindelse, som følger:

"Naar Folk har talet om dette Lys, har de derom havt 3 slags "Meeninger, som de holder for mest rimelige, og meente vist, at een af "dem var sandfærdig. 1. Dersom Grønland ligger paa den yderste "Verdens Kant til Nord, da meener man det kand være rimeligt "nok, at den Ild, som ligger rundt om det yderste store Hav der om- "ringer Jordens Klode, kunde forvolde den Lysning i Luften, som "sees i Grønland om Natten. 2. Dit har og været nogles Meening, "at naar Solen løber neden under Jordens Belte (o: under *Horizon-* "ten) om Natten, da kaster den Straaler fra sig op paa Himmelen: "thi de meener at Grønland ligger saa langt ud til Verdens Kant, at "Høyden af Jordens Klode der er mindst, og kand ikke hindre So-

"lens

"lens Straaler at opskyde sig i Luften. 3. Der ere og nogle, som "meener at Isene og den stærke Frost der i Landet virker og foraar"sager dette Luft-skin. Jeg veed ikke flere Meeninger end disse 3, og "mig tykkes, at denne, som sidst blev omtalt, er mest rimelig."

Alt dette er udskreven af det forhen (§. 49.) ommeldte gamle manuscript, som findes paa Academiets Bibliothec her i Kiøbenhavn; Og at jeg her til sidst har anført de gamles Meeninger om Nordlysets naturlige Oprindelse, er giort i den henseende, at man deraf kan desbedre erfare om disse meteora og Luft-skin ere i Grønland alle Aar tilsyne om Vinteren udi de lange Nætter, eller og om de der, ligesom her udi Dannmark og Sverrige udi nogle Aar tillige ja undertiden i 20. Aar og længere kand være usynlige og ligesom gandske udslukte, som nogle vil prætendere at kunde bevise. Imidlertid staaer dog dette fast, at enhver af de ovenskrevne 3. Meeninger, som vores Autor speculi Regalis fortæller, at de gamle Grønlænder have havt om Nordlysets naturlige Aarsager, bekræfter dette Lyses Stedsevarenhed der i Landet, saafremt ellers dette axioma skal gielde: posita causa materiali & posita simul causa efficiente & non impedita sequitur effectus. Overalt seer vi heraf, at i de ældgamle Tider haver vores Forfædre her i Norden i de længst bortliggende kolde Lande fornuftig betragtet og beskrevet dette meteoron, som mange af de andre Nationers kloge og af Lærdom vidt beromte Mænd i Europa imidlertid saa forskrekkeligen have afmalet, og udi deres Kroniker og Historier som prodigia antegnet.

§. 52.

Der skal neppe findes noget ældere Skrift, hvorudi der tales saa tydelig om Nordlyset som udi denne forskrevne gamle Norske Bog; Thi alle de Beskrivelser over dette Lys, som ere publicerede udi adskillige Bøger og Sprog, er intet andet end Udskrifter og Oversettelser af det som udi Speculo Regali om Nordlysene i Grønland er skrevet, og her tilforn (§. 50.) infort.

Peder Clausen Sogne-Præst i Undal udi Norge var den første saavidt man veed, der af det gamle Norske Sprog oversatte bemeldte Beskrivelse paa Dansk; og den findes infort udi hans Bog (kaldet Norriges og omliggende Gers Beskrivelse) som er trykt i Kiøbenhavn Aar 1632. pag. 184; Hvor hand selv siger at det, som hand be-

retter

retter om Nordlyset, er en Udskrift af en gammel Norsk Bog kaldet Speculum Regale. Men fordi Peder Clausen setter noget til, som ikke findes udi det gamle Manuscript, da paa det man kand desbedre see, hvorudi hand derfra har afviget, vil jeg hans Oversættelse her anføre:

"Paa Grønland sees om Natten et meteoron og klar Skin paa "Himmelen, hvis Skik saaledes er, at jo mørkere Natten er, jo kla- "rere skinner samme Lys: (det er) jo mindre at Maanen skinner, og "naar han enten er udi sit første eller sidste qvarteer, jo meere synes "samme Lys paa Himmelen dog altid mod Norden, og kommer ikke "saa høyt op paa Himmelen, at det kand sees i andre Lande uden "Grønland, Island og den Norderste Part af Norge, og kaldes der- "for Nordlys. Det er at see til ligesom en flyvende Ild og Lue, og "strekker sig ud paa Himmelen ligesom et langt Gierde, og skyder sig "op og ned i et Øieblik, ligesom mange Orgelpiber kunde staae hos "hinanden og udi en Haandvending skyde sig op og ned, og hvor som "Luen skyder sig, derudi allerklareste op og ned, og frem og tilbage, "da kand det hastelig blive der mørkt, og ligesom en Nog lade efter "sig, og strax i et Øieblik igien optændes paa et andet Sted, og li- "gesaa optændes igien der, som det tilforn syntes at være udslukt. In- "gen kand tænke, hvor hastelig samme Skin røres op og ned frem og "tilbage, ligesom det hoppede og dansede med stor Venlighed, uden "den som det seet haver, og naar det er saa klariste paa Himmelen, da "kand man see derved baade i Huus, som Vinduer er paa, og uden "Huus, ligesom naar Maanen skinner; og naar det begynder at da- "ges, da forsvinder samme Nordlys."

Dersom Peder Clausen ikke selv havde givet tilkiende, at hand denne Beretning havde af det gamle Norske Skrift udskrevet, maatte man tvivle om, at den var tagen deraf: thi, at Nordlysene sees i Island og den Norderste Part af Norge, derom taler Auctor *Speculi Regalis* slet intet, ey heller melder hand noget om et høyt langt Gierde, eller om Orgelpiber, Hoppen og Dantzen og andet meere, som enhver selv best kand forneimme, naar begge foreskrevne Beskrivelser med hinanden confereres.

§. 53.

Aarsagen, hvorfore dette meteoron udi *Speculo Regali* tilskrives Grønland

Grønland i særdeleshed, er uden tvivl denne: De gamle Skribentere og iblandt dennem Autor *Speculi Regalis* (*) have meent, at Grønland skulle ligge alleryderst i Nord paa Jordens Klode, og at det strekkede sig Norden omkring Island og Norge alt indtil Finland eller Rysland; og efterdi dette Luft-skin har altid sit Tilhold udi Norden, hvor det lyser sterkest og derfra udskyder sin Glantz til andre omliggende Lande, saa haver besagte Autor, medens hand taler om Grønlands Beskaffenhed, ogsaa tillige beskrevet Nordlyset, som et meteoron, der egentligen til dette Land henhørte og havde derfra sin Oprindelse. Hvilken Meening Tormoder Torfæus udi hans Gronlandia antiqva pag. 102. stadfæster, hvor hand herom saaledes skriver:

Notat & Author (scil. *Speculi Regalis*) meteoron illud, qvod *Norðrlios* appellatur, tanqvam Grönlandiæ peculiare, qvod tamen Islandiæ extremisqve Norvegiæ cum illa commune est. Imò & hic in nostra Kormte (**) sub latitudine grad. 59. sæpius conspicuum; sed qvod magis ibi regiones cœli inflammare videatur, qvasi ab illa origine alio diffusum, dum illam depinxit, illud qvoqve descripsit.

§. 54.

Den Ø Kormte, som Torfæus her taler om, ligger efter hans Beretning paa 59. Graders Breede, hvor Nordlyset ofte sees; Med dette Exempel vil hand ogsaa vise, at Peder Clausen derudi har feylet, at hand siger Nord-lyset kommer ikke saa høyt op paa Himmelen, at det kand sees udi andre Lande uden Grønland, Island og den Norderste Part af Norge:

"In eo autem (*inqvit*) Petrus Claudii hallucinatus est, qvod eo usqve "ad superiora attolli negavit, ut ultra Grönlandiam, Islandiam & extrema "Norvegiæ conspiciatur, ut modo monstratum est."

I det ovrige fornemmes, at Tormod Torfæus følger Peder Clausens Danske Version, i det hand beskriver Nordlysets phænomena paa Latin saaledes:

"In modum diffusissimæ flammæ procul ardentis septentrionalia cœli cor"ripit inqve editissimi longissimiqve aggeris formam panditur, mox tanqvam "multæ Organi Pneumatici fistulæ seu Calami juxta se invicem ordine collo"cati in ictu oculi sursum deorsumqve ferrentur, se momento nunc ad supe"riora attollit, nunc ad inferiora deprimit, ut celeritatem ejus nemo, qvi "non

(*) Torfæi Grönland. antiq. pag. 21. & seqv. ed. Hafn. 1706.

(**) Kormte er en Ø, som nu kaldes Karmen, omtrent 4 eller 5. Miile mod N. W. fra Stavanger Bye i Norge beliggende, hvor Tormod Torfæus boede.

"non perſpexerat, cogitatione aſſeqvi poſſit; intermenſtrui tempore & cum "Luna principiis extremisqve Menſium in cornua curvatur, obſcuris nocti- "bus, tanto ſplendore coruſcat, ut foris & intra ædes, ubi per feneſtras ra- "dios vibrat non minus, qvam Luna impleto orbe micet; illa autem plena "langvidius lucet, cumqve fulgidiſſima luce tripudiantis ſpecie arctoi cœli "climata perſultat, protinus in tenebras fumidosqve vapores diſſolvitur, rur- "ſusqve alio loco, ubi prius extinctum viſum eſt, accenditur, pariqve ſem- "per velocitate & nitore circumagitur, die redeunte diſparet (vid Tormod. "Torf. Gronl. ant. p. 21. & ſeqv.)

Nu har jeg hidindtil forklaret, hvorledes de Norſke Skribentere i almindelighed have beſkrevet Nord-lyſene, ſom gemeenligen udi Grønland, Island og Norge lader ſig ſee; hvoraf kand erfares, at dette meteoron er ikke saa rart eller ſieldſyne i diſſe Lande. Dog er herved at erindre: Omendſkiønt udi foregaaende Beſkrivelſer tales om de flygtige og haſtige Straale-ſkud og andre heftige Bevægelſer op og ned, ſom ſees i bemeldte Lys, saa ſkal dog derved ikke forſtaaes, at det ſig alletider saa u-roligt anſtiller; thi det ſkeer her ſom paa andre ſteder, at det undertiden ſkinner jevnt og ſtille hen uden nogen heftig Fart og Flygtighed, og undertiden, dog gandſke ſielden, fremkommer det udi ſaadan ſkrekkelig og flyvende Haſtighed og grum Skikkelſe, at endogſaa gamle Folk der i Landene kand forfærdes derover, ſom fornævnte Tormod Torfæus udi hans Grønlandia antiqva pag. 103. og 104. vidner, at hand udi Island med ſine egne Øyne haver ſeet; hans Ord ere diſſe:

"Hoc addam, qvod his oculis in Islandia conſpexi, nimirum non ſem- "per meteoron hoc in modum choreas ducentis ſpectaculum præbere, ſed "continuo fulgore; ſibi tamen interdum inimicum, ſe invicem magno terribi- "liqve impetu collidere; parvulus eram, ſed memini viros qvoqve ad trucem "illius aſpectum obſtupuiſſe."

§. 55.

Det var egentlig mit Forſætt udi denne 1. Part af dette Skrift at tale om Nordlyſene, ſom i dette Seculo ere obſerverede og beſkrevne; thi udi de ældere Skribenteres Bøger, ſom for 50. Aar og længere hen i den forbigangne Tiid ere ſkrevne, finder man næſten intet, ſom kunde tiene til Oplysning om dette meteorons Art og Beſkaffenhed; hvilket tilforn udi det V. Capitel er korteligen bleven erindret.

Men at jeg her inforer, hvad vores gamle Norſke Skribentere udi

udi de ældere Tider om samme Meteorons phænomena have beretter, det skeer formedelst disse tvende Aarsager: 1. Fordi vi kand heraf lære, at saadanne phænomena har i gamle Dage der i Norden ikke været agtede anderledes end som naturlige Luft-skin, der gemeenligen udi de længst mod Norden beliggende Lande vare om Vinteren tilsyne, ligeledes som lærde og natur-kyndige Mænd hos andre Nationer nu i vore Tider det haver befundet. 2. Fordi Peder Clausens Udskrift af Speculo Regali, som forhen (§. 51.) kand læses, er den Kilde, hvoraf alle Relationer, som man udi adskillige fremmede Skrifter forefinder om det stedsevarende Nordlys i Grønland, har deres første Udsprung og Oprindelse; man lærte ogsaa først deraf, at det Lys, som Gassendus i Frankrige havde observeret, (hvorom tilforn udi det V. Capitel er talet) var det samme, som det Grønlandske Nord-lys. Thi den af sine Skrifter bekiendte la Peyrere, da hand var med den Franske Ambassadeur M. de la Thuilerie her i Kiøbenhavn, har skrevet tvende Relationer, den ene om Island som er forfærdiget an. 1644., og den anden om Grønland som er skrevet an. 1646; udi denne sidste fortæller hand om Nordlyset saaledes:

"L'Eté du Groenland est toujours beau, jour & nuit, si on doit apeller "*Nuit* ce crepuscule perpetuel, qvi y occupe en Eté tout l'espace de la Nuit. "Comme les jours y sont tres courts en Hyver, les nuits en recompense y sont "tres longues, & la Nature y produit une merveille, qve je n oserois vous "ecrire, si la Chroniqve Islandoise ne l'avoit écrite comme un miracle & si je "n'avois une entiere confience en M. Rets, qvi me l'a lûë & fidellement ex-"pliqvée. Il se leve au Groenland une Lumiére avec la nuit, lorsqve la une "est nouvelle, ou sur le point de le devenir, qvi éclaire tout le päis, com-"me si la Lune est nouvelle, ou sur le point de le devenir, qvi éclaire tout "le päis, comme si la Lune etoit au plein, & plus la nuit est obscure, plus "cette Lumiere luit. Elle fait son cours du Cote du Nord, á cause de qvoi "elle est appellée *Lumiere Septentrionale;* elle ressemble á un feu volant, & "s'etend en l'Air comme une haute & longue palissade. Elle passe d un lieu "á un autre, & laisse de la fumée aux lieux qv'elle qvitte. Il n'y a qve ceux, "qvi l'ont vüe, qvi soient capables de se representer la promptitude & la lege-"reté de son mouvement. Elle dure toute la nuit, & s'evanöuit avec le soleil "levant. - - - On m'a assuré qve cette Lumiere Septentrionale se voit "clairement de l'Islande, & de la Norvege lorsqve le Ciel est serein, & qve "la Nuit n'est troublée d aucun Nuage. Elle n'eclaire pas seulement les "peuples de ce continent Antiqve, elle s'etend jusqve à nos Climats; & cette "Lumiere est la même sans doute, qve notre Ami celebre, le tres sçavant

"& tres judicieux Philosophe *M. Gassendi* m'a dit avoir observé plusieurs fois, "& à laqvelle il a donné le nom d'*Aurore Boréale*.

At denne Relation (som findes indfort udi M. de Mairans Tractat om Nordlyset, pag. 79. & seqv. hvor der citeres ogsaa den Bog dette er taget af, neml. Voyages au Nord Tom. I. pag. 126) i henseende til det, som berettes om det Grønlandske Nordlys, stemmer overeens med den af Peder Clausen fordanskede Beskrivelse over samme Lys, og er intet andet end en Extract, som La Peyrere deraf har faaet i det Franske Sprog oversat, kand letteligen erfares af det, som forhen (§. 51) om dette Meteoron er skrevet. Men derudi har la Peyrere, eller rettere at sige M. Rets, der udtolkede ham den Danske Beskrivelse, taget Feyl, da hand siger, at den Islandske Chronike har skrevet om dette meteoron.

Af det Skrift om Grønland, som La Peyrere har udgivet paa Fransk (hvorom her tilforn er meldet) er denne Beretning om Nordlyset ved andre Skribentere igien udskrevet; Happelius har ogsaa indfort denne samme iblant sine curieuse Relationer i det Tydske Sprog, og heraf er atter en Copie Ord til andet omsider tryk udi de Altonaiske Calender paa det Aar 1744, som kaldes Geschicht- und Wunder-Calender, eller med en anden Titul Natur- und Historien-Calender. Saaledes er da den Relation om Nordlysets naturlige Skikkelse og sædvanlige Syne i Grønland og Norge nu i disse sidste 100 Aar vidtloftig bleven udspredet i andre Lande.

§. 56.

For Resten finder jeg ingen særdeles Observationer giorde i Grønland, Island eller Norge over Nordlysene, som i dette Seculo saa tit og usædvanligen have været tilsyne; mueligt fordi man i disse Lande ere saa meget vante til at see saadanne phænomena, at de ikke agtes der for noget rart eller merkværdigt. Jeg har derfore intet videre udi dette Capitel at tilsette, uden hvad den lærde og troværdige Mand Hr. Hans Egede, forhen Missionarius, nu Superintendent udi Grønland, som der paa 64 Graders breede udi 15 samfulde Aar, neml. fra an. 1721 til 1736 har opholdet sig, om samme meteoron skriver udi hans Bog kaldet gamle Grønlands nye Perlustration, hvor hand siger: "Fornemmelig "sees (i Grønland) det saa kaldede Nordlys, naar nye Maane er, alletider "om Natten i klart Vair; og bevæger sig hist og her over den heele Him-

"mel

"mel med en utrolig Gesvindighed, og lyser saa klart, at man klarligen "derved kand læse i en Bog.

Det IX. CAP.

Om den Forklaring, som M. de Mairan gior over de gamle Norske og Islandske Skribenteres Beretninger om Nord-lyset.

§. 57.

Iblandt alle de Skrifter, som hidindtil om Nordlyset ere udkomne, bliver den Tractat i sær meget berommet, som M. de Mairan har sammenskrevet, og er trykt i Paris an. 1733. med denne Titul: *Traité Physique & Historique de l' Aurore Boréale.*

Af dette lærde Skrift har jeg tilforn udi det V. Capitel indført nogle Observationer, som der best kunde passe sig; Og efterat jeg siden udi det nest foregaaende VIII. Capitel har handlet om den Beretning vi have af vores gamle Norske Skribentere om det Nordlys, som gemeenligen i Grønland, Island og Norge lader sig see, og det befindes, at M. de Mairan udi bemeldte sin Tractats II. Section 17. Cap. har giort sig megen Umage for at undersøge besagde Norske Skribenteres Beretninger og at give os derom en bedre Forklaring, saa skulle jeg ikke heller paa dette Sted forbigaae noget heraf at fremsette.

§. 58.

Den fornemste Hensigt, som M. de Mairan haver udi forberorte Tractat, er at forklare os hvorledes det omtalte Lys har sin naturlige Oprindelse af Solens atmosphæra. Hertil betiener hand sig af adskillige Hypotheses og iblandt andet formeener hand, at Nordlysets Phænomena ikke antændes saa lavt ned udi Luften, som de fleeste Physici holder det for at være. Thi da disse i Almindelighed statuere, at Jordens Atmosphæra, eller Værdamp, hvorudi de meener saadanne Lysninger genereris og virkes, ikke kand strekke sig op i Luften over 9 eller 10 af de slags Mile, som regnes 15 paa en Grad; saa vil M. de Mairan herimod af mange Observationer og deres parallaxi ved Udregning bevise, at dette meteorons Phænomena have de fleeste Tider staaet 200 Franske eller 120 Geographiske Mile højt fra Jorden (jeg kalder det en Geographisk Mil, som er $\frac{1}{15}$ Deel af en Grad paa Jordens Klode). Hand tilstaar vel, at af nogle Observationer er det ved Udregning befunden, at være

ikkun 100. Franske Miile høyt i Luften; men derimod igien af nogle andre Observationer har hand befunden, at det stod over 300 saadanne Miile høyt. Hand taler herom udi den II. Sect. III. Cap. pag. 61 saaledes: "Cependant on peut conclure de la totalité des Obser-"vations, qve j'ai examinè s, qv' elles donnent pour la plus p rt environ "200 lieuës de hauteur au phenomene: qve qvelqves unes les mettent à 100, "& qve qvelqves-autres le portent au de là de 300. lieuës.

§. 59.

Dersom nu dette slags phænomena haver sin Oprindelse og Tilholds Stæd saa høyt oppe i Luften, som M. de Mairan formeener, da bliver her Spørsmaal, hvorfore Nordlyset udi nest forige Seculo i en Mands gandske Alder neppe har ladet sig see 2 eller 3 gange her i Danmark? at jeg ey skal tale om Frankrige og andre Sydlige Lande, hvor man efter den Beretning M. de Mairan giver os udi sin Tractat om Nordlyset p. 172. ikke finder, at det udi sidstafvigte 17de Seculo fra an. 1621. og indtil an. 1686. nogen Tiid kiendeligen er seet uden en eeniste gang i Dantzig, som var den 28. Oct. 1682., da den gamle bekiendte Astronomus Hevel det observerede, og beskrev det ligesom nogle skinnende Haler af adskillige Cometer, der skiød sig hastig op i N. W. (vide Acta Erud. Lipsi. an. 1682. pag. 201.)

Af de Beretninger og Beskrivelser, som forhen i det VIII. Capitel ere indførte, skulle man slutte, at udi de længst mod Norden beliggende Lande var Nordlyset alletider tilsyne om Vinteren i klart Vær, naar Maanen er nye eller udi sit første og sidste Quarteer. Ole Rømer ved hans Observationer over Nordlyset an. 1707, som forhen i det 1. Cap. er at see, beretter ogsaa, at dette meteoron nesten hvert Aar lader sig see udi Norge og Island.

Og naar nu dette staaer fast, at Nordlyset i besagde Lande saa tit er tilsyne; saa er det en let Sag for den, der forstaaer noget lidet af Mathematiqven, at demonstrere og udregne, hvor langt og breedt et saadant Phænomenon (naar det efter M. de Mairans hypothesin ofrest staaer 200 Franske Mile høyt fra Jorden) udi andre Lande kand sees, og hvor høyt det paa et hvert Stæd i sær op over Horizonten kand opstige. For Exempel: Naar Lyset udbreder sig over Zona frigida eller fra Nord-Polen rundt omkring indtil 23½ Grad og der da spørges 1. hvorvidt det kand bestraale Jordens Klode hen mod Syden efter M. de Mairans hypothe-

sin?

sin? og 2. hvor høyt samme Lys kand være tilsyne op over Horizonten her udi Kiøbenhavn, item i Paris i Frankrige og i Rom i Italien? Saa vil en Geometra hertil svare:

1. At dets Skin kand strekke sig fra Zona frigida imod Syden indtil 38. Grader 58. Min. Breede paa Jordens Klode, det er, 430. Geographiske Miile hen udi Zona temperata.

2. Her i Kiøbenhavn, som ligger paa 55. Gr. 40. Min. skulle det stige 29. Grad. 8. Min. høyt op over Horizonten i Norden. I Paris (paa 48. Grad. 50. Min. Brede) skulle det sees 14. Grader høyt. Og i Rom (paa 41. Grad. 50. Min. Breede skulle det lade sig see indtil 4. Grad. 17. Min. høyt.

Maaden, hvorledes dette er udregnet og Geometricè kunde demonstreres holder jeg ufornødrn her at indføre: thi enhver, der er noget kyndig i Geometrien, kand desuden let finde sig derudi, og de, som i saadan Videnskab ere ukyndige, have ingen Lyst til at læse det de ikke forstaae.

Imidlertid kand af dette Exempel noksom erfares, at alle de Nordlyse, som paa 66½ Graders Breede bliver seet at skyde sig op til Zenith, maatte ufeilbarligen være tilsyne ikke allene her i Danmark og Sverrige, men endogsaa overalt udi Tydskland og Frankrige, og det alletider, naar det var klart Vær om Natten, ja man maatte vente, at de skulle oftere sees i disse Lande end udi Grønland, Island og den Norderste Part af Norge, fordi der i Norden er Himmelen om Vinteren mange Tider skiult med en tyk Frostgov eller Taage, som gemeenligen af Havet og Fiordene opstiger, og desforuden om Sommeren ere Nætterne saa lyse, at det omtalte Luft-skin der ikke kand blive synligt; Men udi de andre Sydlige Lande derimod ere Nætterne om Sommeren morkere og Værliget eller Luften om Vinteren klarere og reenere.

§. 60.

M. de Mairan, som selv er en habil Mathematicus, har meget vel kundet see forud, at denne Objection ville møde ham, og at hans Hypotheſis om Nordlysets store Høyde og Afstand fra Jorden ikke kunde staae ved Magt, saafremt den almindelige Relation, at Nordlysene sees alletider om Vinteren i Grønland, eller (som O. Roemer siger) nesten hvert Aar udi Island og Norge, havde sin Rigtighed.

Derfore undersøger hand denne Relation gandske nøye og fremsetter

ter derimod først denne Erindring, at der gemeenligen ved Spitzbergen i Grønland sees adskillige Lysninger og Phænomena om Dagen, som kommer Deels af Solens Straaler, Deels af det Skin, som Is og Snee kaster fra sig paa Skyerne og paa det Frostgov, som der udbreder sig i Luften: hvilket hand beviser af Friderich Martins Beretning, som an. 1671 var der paa Landet, for at tage physiske Observationer og indhente nøjagtig Kundskab om Grønlands Tilstand, Luftens og Vejrligets Beskaffenhed ꝛc. Og disse slags Phænomena, som Frideric Martin der om Sommeren har observerit, formeener M. de Mairan at, naar de store Crepuscula om Vinteren der i Landet komme dertil, kunde være de Nordlyse, som efter den almindelige Relation i Grønland og andre Nordlige Lande altider sees om Vinternætterne og ikke kommer saa høyt paa Himmelen at de kunde sees uden i Grønland, Island og den Norderste Part af Norge. Men de Nordlyse, som her i de sydlige Lande i vore Tider have ladet sig see, hvilke hand har giort sin Beregning paa at skulle staa saa højt oppe i Luften, (som tilforn sagt er) holder hand for at være af en anden Art og Natur; Thi disse, siger hand, udslukkes og blive borte i mange Aar tillige ligesaavel i Grønland og de Norderste Lande, som udi Dannmark og Sverrige eller andre sydlige Lande.

§. 61.

Imod denne af M. de Mairan giorde Erindring og Forklaring kunde man indvende, at hvad slags Lys eller Luft-skin af Frideric Martins Observationer kunde fingeres og giettes at være om Vinter-Nætterne udi de Nordligste Lande tilsyne, det haver man her intet med at bestille; Men man vil alleene holde sig til de Beskrivelser, som de Norske og Islandske Skribentere have efterladt os om Nordlyset; og fordi M. de Mairan selv tilstaar (*), at der kand ikke tvivles om, at det jo er det rette Nordlys, som la Peyrere efter samme Skribenteres Beretninger haver beskrevet, aldtsaa bliver nu Spørsmaalet, hvorledis man kand bevise, at saadant Lys i de Norderste Lande udi mange Aar tillige har været usynligt og reent udslukt, da adskillige troværdige Autores, der have været i de Lande, beskriver det, som et Meteoron, der idelig i Norden heldst i Grønland er tilsyne?

Hertil svarer da M. de Mairan, at man maatte vide, paa hvad Tider

(*) Traité Physique & histor. de l'Aurore Bor. pag. 79. Selon l'Idée, qv'il (sc. la Peyrere) nous en donne, il n'y a pas de doute, qve ce ne soit veritablement l'Aurore Boréale.

der de Autores, som have skrevet om Nordlyset, have befaret eller beskrevet de Nordlige Lande. Thi hand formeener, at efterdi der findes andre Autores, som ogsaa have været henreiste længst bort i Nord, og disse i deres Reise Beskrivelser fortælle saa meget om alle slags meteora og om Luftens og Vairligets Beskaffenhed, som de der udi de kolde Lande noje og med Flid have observerit, men de tale aldelis intet om Nordlysene, aldtsaa vil hand heraf slutte, at dette Lys ey haver været meere tilsyne men gandske udslukt paa de Tider, naar disse Autores have været i Grønland eller beskrevet dette Lands Tilstand. Derimod af de andre Skribenteres Bøger og Reise-Beskrivelser, hvorudi der meldes om Nordlysene, ligesom de gemeenligen i de Nordligste Lande kunde sees, slutter hand, at udi disse Skribenteres Tider, naar de have reyst i samme Lande eller derom skrevet, da har Nordlyset igien været antændt og ideligen der tilsyne. Dette er, saavidt jeg har begrebet, Meeningen af det Argument, hvormed M. de Mairan vil besvare det ovenmeldte Spørsmaal. Men endnu staar her den haardeste Knude tilbage at oplose, nemlig, om det ogsaa med Exempler af troværdige Skrifter kand godtgiøres, at Nordlysene have udi Grønland og Island havt de samme Intervalla og Afvexlings Tider, som de have havt her i Dannmark eller længere hen i Syden, saa at naar de udi faa eller mange Aar have været synlige eller usynlige her i disse sydlige Lande; de da ogsaa der udi de Nordlige Lande i de selvsamme Aar have ligeledes været tilsyne eller reent borte; Og efterdi der er ingen Tvivl om, at saadanne Phænomena jo altetider har været tilsyne udi de Nordligere Lande, saalænge som de her i de Sydligere have ladet sig see, aldtsaa vil man her af dennem, som agter at refutere de gamle Skribenteres Meeninger eller Beretninger om Nordlysenes Stedsevarenhed i de Norderste Lande, intet videre forlange, uden at de alleniste beviiser denne Post, neml. at Nordlysets Phænomena udi sidstafvigte Syttende Seculo, da de i mange Aar tillige her i Dannmark, saavelsom i Frankrige og andre Sydlige Lande ey vare tilsyne, (som tilforn §. 59. er omtalt), have da ogsaa paa de Tider været usynlige og gandske forsvundne udi Grønland, Island og Norge.

§. 62.

Hvorlænge man udi de Sydlige Lande savnede Nordlysets Phænomena i sidste afvigte Seculo, det har M. de Mairan giort sig Umage for at udfinde, og hand forsikrer os, at fra an. 1621. til 1686, det er at sige,

ge; udi 60 Aar og længere finder hand ingen Observation, hvoraf hand kunde slutte, at dette Lys imidlertid ret kiendeligen har ladet sig see: hvilket man kand læse udi hans Traité physiqve & historiqve de l'Aurore Boréale pag. 172. Hvad nogle Authores, som udi bemeldte 60 Aars Tid have været i de Nordlige Lande eller have skrevet derom, fortælle om Nordlyset, og hvorfore nogle andre ey mindre kyndige og erfarne Autores derimod, som ogsaa have paa de Tider befaret eller beskrevet samme Lande, tale aldeles intet om Nordlysene, det har forenvnte berømmelige Skribent (M. de Mairan) udi besagde Tractat pag. 78. til 85. givet os en vidtløftig Forklaring om, hvoraf Indholden her forteligen foreStilles:

"La Peyrere (siger M. de Mairan) er Author til den Relation om "Grønland, som er skreven her i Kiøbenhavn an. 1646; og hvad denne "Author beretter om Nordlyset, det har hand taget af den Islandske "Krønike, som Snorro Sturlæson, en Islænder, der an. 1215. var o"verste Dommere der i Landet, har forfattet i det Islandske Sprog; "For Resten fortæller La Peyrere ikke noget, som hand selv har seet, "men alleene hvad hand af andre har hørt om samme Lys, nemlig at det "ogsaa skulle sees i Island og Norge, og strekke sig indtil Danmarks Climat.

"Tormod Torfæus, en indfød Islænder, som var den Danske "Konges Historiographus, har an. 1715 udgivet en Beskrivelse over "Grønland, hvorudi hand ogsaa taler om Nordlyset, som om et Phæ"nomenon, der er meget gemeent i de Norderste Lande; men det er let "at fornemme, at det er den samme Beretning, som man finder hos "La Peyrere og at den er tagen af den samme Islandske Krønike, saa at "denne Author siger os ej heller noget om Nordlyset uden dette, at Pe"der Clausen har taget Feil, naar hand har troet, at dette Phænome"non lod sig alleene see udi Grønland, Island og den Norderste Part af "Norge, hvortil hand (nemlig Tormod Torfæus) hosføier, at hand "havde seet dette samme meteoron i Island med sine egne Øyne; at det "var i Sandhed et Lys, som skinnede meget roligt og stille hen, endskiønt "det vel undertiden kunde udbryde med en hastig Fart; at hand var et "Barn, men at hand kommer meget vel ihu den Forundring og For"skrekkelse, som dette Luft-skins forfærdelige Syn havde opvakt hos alle "Indvaanere der i Landet.

Hidintil har nu denne berømmelige Franske Skribent, M. de Mairan,

ran, forklaret os, hvad de fornævnte Authores have skrevet, og hvoraf de have taget deres Beskrivelser over Nordlyset; Og hvad hand endnu videre haver at erindre om samme Materie, det foyer hand hertil i disse 4 Anmerkninger.

1. "Peder Clausens Feyl, siger hand, kand allene være kommen der"af, at paa de Tider, da hand skrev sin Relation om Nordlyset, var "det ikke tilsyne i Dannmark eller udi den Sydligste Part af Norge, hvor "hand boede udi Stavangers Stift i det Sogn, Undal, omtrent paa "59 Graders Breede: thi for det første befindes det, at denne Autor har "levet og skrevet forend det 17 Seculum begyndte, da Nordlysenes Phæ"nomena allereede udi lang Tid, neml. siden an. 1575, ey havde ladet "sig see; og for det andet efterdi M. de Mairan formeener sig allereede af "Nordlysets parallaxi at have beviist, at det er umueligt noget merkeligt "Nordlys udi Grønland eller og udi de endnu længere hen imod Polen "beliggende Lande kand være tilsyne, uden det ogsaa tillige skulle kunde "sees i Dannmerk paa 55 Graders Breede, aldtsaa holder hand det for "gandske klart og sandt, at hvad Peter Clausen har seet eller hørt angaa"ende Nordlysets Phænomena udi Grønland og Island, det skal henfø"res til de Tider, da saadanne Luft-skin igien havde begyndt at lade sig see "udi de Lande, som ligger længere mod Syden.

"2. Fordi Tormod Torfæus skriver, at da hand var et Barn, blev "et forfærdeligt Nordlys seet i Island, hvilket hand mindes at endogsaa "gamle Folk forskrekkedes ved at see, saa vil da M. de Mairan deraf slutte, "at det ej kand være rimeligt eller troligt, hvad man beretter om dette "Lyses Stedsevarenhed udi Island og Grønland: thi hand formeener, at "dersom Islænderne skulle fra Uhrgammel Tid af være vante til at be"skue dette Phænomenon ligesom vi, der boer her i Kiøbenhavn nu ere "i disse sidste 20 eller 30 Aars Tid, da kunde de ikke forskrekkes ved at see "det, med mindre det hos dennem, omtrent ligesom i Dannmark udi "lang Tid havde været borte, og var bleven forglemt eller ubekiendt.

"3. Hvad M. de Mairan her udi sin nest foregaaende anden Anmerk"ning haver sagt om Island, nemlig at Nordlyset har der sine Afvexlin"ger, og udi lang Tid ligesom i Dannmark kand blive borte, det samme "vil hand ogsaa skal forstaaes om den Deel af Grønland, som Torfæus "og La Peyrere eller meget meere den Islandske Kronike have skrevet "om, fordi begge disse Lande ligger nesten paa eens Breede tilsammen.

4. „Endelig hvad den Islandske Kronike angaar, da har man i Hen„seende til Tiden, naar den er skrevet (som skal være omtrent sidst udi det „12te eller udi Begyndelsen af det 13de Seculo) at tage i agt det samme „som tilforn er bleven forklaret. Thi Author til denne Kronike taler u„den Tvivl om det Grønland, som ligger nest ved Island, og om de „Nordlyse, som hand der i Grønland har seet, eller som hand alleene af „andres Beretninger har hørt noget om, saa bør man altid derfore sup„ponere, at paa de Tider, naar noget er skrevet om Nordlysenes Syne „i Grønland, da have disse Phænomena paa nye været tilsyne, efterat „de der nesten ligesom udi andre Lande have en tidlang tilforn været borte.

Her har jeg nu allerede udi en kort Samling forestillet Meeningen af de Forklaringer og Anmerkninger, som M. de Mairan udi sin Tractat (pag. 78 til 83) fremsætter over det, som en Deel Autores have beretted og skrevet om Nordlysene, der sees i Grønland, Island og Norge. Hvornæst vi herimod have at betragte Aarsagen, hvoraf det er kommen, at andre Authores som ogsaahave befaret og beskrevet Grønland, tale dog intet om noget saadant Lys.

§. 63.

Maaskee der torde findes mange, der ikke ville antage saadanne Forklaringer og Anmerkninger, som udi nest forige (§. 62) ere anforte, for noget gyldig Beviis: thi de kunde sige, at aldt hvad der endnu er talt, grunder sig alleene paa den blotte Suppositon, at saadanne Phænomena have deres Afvexlinger i Norden ligesom i de Sydlige Lande, saa at de der ligesaa vel som her ere lang Tid borte, og atter paa andre Tider komme de igien og ere i mange Aar efterhinanden tilsyne. Men eftersom det er just denne Post, som skulle bevises, neml. at det saaledes virkeligen er befunden af nogle, som have befaret de Nordlige Lande, saa kunde man her paastaa, at de Mænds Vidnisbyrd, som have været et Aars Tid eller flere i Grønland eller Island, maatte forevises, hvoraf man kunde blive forvisset om, af oftbemeldte phænomenon udi deres Tid i de morke Vinternætter ej have været at see der i Landene. Herudover har da M. de Mairan været betænkt paa at bestyrke sin Sag med andre Argumenter, som vi nu skal faa at høre.

„Jeg har (siger hand) paa den anden Side igiennemlobet Journaler„ne over de Reiser, som ere giorde udi Norden og udi de selvsamme Lande,

„som

„som her nyligen ere omtalte eller endnu langt Nordligere. Men af „alle dem, som have befaret de Nordligste Pladser, synes ham ingen „udi den Materie, som vi handler om, at kunde oplyse os bedre end Fri„deric Martens, om hvilken her allereede tilforn er talet. Thi, som „M. de Mairan forklarer, skal denne Martens have paataget sig sin Rei„se til Spitzbergen og Gronland for at give det Kongelige Societæt i Lon„don en udførlig og tilforladelig Beretning om alt hvad rart der i Lan„det fandtes, som kunde tiene til at forbedre og illustrere de Norderste „Landes Historiam naturalem. Samme habile Mand, siger M. de „Mairan, seilede bort fra Elben udi April Maaned an. 1671, det er, paa „de Tider, da Nordlyset var forglemt og man vedste ikke, at det aller„mindste deraf udi Frankrige har været seet. Altsaa finder man da li„geledes udi Martins Relation, ikke noget Spoer til det Nordlys, som „La Peyrere og Torfæus beskriver os af den Islandske Kronike. Imid„lertiid har man dog seet hvorledes Frideric Martens meget noyagtig og „flykke viis beskriver Luftens Beskaffenhed i Gronland og Spitzbergen, „saavelsom de meteora og mange slags phænomena, som der lade sig „see. Heraf vil da M. de Mairan slutte, at dersom Nordlysene havde „paa de Tider været i Gronland tilsyne, eller om man alleneste havde „havt nogen Kundskab derom, saa maatte bemeldte Martens u-feyl„barligen have talet noget om dette slags meteoron.„

Fremdeles vil hand med 2. andre navnkundige Nordfarer bevise, at udi deres Tid er ey heller noget saadant meteoron seet, nemlig:

„Capitaine Jean Wood, som 5. Aar derefter sc. an. 1676. var reist „hen i Norden udi det Forsætt at opsøge en Passage til Ostindien, taler „lige saa lidet, som Martens om denne Post.

„Jean Huyghens de Linschot, som havde havt det samme Dessein, „at søge en Vei til Ostindien udi de Aar 1594. og 1595, da hand giorde „sine to Reiser i Norden igiennem det Stræde Nassau eller Waygat, „har ligeledes taugt stille, og slet intet meldet om noget saadant slags „Lys, endskiønt hand havde havt meere end eengang Leylighed til at „tale derom, og overalt ved den lange Conversation hand havde med „Samoygederne.„

Nu have vi her seet, hvad M. de Mairan anforer til Beviis paa, at Nordlysene ikke have været til udi de Aar, da disse 3. benævnte Nordfarer vare udi de Nordlige Lande: Hand vil hermed sige, at det er u-imod-

sigelig vist, at disse Mænd havde best revet os disse meteora, dersom de udi deres Tider der i Landene havde været tilsyne, men just fordi de tale slet intet derom, saa har ey heller saadanne Phænomena paa de Tider været til.

Hvorpaa hand slutter sin Discours om denne Materie og siger, at naar alt hvad udi de Nordiske Reise-Beskrivelser og udi mange andre Bøger læses om denne Materie, er bleven overveyet og overlagt dei ene mod det andet, saa falder det ud dertil, at det er intet uden allene een og den samme Relation, der er taget af en Kronike, som er sammenskrevet for 500. Aar siden, og udi denne Kronike, siger hand, er ey heller noget, som i ringeste Maade, naar det retteligen bliver forstaaet, kand bevise, at Nordlyset alletider er tilsyne udi de Norderste Lande, som der foregives. Hand taler i det Franske Sprog herom (Sect. II. cap. VI. pag. 85.) saaledes: Ainsi tout ce qvi se trouve sur ce sujet dans le Recüeil de Voyages au Nord, & dans une infinité d'autres Livres etant évalué, se reduit au seul temoignage de la Peyrere, qvi ne tient ce qv'il en dit, qve d'une Chroniqve composée, il y a 500. ans, & dans laqvelle encore il n'y-a rien, qvi, bien entendu, puisse le moins du monde favoriser la pretendüe perpetuité de l'Aurore Boreale dans les Païs septentrionaux.

§. 64.

Her vil jeg da ende dette Capitel med disse faa Anmerkninger:

1. Snorro Sturlæson, som fordum var Laugmand (Nomophylax) i Island, har skrevet en Kronike, som an. 1633. er trykt her i Kiøbenhavn med denne Titel: Snorre Sturlæsons Norske Kongers Chronica, udsatt paa Danske af Peder Clausen fordum Sogne-Præst i Undal. Denne Bog er her i Landet over aldt bekiendt, og fordi den er først sammenskrevet af en Islænder i det Islandske Sprog, er den af nogle kaldet den Islandske Kronike. Den indeholder en Historie om de gamle Høffdingers, Kongers og andre Herrers Afkom og Bedrifter, som i de gamle Tider have regieret i de Nordiske Lande. For Resten tales her ikke et eniste Ord i denne Kronike om Nordlyset.

2. Tormod Torfæus lod sin Beskrivelse over gamle Grønland den første gang trykke her i Kiøbenhavn an. 1706; derudi beretter hand, at Author Speculi Regalis har skrevet om Nordlyset; og Torfæus forklarer os derhos Aarsagen, hvoraf det er kommen, at samme Author taler om dette Meteoron ligesom det besynderligen i Grønland skulle sees. Dermere fortæller hand om dette Lys, hvad hand selv haver seet og erfaret

deraf

deraf baade udi Island, saavelsom paa den Øe Kormte (ɔ: Karmen), hvor hand boede omtrent paa 59 Graders Brede. Hvilket aldt nærmere kand sees af Torfæi egne Ord, som jeg her tilforn udi det VIII. Cap. haver anfort: og deraf kand sluttes, at dette meteoron udi hans Tid tit og ofte har været tilsyne baade i Island og Norge.

3. Peder Clausen har udi det 18de Seculo skrevet den Bog, som kaldes Norriges og omliggende Øers Beskrivelse, og er trykt her i Kiøbenhavn an. 1632, hvorudi den Relation om Nordlyset findes, som uretteligen tilskrives Snorro Sturleson. Denne Author fortæller udi samme Skrift om en riig Fiskefangst, som hand meget vel kunde mindes, der forefaldt i Stavanger Stift udi det Aar 1553 og efterdi hand skriver, at denne Fangst skeede for 60 Aar siden, saa følger heraf, at hand udi det Aar 1613 har arbeidet paa denne Bog.

At Nordlysets phænomena udi Peder Clausens Leve-Tid vare ligesaa tit tilsyne, som de nu i 20 til 30 Aar i vore Tider have været, det kand vel ingen med nogen Grund imodsige. Andreas Celsius udi sin Fortale over de 316 Observationer, som jeg tilforn i dette Skrift haver meldet om, beretter, at der findes et dobbelt Calendarium, neml. efter Jødernes og efter de Christnes Maade indrettede paa de tvende Aar 1588. og 1589, som er trykt i Stockholm an. 1588 af Andreas Gutterwitz. Men det er beregnet og sammenskrevet af Jørgen Olsen i Upsal. Denne Calenders prognosticon Sect. 2. fortæller om de Ildsluer, som om Vinternætterne bleve saa tit seet at flyve om paa Himmelen udi det 16 Seculo, og i sær fremsetter hand til Exempler derpaa et stort Luft-skin (chasma ingens), som an. 1529. d. 9. Jan. mellem Kl. 9 og 10 om Aftenen var tilsyne i Tydskland fra Osten indtil N. W; et andet lod sig igien imod Norden see an. 1536 den 16 Dec. om Aftenen mellem Kl. 6 og 7. „Kort at fortælle, (siger bemeldte Author Jürgen Olsen), fra „Verdens Begyndelse ere saadanne Lysninger ikke saa ofte seet, som udi „vor Tid, besynderlig fra an. 1560 indtil det nu værende Aar 1588. „Ingen Vinter er gaaen forbi, at der jo nesten hver Nat naar det har „været kiart Vær, har ladet sig see udi Luften flyvende Flammer lige„som Krigs-hære, der stride imod hinanden, saa at Lyden deraf kunde „grant høres, særdeles naar man gav noget noye agt derefter.

Nu er det gandske naturligt, at disse store Nord-lyse, som udi Sverrige i 28. Aar (og endnu maaskee længe derefter) vare ideligen tilsyne,

maatte

maatte ogsaa nødvendig lade sig see udi Undal i Norge omtrent paa 59 Graders Brede, og efterdi Peder Clausen paa de Tider var Sogne-Præst i Undal og en Mand paa sin beste Alder, saa kand det ikke feile, at hand jo tit nok selv har havt Leilighed at see saadanne Phænomena. Vill man nu spørge: Hvorfore har da denne Author skrevet om Nordlysene, at de ikke kommer saa højt op paa Himmelen, at de kunde sees i andre Lande uden alleene i Grønland, Island og den Norderste Part af Norge? saa kand hertil svares, at Peder Clausen ligesom alle andre lærde Mænd, som levede udi det 16 Seculo, var endnu indtagen af den gamle Lærdom og Meening om usædvanlige Himmeltegn og deris besynderlige Betydninger, hvilket klarligen kand sluttes af D. M. Luthers Huus-Postill, som af det Tydske Sprog er oversat paa Dansk og trykt her i Kiøbenhavn første gang an. 1564. og anden gang an. 1577. Udi denne Postill Fol. 6 taler Luther om mange underlige og usædvanlige Tegn og Syne, som udi hans Tid i de neste 20 eller 30 forledne Aar ere seet baade en Sted og anden, hvoriblandt hand opregner Kaars, Stierne-skud, Cometer, som skee paa hinanden, Himmelen at være gloende ꝛc. og herom giør hand denne Forklaring: "Men (siger hand) "hvad heller saadanne eller andre Tegn skeer paa Himmelen naturligen eller ikke naturligen, "saa ere de alligevel Tegn, bestikkede dertil af GUD, at de skulle betyde og betegne Verden "noget besynderligt, som Solens og Maanens Formørkelse altid giøre, hvilke vi have "seet besynderligen i disse Aar mange og store, ja ofte nogle i et Aar, saa kunde der ogsaa "skee (besynderlig nu Verden er paa Fæld-enden) mange underlige, ny, usædvanlige "Tegn.

Dette var den almindelige Lærdom og Forklaring om de store og usædvanlige Nordlyses Phænomena, som lode sig see noget langt borte hen i de Sydlige Lande. Derfore kand man ikke undre over, at Peder Clausen skriver, at Nordlysene kommer ikke saa højt op paa Himmelen, at de kand sees uden i Grønland, Island og den Norderste Part af Norge, fordi hand boede udi den Sydligste Ende af Norge, hvor de smaa Nordlyse, (som hand har fundet beskrevne i Speculo Regali eller maaskee havt Underretning om af andre, og som sædvanlig sees i den Norderste Part af Norge) ej kunde sees, og de store og usædvanlige, som der lode sig see, hvor hand boede, holdt man paa de Tider ikke for at være noget Nordlys, men man antog dem for prodigia, som sagt er.

Ellers synes mig ogsaa, at den liden Forskiel mellem Peder Clausens og Torfæi Relationer kunde have dette til Grund, at den første boede i Undal udi Listers-Lehn, som paa den Nordre Side fra Nord-Øst og hen til Nord-Vest er omringet med høje Fielde. Den anden derimod boede paa en Øe udi Fiordene eller Ryfylke, hvor der er en fri Udsigt over Horizonten fra Norden omkring til Vesten og derfore er det ingen Under, men gandske naturligt, at Nordlyset, (som gemeenligen opholder sig i den Nordre og Nordvestlige Kant over Horizonten) tit og ofte kand sees paa Øen, hvor Torfæus boede, da det dog imidlertid ikke stiger saa højt op paa Himmelen, at det i Undal eller mange andre saadanne Dale-Bygder i Norge, som ere omgivne med høje Klipper, kand blive tilsyne. Men dette maa være nok sagt for dem som have nogen Indsigt udi Sagen.

4. Naar

4. Naar de store røde Nordlyse med en heftig Fart flyver og tumler sig i Lusten udi Island, da er ikke at undre paa, om meenige Mand skrekkes ved saadanne grumme Syne, der sielden forekommer. M. de Maupertius fortæller os et Exempel, at da hand an. 1736 var i Lapland paa 66 Grad. 23 Min. Breede, fik hand der at see et af saadanne slags røde Nordlyse, og Folkene der i Landet, siger hand, bleve bange derfor, ligesom det skulle betyde nogen stor Ulykke. Hvo skulle vel vente, at Laplænderne, der allereede udi saa mange Aar havde været vante til ideligen at see Nordlysene, kunde forskrekkes ved noget saadant phænomenon? Men M. de Maupertuis, som skriver af egen Erfarenhed derom, finder det gandske rimeligt, at Folk i Almindelighed kunde forskrekkes ved deslige Syne: thi efterat hand har beskrevet, hvor herligen Himmelen der om Vinternætterne er illumineret, med de deilige Luft-Skin, saa taler hand tilsidst om de røde Lysninger saaledes:

Je n'ai vu qve deux de ces Lumieres rouges, qvi sont rares dans ce païs, où il y en a tant de Couleurs, & on les y craint comme le signe du qvelqve grand malheur. Enfin lorsq'on voit ces phænomenes, on ne peut s'etonner que ceux. qvi les regardent avec d'autres yeux, qve les philosophes, y voyent des Chars enflammés, des armées combattantes & mille autres prodiges.

5. Friderich Martins af Hamburg, (der saa meget berommes for sine accurate Observationer og curieuse Beskrivelser om Grønland og aldt hvad rart og mærkværdigt hand der har forefundet saavel i Havet, som i Lusten og paa Landet) begyndte sin Grønlandske Reise fra Elben den 15 April. an. 1671 og hand kom det samme Aar den 21 Aug. tilbage igien til Elben (*)

6. John Wood seylede fra Engelland den 28 May an. 1676, og da hand var kommen til 76 Graders Breede lidde hand Skibbrud ved Nova Zembla den 1 Julii, hvor hand samt hans Skibs-Folk den 8 Julii bleve biergede af et Engelsk Skib, som bragte dem hiem til Engeland igien, hvor de ankomme d. 23. Aug. udi samme Aar 1676 (**).

7. Jean Huyghens van Linschoten begyndte sin første Grønlandske Reise fra Texel udi Holland an. 1594 den 4 Junii, og den 16 Sept. nest derefter var hand kommen tilbage til Texel igien (†)

Den anden Reise begyndte hand ligeledes fra Texel d. 2 Julii 1595; d. 19. Aug. ankom hand til Waygat, hvor hand ikke kunde komme igiennem formedelst Driv-Is, men maatte seyle derfra den 15 Sept. hiem ad til Holland igien (††).

Heraf kand fornemmes, at disse Grønlands-Farer have reist derhen om Sommeren, og ere reiste derfra igien førend Vinteren begyndte, saa at de have faret om i det Grønlandske Hav og besøet Landet der omkring paa de Tider, da det var idel Dag og ingen Natt der i Norden; og dette er Aarsagen, at ingen af dennem har skrevet om Nord-

(*) Collection of Voyages and Travels by *John Harris* London 1705. Vol. I. p. 617.
(**) ibid. p. 610 seqv.
(†) Waerachtige Beschryvinge van de Navigatie om den Noorden door Gerrit du Veer, gedr. Amsterdam 1605 fol. 1. seqv.
††) ibid. fol. 9 & seqv.

lysene, thi disse meteora lader sig ikke see der om Sommeren, men i de morke Nætter om Vinteren, det er omtrent fra medio Octobris indtil medium Martii. Det er Under, at M de Mairan ikke har taget denne Tidens Omstændighed i agt.

Men de, som have været der i Landet om Vinteren, kand alleene vidne derom. Den Hollandske Capitain G. Zorgdrager har udi det Hollandske Sprog skrevet en Bog om det Grønlandske Fiskerie, som er oversat paa Tydsk og trykt i Leipzig an 1723, hvorudi der fortælles pag. 320, at de Hollandske Søemænd, som ved Spitzbergen paa 76 Grad Breede overvintrede an. 1633 og 1634 have der seet store Nordlyse, neml. først Ao 1633 d. 20 Dec., dernæst d. 24 i samme Maaned, da det varede udi 24 Timer, og atter lod der sig see et mægtig stort Lys den 22 Januarii 1634.

Dog hvad skal jeg her tale meere om denne Sag? jeg agter ikke at forsvare den Relation om Nordlysenes Stedsevarenhed i Grønland og længst hen i Norden. Men saavidt mig synes, er det ikke heller u-rimeligt eller u-troligt at saadanne Natte-skin der alle Aar kunde sees. Thi dersom alle de Spectacula nova & antiqva, som Frobesius udi den foromtalte Bog opregner, skal være ægte Nordlyse, da har disse meteora udi de tvende sidste Seculis og indtil denne Tid nesten hvert Aar enten paa et eller andet Sted i Europa været tilsyne: hvad skulle derfore vel hindre, at de jo da ogsaa alle Aar lode sig see længst borte i Norden, hvorfra de have deres Udsprung og Fortgang til andre Sydlige Lande.

Det X. CAP.

Adskillige Anmerkninger over Nord-lysets Phænomena, som kunde tiene til videre Oplysning om dette Metereons Natur og Egenskab.

§. 65.

Det vilde uden Tvivl blive et forgiæves Arbeide, om jeg alt for hastig paatog mig at udgrandske alle dette Lyses forborgene Egenskaber: Thi man har endogsaa i vore Tider ikkuns opdaget gandske lidet deraf, og det meste er endnu og bliver maaskee stedse skiult, saa at Efterkommerne fremdeles kand finde nyt nok derved at observere. Imidlertid vil jeg her i et kort Begreb forestille, hvad man af Nordlysets Betragtning udi vore Tider har erfaret og bemerket:

1. Nordlysets Phænomena strekke sig vidt og bredt ud: Nogle ere større, andre ere mindre.
   a. De større Nordlyse kalder jeg dem, som udbrede sig langt hen mod Syden, hvorpaa man finder Exempel udi denne første Deels cap. II §. 9. indtil §. 14. tillige med den 5, 6, 7, 8 og 9de Figur, item Cap. III §. 15 indtil §. 18. med den 10 og 11 Figur. Fremdeles i Cap. IV. §. 20 indtil §. 27. og udi Cap. V. §. 36. samt den 13 og 14 Figur.
   b. Ved de mindre forstaar jeg dem, som allene sees i de Lande, der ligger nærmest ved Nord-Polen som ere Norge, Dannmark, Sverrig og de Norderste Parter af Tydskland). Dette slags Nordlyse beskrives udi Cap. I. §. 2. indtil §. 7. med den 1, 2, 3 og 4de Figur.

c. De

c. De ſtorre, ſees ſielden, de mindre ere oftere tilſyne. Udi Zona temperata ſees de ikke heller hvert Aar, men ſommetid blive de uſynlige udi 20 til 30 og fleere Aar tillige; paa andre Tider igien ere de ideligen udi mange Aar efter hinanden tilſyne. Om de ere ſamme Afvexlinger underkaſtede i Zona frigida eller om de der ideligen ſees, tvifles endnu paa; hvilket aldtſammen kand erfares af det næſtforegaaende IX. Capitel.

2. Der ere viſſe Aarſens Tider, paa hvilke Nordlyſene lade ſig ofteſt ſee.

a. Udi Zona temperata er befunden, at om Foraaret og Heſten (neml. i de Maaneder Februarius, Martius, September, October og November) ſees de tiere end om Vinteren, men ſielden ere de her om Sommeren tilſyne. Udi Zona frigida ſees de ofteſt om Vinteren, men aldrig om Sommeren formedelſt de udi Cap. IX. §. 64. num. 8. anforte Aarſager.

b. Udi Maanens forſte og ſidſte Qvarteer eller i de morke Nætter ſkinne de gemeenligen allerklareſt og ofteſt. Dog har de undertiden, ſkiont meget ſielden, i fuld Maane-ſkin givet et ſtærkt Lys fra ſig, ſom tilforn er viiſt udi Cap. VII. §. 44. num. 6.

c. De ere ofteſt tilſyne udi klart og ſtille Væir eller ogſaa naar det blæſer en ſagte Vind, men ſielden naar det blæſer ſtærkt; Dog har det ogſaa hændet ſig, ſkiont meget ſielden, at de ere bleven ſeet, naar der har været en heftig Storm, ſaaſom an. 1728. d 30 Martii og an. 1733 d. 23 Dec. efter Muſchenbroeks Vidnesbyrd (Eſſai de Phyſiqve pag. 844). Undertiden har man ſeet dem, naar Himmelen har været fuld af tykke Skyer, ſom tilforn er tilkiendegivet udi §. 10 indtil §. 12 og den 5, 6, 7 og 8de Figur.

3. De opkomme altid i den Norderſte Kant af Himmelen; derfra ſtige de op mod Syden og omſkiftes undertiden til adſtillige Figurer og Skikkelſer.

a. Det forſte et Nordlys lader ſig tilſyne, ſees det ofteſt ſom en lys Bue omkring en ſortagtig Taage, der hænger i Horizonten, ſom er viiſt udi §. 2. og Fig. 1., item §. 15 og 16, ſamt den 10 og 11te Figur. Saadan en Bue kaldes af nogle et Belte (Zona vel faſcia) og Taagen eller Skyen ſom er indſluttet udi Buen kaldes en Hvelning, en Kloft, et Svælg eller Cirkel-Stokke (Fornix, chasma, voragoſeu ſegmentum Circuli). Derefter opkommer der gemeenligen en anden lys Bue omkring den forſte og imellem dem ſees et morkagtigt Belte (faſcia) ſom er viiſt udi §. 2. Fig. 1. item i den 10 og 11 Figur.

b. Diſſe Buer ere undertiden ordentlige og regulaires, ſom af de nylig anforte Exempler kand ſees, og ſomme Tid igien har de ikke deres fuldkomne Rundhed, men ere giennembrudne og bugtede, ſom er viiſt i den 2 og 3die Figur.

c. Den hojeſte Part af Buen ſtaar ej altid lige udi Norden, men ſtundum ſees den i N. V. og ſtundum i N. O.; Buens Højde over Horizonten, ſaavelſom ogſaa dens Brede neden i Horizonten er meget foranderlig, aldt ligeſom Stædernes Brede, Aarſens Tider og Væirligets Beſkaffenhed der med ſig forer.

d. Af de lyse Buer skyde sig ofte lyse Straaler op ad, ligesom Luer; og disse Straaler seer man undertiden i større Mængde end paa andre Tider. Undertiden ere de korte, lige brede oven og neden til, ligesom Stolper eller Stötter (see den 1 Fig.); undertiden ere de lange og spidse oven til ligesom Spyde (see Fig. 6); undertiden ere de brede oven til og seer ud som Koeste (see Fig. 10. num. 2). Undertiden synes de at være parallel med hinanden eller at staa perpendicular paa Horizonten. Sommetid ere de videre fra hinanden oven end neden til (see den 10 Figur num. 2. og den 15 Figur). Undertiden, men sielden, stode de sammen og flyve hisset og her paa mange og forunderlige Maader omkring, saa at vankundige og enfoldige Mennisker, naar de løseligen og uden Efterrankе beskue dette Syn og Spektakel, letteligen deraf kand imaginere sig, at de seer allehaande gloende Figurer og Skabninger flyve hisset og her omkring paa Himlen, som nærmere udi den efterfolgende II. Part skal blive forklaret.

e. Der udbryde ogsaa tit store lysende Straaler af den morke Taage, som er imellem Buerne (see Fig. 10. num. 2, item Fig. 11 og 15). Undertiden opkomme ogsaa saadanne Straaler og Lysninger af morke Skyer (see Fig. 7) og disse Skyer have undertiden en lys Rand eller Kant omkring sig, som kand sees af den 8de Figur.

f. Undertiden seer Nordlyset ud som Morgenrøden, foruden morke Skyer, men skyder lyse Striber eller hvide og skinnende Straaler fra sig (see Fig. 12).

g. Undertiden synes den Nordre Kant af Himmelen at være gloende og Buerne tillige med den nederste Taage at omskiftes til Luer og Rog (see Fig 9. num. 2). Det har ogsaa hændet sig, at fra alle Kanter paa Himmelen ere opkomne glindsende Straaler, som ere opstegne indtil Zenith, hvor de have udbredet sig ligesom en Hvælning, som de Franske kalder en Pavillon; dette Syn bliver af nogle kaldet paa Latin Corona og af andre Conopeum. (see Fig. 14).

4. Fornemmelig er at merke, at Nordlysene og den morke Taage, som forhen er talt om, ere nesten altid saa tynde og skiære, at man kand see Stiernerne igiennem dem, som overaldt af forbemeldte Figurer og Beskrivelser kand fornemmes.

Her kunde endnu siges meget om Nordlysets Materie, Bevægelse, adskillige Farver og Forandringer, samt Tiden, hvorlænge det lader sig see; Men alt dette vil jeg overlade til andre af ovenanforte Observationer nøjere at udsøge.

Og hermed haver den I. Part Ende.

1. Figur.

et, seet i Kiöbenhafn d. 1. Februarii Ao 1707.

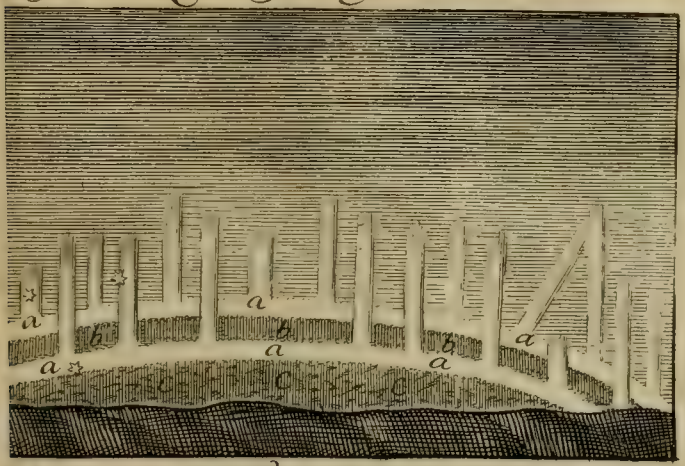

2. Figur.

et, seet i Kiöbenhafn d. 1. og 6. Martii 1707.

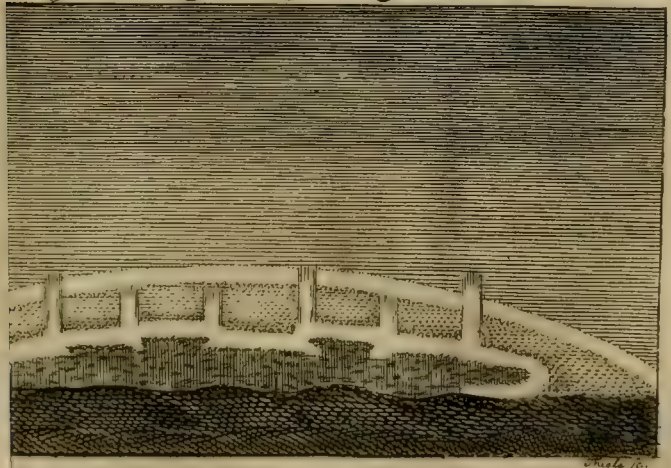

1 Figur.
Nordlijset, seet i Kiøbenhafn d. 1. Februarii Ao 1707.

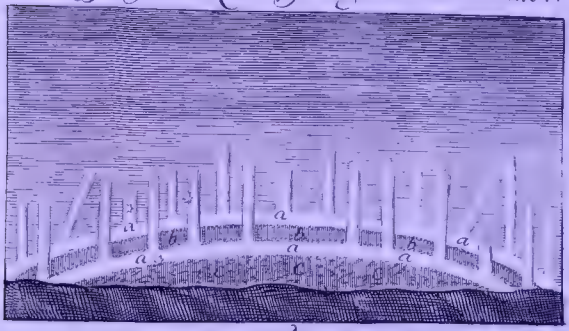

2. Figur.
Nordlijset, seet i Kiøbenhafn d. 1 og 6. Martii 1707.

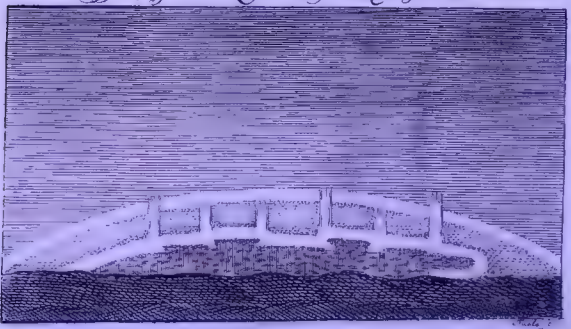

3. Figur.

Seet i Berlin om Afftenen d. 6 Martii A. 1707.

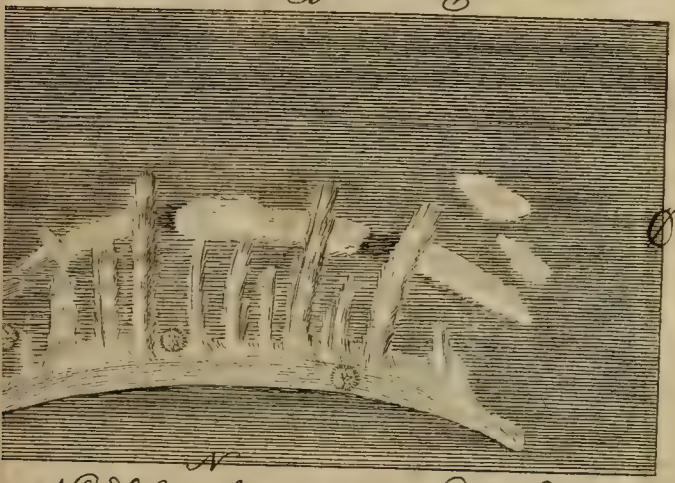

Nordlyset, seet i Giessen udi Land-Grevet Hessen d. 26 Novemb. A. 1710.

3. Figur.
Nordlyset seet i Berlin om Afftenen d. 6 Martii A. 1707.

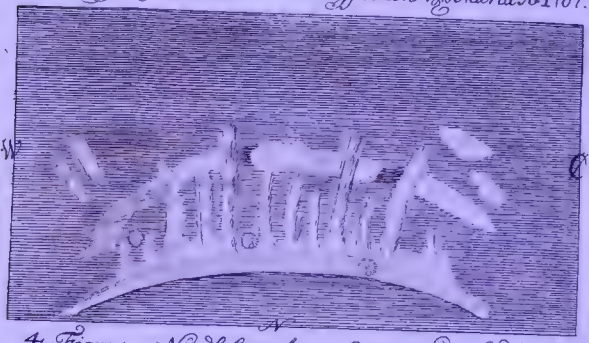

4. Figur: Nordlyset seet i Giessen udi Land-Greve Skabet Hessen d. 26 Novemb. A: 1710.

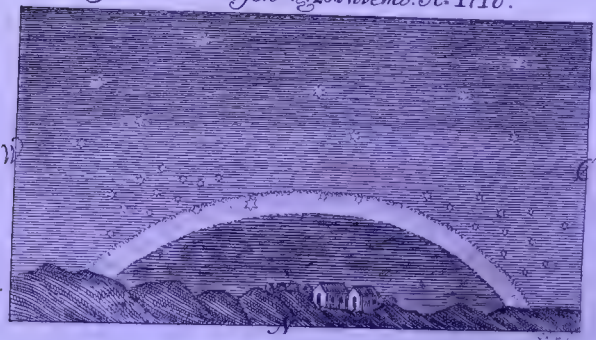

5. Figur.

Seet i Meissen d. 17 Martii A. 1716.

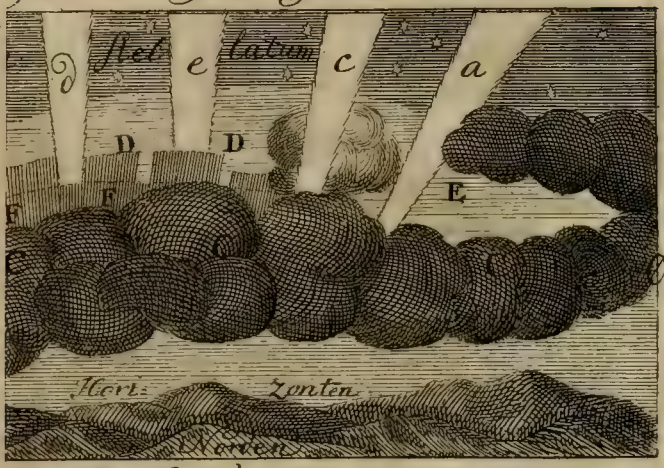

6 Figur.

Seet i Eisleben d. 17. Martii A. 1716.

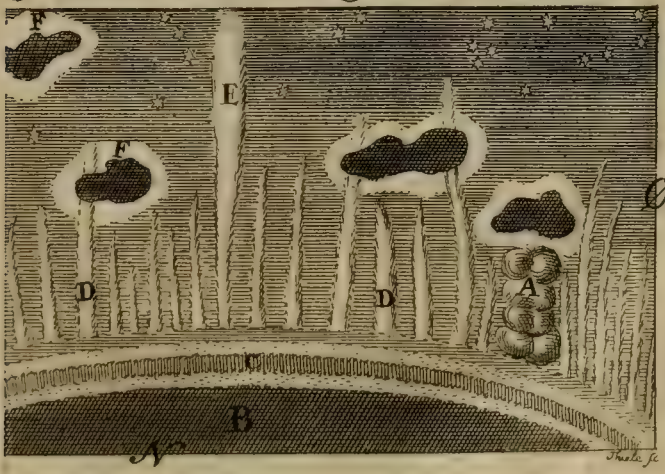

5. Figur.

Nordlyset, seet i Meissen d. 17. Martii A. 1716.

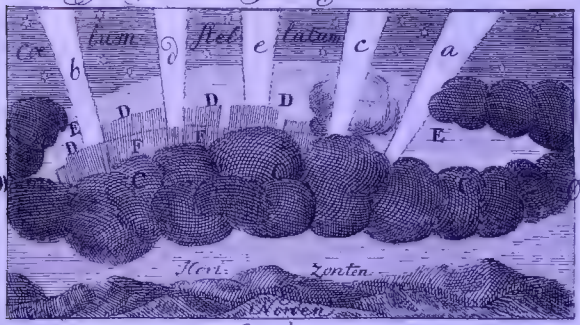

6 Figur.

Nordlyset, seet i Eisleben d. 17. Martii A. 1716.

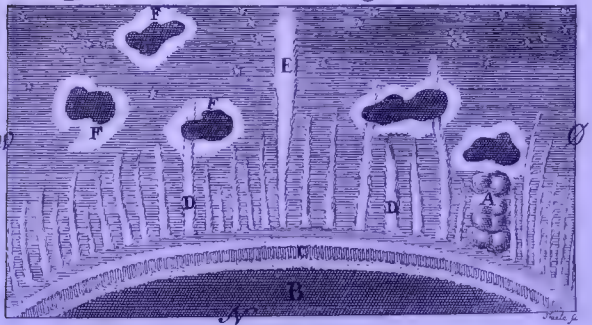

7. Figur
Seet i Halberstad d. 17. Martii 1716.

8. Figur.
Seet i Helmstad d. 17. Martii A. 1716.

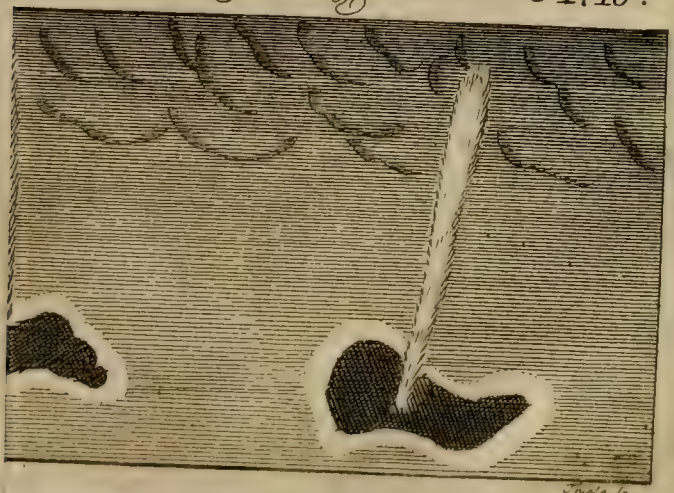

7. Figur.
Nordlyset Seet i Halberstad d. 17. Martii 1716.

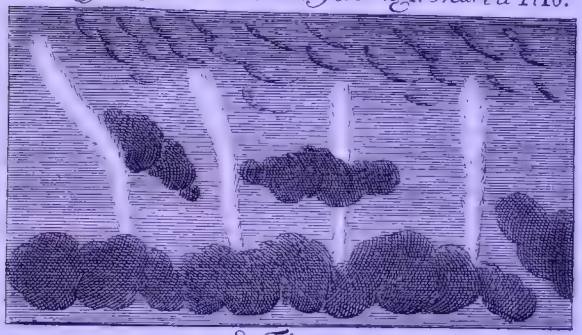

8. Figur.
Nordlyset Seet i Helmstad d. 17. Martii Ao 1716.

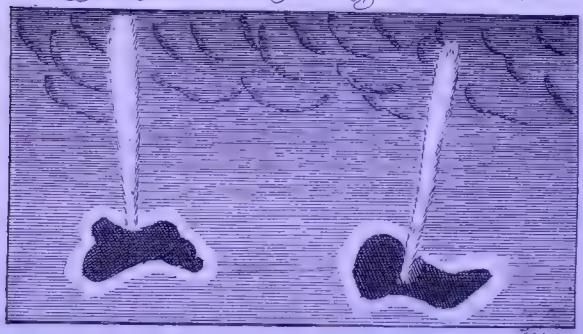

gur:

7. Martii Anno 1716.

Num 3.

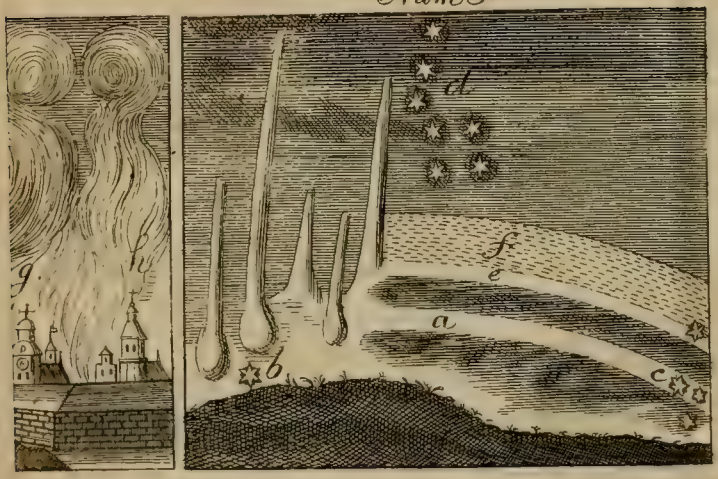

Num 6.

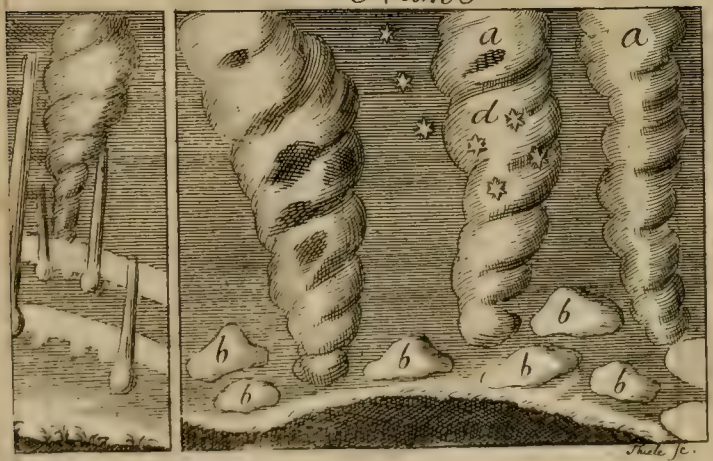

9 Figur.

Nordlyset Seet i Dantzig d. 17. Martii Anno 1716.

Num 1.

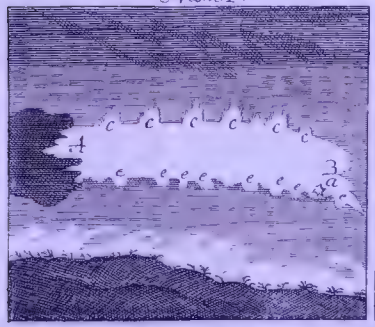

Num 2.

Num 3.

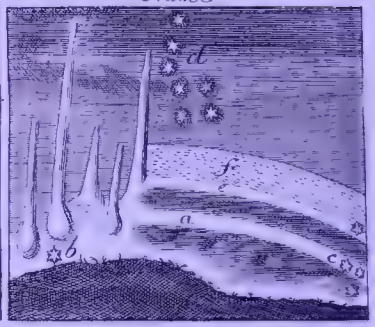

Num 4.

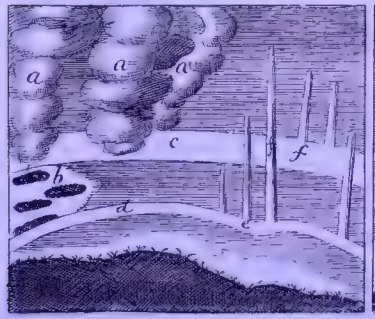

Num 5.

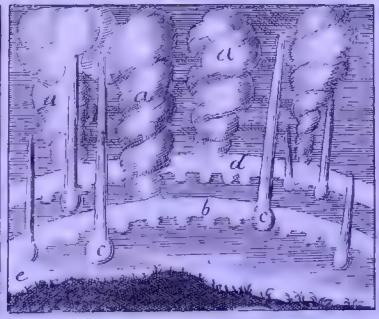

Num 6.

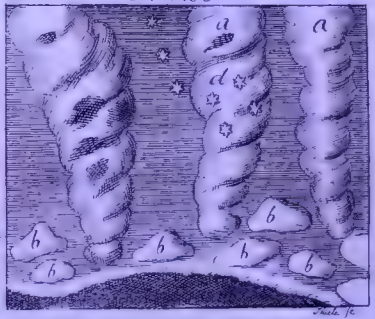

10. Figur.

leet i Giessen d. 17 Februarii A° 1721.

Num. 1.

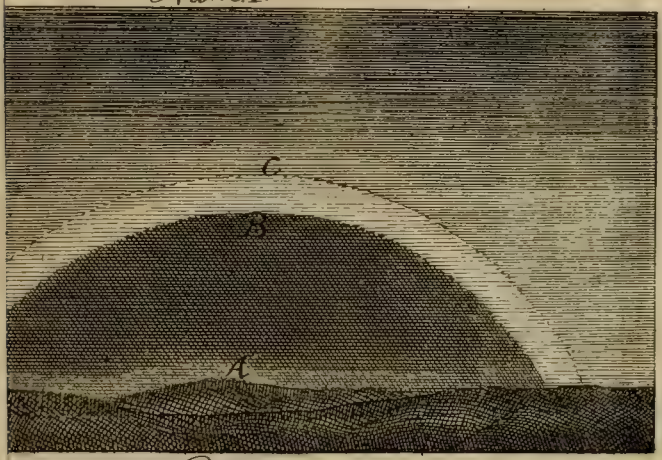

Num. 2.

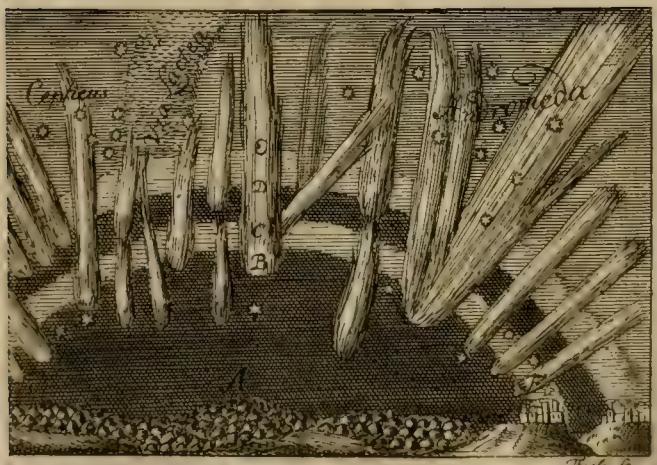

10. Figur:

Nordtiset Seet i Giessen d. 17 Februarii A^{o} 1721.

Num. 1.

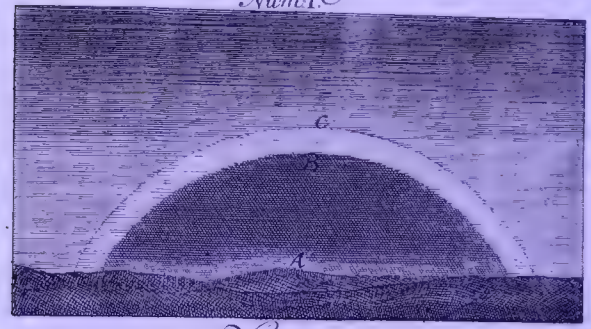

Num: 2.

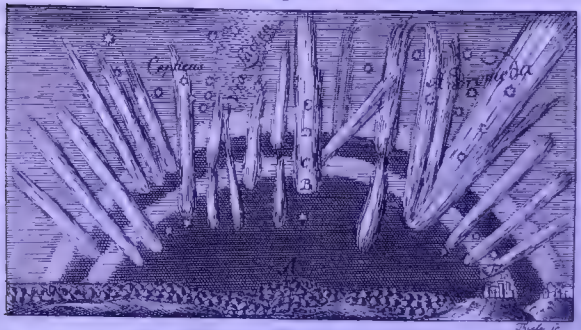

11. Figur.
Seet i Giessen d. 1 Martii A. 1721.

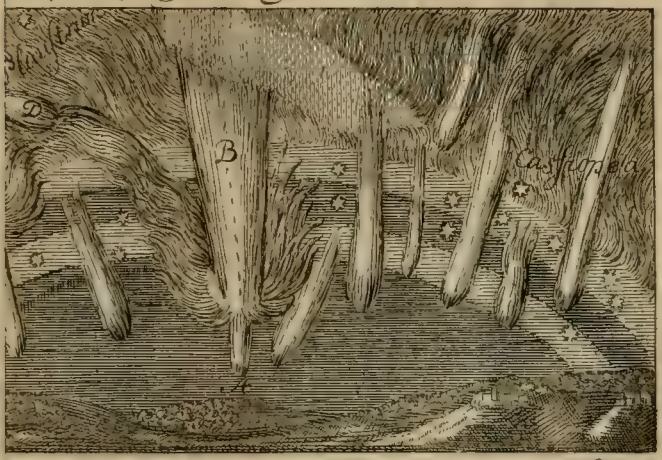

Nordlysset, seet til Brevilleponti Frankerige d. 26. Septembris A. 1726

11 Figur.
Nordlyset seet i Giersøen d. 1 Martii Aº 1721.

12. Figur. Nordlyset, seet til Brevllepont i Frankerige d. 26. Septembris Aº 1726

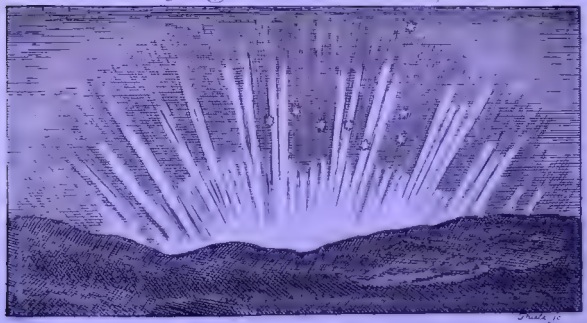

14. Figur.

il Brevillepont d. 19. Octobris 1726 Kl 8 om Afftenen

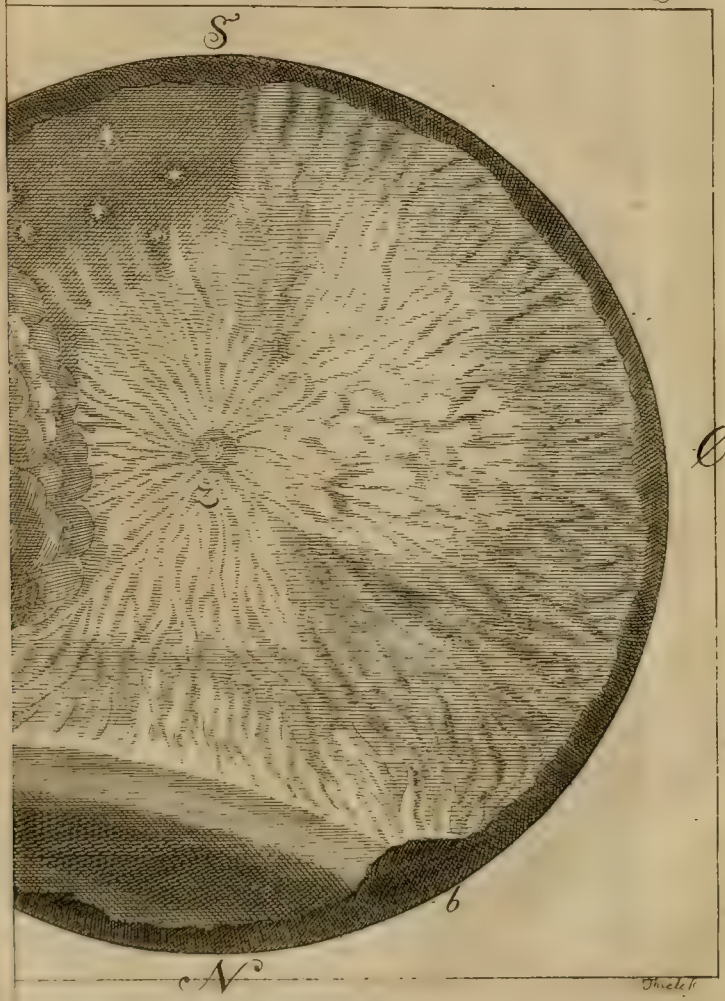

13. Figur.
Nordlyset seet til Brevillepont d. 19. Octob. A. 1726. Kl. 7½ om afftenen

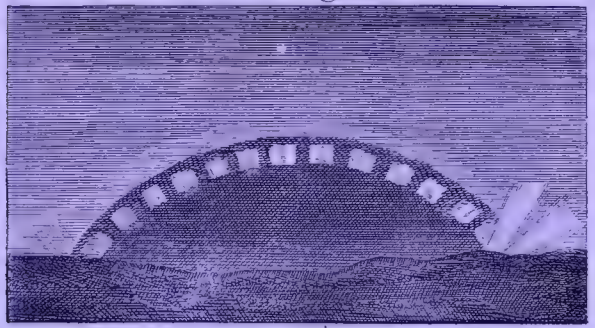

15 Figur.
Nordlyset seet til Brevillepont d. 26. Septembris. A. 1731.

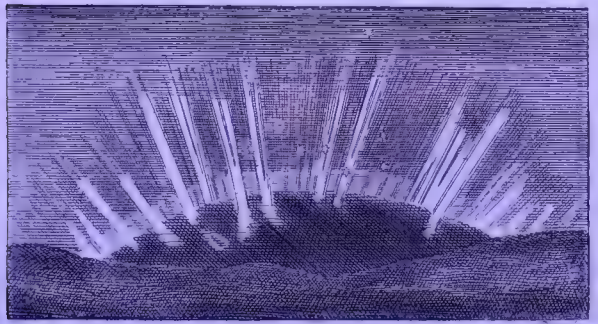
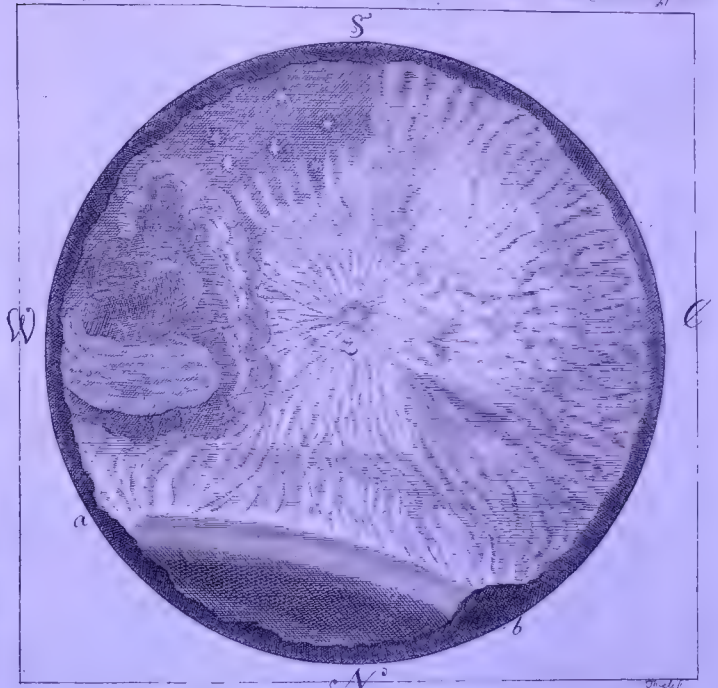
14. Figur.
Nordlyset seet til Brevillepont d. 19 Octobris 1726. Kl. 8 om afftenen